

పౌతల

ఆంధ్ర ప్రదేశ్

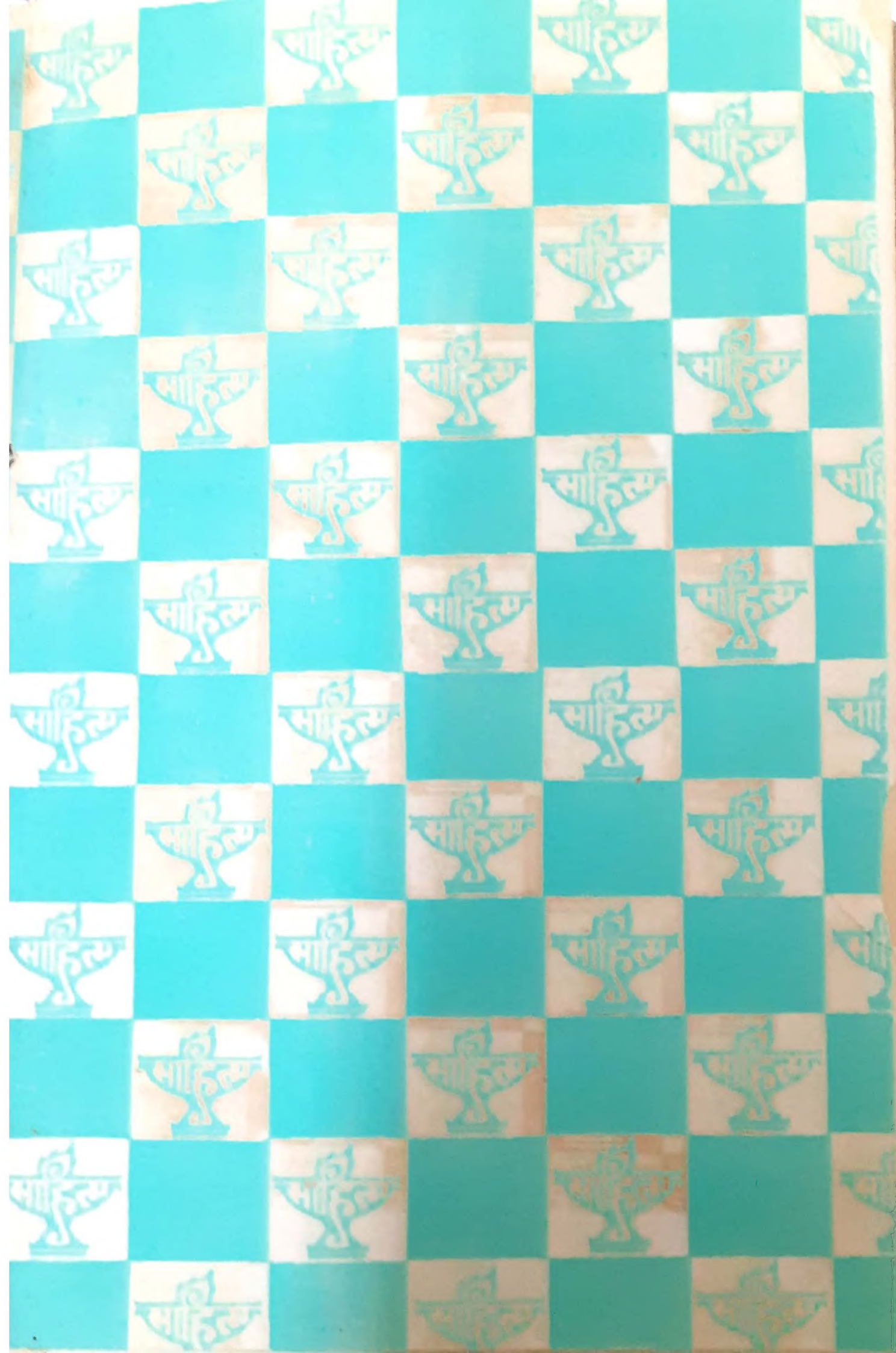
కె.వి.అయ్యర్

వ్యాయామ కళాపారంగతులే
కాక రచనా కళా పారంగతులూ
అయిన శ్రీ కె. వి. అయ్యరుగారి
చారిత్రక నవల యిది.

హాయిసశప్రభువైన శ్రీ విష్ణు
వర్ధనుల పట్టమహిషి శాంతలాదేవి
జీవితగాథ ఇందులో అందాలుదిద్దు
కొన్నది. బేలూరులో చెన్న కేశవ
స్వామివారి ఆలయాన్ని నిర్మించి,
భక్తి పరవశురాలై ఆ దేవదేవుని
ముందు నర్తించిన భావుకళా జీవి
మహారాజ్ఞి శాంతల. ప్రధాన
కథతోపాటు, ఆనాటివైన వైష్ణవ
జైన మతానుయాయుల ప్రశాంత
జీవనవిధానంకూడా మనోజ్ఞంగా
చిత్రించబడింది. కన్నడ మూలం
నుంచి శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర
చేసిన యీ తెలుగు సేతను పాఠక
లోకం ఆదరిస్తుందని ఆశిస్తున్నాం.

భా ౦ త ల

శాంతల

Sahitya Akademi
FILE COPY

మూలం : కన్నడం

కె. వి. అయ్యరు

తెనుగుసేత :

తిరుమల రామచంద్ర

సాహిత్య అకాదెమీ పక్షమున

సాహితీ కేంద్రం

తెనాలి

Santala (Kannada Historical Novel) by K. V. Iyer.
Translated into Telugu by T. Ramachandra. Published
by Sahiti Kendram, Tenali on behalf of Sahitya Akademi,
New Delhi, 1965. Price : Rs. 8/-

(c) సాహిత్య అకాడెమి, న్యూఢిల్లీ
ప్రథమ ముద్రణ, 1965

7c
894.814 308 /
IYE NGS

ప్రకాశకులు :
సాహితీ కేంద్రం
తెనాలి

Also available at :
SAHITYA AKADEMI
Rabindra Bhavan, New-Delhi.
38/B, Mount Rd, Madras-6

ముద్రణ :
పాండురంగా ప్రెస్, తెనాలి.

మూలము :
ఎనిమిది రూపాయలు

అనువాదకుని మనవి

శ్రీ కె. వి. అయ్యరుగారు వ్యాయామ కళాపారంగతులేకాక రచనా కళాపారంగతులు కూడా. వారి రచనలెన్నో ప్రజల మనస్సును చూరగొన్నాయి; కన్నడ కిలపగానకళలపై ప్రజల హృదయాలు మరలుకొనేట్టు చేశాయి. అలాటివాటిలో శాంతల ఒక్కటి.

దీనిలో శ్రీ అయ్యరుగారు ఆనాటి కన్నడనానుడిని వాడి సహృదయులకు సన్నిహితులయారు. దీనిని గ్రాంథికంగా తెనిగిస్తే నేటి సాతకులకు నచ్చదనే నమ్మకంతో శిష్టవ్యావహారికం అనుసరించాను. తమిళ కన్నడాలు తెనుగుతోబుట్టువులుగనుక అయ్యరుగారి కన్నడానికి సన్నిహితమైన తెనుగు పదాలు వాడాను. సహృదయులు చిత్తగింతురుగాక !

తిరుమల రామచంద్ర

విజ్ఞప్తి

బేలూరు హాశేయబీడు గేశవాలయ శివాలయాలను పెక్కిండ్లక్రితం చూచాను. బొంబాయి ప్రాంతపు ఒక మిత్రునికి ఆ దేవాలయాలను చూపడం కోసం సుమారు రెండన్నర సంవత్సరాలక్రితం మరొకచూరు వెళ్ళాను.

మేము హాశేయబీడు చేరినప్పుడు పొద్దుపోయి సాయంత్రాలమయింది. హాయిసశేష్వర దేవాలయ దక్షిణద్వారానికి కొంచెం దూరంలో దేవాలయాన్ని పూర్తిగా ఆకళించుకొనడానికి నిలబడ్డాను. ఎంతసేపు చూస్తూ నిలబడ్డానో! సాయంత్రాలపు నీరెండ పసుపురంగు దేవాలయానికి కనకాభిషేకం చేసినట్టు కనిపించింది. ఏదో అపూర్వమైన శిల్ప కళానిధి పైలోకం నుంచి భూమికి దిగివచ్చినట్టు ఉండినది. ఆ దృశ్యం నా మనస్సును ముగ్ధం చేసింది. తర్వాత దేవాలయం ప్రవేశించినాను.

గర్భగుడిలో ఒక వటువు మహాదేవుని సన్నిధిలో చిన్న దివ్య వెలిగిస్తున్నాడు. మహాదేవునికి పుష్ప ఫలాలు సమర్పించి కర్పూరహారతి చేయించి దర్శనభాగ్యం పొందాను. నా మనస్సు విభ్రమభావోద్రేకం పొందింది. మహాదేవుని ముందున్న వర్తులాకారమైన శిలాపీఠం ఎక్కి కూర్చుని కళ్ళు మూసుకొన్నాను. భావుకతాజీవి, రసాత్మిక అయిన మహారాజ్ఞి శాంతలాదేవి భక్తి పరవశురాలై దేవదేవునిముందు నర్తించిన శిలాపీఠం ఇదేనని నా హృదయం చెప్పింది. అప్పుడు నన్ను ఆవేశించిన భావావేశం ఇప్పుడీ కృతిరూపం దాల్చింది. దీనిలో ఒకచోట కుమారవిష్ణువు తాను కన్నకలను అక్కయ్య శాంతలకు వర్ణిస్తాడు; ఆ కల ఆరాత్రి నేను కన్నదే.

ఈ కథ వ్రాయడానికిముందు బేలూరు హాశేయబీడు నన్ను మరొకసారి తమవద్దకు లాక్కుని వెళ్ళాయి. ఈసారి నా కుటుంబంతోపాటు శ్రీ రాజరత్నంగారూ వచ్చారు. శ్రవణ బెళుగొళ, బేలూరు, హాశేయ బీడుల చరిత్ర ఈమిత్రులకు చాల ఇష్టం. ఈసారి ప్రయాణం సార్థకమయింది. శాంతల కథ వ్రాయాలనే ఇచ్చు ఉత్కటమయింది. నా అన్ని కన్నడ రచనలకూ కారణభూతులయిన వీరే దీనికి కారణ భూతులయినారు.

శాంతలను సంబంధించిన శాసనాధారాలతో కూర్చున్న తంజావూరు
సరస్వతి గ్రంథాలయంలోని చరిత్ర గ్రంథాలనుంచి హొయిసళ విష్ణువర్ధనుల
సమకాలీన విషయాలను సంగ్రహించి ఈ కథను వ్రాశాను. వ్రాత సాగిన
కోట్టి సహస్రదయులయిన శ్రీ రాజవత్సంగారు చదివించుకొని విన్నారు.
ఈ “శాంతలాకృతి” ప్రకటనకావడం ఈ మిత్రకార్య ఫలమయ్యే.

హొయిసళరాజ్య మహాసంపత్తును మల్లిక్ గాఘూర్, గంగూ
సాలార్ ఆ కాలంలో నోచుకొనడం ఉండనీ, దేవాలయ విగ్రహాలను
భిన్నం చేయడమూ ఉండనీ, అనుపమమయిన హతేబీడు సుందర విగ్రహ
లను కాట్లచేతులు విరిచి, కట్ట వీక, ముఖాలను, తలలను పిండిచేసినవార్లం
మనమూ, మనవారూను. కోతిచేతి మాణిక్యమయినది ఈ బృహత్కళా
సృష్టి. కన్నడనాడు ప్రజల ఈ రూక్షకృత్యాలను శాంతలా విష్ణువర్ధనుల
ఆత్మలు ఎంత నొప్పిపడుతాయో ! ఈ కథ దానికోసం నా హృదయం
ఆర్పించిన కన్నీరయినా, ఆంతర్యంలో ఇదొక ప్రేమమయమయిన సంసార
చిత్రం.

17-5-1954.
వ్యాయామశాల
బెంగళూరు

కె. వి. అయ్యర్.

ఈ నవలలోని పాత్రల, ప్రాంతాల పరిచయం

1. దే వ త లు

వాసంతికాదేవి : హొయిసళ రాజుల కులదేవత.

ధర్మేశ్వరుడు : ఈ దేవుని వరప్రసాదంతోనే శాంతల జననం (ఈశ్వరుడు).

విజయనారాయణుడు : బేలూరు (వేలూపురం) లో విష్ణువర్ధనులు ప్రతిష్ఠ చేయించిన విష్ణుమూర్తి. చెన్నకేశవుడని సామాన్య ప్రచారం.

సౌమ్యకేశవుడు : బేలూరులో శాంతలాదేవి ప్రతిష్ఠ చేయించిన విష్ణుమూర్తి. కప్పెచ్చెన్నిగరాయ అని సామాన్య ప్రచారం.

హొయిసళేశ్వరుడు : } హ శైబీడు (ద్వారవతి) లోని నోడు దేవాలయాల
శాంతేశ్వరుడు : } శివమూర్తులు.

గంగాధరేశ్వరుడు : }
హొన్నాదేవి : } శివగంగ కొండమీది శివశక్తులు.

శ్రీనరసింహుడు : చిన్నదేవేరి లక్ష్మీదేవి ఇష్టదైవం.

శాంతినాథుడు : పదహారవ తీర్థంకరుడు. మాచికబ్బె ఇష్టదైవం.

అరినాగుడు : ప్రభువు తీర్థంకరుడు. గంగ రాజులుంగారి ఇష్టజీవం.

బాహుళి : శ్రవణ బేరుగా శబ్దాని గామ తీర్థంకరుడు.

పూర్వనాగుడు : ఇరవై మూడవ తీర్థంకరుడు. చివరవలెగా ఈ తీర్థంకరుని విగ్రహాన్ని పూర్వనాగాడుడు ప్రతిష్ఠించినాడు.

బ్రాహ్మి : శాంతిల ఉపాస్యదేవత. శారద.

2. ప్రధాన పాత్రలు

శ్రీ విష్ణువర్ధనులు : హొయిసళేశ్వరరాజు, దగ్గిజయి.

మహారాజ్ఞీ మహాదేవి : రాజేంద్రచోళ పుత్ర్య కొంగాళ్వల తమ్ముడైన ఇరుక్కపాలుల కుమార్తె; శ్రీ విష్ణువర్ధనుల తల్లి. ఈమె హొయిసళ ప్రభువు ఎరెయంగ మహారాజులను వివాహమాడి చివరలో బిట్టిదేవ ఉదయాదిత్యులనే ముగ్గురు కుమారులను కన్పెను. వీరిలో బిట్టిదేవుడే శ్రీ విష్ణువర్ధనులు.

శాంతిల : శ్రీ విష్ణువర్ధనుల పట్టభుక్తి. మారసింగమయ్య దండనాయకుల, మాచిక బేట దండనాయకిగారి ఏకైక పుత్రిక.

లక్ష్మి : శాంతిల కీవరసఖి. పెరుమావండితుల కుమార్తె. మాచిక బేటకు పెంపుడు కుమార్తె. శ్రీ విష్ణువర్ధనుల చిన్నదేవరి.

కుమారవిష్ణువు : ఎరెయంగ మహారాజుల సేనాపతి దేన్నమ దండాధీశ్వరుని కుమారుడు. తల్లి మహాసలి చందల. మహారాజ్ఞీ మహాదేవి ఇతని పెంపుడుతల్లి. విష్ణువర్ధనులకు కుమారునివలె, శాంతిలకు, లక్ష్మికి తమ్మునివలె ఉన్నవాడు.

సోపల : హొయిసళుల అమాత్యుడు వీరదేవుని కుమార్తె. కుమారవిష్ణువు పత్ని. పతితో సహగమనం చేసి సలి అయినది.

3 ఆనుషంగిక పురుషపాత్రలు

గంగరాజులుంగారు : భిష్ములని పీరి చూరు పేరు. ఎరెయంగ ప్రభు, కాలంలో సర్వ సేనాపతిగా ఉన్నారు. విష్ణువర్ధనుల కాలంలో మహాప్రధాన పదవిలో ఉన్నారు.

తంత్రపాల శామాద్రి
బిర దేవులు
అచ్చుతు (అచ్చుతు) లు
గోవిందపండితులు

హొయిసళ రాజ్యం పంచప్రధానులలో తక్కిన నలుగురు.

మారసింగమయ్యగారు : హొయిసళ రాజ్య డణాయకుడు (దండనాయకుడు). శాంతలాడేవి తండ్రి.

శ్రీపాలత్రైవిద్యదేవులు : శ్రీ విష్ణువర్ధనుల ఆస్థాన ముఖ్య పండితులు, కుమారవిష్ణువు గురువులు.

ప్రభాచంద్ర సిద్ధాంతదేవులు : శాంతల విద్యాగురువులు.

శ్రీరామానుజాచార్యులు : శ్రీరంగంనుంచి హొయిసళ రాజ్యానికి వచ్చి ఆనుగ్రహించిన ఆచార్యవర్కులు, విశిష్టాద్వైత ప్రవర్తకులు.

పెరునుల పండితులు : విష్ణువర్ధనుల తండ్రి ఎరెయంగ మహారాజు కంచి నుంచి పిలుచుకొని వచ్చిన పండితులు, లక్ష్మీ జనకులు.

పునీసనాయకుడు, బొక్కనాయకుడు,
గరుడి బోకిమయ్య, చామదేవుడు,
గరుడిబొగిప్పయ్య, చిక్కమరియాసె :

హొయిసళ దండనాయకులు.

బొప్పనాయకుడు (వీచల్లి) : గంగరాజులుంగారి కుమారుడు, ఇమ్మడి దండనాయకుడు.

కేతమల్లనాయకులు : మారసింగమయ్యగారి మేనల్లుడు. వ్యాపారి, తలవన పురంనుంచి హొయిసళ రాజ్యానికి వచ్చి స్థిరపడినవాడు. హాలే బీడు (ద్వారవతి) లో హొయిసళేశ్వర శాంతేశ్వర దేవాలయాలను కట్టించినవాడు.

కుల్లణరాహుతుడు : ద్వారవతికి వచ్చి స్థిరపడిన ఒక శ్రీమంతుడయిన భక్తుడు. ఇతడూ, ఇతని పత్ని అయిన సహజదేవి వొడ్డగద్దంబల్లి అనే గ్రామంలో మహాలక్ష్మీ దేవాలయం నిర్మించినవారు.

తెలకరాయడు : హనుగల్లు దుర్గంలో “ఛైరవు”డయిన హొయిసశ వీరుడు.

బోకమయ్య : ‘రణబలి’ అయిన ఒక హొయిసశ వీరుడు.

దేచయ్య : మారసింగమయ్యగారి ఇంటి నేవకుడు. శాంతలను ఎత్తి ఆడించిన వృద్ధు.

లక్కణుడు : కుమారవిష్ణువును చిన్నతనంనుంచి ఎత్తి ఆడించి పెంచిన వృద్ధు.

4. అనుషంగిక స్త్రీ పాత్రలు

మాచిక బెప్ప : మారసింగమయ్యగారి ధర్మపత్ని. శాంతల తల్లి. లక్ష్మీకి పెంపుడుతల్లి.

లక్ష్మీమతి : మహాప్రధాన గంగరాజ పత్ని. దండనాయకి.

జక్కియబెప్ప : కేతమల్ల నాయకుని పత్ని. చందల తల్లి.

చందల : కేతమల్లనాయక జక్కియబెప్పగార్ల కుమార్తె. శాంతల మరణానంతరం విష్ణువర్ధనులను వివాహమాడి ‘శాంతల’ అయినది.

బమ్మల, రాజల, చవ్వల, బిజ్జల, దేవకి : విష్ణువర్ధనుని దేవేరులు. వీరిలో బమ్మల ఆశ్వ హృదయ ప్రవీణురాలు. దేవకిదేవి ముస్సూరు విషయం పాలించినది.

5. శత్రుపక్షంవారు

గంగవంశంవారు, కొంగులు, చెంగాళ్ళులు, కొంగాళ్ళులు, సిందులు, సంతారులు, కదంబులు, చోళులు, చాళుక్యులు, పాండ్యులు, చేరదేశంవారు, మలపలు : హొయిసశ రాజ్య బద్ధ శత్రువులు - వీరిలో

మాసణ ప్రభువు . హొయిసళరాజ్య శత్రువు, పాంబురుచి యుద్ధలోం
ఓడినవాడు.

దామోదరుడు : తలవనపుర (తలకాడు) పాలకుడయిన గంగవంశరాజు,
రాష్ట్రకూటుల సామంతుడు.

అనియమాన్ : చోళ సేనాపతి, దామోదరుని సహాయకుడు.

నరసింహవర్మ : చోళుల సామంతుడు.

ఇరుంగోలుడు : మరొక చోళ సామంతుడు.

జగద్దేవుడు : మాళవదేశపు సంతారరాజు, చాళుక్యసామంతుడు.

నిక్రమాదిత్యుడు (ఆరవ) : చాళుక్యరాజు.

జయకేశి : కదంబరాజు, గోవా, బెళవల, హలసిగె ప్రాంతాలరాజు.

జయసింహుడు : నోళంబవాడి పాలకుడు, పాండ్యరాజుల సామంతుడు.

మల్లికార్జునుడు : హనుగల్లు దుర్గం అధిపతి.

కుంజశెట్టి : మల్లికార్జునుని చమూపతి.

6. ప్రాంతాలు

వేలాపురం (వేలాపురి) : యగచి నదీతీరంలో ఎరెయంగ ప్రభువు కాలపు
హొయిసళరాజధాని. విజయనారాయణ, సోమ్యకేశవ దేవాలయాలున్న నేటి పేలూరు.

ద్వారవతి : హొయిసళుల కొత్తరాజధాని. హొయిసళేశ్వర, శాంతలేశ్వర
విజయసార్వనాథ దేవాలయాల నేటి హళెనీడు.

తిరునారాయణపురం : చెలువనారాయణదేవ దివ్యక్షేత్రం. నీని కిప్పడు
'మేలుకోట' అని జనసామాన్య వ్యవహారం.

శివగంగ : శాంతిల దేహవిసర్జనం చేసిన శివక్షేత్రం. (బెంగుళూరికి సుమారు 40 మైళ్ల దూరంలో ఉన్నది.)

తలవనపురం లేక తలెయూరు : విష్ణువర్ధనుల ప్రధమ దిగ్విజయస్థానం. ఇప్పుడు దీనిని తలకాడు అంటారు.

పాంబురుచ, హంజేరు, తలెయూరు, చక్రగొట్టు, కోశాల, విష్ణువర్ధనులు, చంగేరి, నంగలి, నోళంబవాడి, గంగవాడి, హొయిసల సేన రాయరాయపుర, బంకాపుర, ఉచ్చింగి, యుద్ధం చేసినై హనుగల్లు, బనవసె, బెళవల, సంతలిగె, హలసెగె, చిన కొన్ని హులికెరె, సవిమలె, లొక్కిగుండి...ఇత్యాది : ప్రాంతాలు.

శౌ ర త ల
ప్రథమ భాగము

1

స్వస్తి

శ్రీః

స్వస్తి

నమస్తుంగ శిరశ్చుంబి చంద్ర చామర చారవే,
త్రైలోక్య నగరారంభ మూల స్తంభాయ శంభవే.

మహారాజ్ఞీ మహాదేవి వారి సన్నిధానం నుంచి కమ్మ. శకవ
రుషంబు గంగర లకు సరి అయిన శుభకృతు సంవత్సర
శ్రావణ శుద్ధ చతుర్దశి గురువారం సూర్యోదయానంతరం చెల్లె
శుభ వృషభ లగ్నమందు పరమపదవాసు లయిన శ్రీ చెన్నమ
దండార్ధేశ్వరులవారి, వారి మహాసతి చందలదేవివారి ద్వితీయ
పుత్రులు, నా పెంపుడు కుమారులు అయిన కుమార విష్ణువుకు
బ్రహ్మోపదేశం నడిపింప పూజ్యులయిన కులగురువులూ,
మా ద్వితీయ కుమారు లయిన శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిభువనమల్ల వీరగంగ
పొయిసళ విష్ణువర్ధన మండలేశ్వరులవారు దైవప్రేరితులయి
నిశ్చయించినందున మీరు పుత్ర మిత్ర కళత్రాది సమేతులై
రాచనగరులోని విజయ సింహాసనపు ట్లోలగపుసాలకు విచ్చేసి
ఉత్సవం తిలకించి, వటువును ఆశీర్వాదించి మమ్ములను సంతోష
పెట్టవలసినది.

ద్వారవతి, } శ్రీ మారసింగమయ్య దండనాయకుల వారికి,
రాజప్రాసాదం. } శ్రీ మాచికబ్బె దండనాయకి వారికి.

రాచనగరు అవసరిక రాహుర్తు డోకడు ఈకమ్మను మారసింగమయ్య దండనాయకులవారికి అందజేయ దానికి వచ్చినాడు. దండులో పొంబురుచ విషయానికి వెళ్ళిన మారసింగమయ్యగారు, అక్కడ హాయిసఖ రాజ్యాన్ని చాల చిక్కులు పెడుతున్న మాసణ ప్రభువును రాజ్యపు ఎల్లల నుంచి ఆవలికి నెట్టి, అప్పుడే ద్వారవతికి తిరిగి వచ్చి, భవనం చేరి, స్నానాదులు ముగించి, శివపూజ పూర్తి చేసినారు. రాజమార మహారాణి మహాదేవి అక్కగారు గోప్యంగా చేసిన వీరావృత్తవల్లనే మారసింగమయ్య గారు ద్వారవతికి తిరిగి రావడం సాధ్యమైంది.

పొంబురుచ విషయంపై దండెత్తిపోయిన మారసింగమయ్యగారు ముందున్న హంజేరిపైగూడ దాడి జరుపవలసి ఉండినది. అంతలో రాజ మార మంత్రివర్యులు, తంత్రపాలకులు అయిన ఘోమాద్రి పండితుల ద్వారా మారసింగమయ్యగారికి “రాజకార్య నిమిత్తం దండును అక్కడే నిలిపి, దాని రక్షణకు తగినవారిని నియమించి, మీరుమాత్రం ద్వారవతికి తొందరగా రావలసినది.” అని కమ్మ వ్రాయించి పంపినారు. అందువల్ల మారసింగమయ్యగారు తమ అంగరక్షకులతో తొందరగా ద్వారవతికి మరలినారు. స్నానం చేసి మార్గాయాసం పోగొట్టుకొన్న రత్నాల ఘోమాద్రి పండితులను దర్శించడమే తప్ప అని నిశ్చయించుకొని, స్నానం చేసి, మనశ్శాంతి కై మహాదేవుని పూజను ముగించినారు.

మారసింగమయ్యగారు నగరానికి తిరిగి వచ్చినారని తెలిసిన తత్ క్షణమే రాజమార ఒక ఆశ్చర్యకరమైన ఉపసయన మహూర్తాహ్వాన పత్రిక పంపినారు. రాజమార చాల ప్రాజ్ఞులు. ‘తమను అంత తొందరగా రప్పించుకొన్న కారణం ఏదో’ అకస్మాత్తుగా ఉద్భవించిన యుద్ధకారణమే అయి ఉండవచ్చునని మారసింగమయ్యగారు ఆలోచించినారు. అందువల్ల వారి మనస్సులో ఇలాటి భయానుమానాలు నివారించడం తమ ప్రథమ ప్రయత్నం. అని రాజమార ఆలోచించి శుభవార్తనే ముందుగా పంపినారు.

మహాదేవుని పూజ పూర్తిచేసి లేస్తున్న మారసింగమయ్యగారికి “రాచనగరు రాహుర్తు డోకడు కమ్మ తెచ్చినాడు. భవన మహాద్వారంలో నిలబడి వేచి ఉన్నాడు.” అని మారసింగమయ్యగారి గృహ సేవకుడు దేవయ్య వచ్చి తెలిపినాడు. రాజమార మహాదేవిగారివద్ద నుంచో హాయిసఖేశ్వరుల వద్దనుంచో పిలుపు వచ్చి ఉంటుందనుకొని మార సింగమయ్యగారు కట్టుబట్టిన మెట్టులలోనే తలవాకిలికి వచ్చినారు.

రాహుర్తుడు దండనాయకులకు సాగిలంపడి విషయంలో కమ్మను అందించి వెనుకకు జరిగి నిలబడినాడు. మారసింగమయ్యగారు రలవాకిలి లోగిలిలోనే ఆ కమ్మను చదువుతూ నిలబడినారు.

కాంఠినాథ శ్రీధంకరుల దర్శనానికి వెళ్ళిన మారసింగమయ్యగారి సలీమణి మాచికప్పె అప్పుడే తైన బసవించి తిరిగివచ్చి భవనపు రలవాకిలి గడవవద్ద నిలబడిన పతిని చూచి నిశ్చేష్టులై నిలబడిపోయినారు. ఆనాడు ప్రారంభకాలమే స్నానంచేసి మరుగులుకట్టి సేవకునిలో పూజాసామగ్రిని మోయించుకొని మాచికప్పె కాంఠినాథ శ్రీధంకరుల ముద్రకాభిషేకం కోసం వైశాలయానికి వెళ్ళినారు. ఎందలో నడిచిరావడంవల్ల ఆయాసంతో ఆమె నునుటిపై నెమట ముత్యాలు కట్టింది. ఆమె ఆ నెమ టను చేతనున్న కరవస్త్రంలో తుచుచుంటూ కమ్మను చదువుతూ నిలు చున్న భర్తను చూచి “వైశాలయానికి దేవయ్యతో చెప్పిపంపి ఉండ గూడదా? లేక వచ్చిచేరేదానిని కదా!” అనినారు.

మారసింగమయ్యగారు ఒకమారు మెడయైత్తి పత్తిని చూచి చిరు నవ్వు నవ్వి మళ్ళీ కమ్మను చదువసాగినారు. మాచికప్పె మాటలు కొన సాగిస్తూ, “ఇంకా మీరు ఇంటిముంగిల్లో ఆడుగుపెట్టినారో లేదో, అప్పుడే రాచనగరు నుంచి పిలుపా? మీకు విరామం లేకపోలే పోనీంది. పాపం! నెలలకొద్దీ రంగరంగంలో ఉండి పోరాడి పోరాడి ప్రాణాలలో, చేతులకాళ్ళలో - ఇంటిని చూస్తూ, ఇల్లాలిని చూస్తూ, పిల్లలను చూస్తూ - అనుభంటూ ఇప్పు డిప్పుడే మరణివచ్చిన జనం ఉన్నారే

నాలుగునాళ్లయినా నెమ్మదిగా తిని కూచుని పెళ్ళాం పిల్లలతో గడపవద్దా? మళ్ళీ ఈ ఆత్మకనకపు ఆవలి ఇంకాకట్టికో! తలెయ్యారు కుంటురులు కొందరు ఇరుగు పొరుగు గ్రామాలను విచ్చలవిడిగా కోచుకొని, ఆవులను కోలుకొని పోయివారని వర్తమానం. ఇంకేమిటి? ఈ కమ్మ అడే అయి ఉంటుంది! మీరే వెళ్ళిరండి. ఆ దుర్మార్గులు ఇక తలయిత్తవండా చేసి, ఆవులను వారివారికి అప్పజెప్పి, ఆ దుర్మార్గులనుంచి మన ప్రభువువారికి నూరు పొన్నగద్యాణాలు చండుగ కామక్రీడి అప్పగించండి,” అని అంటూ ఉండగా, అక్కరే నిలుచున్న రాజగృహపు ఆశ్వపదు గుర్రం పీల్చుమీది ఒక సంచినుంచి మరొక కమ్మను తీసి ముందుకువచ్చి “మారసింగ మయ్యగారికి అందించి, “దీనిని గంగరాజు మహామాత్యులవారు తమకు అప్పగించి రమ్మని నెలవిచ్చివారు. తమను చదివి చూచి ఏమైనా నెలవిస్తే, దానిని తోకేతనం వచ్చి మనవి చేయవలసిందని కూడా నెలవిచ్చివారు,” అని మనవిచేసి నాల్గడుగులు వెనక్కుజరిగి చేతులు కట్టికొని నిలబడినాడు.

మారసింగమయ్యగారు ఆ కమ్మను చదువుకొన్నారు. దానిలోని వక్కలు మిడి :

పరమ మిత్రుడు మారసింగమయ్యకు. శేఖరమార నిష్ఠువు
బ్రహ్మచర్యమహోర్వవానికి నీ సతీమణి మాచికల్వెను,
దమార్త కాంతలను తప్పక పిలుచుకొని రావాలని రాజమూల
మహాదేవిగారు ఆ పేక్షపడుతున్నారు.

ద్వారపతి,
శ్రావణ సుధ త్రయోదశి. }

గంగరాజు.

కమ్మ చదివిన మీదట మారసింగమయ్యగారు రాజుకుత్తునితో “ఉత్సవానికి అండకనీ పిలుచుకొని వస్తానని గంగరాజు మహామాత్యుల వారితో మనవిచేయి,” అని చెప్పి వానిని పంపిచేసి, తర్వాత తన పత్ని

వైపు తిరిగి చూచినారు. ఈ ఆత్మకనకపు కమ్మలు ఏమై ఉంటాయి అనే మతూహలం వ్యక్తం చేస్తూ మాచికల్వె అట్టి నిలబడి ఉన్నాను.

“మేనాల! వెళ్ళి రాగూడదా? కొసవ కాళ్లవ పొవుకోళ్ళ నయినా తోడుగుకొని పోయిరావచ్చును గదా?” అనినారు మార సింగమయ్యగారు.

మాచికల్వె మందహాసంచేసి, “మీ అర్ధాంగి ఎండవ వాడి పోయిందా? ఎందరు ఎండలో తినుగాడడంలేదు? ఎందరు ఎండలో కూలి నాలి చేసుకొనడంలేదు? పెద్దల దర్శనానికి, నున్నల దర్శనానికి, రాజు దర్శనానికి, దేవతాదర్శనానికి వాచానాలపై వెళ్ళారాదు. పాదరక్షలు తోడుగుకొని వెళ్ళారాదు. అవి శ్రద్ధకాదు; భక్తికాదు. అవధర్మానికి అని చెల్లదు; అవధర్మానికి అవి చెల్లదని తెలుసుకున్నాను. మీ అవశ్యి పండితులనుగాని, నాగయద్రులనుగాని అడిగి తెలుసుకోండి. నాకు తెలిసే నది - ఏ మరెక్కలయినా దేవతాదర్శనానికి వెళ్ళేటప్పుడు సామాన్యుల వలనే వెళ్ళవలె అని. అంతేకదా?” అనినారు.

“ఒప్పినాను. మాచీ ఒప్పినాను. ఎంతయినా నీవు ప్రాణురాలిని. శ్రద్ధ అంటే ఇలాగే ఉండవలె. ఇదిగో, ఈ కమ్మలు కెంద్రా దండు దాడులకు సంబంధించినవి కావు. శేఖరమారతో కమారనిష్ఠువును బ్రహ్మచర్యమట్టి. ఈ కమ్మ ఆ ఉత్సవానికి అప్పగనం. కెండవది, మహాదేవి అక్కగారు తామే గంగరాజుగారికి చెప్పి వ్రాయించి పంపి నారు. దాని వక్కలు మేమిటంటే - ఈ ఉత్సవానికి నిన్ను, కాంతలను ఖండితంగా పిలుచుకొని రావాలని.”

“అలాగా! చాల సంతోషం. మేమూ వస్తాము. అదిసరే కానీండి, మీరు టోరి తిరిగివచ్చే వర్తమానమే లేదే!”

“మహాదేవి అక్కగారో, ప్రభువులవాణో పిలిపించుకొని ఉంటారు. కొందరగా రాజధానికి తిరిగిరావాలని మహాదేవి అక్కగారే సూమాద్ర

పండితుల మూలంగా కమ్మనామించి పంపినారు. సంగతి సందర్భాలేమో, ఏమిటో ముందు తెలిసినవి."

"అక్కగారికి చాల వాత్సల్యం. నెలకొందట - అప్పుడు మీరు దండుతో కూడ పొంబురుచ నగరంలో ఉన్నారు - వాసులకాదేమి ఆలయంలో సాయంసంధ్యాపూజ ముగించుకొని రాచనగరుకు తిరిగి వెళ్లుతున్న అక్కగారు, ఆ దారిలోనే ఇంటికి కాలినడకన వస్తున్న మన ముద్దు బిడ్డ శాంతలను చూచినారట. కొంతసేపు అలాగే చూచినవిడట మేనాను అక్కడే నిలిపి, శాంతలను దగ్గరికి పిలిచి, 'నీవు ఎవరి కూతురవమ్మా లక్ష్మీ?' అని అడిగినారట. మన శాంతల తలవంచి సిగ్గుతో 'నా కేర శాంతల.' అనినదట."

"శాంతల ఆమె మనోదేవి అక్కగారిని తెలుసుకొనలేకపోయిందా?"

"నగరు బోయీలు మోస్తున్న రాజచిహ్నాలంకృతమైన మేనాను చూడగానే శాంతల తెలుసుకొన్నదట - తనను దగ్గరికి పిలిచినవారు రాజమార అని."

"తర్వాత?"

"దురంగా చేతులు జోడించి తలవంచి నిలుచున్న మన బిడ్డను 'దగ్గరికి రా శాంతలా!' అని దగ్గరికి పిలిపించుకొని, తల నిమిరి, బుగ్గలు పట్టుకొని ఎత్తి, అమ్మాయి మెడలోని ముత్యాలదండను ముట్టిచూచి, 'తేర రామరవలె విరిసిన నీ ముఖానికి ఈ అందమైన ముత్యాలు చక్కగా బిప్పినవి. శాంతలా! ఎంత సొగసైన, ఎంత గంభీరమైన కేరమా నీది...!"

మారసింగయ్యగారు మాచికల్వే మాటలకు అడ్డువచ్చి "ఈ విషయంలో జాగ్రత్తనం స్త్రీజాతికి సహజమైందే. ఆమీదట?" అనినారు.

"అదేమిటి మీరన్న 'జాగ్రత్తనం?' స్త్రీలకు ఉన్నదేమిటి? పురుషులకు లేనిదేమిటి?"

"చెయితాను, తర్వాత ఏమి జరిగినది?"

"నీవు ఎవరి కూతురవమ్మా? అని అడిగినారట. దానికి శాంతల 'మాచికల్వేగారి కూతురనండే.' అనినదట. అక్కగారు 'ఏ మాచికల్వే నమ్మా?' అని మరల అడిగినారట. దానికి శాంతల 'మాతయ్య మారసింగమయ్య దండనాయకులవారు.' అనినదట. శాంతల అలా అనగానే అక్కగారు 'మాచక్క బిడ్డవామ్మా నీవు! నా బంగారు తల్లీ!' అని శాంతల తలనిమిరి, 'మీ ఆమృత మమ్మల్ను జ్ఞాపకం చేయవమ్మా. మమ్మల్ను చూడడానికి రమ్మను. లేకపోలే మేమే నగరుకు పిలిపించు కంటాము. శాంతలా, నీ ముఖం సొంపులు విరజిమ్ముతున్నదమ్మా. పద్మ, ఉమ, వాణి - ఈ ముగ్గురికల్లా నీముఖంలో ఉట్టిపడుతున్నవి. సొబగుల పోనా! నీవు మెట్టిన ఇంటిల్లో బంగారుగుట్టలు కరిసినవి. మేమూ అడిగినామని మీ ఆమృత తెలుపు.' అని ఒక చేతి బుట్టనిండ పండ్లు, పూలు నింపి ఆమ్మాయి చేతికిచ్చి పంపినారు. శాంతల అక్కగారికి భక్తి వినయాలతో నమస్కరించి, ఇట్లుచేసి జరిగిందంతా నాతో చెప్పింది. తెచ్చిన పూవులు పండ్లు నాకు ఆప్పించింది. మరుసటిదినం ఇంకా తెల్లవారనేలేదు; అప్పుడే నగరు మేనాను మన యింటిముందు వచ్చి వారింది. 'రాజమార చెప్పి పంపినారు. శాంతలను పిలుచుకొని తమరు నగరుకు దయచేయాలి.' అని బంగారుబెత్తం పట్టుకొన్న కంచుకి నాకు చెప్పి వెళ్ళినాడు. ఇప్పుడు చెప్పండి. ఆదేమిటో 'స్త్రీల జాగ్రత్తనం' అని నారే!"

"చెయితాను, చెయితాను. అటుతర్వాత మీరు ఆంతఃపురానికి వెళ్ళినారు. అక్కగారు ఏమనినారు? ఏమి సంగతి సందర్భాలు జరిగినవి?"

"చూడండి! మీకు ఎంత ఆగ్రహం, మామా అలాగే అని తెలుసుకోలేరా? ఆ 'జాగ్రత్తనం' మేమిటో మొదట చెప్పండి."

"ఇంకా తెలుసుకోలేదా? మెడలోని ముత్యాలదండను ముట్టి చూచిన మొదటి సూక్ష్మమేమిటంటే 'ఈమె భాగ్యవంతుల బిడ్డా!'

లేక అది వీడలు గరించే తెల్లపూసల దండా? అని. గెండవనూర్కం 'ఈమె కన్యా లేక వినామితా? మెడలో ముగళమీత్రం ఉందా?' అని తెలుసుకొనడం. ఈ చోళదేవి చాల బుద్ధిమంతురాలు. రర్వార అంతఃపురంలో వీని జరిగింది? అక్కగారు ఏమేమి అడిగినారు? ఏమేమి చెప్పినారు?"

"అక్కడ మాటలాడినదంతా మీ ముందు చెప్పడానికి సాధ్యమా? పూర్వకాలపు ఎన్నో సంగతులు, ఎన్నో జ్ఞాపకాలు, సుఖాలు, కష్టాలు అన్నీ జ్ఞాపకానికి వచ్చినవి. ఎరయంగ ప్రభువుల కాలపు జ్ఞాపకాలు... అప్పు డెన్నోదే మహాదేవి అక్కగారు ఎరయంగ ప్రభువుల చేపట్టి పట్టి మహిషి అయిన కాలం. ఎరయంగ ప్రభువులు కొత్తలో అక్కగారిని 'శ్రీ చోళదేవి!' అని పిలిచేవారట. అటు రర్వార 'మహాదేవి' అని పిలిచినారు. ఆమెదట క్షమా విప్రువులందరి చెన్నుమ దండాధీశుల, వారి మహాసలి చందలదేవిగారి విషయాలు జ్ఞాపకానికి వచ్చినవి. అనంతరం అక్కగారు మరణించిన తమ పెద్దకపూరులు బల్లలో ప్రభువులను రలచు కొని కన్నుల నీరు పెట్టినారు. మన కాంఠల విద్య, విషయం, గుణం, నడవడి, నూట ముఠి - అక్కగారు చాల మెచ్చుకొనినారు. కాంఠల కీర్తి వాయిచినది, పాడింది. అక్కగారు దుఃఖమంతా సురచివోయినారు, ఆనందపడినారు. కడకు అక్కగారు అమ్మాయిలో నృత్యంకూడా చేయించి రృప్తిపడినారు. అటుపిదప నన్ను చూచి 'మాచీ, నీ ఎన్ని తపస్సుల ఫలమే ఇది! ఏ నోము ఫలమే? అని అడిగినారు. 'కాంఠల ధర్మశ్రవణం ప్రసాదం, మా ఆరు సంవత్సరాల నియమ నిష్ఠల ఫలం. బ్రాహ్మణేయమే కాంఠల ఉపాస్యదేవత; ఈ విద్య, ఈ క్షత్రం అంతా ఆ మహారత్ని కరుణ.' అని అనినాను నేను."

"ధరే! చక్కగా అన్నావు. ఇంకేమి అడిగినారు?"

"అక్కగారు కాంఠలలో రామాయణం చదివించి వినినారు."

"ఉ! విద్యరసవీరు జరిగినదన్నమాట!"

"కాంఠల రసపుష్టి కలిగేట్టుగా చదివినది. అప్పుడు శ్రీపాలత్రై విద్యదేవ పండితులవారు అక్కడికి విచ్చేసినారు. కాంఠల చదివిన కొన్ని భాగాల అర్థవివరణ అడిగినారు. కాంఠల రృప్తికరంగా సమాధాన మిచ్చినది. త్రైపాలవిద్య చేతులవారు సంతోషపడి 'అమ్మాయి! ఎవరివద్ద నేర్చుకొన్నావమ్మా?' అని ప్రశ్నించినారు."

"ప్రభాచంద్ర సిద్ధాంత దేవదేవీకుల పాదపక్వపడింది. అనినది కాంఠల."

"అహ! అహ! రర్వార?"

"అటువంటి గురువుల కృప పూర్వపుణ్య విశేషమమ్మా. నీభాష నీ ఉచ్చారణ, సాహిత్యజ్ఞానం చక్కగా ఉన్నవి. వ్యాకరణం శుద్ధం. మాకు చాల సంతోషమయింది.' అని కాంఠలను ఆశీర్వదించినారు."

"మన వంశానికి ఉద్ధారమయినది."

"ఆమెదట అక్కగారు కాంఠలకు, నాకు ఉడుగరలు, ఫల పుష్పాలు దయచేసినారు."

"ఇంకేమి చెప్పలేదా?"

"మేము బయలు దేరడానికి లేచినప్పుడు నన్ను దగ్గరికి పిలిచి, నాచేమిలో 'మాచీ, ఎవరికి నిర్మయమయింది?' అని ప్రశ్నించినారు. దానికి నేను, 'ఆ యోచనే ఇంకా మేము చేయలేదు. కాంఠలను అడిగితే, రసమ పెండ్లివద్దనే అంటుంది. మాకు ఉండే సాభాగ్యమంతా ఇదే. దీనిని వదలి మేము జీవించడం ఎలాగు?' - అని మాకు అనిపిస్తుంది.' అన్నాను. దానికి అక్కగారు నవ్వి 'ఇలాకళ్లేమే మాచీ! నిద్ర తెలియని దేవున్నది? అడవి మెట్టన యింటికే పెద్ద, పుట్టిన యింటికే కేసు,' అని అంటూ ముచ్చుల్ని సాగవంపినారు."

"మాచీ, ముందు జయభోయే సుభానికి ఇది పీఠికాగ ఉన్నది. మనస్సులో పెద్ద ఆగ్రహం పుట్టిస్తున్నది. అమ్మాయి ఏదీ? వచ్చినప్పుటి నుంచీ కనిపించలేదు!"

“మీరు ఊరికి తిరిగిరావడం దానికి తెలియదు. చెలికత్తెలతో ఉదయం శారదాలయానికి వెళ్ళినది. దేవయ్యతో ఆక్కడికే పోతున్నామని చెప్పించుకొన్నది. ఇప్పుడూ ఆక్కడే ఉండవచ్చు. దేవయ్యను పిలిపించి అడుగుతాను.”

మాచికత్తె దేవయ్యను కేకపేసి పిలిచినారు. “వచ్చాను ఆమ్మగారూ” అంటూ దేవయ్య పూలతోట రేలుపువ్వులనుంచి వచ్చి, యజమాని, యజమానురాలు మాటలాడుతూ నిలబడి ఉండడంచూచి చేతులు జోడించుకొని దూరంలోనే నిలబడి ‘దొరవారు దయచేయడం చూచి శేవపూజకు బిల్వపత్రం, రుక్మిణులు తెచ్చిపెట్టి, దివ్యకు సెయ్యి వట్టులపెట్టి, మడిబట్టలు పెట్టించి, కాంఠలమ్మగారికి పీఠ తీసుకొనివెళ్ళి ఇచ్చి వచ్చాను.” అనినాడు.

“కాంఠలమ్మగారు ఇప్పుడు ఎక్కడ ఉన్నార?” అని ప్రశ్నించి నారు మారసింగమయ్యగారు.

“వాణీపూజలో ఉండేరయ్యా. వెళ్ళి అయ్యగారు వచ్చారని తెలుపనా ఆయ్యా?” అని ప్రశ్నించినాడు దేవయ్య.

“వద్దు. మేమే ఆక్కడికి పోతున్నాము.” అంటూ మారసింగమయ్య రమ్మ సలితోపాటు ఇంటివెనుక ఉన్న శారదాలయంవైపు నడవసాగి న్నారు. దేవయ్యవారి భోజనానికి ఏర్పాట్లు చేయను ఇంటిలోకి వెళ్ళినాడు.

2

శారదాదేవి ఆలయం ఉన్నది ఇంటి వెనుకభాగంలోని దేవుని మూలలో. కూతురు విద్యాభ్యాసానికి, నర్తన గాయనాభ్యాసానికి, శారదా పూజకూ మారసింగమయ్య భవ్యమైన పూజాగృహం, దానికి చేరునట్లే ఒక పెద్ద పంచ కట్టించినారు. శిల్పి మలితమ్మ శారదాంబ విగ్రహాన్ని మెత్తని శిలలో సర్వాంగసుందరంగా చెక్కినాడు. కాంఠల

ఎనిమిదవ పుట్టినపండుగనాడు శారదామూర్తి ప్రతిష్ఠ జరిగింది. తన పన్నెండవ యేట కాంఠల శారదోపాసన మొదలుపెట్టింది. తండ్రి మారసింగయ్య ప్రభాచంద్ర సిద్ధాంతజ్ఞ జ్ఞానలక్ష్మి పిఠాచి కూతురికి విద్యా గురువులుగా చేసినారు. వారు కాంఠల నడవడి, చూడుమంటి, గుణగుణాలు, నిష్ఠ చూచి శిష్యురాలుగా స్వీకరించి, విద్యావలసి చేసినారు. కాంఠల గాయననర్తనకళలలో ఆభ్యాసంలోను, కవిత దేహపరిశ్రమంలోను నైపుణ్యం సాధించింది. శారద ఆశీర్వాదంలోనే కాంఠలకు ఈ విద్యలు లభించినవి. తన సంతోషం కోసమే ఆమె పాడినది, నర్తించినది. భక్తియోగాభ్యాసంలో కాలక్రమాన ఆమె ముఖంలో దైవదేజస్సు విలసిల్లినది. వయోనుగుణమైన మైకట్టు నర్తనాభ్యాసములలో తీర్థమై, దృఢమై, సర్వాంగ సుందరంగా పరిణతి చెందినది. కాంఠలకు ఇప్పుడు పదహారు వసంతాలు నిండినవి.

కూతురికి పదమూడు ఏండ్లప్రాయం రాగానే మాచికత్తె భర్తతో ఆమె పెండ్లిప్రస్తావన చేసినారు. “ఇప్పుడే తొందర ఎందుకూ!” అని నారు మారసింగమయ్య. మాచికత్తె కాంఠల విద్యాగురువుల వద్దకూడా ఒకనాడు ఈ ప్రస్తావనే తెచ్చినారు. “ఆమ్మాయి విద్యాభ్యాసం పూర్తి అయ్యేంతకు దయచేసి ఈ ప్రస్తావన తేకండి.” అనినారు ప్రభాచంద్ర దేవదేవులు. కన్నకడుపు “అది పూర్తి కావడంకూడా ఉందా?” అని ప్రశ్నించింది. “నేర్చుకొనే ఆశ ముగిసినప్పుడు విద్యకూడ ముగిసినట్లే,” అని సమాధానం వచ్చింది. ఇంకెంతైనా తల్లి చావల్యం తీరలేదు. ఒక నాడు కూతురితో సంతోషంతో సల్లాపిస్తూ, “సిపు ఎవరిని పెండ్లాడు తావు నా తల్లీ?” అని ప్రశ్నించినారు. కాంఠల నవ్వుతూ “ఇపుణ్ణి - ఆమ్మా, శిపుణ్ణి పెండ్లాడుతాను.” అని సరసమాడింది. నాన్నుం తెలిసిన తల్లి మళ్ళీ కూతురి మనస్సును కదపలేదు. “జననందే చారి చూపనీ!” అని ఊరికే ఉండిపోయినారు.

కాంఠల చెలికత్తెలలో చాలమంది పెండ్లాడి తమతమ ఆర్థవా రిండ్లకు వెళ్ళి కాపురంచేస్తున్నారు. నెచ్చెలి లక్ష్మీమాత్రం ఇంకా పెండ్లి కాక కాంఠలకు నీడలా వెన్నంటే ఉండినది.

లక్ష్మీ కాంతలను 'ఆక్కా' అని పిలిచేది. రూపంలోను, గుణంలోను లక్ష్మీ మహాలక్ష్మీ. కాంతల, లక్ష్మీ ఇద్దరూ చిన్ననాటినుంచి ఒక్కటిగా, ఒకేచోట ఆడుచూపాడుతూ పెరిగినవారు. కైవధక్తి, మారె పిర్వధక్తి, గురుధక్తి, గుణగణాలు, సౌఖ్యం, ధర్మం, హృదయ వైశాల్యం—ఏటిలోను సమానంగానే పెరిగినవారు. ఒకరి కిరీరానికి ఆలసటగాని, ఆయాసంగాని కలిగితే, మరొకరికి ఆలసట, ఆయాసం అయ్యేవి. ఇంక ఆన్యోన్యంగా, ఏకదేహన్యాయంగా, ఏకార్థ్యంగానే పెరిగింది ఈ బాలికల స్వభావం.

ఒకనాడు ఇద్దరూ ఒక మిత్రురాలి వివాహానికి వెళ్ళినారు. ఇంటికి తిరిగి వచ్చినప్పుడు లక్ష్మీ చాల యోచనలూ ఉన్నట్టు కాంతలకు లోచింది. "ఎందుకే లక్ష్మీ! ఎందుకమ్మా నేనట?" అని ప్రశ్నించింది కాంతల. లక్ష్మీకంట రెడెపెట్టుకుంటూ "ఆక్కా, నీవు పెళ్లాడి నేరే దోరికే వెళ్ళిపోలే నా ప్రాణాలు ఉండవు!" అని దుఃఖంతో అన్నది.

ఆంతఃకరణ జీవి, సహృదయా అయిన కాంతలకు లక్ష్మీ ఆప్పుడనిన మాట కాశ్యరంగా ఎవలో నాటింది. కన్నీరు గొణికిన లాడింది. ఆయనా ఆమె చిరునవ్వు నవ్వి "పిచ్చిదానా! పిచ్చిదానా!" అని మాత్రమే అని తనూ గాఢాలోచనలో మునిగింది. ఆంతరంగానికి తెలిసినది లక్ష్మీ ఆప్పుడన్నమాట.

లక్ష్మీ పెరుమల పండితుల ఏకైక పుత్రిక. చిన్ననాడే తల్లి పరమపదించినది. అందువల్ల లక్ష్మీ తండ్రి సర్వస్వమయి పెరిగినది.

రాజమార మహాదేవిగారి భర్త ఎరెయంగ ప్రభువులవారు ఒక మారు కంచికి వెళ్ళినారు. చిన్నవారయిన బల్లభ, బిట్టిదేవ, ఉదయాదిత్యులు ముగ్గురూ ఆప్పుడు తండ్రి వెంటనే ఉన్నారు. ప్రభువులవారు దుహరలలో సహ వరదరాజస్వామి దర్శనానికి వెళ్ళినారు. అక్కడి ప్రజలూ, భట్టాచార్యులూ శైవులయినచోళరాజుల నుంచి దేవాలయానికి కలుగుతున్న చిక్కులను ప్రభులతో మనవి చేసుకొన్నారు. శైవులయిన

చోళరాజుల సామంతు డోకడు వరదరాజస్వామి దేవాలయ ధర్మస్వాన్ని ఆపహరించి ఉండడం చూచి, ప్రభువులు ఆ సామంతునిపై దండెత్తి, వాడు తనది తప్పయినదని ఒప్పుకొన్నప్పుడు, ధర్మరాజులను దేవాలయానికి ఇప్పించి, తాము కూడా వరదరాజుల అభివృద్ధిపాపాధనకు కాశ్యర మాన్యాలను ఇచ్చి, దేవదేవీ వస్త్రాభరణాలను అప్పించిన మీదట, తమ రాజ్యంలోని విష్ణుభక్తుల ధర్మాత్మీయతకోసం కంచినుంచి పండితశ్రేష్ఠులొకరిని పిలుచుకొని వెళ్ళడానికి నిశ్చయించి, అలాగే పండితోర్తములు అక్కడ ఎరవని విచారణ చేసినారు. శ్రీరంగ నగరపు యామునాచార్యుల శిష్యులయిన పెరుమల పండితులు తనవారని ఎన్నుకొని, వారిని తమతోపాటు విచ్చేయాలని కోరుకొని, ఎదు ప్రయాసతో ఆయనను ఒప్పించినారు; శ్రీమన్నారాయణుని కోసమే తమ రాజధాని అయిన జేటాపురంలో ఒక ఆనవ్యవసాయ మందిరం నిర్మిస్తామని మాటయిచ్చి, పండితులను తమవెంట పిలుచుకొని వచ్చినారు. తల్లిలేనిపిల్ల అయిన లక్ష్మీకూడా ఆప్పుడు తండ్రివెంట వచ్చినది.

తండు సంవత్సరాల తర్వాత ఎరెయంగ ప్రభువులు కాలధర్మం చెందినారు. పెరుమల పండితులు ఇక కంచికి మరలి పోవామనుకొన్నారు. ఆప్పుడు ఎరెయంగ ప్రభువుల ముగ్గురు కుమారులూ తమ తండ్రిగారు అన్నమాటను తాము నిలబెట్టుకుంటామని నమ్మకం కలిగించి పండితులను తమ రాజ్యంలోనే నిలుపుకొన్నారు.

తండ్రి ఆనంతరం సింహాసనం అధిష్టించిన బల్లభ మహారాజులుంగారు రాజ్యమేలినది నాల్గే వరుసలు. జన్మాంతర వీడవరే ఉన్న ఒక వ్యాధి వీరిని తీసుకొని వెళ్ళింది. ఆనంతరం పట్టానికి వచ్చిన బిట్టిదేవ ప్రభువులు పెరుమల పండితుల వైష్ణవధర్మం స్వీకరించి, 'విష్ణువర్ధను' అనే సాగ్ధక నామధేయంతో హాయిసగ రాజ్య రహస్యీయత పెంచి పరిధివిల్లి తేసినారు. విష్ణువర్ధన ప్రభువులు సింహాసనం అధిష్టించిన సంవత్సరమే తమ జనమలకాలపు రాజధాని అయిన జేటాపురంలో విజయనగర యుగస్వామి దేవాలయానికి శంకుస్థాపన చేయించినారు. విష్ణువర్ధన

ప్రభువుల పృథ్వీవైశాల్యం, సర్వమర సమానానురాగం, దైవభక్తి ధర్మదృష్టి - వీటిని చూచి పెరుమల పండితులు హాయిసరరాజ్య సూరన రాజధాని అయిన ద్వారవతిలోనే నివాసం ఏర్పరచుకొనినారు.

ద్వారవతిలో రాజవీధిలోనే పెరుమల పండితుల నివాసగృహం. ఆ వరుసలోనే మారసింగమయ్యగారి భవనం. అందువల్ల శాంతల, లక్ష్మి ఒకే వీధివారయినారు; ఒకే వయసువారు, కలిసి పెరిసి ఆడుకొనేవారూ అయినారు.

3

మారసింగమయ్య, మాచికబ్బె ఇద్దరూ పూలలోటదాటి శారదా దేవాలయం పంచచేరినారు. శాంతల అప్పుడు దేవాలయ గర్భగృహంలో పద్మాసనాసీనురాలై ధ్యానాసక్తురాలై ఉన్నది. తన తలిదండ్రులు దేవాలయంలో ప్రవేశించడం చిత్తవృత్తి నిరోధంలో ఉన్న శాంతలకు తెలియలేదు. కుమార్తె ఏకాగ్రతన సంతోషిస్తూ వారిద్దరూ సద్దుచేయక దేవాలయం పంచలో కూర్చున్నారు.

దేవీ మందిరం గర్భగృహంలో వెలుపలినుంచి వెలుతురు రావడానికి ఎక్కువ ఆవకాశంలేదు. ఏకాగ్ర ధ్యానానికి అడ్డతగులుతుందని శివు మల్లితమ్మ గర్భాలయంచుట్టూ ఎక్కడా గవాక్షాలుగాని, సోరణగండ్లు గాని పెట్టక, దేవి ముఖభావం మాత్రం చక్కగా కనిపించేట్టు, మధ్యాహ్నపు ఎండ దేవి ముఖకమలాన్ని వికసింపజేసేట్టు మందిరో పరితలంలో గెండు చిన్న ద్వారాలను ఘలచినాడు. ఒకదానినుంచి ఉత్తరాయణంలోను, మరొకదానినుంచి దక్షిణాయనంలోను మధ్యాహ్న కాలంలో సూర్యకాంతి దేవిముఖపద్మాన్ని వికసింపజేసేది. శాంతల ధ్యానానికి ఆసీనురాలయే సమయంకూడా అదే...

చీకటిగాఉన్న ఆ గర్భగృహంలో పై ద్వారంనుంచి పడిన సూర్య కాంతి నేడు దేవిముఖపద్మం మీద ప్రసరించి కన్నులను, మనసును

మృగధరచే లహర్యశోభ కల్పించింది. చందనాగరు కమ్మర వనకు మునుపేరథం మనస్సుప ఆహ్లాదం కలిగించింది.

ఇలాటి సుందరమూర్తి ఉపాసనలో శాంతల దేహిగానే సుందర గాత్రం, సుందర ముఖభావాలు కలదిగా మారింది. శాంతల సహజ సౌందర్యానికి ఆభరణాల చెదగు ఆవరణం లేకపోయింది. శవభవన ధారణిఅయి దేవియందు ఆసీనురాలయిన శాంతల, అప్పుడు...పుండరీకుడు శాంతమ్మ కలిగిన జన్మాలన్నీ గడచి, మరల పుండరీకుడుగా స్వచ్ఛమైన పంలో తన వడ్డన వచ్చేవరకూ, కాలగలిన రహస్యస్థానంలో జయించి, పరమేశ్వరుని ముందు నిశ్చల ధ్యానంలో కూర్చున్న...మహాశ్వేతావళి కనిపించింది. తండ్రి దర్శనప్రశ్నచేసిన పరినిందను వీని సహించలేక బుఖంలో, అరెడు జ్వలంపజేస్తున్న వైష్ణవయగాగ్నికి రెన దేహి అర్పించిన దాదానియే మరల రసపుసాంది, పెరిగి, పరశవ అయి హిమగు శ్వేతశిఖరంపై కూర్చుని రసమాచరిస్తున్నట్టు కనిపించింది.

అప్పుడు దేవయ్య 'దొరగానూ, అమ్మగానూ, భోజనానికి దయ చేయాలి' అని గట్టిగా పిలుస్తూ అక్కడికి రాకపోలే, శాంతల ఇంకా ఎంతసేపు ధ్యానంలో ఉండేదో ఏమో! ఆ పిలుపు శాంతల ధ్యానానికి భంగం కలిగించింది. ఈ విధంగా దేకులేసిన వారెవరని శాంతల చెప్పక మృగకాలకవలె కళ్లుతెరిచి చుట్టూ పరికించినపుడు వలభేకంద మానంలో కూర్చునిఉన్న రత్నదండ్రులు కనిపించినారు.

రెననుంచి అపచారమయింది అనే తీరున శాంతల రటాలను లేచి వచ్చి రత్నదండ్రులకు నమస్కరించి, "అయ్యో, ఎప్పుడురాక! అయ్యో సుఖంగా లిగిరానీ, రొందరగా లిగిరానీ అని ప్రార్థిస్తున్నాను." అని అంటూ దేవికి సమర్పించిన పుష్పాలను వారికి అందజేసి, వారి పక్కనే కూర్చున్నది. మారసింగమయ్య ఉపాసంగివస్తున్న శ్రేయోలో కూతురు రెన నిమిరి "ఇప్పుడే ఇక్కడికివచ్చి కూర్చున్నామమ్మా. ఊరుచేరి జలకమాడి శివపూజ చేస్తుండగా, నగరు ఆవరపు రౌతు ఇదిగో, ఈ గెండు కమ్మలను అందజేసినాడు. మీ రెల్లి అప్పుడే శ్రేయస్థిమించి వచ్చినారు." అంటూ, గెండు లేఖలను కూతురుచేతికి ఇచ్చినారు.

ఉన్నారు. మృత్యువు సమీపించడం ఎరెయంగ ప్రభువులు గ్రహించి, అప్పుడు ఇంకా పసికందులైన బట్టాళ, దిట్టదేవ, ఉదయాదిత్యులను దగ్గరికి రప్పించుకొని తమ మహారాష్ట్రని, గంగరాజులుంగారిని చూచి, “ఇక మేము వెళ్లుచున్నాము. మీరిద్దరూ ఈ పసికందులను, రాజ్యాన్ని ముందుకు తీసుకురండి” అంటుండగా, మహారాష్ట్ర మహాదేవి అక్కగారు కన్నీరు ధారగడ్డగా, గద్దదకంకంలో “నేను సహగమించే వానినే. ఇక నాకక్కడ ఏమిటి పని?” అని విలపించినారు. ప్రభువులు దగ్గర్తి కఠో “దేవి! మాకంటే మాస్థిల్ల ముందు జీవరం దొడ్డది. అన్నింటి కన్నా రాజ్యక్షేమం దొడ్డది. అందువల్ల నీ...” అని అంటుండగానే మాట సగంలోనే ఆగిపోయింది. మరుక్షణమే దీర్ఘనిశ్వాసంతో ఎరెయంగ ప్రభువుల ప్రాణాలు ఆనంతాకాశంలో తీసమయిసవి.

పతితోపాటు సహగమించాలని మరల యోచించిన మహాదేవి అక్కగారిని గంగరాజులుంగారు పెక్కిరియేల సమాధానపెట్టి, “ఈస్థిల్ల లను, ఈ మహారాజ్యాన్ని కాపాడే భారం ప్రభువులవారు మన ఇద్దరికీ పంచి పోయినారు. ఆ మాటలన్న విడదటనే సమాధానంలో ప్రాణాలు వదలినారు. విారీపుడు సహగమనంచేస్తే, ఈ పసిపాపలను చూచుకొనే వారెవరు? ఎవరిని నమ్మడం? రాజ్యంలో అల్లకల్లోలాలు చెలరేగవచ్చు. క్రోధాలున్నాయి. అందువల్ల మీ సహగమనంలో వారి ఆర్మక ఆర్మపై కావచ్చు.” అని మనవిచేసి అక్కగారి సహగమనాన్ని ఆపినారు.

మహాదేవి అక్కగారు రాజేంద్రచోళ పృథ్వీకొంగార్కుని తమ్ములైన ఇరక్కుపాలుని సంతానం. పుట్టినంటి కేరు అమ్మొంగదేవి. ఎరెయంగ ప్రభువులు ఒక్కమారు ఒకయూరిపై దండెత్తిపోయి, హాయిసగ భూమిని దురాక్రమణ చేసిన తరువాత సామంతుని వెనక్కు వెనక్కు నెట్టటూ, తిరుచిరాప్పల్లి వరకు వెళ్ళినారు. రాజతంర్రెళ్లలయిన గంగరాజులుంగారు ఇలాటి ఉపద్రవాలు ఇకముందు రావండా చేయడానికి ఈ చోళ రాజకుమారిని తెచ్చి ఎరెయంగ ప్రభువులకు పెండ్లి చేసినారు. దీనివల్ల తమిళ చోళరాజ్యానికి, హాయిసగ రాజ్యానికి కొంతకాలం సమాధానం నివ్వడింది. ప్రభువులు మొదట్లో “కూ చోళ

దేవి!” అనే పిలిచేవారు; అమ్మొంగదేవిని. ఈ చోళదేవి పట్టమహిషి అయినప్పుడు “మహాదేవి” అనే నూతన నామధేయంతో పట్టంకట్టుకొన్నారు.

వివాహమయిన కొంతలో మహాదేవి అక్కగారు ఒకమారు గంగరాజ మహా ప్రధానులవారిలో “భీష్ములవారు అంబికను మాత్రం తీసుకొని వచ్చినారే! ఇక అంబ, అంబాలిక?” అని పరిహసించినారట. వాక్పరులయిన గంగరాజులుంగారు నవ్వి, నమ్రతలో “అంబాలిక దొరికితే తెచ్చి మీకు సమీకాచేస్తాను. అంబ మాత్రం కదరదు... కదరదు.” అనినారు.

పతి పరమపదం పొందిన తర్వాత మహాదేవి అక్కగారు గంగరాజులుంగారిని మహా ప్రధానస్థానంలో నియమించుకొన్నారు. అప్పుడు పంచ ప్రధానులలో గంగరాజులుంగారే మహాప్రధానులయినారు. సర్వవైన్యాధిపత్యమూ వారిదే.

ఇలాటి గంగరాజ మహాప్రధానులవారి రాక కోసమే రాజమాత, ఇతర ప్రధానులు నిరీక్షిస్తూ ఉన్నది. గంగరాజులుంగారు కొంత రేడవై వచ్చినారు. కాలం అతిక్రమించి వచ్చినందుకు అందరి ఊహాపణకొరి సుఖాసనం అలంకరించినారు. తంర్రెపాల కేమామ్రాది పండితులు గంగరాజులుంగారి పక్కన కూర్చుని, రాజమాత ఆంతర్యం వివరించి, “ఉపనయన మహోత్సవానికి, రాజబంధువుల, సామంతుల, ఉన్నలో దోగ్గరిల, కేరనికగన్న వణిజుల, నగరప్రముఖుల రాక కోరడం దీనికోసమే.” అనినారు.

గంగరాజులుంగారు ఊరకాలం యోచించి పిదప రెలకూపి, “కావచ్చు. అక్కగారిది సరైన యోచనే” అన్నారు. పెక్కు ముఖ్య విషయాలవర్చు తర్వాత గంగరాజులుంగారు రాజమాత సమీపానికివచ్చి “అక్కగారి ఆశ ఫలించనీ. తమ ద్రావిడముద్రితమాతృన్ని మెచ్చుకొన్నాను. ఈ విషయం విష్ణువర్ధన ప్రభువులకు తెలియగూడదు కదూ!” అనినార్చు.

“అది ఎలాగు? అలాఉంటే మిమ్మల్నందరినీ ఇక్కడికి వప్పించుకొనే ప్రయేమేమిటి? రాజవంశవృద్ధికి ఒక్క పూచన్నా పూచనలేను కదా! ఇంకా దొడ్డరాజ్యాన్ని నిరుపాధికంగా నడుపుతున్న మీరు, మీరు ఈ విషయం యోచించవద్దా? ఆకాలమృత్యువు వాతేబడిన మా పెద్దకుమారులు బల్లార ప్రభువులకు ఒక్క మగబిడ్డ పుట్టిఉంటే మాకు ఏమింతా ఉండేవికాదు! ఆ ముగ్గురు కోడండ్ర ఒడి వట్టివయింది. ఆదంతా తలచుకొన్నకొద్దీ దుఃఖం పెచ్చు పెరుగుతుంది. ‘ద్వారవతిని కాల్చి బుగ్గిచేసి రానీ వెనువెరుగను’ అని మన రాజ్యంపై దండెత్తినచ్చి, వీరాలు క్రేపి నాడు ఆ పంతారరాజు మాళవ జగద్దేవుడు ... ఆ చాళుక్య సామంతు రాజు. వాని పౌరుషవాక్యాలకు ఎడబెరుక, మాకు మారులు, ‘అమ్మా, మీ పాదాల ఆన. ఆ దుష్టుణ్ణి మేము తుంటలు తుంటలుచేసే వస్తాము’ అని ప్రతినచేసి, ధైర్యముడిగన మా మనస్సుకు ధైర్యం తెచ్చి, రణరంగం ప్రవేశించి, మదగజాలు తుంగను వెడికి వెదజల్లినట్లు శత్రుపైన్యాలను చంపి చెల్లాచెదురుచేసి, చెరచిక్కిన ఆ జగద్దేవునినోట ‘దేహి’ అని అనిపించి, వాని జంపైన ఎడపైఉన్న ఆనర్హమైన పచ్చును బలుచుకొనివచ్చి, విజయోత్సాహంతో ద్వారవతి ప్రవేశించి, మాకు సాగిలంపడి, ‘అమ్మా! ఇదిగో ఆ ఖలుని రొమ్ముమీద మెరుస్తున్న పచ్చ’ అని మాకు ఆప్తుగించిన దినాన్ని ఎలాగు మరుస్తాను? మా యజమానుల అంతరికొనం ఎదురుమాస్తున్న చక్రగొట్ట, రౌరయూరు, కోళాల, చంగేరి, హంజేరు విషయాల సామంతులూ నాయకులూ ద్రోహులై ఎదురుతిరిగినప్పుడు, మా కుమారులూ ఆప్పుడు ఆధైర్యపడగా, అన్నగారయిన మీరు ఆ ద్రోహుల నందరినీ ఆదాచివేసి, ఇక ఎప్పటికీ వారు తలయెత్తనట్లు చేయలేదా? ఈ మీ అందరి స్వామిభక్తి, దేశసేవ, మా తలపునుంచి తుడుచుకొనిపోలేదు. ఇంకయినా మా దుర్జినాలు తొలగినవా? పట్టాభిషేకమయిన నాల్గవ సంవత్సరమే మా పెద్దకుమారులు బల్లార ప్రభువులు దుష్టగహాల్పణానికి చిక్కి మరణించినారు గదా. ఆప్పుడూ మీ సహాధ్యాయులమే మా దుఃఖాన్ని మింగుకొనేట్లు చేసింది. ఒకే తల్లి బిడ్డలయిన ఆయన ముగ్గురు పన్నులకు ఏకకాలంలో కలిగిన దుర్బలి, ఘోరదుఃఖం చూచి మా గండపకుమారులు ఈ బిడ్డిదేవ విష్ణువర్ధనులు అడ్రబ్రతుకే

దుఃఖసాగరమనుకొని, తాము పెండ్లాడబోమని అంటున్నారు. ఎన్ని విధాలుగా చెప్పుకున్నా ఆదాబట్టాన్నా ఆరని నిశ్చయం ఇంకా ఆ దుఃఖం మీద నాలుకుంది. ‘అమ్మా, ఇర్రకీపులు మనవల్ల దుఃఖానికి పాలుపడరాదు. వదిలెగానీ దుఃఖం మేము చూడలేకపోతున్నాము. సింధగఠ నగరంలో వారు తమ పుట్టింటనే ఉన్నప్పటికీ, మా రొమ్ముమీదే కూర్చొని నిట్టూరుస్తున్నట్లు ఉంది. సింహాసనంపై కూర్చున్న మాకు సింహంపై కూర్చున్నట్లుంది. మనసుకు నెమ్మదిలేదు. లేస్తే, కూర్చుంటే, పోతే, వస్తే, అన్నంలో, నీటిలో, పాలలో, పడకలో, రణంలో, ఆవులని, హితమతులని నమ్మినవారి చేతుల్లో ఎప్పుడు, ఎలాగు ఆహుతి తీసుకుందామని అని మృత్యువు సిద్ధంగా ఉంటుంది. మాకు వివాహం వద్దు. తమ్ములు ఉదయాదిత్యులకు కావలెస్తే చేయండి. వారికి పురుషసంతానం కలిగితే నాకు కలిగినట్లే’ అనేవారు. అది విని విని మాకు చాలు చాలయింది. చిన్నకొమారులు ఉదయాదిత్యులకు పెండ్లిచేస్తే మేలు అనుకున్నాము. ఆప్పుడు మృత్యువు మరొక్కమారు మాకు చిచ్చుబిడ్డినది. అన్నగార్లు! మీకు తెలియదా ... కలవత్తి పట్టణంలో మామాడవ కుమారులు విషజ్వరానికి బలికావడం? ఈ విధంగా దుఃఖపరంపరలు వచ్చిపడి కొనకు మా కన్నీరు కూడా పట్టిపోయింది. చావుమీద చావు, భయమీద భయం; అన్నమా వద్దు, నిద్రా వద్దు. ‘వీధిలోని బిచ్చగాళ్ళు మాకంటే చింతలేనివారు, సంతోషపిచ్చులు.’ అనిపించింది మాకు. మా కుమారులు విష్ణువర్ధనులు చెప్పినమాట : ‘అమ్మా, సింహాసనంపై కూర్చున్నవారి తల ఏ పీఠంలో మొందెంచుచి తెగి దొడ్డివడుతుందో చెప్పడం సాధ్యమా?’ అన్నది ఎంతనిజం! ఎంతనిజం! ఇటీవల మా మనస్సుకూ నెమ్మదిలేదు. ఈ దుఃఖంలోనే ఉంటే మాకు మతిద్రవం కూడా కలుగవచ్చు. ఒకేఒక్క ఆశమీద ఈ జీవి విగబట్టుకొనిఉంది. విష్ణువర్ధనులకు వివాహము, వంశాభ్యుదయానికి కైవం ఒకే ఒక మగ సంతానా కరుణిస్తే చాలు. ‘ఈదుఃఖమంతా మింగి, ఇదంతా సహించి బడినది ఈ ఒక్కదానికానం.’ అని సమాధాన పడుతాను. వారిమనసుకు ఒప్పిన ఆదది, వారికి పట్టి కావడానికి పుట్టిన అడవిఉన్నదో, లేదో? ఒకనేళ ఈ మన రాజధానిలోనే ఉంటే, వారి కంటికి కనిపించనీ అని తపస్సు

చేస్తున్నాను, నైవాన్ని చేతుకొంటున్నాను. దైవం సలిసి, సంరతిని వారి కొరకు ప్రాయశ్చింతం చేయగలరు? మంచి జాతికలు మా కుమారుల కళ్ళకు కనిపించాలనే ఈ ఉపదేశం సమయంలో ఈ సర్వాన్ని చేయించినాను. మా రాజ్యం పంచప్రాణాలుమీరు, అధిక కర్మకారణం వహించిన వారు మీరు. మే మిప్పుడు అన్న గాడి చెప్పడం యితే: 'లేవు యష్ట' పవిత్ర ధారణం అయినరెవ్వర వటువుల ఆశీర్వాదం ఇప్పించే నెపంతో విభువర్గములు వటువులలో ఉండేటట్లు చేయండి. అధికారుల, వారి కుటుంబాల పరిచయం వారికి కలిగించండి. ఆ సందర్భంలో ఏ ఒక్క కన్యలయినా వారి మనసుకు సచ్చుతుండేటో చూదాము. ఆ సమయంలో మీ కన్నులు, మనస్సు సూక్ష్మాలిసూక్ష్మంగా ప్రభువుల కన్నుల సన్నలు, మనసుసూక్ష్మం గ్రహించే లక్ష్యంలో ఉండని, మీరందరూ మాపై ఆపార శ్రీతి విశ్వాసాలున్నవారు. 'అక్క' అని నన్ను సంబోధిస్తున్నారు. మీ శ్రీతి విశ్వాసాలే మాకు విశేష గౌరవం. ఒక్క సంకలిమాత్రం చెప్పదలచినాము. జగన్నిరూపమడు ఏ పురుషునికి ఏ స్త్రీని విధించినాడో, ప్రాప్తసమయంలో ఆ జగన్నిరూపమడే ఆ స్త్రీకీ, పురుషునికీ, పరస్పరం కన్నులలో మనస్సులో ఆకర్షించేకర్షిని, ఆకర్షించేకర్షిని, రమ సహధర్మచారులమని తెలుసుకొనేకర్షిని అనుగ్రహిస్తాడు. దీనిని మీరు సూక్ష్మంగా, నిర్దిష్టంగా ఉంటూ గమనించవలె. భగవంతుడు మా అభీష్టం సిద్ధింపజేయని!" అనినారు రాజమారు.

'మారాజ్యం పంచప్రాణాలుమీరు' అని రాజమారు పొగడ్త పొందిన, వాస్తవంగా అలాగే ఉన్న, ఆ పంచప్రధానుల హృదయాలు మహాదేవి అక్కగారి మాటలకు కరగి, అనుకంపాతరంగితాలయినవి. గంగరాజ మహాప్రధానులవారూ, ఇతరప్రధానులూ మంత్రాలోచన సభనుంచి వెళ్ళిపోయేటప్పుడు ఆమెకు నమస్కరించి "అక్కగారి మనసు చాల నొప్పిపడినది. సెలవివ్వవలసినదంతా సెలవిచ్చినారు. ఇక తమరు విశ్రమించండి. లేపటి పనులు చాల ఉన్నవి. రమయ ఇంత నొప్పిలో సెలవివ్వవలసి వచ్చినది కదా అని నూకు దుఃఖముయినది,

మా కర్మకారణం దీనిని మేము నిర్వహిస్తాము. ఇక మాకు మడల దయ చేయించండి." అని అభ్యర్థించినారు.

రాజమారు "సంతోషం. ఇప్పుడు మా హృదయం తేలికపడింది. ఇదే మొదటి సుగమోచన అని మేము నమ్మక చెందుతాము." అని గంగరాజులవాడిని ప్రధానులను విడిగొల్పినారు.

5

పిదప రాజమారు వాసంతికాదేవి దర్శనానికి వెళ్ళినారు. దేవి ఆలయానికి ఇంతపొద్దుకు వస్తామని మొదలే ఇంద్రులవారికి చెప్పి పంపినారు.

వాసంతికాదేవి ఆలయపు ఇంద్రులవారు నాగపండితులు. ఎఱయంగ ప్రభువుల కాలంనుంచి వారు ఆ స్థానంలో ఉంటున్నారు. వాసంతికాదేవి హోయిసళరాజుల కులదేవర. హోయిసళ వంశం మూలపురుషుడు సశస్యవతి. అతడు సుదస్తుడనే ఒక జైనముని శిష్యుడు. ఆ ముని వాసంతికాదేవి అనుగ్రహాన్ని ప్రసరించు నిష్ఠలలో సంపాదించదలచి, రస గ్రామముయిన శకకపురంలోని దేవి ఆలయముందు ఘోరరథమన్న ఆచరించేటప్పుడు, దేవర ఆ సిద్ధుని మనఃశైర్యాన్ని పరీక్షించడానికి ఒక బెబ్బలిరూపం దాల్చి ఈ నురుశిష్యులమీద దూకడానికి సిద్ధమయింది. ముని ఆ సమయంలోనే శిష్యుని చైత్ర్యం పరీక్షించదలచి, "పాయసశ!" (కొట్టు! సశా!) అని అడ్డపిస్తూ, అరెన చేతికి రసవద్ద ఉన్న లోహపు చామరదండం అందించినారు. "నురువుల అడ్డ" అంటూ ఆ శిష్యుడు ఆ బెబ్బలిని చైత్ర్యంలో ఎదిరించి, ఆ లోహదండంతోనే దాని తల పగులగొట్టినాడు. నురుతూ, శిష్యుడూ శౌర్యపరీక్షలో ఉన్నట్లుయినారు, దేవి ఇద్దరినీ అనుగ్రహించినది,

శిష్యుని దైవసాహసాలను, శక్తిమైయాలును కండ్లారకనివ
సుదర్శమును “ఇలాటి పాపముగణాలు రాజుకు రగిలవి. ఇరనిచేత ధర్మ
రాజ్యస్థాపన చేయిస్తాను.” అని నిర్ణయించి, ఆరనిక “వృషభామును”
ఆనే కొత్త పేరుపెట్టి చెప్పులనికొట్టి చంపినదానినే లాంఛనంగాచేసి,
శకకపురాన్నే రాజధానిగా చేసినారు. ధనకవకవస్తువాచానాలను దేవి
ఆసుగ్రహంతో సుపాదించి, నేకరించి, చుట్టుపట్టు జనాన్ని భక్తి శ్రద్ధ
లతో కొలిచేవానిగాచేసి, వైస్యాలను కూడగట్టుకొని, వృషభామునికే
‘మలపరోగంధ’ (మలపలలో శ్రేష్ఠుడు) అనే బిరుదునుచ్చి హాయిసగ
రాజ్యస్థాపన చేయించినారు.

ఈలాగు నలక్రమాగతంగా వచ్చిన వాసుంతికాదేవి పూజను రాజ
మారు భక్తిశ్రద్ధలతో ఆచరించేవారు. వారు నేడు ఆచరించే పూజ
ప్రార్థనలపూజ. నాగపండితులు ఆ నాడు ఆలిశయ దీపాలంకారాలుచేసి,
పూజాసాముగిని సిద్ధపరిచినారు.

రాజమార మేనా దేవిఆలయంముందు నిలిచింది. నాగపండితులు
రాజమారను భక్తిమర్యాదలలో గర్వగుడిలోపలికి పిలుచుకొనివెళ్ళి
ఆ నాటి విశేషపూజలను వారిచేత చేయించినారు. మహామంగళహారతి
జరుగుచున్నప్పుడు రాజమార చేతులు మెరిచి, కన్నులుమూసి, మనస్సు
లోనే, “రత్న! రాజరాజేశ్వరీ! నీ బిడ్డ విష్ణువర్ధనుని చేయిపట్టుకొని
నడిపించు; వంశాధ్యుదయం ఆయ్యేటట్లు కరుణించు. ఈ కులరక్షణ నిమి;
ఈ రాజ్యం నిమి. నీ సుకల్పానికి సూచన అన్నట్లు గడచిన కుక్రవారం
నిన్ను దర్శించి, ప్రార్థనచేసి, అజేయోచనలలో నగదుకు వెళ్ళుతున్న నాకు
‘ఇదిగో, ఈమె నీ కోడలు’ అన్నరీతిగా కాంఠలను నా కట్టెనడికి తెచ్చి
చూపించినావు. ఆ కన్యనే మాయంటికి ఈ, రత్న! సంతోషంతో
నా హృదయం నింపుకొంటాను; తాపంతో వేదెక్కిన నా ఒడలికి
ఈ చలవనన్నా ఆసుగ్రహించు రత్న!” అని దీనాతిదీనంగా ప్రార్థిస్తుం
డగా, ఆమె కనుకొలకుల్లో నీరు నిండింది. నాగపండితులకు ఇది తెలియక
పోలేదు. మంగళారతి ఆయనపిదప వారికి శేషం (ప్రసాదం) ఆర్పిస్తూ
నాగపండితులు “రాజమార మహాదేవి పూర్తి ఆవువాయి. దేవి

వరదహస్తులొకన్న ఈ ప్రస్తుత వరదహస్తుల శేషపుష్పాల పల్లెలలో
దొడ్లించి. దేవి వరమనే దీనిని గ్రహించదగినది.” అనినారు.

రాజమార దానిని ఆంజలిలో స్వీకరించి కన్నులకు అద్దకొని,
మనస్సులోనే “రత్న! నీ కరుణ ఆపారం. నీవు వరమిచ్చినావనే సంతో
షంతో ఇంటికి వెళ్ళుతున్నాను.” అంటూ దేవికి పంచాంగ ప్రణామం
చేసి, సంతోషస్వాంతులై నగదుకు మరలినారు.

నగదుకు లింగివచ్చిన వెంటనే తమ కుమారులను కిలిపించుకొని
“అమ్మాజీ, ఇప్పుడే వాసుంతికాదేవి ఆలయంనుంచి వచ్చినారు. శేష
ప్రసాదం తెచ్చినారు.” అని దేవి వరదహస్తులతో ఆసుగ్రహించిన
పుష్పప్రసాదాన్ని వారికి ఎంతో సంతోషంతో అందించినారు. ప్రభువులు
సమ్మానగౌరవాలతో స్వీకరించి, కన్నులకు అద్దకొని, “అమ్మా, ఇన్ని
పనుల మధ్యనూ వ్యవధి చేసుకొని దేవిని దర్శించి వచ్చినారా? చాల
సంతోషం. నాకు వెళ్ళడానికి కాలేదని మనస్సు కరకరలాడేది. పెద్దలు
వెళ్ళిరావడం నేనే వెళ్ళిరావడంకంటే మేలుంది. లేవు ఉదవయన
మహారత్నవానికి ముందు వాసుంతికాదేవి ఉత్సవమూర్తిని పూర్ణకుంభం,
మంగళ ద్రవ్యాలు వేసించిన సుమంగళిబృందంతో, బ్రాహ్మణబృందంతో
కర్పాణమంటపానికి సకల మర్యాదలతో, మంగళవాద్యాలతో విజయం
చేయించాలని నాగపండితులకు తెలియజేయడం ఆయింది. అమ్మా, నేడు
మీ ముఖంలో సంతోషం కావడమిప్పుడు. నగదులో ఆందమా చాల
సంతోషంతో ఉన్నారు. మన నగదులో మంగళోత్సవాలు జరిగే చాల
కాలముయింది కదూ! అన్నగారి పెళ్ళివాటి సంతోషం జ్ఞాపనానికి వస్తు
న్నది. అటు రత్నారే దుఃఖాలే మీదమీద మనపాలపడినవి కదూ! అమ్మా!
మీ ముఖంలో సంతోషం చూచి ఎన్నో ఏళ్ళయింది. మీరు సంతృప్తి
బడితే, మీరు నవ్వితే, మన నాక్కనం, భండారాలు పాంతురాయి.
ఇకమీదమునా వచ్చేవాస్తవ మనకు కుట్రలు కలిగించివి. అమ్మా, అర్చనాత్రి
అవుతున్నది. ఉదయం జరుగవలసిన పనులు చేయి ఉన్నవి. ఇక మీరు
శయనించండి.” అనినారు.

విషువదనులు : “అమ్మా, ఇంతటి సంతోష సమయంలో దుఃఖాలను ఎందుకు జ్ఞాపకం చేసుకుంటారు. మీ సంతోషానికే నేను పట్టం కట్టు

“అమ్మా, మా మరస్సు చాల నొచ్చింది. రెట్టకోలేనన్ని దుఃఖ పరంపరలు అనుభవించి, ఒకే ఒక్క ఆరోగ్యం ఇంకనవకు ప్రాణాలు విగట్టకొని నిలుపుకొని ఉన్నాడు. ఇవన్నీ తెలియజాస్తే కానీ, కన్న వారందరికీ రెండు చిడ్డలు సుఖసంతోషాలతో, కీర్తితో, దీప్తానుభవంతో జీవించాలనే ఆశ ఉండనే ఉంటుంది. కన్నరొండీకీ తాను విత్రిక శేల, కట్టిన ఇల్లు, పెంచిన పంపులు, సంపాదించిన విద్యార్థం పాఠశాలాద్య; వృద్ధివాదల; ఇల్లలు పన్నులువాదల. చివరకు నిలవకపో. అనే ఆశ ఉండనే ఉంటుంది. పూజ్యులయిన వాడవలె ఇలాంటిది చెప్పింది

పోయేటప్పుడు సహగమించడం మీ ధర్మమే అయినప్పటికీ, మమ్మల నందరినీ పెంచి పెద్దచేయడం మించిన కర్తవ్యమని జీవాన్ని మా కోసం మీరు కట్టినారు. పట్టంకట్టకొన్న అన్నగారు పరలోకానికి వెళ్ళినూడటం ఈ రాజ్యరక్షణకు నేను పట్టం కట్టకొనవలసి వచ్చింది. దేశసుఖాయలకు నా మనస్సు ఎడమాయలేదు. ఇది మీకు తెలియనిది కాదు. ఇంక అగాధమైన రాజ్య సంసారాన్ని నేను కట్టకొన్నది చాలదా? రాజ్యం ఉత్తర రోద్ర రక్షణాభివృద్ధిలకు సమర్థులయినవారు కావాలనడం నాకు తెలియదా? అమ్మా, కుమారవిష్ణువు మన కుమారుడు కాదా? రూపగుణైర్యసాహసాలలో నాకు రెక్కవా? కుమారవిష్ణువుకు యావరాజ్యాభిషేకం చేస్తే సరి."

"అప్పాజీ, నీ హృదయాదార్యం మేరలేనిది. కుమారవిష్ణువు మన బుడుతదే, నిజమే. అయితే ఆరితిగా యావరాజ్యపట్టంకట్టే నీవని రూఢికి లేవడం మన వంశోద్భవులు లేకపోయినప్పుడు మాత్రమే. అలాటి సందర్భమేమీ ఇప్పుడు సంభవించలేదు. హాయిసశ రక్తమే అడుగంటి పోయినప్పుడు నేరేమాట ... అప్పాజీ, కటువుగా మాట్లాడి పూవువంటి నీ హృదయాన్ని నొప్పిస్తున్నానని భావించరాదు. నీకు పెండ్లిచేసి, సంతతిని కలిగించుకొనడం రెల్లి అయిన మా కర్తవ్యం. ఇన్నాళ్ళూ నీ వంటన్న 'వద్దు' అన్నమాట ఇక వద్దు. నీకు సతిఅయి, ఇంటికి కోడలయి సింహాసనానికి తల్లి అయ్యే సౌభాగ్యవతి ఎవరయినా నీ మనస్సులో ఉంటే తల్లికి సంకోచం లేక తెలుపు. పరదేశాల పిల్లలను తెస్తే చాల ఇడుములు పడవలసి వస్తుంది. దానికి నేనే సాక్షి. గంగరాజులుంగారు నన్ను తెచ్చి నీ తండ్రిగారికి వివాహం చేసిన పిదప, దానివల్ల కలిగిన చిక్కు చీదరలను గంగరాజులుంగారే పరిష్కరించవలసి వచ్చింది. ఇంకెవరికీ సాధ్యమయ్యేదికాదు. చైవరకాళ్ళు నాకు పుట్టినంటికింటే మెట్టన యింటిమీదే ప్రీతి పెరిగింది. ముర్తంమీద చెప్పవలసినవస్తే మన సీమ బాలికే మనకు మేలు. ఇది అనుభవైక వేద్యం. హెచ్చు చెప్పవలసిందేయన్నది? ఇక కాలంగడిపి, సమాధానంచెప్పే మాటే వద్దు. నీకూ పెండ్లివయస్సు మీరరారు గదా! 'కన్నురెల్ల కనుక్కోలేదు; పిల్లలకు

తెలియకెప్పులేదు.' అనే దోషానికి నన్ను గురిచేయవద్దు. గంగరాజులవారు నీ వివాహ విషయమై పలుమారు నాలో ప్రస్తావించినారు. మేము నీకు హితవు చెప్పడంలేదనే వారి ఆరోపణం. 'కడుపున బుట్టిన కొడుకును రెల్లిమాట వివరా? ఇంక దొడ్డరాజ్యం ఎవరిపాలు చేసి వెళ్ళడం?' అని గంగరాజులవారు అంటున్నారు. మన ప్రజలను మనం కాపాడకపోతే కటికవారి చేతికి అప్పగించుకొన్నే. దుష్టులయిన పాలెయిగాళ్ళు, ద్రోహులయిన సామంతులు పెచ్చుపెరిగి పోతున్నారు. ఈ రాజస్త్రిని దోచుకొనడానికి పొంచి ఉన్నారు. మారసింగమయ్య దండనాయకుల నేతృత్వంలో మన సుసన్నద్ధమయిన వైద్యులు సమర్థతలో దేశాన్ని రక్షిస్తున్నవి. దేశతలందరూ మనల్ని రక్షిస్తున్నారు. సకాలానికి వానలు పడి, పంటలు పండి, ప్రజలూ చైవభక్తి గలవారయి, ధర్మిష్టులై సంతోషంలో ఓలలాడుతున్నారు. 'హాయిసశరాజ్యం, రామరాజ్య'మని జనులు అనుకోడం నేను చెవులార విన్నాను. అప్పాజీ, నీ యశస్సు, ధర్మగుణం, ఉదారత, రాజనీతి, న్యాయాన్యాయ విచక్షణం, క్లిష్ట సన్నివేశాలలో సమయోచితమైన బుద్ధి, ఇవన్నీ నాకెంతో ముచ్చటగొలిపినవి; సంతోషం కలిగించినవి. అయినా ఇంక విశాలమయిన రాజభవనంలో ఒక్కముచ్చైరువు లేకపోవడం అన్ని సంతోషాలనూ మెట్టినేసినట్టున్నది. అప్పాజీ, నాకోసం, ఈ రాజ్యంకోసం నీవు వివాహానికి ఒప్పుకోవాలి. . ."

రాజమారే ఈవిధంగా మాటలాడుతున్నప్పుడు కన్నీరు ధారగట్టింది; కంఠం గద్దదమైంది. దానిని చూస్తున్నప్రభువులకు గుండె నీరైంది. తటాలున తమ ఉద్దరియంలో తల్లి కన్నీరు రుడిచి, "అమ్మా, కూడదు, కూడదు. కన్నీరుకూడదు. మనసును సమాధాన పరచుకోండి. మీమనస్సుకు సంతోషం కలుగనీ అని నేను వివాహంచేసుకుంటాను. మీరు ఇంకగా సెలవిచ్చినప్పుడు నేను 'ఒల్ల' అనలేను. అమ్మా! సంతోషదినం కన్నీరు తెచ్చుకున్నారే అని నాకు దుఃఖం కలుగుతున్నది. మీకు వచ్చిన పిల్లను కోడలుగా చేసుకొని ఇంటిని నిండుగా చేసుకోండి. మీ ఎన్నిక నాకు పూర్తిగా సమ్మతం. ఈ భారం నామీద పడవేయవద్దు. ఈ విషయాలలో పురుషులవేని ఒకానొక విశేషవిమర్శకై స్త్రీలకు ఉంటుంది. ఇక సమాధానం తెచ్చుకోండి." అన్నారు.

ప్రభువుల అంగీకారవాక్యాలు విని రాజమార ఆనందబాహులు దుఃఖాశ్రువులలో కలిసి గంగాయమునలయినవి. ప్రభువులు “మరల ఇదేమి సంకటం!” అనుకుని, “అమ్మా, నేను ప్రార్థిస్తున్నాను; ఇక కన్నుల నీరు నింపరాదు. అది నాకు శ్రేయస్సుకాదు.” అన్నారు. రాజమార “అస్సాక్షి, ఇది కన్నీరుకాదు. నీ మాటలకు పూదయం పొంగివచ్చిన సంకోచం.” అంటూ గెండుచేతులూ చాచి రక్తయులను గుండెకు అనుచు కొని సంకోచపడినారు.

6

విజయసింహాసనపు ఓలగపుసాలలో వడుగునలు చేస్తున్న నగటి ఉడిగపువారికి అర్ధరాత్రి అయినా, పొద్దుగడ్చివట్టు అనిపించలేదు. అంత ఉత్సాహంతో వేటవహునుని పనిచేస్తూనే ఉన్నారు.

కిల్లులు దేవోజు, నాగోజు, పడోజు, కేరోజు, బయ్యోజు, — ఓరు ఒక్కొక్కరూ స్వర్గకైలాసాలను, అనురావలని, అలకాపురిని, ఓలగపు సాలకు దింపినట్టు లోచింది. అక్కజమైన చెక్కడపు పనిని నాన్ని చూపించినారు. దివ్యసుందర దేవతా విగ్రహాలను, గంధర్వవిద్యా ధరావృణో విగ్రహాలను మనస్సును మోపింపజేసేటట్టుగా నిర్మించి సభాంగణం అలంకరించిన్నారు.

అర్ధరాత్రి గడచి మరునాటి తెల్లవారుజాను కావస్తున్నా సభా మంటపాలంకారాలు ముగియలేదు. తుట్టతుది అలంకారాలు - పచ్చరంగు కాలు కట్టడం, మధ్యమధ్య రంగురంగుల పూవుల రచన, పెద్ద ఆపలలో, వేలాడే పండ్ల గెలలతో కనులవిందుగా ఎర్రయిన అరటి కంచాలు నిలపడం-కొనసాగుతూనే ఉండినవి. అక్కడక్కడ ఎర్ర నారకేళులు, జాతులుంగాలు, దానిమ్మలు, నారింజలు మొదలయిన పండ్లు గుత్తులు గుత్తులుగా, అలీరమ్యంగా కట్టినారు.

గంగరాజ మహాప్రధానులూ, శ్రీమాధి పండితులూ కొంతసేపు కునికి లేచి, ప్రాతర్విధులను, స్నానాదులను పూర్తిచేసి, ఉత్తమ వస్త్ర భూషణాలంకృతులై ఓలగసాలకు విచ్చేసినారు. అన్ని అలంకారాలు మహాదాత్రంగా జరిగి ఉండడంచూచి, మెచ్చి, “దివ్యంగావుంది. ఆమోఘంగా ఉంది. ఈ పొద్దు ఇక్కడ పనిచేసినవారికందరికి గెట్టింపు వేతనం బహుమానమని ప్రభువులు ఆజ్ఞాపించినారు. మీరంతా రాత్రికి పనిచేసినారు. ఇప్పుడు తెల్లవారుజాన వచ్చింది. ఇక నిద్రకు అవకాశం సర్వథా లేదు. మీ యిండ్లకు వెళ్ళి స్నానాలులు పూర్తిచేసి, ఉడుపులు ధరించి, ఇక నాలుగు గడియలలోగా మీమీ స్థానాలలో నిద్రింపగా ఉండవలె.” అని ఆజ్ఞాపించి, ఉడిగపువారిని పంపివేసినారు.

గంగరాజులుంగారి విచక్షణలో ఆహూతులందరికీ సుఖాసనాలు ఏర్పడినవి. మొదట రాజబంధువులకు, తర్వాత అమాత్యులకు, సేనాధి పతులకు, దండనాయకులకు, నాయకులకు, న్యాయాధీశులకు, నగరసాలకులకు, ఉద్యోగులకు, వణిజులకు, మహాజనులకు, వారివారి కుటుంబాలకు వారివారి స్థానమానాలు గుర్తెరిగి, లోపదోషాలకు అవకాశంలేకుండా ఏర్పాట్లు జరిగినవి. బ్రాహ్మణులకు, వేదాధ్యయన సంపన్నులకు, పండితులకు, గురుపితమువారికి, పురోహితులకు వేదికమీద స్థానాలు ఏర్పాటుయినవి.

గంగరాజులుంగారు ఇవన్నీ పరిశీలిస్తున్నప్పుడు అరుణోదయమయినది నూచించే విజయ సింహాసన సభాధవన ప్రభాత మంగళవాద్యాలు మోగినవి. తరుజారుణ కాంతులతో రంజితమయిన ఆ ఓలగపుసాల అప్పుడు పరమేశ్వరుని కనకసభవలె కనులవిందయినది.

అంతలో కుక్కుట సర్పవాహన ఆయిన వాసంతికాదేవి ఉత్తరక మూర్తి ఆలయంనుంచి సకలమంగళ మర్యాదలతో బయలు వెడలినదని నూచించే మంగళవాద్య నివాదం వినిపించింది. ఉడిగపువారు, అనగరికులు, గణాచారులు, విచ్చుకత్తులవారు, ఆశ్వికులు, గజసైనికులు, పదాధిపతులు తమతమ స్థానాలలో వచ్చి నిలుచున్నారు.

పురంధ్రములు. కాంత్యుదక పూర్ణమైన సువర్ణకలశాలలో, మంగళ ద్రవ్యాలలో వివిధ మంగళవాద్యాలు మోగుతుండగా, సింహాసన సభా మందిరం ప్రవేశించి, యజ్ఞవేదికకు, విజయసింహాసనానికి ప్రదక్షిణం చేసినారు. పురోహితులూ, వేదాధ్యయన సంపన్నులూ, కులగురువులూ స్వస్తి నాచనాలు పఠిస్తూ సభామందిరం ప్రవేశించినారు. వాసంతికాదేవి ఉర్వన మూర్తిని సింహాసన దక్షిణపార్శ్వంలో అలంకరించిన స్థానంలో విజయం చేయించినారు. దేవికి షోడశోపచార పూజలు సమర్పించినారు.

ఇంతలో హాయిసశేష్యులు విజయంచేస్తున్నారనడానికి నూచనగా రాజలాంఛనాలు పట్టుకొన్న భటుడొకడు రాజద్వారం నుంచి ఓలగ శాలలో ప్రవేశించినాడు. సభవారందరూ మర్యాదతో లేచి నిశ్చలంగా రాజాగమనాన్ని ఎదురుచూస్తూ నిలుచున్నారు.

అప్పుడు వందిమాగధులు చేరనున్న స్వర్ణవేత్రాలు వైకెత్తి, “రాజ రాజమార్తాండ! నిక్కంక ప్రతాప! సాహసగంగా విక్రమరుంగ! త్రిభువనమల్ల! శ్రీ వాసంతికా పాదసంకరహభంగ! శ్రీశ్రీశ్రీ విష్ణు వర్ణన హాయిసశేష్యరజే! ఉఘే! ఉఘే!” (జయ! జయ!) అని ఘోషించినారు. గజరాజి ఘోషించినది; తురగపంక్తి ఛేషరవం చేసింది. పంచమహావాద్యాలూ మ్రోగినవి. విప్రార్త్రేములు ఆకర్షణించడానికి ముందుకు వచ్చినారు.

ఆ సమయంలో స్వర్ణసింహాసనం దక్షిణ పార్శ్వంలోఉన్న రజత ద్వారం తెరుచుకొంది. మంగళ నూచకమైన సువర్ణాక్షరలు చల్లారూ రాజపురోహితులవారు ముందుగా వచ్చినారు. వారి వెనుక కుమారవిష్ణువును చేయపట్టుకుని నడిచిస్తూ హాయిసశేష్యులు ప్రవేశించినారు.

వటువు మంగళకరమైన హాయిబట్ట పీతాంబర మధుపర్కం ధరించి నాడు. మేనిచాయ రక్తచర్మయుతగారం; కంఠంలో రత్నభుజిమైన సువర్ణమాలిక; నుఖంలో, మనస్సులో, నాకోసం ఇంతరేమి సుందరం! అనే లజ్జ; విశాలమైన, కాంతియుతమైన కన్నులకు-కనపడి కనపడనట్లు

కజ్జలరేఖ! భూాలమీదుగా జీరాదే నొక్కునొక్కుల బోజాలు; వయస్సు సన్నెండు సంవత్సరాలు; వయస్సుకు మించిన పెరుగుదల; నడకలో, చాపులో గాంభీర్యం. నడుస్తూ నడుస్తూ మెడరొద్ది ఆహ్లాద ముఖం పఠిస్తాడు; కనుచాపుమేర వరకు నడిచిన మహాసర్పపై చాపు సారిస్తాడు; పరిచితమైన ముఖం కనిపిస్తే చిరునవ్వు నవ్వుతాడు.

విష్ణువర్ణన ప్రభువులు విశేష భూషణాలంకారాలు లేకనే, రత్న పాదరక్షలు ధరించకనే వేంచేస్తున్నారు. లేర పసుపురంగు పట్టవస్త్రం ధరించి, నడుముకు నిలపు పట్టవస్త్రం బిగించినారు. కంఠంలో భగ భగలాదే వజ్రవైడూర్య హారం, చెవులలో వెలుగులు విరజిమ్మే కుండ లాలు, గెండు భుజాలకు రత్నభుజిరమైన బుజబండులు, మణికట్టులకు మరకతాలు పాదగిన కంకణాలు, భుజాలవరకు ఆలలవలె చుట్టకొని ప్రవహిస్తున్నట్టున్న కంఠాలు, ముత్యవేదండసుండాలు సౌభాగం గలిచే బాహు యుగం, విశాలాన్నరవళం, ముఖానికి మగసిరి కలిగించే నూనూగు మినకట్టు, వీరర్పణ ఉట్టిపడే ముఖం, పుష్పకోమలరస పోలే నయనాలు, దేహపుష్పిని సూచించే నిండాన కుక్కుర, దేవతాపురుషుని నిలుపు, మందస్మితం చిలకరించే రంగున మెత్తని పెదవులు, మనశ్శైర్వాన్ని నిరూపించే కపో లాలు - ఈ నకల సౌభాగ్య పురుషులకణాలు వరించిన హాయిసశేష్యర విష్ణువర్ణులు ప్రయత్నమునవలె ఉన్నారు.

రాజపురోహితులవారు ప్రభువులను వటువును వారికోసం ప్రత్యేకంగా వీరవరచిన ముఖానాలకు పిలుచుకొని వచ్చినారు. సభామందిరం “ఉఘే! ఉఘే! హాయిసశేష్యర!” అనే విజయవాదంలో, కరనాళ ధ్వనిలో, హస్తనినాదాలలో ప్రతిధ్వనించింది. వారిద్దరూ ఆసీనులయినారు.

ఇద్దరు కట్టడి ముల్లెడులు ముందుకువచ్చి, యజ్ఞవేదిక చుట్టూ పుష్పాలు, హరిద్రాక్షరలూ ఉంచి, వటువు ఫాలాన్ని కంఠమరేఖతో ఆలంకరించి, ప్రభువుల ఫాలాన్ని కంఠమతో ఆలంకరించడానికి ఆదురు

వేయగా, ప్రభువులు లజ్జతో తలవంచుకొనడం చూచి, వారిలో ఒక్క-
అరుంధతి, రత్న దమరణ్ణి పీఠిలో సంబోధిస్తున్న రీతిగా, “అప్పాజీ
వారు తలయెత్తి కంపమబొట్టు పెట్టించుకోవలె” అన్నది. మంత్రముగ్ధు
లయిన రీతిగా ప్రభువులు తలయెత్తినారు. ఆ వృద్ధ బ్రాహ్మణి మండహాసం
ఒలికిస్తూ, ప్రభువుల భూమధ్యం దండమతో అలంకరించి “అప్పాజీవారు
ఆగ్రహించరారు. ఇది మంగళచిహ్నం. మీరు మంచి కుమారులు. నేను
మీరల్లివలె” అని చెప్పి తన స్థానంలో కూర్చున్నారు.

ఆగుంపులలోని ముత్తైదులంతా ఆమె గట్టితనానికి మెచ్చి, “గౌరవ్య
గారూ, మారల్లి! మీ ధైర్యం ఎవరిదండం! రాజుగారి నే ‘తల
ఎత్తండి’ అని అన్నాకే,” అని పొగడినారు. గౌరవ్య మృదువుగానవి,
“పసిపాపవంటి హృదయం వారిది. మంచి పుణ్యాత్మురాలిని చేపట్టి
నూరేండ్లు రాజ్యమేలి మన లండనిని కాపాడని” అని ఆశీర్వదించినారు.
ఆనాటి నుంచి ఆమహారత్న గౌరవ్యుని “ఏమండీ, మీకుమారులు కళ
లమా?” అని పరిచిరులైన నమ్మతైదువులు గేలిచేస్తూ పలుకరించేవారు.

గౌరవ్యు ఆనాడు తన యిల్లుచేరిన రత్నార, మధ్యాహ్నార్పణం,
అంరఃపురపు ఆవసరికడొకడు ఒక పెద్ద వెండిపళ్ళెంలో ఉత్తమ
చీనాంబరం, వజ్రోవస్త్రం, ముత్తైదు సావిత్రి అలంకారాలు, వెండి
బరణెలలో కంఠమ, పసుపు, చందనం, తాంబూలం - ఇవన్నీ తెచ్చి
“అప్పగించిరా అని ముదల అయింది.” అని మనవిచేసి అప్పగించి నమస్కరించి,
నగరుకు మరలిపోయినాడు.

అదంతా చూచి గౌరవ్యుకు ఊపిరి కట్టిపోయినట్లయింది. అనందంలో
పళ్ళెం లోగిలిలోకి తీసుకొనిపోయి చూచినారు. ఆవరోధ స్త్రీలు
మాత్రం ధరించడానికి యోగ్యమయిన హంబట్టు పుట్టం చూస్తూ, దానిని
పైకి ఎత్తినప్పుడు అడుగున ఒక కమ్మ కనిపించింది. దాని వక్రణమిది:
“హస్తాశ్రీవారికి కుమారుని ధన్యప్రణామాలు...విష్ణువర్ధనుడు.” దానిని
చదివి గౌరవ్యునిం దె ఆగిపోయినట్లయింది. “అప్పాజీ, తలయెత్తండి...”
అనిన మత్యాలవంటి మాటలకు మన్ననయింది.

7

కల్యాణమంటపంలో హవహామాదులు సాంగంగా జరిగినవి.
వటువుకు హంజీబంధనం, యజ్ఞోపవీత ధారణం, బహ్యోపదేశం అయినవి.

పురోహితులవారు ప్రభువులచెవిలో గుసగుసగా చెప్పిన గాయత్రీ
మహామంత్రాన్ని ప్రభువులు వటువు చెవిలో ఉపదేశించినారు. ప్రభువుల
నుంచి విన్న ఆమహామంత్రాన్ని వటువు స్వరోచ్చారణ పూర్వకంగా
సిద్ధింపజేసుకొనినాడు. రత్నార మహాశిర్వాదం, శాంతి ప్రవచనం జరిగినవి.

అనంతరం వటువు అగ్నికి ప్రదక్షిణంచేసి, నమస్కరించి, గురు
పురోహితులకు, పితృసమానులయిన ప్రభువులకు, సాష్టాంగ ప్రణామం
ఆచరించి, సమీపంలోనే సుఖాసనంలో ఆసీనులై సంతోషంతో
ఉత్తన కార్యక్రమం తిరికిస్తున్న రాజమారవద్దకు వచ్చి సాష్టాంగంగా
ఎరగి, భుజానికి తగిలించుకొన్న జోలెను చాపి “ధవతి! భిక్షాండహి!”
అనినాడు. రాజమార మురిసిపోతూ రజరపాత్రలో బియ్యం నింపి, నింపి
వటువుజోలెలో పోసినారు. తరువాత వటువును రెండుచేతులతోను
దగ్గరికి లాగుకొని గాఢంగా కౌగిలించుకొని, శిరస్సు ఆస్రాదించి, పాల
బుగ్గలను మృదువుగా తడుతూ “మహావిష్ణువువలె కమ్ము నాయనా!”
అని ఆశీర్వదించినారు. సభవారంతా ఆనందంతో హస్తధ్వనాలు
చేసినారు.

మిమ్మట వటువు గంగరాజులంగానికి, ఇర్రర ప్రధానులకు, రాజ
బంధువులకు నమస్కారంచేసి ఆశీస్సులు పొందినాడు.

గంగరాజ ప్రధానామాత్యులు తమ ఆసనంనుంచి యజ్ఞ వేదిక
సమీపానికివచ్చి, సభవారికి వందనంచేసి, సభవారిని ఉద్దేశించి, “మహా
జనులు సావధానంగా నా విన్నపాన్ని ఆలకించవలె. ఈ ఉత్తన సమ
యంలో ప్రభువులు వటువు పూజ్యజనకులు శ్రీ చెన్నమదండాధీశులను,
పూజ్యమాత మహాసతి చందలదేవిగారిని స్మరించి, వారు పొందిన ‘ఇమ్మడి

దండాధిగ' నాయకత్వాన్ని, దానికి చెల్లే సకల మర్యాదలను వటువుకు అనుగ్రహించినారు. వటువు పూజ్యజనకులు మనచేశానికి ఎంత ఉత్తమ సేవ చెల్లించినారో, దానికి భిక్షుడిగా సేవ చెల్లించడానికి కుమార విష్ణువుకు ధైర్యసాహసాలను, ఆయురారోగ్యాలను భగవంతుడు కటాక్షించిన - అని ప్రార్థనచేసి, మీ మా అందరి కుమారుడయిన విష్ణువుకు ప్రభువులు దయచేసిన ఈ సువర్ణదండాన్ని అప్పగిస్తున్నాను. దీనికి మహాజనుల అనుమతి కోరుతున్నాను." అనినారు. సభవారందరూ మహా నందంతో "ఉ ఘో! ఉ ఘో! ఉ ఘో! (జయ జయ జయ) విష్ణువర్ధన మహి సాల! ఉ ఘో కుమారవిష్ణు! ఉ ఘో" అని ఎటుగెల్లి నినదించినారు. గంగరాజులవారు గెండు సింహ కిరస్సులు విడిచిపెట్టిన సువర్ణదండాన్ని వటువుకు ప్రభువుల పక్షాన, ప్రజలపక్షాన అప్పగించినారు. వటువు దాని అదరంతో, సంతోషంతో దోసిలి ఒగ్గి స్వీకరించి, కండ్లకు అడ్డకొని, సింహాసన సూపానికి తీసుకొనివెళ్ళి, సింహాసనపు మొదటిపాద పీఠంపై పెట్టి సాగిలిపడినాడు. అలాగుచేయడంలో "నా ప్రాణాలు, సేవ అన్నీ రాజ్యానికి, రాజుకు అర్పణం" అన్న ఆర్థం వ్యక్తమయింది.

గంధీరమూ, కలసంపన్నరకు అనుగుణమూ అయిన ఈ మహా దార్త ప్రవర్తనకు గంగరాజులంగారు మొదలు ఆక్కడ సమావిష్టలయిన వారందరి హృదయాలు ఆనందంతో ఉప్పొంగినవి. వటువును జయన లాగుకొని కాగిలించుకొందామనిపించింది అందరికీ! మహా సంతోషంతో "కుమారవిష్ణువు యోగ్యుడైన పుత్రుడు, బుద్ధిమంతుడు, సర్వేశ్వారి" అని ఘోషించినారు. ప్రభువులకు, రాజమాతకు, గంగరాజులంగారికి కన్నుల నుంచి ఆనందబాష్పాలు ధారకట్టినవి.

వటువు అంజలిఘటించి సదస్సుకు వినయంతో నమస్కరించినాడు. సభవాక్యకందకీ వటువు కనిపించిన అని ప్రభువులు ఆరేనిని తమ గెండు చేతులతోను తేలికగా మైఎత్తి పట్టుకొనినారు. వటువు సిగ్గుతో రలవంచి సభకు మరొకమారు నమస్కరించినాడు.

సదస్సులో ఫలశాంబాలాలు ఇస్తున్నప్పుడు గంగరాజు మహా మామ్యులవారు శుంధునడవగా, గెండుడుగులు నెనుకగా వటువును నడిపించు

కొంటూ ప్రభువులు, వాణివెంటి హేమాద్రి పండితులు, ఇతర సచివులూ, సభలోని రాజ్యాధికారుల, మహాజనుల ఆసస్సులను వటువుకు అప్పిస్తూ కదలివెళ్ళినారు. "మీరు దేవకీ పండితులు, మన నురువ్వందారు. నను స్కారంచేయి... మీరు దేవకీ పండితుల క్షేమ్యువులు విద్యాధరణ పండితులు... మీరు వాణిపత్ని పద్మలాదేవిగారు. నమస్కరించు... మీరు భేజోరాజు పండితులు, వీరిపత్ని రాగణమైనా, ఆశీర్వాదం స్వీకరించు... ఈ పెద్దలు ధర్మరాజు పండితులు. వీరి తమ్ములు క్రియాశక్తి పండితులు. అభివాదన చేయి. ఈ విప్రశ్రేష్ఠులు జనార్ధన పండితులు. త్రికాలజ్ఞులు, ప్రణామంచేయి... మీరు పెరుమల పండితులు. మహాయోగులు. మన గురు వర్యులు, మీరు నిన్ను చక్కగా ఆశీర్వదించిన... మీరు నాగభట్ట వైయాకరణులు, వీరిపత్ని పద్మాసరదేవిగారు. అనుగ్రహంపొందు... మీరు మీ దేవ సర్వాధికారులు, వీరిపత్ని నాగలదేవిగారు, సాగిలిపడు... మీరు ఆచార్య ధర్మాధీశులు, వీరిపత్ని శ్రీమతిదేవిగారు. వందనంచేయి... మీరు మాధవ దండనాయకులు, విప్రవర్యులు. ధనుర్వేదం మీరు దానమిచ్చే సేకర్త. నను స్కారంచేయి. నిన్ను మీరు చక్కగా అనుగ్రహించిన..."

ప్రభువులూ, గంగరాజులవారూ ఈ విధంగా వటువుకు తమ రాజ్య శ్రీలను పరిచయంచేయిస్తూ, వాణివెంటి ఆశీర్వాదాలు అనుగ్రహింప జేస్తూ, ముందుకు సాగిపోతూ, మారసింగమయ్యగారున్న చోటకీ వచ్చినారు.

8

కాంఠల ముందొకసారి రాచనగరకు వచ్చినప్పటికీ వికాలమై, వైభవోపేతమై, వస్త్రాధరణ భూషితులైన మహాజనులలో, అధికార వర్గంలో కిటికిలలాడే ఓలగసాలను చూడలేదు. పురాణాలలో చదివిన మహేంద్రుని సభాధవనానికి దీటువచ్చే ఆ హాయిసర రాకేంద్రుని సభా భవనంచూచి దిగ్భ్రాంతురాలయింది. భూతులరాలు, రసాత్మిక ఆయన

అమె తన రలిదండ్రులతోపాటు మహా వైభవోపేతమయిన రాజసభలూ అడుగుపెట్టగానే అమెకు ఒళ్లు పులికించింది. ముమ్మందు కాగల మంగళాలకు సూచనవలె, అప్పుడు మంగళవాద్యాలు మోగినవి. పురంధ్రములు ఎదురు వచ్చినారు.

ఈ మంగళోత్సవానికి కాంతల తన ప్రియస్థుల లక్ష్మీనికూడ తనతో పాటు పిలుచుకొని వచ్చింది. లక్ష్మీ తండ్రిగారు వేదికమీద విద్యార్థినిగా అసీనులయి ఉన్నారు.

అలాటి ఉత్సవానికి ఆహ్వానం వచ్చినట్లు కాంతలకు వెనుకటినాడే తెలుసు. తల్లి మాచికబై అన్నారు: “అమ్మాయి, రేపు తెల్లవారకమునుపే లేచి మజ్జనం ముగించి, కారదను పూజించి, నీ మనమొప్పిన పట్టు చీరలు, నగనట్ర ధరించి సిద్ధంగా ఉండు. మహూర్తసమయానికిముందే నగరులో ఉండవలె” అని.

కాంతల ఆరాత్రి త్వరగా శయనించింది; నిద్రపట్టలేదు. బాములు గడిచినా నిద్రరానేలేదు. తెల్లవారడానికి ఇక కొంత పొద్దు ఉండనగా, చిన్న కుమకుపట్టింది. కళ్లు మాసుకోగానే, అందమైన కలకన్నది.

తను నిద్రలో ఉన్నట్టే ఆకాశంనుంచి ఇద్దరు దేవవనితలు దిగవచ్చి శయనించిన తనను మంచంతోపాటు ఒకానొక సుందర దివ్యలోకానికి ఎత్తుకొని వెళ్ళినారు. అక్కడ తనకు మెలకువవచ్చింది. తాను అక్కడికి ఎందుకు ఎలాగు వచ్చినానని ఆశ్చర్యమయింది! భయం కలుగలేదు. తాను ఒక రమణీయమైన ఉద్యానంలో ఉన్నట్టు తెలుసుకొన్నది. పక్కనే పుత్తడి బొమ్మలవంటి ఇద్దరు దేవ సుందరులు మందహాసంచేస్తూ నిలబడి ఉండడం చూచింది.

‘వారు తమ సుకుమార బాహువులతో కాంతలను మేల్కొల్పిపారు. వారి మందహాసం, వినయం, ప్రేమ పూర్ణ నేత్రాలు, పరిసరాల ప్రకాశిత-పీటన్నిటివల్ల తనకు ‘ఈ సురసుందరీమణులు నా శ్రేయోభిలాషిణులే’ అన్న విశ్వాసం ఏర్పడింది. చుట్టూ పరికించినది, తాను ఉన్న ఉద్యానం

నందనోద్యానంవలె ఉన్నది. సమయం వసంతకాలంవలె ఉన్నది. లరలు, వృక్షాలు ఎర్రటి రలియటావల ఉడుపులతో శోభిస్తున్నవి. కొన్ని పుష్ప వృక్షాలు పుష్పభారంతో ఆయాసపడుతూ సారధంతో రొప్పుకున్నవి. బాల భాస్కురుడు పూర్వాకాశంలో మహాబింబంగా ఉదయిస్తున్నాడు. ఇలాటి ఉదయరవి చంద్రికను కాంతల ముందెప్పుడూ అనుభవించలేదు. బాలసూర్యుని శీతల కిరణాలు అప్పుడప్పుడే విరియబారుతూ తెల్లరామరలకు బంగారు మెరుగులు పెడుతున్నవి. మృదువుగా వీస్తున్న చల్లనిగాలి రాత్రంతా నిద్రలేక వేదెక్కిన కాంతల కోమలాంగాలను తనియింప జేసింది. ఇదేమిటి స్వర్గమా! ఇంద్రుని నందనమా!—అని కాంతలకు భ్రమ కలిగినది.

ఆ దేవభామనులు కాంతలను లేపి, సుందరస్నానాగారానికి పిలుచు కొని వెళ్ళినారు. నాత్యుష్ణమా, నాతీతరమా అయిన దివ్యపరిమళ భరిత నిర్మలాదకంలో కాంతలకు మంగళస్నానం చేయించినారు. హిమధవళమైన, దువ్వలువలు కట్టించినారు. దీర్ఘ నీలకుంఠలాలను సుందరంగా వేణి అల్లి సాబగు మడికట్టి ధవళసురభి పుష్పయాలతో కబరిని ఆలంకరించినారు. వెలుగులీనే కర్ణాధరణాలు. కంకణవలయాలు కైసేసినారు. చతుస్సుముద్ర సారభూతమైన ముక్తాహారాలతో గళసీమను వక్షా ప్రదేశాన్ని సాబగుగొలిపినారు. ముత్యాలు, పచ్చలు, రత్నాలు, వజ్రాలు, వైదూర్యాలు పొదిగిన వడ్డాణాన్ని, కటిబంధాన్ని పెట్టినారు. సోగ కనులకు కాటుకకప్పుతీర్చి, సుకుమార్తన జయించే శక్తి కలిగించినారు. కొలనిలాని ఎర్రదామర తనంతటనే వైకి ఎగిసినవచ్చి కాంతల కపోలాలను, చురుకాన్ని మృదువుగా ఒత్తి తన రంగును అక్కడ మిగిల్పిపోయినది. ఉత్తమవర్ణపు విద్రుమలర సముద్ర మధ్యంనుంచి లేచినవచ్చి కాంతల పల్లవాధరాలకు తన రంగు ఇచ్చిపోయినది. ఫణిరాజు మకుటరత్నంవచ్చి నొసట మంగళకరమైన చుక్కగా అంకితమైంది. భూగర్భంనుంచి బంగారే తీగలు తీగలుగా చుట్టుకునివచ్చి, మధుమద్ధుగా రూపాలిత్తు కొని, కరపాదాలలో భూషణుగా నిలిచింది. నందినీధేనువు వచ్చి, ఒక సువర్ణపాత్ర నుండ పోరుగునుంచి నరుగుపాలను పిండినది. నవ్యమకరం దాన్ని తెచ్చిన తుమ్మెదల పిండు ఆనురుగుపాలలో తమ లేనను కుమ్మ

ఓంచి పోయినది. దేవవనితలు ఆమఘునిశ్రేణు ఓరన్ను కాంతలలో ఆర గొప్పజేసినారు. కాంతలకు ఆప్పుడు ఆమృతం ఆస్వాదించినట్టే అనిపించింది. దేహకాంతి బంగారువలె మెరిసినది. దేహమాంద్యంతో ఆపూర్వమైన ఉల్లాసం ఏర్పడింది.

ఆప్పుడు ఆ సుందరీద్వానమధ్యంలో మహాకాంతి పాడమింది. కాంతల చూస్తుండగానే ఆ తేజోరాశి భవ్యపురుషాకృతి ధరించింది. ఆమహపురుషుడు శ్రీమన్నారాయణునివలె కీరవర్ణస్వీగా కనిపించినాడు. విశాలవక్షుడు, మహాబాహువు, వృషస్కంధుడూ ఆయన ఆ పురుషుడు ప్రద్యుమ్నునివలె సుందరుడుగాను కనిపించినాడు. అతడు విషయంలో మందస్మితంలో కాంతలను పరికించినాడు.

ఆ సుందర స్వప్నం ఆక్కడికే ఆగింది. అంతలో ఆమెకు మెలకువ వచ్చింది. ఆమె కన్నులు విప్పి చూచినది, కనినది కలే ఆయన, ఆమె మనస్సుకు, దేహానికి అప్పటి సుఖానుభవం మాత్రం మాయంకాలేదు. రాత్రంతా నిద్రలేకపోయినా, గాఢనిద్రతో సంపూర్ణ విశ్రాంతి పొంది లేచిన దానివలె ఆమె మేల్కొన్నది.

కాంతల తొందరగా శయ్యనుంచి లేచి, ప్రారబ్ధిధులు ముగించి, మజ్జనంచేసి, ఉత్తమమహాలం ధరించి దివ్యాధరజాటు అలంకరించుకొని, లేచేసాటు ఆరగించి, అచ్చమల్లెల పూలచెండును తీసుకొని శారదా మందిరానికి పరుగు పరుగున వెళ్ళినది. సఖిలక్ష్మి వైభవోపేతమైన చీనాంబరం ధరించి, నగలు పెట్టుకొని ముందే శారదాలయానికి వచ్చి కాంతలకోసం వేచి ఉంది.

కాంతల ముఖంలో ఆనాడు ఉట్టిపడే ఆపూర్వతేజస్సును లక్ష్మి చూచి చాలా ఆనందపడింది. కాంతల లేను లేచిన పూలచెండును శారద పాదాలకడపెట్టి, ధూపదీపాలు సమర్పించి, భక్తితో శారదకు నమస్కరించింది. లక్ష్మీకూడ నమస్కరించింది. తర్వాత కాంతల పుష్పగుచ్ఛం తీసుకొని రెండు భాగాలుచేసి, ఒకభాగం లక్ష్మి సిగలోముడిచి, మరొక

దానిని రాసు ముడుచుకొంది. వెచ్చెలి చేయి పట్టుకొని, “లక్ష్మీ, పాస్తు అయినదికదా! రా. అప్పు మనోసం వేచి ఉండవచ్చు.” అంటూ వడిచి వచ్చి, ఇంటి ముగిట్లో కాచుకొనిఉన్న మేనాలి లక్ష్మిలో సహా ఎక్కి కూర్చున్నది. మరొక మేనాలి కాంతల రేలిచంద్రులు కూర్చున్నారు. దృఢగాఢ్రులయిన కిరీకావాహులు మేనాలిలు వెనుకొని ఓంకారాలు పెరుస్తూ నగలు సింహాసన సభామందిరానికి నడచినారు.

అంతలో ఓలగసాలలో జనం క్రొక్కిరిసింది. ఆవరణకుకొండు ఆప్పుడు మేనాలిలో వచ్చి దిగివచ్చు ఎవరైవడిచూచి పరుగునపోయి శేమాద్రి పండితులకు తెలిపినాడు. శేమాద్రి పండితులు ఆరుకరతో వచ్చి, అతిసులభ ఆవరంలో స్వాగతం పలికి, మాచికబై దండనానికి వారితో “మీరింకా విచ్చేయలేదా అని, గంగరాజులుంగారు ఇదిగో ఇప్పుడే ప్రశ్నించినారు. ఆమ్మాయి కాంతల వీధి?” అని ప్రశ్నించినారు.

మాచికబై:- “రంధ్రపాల శేమాద్రులవాటికి ఇంత ర్వరలో శేత్రసాటవం ర్యోపోయిందా? ఇదిగో కాంతల. ఈమె పెరుమల పండితుల వమార్తె లక్ష్మి, కాంతల వెచ్చెలి.”

శేమాద్రి పండితులు (కర్ణు నలుచుకొంటూ ఆశ్చర్యంతో): “కర్ణకు కనుకులేదు. ఆయినా, కాంతలనుచూచి సంవర్సరాలయినవి. (కాంతలవైపు తిరిగిచూచి) నయమలో ఆడపిల్లలు నానాటికే పెరుగుతుంటారు. (కాంతలను సంతోధిస్తూ) గుర్తు మెరిచినాడా, కాంతలా? ఈ దండలు నిన్ను ఎన్ని పాళ్లు ఎదుర్కొని ఆడించలేదు! పెరిగి సౌందర్యలహరి ఆయినంతమాత్రాన పెద్దయ్యను మరచిపోవాలా? (కాంతల నవ్వుదంచూచి) ఆయ్యో! ఇది ఎలాటి సిగవ్వా, రెల్లీ? మాటలాడటానికి కూడ సిగ్గుపడదగినంత కొత్త వాడిని ఆయినానా? నీవ్రా, లక్ష్మీ శ్రీ దేవి భూదేవివలె ఉన్నారు. నడవండి నడవండి; ఈవైపు జనసమృద్ధం హెచ్చు. ఈవాడిని రండి.” అంటూ శేమాద్రి పండితులు వెండిబెత్తాలవాడిని పిలిచి, “మారసింగమయ్య దండనామలకు, వాడికుటుంబంవాడిని వారి స్థానాలకు, పీఠాలకు పిలుచుకొనివెళ్లు.” అని ఆజ్ఞాపించినారు.

రాజమార ఎన్నికకూ, కార్యకర్తలకూ పోరాడి పండితులు మనస్సులోనే మెచ్చుకొన్నారు.

తమకోసం ఏర్పాటుయిన సుఖానాలలో పాటు లక్ష్మీకోసం మరొక పీఠాన్ని కూడా తెప్పించుకొని మారసింగమయ్య, మాచికల్లు, శాంతల, లక్ష్మీ సుఖానీసులయినారు.

9

కుమారవిష్ణువు అందరికీ నమస్కారంచేసి, ఆలసిపోయినాడు. అయినా, నమస్కరించవలసిన ఆతిథులు చాలమంది ఉన్నారు.

గంగరాజులుంగారు వారివెంట కుమారవిష్ణువును నడిపించుకొంటూ ప్రభువులు, వారివెంటనే పోరాడి పీఠదేవ గోవిందాచ్యుతామాత్యులు మారసింగమయ్య దండనాయకులు కూర్చున్నవైపు వచ్చినారు. విష్ణువర్ధన ప్రభువులను అంత దగ్గరనుంచి శాంతల ముందెన్నడూ చూడలేదు.

మారసింగమయ్యగారు, మాచికల్లు, శాంతల, లక్ష్మీ అందరూ భక్తి మర్యాదలలో లేచి నిలబడినారు. శాంతల, లక్ష్మీ ఇద్దరూ ప్రభువులను చక్కగా దర్శించినారు.

శాంతలకు “నేను కలలో కనిన దివ్యపురుషుడు ఈయనే!” అని పించింది. భావరూపాకారాలలో అంతటి సామ్యం ఉండినది. శాంతల దేహం గగుర్పొడిచింది. హృదయగతివేగం ఇనుమడించినది. లక్ష్మీ కూడా ప్రభువులను చక్కగా దర్శించినది. ప్రభువులు సభలోని తక్కిన వారిని చూచినట్లే వీరిని చూచినారు; అయినా, అగోచరమైన దైవ శక్తులు ఈ సమయ సన్నివేశాలను ఒడ్డినవి.

“వీరు మారసింగమయ్య దండనాయకులవారు. మన దైవ్యం కుడి భుజమే వీరు ... వీరి సతి మాచికల్లుగారు.” అని గంగరాజుగారి వారిని

వటువుకు పరిచయం చేయిస్తున్నప్పుడు ప్రభువులు మందస్మితంచేస్తూ వినయంతో చేతులు జోడించినారు. వటు వాదంపతుల కిద్దరికీ నమస్కారం చేసినాడు. ఆ దంపతులు వటువు కిరస్సుపై దసుమాక్షతలంచి “యశో వంతుడివి కావాలి. అప్రతిమవీరుడవి కావాలి. మహాత్మాగి కావాలి.” అని ఆకీర్త్యించినారు.

శాంతల, లక్ష్మీ త్సణకాలం ప్రభువుల చూపుతో తమ చూపుకలిపినారు. అనంతరం సోశిల్యంవల్ల ఉదయించిన లజ్జతో రల దించుకున్నారు. పూర్వ కర్మానుబంధమో, దైవనియామకమో, ఏదో అదృష్టమైన శక్తి వారికి తెలియకనే, వారి హృదయాలలో అనురాగాన్ని ఆంకురింపజేసింది.

గంగరాజులుగారు, పోరాడి తంర్రపాలులు రాజమార ఉద్దేశ సాధనకోసమే ఆ సన్నివేశం కోసం కాచుకొని ఉన్నారు. ప్రభువుల మనస్సును గ్రహించినారా అన్నట్టుగా గంగరాజుగారు శాంతల లక్ష్మీల వైపు చూపుతూ, ప్రభువులలో “ఈ లావణ్యమయి అయిన కన్య పీఠి ఏకైకపుత్రి శాంతల; ఈ కన్య శాంతల స్నేహితురాలు లక్ష్మీ. పెరుమల పండితుల ఏకమాత్ర పుత్రి.” అనినారు.

శాంతల, లక్ష్మీ మరొకసారి మెడయెత్తి ప్రభువులకు భక్తి వినయాలతో చేతులుజోడించి నమస్కరించినారు. ప్రభువులూ మందస్మితంతో చేతులుజోడించినారు. కుమార విష్ణువూ దగ్గరే చేతులు జోడించి నిలబడినాడు. శాంతల ప్రీతితో రల్లి తన బిడ్డను తాకినట్టు వటువులను ఒక్కమారు మృదువుగా రదవి తృప్తిపడింది. ఆ స్పర్శకు వటువు రలెత్తి శాంతలను చూచినాడు. శాంతల మృదువుగా నవ్వినది. కుమారవిష్ణు అంతే మృదువుగా నవ్వినాడు.

తంర్రపాలపోరాడి పండితులు గంగరాజులుగారిని సంబోధించి, “అన్నగారు కొంచెం గమనించవాలి. మధ్యాహ్నం సమీపించింది. వటువుకు చాలశ్రమ అయివుంటుంది. మంగళకార్యాలు ఇంకా ఒకటో

రెండో మిగిలినట్టు ఉన్నది. ఆయనరే తొందరగా కాసింది." అనినారు. "నేనూ అదే దొంగిల్చున్నాను." అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చినారు గంగరాజులు.

వటువుకు అలసట కలుగడం నిజమే. ఉత్సాహంలో అది అతనికి తోచలేదు. గౌరవించవలసిన నాగరికులు, శ్రేష్ఠులు, వ్యాపారపు నంది యారులు, జైనమతములు, ఇతరులు వటువుకు ఉన్నారు. గంగరాజులుగారు తమచేయి ఎత్తి సభను చుట్టూ చూచినారు. మహామార్కులు మాట్లాడ దలచినారని తెలుసుకొని సభ నిశ్చయమయింది. గంగరాజులుగారు ప్రసన్న వదనమై సమావేశంలోని ఒక పీఠం ఎక్కి నిలబడి, ఇట్లన్నారు: "మా ప్రీతి పాత్రులయిన ప్రజలు నా ప్రార్థన దయచేసి గమనించవలె. గర్భంతరం లేక చెప్పవలసి వచ్చినది ... వటువు కుమారవిష్ణువుకు ఇంతకే అలసట కలిగింది. బాలుడు కావడంవల్ల మీ ఆశీర్వాదాలను విడివిడిగా పొందలేక పోతున్నాడు. మధ్యాహ్నము కావచ్చింది. కనుక వటువు మీ కందరికీ ఒక్కమొదగా నమస్కరిస్తాడు. మీరందరూ వటువుకూ ప్రభువులకూ కుంభంకోరి, కల్యాణంకోరి తమ ఆశీర్వాదాలను, గౌరవాలను అర్పించాలని ప్రార్థిస్తున్నాను." ఇట్లని నమస్కరించి పీఠంనుంచి కిందికి దిగినారు.

అప్పుడు ప్రభువులూ, వటువూ వేదికను ఆగోహించి, ఆందరికీ కనిపించేట్లు నిలబడినారు. వటువు సదస్సుకు తలవంచినాడు. ప్రభువులు హాసస్మయాలై సదస్సుకు తలబిగినారు. "ఉఘ్! హాయిసరేకర్తార! ఉఘ్! కుమారవిష్ణు! ఉఘ్! ఉఘ్!!" అని ఆనందంతో సభవారు ఘోషించినారు. ప్రజల ఉత్సాహం ప్రభువులకు సంతోషమయింది.

ప్రభువులు, వటువు వేదికనుంచి దిగి హోమదండంవైపు నడిచినారు. హోమాగ్ని మరొకమారు ఆహ్వానాలతో ప్రజ్వలించింది. ఆయుష్య హోమం, శేషహోమం సమాప్తమయినవి. వేలాది బ్రాహ్మణులు ఏక కంఠంతో శాంతి స్వస్తివాచనాలను ముద్రావ్యంగా ఘోషించినారు.

ఆనంతరం గంగరాజులుగారు మహావీరజనుని వంటియులు, పట్టుకర్మ పద్మాభిషాదిభగినినా రాత్రిక చక్రవర్తిర్యాద్య సేక దీపదాలంకరాలు అయిన శ్రీ పాల్మలైవిద్య, దేవ దేశకులను, సగౌరవంగా ఆహ్వానించి

హోమదండంవద్ద ఒక రజతాసనంలో ఆసీనులను చేసినారు. వీరివద్దనే కుమారవిష్ణువు ఉర్తమ విద్యలను శిష్యులని రాజమార ఆశీర్. వటువు దేశకుల పాదాలను వెండిపళ్ళెంలో ఉంచి, శుద్ధాదకంతో కడిగినాడు; సువర్ణ పుష్పాలతో పూడించి ప్రణమించినాడు. ప్రభువులు వటువుకు దేశకులవద్ద విద్యాభ్యాసానికి ఆహ్వానించినారు.

10

అనాడు రాచనగరులో పురజనులందరికీ విందు. నాగైదు పాక శాలలూ, భోజనశాలలూ విడివిడిగా ఏర్పాటుయినవి. జనధర్మం, వైషధర్మం, వైష్ణవధర్మం - ఈ మూడు ధర్మాలవిూద సమాన శ్రద్ధ ఉన్న హోయినశ విష్ణువరద ప్రభువుల రాజ్యంలో శాకాహార భోజనం అందరికీ సమర్ప కంగా ఏర్పాటుయింది.

సభామందిరంలో మంగళకార్యాలు సమాప్తమైన వెంటనే, గంగ రాజులుగారు, హేమాద్రి పండితులు, రాజమార ఉన్నవైపు వెళ్ళినారు. రాజమార వీరి కోసమే వేచి ఉన్నారు. గంగరాజులుగారే మాటలు మొదలుపెట్టి "అక్కగారి ఎన్నిక చాల మంచిది. ప్రభువులు శాంతిలను లిలకించినారు. అన్ని విధాలాగా ఆ కన్య ప్రభువులను చేపట్టడానికి అర్హురాలు. వీరితెచ్చినట్లున్నది తమ ఎన్నిక. విద్య, వినయం, రూపం అన్నీ ఉన్నవి. ఇట్లు ఉండడం అరుదు. ప్రభువులవద్ద ఒకమారు ప్రస్తా వించి నిశ్చయించి వేయండి. మారసింగమయ్య, మాచిక బై ఆనందంతో ఒప్పకుంటారు. అయితే పారు ఇంకెవరైనా...?" అన్నారు.

రాజమార :- "మేము అవివయం విచారించి తెలుసుకొన్నాము. అలాగు ఉంటే మా మనస్సు ఈ విషయానికే ప్రవర్తించేదికాదు.

గంగరాజులుగారు :- "అక్కగారు ఈ నూత్యాన్ని ఏ విధంగా గ్రహించినారో!"

రాజమూత:- “మాచికబ్బె దండనాయకివారిని ఒకమారు ఇక్కడికి పిలిపించుకొన్నాము.”

గంగరాజులుగారు:- “మంచిదే అయింది. ఆయితే, మాచికబ్బెగారికి తమ ఉద్దేశం ఆంతర్యం...”

రాజమూత:- “హోచి ఉండవచ్చు. దానివల్ల కలిగేనష్టమేమి? మాచికబ్బెతో మా పరిచయం చాలకాలంది. శాంతల గణం, రూపం, శీలం, విద్య, వినయం-ఇవన్నీ మాకు పూర్తిగా నచ్చినవి.”

గంగరాజులుగారు:- “మాచికబ్బెగారూ ఈలాగే ఆక కల్పించుకొని ఉండవచ్చు.”

రాజమూత:- కావడం కాకపోవడం మనచేతుల్లోవా?”

మధ్య శ్రీమాద్రిపండితులు కలుగజేసుకొని ఆన్నారు: “ఆక్కగారు గమనించినారోలేదో. శాంతలలోపాటున్న మరొకకన్య రూపగణ గాంధీర్యాలలో శాంతలకు సమ ఉద్దీగా ఉన్నది. ఏకతేన వ్యాయంగా పెరుగుతున్నారు ఇద్దరూను, అనినారు మాచికబ్బె.”

రాజమూత:- “శ్రీమాద్రి పండితుల మనస్సులో ఉన్నది ఏమో?”

శ్రీమాద్రి పండితులు:- “విన్నరాణివారికోసం మనం ఇక వెదుక నక్కరలేదు. ఇంత స్నేహంలో పెరిగినవారు సవతులయి సాహర్లంలో ఉండగలరు. ఇంకెక్కడినుంచైనా వెదుకుకొని రావడానికి మారు ఈకన్య కావచ్చురా?”

రాజమూత:- “మా పుత్రులను ఒక్క వివాహానికే ఒప్పించడానికి ఇంత కష్టమయినప్పుడు, ఇద్దరు భార్యల ఇబ్బందికి ఎట్లు ఒప్పుతారు శ్రీమాద్రిగారూ?”

శ్రీమాద్రి పండితులు:- “అది నాకు తెలియని సంగతి. బహు భార్య సంకటంపై భార్యద్వయం చాలునని, మేలని వా ఆశీస్రయం.”

రాజమూత:- “మీ రన్నది ఉచితమే. బోను నాకు ఒప్పితమే. ఈ విషయంలో ఆన్నగారి ఆభిప్రాయం?”

గంగరాజులుగారు:- “శ్రీమాద్రి పండితుల సూచన యొచించ తగిందే. ఆ కన్యలిద్దరూ శ్రీమతీవులు. సవతులయినప్పటికీ అక్క చెల్లెండ్ల వలె మెలగగలవారు.”

రాజమూత:- “భవిష్యత్తు మన కోరిక ప్రకారం నడిచేటట్టుయితే! మీరు ఆశేమాట ప్రపంచానికే చోద్యంగా ఉంది. చెలలయినంత మాత్రాన సవత్తులూ కావాలా? సవతి మనస్సం ఎంతటి స్నేహాన్నయినా విడిచిపెట్టుంది. స్నేహితురాండ్రే ఎందుకు, అక్క చెల్లెండ్లే ఒకని చేపట్టి సాహర్లంలో కాపురం చేయడం ఆచార్యం. మీరు చూడలేనూ, మా పెద్ద బహులు బల్లారే ప్రభువులను పెండ్లాడిన ముగ్గురు అక్కచెల్లెండ్లను? ... దొడ్లమరిగూనె దండనాయకుల బహుత్వం ... పద్మల, చావల, బమ్మల. ఈ ముగ్గురు అక్కచెల్లెండ్ల ముఖాలు నేటికీ ... చైతన్యం వచ్చినతర్వాత గూడ, చూడు చూలరే! ... ఆ సంగతి ఆలా ఉండనీ, ఎవరి బహుత్వ ఈ కన్య? మేము ఆ కన్యను దూరంపంచి మాత్రమే చూచినాము.”

గంగరాజులుగారు:- “ఆ కన్య పెరుగుల పండితుల ఏకైక పుత్రి; చేరు లక్ష్మి. చిన్నతనంలోనే తల్లిని పోగొట్టుకొన్న ఈ కన్యను మాలి కబ్బెగారు తమ బహుత్వ ఆశే శాంతలలోపాటు సమాన స్త్రీ విద్యా పాలనో పెంచినారు. ఇద్దరూ ఒకే ఇల్లు చేరితే ఆతల్లి మననూ ఆనంద పడినీ.”

రాజమూత:- “మీరూ, శ్రీమాద్రిపండితులూ ఈపనిని చాల చిక్కులో పెడుతున్నారు. లక్ష్మి స్త్రీ చైతన్యవ్రాహ్మణకన్య, ఈ సంబంధం మనం ఆశపడినా సాధ్యమా? పెరుగుల పండితులు ఒప్పుకొనేరా?”

శ్రీమాద్రి పండితులు:- “బోను. ఈ విషయం రిక్కుకన్య రంధ్రిది. అక్కగారు మన్నించవలె. ఈ మాటలు నాకు తెలియకనే నాలుకనుంచి వచ్చిపడినవి. ఎందుకన్నానో ఇప్పుడు నాకే తెలియడంలేదు.”

రాజమార:- “చేమా! ద్రులవారు నోప్పించారు. గొడ్డవాని నోటినుంచి, ఆకస్మాత్తుగా వైవానరే, కారణంలేక ఒక్కమాటా వెలువడదు. ఆచార్యమైనవైతే ఈ మాటను వినుంచి అనిపించి ఉండవలెనని భావిస్తున్నాను. వైతం రాను చేయవలసినదీ, చెప్పవలసినదీ భర్తాత్ముని సర్వసంతుని, భర్తని నోటినుంచి పలికిస్తుంది. మామంకో! మినుంకో! ఎవరినుంకో! మనం కర్తలమూకాము! భోక్తలమూకాము. చేయడం, చేయించడం రెండూ వాని కర్తవ్యమే.”

గంగరాజులుగారు:- ప్రభువులను ఒప్పించండి. ఆక్కగారు మరీ ఛాకేమా! ఆక్కగారిని చేపట్టిన ప్రభువులూ మొదట్లో వివాహమే వర్తనవారు. ఆ వివాదం ఆక్కగారికి సవతులు చాల్లు చాల్లుగా దిప్పడాదుగదా!”

రాజమార:- “అన్నగారు తాముచేసిన కృత్యాలకు తామే నొచ్చుకొనకాలి వచ్చింది కదూ!”

గంగరాజులుగారు: (నిరుపవృత్త వచ్చి) “రాజానోపహువల్లభా! ఇది తిప్పకాదు. ఇరెర రాజుల, సామంతుల, ప్రభులను పిల్లలను రాజులు పెండ్లాడడం రాజ్యానికి హేనుంకాదా? ఆ సామంతులకు ఒక విధమైన మర్యాద అది.”

రాజమార:- “భీష్ముల రాజ్యరంగం చతురతను మేము చూచినాము; మెచ్చుకున్నాము. మేము ఇక్కడికి అడుగుపెట్టిన కొద్దలో మిమ్ములను శపిద్దామన్నంత కోపం వచ్చేదీ!”

గంగరాజులుగారు:- “అనుగ్రహం! మన రాజ్యానికి మీ పుట్టింటి వారికి అప్పుడు సోహార్దం ఏర్పడకపోయి ఉంటే, రెండుదేశాలకూ వైషమ్య విషయాల రేపేయికావు. పరదేశీయులు హాయిసరే రాజ్యస్థిని చాలా మాయలో చూస్తున్నారు. ఇక్కడికి వచ్చివెళ్ళే వ్యాపారులూ, వేగుల వారు హాయిసరే రాజులు బంగారు వగరు, స్వర్ణచేదాలయాలు కట్టుకొన్నారనే కట్టబాధలను వ్యాపింప వేస్తున్నారు. దక్షిణంలో ఇంక

సంపద ఉండన్న వర్తిహాసం విని ఉత్తరపు రాజవృశాలకు నోట ఏమాట తున్నది. వారికి కావలసినవి కొల్లగొట్టడం, రక్షింపడం - అంతే. వారిలో చేరి కొల్లగొట్టడంలో పాల్గొనడానికి మనదేశపు కొన్ని గాడిద పులులు, సివ్వలనులు, రాజులను రానుకొని ఉన్నాయి. భూస్వామిని మనదేశ చరిత్ర ఇలాగే. ఇకేభూమి తన కొడుకుల రక్తం ఇంకాగా తాగలేదు. ఈ భూమి గుర్రమే ఇలాటిది. దేశరక్షణను స్థిరపరచుకొనడానికి మన ప్రభువులు తునువ, కొంగ, తెలుంగ, పాండ్యరాజుల స్నేహ సంబంధాలను కల్పించుకొనడం లేస్తుంది. ఇది అక్కగారికి తెలియని విషయమేనాకాదు.”

రాజమార:- “గంగరాజులుగారు చెప్పవలసిందే లేదు. మా పూజ్య పరిదేశపులు ఇహలోకంనుంచి నిర్మించినప్పుడు ఈ మహారాజ్యాన్ని మీ అందరి పోషణలో వదిలివెళ్ళినారు. ఆ స్త్రోత్రమే ఈ రాజ్యాన్ని సురక్షితంగా కాపాడుకొంటూ వచ్చింది. కుమారులను మీరు విషమం చేయవలె, శ్రేయశాంక్షల మాట ఉపేక్షించదగినదికాదని ... ఇంకేమీ మీ యిద్దరినీ మాటల్తో నిలుపుకొన్నాము. మీ సమలను ఇక మీరు చూచుకోండి. మా కుమారులను మేము సావకాశంగా చూచి, ఆధీనప్రాయం తెలుసుకొనడానికి యత్నిస్తాము. వీరో సుహృద్భక్త మనందని ఈ కార్యానికి తీసుకొని వెళ్ళుతున్నది. వైవసంకల్ప మేమిటో!”

గంగరాజులుగారు, చేమాద్రి రంగ్రహాలకులూ రాజమారకు వందనంచేసి తమ సమలు చూడడానికి వెళ్ళినారు.

రాజమార కొన్ని నిమిషాలకాలం ఆక్కరే ఆసీనురాలై తన చెప్పిన, విన్నమాటలన్నిటినీ జ్ఞాపకం లేచుకొన్నాడు. ఏదో మనశ్శాంతి రేఖలులేచి, రాజబంధువుల, ఉన్నతాధికారుల, పురస్కృతుల, భాగ్యం పిల్లలు భోజనంచేస్తున్న భోజనశాలవైపు వెళ్ళినారు.

రాచనగరులో ఇలాటి మంగళోత్సవాలు, పురంధ్రీమణుల భోజనాదులు జరిగినప్పుడు మహారాజుగారే వచ్చి ముత్యైదువులకు, ఫలతాంబూలాలు, పసుపుకుంకుమలు, సుగంధద్రవ్యాలూ ఇచ్చి, కుశలప్రశ్నలు చేసి, వీడ్కోల్పడం పద్ధతి. రాజమాతవచ్చి సింహద్వారం లోగిలిలో సిద్ధపరచిన రజిత పీఠంపై ఆసీనులయినారు. ఫల పుష్ప సుగంధద్రవ్యాలను, వీడెములను ఊడిగంచారు అప్పటికి సిద్ధపరచి ఉంచినారు.

గౌరమ్యుగారు, మరొక రాచనగరు కట్టడి ముత్యైదువు పసుపు, కుంకుమ, పూవులు, గంధంగల గిన్నెలను పట్టుకొని నిలబడినారు. భోజనమయినపిదప పురంధ్రీమణులు, కన్యలు లోవాకిలినుంచి ఒక్కొక్కరుగా వచ్చి పూవులు, వీడెం స్వీకరించి, రాజమాతకు నమస్కరించి తమ తమ యిళ్ళకు బయలుదేరినారు.

రాజమాత పరిచితులందరినీ “కుశలమా? పిల్లలు కుశలమా? భర్తగారు కుశలమా? పిల్లలకు పెండ్లి అయినదా? మీ తల్లిదండ్రులు సుఖంగా ఉన్నారా? మేము అడిగినట్లు తెలుపండి. ఎవరెవరు ఎక్కడెక్కడున్నారు? మానుంచి వీడైనా కావలసినది ఉంటే, కాదగితే సంతోచపడక చెప్పండి.” అని అత్యయతతో అడుగుతూ ఏడ్చోల్పి ాగినారు.

రాజమాతకు ఆపరిచితులైన వారిని గౌరమ్యుగారు “వీరు ఈ ఇంటి వారు.” అని పరిచయం చేసేవారు. అలాగే రాజమాత ఒక్కొక్కరినీ సౌమనస్యంలో కుశలమడిగి, కష్టసుఖాలు కనుక్కొని పంపుతున్నప్పుడు మాచికబ్బె, శాంతల, లక్ష్మి భోజనం ముగించి వీడెం తీసుకొనడానికి వచ్చినారు.

రాజమాత మాచికబ్బెను చూచి, “భోజనమయిందా మాచీ? మీ దండనాయకులు నిన్ను నే ఊరికి వచ్చినారట. ముహూర్తం శేషమై రావడం చాల సంతోషం. ఆ ముహూర్తప్రభువు చేతికి చిక్కాక కేడివరి

పరుగెత్తినాడట. ఆదుర్భాధ్యస్తే నామరూపాలు లేకుండా చేసేవరకు మన రాజ్యం సీమా ప్రాంతాలలో తేమంలేదు. మరొకసారి వాణ్ణి చుట్టుముట్టి పట్టుకొనేరాలి. అప్పుడు ఎక్కడ దాక్కుంటాడో చూద్దాం. శాంతలా! ఎంత సిగ్గుమూ నీకు? తలయెత్తి మాట్లాడు తల్లీ. మేము నీ తల్లివరె... ఇదెవరు మాచీ, ఈ కన్య?” అని ప్రశ్నించినారు.

మాచికబ్బె :- “ఇది లక్ష్మి. శాంతల, ఇదీ స్నేహితురాలి. దేశాలు రెండు, ప్రాణం ఒక్కటే. పెరుమరె పండితుల వీరైకపుత్రి. పాపం! రెండేండ్లకే తల్లిలేని పిల్ల అయింది. పెరుమల పండితులు తమ ఎదకు కట్టుకొని సాకినారు. తమకున్న విద్యాబుద్ధులను చక్కగా చెప్పించినారు. శాంతల కూడ ఆ పండితుల వద్దే సంస్కృత భాషా వ్యాసంగం చేసింది. శాంతలకన్నా కొంచెం చిన్నది. నా రెండో దిద్దే,”

రాజమాత :- “లక్ష్మి సరస్వతులు పేరుకైనా ఒక్కచోట చేరి ఉండడమే అపురూపం. పండితులవారి అల్లుడుగారు ఎవరో!”

మాచికబ్బె :- “ఎవరవుతారో! ఈ ఇద్దరు పిల్లల ఆలోచన ... నాకు తలనొప్పి. శాంతల తండ్రిగారూ అంతే. పండితులవారూ అంతే. ఈ సంగతిని వట్టించుకోరు. అయ్యే కాలానికి అంతా తనంతట తానే ఒదిగి వస్తుంది అంటారు. కన్నకడుపు ఆలగు అనుకొని ఊరికి ఉండినా?”

రాజమాత :- మాచీ, మా కుమారులకూ ఆదే హఠం. అయితే, అడపిల్లలు ఆలగు ఉండడం సాధ్యమయ్యానా? అదీ నిజమే. అన్నిటికీ కాలం కలిసిరావాలి. మాచీ, శాంతలా, లక్ష్మి వెళ్ళివస్తారా?”

ముగ్గురూ పసుపు కుంకుమలు, పండ్లు, తాంబూలం తీసుకొని రాజమాతకు నమస్కరించి ఇంటికి బయలుదేరినారు. శాంతల, లక్ష్మి ఒక మేనాలలో కూర్చున్నారు. మాచికబ్బె మరొక మేనాలలో కూర్చున్నారు. ఆమె కూర్చున్న మేనా మారసింగమయ్యగారిని ఎక్కించుకొనడానికి వారున్న వైపు వెళ్ళింది.

కాంఠల, లక్ష్మి ఎక్కిన మేనావద్దకు నగరు దాని ఒకతె పెద్ద బట్టలో గండు లేతపసుపు, గంగ చీనాంబరాలు, ఆరంగువే గండు వంటి వస్త్రాలు, పూవులు; పండ్లు మొదలగునవి తెచ్చి అప్పగించి, "రాజమార ముహదేవిగారు పంపినారు." అని మనవిచేసి పోయినది. ఆమూల్యము, సుందరము అయిన ఆ వస్త్రగృహణాదిని చూచి కన్యల్లిదనము ఆశ్చర్య పడినారు; ఆనందపడినారు; రాజమార ఆదరప్రీతులకు ముగ్ధులయినారు.

మాచికప్ప-మేనాలోను రాజమార మాచికప్పకోసం దివ్యమైన రాజావరోహించిరమైన వస్త్రగృహణాలు పెట్టించినారు. మాచికప్ప వాటిని చూచి ఆశ్చర్యపడి, మారసింగమయ్యగారితో "ఈ వయస్సులో నేను వీటిని కట్టుకుంటే, పెట్టుకుంటే జనం నవ్వేరు. అక్క-గారే నేను సాధారణమైన వస్త్రాలు ధరించినారు, అయినా వారిగౌరవం తగ్గిందా? ఆ గాంభీర్యం, ఘనత, నడక, మాట, హృదయవైశాల్యం ఎవరి కంటాయి?" అన్నారు.

మారసింగమయ్య "ఉడుపులు, తొడవులలో పాచ్చు ఆడంబరం అక్క-గారికి ముందుమంచితోడు. నగరులో నగానట్రుకు, చీరలకు కోకలకు రక్క-వా? అక్క-గారు పుట్టినంట తెచ్చిన నగలు, వస్త్రాలే, ఒక చొక్క-స్థనిండా ఉన్నాయి. వాటిని కట్టేవారేలేరు."

మాచికప్ప:- "అక్క-గారికి కాంఠలను ఇంటికి తెచ్చుకుందామనే ఆభిప్రాయం ఉంది; అది నేను చక్కగా వ్యక్తమయింది."

మారసింగమయ్య (సంతోషంతో):- "అది మనవిద్వ సాభాగ్యం. ప్రభువులు మన అన్లుండయితే మనం మహాభాగ్యవంతులం. నేను ఊరికి తిరిగి వచ్చినప్పటినుంచి శుభసూచనలు కనిపిస్తున్నవి, వినిపిస్తున్నవి. నేను ఇంత వేగిరం ఊరికి తిరిగిరావడంకూడా అక్క-గారి ఏర్పాటే. కుమారు విషువు ఉపసయన సమయం ఈ కార్యసాధనకు తోడ్పడినది. గంగరాజులు

నారు, మేమాద్రిష్ఠుండిరులు ఈ విషయంలో శ్రద్ధ వహించినారు. వారు ప్రభు ఆశీర్వాదం ఇప్పించే సేపంలో ప్రభువులు కాంఠలను చూచే ఏర్పాటు చేసినవారూ అక్క-గారే. రమ ఉద్దేశం సాధించవలెనంటే...అబ్బ!... స్త్రీల జాతనానికి మరొకటి పాటిరాను."

మాచికప్ప:- "ఇది పొగడ్డా? తెగడ్డా?"

మారసింగమయ్య:- "ఫే! ఫే! సర్వధా తెగడ్డా కాదు. మాచీ, నాకు పెక్కువేళ్లలో ఇలా అనిపిస్తుంది: ఈ ప్రహ్వండాన్ని సృష్టించిన మహాశక్తి స్త్రీ లోనే తన పనులన్నిటినీ కొనసాగిస్తున్నది. స్త్రీ అనే రసములు లేకపోలే పురుషుడు మోడుచూరే కరుడుగట్టి పోయేవాడేమో!"

మాచికప్ప:- "మగవారి విషయంలో మాకు అట్లే అనిపిస్తుంది. ఒకబాట్టు రక్తం చూస్తే మూర్ఛపోయేవాళ్ళం మేము. వేలాడ జనాన్ని - వారు చెడ్డవారేకానీండి-హత్యచేసి, రక్తపు కాలువలు పొంది, పట్టణాలను కాలి బూడిద బుగ్గిచేయడంగాని, దేశాతను కట్టుకొని కాపాడి ఉద్ధారం చేయడంగాని, దయతో, ధర్మంతో రాజ్యమేలడంగాని మగవారేకదా?"

మారసింగమయ్య:- "మాటలు ఎక్కడనుంచి ఎక్కడికో వెళ్లి నవి. అక్క-గారిని దర్శించుకొన్నారా?"

మాచికప్ప:- "ఫలతాంబూలాలు తీసుకొనివస్తున్నప్పుడు దర్శించు కొని నమస్కరించి వచ్చినాము. మాసగ్రాప్రభువును మరొకమారు మాట్టడించి బండిగా పట్టుకొనే తీరాలని నెలవిచ్చినారు."

మారసింగమయ్య:- "అంతవరకు మాకు సుఖంగా నిద్రపట్టదు. ఈ హోయిసగ రాజ్యానికి రేలకొప్పవలె ఉన్నాడు. మాసగ్రాహి, మాళవరాజు వాని వీపు తడుతున్నాడు. ఎరెయంగ ప్రభువులు మాళవ రాజు రాజధాని ధారానగరాన్ని ఒకసారి నేలమట్టం చేసినా వారి పొగరు అలాగలేదు. ఈ మాసగ్రాహి రణపీఠికి; కొండలు గుట్టలలో దాసుకొన,

పాపం, ఆ పశ్చాత్తువాని చెరిరించి దోచుకొంటాడు. వారి గొడ్డుగోదా దొంగిలిస్తాడు. పైరు పచ్చ కాల్చివేస్తాడు. ఆ దొంగతో మరణించదు శ్రోతులు చేరారు. ఈసారి వాడిని పెడతెక్కలు విరిచికట్టి, గడ్డిమూట కట్టి తెచ్చి ప్రభువుల పాదాలకడ పడవేస్తాను. భగవంతుడు దీనిని నడిపించుకొనినీ."

మాచికబ్బె :- "మీ ధీరత్వానికి తగినమాట అన్నారు. అక్కగారు ఈ మాటని సంతోషపడేరు."

మారసింగమయ్య :- "మాచీ, చెప్పివేయడం పాల్గు; అది ఆత్మ ప్రశంస. ధీమంతుడు, కార్యదక్షుడు పొగడ్డుకు, పెద్దరికానికి ఏదీ చేయడు. గంగరాజులుగారినుంచి ఈ విషయం వేర్చుకోవలె. ఇలాటి నాలుగు రాజ్యాలకట్టి నడిచే సత్త్వం లేజస్సు వారికి ఉన్నవి. వారే ఈ మారు కత్తిపట్టి సీమాప్రాంతాలకు వస్తారట. వస్తే శత్రులపాల పిడుగుపడ్డట్లే. సత్య పరాక్రములైన గంగరాజులుగారు, ధర్మదేవతలవలె ఇతర మంత్రులూ మన ప్రభువులకు ఉన్నప్పుడు పోయిసభరాజ్యం గంగననుంచి కావడంలో సందేహమే లేదు. ఇట్టి మహాభాగుల కాళ్లు కడిగి కన్యను ధారపోసే పుణ్యం మనదికానీ! మాచీ, మనదికానీ!"

మాచికబ్బె :- "కానీ, మనదికానీ. మీరు గమనించే ఉంటారు. ప్రభువులు కాంఠలను ఒకమారు చూచిపోతే, మరొకమారు చూచి నారు."

మారసింగమయ్య :- "ఈ విషయంలో మా కండ్లకు అగోచర మైనది మీ కండ్లకు గోచరమవుతుంది. ఆ ధర్మనిరతుడు అంత సులభంగా కామి కాడు."

మాచికబ్బె :- "కామసతో కాకపోతే, కేవలం ఉత్సుకతతో చూచి ఉంటారా?"

మారసింగమయ్య :- "ధర్మేశస్వామి ప్రభువుల మృదయాన్ని కాంఠలకు అనుగ్రహించనీ. మాచీ, నీ దేహం, మనస్సు సంతోషంతో నిండి తొణికిసలాడనీ."

మాచికబ్బె :- "మారుసాల్లు అలాగు అనండి. తథాస్తు. తథాస్తు. మీ నోట్లో తేనె పాలు సోసలైకురవనీ."

మారసింగమయ్య :- "మాచీ, ఆత్మానుబంధం ఉంటే పెండ్లి అయ్యే ఆవుతుంది. అది లేకపోతే, సకల ప్రయత్నాలూ విఫలమవు తాయి."

ఇంతలో మారసింగమయ్య, మాచికబ్బె ఎక్కిన మేనా ఇల్లుచేరి నిలబడింది.

13

ఉపనయనం జరిగి ఆరేడు నాళ్ళయినవి. ఉత్సవోత్సాహంలో చాల అలసిన దాసదాసీ జనం విక్రాంతి పొంది తేలికపడ్డారు. ఒక శుక్రవారం. సాయంకాలం రాజమారే అవరోధంలో పేరంటం ఏర్పాటుచేసి పుర ప్రముఖుల భార్యలను, అధికారుల కుటుంబాలను ఆహ్వానించినారు,

కాంఠల వీణ వాయించి, పాడడం అందరూ విని ఆనందించవలెనని రాజమారే ఆ పేరంటం ఏర్పాటు చేసినారు. "నే నొకలే వాయించి పాడడానికి సిగ్గుపడుతాను., లక్ష్మీ కూడ నా జతలో వాయించి పాడే టట్టుయితే..." అని తన తల్లి ద్వారా రాజమారేకు మనవి చేసుకొన్నది కాంఠల. "దాని కేమి? మరీ మంచిదే అయింది; లక్ష్మీ కూడ కాంఠల జతలో వీణ వాయించి పాడనీ!" అన్నారు రాజమారే.

నిర్ణీతమైన నాడు, నిర్ణీతమైన వేళకు అంతఃపురానికి బయలుదేర దానికి ముందు కాంఠల, లక్ష్మీ స్నానంచేసి, మడివస్త్రాలు కట్టుకొని,

కారదను శ్రద్ధాధక్షలతో చూచించి, వీరిలను కారదాదేవి పాదకమలాల నన్నిదిని ఉంచి, ప్రార్థనమును, అనుగ్రహించమని వేడి, తర్వాత ఆ వీరిలను తీసుకొని, సమస్తరిలోపైట్టి కలిపి పాడి చేసి స్తుతించినారు. తమ కారరానికి విదాగ్ధునికి చక్కగా మేళవించే స్తోత్రవృత్త కీర్తనలు ఇలాటివి ఇలాటివే వాయించి పాడాలని నిర్ధరించుకొన్నారు.

ఏలక్కలు, తోకమిరియాలు, తేనె కలిపి కాచిన వేడిపాలను మాచిక చెప్పే కరూర్తలకు త్రెచ్చియిచ్చినారు. కాంఠల, లక్ష్మీ ఆపాలు ఆకరించినారు. నగరులో జరిగిన ఉపనయన మహోత్సవంనాడు రాజమార తమకు ఉడుగుగా ఇచ్చిన లేర పనుపురంగు చీనాంబరాలు ధరించి, ఆరంగు వజ్రోపస్త్రానినే ఆస్వాదించుకొనినారు. ఆనవ ప్రవృత్త్యాలు, వాటిరంగూ వారి లావణ్యాన్ని ఇవ్వమిరకేసింది. ఇద్దరూ వివిధా భరణాలను ధరించినా, కాంఠల లక్ష్మికి, రాణీ. ఎక్కువ సాబడైన నగలు పెట్టింది. ఇద్దరూ కొప్పునిండా చూపులు చుసుకుని, చేసిన ఆర్పించిన కంకిమను నొసటి దిద్దకని, మరొకచోరు కారదాదేవికి సాష్టాంగపడినారు. తమ వీరిలను రామే మెలకవతో తీసుకొనిపెట్టి మేనాలోపైట్టి మాచిక చెప్పిన నమస్కరించి ఆశీర్వాదాలుపొంది, ఆనంతరం మేనా ఎక్కి కూర్చున్నారు. బోయలు మేనాను మేనుకొని ఆంధ్రపురానికి నడిచినారు. మాచిక చెప్పే మరొక మేనాలో ఆంధ్రపురానికి వచ్చినారు.

ఆంధ్రపురంలోని లక్ష్మీ విహార సభాంగణం ఆనాడు మహాదాత్రంగా ఆలంకృతముంది. ఎరెయంగ మహారాజులుంగారి కాలంలో మహాదేవి ఆక్కగారి కోసమే కట్టించిన భవ్య విహారముది. కొత్తగా సుద్ధాంధ్రానికి వచ్చిన పత్నిని సంతోషపెట్టడానికి, తమ మౌర్యునురాగాన్ని వ్యక్త పరచడానికి ఎరెయంగ మహారాజులుంగారు ఆహారభవం వెచ్చించి దాన్ని కట్టించినారు. “నవవధువు, మారదేశస్థురాలు, పుట్టింటిని తలచి తలచి అంగలాడ్చుకొనినా” అని, కుడేరుని ప్రావృత్తానంతరం ఉండవలెనని, దేశంలోని ఉత్తమ కుటుంబం, కళాకోవిదులను పిలిపించి ఆసభాంగణాన్ని నిర్మింపజేసినారు ప్రభువులు.

నేడు ఆ సభాంగణం నూరారు, వేయడు సుగంధద్రవ్య దీపాలతో జాజ్వల్యమానంగా వెలిసింది; పరచిన చిర్రవెచ్చిత్ర కత్తుకంబళాలతో, కట్టిన రంగురంగుల పూలతోరణాలతో, పూభాలన, కుడాలులకు అందిన రంగురంగుల చారలతో శోభాయమానమయింది.

ఆహూతులయిన మహిళలందరూ ముందుగానేవచ్చి, తమకోసం ఏర్పాటుయిన స్థలాలలో కూర్చుని ఉన్నారు. సభాంగణం మధ్య ఎత్తగా కట్టిన వేదికమీద వైశికిర్తవే పీఠాలు అమర్చినారు.

పాడిపేటవాండుచే పుణ్యాన్యురాలు ఎవరని సభంతా కాచుకొని చూస్తున్నప్పుడే ఆక్కచెల్లెళ్ళవలె ఉన్న గంభీర్య కన్యలిద్దరు, ఆంధ్రః పుర వేటికలు ముందు దారిచూపుతుండగా, మార్గవం ఒలికిస్తూ, మంద గమనంలో వచ్చి, వేదికఎక్కి చుట్టూచూచి, ఉత్తమోన్నర రజతాసనంలో ఆసీనలయి రాజమారకు, వాడెవ్వడో కూర్చున్న మాచిక చెప్పేకూ వందనంచేసి, సభకు నమస్కరించి, కూర్చున్నారు. ఆనంతరం వేటికలు త్రెచ్చిపెట్టిన వీరిలను ఇద్దరూ భక్తితో స్మరించి కళ్ళకద్దవని, వీరిలను చేతుల్లోకి తీసుకున్నారు.

“ఈ సాగడైన వైశికిలు ఏదేళం వారో! బహుశః మహాదేవి ఆక్కగారి దేవవారేమో?” అని సభలోని వారందరికీ సందేహం వ్యాపించింది. “మంగళకరం, సర్వాంగసుందరం, మహాహరం ఆయిన ఈ రూపం, ఈ ఎరుగు బాచుగులు, మనదేశంలో ఆరుగు.” అనుకున్నారు. రెల్లి కారద కాంఠలకు, లక్ష్మికి ఆనాడు ఆంధ్ర వర్చస్సును దయచేసినది. రాజమారకు ఆకన్యల ఆనాటి వర్చస్సు కన్నులకు కట్టినట్టయింది.

చాలనేపటికి ఒకరిద్దరు నాలులు వారిని గుర్తుపట్ట గడిసినారు. ‘కాంఠల, లక్ష్మీ’ అనే సంగతి నువనుసగా సభంతా వ్యాపించి, ఆంధ్రకీ సంతోషోత్సవాలు కలిగాయి.

కాంఠల, లక్ష్మీ మనస్సులోనే శ్రీ కారదాదేవి ప్రాధింపి, తంతులను మీదీ-మీదగానే, ప్రతిరోజు ఆ జోడు వీణలు యుగళారం భరిల ఆలంగా సభంతా నిందింది.

“అక్కగారు కాంఠల వీణను వాయించి పాడడం విన్నారా గదా! మరెవరకు ఈ దొడ్డ సంబరం ఏర్పాటు చేసినారు? ఇంకే పరీక్షకోసం? రాజమారే మనస్సులో ఏమందో? “జినేకా, ఈ ఇద్దరూ నీ లిడ్డలు. తల్లి కారదా, ఈ పిల్లల కిడ్డరికి డ్రైర్స్, కంఠపునీరి కరుణించి కాపాడు.” అని మాచిక బ్బె ప్రార్థిస్తూ కూర్చున్నారు.

కాంఠల, లక్ష్మీ కూర్చున్న వేదిక ముందుభాగంలో ఉన్న ఉప్పరి గలో రంగుల పట్టుయవనిక వెనుక అమర్చిన మూడు ఉత్తమాసనాలలో విష్ణువర్ధన ప్రభువులూ, గంగరాజులుగారు, షేమాద్రి తంత్ర పాలులూ ఆసీనులయినారు. ఆయవనికలో ఇరయల కంటుబడని ఒక సందునుండా ప్రభువులు సభను, వైచికలను చక్కగా చూడగలిగేవారు; చూచినారు.

వైచిక లిరువురూ విఘ్నేశ్వర కారదాస్తులలో మొదలుపెట్టి, వేవస్తులని, విష్ణుస్తులని వీణపై పలికిస్తూ పాడినారు. వృత్తగీత స్వరస్థి సాహిత్యాలను శ్రావ్యంగాపాడి, వీణపై పలికించినారు. అరుల రూప సంపత్తితో గంధర్వ కన్యలవల ఉన్న ఆ సమవయస్సు లిద్దరూ పెక్కు ఏర్లు సహపాత్రులై శ్రమ సాధ్యమైన విద్యను అధ్యసించి దేవదత్తమైన కోమలకంఠ శ్రీలను వీణానికృణంతో మేళవించి పాడినప్పుడు, అంబరంలోని దేవతలూ నిలిచి విశేయ; ఇక మానవులు నాదపరవశులు కాక పోవడం సాధ్యమా? అట్లే, ఆ సభలోని వారందరినీ మంత్రముగ్ధులను చేసింది కాంఠలాలక్ష్మీల ఆ గాంధర్వ విద్య. ఇద్దరు లిడ్డల పెక్కెళ్ళ సాధన తపస్సు ఆనాడు ఒక రూపంలో సిద్ధించింది.

ప్రభువులూ చూచినారు; విన్నారు; సంతసించినారు. గంగరాజులు గారు, షేమాద్రి పండితులూ ప్రభువుల సంతస్పిని గ్రహించినారు.

గాయనం సమాప్తం కాగానే, అంతఃపురపు కట్టడి ముత్తైదులిద్దరు వేదికమీదికి వచ్చి, అక్కడ వేంచేపు చేసిన కారదా విగ్రహానికి హారతి యిచ్చి, ఇద్దరు గాయనులకు ఎవరి దృష్టితోనూ తగులవద్దని తక్షణ ఇడి

నారు. తర్వాత కన్యలిద్దరూ వేదికనుంచి దిగివచ్చి రాజమారేకు, మాచిక బ్బెకు వినయ భక్త్యాదరాలతో నమస్కరించినారు.

సహృదయులు, సరసలు ఆయన రాజమారే ఆనందాతిశయంలో కాంఠలను, లక్ష్మీని సమంగా, కాగిలించుకొని, ముడిసిపోయినారు. మాచిక బ్బె పిల్లల తలపై చేయి ఆపించి, “మీరిద్దరూ కారద కుమార్తెలు. ఆ తల్లి నేడు తన కుమార్తెలను చక్కగా కాపాడుకొన్నది” అని ఆశీర్వాదించినారు. తర్వాత సభలోని వనితలకు పూవులు, చందనం, వీరెము పంచడమైనది. వారందరూ తమతమ ఇండ్లకు తరలినారు. దారి పొడుపునా కాంఠల లక్ష్మీ పాడి, వీణ వాయించిన ప్రశంసే; వారి రూప లావణ్యాల ప్రశంసే. తమ కూర్చున్నా ఈ విధంగా వీణ వాయించి, పాడడం నేర్చుకోవాలని ఎందరో తల్లులు ఆ తూడమే నిర్ధించు కొన్నారు. గాంధర్వ విద్య శ్రమసాధ్యం మాత్రమేకాక శూర్యపుణ్యం కలవారికి మాత్రమే లభిస్తుందని ఆ ముగ్ధులకు ఏమి తెలుసు?

అక్కడ గంగరాజులుగారు, షేమాద్రి పండితులూ ప్రభువులకు నమస్కరించి పెలపు తీసుకొని తరలడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. ప్రభువులు తమ ముఖంలో ఏ భావమూ వ్యక్తపరచక గంభీరవాక్యంతో “వాద్యం, గాయనం తమ మనస్సుకు వచ్చినవా?” అని ప్రశ్నించినారు. నూత్న గ్రామాలయిన భీష్ములు “అది ప్రభువులే పెలవివ్వవలె.” అని సమాధాన మిచ్చినారు. ప్రభువులు చిరునవ్వుతో “చక్కగా ఉండికదూ? ఇద్దరూ అన్ని విషయాలలోనూ సమంగానే ఉన్నారా?” అని చెబుతూ, ముందుకు అడుగులు వేసినారు. భీష్ములు ముక్కుమీద వేలు వేసుకొన్నారు.

అందరూ తమతమ ఇండ్లకు పోగా, లక్ష్మీ విహారంలో ఇక మిగిలిన వారిద్దరే; రజతాసనం అలంకరించిన రాజమారే, దగ్గర నిలుచున్న మాచిక బ్బె. కాంఠల, లక్ష్మీ వీణ వాయించి పాడిన వైఖరిని రాజమారే నోరార పొగడినారు. “ఆ నాడు మా ముందు పాడి వాయించిన దాని కన్న నేడు నూరింతలు బాగుంది, మాచీ, సమవయస్కులై, రూపగుణ విద్యా శీలాలలో సమానలై ఒకరి హృదయం మరొకరు చక్కగా

గ్రహించుకొన్న ఈ బిడ్డలు కలిసి చదువుకొన్నవారు, కలిసి ఆడుకొన్న వారు మాత్రమే కాదు, పాండితో ఉన్న వారు మనోధర్మాల ఆర్యసామి ప్యాన్ని సూచిస్తున్నవి." అంటూ రాజమారు రజరసేవం నుంచి లేచి, మాచీ, ఇంర చక్కని నీ నగను మేము లాక్కోమా?" అన్నాడు. దానికి మాచీ పై "దానిని నేనే సంతోషంతో రమకు ఆవిష్టమైనాను, అక్క- గారవద్ద ఉండవలసిన నగ ఆది; అది ఆక్కడ ఇంకా పొచ్చుకోకపోయింది" అని సమాధానమిచ్చినాడు.

14

శాంతల, లక్ష్మి కూర్చున్న మేనా ఇంటివైపు బయలుదేరింది. శాంత నేపు ఇద్దరూ మానంలో ఉన్నారు. శాంతల ఆనాడు పీడపై వాయిచిన, పాడిన అన్ని రీతులు పూవులు పట్టుకొని ఎత్తిపట్టు తేలికగా, రాగ యరంగా, రసకే ద్రుమ గొల్పేరీతిగా, ఒకనూడిరావడం, తల్లి శారద కరుణతో నే అని మనసులోనే ఆత్మవ్యవధుతున్నది. "నా వీణా వాదనానికి నడకయిచ్చి, పాటకు శక్తినిచ్చి మనసుకు ఉత్సాహాన్నిస్తాయి కలిగించి నలంకరు నడిపినది లక్ష్మి. శాంతల-దేవే లక్ష్మి రూపంలో నాలో ఉంది, కరుణించి కాపాడింది నారెల్ల." అని రలపోడినది శాంతల. ఒక సారి మెదయెత్తి "లక్ష్మి ఏమిచేస్తున్నా?" అని చూచినది. లక్ష్మి రల వంచుకొని, ఏవో మహా యోచనలో ముగ్ధురాలయినట్టు కనిపించినది. "ఎందుకు లక్ష్మి! ఏమి యోచన చేస్తున్నావే? సంకోచపడవలసిన సమయం కదా ఇది. నారెల్ల, నీవు ఈనాడు నన్ను కాపాడినావు. ఎంత పక్కమలయ్యావు? ఎంత ధైర్యమిచ్చినావు? లక్ష్మి, నేను పాడి ఏం వాయిచిన దానిని నీవు. నేను నిన్ను వెన్నంటిన దానిని, అంతే. నీవు మాత్రం ఈనాడు ముందడుగు వేయకపోయి ఉంటే, నా చేయి, నోరు కట్టోయేవే." అని హృదయం విచ్చి చూటలాడినది శాంతల. లక్ష్మికి కూడా శాంతల విషయంలో అదే భావన కలిగింది. ఆయితే, లక్ష్మి చూటలాడలేదు; చూటలాడడం సాధ్యంకాలేదు. తన మనస్సు కల్పించిన

భయం పెనుభూతంవలె ఆమె మనస్సును చీకటి చేసినది. "లక్ష్మి ఎందుకు చూటలాడదు?" అని శాంతలకు భయమయింది. లక్ష్మి చెక్కులు పట్టు కొని పైకెత్తి "లక్ష్మి!" అనినది. ఆప్పుడు లక్ష్మి కన్నులనుంచి నేడి కన్నీటి చుక్కలు రెండు శాంతల చేతినిద పడినవి. శాంతల చాల భయపడినది. "లక్ష్మి! పలుకవచ్చా! ఏమిటి? ఏమిటి నీ బాధ? ఎవరు ఏమన్నాలో చెప్పు లక్ష్మి?" అని ఎంతో ఆక్కరతో, ఆధైర్యంతో తలుపులులాడుతూ అడిగింది శాంతల. లక్ష్మి కన్నీటిపట్టు ఇప్పుడు ప్రవాహరూపం దాల్చినది. దుఃఖంతో బిగుసుకొనిన కంఠస్వరంతో లక్ష్మి "అక్కా!" అన్నది. శాంతల లక్ష్మిని తన రొమ్ముకు హత్తుకొని, "చెప్పవే, నా యమ్మా, చెప్పు. నీ కేమిటి బాధ? ఏమిటి బాధ?" అని కన్నతల్లి బిడ్డ దుఃఖాన్ని అడిగినట్టు అడిగినది.

లక్ష్మి రలలో ఏమేమి యోచనలు మారినవో? మనస్సులో ఏమేమి కల్పించుకొన్నదో? ఆమె రలయెత్తి, "అక్కా, నీవు రాజుగారని పెండ్లాడుతావే, అంతఃపురానికి బయలుదేరిపోతావే. ఇక నీ సమావాసం నాకు దూరమవుతుంది కదా! అని దుఃఖమవుతున్నది." అనినది.

"అయ్యో! పిచ్చిదానా! ఇలాగని నీకు చెప్పినవారెవరే? లేని దంతో కల్పించుకొని ఊరికే దుఃఖపడుతున్నావు."

"అక్కా, ఇది కల్లకారు; కల్ల కాకూడదు."

"లక్ష్మి, ఇది నాకు సంబంధించిన ప్రశ్నకాదా? నిర్ధరించేదాన్ని నేను కాదా?"

"ప్రభువులే చేయించివస్తే, ఒల్లను అంటావా?"

"ఇంకేమి చెప్పనే?"

"అలాటి మహానుభావుని చేపట్టడానికి జన్మాంతరాల రెపస్సు చాలదు. అక్కా, గుణంలో, మానంలో, విశ్వరూపంలో, ధైర్యవీర్య వారతలలో, వైవధ్యంలో, ధర్మశ్రద్ధలో నిలికి సాటి ఉన్నారా?"

అక్కా, నీవు ఈ మహానాథులను చేపట్టి మహాన్నరులాలా.
ఆ మహాధాన్యం నా అక్కడికానీ."

"అయితే, ఆ కన్నీరెందుకే లక్ష్మీ?"

"స్వాధ్యం, శేవలం స్వాధ్యం. నీవు ఇక నాకు మరమైపోతావు
కదా అని."

"ఏచ్చివానా, ఏచ్చివానా, లేనిసంగతులను కల్పన చేసుకొని,
మనస్సుకు వ్యధాగా నొప్పితెచ్చుకుంటున్నావు."

"అక్కా, మామరిని ధారాదత్తంచేసిన వెంటనే తల్లి వృద్ధయం
కన్నీరు పెట్టరా? అలాటిదే నా ఈ కన్నీరు."

"లక్ష్మీ, నీ అక్షేప ఆసారం. కన్నీరుకు ముఖా నాతల్లి. శ్రీశారద
మన నిర్దేశని చేరు చేయరు."

"అలాగు అనకు, అక్కా. నీవు మహారాష్ట్ర కావడానికి మనశ్శేహం
అద్దం రాకుండును. అక్కడ కల్యాణమయితే నాకు సంతోషంకాదా?
పది పదిహేను సంవత్సరాలు కలిపి మెలిపి ఉన్న చాలిని (శ్రీమ)
ఈకన్నీరు. ఈనాడు కాకపోతే శత్రు, మునునాడు, ఏవో ఒకనాడు నీవు
పెండ్లాడవలసి వున్నదికాదా? ఒకరి నొకరం విడిపోక తప్పకుండా?
అక్కా, నీ వెక్కడైనా ఉండు, శారదకు నీ నిత్యపూజను నేను
సమర్పిస్తాను. ఆ దేవాలయంలోనే నేనొక్కటేనే మామని తపస్సు
చేస్తాను."

"లక్ష్మీ, ఏమిటా మాటలు? నీవు పెండ్లాడవలె కదా?"

"అక్కా, ఏమిటి నీ ప్రశ్న? నేను పెండ్లాడను. ఈ ఊరిమంచి,
నీ సామీప్యమంచి, తల్లి శారద సాన్నిధ్యమంచి నేను దూరమై ఉండ
లేను. ఖండితంగా దూరమై ఉండలేను."

ఇలాగు అంటున్నప్పుడు లక్ష్మీ కన్నీరు ధారలై పారింది. కాంతం
కన్నీటి కట్టలూ తెగినవి.

మేనా ఇంటిముంగుడుచ్చి ఆగింది. దుఃఖిలిరిద్దరూ మేనానుంచికీ
ఇంటిలోకి వెళ్ళినారు. పెద్దచియ్యో మేనాలోని ఏదలను ఫలప్రసాదలను
రీసుకొనివెళ్ళి శారదానుంచినంగా పెట్టినారు.

లక్ష్మీ మనస్సును తొలుస్తున్న యోచనకంటే నూరింతులు కఠినమైన
ప్రసంగం ఇప్పుడు కాంతల ముద్ది తొలవడం ఆరంభించింది. "ఒకడేక
లక్ష్మీ ఊహించినట్టు ప్రభుభూతి తన్ను వివాహమాడడానికి వస్తే, రెం
కర్తవ్యమేమి? లక్ష్మీ కర్తవ్యమేమి? లక్ష్మీ విషయంలో తాను ఎలాగు
నడచుకోవాలి? లక్ష్మీకుడ అనివాహించి అయితే, ఆహాం ఎవరికి?
అది తన తప్పవుతుందా? లేక లక్ష్మీదేనా?" అనే కఠిన ప్రశ్నలో
కాంతల మనస్సు తల్లడపడినది.

ఆరిత ముందు గాయన మామగృహ అనందానికేయంలో సుందర
పడుతున్న అమ్మలు రెండూ ఇప్పుడు మహాయోచనకూ, ధియోనికీ పాలపడి
నవి. ఇప్పుడు వారి ఎదుట ఉన్నది మహాకఠినప్రశ్న. మనుష్యయంతైన
నికీ మూలన ప్రశ్న. ఈ సరిస్థితిలో లక్ష్మీని వారి యింటికి పంపించడానికి
కాంతలకు మనసురాలేదు. దేవయ్యను కిరిచి, "పెరుమల పండ్లీరుల
యింటికి వెళ్ళి, వారిని వచ్చించి, లక్ష్మీ ఇక్కడే ఉంటుందని మనచేసిం." అని
చెప్పి పంపివేసినది.

కాంతల ఆకిరికాలేదని వెళ్ళి పాలుమాత్రం తెప్పించుకొని, లక్ష్మీ
చేయిపట్టుకొని. రెం శియ్యగృహానికి వెలుచుకొని వెళ్ళినది.

"లక్ష్మీ, పాలు త్రాను. భోజనం వద్దన్నావుకదా. పాలుయినా
త్రాను." అని అన్నది.

"నీవు త్రాను అక్కా. నాకు కొంచెమైనా ఆకలిలేదు."

"నీకు వద్దంటే, నాకు వద్దు. నాకు మాత్రం ఆకలి ఏదీ?"

లక్ష్మీ నామమాత్రంగా కొద్ది పాలు మహాకఠినమాత్రంగా వంచుకొని,
రెండు గుట్టలు త్రాగి కింద పెట్టింది. అప్పుడా మేకు ఆమృతమూ అక్కర

వుండలేదు. కాంఠల కూడా పాలు తాకలేదు. లక్ష్మీ నగలు తీసిపెట్టి అక్కశెయ్యపై బోచగిల పడుకొని ముఖం మూసుకొన్నది. ఆమె ఉన్న రీతినిబట్టి, ఇంకా దుఃఖపడుతున్నట్టే కాంఠల తెలుసుకొంది. కాంఠల లేచి, తన నగలుతీసి, దీపం తగ్గించి, రానూ మంచమీద పడుకొని, రేడిసి ముద్దయిన తన చెలి ముఖాన్ని తన వత్సంమీదికి లాగుకొని, “లక్ష్మీ, మళ్ళీ ప్రారంభించినావా?” అని అన్నది.

“లేదక్కా. ఏడువరారు, ఏడువకూడదు అని అనుకుంటాను. కాని మళ్ళీ ఏడుపు తనకుతానే పొంగినస్తున్నది. నా హృదయానికి నేనే సమాధానం చెప్పకుంటున్నాను. - అక్క ఎక్కడికి పోయాని? ఇదే నగరంలో నగరలోకదా ఉంటుంది. కావలసినప్పుడు నేనే అక్కడికిపోయి చూచి రావచ్చుగదా? కావలసినప్పుడు అక్కకూడా పిలిపించుకోవచ్చును కదా? అని ... ఆయ్యో! ఇదేమి వెల్రే నాకు? మహా సౌభాగ్యపతి ఆవురున్న, మహారాజ్ఞ ఆవురున్న నిన్ను నేను అడ్డగించనా? అడ్డగించ వచ్చునా? వెల్రే హృదయం ఏడవడం ఎందుకో?” అనినది లక్ష్మీ.

ఆయితే, ఇప్పుడు ఎక్కువగా దుఃఖిస్తున్నది కాంఠల హృదయం. ఈ యిద్దరి సహృదయ స్నేహం ఇంత చొప్పిగా పరిణమించింది. మధుర భావములు ఆయన కాంఠల లక్ష్మీ పరిస్థితిని చూచి భయపడింది. చూడ గూడనిది చూచింది, తలపరానిది తలచింది. చాలనేపటివరకూ కాంఠల ఆప్టే యోచిస్తూ ఉన్నది. లక్ష్మీ అక్క గుండెలపై తలపెట్టి దానిని కన్నీటిలో రడుపుతూనే ఉన్నది. ఇద్దరి ఆంతరంగాలూ కరిగి నీరయాయి.

కాంఠల తన గుండె చల్లబడగా, లక్ష్మీ ముఖాన్ని తన కెందు చేతులలోను ఎత్తి, “ఎంత పొద్దు ఏడవడమే లక్ష్మీ? కడుటబరచుకోవే. నిన్ను వదలి స్వర్గానికికూడా నేను పోనే.” అన్నది.

ఆమాట లక్ష్మీక విశ్వాసం కలిగించేదయినా, ఆమె దానిని విని ఏడుగు పడినట్టు ఉండిపోయినది. “తన ప్రతి విశ్వాసాలు అక్కనోటినుంచి ఇంతటి భూతప్రతిష్ఠ చేయించినవికదా?” అని లక్ష్మీ భయంతో వదిలి

పోయినది. తన హృదయం రేపించి, “అయ్యో! అక్కా, ఎలాటిమాటలు అన్నావే”. అని లక్ష్మీ తన దుడిచేలితో కాంఠల నోటిని గట్టిగా మూసి, “నామీద ఒట్టు... ఆ మాటను ఉపసంహరించుకో అక్కా... ఉపసంహరించుకో. నేను నీకన్నా చిన్నదాన్ని. పసిపాపనుగాను; ప్రాణనుగాను. నీకున్న ఓర్పు, విశేషన నాకు ఎక్కడవస్తాయి? ఎందుకు ఏడిచానో నాకే తెలియదు. ఏడవకుండ ఉండనూ లేకపోయాను. కాంతం పాపం, కాంతం పాపం. అక్కకు అభ్యుదయం కలుగనీ. సుఖసంతోష సామ్రాజ్యం లభించనీ. నాకు అంతకన్నా హిత మైనది మరొకటిలేదు. మరే సంతోషమూ నాకు వద్దు. ఇది దుఃఖంకాదు అక్కా, విచిత్రమైన సంతోషం. నేను దుఃఖపడుతున్నానని నీవు భావించి ఎలాటి భీకరమైన మాట అన్నావు! నన్ను మన్నించు. నన్ను మన్నించు. నీవన్నమాట విడిగింది, విడిగింది. తారదా, మాయిద్దరినీ కాపాడవమ్మా!” అంటూ లక్ష్మీ మరల వెక్కిరిస్తూ ఏడువసాగినది.

ఏడిచే పనికిందును తల్లి ఓదార్చేటట్టు, కాంఠల లక్ష్మీ తలపై తడుతూ, “ఇక ఏడవకు, లక్ష్మీ, చాలించవే. అమ్మ విని ఏమయిందోనని భయపడి వచ్చేరు. సదగ్ధుల ఆవు.” అని సమాధ్వాసించింది.

15

నగరునుంచి ఇల్లుచేరిన మాచికబ్బె సరాసరి పతి ఉన్నచోటికి వచ్చి నారు. మారసింగమయ్య అప్పుడే భోజనం ముగించి ఉప్పరిగిమీది చంద్రశాలలో చంద్రికను అనుభవిస్తూ కూర్చున్నారు.

నేవట దొకడు మాచికబ్బెకు సుఖాసనం తెచ్చిచేసినాడు. మాచికబ్బె దానిలో కూర్చొని, “భోజనమయినదా,” అనే ప్రశ్నతో సంభాషణకు ఉపక్రమించినారు.

“మీ అందరికోసం కాచుకొని కాచుకొని, విసిగి ఇప్పుడే భోజనం ముగించి ఇక్కడికి వచ్చి కూర్చున్నాను, నీవు వచ్చి చేరావు. స్త్రీలు చక్కగా పాడినారా?”

“ఆ సంగతే చెప్పడానికి వచ్చినాను.”

“చక్కగా మీ పలికించినారా? చక్కగా పాడినారా? సభలో ధైర్యం కోల్పోలేదుగదా? రాజమత, ఇతరులూ మెచ్చుకొన్నారా? ఇంత పొద్దెందుకు పోయింది?”

“సభ ముగిసి చాల పొద్దయింది. నేను నిదానంగా వచ్చినాను. అక్కగారు నిలుపుకొన్నారు.”

“ఊ,”

“ఈ దినం బిడ్డల హృదయంలో రల్లికారదాచేవే వేం చేసింది.” పిల్ల అంత చక్కగా మీ వాయిించి పాడినది మనంకూడా వినలేదు.

“ఊ...”

“మేమంతా రిచ్చసడిపోయినాము. అక్కగారి కంటూ చెప్పలేనంత ఆనందమయినది. మన అమ్మాయి భాగ్యం; అక్కగారు బంగారంవంటి మాట అన్నారు.”

“ఊ...”

“మాచీ, నీ ఇంత చక్కని నగను మేము లాగుకోవచ్చా? - అన్నారు.”

“ఊ!”

“నేనే మనసార ఆ నగను రేమకు అప్పగిస్తాను. అక్కగారివద్ద అది ఇంకా హెచ్చుగా శోభిస్తుంది - అన్నారు.”

“ఊ!”

“హేమద్రి పండితులు నా చెవిలో అన్నారు: ప్రభువులు ఉప్పరిగలో తెర వెనుక కూర్చుని విన్నారు.”

“ఊ!”

“ఇదేమి? నేను మీకు కాకమ్మ గువ్వమ్మ కరలు చెబుతున్నానా, మీరు ఊరికే ఊగొట్టడానికి? మీకు ఉత్సాహం లేదా?”

“ఉండకుండా ఉంటుందా? మేము యోధులం. నొప్పిని సహించగలం, నిండు సంతోషాన్ని సహించగలం. ఈ రెండూ మీకు సాధ్యం కావు.”

“ఇదొక బింకం. బిగుమానం. సద్యరేపు ఒకవేళ అక్కగారే మిమ్మల్ని పిలిపించినప్పుడు, లేక గంగరాజులుగారే అడిగినప్పుడు మీరు ఇలాగే మోర పొడవు చేసుకొని ఊగొట్టకండి. మీకు మనస్సులేదేమోనని శంకించేరు. సద్య, మన అమ్మాయి భాగ్యం, పుణ్యం, ధర్మైశ్వరుని కృప; రల్లి కారద ఆనుగ్రహం. ఇప్పుడు మీరంటున్న ‘హూ’ ప్రభువుల నోటినుంచి కూడా వెడలివస్తే మనం ధన్యులం, కాంతల ధన్యురాలు.”

“ఊ!”

“ఇదంతా జైవయర్నమే కాని, మరొకటికాదు. కారదే రేపు ప్రభువుల ముఖంలో నిలచి ‘ఊ!’ అనిపిస్తుంది నా రల్లి.”

“తథాస్తు! తథాస్తు! మాచీ, నీ నోట్లో తేనే పాలు కరియిన. పోయి భోజనంచేయి. ఎంతో పొద్దు పోయింది.”

అప్పుడు దేవయ్య “అమ్మగారూ, భోంచెయ్యడానికి...” అంటూ వచ్చినాడు. మాచికబ్బె వాణ్ణి “కాంతిలమ్మగారు భోజనం చేసినారా?” అని ప్రశ్నించివారు. “లేదండమ్మగారూ. భోంచెయ్యలేదు. కాంతలమ్మగారు, లక్ష్మమ్మగారు ఇద్దరూ ఆకల్లేదు, పాలే చాలు అన్నారుండీ. లక్ష్మమ్మగారూ ఇక్కడే పండుకొన్నారుండీ. నేను పండితులవారి మేడకి ఎళ్ళి మనవిచేసి వచ్చానండీ”, అనినాడు దేవయ్య.

“పిల్లలెందుకు ఇలాగు ఉపవాసంతో పడుకున్నారో! అంతసేపు పాడి, మీ వాయిించి, ఆకలితో ఉండి ఉంటారుకదా? చాల అలసి పోయినందున ఒకవేళ అలాగే పడుకున్నారో ఏమో! నిద్ర వచ్చినా?”

అని ఆ రెల్లి కడుపు బాధించింది. మాచిక బై కిందికి దిగిపోయి, శాంఠల శయ్యాగృహం రలుపు మెల్లగా తట్టి “శాంఠలా! లక్ష్మీ!” అని మృదువుగా వీలించారు.

లక్ష్మీకి నిద్రపట్టింది. యోచనలో ఉన్న శాంఠల ఇంకా నిద్రపోలేదు. నిలచినది తన రెల్లి అని తెలిసి, లక్ష్మీకి నిద్రాధంగం కావట్టు నెమ్మదిగా మంచం దిగివచ్చి, రలుపులు సద్దులేకుండా తెరిచి, వెలుపలికి వచ్చి, మళ్ళీ రలుపులాగి మూసి, రెల్ల గొంతులో “అమ్మా, లక్ష్మీకి ఇప్పుడే కునుకు పట్టినది.” అన్నది.

“ఎందుకమ్మా, ఇద్దరూ భోజనం చేయకనే పడుకున్నారెందుకూ? అక్కగారు ఈనాడు చాల మెచ్చుకొన్నారు. జనమంతా సంతోషపడినారు. నీ కారదా అనుగ్రహం; మీ యిద్దరి నాలుకమీద వేంచేసి పలికినది ఆ మహారథే. అయ్యో! లక్ష్మీ ఉపవాసంలో పడుకున్నదా? తొనకు ఇద్దరూ పాలన్నా పుచ్చుకున్నారా? లేదా?”

“ఆకలేమో ఉందమ్మా, తినలేకపోయినాను.”

“అంటే ఏమిటే?”

“చెబుతానమ్మా. అమ్మా, మేము వెళ్ళివచ్చిన తర్వాత అక్కగారు ఏమనినారా?”

“ప్రశ్నకు ప్రశ్న సమాధానమా? నా ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పు.”

శాంఠల (దగ్గుర్తికలో):- “చెబుతున్నానమ్మా. మనం గట్టిగా మాట్లాడితే, లక్ష్మీకి నిద్రాధంగం కావచ్చు. ఇప్పుడు అది ఉన్న స్థితిలో దానిని నిద్ర ఆవగ్రహం. కష్టపడి నిద్రపుచ్చి వచ్చినాను. ఏమనినారమ్మా, అక్కగారు?”

“ఏమియింది? లక్ష్మీకి ఏమిటి?”

“ఏమీ లేదు, అలసి ఉంది, బాగా నిద్రపోసి.”

“అక్కగారు నిన్ను తీసుకొని వెళ్లుదామని ఆశపడినారు. ప్రభువులు భగవంతుని అనుగ్రహంతో ఒప్పిలే...మిరిద్దరూ వీణవాయించి పాడినది ప్రభువులు ఉప్పరిగిలో తెర వెనుక కూర్చుని వినినారట...చూచినారట...”

“ఆ!”

శాంఠల చూట ఆగిపోయింది; నోరు తెరచుకుని నిలబడిపోయినది.

“అక్కగారే ఈ ఏర్పాటు చేసినారు; ప్రభువులు చూడసి అని, వినసి అని.”

“అయ్యో, అమ్మా! మేము మాత్రం ఎన్నివంకరలు చేసినామో! వీణ వాయిం చే ఉత్సాహంలో మాకు ఇవలాకపు స్వరజే తప్పింది. లక్ష్మీ, నాతోపాటు స్వర్గపడి ఒకటి రెండుసార్లు నవ్వింది; నేనూ నవ్వి నాను, స్వర్గంలో అట్లే అవుతుంది.

“ఇది తప్పని ఎవరూ భావించరు. ప్రభువులూ మెచ్చినారనే నా నమ్మిక. అమ్మాయీ, నీ తపస్సూ, మా ఆశా, రెండూ నీ కల్యాణంలో ఒకగూడసి.”

శాంఠల (దృఢమైన గొంతుతో): “అమ్మా, నేను పెండ్లాడను. దీనికి బలత్కారం వస్తు.”

మాచిక బైకు పిడుగు పడినట్లయినది. “నేను పెండ్లాడను” అనే మాట ఆమె సర్వేంద్రియాలను తటాలన చేసింది. శైతన్యం ఉడిగి కన్నులు తేలిపోయినవి. కిందికి వాలిపోతున్న రెల్లిని శాంఠల తర్రక్షణం పట్టుకొని గోడకు ఆనించి కూచోపెట్టి, చేలాంచలంలో గాలిపిస్తూ, “అమ్మా, అమ్మా, నేను అన్నమాట ఇంత అపరాధమయినదా? చూడమ్మా, మాటలాడమ్మా, డ్లమించమ్మా, నన్ను మన్నించమ్మా. నేను చెప్పి దలచింది నీవు పూర్తిగా వినలేదమ్మా.” అంటూ కాలరకంక అయినది శాంఠల. రెల్లికి చేలాంచలంలో వీచింది చేతులమీద తట్టింది, నొసలు రుద్దింది.

మాచికప్ప కొంచెం తెలివిలేయ్యకొని, కళ్లు తెరిచి, కుమార్తెను చూచినారు. కాంతల ముఖం ఆప్పుడు వర్ణహీనమయిపోయింది. దానిని చూచి రక్తి కళ్లు చెమ్మగిరినవి. మాచికప్ప ఊహించి కన్నులు తెరిచి, “అయ్యో, రక్తి, ఈ మహానందంవద్దనే జనువు ఎందుకమ్మా? కారణమేమిటమ్మా?... మంచి ఇంటిరసం, మంచి భర్త, మంచి ఆర్థమామలు చిక్కరనే ధయింగో ఆడపిల్లలు పెండ్లంటే ధయింపకుతారు. కాంతలా, నీ చేపట్టే వారు చక్రవర్తి. మహాబిడ్డవు పంటవారు, ఆక్కాగారు నాకంటే నూరు పార్లు మెచ్చుగా నీకు రిచ్చిగా ఉంటారు. నీవు గొప్ప దానధర్మాలు సేకుచున్నావు. నీవు కారణదానికి కారణమేమి? ఇది, ఈ మంగళం, నీ పూజాఫలం, మా పూజాఫలమే రక్తి!”

“అమ్మా, మీరు చాలధయపడినారు. నన్ను తీసుకుంటుంది.” అంటూ కాంతల రక్తి పాదాలపై రస రల ఆనించింది.

మాచికప్ప కూర్చుంటే రల నిమిరుతూ గడ్డవ కంటురాలయినారు. “చెప్పు రక్తి, చెప్పు. ఆక్కాగారు నిన్ను ఇల్లు నింపుకొంటామని కోరితే, నేను ఇప్పుడని అననా? నగరుకు నీవే ఒప్పి వచ్చినావు; ఒకపాటి కాదు, రెండుపాళ్లు కాదు, చూడుపాళ్లు వచ్చినావు. ఎందుకు వచ్చినావమ్మా నీ మనస్సులో ఈ నిర్ధారం ఉన్నప్పుడు? ప్రభువులు నీ పాణిగ్రహణానికి సమ్మతిస్తే, మేము ఏమని ఉద్దరం చెప్పేము? ఇక మా జీవనమేమి? బ్రతుకేమి? మేము బ్రతికి ఉన్నది నీ కోసం, నీ భాగ్యుర దినాలను, భర్తవు దినాలను, చూడడం కోసం. ఈ మాట విని మీ రెండ్రుమీరు గుండె పగిలిపోయింది. నీవు పుట్టిన రోజు నేడే నాకు కన్నీరు పెట్టించి నావమ్మా. సుఖవాద్యం, సుఖోపవాద్యం చెప్పుదానికి వచ్చిన నాకు ఈ భూగోసంకటం ఎందుకొచ్చినావు ఓడ్డా? భక్త్యా, నేను ఏమి ఆప గానం చేసినాను రెండ్రు? రక్తి కారదా, మా లోపాలూ, దోషాలూ ఏమిటి రక్తి?” అని మాచికప్ప దుఃఖించినారు.

రక్తి దుఃఖాన్ని, ఆమె సంకటపు మాటలను విని కోమల హృదయ కాంతల తెలివి రప్పించింది. రల తిరిగి నిలిచినట్లే, మొదలు నడికన మామవలె నేలపై దొంగింది. కుమార్తె ఆ విధంగా రల పగిలి వక్కలైపోయేట్లు

నేలపై దొంగిందం చూచి, రస కేకన వాక్కులకు నీర్వచక కాంతల ప్రాణాలే ఎగిరిపోయినవని మాచికప్ప కళ్లు కేకచేసినారు. ఆ కేకకు దాని పరిణామమైనది. దేవయ్య పరిణామమైనది. కాంతల ముఖం రంజితం నిలిచిపోయింది. ఆ కేకకు కేకపడింది. కాంతల ప్రక్కన లేక పోవడం చూచి, “అక్కా! అక్కా!” అని ఇల్లు కూలిపోయేట్లు అరుస్తూ, ఇవరలికవచ్చి, రలపువద్ద కాంతల నిశ్చేష్టురాలై పడి ఉండడం, దగ్గర మాచికప్ప కన్నీరు కారుస్తూ, నలుగురూ, మాటలాడలేనిస్థితిలో ఉండడం చూచి, మాటలేక, శబ్దలేక చుట్టూకొని కన్నులు నీలపై కూరింది. మాచికప్ప లక్ష్మీకూడ మరణించినదని మరొకమారు గట్టిగా గావుతేక చేసినారు; దానికూడ కేకచేసింది. దేవయ్య “దొరగాయ! దొరగాయ!” అంటూ మారసింగమయ్యగారిని పిలవడానికి పరుగు పెట్టినాడు. ఉప్పరిగ గదిలో ఆప్పుడే పడుకొన్న మారసింగమయ్యగారు నూరు లేస్తే ఒకేమారు కట్టినట్లయి, శయ్యనుంచి దిగినలేచినారు. ఈ చీత్కారాలతో ఆ మహాధీరుల గుండెపూడా దిగిపోయింది. ఒకచేర విచ్చుకత్తితో, మరొకచేర కరణిపికనూ పట్టుకొని దిరుదిరు ఉప్పురసుంచి కొండికి దిగివచ్చినారు.

రసరంగంలో శత్రువుల రక్తం రస చేపొన్ని రసపురున్నప్పుడు, - ప్రాణాలుపోయేట్లు శత్రువులు. మరణ ప్రాణాలతో చేదనపడుతున్నవారి ఆవసానపు కూర్మూ, చచ్చి దొంగిపడి పోయేట్లు గుర్రాల, ఎద్దుల, ఏనుగుల ధయంకరా రావాలి, రణకాహుల రప్పెట్లు, కొమ్మల చెవులు చిల్లులపడే నాదాలు, యోధులు కేకలు, సింహనాదాలు విన్నపడినప్పుడు, మారసింగమయ్యగారిని ధయపెట్టలేదు; రెట్టపడడమేయేలేదు; అయితే, ఆ గృహధ్యక్షం వారిచేయించి కత్తి జారిపోయేట్లు చేసింది. ధీమతి గొంతుకనుంచి ఏనాడూ వెలువడనూడని “అయ్యో!” అనే మాట అప్పుడు వారి నోటినుంచి రసంరలనె వెలులువెడింది. “మాచీ! ఏమిటి? ఏమయినది? ఏమి జరిగినది?” అని వారూ గట్టి గొంతుకతో అడిగినారు.

మాచికప్పకు నోటమాటరాలేదు. దేవయ్య ముక్కు (దయ్యం) కొట్టినవాడివలె కన్నీరు కరిగింది నిలబడినాడు. దాని మాచికప్పగారిని

నెమ్మదిగా పట్టుకొని గోడకు ఒరిగించి కూచోచెడుతూ, దొరగానినూచి,
“అమ్మాయిగార్లు ... మార్చ ...” అనినది.

మారసింగమయ్యగారు మరింత బిగ్గరగా ప్రశ్నించినారు: “ఒరే!
దేచా! ఏమయిందిరా? చెప్పరా? పామేమిరా? కరిచిందిరా? ఎవరినిరా?
ఎక్కడరా?” అని. దేచయ్య ఒక్కనటుకవేసి, “లేదు, దొరగానూ.
కాంఠలమ్మగారు, లక్ష్మమ్మగారుయిద్దరూ తెలివిరప్పి పడి ఉన్నారండీ.”
అన్నాడు. మారసింగమయ్యగారు దానివైపులిరిగి, “చన్నీర్లు నొసటిపై
రట్టండి...ఒరే దేచా, ఏడవవద్దరా. విసరరాగాలి.” అని చెప్పి, తమ
అధ్యంతర మందిరానికి పరుగుతోవెళ్లి, ఒక భరిణలోఉన్న నానాపాఠపు
పొడిని, సున్నపు భరిణను తీసుకొనివచ్చి, రెండు రెండురెండు చిటికెలు
ఏడమ ఆరచేలిలో వేసుకొని, చక్కగా నలిపి, దానినుంచి బయలుదేరిన
వేడిగాటును పిల్లల ముక్కులకు, తర్వాత మాచికబ్బె ముక్కువద్ద పట్టినారు.
అగాటులో బాలికలిద్దరికీ మెలకువవచ్చింది; మాచికబ్బె మేల్కొన్నది.
కాంఠల తెలివి తెచ్చుకొని, కళ్ళువెచ్చి, “అమ్మా! అయ్యా!” అని
గట్టిగా సందోధిస్తూ, పోయి రెల్లి కార్ళను గట్టిగా కాగిలించుకొన్నది.
లక్ష్మీకూడ మేల్కొని కూర్చుని చుట్టూచూచి, చన్నీటిలో మాచికబ్బె
నుదురు రేడుపుతూ “అమ్మా...అమ్మా” అంటూ పలకరించినది. మారసింగ
మయ్యగారు దిగ్భ్రమింపడి కూర్చుని ఉండిపోయినారు. సంగతి తనంతటనే
బయలు పడుతుందని వారు లేచి ఉండిరి.

కాంఠల కన్నీరు కరిపిస్తూ తండ్రిని చూచినది. ఆమీదట రెల్లివైపు
చూచి, “అమ్మా, నేనన్న ఒక్కమాటలో ఎంతటి అనాచూరమయినది!
చెడ్డగడియలో మాటలాడినాను, సంయమం రేపినడిచినాను, ఇప్పుడు
అందరినీ క్షమాపణ కోరుతున్నాను...అమ్మా, మీరు నన్ను పూర్తిగా
మాట్లాడనివ్వరేమి. ... నా మొదటి మాటే మీకింత సంగటం కలిగించి
నది. చెప్పవలసిన, మాట్లాడవలసిన తీరిని, హెచ్చిత్యాన్ని మరిచినాను.
అందువల్లనే ఇదంతా జరిగింది. ధర్మమేదే అందరినీ ఈ విషగడియలలో
కాపాడినాను; కారదాడేవి కాపాడినది.” అన్నది.

మాచికబ్బె :- “ఏదో చెడ్డగడియ, రత్నీ... నాకు దుఃఖం తట్టుకో
లేని దయనది. శత్రు నెమ్మదిగా మాట్లాడుటందాము. ఇప్పుడువెళ్లి
పడుకోండి.”

కాంఠల :- “అమ్మా! మీ మనస్సు చాల నొప్పిపడినది. నెమ్మది
ఏర్పడేవరకు రిపిస్తూ ఉంటుంది. అప్పుడు చెప్పవలసినది ఇప్పుడైనా చెబితే
మీ మనస్సు సమాధాన పడుతుందేమో!”

“మాచికబ్బె :- “చెప్పదగిన విషయమైతే చెప్పు రత్నీ. మీ ఆయ్య
గారు ఇక్కడే ఉన్నారు. అమ్మా, కాంఠలా, కోపవేగంలో, దుఃఖ
భారంలో నేనేమైనా అని ఉంటే, మనస్సులో పెట్టుకోవద్దు; నన్ను
మన్నించవూ.”

(కాంఠల రెండు చెవులూ మూసుకొని): “కాంతం పాపం! కాంతం
పాపం! అమ్మా, ఏమన్నాడు? ఆ మాట చెప్పవలసిన దానిని నేను.
మన్నన కోరవలసిన దానిని నేను.

లక్ష్మీ భయంలో మాచికబ్బెను, కాంఠలను చూస్తూ నిలబడినది.
మారసింగమయ్యగారు దిగ్భ్రాంతిలో, జరుగుతున్నదంతా చూస్తున్నారు;
వింటున్నారు.

అప్పుడు కాంఠల లక్ష్మీవైపు లిరిగి “లక్ష్మీ, ఉప్పరిగ చంద్ర
కాలలో నాలుగు సుఖాసనాలు వేయించు. వెన్నెలలో మనమందరం
కొంచెం విశ్రమిద్దాము”, అన్నది.

బాణ అయిన లక్ష్మీ ‘అక్క రెల్లిలో’ చెప్పవలసిన గొప్పవిషయ
మేదో ఉండవలె. అది నాకు తెలియగూడదని అక్క ఈ విధంగా
చెప్పినది’ అని ఊహించి, దేచయ్యను పిలుచుకొని ఉప్పరిగకు వెళ్ళినది.
తమకూడ అక్కడ ఉండరాదేమో నని మారసింగమయ్యగారు పీతం
నుంచి లేచి బయలుదేరబోయినారు. కాంఠల అడిచూచి, “అయ్య, మీరు
ఉండవలె; కూర్చోండి.” అని తండ్రిని అక్కడే నిలుపుకొని, “నాకు
తెలియదా, నా ముందు బతుకు సుఖసంతోషాలే మీ ఏకైక వాంఛ అని,

మీ యిద్దర సంతోషము నేనెరిగి నని పెంచు పెట్టకేది. ఈ ప్రము విద్యలు చేర్చించి నేర్పించినారు. మీ సంతోషం నూరు ముదములు పొచ్చేట్లు చేసు రాజుగారి పాత్రోనానా చేసుకుంటానో ఏమో! అది మహా భాగ్యమునాట నడక. ఆ మహాభావుల చేర్చడానికి నూరు జన్మాల రెడప్పు చాలదు. సాయంకాలం మేము ఏదో వాయిద్యమున్నదని ప్రభువులు ఎక్కడో కప్పు ముదము కుప్పించి నిలువ్నారని నా హృదయం నెప్పి కదిలి! అని రెండ్రైపు దిగి “అయ్యో. ఇదేమిటి కమాదై ఇంక లజ్జచెడి మాట్లాడుతున్నది అని అనకోకండి. ఆడమ్మలకు లద్ద, శిలం, ఇవి ఉత్తమ కల లక్షణాలు; కల స్త్రీలందరూ కావచ్చును అనిన సాధాగర్లు. ఈ సందర్భంలో, నేను ప్రార్థనగా మాట్లాడక గర్వంకరములేదు. చాల దీర్ఘకాలము నేని ఈ నిర్దేశానికి జచ్చినాను. లక్ష్మీకుమార్ నావలెనే మీకు కమాదై. మూడు సందర్భాలు ఒకేకంఠముంచి అవి ఇక్కడే పెరిగింది. నాకు పొలుకొనిన చేరులే దానికి పొలు కొనినది. నన్ను సాకి పెంచిన చేరులే దానిని సాకి పెంచినది. దీనిని మీరు మురుకుకూడదు. ప్రభువులు ఒకడే నన్ను పెండ్లాడడానికి లక్ష్మీదే నన్ను రెనే ధారాదర్శనం చేయ కండి. మీ యిద్దర చేతులు కేరైవా ఆర్ములు ఒకటేవి. దానికి బొప్పాయిలే నాకు బొప్పసురండి, నేను బొప్పిపడితే. అది బొప్పిరడుతుంది. నన్ను కదల లక్ష్మీ ఉండవలదు. నేనూ దానిని విడిచి ఉండలేదు. జన్మాంతర కాలంలోనూ మేము ఇట్లే ఉండేదామని.” అని అంటూ, కన్నీరు ధారలు కట్టగా, కంకం గర్లంకాగా, చేదంచలంలో ముఖం కళ్ళకొని రన కయ్య మురికింకూడ రలుతులు చేసుకొన్నది.

మారసింగమయ్యగారు యధాశక్తితివి అప్పుడు తెలుసుకొనినారు; ఈయన సాహస్యానికి కిరిపాఠీయనారు. మాచికచ్చె ముగవలె పరిమళం చూడసాగినారు.

మారసింగమయ్యగారి, మాచికచ్చె దగ్గరకచ్చి. చేయిపట్టుకొని లేచి, ఇక్కడ ఏమీ మాట్లాడరాదని నైగచేరి. రమణోపాయ ఆమెను ఉత్పరగ మీది చంద్రకాలం నడిచించుకొని వెళ్ళినారు.

భయంలో చంద్రకాలముందు ఒంటిగా కూర్చున్న లక్ష్మీపద్మక మాచికచ్చె వచ్చి మొగం రడిచి, రల రడిచి, “మాతల్లీ, మీ మీ దివ్య స్నేహమే మీ ముందుదనాలను రూపుదిద్దునీ. మీ అక్కను భర్తేసుకు మాకు ఆనుగ్రహించినాడు. కారదర్శి నిన్నుమాకు దయచేసినది. సభం చేపూరుతుంది పో రన్నీ! మీ అక్కను సహధానపెట్టు.” అని చెప్పి, లక్ష్మీని కాంతరలవద్దకుపంపి, తాను సరితో రన ఆనంతరక ద్రవ్య మేమని నిర్వహించడానికి చంద్రకాలకు వెళ్ళినారు.

16

రాజమార ఆ రాత్రి సంతోషచిత్తంలో భోజనం ముగించి, వెన్నెల చలువను ఆనుభవిస్తూ, కోడలు, మనములు నిండిన బంగారుకలలు కంటూ, “ఈ చీకటి జీవితం గడచి, వెలుగయితే చాలు”, అనుకుంటూ, దగ్గరున్న చేటి ఒక్కరెను పిలిచి, “ఆప్పాజీవారు భోజనం ముగించి ఉంటే, వచ్చి, మమ్మల్ను దర్శించవలసిందని సెలవిచ్చామని వెళ్ళి తెలియజేయ”, అని ముదల యిచ్చినారు.

ప్రభువులూ అప్పుడే భోజనం ముగించి, రమణయ్య గృహం ముందున్న పంచసారిలో కుమార విష్ణువుతో సంతాపిస్తూ కూర్చున్నారు. కాంతల, లక్ష్మీ, సభలూ పాడుతున్నప్పుడు కుమారవిష్ణువు ప్రభువులవద్ద కూర్చుని వింటూ ఉన్నాడు.

శ్రీపాలశ్రీవిద్య చేపడేటటు కుమారవిష్ణువును శిష్యుడుగా స్వీకరించిన పిదప, ఆరేనిని రమ ఆశ్రమానికి పిలుచుకొని వెళ్ళినారు. వారి చాలమంది శిష్యులలో కుమారవిష్ణువు ఒక్కడయినాడు. అందరివలె బ్రాహ్మముహూర్తంలో లేచి, ప్రారత్విధులు, శీతలోదకస్నానం, దేవ పూజ, యజ్ఞకర్మలు సమాప్తి చెందిన తర్వాత పాలు పొంగలి ఉపాహారం. ఆనంతరం గురువుల సన్నిధిలో పాఠక్రమం - ధర్మ నీతికర్మల నిరూపణం, న్యాయ శాస్త్రజ్ఞాన. మధ్యాహ్న భోజనం. కొంచెం విశ్రాంతి. మధ్యా

హృత్పరం కుమారవిష్ణువును విడిగా ఇతరాచార్యుల వద్ద శ్రుతియయ్యాధుల సాహసాభ్యాసక్రమం - ఏనుగు సవారి, గుర్రపు సవారి, వాటిని అంకెలో పెట్టి నడపడం, ఆన్ని నడకలూ మప్పడం, ధనుర్విద్య, యుద్ధసాహసాలు, శస్త్రయుద్ధం, వ్యూహబంధా వ్యూహాచ్ఛేదాలు మొదలయిన విద్యాభ్యాసక్రమం - జరిగేది.

ప్రభువులు కుమారవిష్ణువును దగ్గర కూర్చోపెట్టుకొని వాటిలో అతని శ్రద్ధాశక్తులు తెలుసుకొనడం కోసం, నూత్నమైన ప్రశ్నలు వేస్తూ ఉండి నారు. కుమారుడు కఠినాభ్యాసక్రమాలతో కొంచెం నలగినట్టున్నా, క్రమంగా అంతా సరిపోతుందని భావించినారు ప్రభువులు. కుమారుని శ్రద్ధాశక్తులకు మెచ్చుకొనినారు.

రాజమత పంపినచేటి ప్రభువుల సన్నిధానానికి వచ్చి, దూరంనుంచి వంగి నమస్కారంచేసి, 'జయము, జయము ప్రభువులకు! భోజనం ముగిసి ఉంటే, వచ్చి ఒకమారు దర్శించుకోవాలని మహాదేవిగారు ఉత్తరువు దయచేయించినారు. చంద్రకాలలో విజయంచేసి ఉన్నారు.' అని విన్నవించి నమస్కారంచేసి వెళ్ళినది. ప్రభువులు కుమారుని నిద్రపొమ్మని పంపి తాము రాజమత దర్శనానికి బయలుదేరి వచ్చినారు.

రాజమత ప్రభువులను తామే మొదట పలకరించినారు. "అప్పాజీ! భోజనమయినదా? ఈ దినం కొంచెం రేడవు అయినదికదా? కుమారుడు వచ్చినాడన్న వార్త తెలిసినది. ఆశ్రమజీవితమూ, విద్యాభ్యాసక్రమాలూ కుమారునికి ఎక్కువశ్రమ కలిగిస్తున్నవా? వేటవమంచి సంకెవరకు మనస్సుకూ దేహానికీ శ్రమ సాధ్యమైన శిక్షణలున్నవట. కుమారునికి శ్రమ అయ్యేటట్లయితే ఇప్పుడు కొంచెంరగించి, క్రమంగా ఎక్కువచేయవచ్చు గదా?" అని ప్రశ్నించినారు. దానికి ప్రభువులు "అమ్మా, ఆలాటికష్ట మేమీ తనకు తోచలేదని వాడే అంటున్నాడు. రెండువిధాల శిక్షణలూ కొంచెం పాచ్చైన నామనస్సు కూర్చోస్తున్నది. ఒకనాడు శాస్త్రాధ్యయనానికి, ఒకనాడు శస్త్రాభ్యాసానికి వేరే నిర్ణయించి యివ్వండిని వార్త పంపుతాను." అని ప్రభువులు సమాధాన మిచ్చినారు.

రాజమత :- "అప్పాజీ, నేటి సంగీతం బాగున్నదా? శాంతల విద్యావినయ సంపన్న, రూపవతి, మంచి యింటితనం. మాచికబ్బె మనకు దూరంవాలేమీకాదు. మారసింగమయ్య మీ తండ్రిగారికి దక్షిణభుజంవలె ఉన్నవారు; ఇప్పుడూ నీకు ఆలాగే ఉన్నారు. ఈ సంబంధంతో మనమూ వారికి చేయవలసినగౌరవం చేసినట్టూ అవుతుంది. ఇది దేశహితానికి మంచిది. అన్నివిధాలుగా ఈ కన్య మౌ మనస్సుకు వచ్చినది. అప్పాజీ, ఇక నీవు దొడ్డమనసు చేయవలె నగరుకు కోడలాకాతి శుభంగా రానీ."

"అమ్మా! పెండ్లంటే మనసులేని నన్ను 'కులాభివృద్ధికి, పితరుల పుణ్యలొకప్రాప్తికి' అని పైపైన బలవంతం చేస్తూనేఉన్నారు. ఇక మీ సంతోషానికి అడ్డురానూడదని నేనూ మనసుపడినాను."

రాజమత (సంతోషంతో): "అమ్మతం ఆస్వాదించినాను అప్పాజీ! నీ మనసు శాంతలను ఒప్పించా?"

"అమ్మా, అదేకదా! ఆ సుంద్రటి ముఖం కన్నేకదా."

రాజమతకు ఎడలో 'ధగ' మన్నది. హృదయమే స్తంభించే టట్టయినది. అరనిమిషం మాటలాడలేకపోయినారు. అయినా తమ స్థితిని బయటపెట్టక, లేని నవ్వు తెచ్చిపెట్టుకొని "అయ్యో, అదికాదు; అది లక్ష్మి. సోగమోము, సోగకన్నుల నెలవ శాంతల."

"అమ్మా! ఆయితే లక్ష్మి ఎవరు?"

రాజమతకు ఇప్పుడు అంగాంగమూ చెమర్చినది. హృదయవేగం ఇనుమడించినది. అర్థకంపిత ధ్వనితో "లక్ష్మి పెరుమల పండితుల పుత్రక పుత్రి." అనినారు.

ప్రభువులు తల్లివైపు చూచి, "ఏమిటి? లక్ష్మి పెరుమల పండితుల కుమార్తె? పండితులకు ఇంత చక్కని కన్య ఉన్నట్లే నాకు తెలియదే! వీణావాదనలోనూ, గాయనంలోనూ, ఇద్దరూ సరిసమానంగా ఉన్నారు. ఇది చాల అరుదు. పెక్కెండ్ల సేహసౌహార్దాలేమా వీరివి?"

రాజమూత:- “ఇద్దరి ఇండ్లూ ఒకే వీధిలో. ఇద్దరూ ఒక్కటిగా ఆడుకొంటూ, పాడుకొంటూ పెరిగినవారు. రెండు సంవత్సరాల వయస్సు లోనే రల్లిరేని లక్ష్మిని శాంతలలోపాటే మాచికెట్టే సాకి పెంచి పెద్ద జేసినారు. ఈలాగు వారి తనువు మనమూ ఒక్కటై పెరగడంలో ఆశ్చర్య మేమంది?”

“అమ్మా! అట్టయితే, నేను వారిలో ఒక్క తెను వివాహమాడితే, మరొకతె మనస్సుకు సంతోషమవుతుందా? పెండ్లయినదాని మనస్సు కన్నా సుఖం ఉండేనా?”

“అంత గాఢ స్నేహం ఉన్నచోట్ల కొంతకాలం అలాగే ఉంటుంది. మరొకరికికూడ ముందు ముందు ఒనగూడే బ్రతుకు వాతావరణంలో అది క్రమంగా అరిపోతుంది. శాంతలకు పెండ్లయిన తర్వాత పెరుమల పండి తులూ కుమార్తెకు తగిన వరుణ్ణి వెదకి పెండ్లిచేయక ఉంటారా?”

“అమ్మా! నిష్కపటమైన స్నేహం అలాగు ఎన్నటికీ ఉండదు. స్నేహప్రేమలు రక్తమాంసాలకు మార్తమే అంటుకోలేదు. అలాటి స్నేహమాకాదు. ప్రేమాకాదు. స్నేహప్రేమలకు జన్మాంతరసంబంధం ఉందనే నా నమ్మిక. అమ్మా! మీరు మిమ్మల్నూ పాణిగ్రహణం చేసు కొన్నవారిని మరచినారా? మరువడం సాధ్యమా? సంవత్సరాలు గడచి నవి కదా!”

కొడుకన్నమాట రల్లికి చురక త్రితో కచ్చి నొప్పించి నట్లయినది. రల్లికి బాధ కలిగిందని ప్రభువులు తెలుసుకొనినారు. అయినా తమ మాటలు కొనసాగించినారు. “అమ్మా! మీ మనస్సును నొప్పించాలనే ఉద్దేశం నాకులేదు. నొచ్చినది నామనస్సుకు లోచలేదు. త్నమించవలె.”

రల్లిలో ప్రభువులు ఇంత స్పష్టంగా, ఆరమరికలు లేక ఎన్నడూ మాట్లాడలేదు. ఇప్పుడు ఏవో అమానుష శక్తే ప్రభువుల నోటినుంచి ఈ మాటలను పలికిస్తున్నదని రాజమూత భయపడినారు. ముందు మాట్లాడడానికి జంకినారు. ప్రభువులు తాము చెప్పిన మాటలను రాజమూత ఒప్పి

నారనే తలపోసి, “అమ్మా, పదిపదమూడేండ్ల వీరి స్నేహం ఎంతో గాఢంగా ఉండదా? ఒక తెను నేను పెండ్లాడితే మరొకతెకు దుఃఖం కావడం ఖండితం. లేన పక్కెళ్ల చెలిమికత్తెనుంచి దూరమయ్యాను గదా అని పెండ్లయినది కూడా అలాగే శుష్కించినది. అందువల్ల, అమ్మా, ఈ సంబంధం వద్దనేవద్దు.”

రాజమూత: “అప్పాజీ! అప్పాజీ!!”

“అమ్మా! శాంతరే వద్దు. మనసును కడుటపరచుకోండి. నేను చక్కగా యోచించే చెబుతున్నాను. ఆ కన్యలను విడదీయడం దోష మనే భావిస్తున్నాను. అందువల్ల మరొకమారు చెప్పదలచినాను: మొదటిది - ఈ సంబంధం వద్దనేవద్దు; రెండవది: నేను పెండ్లాడే తీరాలనేది మీ ఆశ అయితే, ఆ కన్యలూ ఒప్పుకుంటే, ఇద్దరినీ పెండ్లాడుతాను. అప్పుడు ఇద్దరూ సంతోషంతో ఉంటారు.”

రాజమూతకు అప్పుడు తటాలున గుర్తుకు వచ్చినది, శాంతల తన తల్లిలో చెప్పిపంపిన మాట: “నే నొక్కరినే వీణ వాయించి పాడడానికి సిగ్గుపడుంది; నా జతలో లక్ష్మికూడా పాడి వీణ వాయిచేట్టయితే...” అని. “ఏదీ ఎక్కడినుంచి ఎక్కడికి నడిపించుకొని వచ్చినది!” అని రాజమూత తలపోస్తూ, “అప్పాజీ, చాల చిక్కుకు తెచ్చిపెట్టినావే!” అన్నాడు.

“అమ్మా, మీరు నాకు రల్లికదా? మీ ఎదుట నేను మనసు మూత వేసుకొని మాట్లాడడమా?”

“పెరుమల పండితులు ఒప్పుతారా, అప్పాజీ?”

* * * *

అదే సమయంలో మాచికెట్టే పతితో సంభాషిస్తూ “పెరుమల పండితులు దీనికి ఒప్పుతారా?” అని ప్రశ్నించినారు.

మారసింగమయ్య :- “పండితులు విశాల హృదయులు, సమదర్శులు, దైవంలో భేదభావం లేనివారు. జాతిమతాల నిర్బంధం వాటి లేదు, మానీ. గుణాలను, నడవడిని మాత్రమే గమనించేవారు వారు. ఉన్న సంగతిని గంగరాజులుగాక, పండితులకూ తెలియజేయడం, వారి చెప్పినట్లు నడచుకోడం.”

ఇక్కడ ప్రభువులు తల్లిలో ఆన్నారు: “పెరమల పండితులు విశాల హృదయులు. దైవవిషయంలోను, జాతి మతాలలోను భేదభావం లేని వారు. సువి, రుది, గంగ, శీల, సర్వాదులను మాత్రమే గమనించేవారు.

రాజమార :- “మంచిది, ఆహ్వానీ. ఈ విషయాలు గంగరాజులు గాక, పండితులకూ తెలిసి, వారి సమాధానమేమని తెలుసుకొందాము. మహాలక్ష్మిచలె ఉన్న లక్ష్మిని పండితులు ధారపోస్తే మనం మహా సంతోషంలో ఇట్లు నింపుకొంటాము.”

ప్రభువులు :- “ఆహ్వా, మీ సంతోషమే మాసంతోషం.” అంటూ రెడ్డికి వందనం చేసి తమ శయ్యాగృహానికి వెళ్ళినారు.

17

“అక్కా, రలుపురెయ్య,” అంటూ లక్ష్మి శాంతల శయ్యాగృహం దిగి రలుపు మృదమగా చెట్టెడిది. శాంతల లక్ష్మి సవ్యధిని రసకన్నీరు ఆమెకు కనిపించారని రుచుమోసి, శాంత ముఖమంద్రలో రలుపులేసి, “రా, లక్ష్మీ, అమ్మ చెప్పడం ఎలాగు ఉన్నారో? ఏమన్నారో?” అని ప్రశ్నించినది. లక్ష్మి అక్కయ్యలు లేకపోవడానికని. తెచ్చిపెట్టుకొన్న శాంతాన్ని, నవ్వును గ్రహించుకొని, “అక్కా, నీవు ఏమిస్తున్నావు. దీనిని మొదలు పెట్టిన దానిని నేను. ఇప్పుడు ఇది అంటువాడవలె యింటినిండా వ్యాపించింది. అప్పుడోను, అయ్యగారోను నీవు ఏమనినావు? వారు ఎందుకంటే తిలపడుతున్నారో? అమ్మా, నీవు మార్చినదలసిన ఘోర

ప్రసక్తి మీలోమీలో ఏమిచచ్చిపడినది? ఇది న్యాయమా? నేను ఎందుకు ఏదీచినానో నీకు చెప్పినానుగా? అక్కా, నేను చిన్నదాన్ని. నీవు నాకు చెప్పవలె; ఇది ధర్మం, ఇది రీతి. ఏదో శ్రమించి నా హృదయం తల్లిడించినది; నీగుండెలు సోకనప్పుడు సమాధానం పొందినది. నీవు చెల్లెలిని మరువవని నాకు నమ్మకం కలిగింది. చిత్తశ్రమ వికారంలో నేను ఏదైనా నోరుబారి అని ఉంటే పెద్దదానివి నీవు నన్ను మన్నించవలె. నీవు వివాహం చేసుకొనడమే న్యాయం. అమ్మనూ, అయ్యనూ దుఃఖానికి పాల్పడజేయవద్దు. కని పెంచి పెద్దజేసి, విద్యాయుక్తులు చెప్పించిన పేరకన్నా ఇహంలో మరొక దైవం లేదు. దీనిని నేను నీకు చెప్పవలసినదికాదు. నాతండ్రికంటే నాకు ఇహదైవంలేదు. పుట్టిన రెండవవడే తల్లిలేనిదాన నయాను. మా అయ్య నన్ను ఎలాగు సాకినారో? ఎంత కష్టపడినారో? నా మలజలాల కడిగి, స్నానం చేయించి, పాలుపట్టి, గొమ్మనవెచ్చగా పడుకోనిచ్చి తల్లికన్నా హెచ్చుగా శ్రమపడినారు. పసికందుగా ఉన్నదానిని పెద్ద చేసినారు. ఉత్తమ విద్యాయుక్తులు నేర్పినారు. నాకప్పు పెద్దవరయ్య; నా హృదయం విశాలమయినది. అందువల్ల నేను నిశ్చయించుకొన్నాను : ఇక నా ఎల్లసుఖాలూ, శాంతి వారు ఇచ్చినట్లే, పెట్టినట్లే. నన్ను పెండ్లిచేసి ఇవ్వడానికి వారికే అధికారం. ఇక నా పెండ్లివిషయంలో నీవు యోచన చేయరాదు. ఇది సర్వధా న్యాయంకాదు. పాణిగ్రహణం చేయడానికి వచ్చే ప్రభువులను నిరాకరించవద్దు; ఘండిరంగా నిరాకరించవద్దు. అలాటి మహాభానుల చేపట్టడమంటే ఎన్నినోముల ఫలమో! ఈ మహామంగళాన్ని నీవు నిరాకరించినట్లయితే, నేను దుఃఖితురాలవుతాను, ఆజన్మం దుఃఖితురాలవుతాను. ఇది ఇలాగు నామంచే ఆయనదని జన్మపర్యంతం నా హృదయాన్ని నేనే తినివేస్తూ వుంటాను. అక్కా, నీవు మహారాష్ట్ర అయితే మీమీ? నేను నీ ప్రజలలో ఒకరి పత్ని అయితే నేమి? నీప్రితి ఎన్నటికీ తగ్గదు; అది నావలెను. నేను ఎప్పుడూ నీ హృదయంలోనే ఉంటాను.” అని లక్ష్మి అక్కను ఓదార్చడానికి ప్రయత్నించి, తనకంటే తడిపెట్టుకొన్నది.

శాంతల నెమ్మదిగా, లక్ష్మిచెక్కులుపట్టుకొని ముఖం మైకెత్తి, దాని చూపులో తన చూపు నాటి, “నా బంగారు తల్లి, ఎంత చక్కని,

ఎంత బుద్ధిమంతనపు పలుకులు పలుకుతున్నావే?” అంటూ లక్ష్మిని మృదువుగా, కౌగిలించుకొని, “అయినా, తెలుసుకో: అక్కయినా దానికి చెల్లెలియోగ ఊహలే ముఖ్యం; అన్నిటికన్నా ముఖ్యం,” అంటూ, లక్ష్మిని శయ్యానుందిరంలోకి పిలుచుకొని వెళ్ళినది.

18

మరుసటినాడు గంగరాజులుగారు ఉదయం శయ్యనుంచి లేస్తున్న సమయానికి సరిగ్గా వారి పుత్రుడు బొప్పల దండనాయకుడవచ్చి తండ్రికి నమస్కరించి, “అయ్యా, నగరునుంచి మహాదేవి అక్కగారి చేతి ఒక తెచ్చి సాధ్యమయితే, తాను ఇప్పుడే నగరుకువచ్చి రాజమాలేను దర్శించ వలెనని, వచ్చేటప్పుడు పెరుమల పండితులను పిలుచుకొని రావలెనని ముదల యిచ్చినారని చెప్పి పోయినది,” అని తెలిపినాడు.

మొకటి రాత్రి గంగరాజుగారు పడుకోడానికి ముందు ప్రభువుల పెండ్లి విషయమే ఆలోచిస్తూ ఆదినాథస్వామిని స్మరించి నిద్రించినారు. ఆ రాత్రి వారొక దివ్యమైన స్వప్నం కన్నారు: సౌధర్మ స్వప్నంనుంచి దేవేంద్రుడు తన విరావర మెక్కి ద్వారవతికి విష్ణువర్ధన ప్రభువుల ఒడ్డిల గానికి వచ్చినాడు. ప్రభువులు సభ్యులలో కీటకటాడే ఒడ్డిలగంటో రత్నసింహాసనా సీనులయివున్నారు. వాను దక్షిణ సార్వభౌమలో దివ్యా భగదధూషితలయి కాంతల, లక్ష్మి ఆసీనలయి వున్నారు. దేవేంద్రుడు విరావతం దిగి హస్తద్రవ్యంతో కనకకలశం ధరించి ఓలగపుసాలలో ప్రవేశించి, కనకకలశంలోని అమృతోదకంతో ప్రభువులను ఇద్దరు దేవే రులనూ ఆభిషేకించినాడు. దేవతలూ, యక్షులూ భుక్షురక్షం కలిపించి నారు. అటు తర్వాత దేవేంద్రుడు నమస్కరించిన ప్రభువులనూ, దేవే రులను ఆరీర్వదించి విరావతం ఆధిరోపించి సౌధర్మ స్వర్గానికి మరలి వెళ్ళినాడు ...

రాజమార మనోభంపితాన్ని గంగరాజులుగారు చక్కగానే గ్రహించినారు. ఇప్పుడు చెప్పిపంపిన కారణమూ ఇదే అయివుంటుందని

వారికి స్పష్టమయినది. తత్క్షణమే శయ్యనుంచి లేచి, స్నానాదులు ముగించి, ఆదినాథుని పూజించి, ఉపాహారం ఆరగించి, మేనా యెక్కి పెరుమల పండితుల గృహానికి వెళ్ళినారు.

గంగరాజులుగారు పెరుమల పండితులతో సహా నగరు చేరడమేమిటి, మాచికబై మారసింగమయ్యగారు అక్కడికి రావడమేమిటి రెండూ ఏక కాలంలోనే జరిగాయి! వారిని కూడా రాజమాలే ఆహ్వానించినారు. అందరూ రాజమార పుష్పవాటిక ముందున్న విశ్రాంతి గృహంలో ఆసీనులయినారు. కేటిక ఒకతె పీఠందరూ వచ్చిన వర్తమానం రాజ మారకు మనవి చేయడానికి వెళ్ళినది.

గంగరాజులుగారు మాచికబైను, మారసింగమయ్యగారిని చూచి, చిరునవ్వు నవ్వి, వివరణ వివరణని గొంతుకతో “అక్కగారు మిమ్ముల్నూ పిలిపించుకొన్నారు. కారణం అదే అయివుంటుందా?” అని, పండితుల వైపు తిరిగి “పండితులవారు త్రిశాలజ్ఞులు; వారికి తెలిసే ఉంటుంది.” అన్నారు.

పెరుమల పండితులు :- “శిష్యులవారు తమ దివ్యదృష్టిలో ఉన్న దానిని మాకు తెలుపవచ్చు గదా? అక్కగారి మనస్సును తెలియగల వారు మీ రొక్కరే. మాచికబైను మారసింగమయ్య దండనాయకులను పిలిపించుకొనడం ఎందుకో?”

మాచికబై పెరుమల పండితులను సంబోధించి, “అయ్యగారి సన్నిధిలో మనవిచేసుకొనడంకోసం నేడు కేవలనే తమ మందిరానికి వచ్చినాము. తమరు మందిరంలో లేకపోవడం చూచి చాల ఆశ్చర్య పడినాము. తమ శిష్యులొకరు, ‘ఇదిగో ఇప్పుడే గంగరాజులవారు వచ్చి నారు; గురువుగారిని పిలుచుకొని, మేనాను ఇక్కడే వదలి, నగరుకు కాలి నడకన వెళ్ళినారు.’ అని తెలిపినారు. అయ్యగారిని దర్శించడం కాలేదే అని మనసు వ్యధపడి మేము యింటికి మరలినాము. తమను దర్శించి మనవి చేసుకోవలసిన ఆశ్చర్యసర విషయమొకటి ఉండినది. ఆ వేళకు నగరునుంచి ఘోషా పిలుపువచ్చి కాచుకొని ఉంది. ఇంటిలో ఆడుగు పెట్టకనే, ఇక్క-

డికి బయలుదేరి వచ్చినాము. ఇక్కడైనా లేమను దర్శించవచ్చుననే ఆశతోనే వచ్చినాము.” అని, గంగరాజులుగారివైపు తిరిగి, “అన్నగారూ మాకు ఇక్కడే దర్శనమివ్వడం మాకు ఇంకా మోహిస్తోంది. నేడు మేము వారిని దర్శించవలసే ఉండినది. వైవమే మమ్మల్నూ, మిమ్మల్నూ, అందరినీ ఓలుచుకొని వచ్చినది. కఠిన సమస్య ఒకటి మమ్మల్నూ చాల అడ్డవ్య పరచింది, దిక్కలో చదంలేదు. అందువల్ల మీ ఆశ్రయానికి చేరినాము. మేము ఇంకెక్కడికి పోయేము? ఇంకెవరిని అడిగేము?” అనినారు.

పండితులు :- “చెన్నీ, అక్కగారు మనందరినీ పిలిపించుకొన్న కారణం గంగరాజులుగారు అన్న సూక్ష్మాన్ని బట్టి ఊహించగలను. అయితే, అది నిజంకావచ్చు, లేక కల్పితంకావచ్చు. మీ రిద్దరూ ఎలాగు ఒక బిడ్డ హితంకోసం శ్రమపడుతున్నారో, నేనూ అలాగే, ఒక బిడ్డ హితంకోసమే బ్రతికున్నాను ...”

పండితులు ఇంకా మాటలు కొనసాగించడంలోనే ఉన్నారు. అంతలో చేదవచ్చి “రాజమూల మహాదేవిగారు విజయం చేస్తున్నారు” అని తెలియజేసి వెళ్ళినది. ఆరనివిషయంలో రాజమూల మందస్థిత వదనంతో దర్శనమిచ్చినారు.

అందరూ సగౌరవంగా లేచి నిలబడినారు. రాజమూల తామే ముందుగా చేతులు జోడించి “అందరూ ఆసీనులుకావాలి. ఈ ప్రాంత కాలమే మీ పనులకు అడ్డంకినది, చూపనే పెద్దదని మిమ్మల్నందరినీ ఇక్కడికి పిలిపించుకొన్న చూ స్వాస్థ్యాన్ని మన్నించవాలి. విషయం మన అందరికీ సంబంధించినదే. అన్నగారు, పండితులవారు పరిష్కరించేరు అనే నా నమ్మకం.” అని, అనంతరం మారసింగమయ్య, మాచికపైవైపు తిరిగి, “మీరు పిల్లల రద్దీదండ్రులు; మేము పిల్లల తల్లులం. ఈ సమాన పీతకమీద మేమిప్పుడు మీలో మాట్లాడడానికి వచ్చినాము. మా స్థాన గౌరవాలను ఈ ఒక్క విషయంలో మీరంతా ఖండితంగా ధూరంగా

పెట్టవలసినది. దానిని ఈ విషయానికి అన్వయించరాదు. గంగరాజులు గారూ, పండితులవారూ మాకు పూజ్యులు. మీరంతా ఈ రాజ్యానికి పరమ హితవులు. మీరు చెప్పే ఆలోచన ప్రకారం నడవడమే మాకు శ్రేయస్సు. మా కుమారులు శాంతల, లక్ష్మి - ఇద్దరినీ పెండ్లాడడానికి ఒప్పుకున్నారు. కన్యలిద్దరి అన్యోన్యం చూచి, ప్రభువులు వారిలో ఒక్కరిని చేపట్టడానికి మనసు ఒప్పనివారయినారు. ‘శాంతలను ఇవ్వండి’ అని అడిగే ఈ బాంధవ్యం చనవు మాకు ఉన్నది. ‘లక్ష్మిని ఇవ్వండి’ అని అడిగే శక్తి మాకులేదు. ఆసక్తి ఉన్నది. ఈ బాధ్యతను పండితులవారు అనుగ్రహించవాలి. మా కుమారులు ఇంతవరకు వివాహమే వద్దని చెప్పే వారు. వంశాభివృద్ధికి, రాజ్యరక్షణకు సంతతి అగత్యమని నైన నైన ఒత్తిడిచేసి సమ్యుత్పాదకతలను చేపట్టినది. ఇదిగో, మా యీ జీవితపు సర్వస్వమూ ఇప్పుడు మీ అందరి ఒడిలో ఉన్నది. ఇకమీద మాకు సుఖ సంతోషాలను, మనుషులను పొందే పుణ్యాన్ని మీరు ఇచ్చేకర్తు. దీనిమీద మీ ఆలోచన వివేచనలను అనుసరించడానికి మేమూ, మా కుమారులూ సిద్ధంగా ఉన్నాము. ప్రభువులు సవర్ణీకులు కావాలని, పుత్రవంతులు కావాలని మా కోరిక. ఇందు కోసమే మేమింకా జీవంతో ఉన్నాము.” అని దీనస్వరంతో పలికి మానం వహించినారు; సుఖానందంలో ఆసీనులయినారు.

గంగరాజులుగారు, మాచికపై, మారసింగమయ్య, అందరూ కాలరద్యప్రీతి, అడ్డవ్యంతో పండితులవైపు చూపుసానిస్తూ కూర్చున్నారు. పండితులు ఒక్కమారు అందరిముఖాలను పరికించిన్నారు. ఒక్కరిముఖంలోనూ గెలిచి (సంతోషోత్సాహం) కనిపించలేదు. ఆక్షణమే వారు లేమ కర్తవ్యమేమన్నది నిర్ణయించుకొనినారు.

పండితులు గంభీరధ్వనితో ఇలాగు అనినారు: “అక్కగారు నేను చెప్పవలసినదానిని ఒకరిలాగా తామే నెలవిచ్చినారు. ప్రభువులు శాంతలను, లక్ష్మిని-ఇద్దరినీ స్వీకరించడానికి సమ్యుత్పాదకం మాకు మహానంద కరమైన విషయం. లక్ష్మిని లేమ కుమార్తెగా, కొడలుగా సంతోషంతో ఆపుగిస్తున్నాను. అక్కగారు ఇంతసేల ఇవ్వడానికి ముందే నేను చెప్పలేక

పోయానుగదా అని నామనస్సు బాధపడుతున్నది. కాంఠల నా పెద్ద కుమార్తె; లక్ష్మీ చిన్నకుమార్తె. ఆక్క-చెన్నైకివస్తూ, ఇప్పుడున్న స్నేహస్వకాలమూ ఆనోన్యంగా ఉండదగిన బుద్ధి, జ్ఞానం, కురీతత, కిత్తుణ, సాశీల్యం వారికి ఉన్నవి. ఇద్దరూ ప్రభువుల పోణిగ్రహించి మహాసుఖ వంతురాలై కౌని. ఇక ఆక్కగారి మనస్సు సమాధానపడనీ, ఆమోదింపనీ, ఇక వీరు మీ బిడ్డలు. శ్రీ కేశవుడే ఆనుగ్రహించినాడు, ఇల్లు నింపుకోండి. మనస్సు నింపుకోండి...”

పండితులు ఇంకా వక్తవ్యం నుగించడానికి నుంచే, రాజమార వారి ఆమృతవాణికి ఆనందపరవశుడై, రేటాలున ఆననంనుంచి లేచివచ్చి పండితుల పాదాలకు సాష్టాంగ ప్రణామం చేసి “ధన్యులమయ్యాము, కృతార్థులమయ్యాము,” అనినారు. పండితులు తమ రెండుచేతులూ పైకెత్తి జోడించి, అంతరిక్షం చూచి, “కేశవా, రేవార్షణం, రేవార్షణం” అంటూ తమకు చేసిన నమస్కారాన్ని శ్రీ కేశవునికే అర్పించినారు. వెంటనే గంగ రాజులుగారు, మారసింగమయ్యగారు, మాచికప్ప పండితుల పాదాలకు ఆనందాతిశయ భిక్షివిశ్వాసాలతో సాష్టాంగపడినారు. పండితులు వారి నమస్కారాలనూ శ్రీ కేశవునికే అర్పించినారు. పిదప మరొకచూరు రాజమారను సంబోధించి, తాము చెప్పదలచిన మాటలను కొనసాగించినారు: “ఆక్కగారు ఇంకా ఆననం అలంకరింతురుగాక! శ్రీ కేశవుడు సుప్రీతుడయినాడు. నేను ఇక్కడికి రాకముందు “శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుడు ప్రభువులకు తన కుమార్తెను ఇచ్చి పెండ్లిచేస్తాడా?” అనే సందేహం ఏమృత్తి బాధించి ఉండవచ్చు. ప్రభువులు దేవాంశసంభూతులు; వేలాళ్లనీ జియ్యారాయణుని అంతరంగధర్మలు. లేకపోతే, ఈ లోకానికి ఆచార్యవై ఆత్మీయ శిష్యసౌందర్యంలో ఒప్పారే, అలాటి దేవాలయాన్ని కట్టించడం ఆయ్యేదా? ఈ పృథ్వీనారాయణునికి నా ఆత్మజలక్ష్మిని ఇచ్చి. ఈ లక్ష్మీనారాయణులనుచూచి ఆనందపడే భాగ్యం నేను పోగొట్టుకోనా? అన్న సావాదులలో, పుచ్చిరుదులలో, దైవభక్తిలో, కర్మశ్రద్ధలో, శమదమాది గుణాలలో జ్ఞానమార్గంలో ఈ ప్రభువులకు సాటివనరు? ఇలాటి రాజునికి కన్యను ధారపోయడం నా మహాపుణ్యమనే

భావిస్తాను. ఆక్కగారూ, ఈ వివాహం దైవప్రేరితమైనదని నాదృఢ విశ్వాసం. ఈ మంగళకార్యాన్ని మహాసంతోషంతో నడపండి,” అని ముగించినారు.

రాజమార, మాచికప్ప, మారసింగమయ్య, పెరుమల పండితుల ఆమృతవాణి విని, ఆనందపరవశులయినారు. గంగరాజులుగారు ఆత్మానందంతో “ఘనుల ముఖంనుంచి ఘనమైన మాటలే వెలువడేనీ. పండితులు ఇప్పుడు హాయిసరే రాజ్యంపైనే ఆమృతవృష్టి వరిపించినారు,” అన్నారు. పండితులు చిరునవ్వుతో “గంగరాజులుగారు ఈ రాజ్యానికి బంగారు శిఖరంవలె. తాము అలాటి గొప్పవారయినా, ఇతరులను ప్రశంసించడం మహాన్నతుల లక్షణం,” అన్నారు.

రాజమార సంతోషమంతూ చెప్పరరం కానంత. వారు అందరికీ తేనె పాలు తెప్పించి యిచ్చినారు.” ఇక మిగిలిన పనులన్నీ ఆన్నగారు, పండితులు, భీష్ములు చేయవలసినవి. శుభస్మశ్రీఘం. మహేంద్రుడే చూడడానికి ఆశపడే టంతటి వివాహం జరుగండి. మనకయినంత సంతోషం మన ప్రజలందరికీ కలుగనీ. భరత ఖండంలోని రాజులందరినీ ఆహ్వానించి, వారి అంతస్తుకు, గౌరవానికి మీరిన ఉపచారాలతో, సన్మానాలతో తీర్చి పరచండి. వారందరి సాహర్దమూ మన దేశానికి దొరకనీ. నడవ వలసిన సమస్త కార్యాలకు తగిన సమయం, అవకాశం కల్పించుకొని శుభదిన శుభముమూర్తాన్ని పండితులే నిర్ధరించని. ఆ దినం చాలినంత త్వరలో రానీ,” అనినారు రాజమార.

“నివృత్తాధ్యపు గుర్తు ఇది” అన్నట్లు రాజమార తాంబూలఫలాలను తెప్పించినారు. వాటిని వారి వారిలోనే ఇచ్చి పుచ్చుకోడం జరిగింది. రాజమార సమ్మానంతో అందరినీ ఓడ్కొల్పి, తాము తమ తనయులకు ఈ సంతోషవార్తను తెలుపడానికి వెళ్ళినారు.

19

మోయలేనంత భయసంకటాలను మోసుకొని వచ్చిన మాచికప్ప, మారసింగమయ్య నగరునుంచి స్వభవనానికి మరలినప్పుడు మోయలేనంత

సంతోషం మోడుకొని బయలుదేరినారు. నిన్న రాత్రి ఈ దంపతుల దన్ను మానసికంగా, ఇప్పుటి మానసికంగా భూమ్యాకాశాలంత అంతరం ఉంది. “అలెప్పుడు కాలంలో భూమి మీద సందర్శన మొకటి బిగి విరాసంతో అత్యాసందేహం కావడం సైక్కుపాక మరేమి?” అని మాచికల్వే పరిశోధించారు.

“నిన్న రాత్రి నిద్రకరాక ఈ విషయాన్ని ప్రేమ ప్రేమ యోచిస్తున్నాను. యోచించుకోవటానికి అసాధ్యమనే గోచింది. మాచీ, మేమ రాత్రే నిద్రయించుకున్నామని ... ప్రభువులకు కట్టి అప్పగించి, రాజధానిని వదిలి మళ్ళీ మరుగుజేసుకొని, వీటి మరొకరేకాని చెప్పిపోవడమని. ఇప్పుడాట్ల బరికి కొనసాగుతున్న మనకు ఈ రాజ్యం ఉన్నట్లు లేకపోయినది గదా అని చాలా సందేహపడతాను. ఇప్పుడు ‘ఇక్కడ పెద్దకల’ అన్నంతమట్టుకు నన్ను ప్రేమించేదీనిని ఇప్పుడు బరికి ఈ నిర్మితాగ్రాలు. అంతభయాన్ని దానిని నూరుమడుగులు ఆనందంగా చేసిపది శైవలీలకాక మరేమి, మాచీ?” అనినారు మారసింగమయ్య.

మాచికల్వే, మారసింగమయ్యగారు తమ భవనం చేతచేత కాంక్షల, లక్ష్మి పెరుమల పండితుల యింటికి వచ్చినారు. కాంక్షల తలి దండ్రులిద్దరూ, ఆనాడు దిమాత్రాలు మేల్కొన్నదానిని ముందే ఇంటి నుంచి పెరుమల పండితులతోగూ వెళ్ళినారు. ఆప్పుడు వారున్న పరిస్థితి కఠినమూ, సందేహకరమూ అయినది. అందువల్ల ఎవరికీ తెలుపకనే దంపతులిద్దరూ యింటినుంచి బయలుదేరినారు.

కాంక్షల మేల్కొన్నదానిని ముందే మాచికల్వే ఇంటినుంచి బయలు వెడలివంతున ‘ఎక్కడికి వెళ్ళినాలో ఏమో’ అని బిడ్డలు భయపడవచ్చు నని ఆమెకొని, బిడ్డలతోవరకూ ఆమెకు ప్రాణంలో ప్రాణంలేదు. ఇప్పుడు బిడ్డలిద్దరూ ఇంటిలో లేకపోవడం చూచి, రెడ్డిప్రాణం రప్పించిపోయినది. తేవయ్యను బిలిపించి అనుగంగా, వారు ఇద్దరూ పండితుల ఇంటికి వెళ్ళి చట్టు చెప్పినాడు. రెడ్డిదండ్రులకు పోయిన ప్రాణాలు వచ్చినట్లయింది.

మాచికల్వే తేవయ్యతో “అయ్యో, అయ్యో ఇద్దరూ నగదుకు వెళ్ళినారు, బయటం రాజమాత అంగీకరించినారు అని కాంక్షలమ్మకు, లక్ష్మిమ్మకు చెబుటకు తెలిసి రా.” అని చెప్పి చాక్కి పంపించాడు ఆమెకు మనస్సు దిగుటబడింది. అంతకారపండితులవారూ ఈ సంతోషచార్తను పిల్లలకు తెలుపుతారనే విశ్వాసం ఆ రెడ్డికి ఉన్నది.

లక్ష్మి రెడ్డినిచూచి పూర్తిగా ఒక దివ్యమయినది. ఆ ఒక్కదివ్యమూ ఆమెకు దుఃఖప్రభువు అయినది. ఇప్పుడు రెడ్డిని చూచినవెంటనే లక్ష్మికి దుఃఖం పొందినట్లుంది. పరుగునవచ్చి రెడ్డి కాలేసు గట్టిగా కాసింపచేశాడు. లక్ష్మిలాగే కావడంకావడం కాంక్షలా పండితుల పాదాలను తాకి నమస్కారం చేసింది. బిడ్డలన్నీ బిడ్డల మనస్సులలోని భయం గ్రహించినారు. “సభం కలుగనీ! సుఖం కలుగనీ!” అని ఆకర్షించి, వారిద్దరికీ బిలిపించి భూమిపై వెళ్ళిపోని, ఇద్దరి మహాలా పరికించి, కళాబీజావంగా ఉండడం చూచి, చిరునవ్వు నవ్వి “పిల్లలూ, మీరు బైవాన్ని మరచినారు” అనినారు.

వారి మందహాసాన్ని, మాటల ఆంధ్రతాన్ని ఇద్దరూ అర్థం చేసుకోలేకపోయినారు. కాంక్షల కొంచెం భయానకాలతో “అయ్యో, మీరు ఇప్పుడే వచ్చినట్లు కనిపిస్తున్నాడే. ఎక్కడికి వెళ్ళినారు? ఇంట్లో మా ఆమ్మ, అయ్య ఇద్దరూ ఉండవలసి; ఎక్కడికి వెళ్ళినాలో తెలియదు. ఎవరతోనూ చెప్పనన్నా చెప్పిపోలేదు. మాకు చాలా భయమై ఇక్కడికి వచ్చినాము.” అనినది.

“రమ బిడ్డల రూపు, బిడ్డల సహజగుణాలు ప్రభువులను మెప్పించాయిగదా!” అనే ఆశ్చర్యమంతో పండితులు ఆప్పుడు నవ్వడం. ఒక్క నిమిషం పండితులు యోచించినారు. “సంగతి తెలుపడమా? మానడమా? తెలుపడంవల్ల రక్షింపి? పిల్లల మనసుకు నెమ్మది, సంతోషం కలిగించడం కంటే ఎక్కువ ఏమిటి? ఈ నమాచారం వీరినుంచి గోప్యంగా ఉంచవలసిన కారణం ఏమిటేమిట?” అని నిశ్చయించి, పిల్లలతో “నేను నగదునుంచి ఇప్పుడే వచ్చినానమ్మా. కాంక్షలా. నీ అమ్మగారూ, అయ్యగారూ అక్కడికే వచ్చినారు.” అన్నారు.

పండితులు ఆ మాటలు చలుకగానే విడ్డలిద్దరికి వణుకు పుట్టినది, ముఖం పల్కహీనమయినది, నొసట చెమట పట్టినది. 'ఇకముందు మాట ఏమిటి చెబుతాలో' అని అస్థిమిరంగా హృదయం కొట్టుకొన్నది.

సహృదయ అయిన లక్ష్మి అక్క కాంఠల అడిగిన ప్రశ్నను తాను ముందుకు సాగిస్తూ, "ఈ సంగతి చెప్పడానికి ఇంక యోచన చేయవలసి ఉందా అయ్యా" అని ప్రశ్నించింది.

పండితులు కుమార్తె ముఖం చూచి "ఒరే గట్టిదానివి! నీ అక్క ప్రశ్నను ముందుకు సాగించినందుకు నీకొక సాగనైన బహుమానం ఇస్తాను." అనినారు.

"నాకు ఏ బహుమానం వచ్చినా, దానిలో హెచ్చుపాలు అక్కయ్యది. అక్కయ్య అయినా నా విషయంలో అట్లే."

"దీనివల్ల నీ అక్కయ్య నిన్ను ఆన్నివిషయాలలోను నడిపించుకొనే వెళ్తుందనే విశ్వాసం నాకు కలిగింది!"

కాంఠల :- "ఈ విషయంలో అనుమానమే వస్తు, అయ్యా. మేమిద్దరం అనంతకాలపు, అనంతజన్మల సహయాత్రికులం. మాకుమాకు ఏ భేదభావమూలేదు. ఇంకెవరూమా లేదు; ఇకమీద ఉండదు."

పండితులకు పరమానందమయినది. వారు, "అమ్మా, కాంతా, నీవు మహానుభావురాలవు. మీ యిద్దరి స్నేహసహృదాలు ఈ లోకానికి ఆదర్శంగా ఉండని, లక్ష్మికంటే నీవే వెద్దదానివి. నీవు దానిని ఎంతటి కష్టంలోకాని, సుఖంలోకాని నీవెంట నడిపించుకొని పోవరే." అనినారు.

కాంఠల :- "అయ్యా, దీనిని మీరు సెలవియ్యవలెనా? రెప్పిలే, మీపాదాల ఆన."

లక్ష్మి :- "అయ్యా, ఏమిటేమిటో చెబుతున్నారు. మాట మరిపించడంలాంటిది కాదుకదా!"

పండితులు :- "ఏమట, అమ్మా?"

కాంఠల :- "లక్ష్మి గట్టరనానికి ఏమా బహుమానం మననారుగదా?"

పండితులు :- "బేసాను. మంచి బహుమానమంటే మంచి బహుమానమే. అది మీరు రగినట్టిదే. చాల గుట్టయినసంగతి. ఆడవారికి గుట్టు చెప్పరాదని శాస్త్రం చెబుతున్నది."

కాంఠల :- "మేము ఆడవారంకాము; మీ విడ్డలం."

పండితులు :- "నా విడ్డలసంగతి నాకు తెలుసు. అయినా విషయం బహుశాప్యమైనది."

లక్ష్మి :- "అంత గోప్యమయితే, అది బహుమానం ఎలాగు అవుతుంది?"

పండితులు విడ్డలిద్దరినీ చూచి, "ఈ రహస్యాన్ని గౌరవంతో చూడవలె; రక్షించుకోవలె ... ప్రభువులు మీ యిద్దరినీ పెండ్లాడడానికి ఒప్పకొనినారు; తమంతటామే ఒప్పకొనినారు. ఈ విషయంలో ఎవ్వరూ వారిని నిర్బంధించ లేదు."

కాంఠల ముఖంపై క్షణకాలం సహజలజ్జ పొడమినది. మనస్సు లోనే "నిర్బంధించి, ఒప్పించినది శ్రీ శారదాదేవీ!" అనుకొని, మనస్సును స్థిరపరచుకొని, "మన ఉద్దేశం సాధనములే, భగవంతుడే దానిని నడిపిస్తాడని మీరే పెక్కుసార్లు సెలవిచ్చినారగదా, అయ్యా?" అన్నది.

పండితులు :- "అమ్మా, అది నిజం. మన స్థూలబుద్ధికి ఇది న్యాయమని కనిపించే విషయం పరమాత్మ తలపులో ఏ రూపంలోవచ్చి, ఏ రూపం దాల్చి, దేనిని సాధిస్తుందో, అధివా భేదిస్తుందో, అది పరమార్థమూ మాత్రమే జేడ్యం. మన కంటికిది న్యాయంకాదనే లోచనమవు. ఈ భర్త సూక్ష్మం తెలుసుకొనడానికి మానవులలో మహాత్ములకూ సాధ్యంకాదు. సామాన్యులకు ఇక ఆ సాధ్యమనడం చెప్పనక్కరలేదు. తత్కాలం లో వర్తమాన ప్రమాణాలతో బహుశః స్వాభేమానంతో విషయాలను తూచేవారం మనం. ఆ విషయాన్నే భవిష్య నిరూపణదృష్టితో కొలిచే కత్తి పరమాత్మునిది. కాంతూ, నిన్నరాత్రి మీ యింటల్లో మీ అందరిమైన ఒక మహాపర్వతమే దొర్లి పడినదని మీ రెల్లిగారు అన్నారు. జైకృష్ణతో

ఈ మహాపర్వతం ఇప్పుడు రసంతటనే పట్టి ఈకంఠ చులకనగానూ, మృదువుగానూ ఆయచడికమా? అమ్మా కాంతలా, అమ్మా లక్ష్మీ, ఈ సందర్భంలో నా ముఖ్యోపదేశమిది. “ఏవరు నిజంగా పరమాత్మునికి ఆత్మావస్థం చేసుకొంటాడో, వాడే యోగక్షేమాన్ని తీసి పరమాత్ముడే వహిస్తాడు. ఏ పని చేయవలసివచ్చినా, ఏ మాట పలుకవలసివచ్చినా, ఎలాంటి ఇక్కట్లు మీదబడినా, మీ ఆంతరార్థ ఆనతి మీ ప్రవర్తించండి. ఇలాగు కొంతకాలం ఆభ్యాసమయితే, మీలోనే ఒక నిర్వ్యమైన ఆంతర్కృషి ఉదయిస్తుంది. పరమాత్ము అనుగ్రహించిన ఆ వెలుగే మీకు మార్గదర్శి అవుతుంది. దీనిని మరువకండి.”

కాంధీ, లక్ష్మీ :- “మరువము అయ్యో, మరువము. అలాగే నడచు కొంటాము.”

అప్పుడు దేశయ్య అక్కడికి వచ్చి “వారగారు, అమ్మగారు - ఇద్దరూ మీకోసం కాదుపన్నారమ్మా! అమ్మాయిగారు. రాజుగారు ఒప్పించారని చెప్పుమని వెలివిచ్చారండి అమ్మాయిగారు.” అని కాంధీలకు తెలిపినాడు. కాంధీల సంతృప్త చూడయంతో పొంగిపోయి పండితులకు క్రిందలో నమస్కరించి, వెలుపు తీసుకొని, దేశయ్య వెంటరాగా, రస భవనానికి బయలుదేరినది.

20

ప్రభువుల జాతకచక్రం, కాంధీల జాతకచక్రం గంగరాజులుగారు పెరుమల పండితుల వారి వద్దకు పంపినారు. లక్ష్మీ జాతకం పండితులవద్దే ఉన్నది. పండితులు ప్రభువుల జాతకాన్ని చూచుకోవడం స్థూలంగా చూచినారు. అది మహాయోగ జాతకమని పండితులు అప్పుడే తెలుసు కన్నారు. అప్పుడు వారు ప్రభువుల దారాపుత్రాది స్థానాలను నిశ్చయంగా గుడించి చూడలేదు. ప్రభువులకు మహాయోగ కారకాలయిన పుణ్య గ్రహాల స్థానాలం చాగా ఉన్నందున నివగ్రహాలక్కట్టి ఒకవేళ ఉన్నా, అది ఛాయామాత్రంగా పర్యవేక్షించని నిర్దశించినారు. పండితులు.

ఇప్పుడు వాడే, కన్యల జాతకాలను ప్రభువుల జాతకపు చూడకపోవాలి తోడు పొచ్చి చూడవలసి సందర్భం వచ్చింది.

కన్యల రండ్రి స్థానంలో ఉన్న తాము దానింతా పోలిందే రాదు. జాతకాలలోని పోలికలను పొందగ్రహణాలను వెదుకుతూ వెళ్ళింది అత్రేయస్సు, ఆరదానం అయినా, జాతకాలను భగవంతుని సన్నిధిలో ఉంచి, భోగ్యులు చేసింది, “సగవత్. ఏ సుకల్పం ప్రవారం వారివారి కర్మఫలం ప్రవారం నడుస్తుంది. దానిని పరీక్షించే భావ్యం నాకు వద్దు. ఆ ప్రాణులను ముందుకు పడించే భారం ఏదీ.” అని విన్నవించి, నమస్కరించి జాతకాలను రాజగృహం భోగ్యులయిన భట్టులవారికి పంపి వేసినారు.

స్వప్రీతి కాదివాడు క గంగరాజుల సభకృతుల నామసంకల్పన కృత్య బహుళ దళమి సోమవారం ప్రాతకాలం సభకృత్యాలన్నింటిని వివాహసభ మహారాత్తుని సర్వానుమతితో నిర్వహిస్తున్నది. పెండ్లికి ఇక తీర్మానిం చెయ్య వ్యవధి. వాటిని పురుషేతా ప్రహృతముం. రాజమహార ముద్రాలోనే గంగరాజులుగారికి వెలివిచ్చినారు; ఈ పెండ్లి పెండ్లిదండ్రులకు కూడ ఆర్యసదేహంత విజ్ఞానంతో ఉండాలి. గంగరాజులుగారి ఆంతర్యంలోను అంతటి ఆశ ఉన్నది. మహాదేవి అక్కగారు రమ కృష్టి నింటి నుంచి తెచ్చిన నగకట్ట, ఆది హాయిసగ ప్రభువుల నృపకామల కాలం నుంచి పెరిగి నిండి నిలిడికృతమైన చొక్కానం వివాహవ్యయానికి ముడుపుకట్టి పెట్టినారు.

హాయిసగ విష్ణువర్ధన ప్రభువుల పెండ్లిదండ్రులను వార్త వెలుప పంపేగంతో భారతదేశపు మూలమూలకా వ్యాపించింది. రాజమహార ఆర్జు మేరకు చక్రాధిపతులకు, మహారాజులకు, రాజులకు, మహాసామంతులకు, సామంతులకు, గ్రామాధికారులకు, ప్రెస్టెడలకు వారి వారి ఆంతస్తుకు, గౌరవానికి తగినట్లు వక్రాచారాలను సభలెట్లను యోగ్యులయిన రాయ సముదారు, భటులు తీసుకొని వెళ్ళినారు.

ఇలాంటి సమయం తారసిద్ధకన్యకు. సామంతులు, ప్రభువులలో స్నేహం అపేక్షించే రాజులు పెండ్లిదండ్రులకు లేకున్నందున ప్రభువులకు

పర్వులుగా తెచ్చి ఆప్పగించడం ఆ కాలపు సంప్రదాయం. ఆకన్యలను పాణిగ్రహణం చేసుకొనడంవల్ల మండలేశ్వరులకు అంగబలం, అర్ధబలం కూర్రమే కాక, ఆ సామంతులకూ దొడ్డవారితో చుట్టరికం పెంచామనే గౌరవ మర్యాదలూ గలిగేవి.

చక్రగొట్టి, నీలపర్వతం, కొంగు, తుళువ, చెంగాళ్ళవ, నంగలి, కోకాల, తెగయూరు, కోయమత్తూరు, ఉచ్చంగి, రెగయూరు, సాసపురం, ఆంధ్రాసురచాక, బలియపట్టణం, చంగేరి, హనుగల్లు, గంగవాడి, నోకంబవాడి, ఘట్టకవట్టిం, కాంచి, బనవసి, వల్లూరు, హంజేరు, సవిమల, రాయరాయపురం మొదలయినపట్టణ పాలకులు, దేశనాయకులు తమ పిల్లలను ఇవ్వడానికి ఆశపడి, గంగరాజులుగారికి, రాజమాతకు కమ్మలు వ్రాయించి పంపినారు.

చతుర మరులయిన గంగరాజులుగారు కొంచెం నిదానించి, వేగుల వారినుంచి ఆకన్యకల వయస్సు, రంగు, రూపు, గుణం, విద్య, శీలం మొదలయినవి తెలుసుకొని, జిల్లు పొల్లులు లోసివేసి, ఎవరిమైత్రి దేశ హితానికి అత్యావశ్యకమని, లోచినదో, ఆలాటి విదుగుడు ప్రబల సామంతుల కన్యలను రాజమార మాటతో నీర్పి, రాజమాత పరంగానే కన్యల తండ్రులకు ప్రసన్నప్రత్రాలు వ్రాయించి పంపినారు.

“ఎందుకీ గోజులాటలు? ఇందుకొకమే నేను పెండ్లి వద్దన్నాను. నా మనస్సు కిది న్యాయంకాదు; ధర్మంకాదు, ఆహ్వా. ఇది వస్తు.” అని విష్ణువర్ధన ప్రభువులు రచ్చిలో చెప్పుకున్నారు. రాజమాతకు ఉత్తర మివ్వడం కష్టమయింది. “ఈ ఆలోచనకూ మంచిదనిపించలేదు. ఇలాటివి వృథావేసట పుట్టించే పనులు. గంగరాజుగారితో చర్చించి చర్చించి విసిగినాము. దేశరహిత రక్షణకు ఇది అగత్యమనే వారి అభిప్రాయం. పూజ్యులయిన నీతారెగారికి అరవైమంది పర్వులు ఉండేవారట. పూజ్యులయిన నీ తండ్రిగారికి నాతోపాటు పదమూడుమంది పర్వులు. వారంతా తమతమ భాగం పంచుకొని పుట్టనిండ్లు చేరుకున్నారు. వీరిని కట్టకొని వేగడం ఆలూరు ఉండనీ; వీరి మర్నెరాలకు, దినదినం జరిగే పోట్లాటలకు

తీర్పులు చెప్పడానికి ఫాలాక్షుడే రావలసి ఉంటుంది. గంగరాజులుగారు వీరిపెట్టిన పదమూడులోను మరీమరీ వీరి విసుకు దించినాను. వీరు ప్రబలలు, బలాధ్యులు, ఇలాటివారిని చుట్టరికంతోనే లోబరచుకోవాలి. శేరువ వీరు ఉండనీ; అప్పటి. వీరి భారం నేను వహించుకుంటాను.” అనినారు రాజమాత.

“అమ్మా, ఇది ఉర్రడితలపు మాటేకాని, ధర్మబాహిరమైనది. పెండ్లాడుతానని ఒప్పుకొనడమే నారప్పాయెనా? మనదేశంలోని ఒక సామాన్య ప్రజకున్నంత స్వారంత్రియూ నాకు లేదుగదా!”

“అప్పటి, అన్నగారికి నేను ఎంతో చెప్పి చూచినాము. నీవు ఒక్కమారు పీలిపించి అడుగవచ్చుగదా!”

“బాగు బాగు. మీరిద్దరూచేరి నన్ను ఈ యజ్ఞానికి పశువుగా చేసిన మీదట, నేనొక్కణ్ణి ఏమి చేయగలను?” అని ప్రభువులు సాహసార్థంతో తల్లికి నమస్కరించి వెళ్ళిపోయినారు.

21

వివాహమహోత్సవ సమారంభంలో ద్వారవతి ఒకటికి చూడింతలు పెరుగసాగినది. అనేక కళావిదుల, వృత్తిపక్షుల, శిల్పుల, సున్నం, వన్నె పనివారిసంఖ్య నాలుగు వేలయినది. పురపారిశుద్ధ్యకారుల, ఊడిగపు వారిసంఖ్య దానికి రెండింతలయినది. వివాహకార్యాలు రద్దవు తీరికలేక పగలనక, రాత్రనక ఒకే విధంగా నడిచినవి.

ఆహూతులు ఎవరు ఎవరన్నది నిశ్చయమయినది. మండలేశ్వరులకు, రాజులకు, మహాసామంతులకు, సామంతులకు, మహావర్తకులకు, శ్రేష్ఠులకు, పురప్రముఖులకు, రాజనగరులవంటివి మొదలు సాధారణమైనవి వరకు విడిదలు తాత్కాలికపయోగానికి, భవ్యంగా, దృఢంగా నిర్మించినారు. కొనకు ఆహూతుల, గజరుగోష్ఠి వృషభాదులకుమీద కొట్టాలు, మేర వీరు నిలవచేయడానికి తగినస్థలాలు, వీటిని చూచుకొనే భృత్యులకు

వాసాన మైన కుటీరాలు, ఈ భృత్యులకు దినదినమూ నగరునుంచి ఒదిగించ వలసిన పడి బళ్లెలకు అక్కడక్కడ ఉగ్రాణాలు, వాటి నిర్వహణకు రిగిన ఉగ్రాణాధికారులు - అన్నివిధానాల్లా చాల కట్టుదిట్టంగా జరిగినవి.

వివాహానికి ఆచూతులయిన వారందరికీ, వారివారి గౌరవానికి, అంతస్తుల తగినట్లు ఉపచార పరిచర్యలు చేయడానికి రిగిన ఊడిగంపారు, దాన దానీజనులు, సూపకారులు, సాగ్రలు, పదార్థాలు, ధాన్యాలు, నాచునాచులు ఏర్పాటుయినవి. ఇదంతా చేయడమేకాక ప్రతి గృహంలోను, సాధంలోను, రాననగరులోను సూది మొదలు గాడవరకు కావలసిన సమస్త సామగ్రిని నింపి కేసినారు గంగరాజగారు. ఈ వితర విచక్షణలను అంతస్తు గౌరవాలతో సరితూగించడం గంగరాజగారికి మాత్రమే సాధ్యం.

నూరవ నిర్మర సాధాల, గృహాల పీఠ క్రోడంవరకు దీర్ఘంగా పెరిగింది. ఈ పీఠ క్రోడంవైపుల భృంగారమైన సాధాలు, గృహాలు విలసిల్లినవి. ఒక పెండ్లి నే పెరిగి వ్యాపించి పూలు పూచే రయలతలతో, ప్రతి సాధమూ, గృహమూ భోధించినది. ప్రతి గృహంముందు భాగంలోను, రాజపీఠంలోను పెద్దపెద్ద నూనె దీపాలు - గృహరాజ మందు భాగాలలోను, లోపల, వెలుగులు విగలమౌతూ రంగురంగుల నక్షత్రాలవలె వెలిగే నూరారు, వేదూరు దీపాలు-రాత్రిలలో ఇదే నక్షత్రాలకామా అన్నట్లు సింగారించినారు.

నివాహ కుభమహూర్తమే పెద్దదేవేరి కాంతాలదేవి పట్టాభిషేక మహోత్సవ మహూర్తమని నిర్ణయమయినది. గంగ, యమున, నరసృతి, సింధు, బ్రహ్మపుత్ర, గోదావరి, కృష్ణ, కావేరి, యంగభద్ర, తామ్రపర్ణి మొదలగున మహానదుల తీర్థాలు అభిషేకం కోసం సేకరించినారు.

హిమాచల నేపాల ప్రాంతాల నుంచి కస్తూరి కృష్ణాగరు, కాశ్మీరం వుంచుకున్న పూవు మగు మృదుకంబులు, వారణాసి, హస్తినాపతి మేరాలనుంచి రంగురంగుల పట్టువస్త్రాలు, వీరాలకు గజరథ గోష్ఠిలమీద రాములు రాములుగా వచ్చి చేసినవి.

సాలుబండ్ల మీద, ఒంటెల సాళ్ళమీద, గుర్రాలెక్కి, వేగంగా నడిచే రథాలలో, ఏనుగుల మీద, మేనాలలో దేశదేశాల రాజులు సమస్త వైభవాట్టహాసంతో, పుర్రమిత్రకళత్ర బంధుబాంధవులతో, దాన దానీజనంతో ద్వారవతికి బయలుదేరినారు.

దేశదేశాల విద్వాంసులు, ఘనపాములు, కవిశ్రేష్ఠులు, భూసురోత్తములు సకుటుంబంగా గుంపులు గుంపులుగా ద్వారవతికివచ్చి దిగ సాగినారు.

సాహసములు, చతురధానుఘ్నాలు, వివిధాయుధ నిపుణులు, ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలకులు, గడలపై వివిధ చమత్కారాలు, బల ప్రదర్శనాలు జరిపే దొమ్మరులు, మృగ పక్షి వేషాలు ధరించి నటించే పగటివేషాలవారు, నటీనటులు, గాయనిగాయనులు, ఆసుకవులు, హాస్య నిపుణులయిన విమాషకులు, వన్యమృగ పక్షులను పట్టి మచ్చిక చేసి ఆడించే కావనికులు, వివిధవృత్తుల, వివిధజాతుల జనులు ద్వారవతిలో కిక్కిరిసి పోయినారు. అంత హెచ్చు జనసమ్మదం దక్షిణాపథంలో అంతకు ముందెప్పుడూ కలుగలేదు.

వివాహమంటప వైశాల్య వైఖరులు చెప్పతరంగాదు. “దేవేంద్ర కుమారుల సభాస్థానాలు వీనికంటే వీనిటి హెచ్చు?” అనే రీతిగా కనుల విందయినది. ఆ భవ్యమంటపం గంగరాజులుగారి, రాజమారే మహాదేవి గారి, విష్ణువర్ధన ప్రభువుల హృదయవైశాల్యం నూచించేది. ఆ విరరణ, ఆ ఆధిపతి, ఆ తెదగు ఇంకెక్కడా చూడడం సాధ్యంకాదు. బంగారు సోనలేపారించి నిర్మించినారు ఆ కార్యాలయమంటపం. దానిలోపల అడుగు పెడితే, గంధర్వలోకాన్నే ప్రవేశించినట్లు భ్రాంతి కలిగేది.

హామవేదిక ఏర్పాట్లు స్వయంగా రాజమారే మహాదేవిగారివే. పెద్ద పెద్ద వేండి పక్షులలో అనేక విధాలయిన ఫలపుష్పాలు శుభ మహూర్తానికి మనుషటిరాత్రే సేకరించి పెట్టినారు. పుష్పరాక్షివలె విహారిణున్న సహస్ర పత్ర కమలాలు, శ్వేతపుష్పరాక్షిపై శ్వేతసోదరుహలు, మరొకచోట నానావిధపీఠ వర్ణపుష్పాల మధ్య స్పృశకములాలు,

నీలవర్ణ పుష్పాలమధ్య నీలార్పణాలు సావగులు కొల్పినవి. ఆ పూవులలో ఒక్కటైనా విరిగిన కేవలదిగాని, నిండుగా పెరగనిదిగాని, పూర్తిగా వికసించనిదిగాని, పురుగు గొట్టినదిగాని, తెగులు రగిలినదిగాని, రంగు రగ్గినదిగాని, వాడినదిగాని లేదు. వీరి వీరి తెచ్చిన పూవులను, ఫలాలూ అంతే; పెరుగుదల, రంగు, రుచి - వీటిలో శ్రేష్ఠమయినవి.

సువర్ణపార్వతిలో ఘృత మధుదధిక్షీరేషరసాలు; మరొకవైపు హరిద్రావరణము చందన మృగనాభి మొదలయిన సుమంగళ వస్తువులు, సుగంధవస్తువులు; ఇంకోకోచోట వెండి పల్లెరంలో పాలమరుగుపరె ఉన్న లాబలు. వేదికపై పూర్వార్చిముఖంగాను, ఉత్తరార్చిముఖంగాను వేసిన వెండి పీటలు; మధ్యన పెండ్లిపూజలయిన ప్రభువులు అలంకరించడానికి రత్నాలు పొదిగిన బంగారు పీట; ఇరుపక్కలూ రాజబంధువులు, కుల గురువులు, రాజ పురోహితులు ఆసీనులు కావడానికి శ్రేష్ఠాసనాలు; - ఇవన్నీ ఆహూతులకు ముందే సిద్ధమయినవి.

కారంతా ద్వారపతి పట్టణం పట్టణమే మేల్కొని ఉన్నది. పట్టణంలోని జనమంతా నీరులలోను, రాచనగరుముందును. విధులలో పది పది అడుగులపై పచ్చని పందిళ్ళు; దాని వెళ్ళేవాని పిలిచి పిలిచి మధుర ఫలాలూ, ఎర్రనిది, చెరమరసం, పక్ష్యాదంపంచే చలికేంద్రలు; నాటక వృత్తాంతాలు; భజనకథాగోష్ఠాలు; దేవతార్చనాలు; దివిడిల వెలుగులో యోగాసం, లావణి, బృందనృత్యాలు, బాసపదనృత్యాలు - వీటితో రాత్రి తెల్లవారినది. “ఇంకా తెల్లవారలేదా?” అనేంతలో వాసంతికా దేవాలయంనుంచి ప్రభాతనూచకమైన మంగళవాద్యాల ధ్వని విన వచ్చినది.

ఇటు రాచనగరులో కల్యాణమంటపంలోను మంగళవాద్యాల భారవ మోగినవి. వాసంతికాదేవి ఉత్సవమూర్తి దేవాలయంనుంచి బయలుదేరినది. ఆలయంనుంచి దేవి బయలుదేరగానే, దీపదీపవారు ఇరు వైపుల సాలుకట్టినడిచినారు. మంగళనూచకంగా అలంకృతమైన వీనులు, గుర్రాలు, గోవులు, వృషభాలు ముందు నడిచినవి. అటుతర్వాత పూర్ణ మంథం, కాంధ్యపార్వతి, దర్పణం, ఫలకలకాలు వహించిన ముద్రైదవులు,

బ్రాహ్మణులు, భక్తాదులూ నడువసాగినారు. పిదప దేవీమూర్తిని కల్యాణ మంటపంలో ఒకచోట విజయంచేయించినారు. ఆపైటికి బంగారుప మెరుగుపెట్టినట్లు ఆరణ్యదయమయినది.

ఆహూతులు ఒక్కొక్కరే కల్యాణమంటపానికి రాసాగినారు. జనం దొన్నిగా రోసుకొనిపోతుండా, అల్లరి కావండా చూడడానికి ఆర్మీకలూ, ఆయుధధారులైన వైనికులు అక్కడక్కడ రగినస్థానాలలో సన్నదులై నిలబడినారు. వచ్చిన వారిని వారి వాకి నిర్ణీతమైన స్థానాలలో, ఉచితపీఠాలలో ఆసీనులను చేయడానికి ప్రధాన మహాప్రధానుల శేర్మిర్యంలో ధటలు సిద్ధమైఉండి చురుకుగా పని నిర్వహించేవారు.

ఆహూతులయిన రాజేశ్వరులు రాక్షసమూసమేరులై, పుత్ర పుత్రీయునులై, అంబాలీలలో కూర్చుని, బంగారు వెండి మేనాలోను, ఒక్కొక్కరుగా కల్యాణ మంటపానికి విచ్చేసినారు. మరొకందరు దివ్యాత్మారూఢులై దయచేసినారు. వీరందరూ వైభవోషేరమైన ఉడుపులు, ఆభరణాలు ధరించినారు. ప్రధానులు ఒక్కొక్కరికి స్వాగతమిచ్చి, కృతజ్ఞులై, స్నేహపాహ్లాదాలకు అందరూ సుభాగ్యమైన తేనె పాలు ఆరగించేట్లుచేసి, చేతులపై చందనం, పుష్పాలు అందించి, వారికాసమే సిద్ధపరచిన సుఖాసనాలలో వారిని పిలుచుకొనిపోయి కూర్చోపెట్టి, విలీనిరిన ఉపచారాలతో వారిని తృప్తిపరచినారు. అంత వైభవోషేరమయిన కల్యాణమంటపాన్ని ఆదరసత్కారాలను చూచి ఆహూతులందరూ ద్విగ్ధులుచెరిగినారు.

కొందరు రాజుల మనస్సులో ఆనూయకూడ పుట్టినది. అయితే, వింధ్యగిరివలెఉన్న హొయినశేష్యుని యుద్ధగజాలను, యుద్ధగస్త్రాస్త్ర సంపత్తిని, ప్రచండదండనాయకులను, విషము, సంకట పరిస్థితులలోను స్వామిని రక్షించగల రాజశంఖ్రేష్ఠులైన ప్రధానులను చూచి, పుట్టిన ఆనూయ పుట్టినట్లుగనే గిట్టింది.

రాజశంఖ్రేష్ఠులయిన రాజమారే ఆహూతులయిన రాజవత్సులను, సామంతుల పర్నులను, రేడికర ప్రముఖుల పర్నులను, పుత్రీకలను

వెనుకటిరాత్రే రాచనగరుకు విలిపించుకొని, రావోచిత్రమైన భోజనం చేయించి, తోటనించి ముట్టాడి, విడచి ఇప్పించి, చేపటి కల్యాణానికి చేసిన దయచేయవలెనని మునుపేసి, “ప్రభుదండలో బడలినారా? మా ఆహ్వానాన్ని గౌరవించి దయచేసినారువా, చాల సంతోషం. ఇక్కడ అన్న ఆసుమాలుగా ఉన్నవా? పోకర్వంలో లోపలేదుగా?” అని ఉపచార వాక్యాలతో బిక్టోరియాకృతి నే వివరించి పంపివేసినారు.

గంగరాజులుగారు ఆక్కగారి ఈ చతురతకు రల ఊపినారు. హాయిపరచాలి భాండాగారం ఏర్పాటైనా, చెట్టుచెదరక నిలిచినవి ఆక్కగారి ఆక్కర నిండిన ఉపచారాలు.

వాసంతికాదేవి ఉత్సవమూర్తిని వేదికకు వుడిపక్క పూర్వాభిముఖంగా ప్రతిష్ఠించినారు. వీరప మల్లెచులు పూర్ణకంఠ కనకకలశాలను పెట్టవలసివచ్చి పెట్టి. వేదికకు ప్రవేశింప అనిరించి “సుభాలు ఒకడు రమ్మ!” అని పాడి. హోమకుండం పూతించి, దేవీ హారతి ఎత్తురున్నప్పుడు లోపల ముగ్ధురంతో, గంభీరధ్వనితో వేదఘోష వినిపించినది. రాజభూషితులు, రాజవర్ణంవారు, వేదవేదాంగ సంపన్నులయిన బ్రాహ్మణోగ్రములు కల్యాణముంటపం ప్రవేశించినారు. అందరూ ప్రభువుల, కన్యకల ఆగమనాన్ని ఆరితరూపాలతో నిశ్చీంచినారు.

కన్యల వైభవము, కన్యకలు వెనుకటిరాత్రే వచ్చి, నగరులో ఒక భాగంలో నిడిసినారు. అనుకోదయానికి మందే మాచికచ్చె పిల్లలను మేల్కొల్పి, బంగారు వీటలవై కూర్చోబెట్టి, మల్లెచువులతో రలకు ముగంధతైలం అంటించి అభ్యంగం చేయించి, మంగళస్నానం చేయించి, నీలవంతుల రాకే సాంపులు నింపనీ అని గమగమలాడే సుగంధ రూపాలు చేయించినారు. దీర్ఘంగా వేణీకల్లి మెల్ల, మల్లె, విరచాద దండలను నిండుగా యిరిచినారు. సింహారం, సువర్ణం, కర్పూరకాంతులు కలపానీ ప్లమ్మ వారి అంగాలకు కర్పూరమలయజ మృగవాణి కుంభములు, జన్మాది లేపం అరిచినారు. మోహకమైన వారి విశాల నయనాలకు కాటుకరిక్కి; వాటిని సమ్మోహనాస్త్రాలుగా తిడ్దినారు. పాలమరుగువలె ధవళమైన చీనామరాలుకట్టి, అట్టి వజ్రోవస్త్రాన్నే తేలికగా ధరించినారు. మధుర

రవంతో మైమరపించే మంత్రాలను కాళ్ళకు తొడిగినారు. నవరత్న ఖచితమైన సువర్ణమేఖలను నమముకు విగించినారు. వేలాడుతున్న ముత్తానుచ్చాలతో ముగ్ధులాలిక మరకర పద్మరాగ శోభితమైన కటి సూత్రం ఆమేఖలకు జోడించినారు. అనర్హులూ, సమృద్ధిసారభూతమూ అయిన ముత్తాహారాలతో, వైజయంతి మాలికలతో గళనీమను, వజ్రోభాగాన్ని అలంకరించినారు. పద్మరాగ మరకర మాణిక్య ఖచితమైన కంకణాలు చేతులకు తొడిగినారు. అమృతానికి పుష్టినిచ్చి, స్త్రీత్వానికి సౌభాగ్యం అయిన వారి నిండు రొమ్ముల సాబగును వజ్రోభూషణలతో ఇనుముడింప జేసినారు. చెవులకు ముక్తారత్న మణిహారమైన కుండలాలూ, అలంకరించినారు; కర్ణావరంసాలు కల్పించినారు. ఫాలంలో సులవర తిలక సౌభాగ్యం చేపూర్చినారు.

ఈ అలంకరణమంతా ముగిసినమీదట కన్యలు కారదను పూజించినారు; గోమారను పూజించినారు. అనంతరం రత్నానికి నమస్కరించినారు. మాచికచ్చె విడ్డలను మనసార దీపించి, రస కంఠద్వజ్జే రగిలెనని పెంకాయదిప్పి తీసివేసినది. విడ్డల సౌందర్యాన్ని మనీమనీ చూచి ఆనందించి నది ఆరల్లి హృదయం.

ఆశోక మారసింగమయ్యగారు, పెరుమల పండితులు “సాద్రయినది, పిల్లలు నిద్రమయినారా?” అంటూ వచ్చినారు. కన్యరంధ్రులయినప్పటికీ, “ఒకే రాత్రిలో ఇంతగా పెరిగి ఇంత సౌందర్యవతులయినారా!” అని కన్యలను చూచి ఆక్కజుపడినారు.

కన్యలిద్దరూ ఇద్దరికీ సాష్టాంగ నమస్కారం చేసినారు. పండితులు ఇద్దరు రలలూ నిమిరి, చేతులెత్తి ఆంతరిక్షంవైపు జోడించి, “కేశవుడు మిమ్ముల్ను సదా రక్షించనీ!” అనినారు. మారసింగమయ్య పిల్లిలిద్దరి తలలూ నిమిరుతూ “సావిత్రి దమయంతిలై యశోవతులై బడుకండి” అని ఆశీర్వాదించినారు.

సోకిల్ల గాంధీర్యాలూ, విద్యావినయ సంపదలూ, మధురభావ మధురరూప లావణ్యాలూ, మధురమైన ప్రాయమా, మహాచైతన్యర్యమూ,

మహానుభావుని పాణిగ్రహణం చేసుకోగల సాధాగ్యమా-అన్నీ ఒక్కటిగా చేరి వచ్చినది. కాంఠలకు, లక్ష్మీకి ఆశ్చర్యము.

మాచిక ష్యే దిద్దలకు మధువర్కమిచ్చి, పిదప పాలు తాగనిచ్చి, వాణి రాజమారకద్దకు పిలుచుకొని పోయినారు. రాజమార మజ్జనాచులు ముగించి, కల్యాణమంటపానికి బయలుదేరడానికి సిద్ధంగా ఉన్నాడు. దూరంమించే మంటరాల కలధ్వని విని తిరిగిచూచి కాంఠల లక్ష్మీలను చూచినారు. వాద్దరి ఆనాటినిలవు, నడక, రూపు, ముఖవర్కస్సు, రాజ మారక సుఖమాన్న కలిగించేట్లు ఉన్నది. ఆమె అక్కడే ఒక సుఖాసనంలో కూర్చుండిపోయినారు. కన్యలు ఆ రైగారి పాదాలు తాకి నమస్కరించినారు, రాజమార సుఖవరమావధిని ఆనుభవించుకొని, కోడండ్రను కాగిరించుకున్నారు. కంపిస్తున్న చేతులతో వారిల నిమరురూ, కంపిత స్వగంలో “మాచీ, మాయిల్లు నింపినావుగదమ్మా; మా మనస్సు నింపినావు గదమ్మా! మేము నీకు ఏమి ఇచ్చాము? ఏమి ఇచ్చే నీనిలో నడరూగేనీ?” అని సంగోపాతరేకంలో ఆనాడు. రాజమార ధ్వనిలిచినది; మేను కంటించిక; చెమర్చింది.

మాచిక ష్యే రామగ్రహణింపించి చామరం తీసుకొని మృదువుగా పీచినారు. చేటికలు తైల్యోపచారం చేసినారు. ఒకటిరెండు ష్టకాల తర్వాత రాజమార కండ్లతెరిచి, కన్యలను పరీక్షించి, చిరువత్సనవ్వి, మాచిక ష్యేను చూచి, “ఏమయినదిమాచీ,? మాకు ఏమైనది?” అని ప్రశ్నించినారు. మరల కన్యలవైపు తిరిగి “మేము ఇంతవరకు బడినది ఈ ఒక్కసంగోపంకోసమే. ఇక మీధర్మం వర్ధిల్లినీ. మీ యావనం చిర కాలం ఉండనీ, మీ పాణిగ్రహణంచేసే ప్రభువుల భాగ్యం, యశస్సు ఆచంద్రార్కం నిలవనీ, ఈ ధూమండలం ఉన్నంతవరకు మా కోడండ్ర ప్సృతి మిగులనీ. రాజవంశం వృద్ధిచెందనీ. దేశంలోను, ప్రజలలోను ధర్మం వృద్ధిపొందనీ. అందరికీ మంగళంకలుగనీ... చెప్పండి. మీ భాగ్యవైమనమే ఆయనకు చేపట్టి నడుచుకోండి. ఆరనియడ గౌరవంలో ఉండండి; భక్తి విశ్వాసాలలో మెలగండి. ఇక మీ సోలీల సాధాగ్యాతే ఆరని యశస్సు, ఆరని భాగ్యం.” అని నెలచిచ్చి, వాణి మాచిక ష్యేలో సహా కల్యాణ

మంటపానికి పంపిచేసి, తామూ అక్కడికి బయలుదేరడానికి సిద్ధ మయినారు.

కల్యాణమండపం జనంలో క్రైస్తవీనిపోయినది. ఒక్కపాణిగా పంచ మహావాద్యాలు నివదించాయి. పదిమంది కైతాళిదలు ఏక కంఠంలో హాయిసరేశ్వరుల చిరుదావధిని జయజయలు సలుపుతూ ఉద్ఘోషించినారు. ప్రకాశమానమైన పగలు దీపిల్లమధ్య సూర్యోదయం లాగే హాయిసరేశ్వర విష్ణువర్ధన ప్రభువులు కల్యాణమంటపంలో ధర్మన మిచ్చినారు. సభలోనివారంతా భక్తిమర్యాదలతో లేచి నిలబడినారు. శర సహస్ర కంకాలు ఒక్కమాటగా “ఉఘే, హాయిసరేశ్వర! ఉఘే! ఉఘే!” అని గర్జించినది. ప్రభువులు హాసవృక్షులయి సభకు వందన మాచరించినారు.

ఉన్నతదేహం, పీర్షిని మరులుగారికే ఉద్గండ దోర్దండయ్యగ్నం, నిండైన వత్తుక, వికాలోన్నర వక్షస్థలం, సింహపు కటి, బలమైన ఊరువురు, కాల్లు, గంధీరమైన నడక, పవ్యంతల వికాలమయిన ముఖం, చంచలమూ చపలమూ కాని సౌమ్య నయనాలు, లీర్పిస్తూన్న చక్కని ముక్కు, మహాదాగ్ధ్యం నిరూపించే పెదవులు, కపోటాలు, ఆంధ్ర హేమ్యు ఆంధ్ర తక్కువకాని పీర్ష్యువు, వికాల లలాటం, భుజాలవరకు పేరాడే కేశకరాజ - “ఇంతటి అంగసౌభావానికి ఆలంకారాలెందుకు?” అనిపించి నది చూచేవారికి.

పీరు బ్రహ్మచర్యం చక్కగా పాటించినవారు. సుఖలాలనరకు. భోగాలకు దేహాన్ని బాధపడించినవారు కారు. వైహిక మానసిక శిష్టకాల పూర్ణఫలం పొందిన అనుభవకాలులు. శ్రీమ్రయియోధులకు కావలసిన సకల శస్త్రాస్త్ర విద్యలను బహుకాలం సాధించి సిద్ధిపొందిన వైష్ణవులు. నిర్మములు, ధీమరులు, ధీమతూ ఆయన ఈ మహానుభావులు జన్మజన్మకా సహానుభవములు, మీరుమిక్కిలి తమ పుణ్యాంగరూపిణులు ఆయన ఈ అర్జునులను ఈ జన్మలోను కలియడంకోసం, మధురభావంలో, మందస్మితంలో చేరులు జోడించుకొని కల్యాణమంటపానికి విజయం చేసినారు.

అప్పుడు రాజపురోహితులు విధిపూర్వకంగా అగ్నిహోతృష్టి అవాహనచేసి, అగ్నికుండలో ప్రతిష్ఠించి, దిక్పాలకులను, మహేంద్రుని ఆహ్వానించి, బ్రహ్మను ప్రతిష్ఠించి, ప్రసన్నులుకండని ప్రార్థించి, పరిష్కంభాలమీద దగ్గి, సమిర్తు. ఆజ్యపాత్రం, అర్ఘ్యపాత్రం ఉంచి, ప్రభువుల చేర యజ్ఞేశ్వరునికి సమిర్తులు, హవిస్సు, ఆజ్యం ఆహుతిచేయించి, వరప్రసాదం సాధించి, వినాయక బ్రహ్మ హరిహర దేవారులను శ్రద్ధా ధర్మలలో పూజింపజేసి, ఆర్హత పితృమూల గురుమూలాలవారిని, ఇంద్రాది ఆప్తదిక్పాలకులను, వసురుద్రాదులను, గంధర్వ యక్షనాగులను ప్రార్థించ వలెనని కోరినారు; ప్రభువులు వారు కోరినప్రకారమే చేసినారు.

కుమారవిష్ణులూ స్నానంచేసి ధౌతకాశేయం ధరించి, వేదికవద్దకు వచ్చినారు. వారిని ప్రభువులు దగ్గరికి పిలిచి చేయిపట్టుకొని, తమపక్కనే కూర్చోజేల్చుకొనినారు. తర్వాత పురోహితులు చెప్పిన ఈ ఆర్థం వచ్చే మంత్రాలను స్ఫుటంగా శ్రద్ధతో ఉచ్చరించినారు : “ఓయీ, హుత వహుదా; నేను ఇంతవరకు బ్రహ్మచర్యంలో ఉన్నవాణ్ణి. కాయే నవనామనసా ఆవ్రతాన్ని పాలించుకొని వచ్చినావని నీవు ఎరుగుదువు. ఇప్పుడు చండాభివృద్ధికి పుత్రకాముడైన గృహస్థాశ్రమం స్వీకరించే వాణ్ణయినాను. తేజస్సు, యశస్సుగల ఆయుష్షుండుడైన పుత్రుడు నాకు కలుగని ఆని ఆమగ్రహించు.” తర్వాత ప్రభువులు శాంతల, లక్ష్మి, ఇతర కన్యలు మునుగావున్న పట్టుకాండ పటంముందు రజతఫలకంమీద పెరిపిన దివ్యంమీద వచ్చి నిలబడినారు.

“సులగ్నాస్సవధాన. సుమహూర్తస్సవధాన” అని పురోహితులు, బ్రాహ్మణులు శాంతివాచనం పలుకుతుండగా, వైశుంఛి పుష్ప వస్త్రం ధరిస్తుండగా, మంగళవాద్యాలు నిడబెడుతుండగా, కాండపటమొకటి పక్కకు లోగినది.

అప్పుడు ప్రభువుల కట్టెడుట కైలాసపర్వత ధవళేశ్వరం నుంచి భూమికి దిగివచ్చిన గంగా గోత్రేవులూ అన్నట్టు శోభమానలయినారు నవవహుర్నిర్దయ. వెనుక నిలబడిన ఐదుగురు కన్యలూ వీరి పరిచార కన్యకలవలె ఉన్నారు. శాంతల లక్ష్మిని దివ్యసౌందర్యం కనిన జనం

ఉత్సాహ కోలాహలం చెప్పలేరంతారు. ప్రభువులు ఈయిద్దరు మంగళ గౌరువును ఇంత సమీపం నుంచి ముందెప్పుడూ చూడలేను. ఆనాడు కుమారవిష్ణువు ఉపనయనంనాడు, తర్వాత వీరి వీక్షాగానం నగరులో జరిగిన దినం ప్రభువులు వీరిని చూచినప్పటికీ కంటే, నేడు వీరి సౌందర్యం సేలుగురెట్లు హెచ్చయినది. అప్పుడు, ఆ సుమహూర్తంలో, మాచికజ్వే ఆ ఉదయం బిడ్డలను మనసార అలంకరించిన మీదట, అనుకొన్నారు : “ఇప్పుడు ఈ కన్యలు ముక్కంటి రేపసునూ భంగపరిచేరు.” అని. ఇప్పుడు ఆలాటి సౌందర్యవతులను చూచి ప్రభువుల హృదయం పొంగిననది; తల వంచుకున్నారు. మరొకమారు చూద్దామనిపించినది ఆ సంయమికి కూడ. జన్మాంతర ఋణానుబంధంలో ప్రకృతిహూడా సహకరించినది. ప్రభువుల మనసును మాయ కప్పి వేసినది; మనసు మోహాకులమైనది.

దగ్గర నిలుచున్న మాచికజ్వే తనవమార్తె చేతికి పుష్పమాలను అందించినది. శాంతల దానిని కండ్లకండ్లకొని, ముఖంపైత్రి, సిగ్గు గుప్పిరి గొనగా. సంతోషపునవ్వులో ముఖం వేడెక్కగా, హృదయపు స్వాధీనత అంకెతప్పగా, చేతులో ఉండే పుష్పమాలికలను కొంచెమే టైకి ఎత్తినది. నిటూరుగా నిలబడిన తన మేడ ఆమెకు అందలేదనుకుని ఆ మహాభాగులు తమ హృదయేశ్వరికి తలవంచినారు. శాంతల పుష్పమాలతో ప్రభువుల కంఠం అలంకరించినది. పుష్పమాల వేస్తున్నప్పుడు ప్రభువుల ఉత్త మాంగం శాంతల కరపల్లివారలకు రెగిలి, ఆమె దేహమంతా గగుర్పొడిచింది. సభవారు సంతోషంతో కరతాశ్చర్యములు చేసినారు.

రాజపురోహితులు నవవమదమాలను ప్రభువుల చేతికి అందించినారు. దానిని ప్రభువులు క్షీతితో శాంతల కంఠంలో వేసినారు. సభవారు మరొకమారు ఉత్సాహంతో హృద్ధవ్వని చేసినారు.

పిదప పెరుమలపండితులు కుమార్తె చేతికి నవమల్లి కాహారం అందించినారు. లక్ష్మీదేవి ఆహారం అందుకొని కండ్లకు అడ్డుకొని, అక్క అయిన శాంతల ముఖం ఒకమారు పరికించి, అనుమతి అడిగి, చిరునవ్వునూ తలవంచి నిలబడిన ప్రభువుల కంఠసీమను అలంకరించినది. సభవారు ఇంకొకమారు హృద్ధవ్వనిచూచారు చేసినారు. ప్రభువులు తల

యెరివప్పుడు లక్ష్మీ కరపల్లవాలు ప్రభువుల కపోల కంఠ ప్రదేశాలను యెక్కినట్లుగా న్నున్నట్లుగా పుణికి కిందికి దిగినది. ఆప్పుడు లక్ష్మీకి ఆకస్మాత్తుగా న్నున్నట్లుగా పుణికి కిందికి దిగినది. కూడా కాంఠలకు ఆయినట్లే ఆవర్తనయైన స్వర్ణసుఖం కలిగినది. ప్రభువులకు ఆలాగుననే అయినది. ఆపట్టినుంచి ఆమగ్గురి హృదయాలూ ప్రభువులకు ఆలాగుననే అయినది. ప్రభువులు నవవికసిర నిలారేమలయలో లక్ష్మీ సమానానుకంపాలయినది. ప్రభువులు నవవికసిర నిలారేమలయలో లక్ష్మీ సమానానుకంపాలయినది. ప్రభువులు నవవికసిర నిలారేమలయలో లక్ష్మీ సమానానుకంపాలయినది. ప్రభువులు నవవికసిర నిలారేమలయలో లక్ష్మీ సమానానుకంపాలయినది.

రక్షాతర రక్షిణ విడుగురు కన్యలూ ఒక్కొక్కరుగా, ప్రభువులకు మాలలు చేసినారు. ప్రభువులూ సంతోషంతో మండస్థిరులై వారికి ఒక్కొక్కరికి దండలుచేసి, గాంధర్వ వివాహరీత్యా వారిని పొణిగ్రహణం చేసుకొని, పర్వలుగా స్వీకరించినారు. జనస్తోమం మహోత్సాహంతో నివదించినది.

జటువైపు కాంఠల, లక్ష్మీ నడచినచి, ప్రభువుల ఎదుట నిలబడి వారి ముచ్చకంపై ముత్యాలసేసలు పెట్టినారు. ప్రభువులూ పెట్టినారు. ఇలాగు మాడుపాళ్లు జరిగినది. సభ ఆవర్తనం ప్రతిపాదీ ఉత్సాహంతో పెద్దపెట్టిన ఉద్ఘోషించినది. అటువీధు ప్రభువులూ కన్యలూ హోమ మండం వద్దకు ఆడుగులుచేసి, అక్కడ అమర్చిన పీఠాలపై కూడికాలు మొదలు పోని కూర్చున్నారు. ప్రభువుల కూడికకా కాంఠల, లక్ష్మీ, వారి వెనుక ఇతర కన్యలూ కూర్చున్నారు. లాజహోమానికి అన్ని సిద్ధమయినది.

లాజలను రీసుకొని వధువుల దోసిళ్ళలో నింపే వాధ్యుర వధువుల సోదరులకు చూత్రమే ఉన్నది. కాంఠలకుగాని, లక్ష్మీకిగాని, రోద బుట్టువు దేవరూరేంద్రున, రాజమూరీ కుమార విష్ణువునే వాకిర్లలో సోదరుడుగా చేసినారు. వధువు బిడ్డలో చాల ఆనందమయినది. కుమార విష్ణువుకు కలిగిన ఆనందం అంతింతగాదు. ఇద్దరు అక్కలూ ఈకొత్త తమ్ముణ్ణి లాగుకొని తమ మధ్య కూర్చోబెట్టుకొన్నారు. కాంఠల హితంగా, మృదువుగా కుమారుని చెవిలో "సహోదర" అన్నది. అతడు నవ్వి అంత మృదువుగానే "అక్క!" అనినాడు. లక్ష్మీ కుమారుని చేతిలో తన

చేయిపెట్టి "రమ్మదూ!" అనినది. కుమారుడు లక్ష్మీని చూచి నవ్వి "అక్క!" అన్నాడు. ఆ సుమహావర్తంలో, ఆమధుర నవ్వివేగంలో, వారి స్వయంభవించి వాంఛవ్యం రక్ష బంధుత్వం కంటే హెచ్చుగా ఋణానుబంధంగానే ఏర్పడినది. వధువులకు ఆనాడు ప్రాణమంతే ప్రియమైన భర్త, భ్రాత ఇద్దరూ లభించినారు.

కుమారుడు లాజలను ఎత్తి ఎత్తి అక్క-గారల దోసిళ్ళలో నింపినాడు. పురోహితులు వధువులలో ఈ అర్ఘంవచ్చే మంత్రాలు పఠింపజేసి అగ్ని దేవునికి లాజామలలను మాడుపాళ్లు చేయించినారు. "నా పతి దేవునికి లాజామలలను మాడుపాళ్లు చేయించినారు. నా పతి బంధువుల కందరికీ ఆయుష్యంమకాని. అరనికి అభ్యుదయంరాని. నాపతి బంధువుల కందరికీ అభ్యుదయం రాని. మా బాదులకు అభ్యుదయంరాని, నాకూ, నా పతికీ చక్కని పాండిక ఏర్పడని. అగ్నిదేవుడూ, ఆరనిపత్ని స్వాహాదేవి ఈ ప్రార్థనలను నెరవేడేట్లుచేయని."

చురవశునికి యధేచ్ఛగా ఆ బ్రాహ్మణులి, హోమం జరిగాయి. నవగ్రహ జపహోమశాలి దానాలు జరిగినవి. కాంఠల, లక్ష్మీ, బమ్మల, రాజల, చవ్వల, బిజ్జల, దేవకి - అందరు కన్యలు ఆరుంధలినీ పూజించినారు. మాంగల్యాలపూజఅయినది. ముత్తైదు సావిత్రిపూజ జరిగినది. ప్రార్థనలు, మడుపులు చెల్లించడం అయినది. ధాకోదకసంగ్రహణం అయినది. ముత్తైదువులు మాంగల్యాలను స్పృశించి, పసుపు కంఠమలుపెట్టి ఆశీర్వదించినారు.

కన్యలందరికీ ప్రభువులు మాంగల్యాలు ధరింపజేసినారు. ముఖ్య వధువు బిడ్డరూ ఇప్పుడు ప్రభువుల ఎడమవైపునచి కూర్చున్నారు. మాచిక బై, మారసింగమయ్యగారు ప్రభువులవద్దకు వచ్చి, వెండిపళ్ళెంలో ప్రభువుల పాదాలుకడిగి, మధుపర్మించి సత్కరించి, కాంఠల చేతుల్లో నాచికేళులంఉంచి, ఆ ఫలం ధరించిన చేతులను ప్రభువుల చేతులకు అప్పగించి, కింద వెండిపళ్ళెం పెట్టి ధాకోదకసంతో యథావిధిగా ధారపోసి తమ సర్వస్వమయిన కాంఠలను ఆ మహాభాగులకు అర్పించినారు.

ఆనంతరం పండితులు తమ కుమార్తె చేతులలో పూర్ణఫలం ఉంచి, ఫలంధరించిన చేతులను ప్రభువుల చేతులకు అప్పగించి, ఆరేధక

సంతోషంతో, తమ హృదయమణివరే ఉన్న కుమార్తెను ప్రభువులకు ధారపోసి యిచ్చినారు. అప్పుడు మాటకట్టె హృదయం శూన్యముయినట్టు అయినది. ఆమె కన్నులనుంచి ఆశ్రువులు ధారకట్టినవి.

పురోహితులు ఉచ్చరించిన మంత్రాలను ప్రభువులు నిదానంగా, అర్థమయ్యేటట్టు ఉచ్చరించినారు : “సర్వం తానం పాండవదేశం నం నీ పతి ఆయన నాతో నీవు శాశ్వతంగా ఉండవలెనని నేను నీ పాణి గ్రహిస్తున్నాను. భగవద్దేవత సమీపపురుషులనే ఈ నలుగురు భవతలూ నిన్ను నాకు ఇచ్చినారు. వీరులూ, దేవతలూ భక్తులూ ఆయన కుమారులను ప్రసవించి, మాకు సుభమా సంతోషమా కలిగించే దానవుకా.”

వీడవ ప్రభువులు శాంతలను, లక్ష్మిని పానరాతిపై నిలపి, ఈ అర్థంవచ్చే మంత్రాలు ఉచ్చరించినారు : “ఈరాతిమీద ఎక్కి రాయి వలె స్థిరంగా నిలబడండి. జీవితంలో ఎన్నికష్టాలు, ఎన్నిదుఃఖాలు వచ్చినా, మీరు రాయివరే కదలక మెదలక వైర్యం చెడక నిలబడండి.” ఇది ఆయన తర్వాత నడచినది సప్తపది. ప్రభువులు పడతుల చేయిపట్టుకొని ఏడు అడుగులు వేసినారు. “ఆహార సంగ్రహణం చేస్తామని మొదటి అడుగు. ఎల్లప్పుడూ శరీరాకోగ్యం కాపాడుకొంటామని రెండో అడుగుకు శపథం. విశ్వరూఢివృద్ధి చేసుకొంటామని మూడో అడుగుకు శపథం. పరస్పర మమరాఢివృద్ధికి పాటుపడుతామని నాల్గో అడుగు. సంతతి పాలనాధివృద్ధికి ప్రమాణం ఐదో అడుగు. దీనికి అనుకూలమయిన ఋతుకాల నియమాలను అనుసంస్తామని ఆరో అడుగు. చిరస్నేహంకోసం ఏడో అడుగు ప్రమాణం. ఈ ఏడడుగులు మీరు నాతోపాటు నడచి నాకు సఖులయినారు. ఒకే మనసుతో ఉండాము; ఒక్కటిగా సంకల్పిస్తాము; ఒకేపాత్రం ఒకరు కోరుదాము; సుఖదుఃఖాలలో సమంగా పాలు గొందాము. మనస్సులను ఒక్కటిగా చేర్చి ఒకరినొకరు చక్కగా తెలుసు కొని జీవించుదాము.” అనే అర్థంవచ్చే మంత్రాలను ఉచ్చరిస్తూ ఆగ్ని పాక్షిగా, సదస్సు పాక్షిగా సప్తపది ముగించినారు.

ప్రభువులు ఒక్కొక్క అడుగుకూ నిలబడి ప్రమాణమంత్రం ఉచ్చరించి, “దీనిలో మీరు నన్ను అనువర్తించండి.” అంటూ ముదదుగువేసి

నారు. “అనువర్తిస్తాము. సహకరిస్తాము.” అంటూ వధువు లిద్దరూ అడు గడుగుకూ నిలబడి ఆగ్ని సమక్షంలో, సదస్సు ఎదుట ప్రమాణ వచనాలు పలికినారు.

సప్తపది అయినమీదట, ప్రభువులూ, శాంతలూ సింహాసనానికి ప్రదక్షిణంచేసి, పూజించి ననుస్మరించి సింహాసనం ఆధిరోహించినారు. ప్రభువులు చేయిముందుకు చాచి శాంతలను సింహాసనంమీదికి ఎక్కించి తమ వామ పార్శ్వంలో కూర్చోపెట్టుకున్నారు. పంచమహావాద్యులు భోయన ఘోషిస్తుండగా, సభవారంతా హస్తాలిరేకంతో “జయము జయము ! మహారాజ్ఞి శాంతాలాదేవిగారికి జయము కలుగుగాక !” అని నివదిస్తుండగా, ప్రభువులు శాంతల శుభ్రకోమల లలాటానికి రత్నభుజిత సువర్ణపట్టకట్టినారు. రాజపురోహితులు, బ్రాహ్మణోత్తములు, మహానదుల పుణ్యదేవాలను కనకకుంభాలలో నింపినింపి శాంతలదేవికి మంత్ర పూర్వకంగా అభిషేకం చేసినారు. ఆనంతరం ప్రభువులు, శాంతలదేవిగారు సింహాసనం దిగినారు. మాచికట్టె, లక్ష్మి - ఇద్దరూవచ్చి శాంతలదేవి ఇరువైపులచేరి చేతులు పట్టుకొని, అభిషేకార్ద్రమైన వస్త్రాలనువీచి నూతనవస్త్రధారణం చేయించడానికి అభ్యంతరమందిరానికి పిలుచుకొని వెళ్ళినారు.

శాంతలదేవి నవదుకూలాల ధరించి వచ్చినారు. తర్వాత శేష హోమం, మహాశిర్వాదం జరిగినవి.

గౌరమ్యుగారు, మరొక నగరుకట్టడి ముత్తైదు బంగారు పశ్యేలంలో యజ్ఞేశ్వరునికి, ప్రభువులకు, రాజ్ఞి మణులందరికీ ఆరవిపిచ్చి, సేసలు పెట్టినారు. ప్రభువులు నేడు రలవంచలేదు. ముత్తైదుతల్లిని చూచి సమ్మంతంలో చిరునవ్వునవ్విన్నారు. గౌరమ్యుగారు మందహాసంతో “మీరు సత్పుత్రులు. నూరేండ్లు చక్కగా జీవించండి.” అని ఆశీర్వదించి సేసలు పెట్టినారు. సభవారంతా వివాహోత్సవ దంపతులమైన మంగ భాక్షుల వర్నం కురిపించినారు.

సభలోవున్న మహారాజ, రాజ, సామంతు, శ్రీమంతాదులు తమ పత్నులతో ఒక్కొక్కరుగా వేదికమీదికి వచ్చి, రాజదంపతులకు

సంభంధం, తమ ర్హస్య సంతోషాలు నూచించడానికి రాజదంపతులకు ఆనర్హ రక్షాధరణాలను, శ్రేష్ఠదూతాలను అర్పించినారు. దూరదూర దేశాల రాజులు ఆపూర్వ వస్తువులను తమ సంతోషంతో పంపినారు. కామరూప దేశప్రభువు వింధ్యగిరివలెవున్న పది ఏనుగులను పంపినాడు. కాంభోజరాజు ఉర్దమ లక్షణాలుగల, శ్రమసహిష్ణువులయిన పది జవ నాశ్వులను బహూకరించినాడు. సింధురాజు కామధేనువులవలె ఉంటూ, కండలరా లదిపాలు ఇచ్చే నూరు కవీల గోవులను పంపినాడు. లంకాధిపతి ఆనర్హ రక్షాధరణాలు కానుక పంపినాడు.

వీటిని స్వీకరించిన హయిసభ ప్రభువులు ఈ రాజాధిరాజులకు, వివాహానికి వచ్చినవారు స్వదేశానికి, స్వనగరానికి మరలి వెళ్ళినప్పుడు, ఒకటికి గెండులలు మర్యాదలుచేసి ఉడుగరలు, కానుకలు ఇచ్చి పంపించినారు. దూరదేశాల రాజులకు సమయం ఒడలినప్పుడు సరసమాన మైన, అథవా హేచ్చయిన మర్యాదలు జరిపించినారు.

వివాహానికి వచ్చిన వారందరికీ ఫలాలు పుష్పాలు పంచిపెట్టినారు. రాజ్యవర్గం వారికి, అతిథులకూ, ఇతరులకు వారివారి ఆంక్షుకు, రేగినట్టు భోజనోపచారాలు జరిగినవి. వస్త్రధారణ భూదాన గోదాన హిరణ్యదానాదులు యథేచ్ఛగా జరిగినవి. బీదబిక్కి, దీనులకు, వికలాంగులకు- అందరికీ ఆన్నదాన వస్త్రధారణలు ర్హస్య ఆయ్యెంరగా జరిగినవి.

ఆరాత్రి ప్రభువులు, కాంఠంజేరి, లక్ష్మీదేవి పట్టపు ఏనుగుమీద వెండి అంబరాలలో ఆసీనులై, సమస్తవైభవంతో రాజధానినిధులలో ఉండగినారు. రెండు మాడునాల్గు కల్యాణ మంటపంలో ప్రభువుల, రాజుల సమక్షంలో విద్యనోష్ఠి, కవిగోష్ఠి గాయన వర్తన మల్లయుద్ధ శస్త్రాస్త్ర సామర్థ్య ప్రకాశం, వివిధ కళానైపుణ్య ప్రదర్శనలు జరిగినవి. వారి వారి యోగ్యతకు ఆనుగుణంగా ప్రభువులు బహుమానాలు ఇచ్చి సంతోష పెట్టినారు.

దేశదేశాలనుంచి వివాహానికి విచ్చేసిన రాజులు, మహారాజులు, సామంతులు, విద్వాంసులు, కలావిదులు, వజ్రవృంగపులు, సుతుష్టిలో తమతమ దేశాలకు మరలినారు. కొందరు హాయిసగరాజుల తీరిని, వీరిని, సర్వమత సమాన గౌరవాన్ని, న్యాయధర్మాలను చూచి రాజధానిలోనే వెలకొనినారు. ఈ విధంగా స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొనిన వారిలో మార సింగమయ్యగారి మేనల్లుడు కేశమల్లు నాయకుడూ ఒకడు నాయకుడు అనే బిరుదు కొంతకాలం తర్వాత వచ్చినది. ఈ కేశమల్లుడు తలవనపురనివాసి. ఆపైన తలవనపురాన్ని రాష్ట్రకూటసామంతులైన గంగరాజుల వంశం వాడొకడు పాలించేవాడు. రాష్ట్రకూటులు ఆపైన చోళుల సామంతులుగా ఉండేవారు; అంటే, ఈ గంగరాజులు గూడ చోళుల ఆధీనంలో ఉండేవారు.

కేశమల్లుడు పెద్ద వ్యాపారి. కాంభోజదేశం నుంచి గుర్రాలు తెప్పించి, ఈ దేశాలలో అమ్మి చాల ధనం సంపాదించినాడు. సముద్రాంతర దేశాలలోను వ్యాపార సంబంధం పెట్టుకొన్నాడు. ఆకాలంలో కొందరు బ్రాహ్మణులు కూడ సముద్రాంతర దేశాలలో వ్యాపారం నడిపేవారు. కేశమల్లుని సిరిసంపదలు చూచి తలకాదు రాజుకు ఈ వ్యక్తి కలిగివది; మితిమీరిన ఆడపాల మురిపాల విధించి అతని ధనంలో బహుభాగం ఆపహరించివాడు. అంతేకాక అతడు సముద్రాల తెప్పిస్తున్న గుర్రాలు, బంటులు, ఖర్చురాలు మొదలయిన వాటి మీద కూడా పెద్ద

సుంకాలు విధించినాడు. ఇంకా నానావిధాలుగా చిక్కులు పెట్టినాడు. పీటసంతా సహించడానికి కేరమ్మల్లనికి సాధ్యంకాలేదు. అయితే, ఎవరికి చెప్పకొనడం? ఆ ఊరినే వదలిపెడుదామని కేరమ్మల్లడు ఒక మారు దొంగించుకున్నాడు. అరడు, అరని భార్య జక్కియ్యమ్మ, ఒక్క కుమార్తె చందల - ఈ ముగ్గురే ఆతని సంసారం.

మాచికమ్మ పీటకుమార్తె చందలను చూచినవెంటనే, రస కాంఠల కూడ ఆ వసుస్థులో అలాగే ఉండినదని అనుకున్నారు. అంతేకాక కేరమ్మల్లడూ రస పతి బంధువేకదా! మాచికమ్మ కేరమ్మల్లనితోను, జక్కియ్యమ్మలోను అన్నారకదా! “ఆ రాజుగారు మీకు ఇంకా చిక్కులు పెట్టేటప్పుడు మీరు ఇక ఆ రాజ్యంలో ఉండడం తేమంకాదు. చిన్న రసంలోనే బంధువులను బలగాన్ని విడిచి, దూరదేశానికి వెళ్లి స్థిరపడి నారు. చాల ప్రయాసతో నీరిని, తేరును సంపాదించినారు. మీ కన్నది ఇదొక కుమార్తె. ఇక మా దేశంలో స్థిరపడండి. మా ప్రభువులవారు మంచివారు. మా అల్లుడుగారిని పొగడ్తాడు. ఇక్కడే ఇల్లు కుదుర్చు కొని వ్యాపారం నడపండి. సాధ్యమయిన ఏ సహాయమైనా ప్రభువులు సంతోషంతో చేస్తారు. మీ విషయాలన్నీ గంగరాజులుగాణికి, రాజు మారకూ తెలుసును. మీ సారంభవనం ఏర్పడేవరకూ మాతోనే ఉండ వలసినది.” అని. మాచికమ్మ ఈ విధంగా నిర్బంధపెట్టి వారిని రమవడ్డే నిలుపుకున్నారు.

కాంఠల పోలికలున్న వారి కుమార్తె చందలను మాచికమ్మ స్త్రీతో “కాంఠల” అనే పిలిచేవారు. “మా కుమార్తె కాంఠల నగరుచేరినది; లక్ష్మీకూడ చేరినది. మాయిల్లు శూన్యంగా ఉండరాదని భగవంతుడు ఈ బిడ్డను మనకు పంపినాడు.” అని మాచికమ్మ రస పతితో అనినారు. చందలను చూచి మాచికమ్మ మనసుకు ఒక విధంగా సమాధానమయినది.

రలవనపురాధిపతి దుర్మార్గులకు, చెడునడకలకు కోపగించుకొని, ఆలోచించి రస వృద్ధులలో నాటి మొలిపించి, దాని వృద్ధికి నీరు పోస్తూనే కేరమ్మల్లనికి హాయిసశేష్యుల ఆశ్రయ రక్షణలు అవసర

మయనవి. దానికితోడు ఆ నగరంలోనే స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొనడానికి మాచికమ్మ మారసింగమయ్యగారు బలవంతమూ ఎక్కువయినది. అంతే కాక పతి మనోభిప్రాయానికి జక్కియ్యమ్మకూడ సమ్మతి ముద్రవేసినారు. కేరమ్మల్లడు ఆపట్టినుంచి ద్వారపతి నే నివాసంగా చేసుకొన్నాడు; శ్రమతో, ఉపాయంతో రలవనపురంలోని రస విశ్వర్యమంతా నెమ్మది నెమ్మదిగా ద్వారపతికి చేర్చుకొన్నాడు. దీనిని విని విష్ణువర్ధనులకు సంతోషం కలిగింది. కేరమ్మల్లని సగౌరవంగా నగరుకు పిలిపించుకొని, అరని సమగ్ర చరిత్రను, రలవనపురపాలకుని నడవడిని విచారించి తెలుసు కొనినారు.

కేరమ్మల్లనికి హాయిసశేష్యుల ఆశ్రయమిచ్చినారని విని రలవన పురాధిపతికి రల వేడ్కినది. రస సమస్తైశ్వర్యాన్ని కేరమ్మల్లడు ఉపాయంతో ద్వారపతికి సాగించివేసినాడన్నమాట విన్న రత్నార నాని రల పూర్తిగా చెడిపోయినది. కేరమ్మల్లని సామాను గంటాను, ఎక్కు, పసుపులు, రథ గజాశ్వాలు, ధనకనక రత్నభూషణాలు - మొదలయిన వాటిని రాజమాన్యపు సుంకపు అధికారులు లంచంతోనే పడలిపెట్టినారన్న ఆలోచనతో ఆ అధికారులందరినీ పట్టి చెరలో పడవేసినాడు.

హాయిసశేష్యుల వివాహానికి ఆహూతులయినప్పటికీ ఆనూయా పదవై రాకపోయినవారిలో ఈ రలవనపురరాజు ఒక్కడు. గనపాదునకు ఉన్న రాజ్యం పూర్వ పశ్చిమ సముద్రాల ఎల్లలకు రసచేరులు చాచడం చూచి ఆతనికి రట్టుకోలేనంత ఈర్ష్య కలిగింది.

హాయిసశేష్యులకూ రలవనపుర రాజుపై అనుమానం ఉండనే ఉండినది. కేరమ్మల్లని మాటలతో అది మరింత దృఢపడినది.

ద్వారపతిలో ఈ విధంగా స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొన్న శ్రీమంతు లలో మరొకడు భక్తదయన కల్పాణరామతుడు. కల్పాణరామతుని తండ్రి చవుండశెట్టి; రెల్లి కాంచీయక్క. కల్పాణరామతుని సలి సహజ దేవి. ఈ దంపతులకు సంతకులేను. వంశవృత్తిగా వచ్చిన వ్యాపారాన్ని

స్వయంకృషిలో ఆధివృద్ధిపరచి, అర్హతకమైన ధనం సంక్రమించినాడు కట్టణరాజులకు. పిల్లలులేరని ఈ చంపరులిద్దరూ దీక్షయాత్ర ప్రారంభించి, భరతఖండంలోని అన్ని క్షేత్రాలూ దర్శించి, క్షేత్రదేవతల సేవ, మహానదుల స్నానం, క్రతనియమాల నిష్ఠలో ఆచరిస్తూ సంచరిస్తున్నప్పుడు కొట్టాపురానికి వచ్చి మహాలక్ష్మిని దర్శించినారు; భక్తిలో సేవ, ఉత్సవాలు నడిపినారు. సహజదేవి మహాలక్ష్మిని పూజించి, “వంశాధివృద్ధికి ఒకేఒక మగనిమునునైనా కరుణించు” అని వేడుకొన్నది. మహాలక్ష్మి ఆ రాత్రి సహజదేవికి స్వప్నంలో దర్శనమిచ్చి, “ఈ జన్మలో మీకు సంతతిభాగ్యం లేదు. ముందు జన్మంలో మా వరంలో మీ యిట్టసిద్ధి కలుగుతుంది. ఈ జన్మంలో మీకు విపులసంపత్తి అనుగ్రహించినాను. దీనితో మీ మనస్సుకు శాంతి కలిగించుకోండి.” అని సెలవిచ్చినట్లు తోచినది. సహజదేవి దీనిని పతికి తెలియజేసినది. “నిపులసంపత్తి అనుగ్రహించినాము. దీనితో మీ మనస్సుకు శాంతి కలిగించుకోండి” అనే మాటల ఆర్థమేమిటని కట్టణరాజులకు యోచించినాడు. “సంపత్తితో శాంతి పొందినవాడు ఇదివరకూ ఎవరూలేరు. మహారత్ని ఇట్లెందుకు ఆనతి యిచ్చినది!” అని కట్టణరాజులకు చాల యోచించినాడు. యోచన తెగలేదు. “మహాలక్ష్మి దిక్కు చూపించని” అని ఊహకే ఉండిపోయినాడు. కొన్నినాళ్ళ తర్వాత పుట్టిన ఊరి ఋణం అరనిని తనవద్దకు రప్పించుకొనినది. అప్పుటికి ఆరేడు పుట్టిన ఊరువదలి ముప్పయి ఏండ్లయినది. పత్నితోపాటు తన జన్మ గ్రామానికి వచ్చినాడు. ఆ గ్రామం పేరు దొడ్డగడ్డపల్లి. బ్రదికిఉన్న బంధువులు, ఇష్టులు కొందరు వారికి సంతోషంతో, ఆదరంతో స్వాగతమిచ్చినారు. కట్టణరాజులకు అక్కడే కొంతకాలం నివసించి, ఆ పక్షలో సుందరమైన పెద్ద మహాలక్ష్మి దేవాలయం కట్టించి, దేవిని ప్రతిష్ఠ చేయించినాడు. ఇది జరిగినది శాలివాహన శకవర్షాలు ౧౦౩౨లో. అప్పుడు దొడ్డగడ్డపల్లికి “ఆధీనత కొట్టాపురం” అనే కొత్త పేరు వచ్చింది.

ఆ సమయంలోనే అక్కడికి ఒకటిన్నర గవ్యూతిమారంలో యుగచి నదీతీరంలోని వేలాపురంలో విష్ణువర్ధన ప్రభువులు, రాము పట్టానికి

వచ్చిన కొత్తలోనే, పెరుమల పండితులకు ఇచ్చినమాట మేరకు శ్రీ విజయనారాయణదేవునికి ఒక మహాదేవాలయం నిర్మిస్తున్నారు. శ్రీ విజయనారాయణదేవునికి ఒక మహాదేవాలయం నిర్మిస్తున్నారు. సోంవర్ణంలోగాని, వైశాల్యంలోగాని, భవ్యంలోగాని, కొక్కలా వైశాల్యంలోగాని ఈ భరతఖండంలోనే అలాటి దేవాలయం మహాదేవాలయం నిర్మాణం దాదాపు పూర్తికావడానికి ఉండినది. ప్రభువులు దేవాలయ నిర్మాణం దాదాపు పూర్తికావడానికి ఉండినది. పెరుమలపండితుల దివ్యజ్ఞానాన్ని పొందిత్యాన్ని చూచి, విష్ణుదక్షిమార్గం వారి నుంచి ఉపదేశం పొంది, రాము జన్మతః శైవలయనప్పటికి విష్ణు భక్తిపథాన్ని ఆనుసరించినారు. ఇటు సైవమతంలోను వారి అభిమాన గౌరవాలు తిక్కునకాలేదు. అటు శైవమతంలోను వారి అభిమాన గౌరవాలు కుదరలేదు. సర్వమత సమదర్శియైనారు విష్ణువర్ధన ప్రభువులు.

ఈ విజయనారాయణ దేవాలయ నిర్మాణం జరుగుతున్నప్పుడు, అక్కడి పనులు సమర్పకంగా, చక్కగా జరుగడం చూడడానికీ, అలాగే చనలు చెప్పడానికీ పెరుమల పండితులు రెండు ద్వారపతిమంచి వేలాపురికి వచ్చి వెళ్ళేవారు. వారివెంట అస్త్రధవళులు ప్రభువులూచి వెళ్ళేవారు. నృపకాముల కాలంనుంచి ఎరెయంగ ప్రభువులు కాలంవంటి ఈ వేలాపుర హోయిసభ రాజధాని. ఎరెయంగ ప్రభువులు వేలాపురికి దాదాపు ముప్పాత్ర గవ్యూతిమారంలో ఒక ఊరు కొత్తగా స్థాపించి, దానికి ‘ద్వారపతి’ అని పేరుపెట్టి, కోట కొత్తగా కట్టించి, దాని రెండు నూతన రాజధానిగా చేసుకొన్నారు. ద్వారపతి కూడ యోగవంశమున మహాపట్టణ మయినది.

సర్వకాలాలకూ భారతకల్పకానైపుణ్యానికి సాక్షి అయిన వేలాపురి దేవాలయం పూర్తికాగానే, పరబ్రహ్మ స్మరణి. ఆలిప్రసన్నుడు, ఇష్టయినవాడు అయిన శ్రీ విజయనారాయణస్వామిని హోయిసభ విట్టి లేవ ప్రభువులు మహాభక్తితో శకవర్షాలు ౧౦౩౯ హేబిశిందీ సంవత్సరం చైత్రశుద్ధపంచమి వడ్డవారంనాడు ప్రతిష్ఠించి ఆ ధీవంతుని ఆర్యాదాన్ని అరని నామాంకితమే అయిన ‘విష్ణువర్ధనులు’ అనే సార్థకనామధేయాన్ని, పొందినారు.

కుల్లూరాహుడు, సహజదేవి విష్ణువర్ధన ప్రభువుల వివాహానికి ఆహూతులయి వచ్చినారు; ద్వారవతి శోభను, ప్రభువుల ధర్మద్రవ్యమాచి ముగ్ధులై అక్కడే ఇల్లుకట్టుకున్నారు; ప్రభువుల ఆదరవిశ్వాసాలకూ పాత్రులయినారు.

2

కాంతలలోను, లక్ష్మిలోను నగరునింపుకొన్నతెర్వాత రాజమారతకు నగరే ఆనందస్వర్గమయినది. ప్రభువులకూ మహేంద్రపదవి వచ్చినట్టుయినది. జనుల జీవితమూ ఆనందమయమయినది. ప్రియసఖుల ఆదరాసరాగ గౌరవాలు, గాయననర్తన మాధుర్యం, ఉత్తమసాంఘికత్యం, అతిశయ జ్ఞానం, దేవపితృభక్తి, నిర్మలాంతఃకరణం - వీటితో ప్రభువుల నిత్యజీవితం ఆనందమయమయినది. మహాలక్ష్మి, సరస్వతి ఒక్కటిగా ఇంటికి వేంచేసి నారు గదా!

ఎండిపోయిన రాచనగరులో ఒక్కసారిగా పూజలూ, ఉత్సవాలులూ మంగళకార్యాలూ మరల పొంగి ప్రవహించసాగినవి. మంగళలక్ష్మి, భాగ్యలక్ష్మి సంతోషనృత్యం చేయసాగినారు. పత్నుల పౌశ్యం, శుచి, దుచి, ఆచార వ్యవహారాలు, ఆలోచనలను - వీటివల్ల ప్రభువులకు శుభాలు కలుగుతూ వచ్చినవి. అన్నికార్యాలూ, సకలార్థమాలూ చేపూరుతూ వచ్చినవి. రాజమారత, కోడండ్రు తమకు ఎన్ని పనులున్నా మధ్యాహ్న భోజనానికి ప్రభువులు దయచేసేవరకు కాచుకొని ఉండి, వారితోపాటే ఆరగించేవారు. వారానికి ఒక్కసారి అయినా కాంతల, లక్ష్మి కుమార విష్ణువును ఆశ్రమంనుంచి పిలిపించుకొని, తమతోపాటు భోజనానికి కూర్చోబెట్టుకొనేవారు. కుమారునికయితే అక్కయ్యగార్లను చూస్తే అచేంత ప్రీతి చెప్పతరంకాదు. పెద్దక్కయ్యగారేమో విష్ణువును “ఏమేమి నేర్చుకొన్నావు? కొత్తపాత ప్రవచనాలే? గుర్రపుస్వారి ఎలాగుంది? ఏనుగుకు అంకుశమేకానాలా? విలువిద్యలో ఎంత ముందుకు వచ్చినావు? ఎంత

దురం గురిపెట్టి కొట్టగలవు?” అని వచ్చినప్పుడంతా పెద్దప్రశ్నలు వేసేది. అక్కయ్యగారు అడగడానికి ముందే చెప్పవలెనని తమకుని తొందర. “మొత్తంమీద తను నేర్చుకొంటున్న పాత్రకమాలను, కొత్త కొత్త విద్యల వివరాలను అక్కయ్యగారికి వారం వారం పూసగుచ్చినట్టు నివేదించేవాడు. అక్కయ్యగారు “పై” అని కుమారుని వెన్నురట్టవలె; అప్పుడు కుమారునికి తృప్తి. చిన్నక్కయ్యేమో కుమారుని అంతరంగ గురువు, సంస్కృత వ్యాకరణ తర్క శాస్త్రాదులలో చిట్కలు తోచి నపుడు చిన్నక్కయ్యవద్దకు పరుగెత్తి వచ్చి చెప్పించుకొని వెళ్ళేవాడు. ప్రభువులు ఒకమారు “లక్ష్మీ! మానుఎక్కడానికి వాడే ప్రయత్నించనీ. వానిని చివరివరకు నీవే తోయడం సాధ్యమా?” అని అన్నారు.

అనధ్యాయదినాలలో అక్కయ్యగారలను ఉద్యానవనాలకు, కొండలకు, అరణ్యాలలోని రమణీయస్థలాలకు, సుందర నదీసరోవర తీరాలకు పిలుచుకొని పోవడమంటే కుమారివిష్ణువుకు చాల ఆశ. ఇలాటి అపురూప దినాలలో ప్రభువులూ వీరితోచేరి పొడచారులై కొండలు, గుట్టలూ ఎక్కి దిగుతూ, అరణ్యాలలో సంచరించి, పోతే ప్రతి వాగులోనూ జలక మాడుతూ, కట్టెలు వంటచెరుకులూ వీరితెచ్చి, కాంతల, లక్ష్మి వంటలు చేయగా, ఆందరూకలిసి వనభోజనాలు చేయడమూ కద్దు. ఇలాటి నాళ్ళలో రాజమారతకుడ ఈవనివారితోచేరి విహరించి, వనభోజనాలలో ఊడ్లాన్ను దీ కద్దు. “నర్తనంచేసేకాలు నాటుదానిని మెట్టినా? వీధువారికించే చేయి బాణగా గోధుమలు పిండి కొట్టినా?” అని కాంతలను ప్రభువులు పెండ్లయిన కొత్తలో పరిహసించినారు. వంటవార్షులలో తాను నలమహారాజు కుడి చేయి అని కాంతల ప్రభువులకు నిదర్శనంచూపించినది. ఆకాలంలో లక్ష్మి చేసిపెట్టి ఉసుందోర, పురియోరలను ప్రభువులు చవిచూచి రిచ్చు పడిపోయినారు. అప్పటినుంచి ఆ శ్రీ వైష్ణవునికి వారానికి ఒక్కమారయినా పురియోర వైవేద్యం అవశ్యమైనది.

గహనమైన రాజ్యవిషయాలను ప్రభువులు ఒక్కొక్కమారు రాజ మారతో ఆలోచించేవారు. ఈలాటి గహన విషయాలు కోడండ్రుకూ తెలిసిఉండనీ అని రాజమార ఆ సందర్భాలలో వారిని పిలిపించి దగ్గర

టూట్టివెట్టుకొనేవారు. “ఈ ముద్దు గౌరవ్యులకెందుకు మగవానికన్య?” అని ప్రశ్నలు రాజమాతలో ఒకమారు నివేదించినారు. రాజమాత “బాంబు! ఈ విషయాలన్నీ వీరికి ఇక యెప్పుడు లేలియవలె. రాజ్యంలో ఎవరు ఏమిటి? ఏది ఏమిటి? ఏది ఎందుకు? అని వీరికి తెలియవద్దా? రాజధర్మం, పరిపాలన రీతినియూ వీరికి క్రమక్రమంగా తెలిసి తీరవలె. మీరండ్రెగారు ప్రతి విశేష సందర్భాన్ని మాతో ఆలోచించక ఉండేవారు కాదు. ఏ పెద్ద తీర్పునూ మా అభిప్రాయం అడగక ఉండేవారు.” అని సమాధాన మిచ్చినారు. అప్పుడు ప్రభువులు “అట్లుంటే, నాలోపాటు రథం ఎక్కించి, యుద్ధభూమిక్కుడా పంపండి” అని ఎగ తాళిగా ఆన్నారు.

ప్రభువులు అప్పుడు ఎగతాళిగా అన్నమాట సర్వధా నిజమయినది. ఒకమారు ముగ్గురు ప్రెగ్గడ విష్ణువర్ధన ప్రభువుల దేవేరులలో ఒకరి విషయమై ఆనుచితాలు పలికినాడు. ముగ్గురు అప్పుడు విష్ణువర్ధన ప్రభువుల చిన్నదేవేరులలో ఒక్కడైన దేవకిదేవి పాలనలో ఉండినది. ప్రెగ్గడ పలికిన ఆన్యాయపు మాటలకు కోపావిష్టరాలయిన కాంఠలదేవి అస్త్రం ధరించి పతిలోపాటు రథంఎక్కి ఆ ప్రెగ్గడపై యుద్ధానికి బయలుదేరి, యుద్ధంలోని వానికి గర్వభంగం చేసినది. వానిని చంపవలెనని ఆమె ఇష్టపడలేదు. కాని, ఒక దండనాయకుని అస్త్రమొకటి అకస్మాత్తుగా వచ్చి ప్రెగ్గడ రొమ్మున నాటినది. చైవమే శిశు ఇధించినదని మహారాజ్ఞి ఆనుకొన్నది. ఆ ప్రెగ్గడ రణభూమిలో వచ్చిపడినాడు. దానిని చూచిన ఉద్ధిరక్షణమే కాంఠలకు పశ్చాత్తాపం కలిగినది. మరునాడే ఆమె ఆ ప్రెగ్గడ ఇద్దరు కుమారులను పిలిపించి, “మాకుమారుల మనసు చాల నొప్పించినాము. మీరండ్రెగారు ఎవరి బాణానో తటాలున అడ్డుకలిగి. అది తాకగా, చైవశులయినారు. మీరండ్రెగారు ఇతరుల విషయంలో ఆన్యాయంగా ఆగౌవర్యమైన మాటలు ఆనడం రప్ప. మీ ప్రెగ్గడతనం మేము లోలగించము. ఈ ‘కమ్మెన’ గ్రామాన్ని మీకు సర్వాధికారాలు గల ఉంబళి గ్రామంగా ఇచ్చినాము. దీనిని చక్కగా వృద్ధిపరచుకోండి. మాకు అభీమతై ధర్మంలో జీవించవలసినది.” అని నెలవిచ్చి తన మనో వెళాల్యాన్ని దేశానికి చాటినది.

కాంఠలకు, లక్ష్మికి రాజసభలో స్థానమానాలు లభించినవి. చిన్న నాటినుంచి ఉత్తమ వాతావరణంలో, సర్వసహవాసంలో భక్తి ధర్మ న్యాయనితి మార్గాలలోనే పెరిగిన మహారాజ్ఞి మనస్సు న్యాయాన్యాయ పరిశీలనలో సర్వస్పృహగామిగానే ఉండడం ప్రభువులు గ్రహించినారు. దీనివల్లనూ వారికి పరస్పర ప్రేమ విశ్వాసాలు గాఢంగా పెరిగినవి.

కాంఠల, లక్ష్మి ప్రభువులవద్ద ఇలాగు హెచ్చు ప్రేమ విశ్వాసాలు గడించు కొనడం చూచి వగ తెగని, యోగ్యతలేని, హెచ్చు సంస్కారం పొందని చిన్న దేవేరులకు అనూయ వీర్పడినది. ఈ విశ్వర్యఖని మధ్య ఆ అనూయ నానాటికీ పెరిగినది. పెక్కు కుతంత్రాలను, కుట్రలనూ ఈ దేవేరులు చేసినారు. కాని, వాటివల్ల వారు తమ పేరు తామే పాడుచేసు కొన్నాకే తప్ప కాంఠల విష్ణువర్ధనుల పరస్పర ప్రేమ విశ్వాసాలకు ఏ తీరు భంగమూ కలిగించడం సాధ్యంకాలేదు. ప్రభువులే చిన్న దేవేరుల నడవడి చూచి ఆనంద్యపడేటట్టు అయినది.

కాంఠల తన సవతులకు ఎన్నోవిధాలుగ బుద్ధి, హితవు చెప్పినది. “ప్రభువుల ప్రేమ పొందడానికి ఇది తప్పదూరి” అనినది; “రాచనగరు గౌరవానికి కళంకం తెస్తున్నది మీ నడవ” అని భయపెట్టినది. అనూయ పారగమ్యున కన్నులకు, మందమరులకు కాంఠల హితవు మోసమని లోచి నది. ప్రభువుల మనస్సుకూ దీనివల్ల శాంతి భంగమైనది. ఒకచోటనే ఉంటే మనస్తాపాలు పెరగవచ్చునని ప్రభువులు ఒక్కొక్క చిన్న దేవేరికి ఒక్కొక్క చిన్నప్రాంతపు అధిపత్యమిచ్చి, వారిని ఆక్కడక్కడే ఉంచినారు. ఆక్కడ ఉన్నప్పటికీ వారి కుతంత్రాలు రప్పలేదు. నడతలు సరిపోలేదు. ఇక స్వేచ్ఛగా విడువడం రాజుల ఇంటితనానికే చెకు పేరు తేవచ్చుననుకొని కాంఠల వారందరినీ మళ్ళీ నగరుకు పిలిపించి, వారిపై దండనాయకత్వం తానే వహించి, వారిని ఆదువులో పెట్టుకొన్నది. గంగరాజుగారు అడిచూచి “అహ! ఉద్వృత్త సవతి గంధవారణ” అని కాంఠలను కొనియాడినారు. ఆనాటినుంచి కాంఠలదేవికి ఆ విరుదు కాశ్య తంగా నిలిచినది.

3

రాజమూత, ప్రభువులు, శాంతల, లక్ష్మి, కుమారవిష్ణువు పెరుమల పండితుల కోరికపై శ్రీ విజయనారాయణ దేవుని ఆలయం దర్శించి రావడానికి ఒకమారు వేలాపురానికి వచ్చినారు.

రాజమూత, శాంతల, లక్ష్మి మహావిచిత్రమా, సుందరాతి సుందరమా, భవ్యాలిభవ్యమా ఆయిన ఆ దేవాలయం దర్శించి, దర్శించి ఆశ్చర్యానందభరితులయినారు. ఐదు నూరు మంది శిల్పాల ఎనిమిదేండ్ల ఆవిచ్చిన్న కార్యసాధన ఆ మహాదేవాలయం, ఆ హాయిసరయశ స్సంభం నిర్మించిన మనస్సు, హృదయ వైశాల్యము ఎంత సుందరమో, ఎంత గొప్పవో, అంత సుందరమైనది ఆ దేవాలయం; అంత విశాలం దాని పరిస్థరణం. శిల్పాలు ఒకరితో ఒకరు స్పర్శతో రమ కౌశలం ప్రభువులకు ప్రదర్శించవలెననే ఆ కాంతిలో అపూర్వమైన చెక్కడపు చిత్రవిచిత్రమైన పనినెంత చూపినారు.

ధనాశతోనో, అధనా ఇతర విధ బహుమానాల ఆశతోనో పనిచేసిన వారు కారు ఆ శిల్పాలు. రమ ఈ కలాకళలతో నిదర్శనం సర్వకాలాలూ ఉంటుందనే ఆశతోనే శ్రమపడినారు. భగవంతుని ఔన్నత్యం శిల్పంలో నిరూపించడానికి సాధ్యమైన విధాలురెండు: ఒకటి :- అదృశ్య గారాకార నిరూపణ; రెండు :- అనుపమసౌందర్య నిరూపణ. ఈ కలా పానుకలయిన శిల్పాలు దేవదేవునిసౌందర్య నిరూపణమే భగవంతునికి తాము ఇహ జన్మంలో చెల్లించదగిన సేవఅని, రమకు ఆ దివ్యశక్తిని అనుగ్రహించిన భగవంతునికి రమ కర్తవ్య నిరూపణను, తద్వారా రమ ముక్తి సాధనాన్ని సంపాదించుకొనినారు.

అనాడు భోజనసమయంలో ప్రభువులు శాంతలను సంబోధించి, “దేవీ! ఈ మహాదేవాలయం నీ మనస్సుకు ఒప్పినదా?” అని ప్రశ్నించినారు.

శాంతల

శాంతల :- “వర్ణించడానికి నోరు లేనందువల్ల ఊరకున్నాను; దేవ! దీనిలో ‘నాది’ అనే ఏ భాగమూలేదా?”

విష్ణువర్ధనులు :- “ధర్మార్థకామమోక్షాలలో పన్ని సమభాగిని అని శాస్త్రమే ఉన్నదికదా?”

శాంతల :- “అందువల్లనే, సమభాగిని కావడానికి నా పేరుతోను, ఇంత పెద్దదికాకపోయినా, ఒక భవ్యమైన చిన్న దేవాలయం, ఒక సుందరమైన విష్ణుమూర్తిని స్థాపించాలని ఆశపడుతున్నాను.”

విష్ణువర్ధనులు (లక్ష్మినిచూచి) :- “దేవీ, నీ ఆశఏమి?”

లక్ష్మి :- “నాఆశ వేరుగా ఉంటుందా? అక్కయ్య ఆశ తీరితే నాఆశ తీరినట్లే.”

విష్ణువర్ధనులు :- “ఓహో! మీ రిద్దరూ మొదలే మాట్లాడుకొన్నట్టుంది.”

శాంతల :- “లక్ష్మిలో నేను ఈ సంగతి ఎత్తినదాన్నే కాను.”

ప్రభువులు రమ పంక్తిలోనే భోజనంచేస్తున్న రాజమూతవైపు చూచినారు. రాజమూత చిరునవ్వు నవ్వి “అప్పజే, బిడ్డల ఆశ తీర్చదగింది.” అనినారు.

విష్ణువర్ధనులు :- “అయ్యో! అమ్మా, దీనిలో మీరు చేరినారా? ఇంకా ఎవరెవరు చేరినారు? చెప్పండి.”

ఒక ప్రక్కగా కూర్చున్న ఫలాహారం సేవిస్తున్న పెరుమల పండితులు “బిడ్డల ఆశకు మా సహానుభూతి ఉన్నది.” అనినారు.

విష్ణువర్ధనులు :- “ఓహో! మామయ్యగారు కూడా! ఇది దొడ్లలోలోపలి ఎత్తు. ఇంకా ఎవరున్నారక్కడ?” అని కుమారవిష్ణువును చూచి, “నీ వెండుకు ఊరకున్నావు?” అన్నారు.

కుమారవిష్ణు :- “అప్పజే అడిగితే మనవిచేద్దామనుకున్నాను. అక్కయ్య ఆశే నా ఆశ.

విష్ణువర్ధనులు :- “ఏమిటి? నీవూ ఆస్త్రపే ముగ్ధినావా? ఇక మేము ఓడిపోయినాము.” అని కాంఠలవైపు తిరిగి, “దేవీ, ఇది బహు దృశ్యమైన మూలబంధం. భూమి కంపించినా ఇది ఇక అల్లలాడదు. ఇక ముందుకు సాగనీ వ్యూహారచన.” అనినారు.

కాంఠల గెలిచినాననే సంతృప్తి నవ్వుతో “విజయనారాయణ దేవుని మందిరం పక్కనే ఒక సౌమ్య కేశవస్వామి ఆలయం.” అనినది.

విష్ణువర్ధనులు :- “వ్యూహారచన కూడ అప్పుడే ముందుకు సాగినదే. అందుకే ఇక్కడికి వచ్చినప్పటి నుంచి ఒక మాటాపలుకూ అడక మానంగా గుణకారం చేస్తున్నావా? తథాస్తు. తథాస్తు. తవ ఇష్టార్థ సిద్ధిరస్తు. ఈ సంకల్పం విజయనారాయణమదే. మంచిది. అభగవంతుడే ఈ ఉద్ద్యమాన్ని నడిపించనీ. మామయ్యగారే నిలబడి ఈ కార్యాన్ని చేయించనీ.”

పెరుమల పండితులు :- “మహాసంతోషంతో. చెన్న కేశవుని సంకల్పమే ఇది. పనివారినీ, కిల్లులనూ రేపే రమ్మని చెప్పివంతువువాను.”

గెందు వసంతాలు గడిచే వేళకు సౌమ్య కేశవ దేవాలయమూ, ప్రతిష్ఠాపనకు సర్వాంగ సుందరమైన చెన్న కేశవమూర్తి సిద్ధమయినవి. పెరుమల పండితులూ, అగమికులూ ఆలోచించి ప్రతిష్ఠకు శుభదినం, శుభమహూర్తం నిశ్చయించినారు. వేలాపురంలో చెన్న కేశవుని ప్రతిష్ఠాపనోత్సవదినం లక్షకు పైగా ప్రజలు సమావేశమయినారు. ద్వారవతి ద్వారవతే వేలాపురికి వచ్చినది.

“ఈ శుభమహోర్నవానికి దయచేసి, సౌమ్య కేశవస్వామి అనుగ్రహానికి పాత్రులు కావరే” అని కోరి పెరుమల పండితులు రమగురువీరమయిన శ్రీరంగం యమనాచార్యుల విష్ణుస్థానానికీ, శ్రీరంగనాథస్వామి మహా భక్తులకూ, కంచి వరద రాజస్వామి భక్తులకూ, రంజాపురం, మధుర,

రామేశ్వరం మొదలయిన పుణ్యస్థలాల మతాధిపతులకూ, భక్తాగ్రేసరులకూ సాదరమైన ఆహ్వానపుకమ్మలు పంపినారు.

హాయిసరరాజ్యంలోని వేలాపురి శ్రీ విజయనారాయణస్వామి దేవాలయాన్ని దర్శించినప్పుడు వారినుంచి దాని వర్ణనను అడిగి తెలుసుకొని తామూ ఆ శిల్పకళానిధి అని ఎన్నికగన్న మహాదేవాలయం దర్శిద్దామనే ఆశ వెలిదేకాలవారికి చాల పెరిగిఉండినది. ఇలాటి సునమయం పోగొట్టుకో గూడదని వేలాది భక్తకోమలులు ఆనాడు వేలాపురికి వేంచేసినారు.

చుట్టుపట్ల ఊర్లవారందరూ మొదలే వేలాపురికివచ్చి చేరినారు. మాచికల్లె, మారసింగమయ్యగారు, కేరమల్లుడు, జక్కెయ్యలె, కల్లూరి రామయ్య, సహజదేవి విజయం చేసినారు. రాజవంశంవారందరూ వచ్చినారు. వేలాపురం వైకుంఠంలో సమానమయిపోయినది.

4

ప్రతిష్ఠాపన మహూర్తానికి ముందే విజయనారాయణ దేవాలయం ఆవరణమంతా భక్తజనులతో క్రిక్కిరిసిపోయినది. ఆవరణంలోనే నిర్మించిన చెన్న కేశవస్వామి ఆలయంలో భాగవతోత్తములకు, విప్రవర్ధులకు, రాజవంశీయులకు స్థానాలు ఏర్పరచినారు. కేశవస్వామి దర్శనం అందరికీ లభించనీ అని, వెలుపలి ఆవరణకు ద్వారాలు, ద్వారాలూ అప్పుడింకా నిర్మించ లేదు. దూరంలో నిలబడినా, గర్భాలయంలో జరిగే కైంకర్యాల్ని అందరికీ కనిపించేట్లు ఉండేది.

ప్రతిష్ఠాపనకు పూర్వంకావలసిన విధులన్నీ సాంగంగా జరిగినవి. రాజమాత, ప్రభువులు, కాంఠల, లక్ష్మి, తక్కిన దేవేయలు, కుమారవిష్ణువు స్నానమాచరించి, ధౌత్యదుకూలాలు ధరించి, పూజా సామగ్రిని గ్రహించి, మంగళవాద్యాలతో సౌమ్య కేశవస్వామి ఆలయానికి నడిచినప్పుడు. అగమికులు ఆప్పుడు సుమహూర్తవేళ అని ప్రభువులకు విన్నవించు

కొనినారు. మంగళవాద్యాల ధ్వని మిన్నమట్టినది. చెన్నకేశవస్వామి ముందుచేసిన కాండపటం పక్కట జరిగి, దివ్యదర్శనసమయం సన్నిహిత మయినదని అందరూ వేచిఉన్నారు. గర్భాలయంలో సహస్రదీపాలు వెలిగినవి. దేవాలయ మహాఘంటలు నినదించినవి. వెలుపల ధర్మభాంకారాది చర్యవాద్యాలు మ్రోగినవి. కాండపటంముందు పరారంలోపెట్టిన కర్పూరరాశి ప్రజ్వలించినది. కాండపటం ప్రక్కట జరిగినది. లోకోత్తర సౌందర్యంతో బహుశే ప్రసన్ను చెన్నకేశవస్వామి దర్శనం అందరికీ లభించినది. అందరూ మహానందభరితులయినారు. చెన్నకేశవస్వామి మధురభావం, నిలుపు, భంగిమ, ఆధరణసౌందర్యం - అంతా మనోమోహకమైనది. అప్పుడు ఆగమికులు ఆ భవ్యమూర్తిని ప్రతిష్ఠించిన శిలాపీఠంపై చెక్కిన ఆశీరపంక్తిని ముక్తకంఠంతో ఇలాగున చదివినారు:-

శాంతిక్రస్వభూతానాం ప్రతిష్ఠావిష్ణుశాంతయా
చెన్నకేశవదేవస్య శాంతిదేవాకృత్యోర్తమః.

పురోహితులు మంత్రాలు పఠిస్తుండగా, శాంతలదేవి హావనాది ఇతర కైంకర్యం సమాప్తించేసి, ఆలిశయ క్రద్ధాశ్రులతో చెన్నకేశవస్వామిని ప్రతిష్ఠించినది. శాంతల, లక్ష్మీ సహస్ర సహస్ర పుష్పాలతో చెన్నకేశవుని పూజించి ధన్యలయినారు. ఇదంతా ఆచరిస్తున్నప్పుడు శాంతల హృదయం ఆనందంలో పొంగి, ఆమెకు భక్త్యావేశం కలిగినది. తనకు ఇంతటి సౌభాగ్యం కల్పించిన పతి వద్దకువచ్చి, నిండుసభలో సాష్టాంగప్రణామం ఆచరించినది. లక్ష్మీకూడ ఆక్కయ్యను అనుసరించి నది. ఆనంతరం ఇద్దరూ రాజమాతకూ, తమ తల్లిదండ్రులకు సాగిలం పడినారు; పెరుమల పండితులకు సాష్టాంగపడినారు. తాను మహారాణి అయినప్పటికీ దేవదేవుని సన్నిధిలో అల్లురాలనే భావించి శాంతలదేవి అయినప్పటికీ చేరులు జోడించి, అక్కడ ఉన్న సమస్త భక్తజనులకు, దేవ దర్శనంకోసమని క్రిక్కిరిసిన తన ప్రజలకు తలవంచి నమస్కరించినది. వారి కన్నులకు శాంతల, లక్ష్మీ శ్రీదేవి భూదేవులవలె కనిపించినారు. శాంతలదేవి మనసు ఆనంద సమాధిమగ్నమయినది; లక్ష్మీవైపు తిరిగి

“లక్ష్మీ! వీణ అందుకో. నేను నేను నా దేవదేవునికోసమే నర్తిస్తాను.” అన్నది. దేవయ్య ఒక త్షణంలో వీణను, కాలిగజైల సరాలను తెచ్చినాడు.

శాంతల గజైలసరాలు చేతపట్టుకొని ప్రభువుల సన్నిధికివచ్చి ఆనందాతిరేకంగా నమస్కరించినది. ప్రభువులు శాంతల మనోభావం గ్రహించి, సంతోషంతో “చెన్నా, కానీ, చెన్నకేశవునికి నీ ఆనందన ర్తన నేవ. ఇక్కడ నీకు ఏ సంగోచమూ వద్దు. ఇక్కడ ఉన్నవారందరూ భాగవతోర్తములు. మనమందరం ఆ కేశవుని గర్భంలో ఉన్నాము.” అని సెలవిచ్చి, అనుమతించినారు. అటుతర్వాత శాంతలదేవి రాజమారత, పెరుమల పండితులకు, తన తలిదండ్రులకు నమస్కరించి, మళ్ళీ సదస్సుకు నమస్కరించి, గజైలను భగవంతుని ఆకుగు తామరలకడపెట్టి, పూవులతో అర్పించి, కర్పూరహారతి ఇచ్చినది. ఆ వేళకు లక్ష్మీ వీణను శ్రుతిచేసినది. శాంతల గజైలను తీసుకొని కన్నులకు అడ్డుకొని, శారదను మనస్సులో స్మరించి, కన్నులు మూసుకొని, స్వల్పకాలం ధ్యానానందరాలయినది. కన్నులు తెరిచినప్పుడు ఆమె కట్టెనుట శిలావిగ్రహం కానరాలేదు; చెన్నకేశవుడే సాక్షాత్తుగా ఎదుట నిలబడి స్థిరవదనుడై తన్ను తిలకిస్తున్నట్లు ఆమెకు భావన కలిగినది. ఆ వేళకు లక్ష్మీ ఆక్కయ్య కాళ్ళకు గజైలు అలంకరించినది. అప్పుడు దేవాలయ వాతావరణం చాల నిర్మలంగా ఉన్నది. భగవంతుని ఎదుట అందరూ పసిపాపలయిపోయినారు. శాంతల హృదయం ఉత్సాహంతో పొంగులువారినది. దేవేరుల నర్తనానికి విశాలస్థలం ఏర్పాటులనది. లక్ష్మీ వీణానిక్కాణానికి తన మధురధ్వని కలిపినది. లక్ష్మీకూడ శాంతలంత ఆనంద సమాధిలో నిమగ్నురాలయినది. ఆక్కయ్య కాలిగజైల ధ్వని తాళం కట్టినది. అప్పుడు అక్కడఉన్న సమస్త భక్తుల హృదయాలూ ఆ మధురలయంలో, ఆ మధురనాదబ్రహ్మలో వికృతమయినవి; భక్తి పరాధీనమయినవి. ఇహ లోకమే విస్మృతమయినది.

దేవదేవుని సమృథిలో, పూర్ణ భక్త్యావేశంలో శాంతల ఆనంద సృత్యం చేస్తున్నది. బంగారు తీగవలెకన్న దేవిదేహం ఊగుతున్నది;

వంగుతున్నది; ఉన్నతానతమవుతున్నది; పక్షికంటే తేలికవుతున్నది. దేవదేవుని పూజకోసం శాంతల పుష్పద్యానానికి వచ్చినది; నవవికసిత కసుచాలను కోసి కోసి సంగహిస్తుంది. విచ్చిన తామరలను తీసుకొంటూ, భ్రమరాలువచ్చి వాలితే, తానూ వాటిలో ఒకే భ్రమరీయి, ఒక పూవునుంచి మరొక పూవుకు వాటిలో పాటు ఎగిరి, పూవులను తక్కిన భ్రమరాలు ముట్టకుండా నివారిస్తూ, మకరంద పూర్ణమైన, సౌరభ పూర్ణమైన పుష్పాలనే వెదికి వెదికి వీరుకుంటుంది. వీరుకున్న పుష్పాలను దేవాలయానికి తీసుకొని వస్తుంది; పరమభక్తితో దేవదేవుని అర్చిస్తుంది; ధూపదీపాలు నివారి యిస్తుంది; ఆరతి ఇస్తుంది; అనందనర్తనం చేస్తుంది. ప్రసన్నుడవు కమ్మని దీనతలో వేడుకొంటుంది; కన్నీరు వేర్లలో తుడుచుకొంటూ వేడుకొంటుంది; తన ఆర్థ్యం నీ నేదేమియ కొంటుంది. దేవదేవుడు సాక్షాత్కరిస్తాడు; శాంతలను అనుగ్రహిస్తాడు; ఆమెను తనలో వికర్ణం చేసుకుంటాడు.

అక్కడ చేరిన భాగవతోర్తమలూ, భక్తులు ఇంత గంభీరమూ, ఇంత సుందరమూ, ఇంత భక్తిపరవశతాయుతమూ అయిన సృత్యం తామెన్నడూ చూచినదే లేదని, శాంతలదేవి ఖండితంగా మహాలక్ష్మి అంశమేనని, రమ కన్నులు ఈ నాడు సార్థకమయినవని భావించినారు. విష్ణువర్ధన ప్రభువుల హృదయమంతూ దేవి సృత్యంలో సమ భాగి అయినది. ఆమె భావోన్నతిలో ఆనందసృత్యం చేస్తున్నప్పుడు వీర హృదయమూ ఆనందరాండవం చేస్తూ ఉండినది.

శాంతల శరీరం అలసిపోయేవరకు ఆనందనర్తనం చేసి తన చెన్న కేశవునికి సాష్టాంగపడినట్లే ప్రజ్ఞ తపివి తూలిపోయినది. ఈ నూత్నం గ్రహించినలక్ష్మి వెంటనే తన పరికిస్తున్న వీణవదలి కిందపెట్టి పరుగున వచ్చి అక్కయ్యను రెండుచేతులతో కాగిలించుకొని యెత్తుకొని, వెల్లికిల పడుకోవెట్టి వీణతో విసరినది. మాచికబ్బె నోసటికి వచ్చి పుట్టి మెలకువ కలిగించినారు. ప్రభువులు ఆత్మాతురతతో దేవివద్దకు వచ్చినారు. అప్పుడే కన్నులు తెరచి దాహ్య ప్రపంచానికి వస్తున్న శాంతలకు చెన్న కేశవుడే దగ్గరికి వస్తున్నట్లు అనిపించినది. వణుకుతున్న చేతులను ఆలి

కట్టంతో జోడించినది. ప్రభువులు శాంతలను తమచేతులతో ఎత్తి నెమ్మదిగా కూర్చోవెట్టి, “దేవీ, నీకు చాలఅలసటయినది. మాకేమో మహానందమునది. అందరికంటే హెచ్చు ఆనందం నీ చెన్న కేశవునికి అయినది. ఇక నీవు విడిదికి వెళ్లి విశ్రమించవలసినది.” అని నెలవిచ్చినారు. ఆవేళకు, రాజమార, పెరుమల పండితులు, గంగరాజుగారు, మార సింగమయ్య - అందరూ దగ్గరికి వచ్చినారు. శాంతల కొన్ని నిమిషాల తర్వాత కొద్దిగా జలపానం చేసి, లేచినిలబడినది; అందరికీ నమస్కరించినది. అక్కడి జనమంతా “ఉఘే! ఉఘే! తల్లీ శాంతలదేవీ! మహారాజ్ఞీ ఉఘే! నాట్యసరస్వతీ ఉఘే!” అని మేరమీరిన హర్షానందాలతో ఘోషించినారు. తర్వాత అందరూ తమ మహారాజ్ఞీకి తలవంచి భక్తి ప్రవక్తులతో నమస్కరించినారు.

రాజమారతో పాటు మాచికబ్బె, శాంతల, లక్ష్మి విశ్రమించడానికి విడిదికి వెళ్ళినారు. ప్రభువులు పెరుమలపండితులలో పాటు ఆనాటి విశేష పూజలు సమర్పించడానికి విజయనారాయణుని కోవెలకు బయలుదేరినారు. భక్తసమూహం వారిని అనుసరించినది.

మహారాజ్ఞి దివ్యసృత్యాన్ని దర్శించిన శిల్పచార్యులకు అప్పుడు మనస్సులో ఒక భావం భాసించినది. మహారాజ్ఞి సృత్యభావ భంగిమలలో కొన్నిటిచైనా తమ శిల్పకళలో నిరూపించి దేవాలయాన్ని ఇంకా పదింతలు రమణీయం చేయవలెనని ఆశగలవారయినారు. ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క భావాన్ని ఒక్కొక్క భంగిమను, ఏరుకొనినారు. “సాందర్య శృంగార సారపు నెలవులు వీరు” అనేటట్లు శిలా బాలికలను చెక్కి, దేవాలయం చుట్టూ కన్నులకు రమ్యంగా కానవచ్చేటట్లు జోడించి నిలిపినారు. వాటిని ప్రభువులు, మహారాజ్ఞి శాంతల, లక్ష్మి చూచి ముగ్ధులయినారు. ప్రభువులు ఆ ఉత్తమ శిల్పాలకు బాగానందే ధూమలను సర్వదుంబాలగా దానమిచ్చినారు; వారి కలానైపుణ్యాన్ని బహువిధాలుగా ఆదరించినారు.

మహారాజ్ఞి అతిలోక సృత్యాన్ని చూచి ఆనందపడిన కేశముల్లునికి ఆ క్షణమే మనసులో భవ్యమైన ఒక అలోచన కలిగినది. కొంత సేపటి

లోనే మహాభిలాషగా వృద్ధిపొందినది. విజయనారాయణ, చెన్నకేశవ దేవాలయాలను చూచి కేతమ్మలుడు ఇదివరకే వెరగుపడినాడు. వ్యాసారి అయి దేశదేశాలు తిరిగి చూచిన ఆతడు ఇంతటి కలకాశలాన్ని మరి ఏ దేశంలోను చూడలేదు. ఇలాటి దివ్య దేవాలయం చూచి జనులకు కలిగే భక్త్యానందాలను ఆతడు ఇప్పుడు కండ్లార చూచినాడు. హాయిసరగాదు ప్రజలలోను, ప్రభువులయంచూ ఉన్న ఇలాటి చైవభక్తిని, ధర్మ దృష్టిని ఆతడు మరెక్కడా చూడలేదు. విష్ణువర్ధన ప్రభువులయెడ చారి పెద్ద దేశేరి ఎడ కేతమ్మని భక్తివిశ్వాసాలు నూరింఠలు పెరిగినవి. “దేశంలో చైవభక్తిగల ధర్మిష్ఠుడైన ప్రభువు ఉండవలె. అలాటి దేశం వేర్లుతుంది. ప్రజలలో చైవభక్తి నెలవుచేసుకొన్నకొద్దీ, ధర్మమూ, సుభిక్షమూ, నెలకొంటాయి.” అని కేతమ్మలుడు తెలుసుకొనినాడు. అందువల్ల ఆతడు చైవకృపతో తనకు లభించిన సంపదనంతా చైవానికి సమర్పించి, మిగిలిన జీవితాన్ని విష్ణువర్ధన ప్రభువుల సేవలో హంసవలె, గరుడివలె, నందివలె గడపడమే తనకు పరమశ్రేయస్సుని భావించినాడు. ఈ ఆలోచనకు తన పత్ని జక్కియమ్మె అంగీకారం ఉండనే ఉంటుందని ఆ ఆశ్రమం, ఎరిగినా, ఆమెకు తన మనస్సు విచ్చి చెప్పిన తర్వాతే కార్యోన్ముఖుడు కావలెనని నిర్ణయించినాడు.

5

ఆ నాటి సాయంకాలమే కేతమ్మలుడు, జక్కియమ్మె తమ కుమార్తె చందలను పిలుచుకొని మహారాజ్ఞి కాంతల ఆరోగ్యం విచారించడానికి విడిదికి వచ్చినారు. మాచికమ్మె వారిని తమ కుమార్తె దగ్గరికి పిలుచుకొని వెళ్ళినారు. కాంతలదేవి తన తండ్రికి ధనవృద్ధి మేనల్లు రొకరు ఉన్నారని, ఆతడు దొడ్డవ్యాపారి అని, దేశాంతరం నుంచి గుర్రాలు, ఒంటెలు తెప్పించి వ్యాపారంచేస్తున్నారని చెప్పగా విన్న దేగాని, ఆతనిని ఆదివరకు చూడలేదు. మహారాజ్ఞి ఈ సమయంలో ఒక దగ్గరి బంధువులో పరిచయమయినది.

జక్కియమ్మె మహారాజ్ఞికి నమస్కరించి, “ఈనాటి భక్తినర్తనంతో రిమకు చాల శ్రమకలిగి ఉంటుంది. ఇంక అస్థులమయిన ఆనందనర్తనం మేము చూచినదే లేదు. మేము చూచినది పల్లెజనాల గంతులు. ఇది దేవవిద్య; గంధర్వవిద్య. చాల సంతోషపడినాము. ఇప్పుడు తమ కుశలం తెలుసుకొనడానికి వచ్చినాము. దేవిగారికి శ్రమ పరిహారమయినదా? తమ రలిదండ్రులు మమ్ముల్ను ఇక్కడే కట్టివేసి నిలుపుకొనినారు. తమ రాజ్యం చాల బాగున్నది. ప్రభువులు మహావీరులు, ఉదారులు, ధర్మపరులు, జాత్యతీతులు, భగవద్భక్తులు. ఇలాటి ప్రభువుల రక్షణలో ఉండడం మాకు సంతోషం; ధైర్యం.” అన్నది.

కాంతల :- “అమ్మా, మీరు నాకు పావిలో తల్లివంటివారు. మాకు దగ్గరి చుట్టాలంటే మీరే. మీరు మాదేశంలో ఉండడం మాకు చాల సంతోషం. నా అయ్యగారు, అమ్మగారు-ఇద్దరూ మీ యిద్దరి విషయం నాలో చాలగా చెప్పినారు, ఈ కన్య మీకుమార్తా?”

మాచికమ్మె :- “బ్రౌను. మాకు నీవలె వారికి ఇది ఒక్కలే.”

కాంతల :- “బ్రౌనా? ఇక్కడ రామ్మా చెల్లీ. నీ పేరేమిటమ్మా?”

కన్య :- “నా పేరు చందల.”

కాంతల :- “చందల! ఎంత సొగసైన పేరు! నీ రూపానికి తగిన పేరు. చందలా, నీవు ఏమేమి నేర్చుకున్నావు? నేర్చుకొంటున్నావు?”

జక్కియమ్మె :- “మేము ఊరూరూ తిరుగుతుంటే దీనికి చదువెలాగు? దీనికోసమయినా మేమిక్కడ ఉండిపోవలె.”

కాంతల :- చదువు నేర్చుకొనడానికి ఇప్పుడు వయసేమి మీరి పోయినది? అయినా, ఏ వయస్సుయితే ఏమి? మా గురువర్యులు అనేవారు- ఎవరికి విద్య నేర్చుకొనే ఆశలేదో, అధవా ఆశ ముగుస్తుందో, అక్కడికి వారి అయ్యున్న ముగిసినట్లే - అని. నా చెల్లి చక్కగానే నేర్చుకుంటుంది అన్నది. కాదా చందలా?”

చందల సిగ్గుతో తలవంచుకొన్నది.

మాచికబ్బె కాంఠలలో “కూతురా? నీవు నగరుకు వెళ్ళినమీదట, అటు లక్ష్మీకూడ వెళ్ళినమీదట యిల్లు శూన్యమయినది. మీ అయ్యగారి కంటూ బ్రదుకే శూన్యంగా కనిపించినది. ఇప్పుడు వీరంతా మన యింట్లోనే ఉన్నారు. నీ మామయ్యగారిని ఒప్పించవలెనంటే చాలకష్టమయినది.” అనినారు.

కాంఠల కేతమల్లునిచూచి, నమస్కరించి, “మామయ్యగారు అంగీకరించినది చాల సంతోషం. ప్రభువులూ దీనిని విని తృప్తిపడేరు. మామయ్య, వేరేయిల్లు ఏర్పాటు చేయడం వద్దనేవద్దు. అమ్మకేమా సాకటానికి ఒకబిడ్డ ఉండే తీరవలె. ఈ ఉత్సవాలన్నీ ముగిసినపిదప మీరు ప్రభువులను ద్వారవతిలో మరొకమారు దర్శించి మాటలాడవలె.” అనినది.

కేతమల్లుడు :- “కూతురూ, దేశ దేశమూ తిరిగితిరిగి కొనకు ఇంటికి భద్రంగా చేరుకున్నట్టయినది మాకీప్పుడు. ఇక ఎక్కడికి పోతాము? ఇక్కడే ఉంటాము.”

అప్పుడు మాచికబ్బె తన కుమార్తెవద్దకువచ్చి చెబిలో ఏడోగుప్తమైన విషయం కొంత సేపటివరకు చెప్పినారు. దానిని వింటున్న కాంఠల ముఖంలో మొదట మొదట కుతూహలం కనిపించి, తర్వాత తర్వాత ఆశ్చర్యం, రృప్తి, ఆనందం కనిపించినవి. కాంఠల కేతమల్లునిలో “మామయ్య, ఇది నా మనసుకు బాగవచ్చినది. ఈ గుట్టును నేను కాపాడుకొంటావుంటాను. ఇక మీరు నన్ను మహారాజ్ఞి అని సంబోధించరాదు. చందలవలె నేనూ మీ బిడ్డను. అల్లే అని భావించి నన్ను ఆశ్చర్యించండి.” అంటూ, లేచి ఎరుటికవచ్చి, భక్తితో కేతమల్లునికి, జక్కియబ్బెకు నమస్కారంచేసినది. ఆ దంపతులు “కూతురా, నీ ధర్మం వర్ధిల్లినీ. మహాన్నతురాలవు కా.” అని ఆశీర్వదించినారు.

కాంఠలదేవి చందలను దగ్గరికి పిలుచుకొని, మేను నిమిరి, “మా అమ్మకు నీవిప్పుడు కాంఠల. విద్యోగేర్చుకొనడానికి ఆశపడు,

మా అమ్మ మంచి గురువులను నీ కోసం ఏర్పాటుచేస్తారు. నీవు విద్యావంతురాలవుతావు; భాగ్యశాసిన అవుతావు.” అన్నది.

కాంఠలదేవి కోరికప్రకారం కేతమల్లుడు, జక్కియబ్బె దేవుని ఉత్సవాలు దర్శించిన మీదట ద్వారవతికి అందరిలో కనిసి వెళ్ళవచ్చునని నిర్ధరించి, మూడునాళ్ళు వేలాపురిలోనే ఉన్నారు.

ఆ మూన్నాళ్ళూ విజయనారాయణునికి, చెన్నకేశవునికి విశేష పూజోత్సవాలు జరిగినవి. ఉత్సవ సమాప్తినాడు విజయనారాయణుని సన్నిధానంలో కాంఠల, లక్ష్మీ వీరి వాయిించి పాడినారు. మహారాజ్ఞి చెన్నకేశవునిముందు ఎంత ఆనందంతో నర్తించినదో, అంత ఆనందంతోనే విజయనారాయణుని సమృఖంలోను నేడు నర్తించినది.

మహాజనులు, భాగవతులు తమ మహారాజ్ఞిని “నాట్యసరస్వతి, గాన సరస్వతి” అని, లక్ష్మీదేవిని “విద్యాభరణ, గానకలానిధి” అని ముక్తకంఠంతో పొగడి పాడినారు. ఉత్సవాలు మహావిజృంభణలో జరిగినవి. నగరునుంచి దానధర్మాలు యధేచ్ఛగా జరిగినవి. కాంఠల, లక్ష్మీ స్వయంగా బీదసాదలకు, వికలాంగులకు, అనాధశిశువులకు, అన్నదానం, వస్త్రదానం, ద్రవ్యదానం యధేచ్ఛగా జరిపినారు. భూసురోత్తములకు గోదాన భూదానాలు జరిగాయి. పరదేశంనుంచి ఉత్సవంకోసం వచ్చిన భక్తులకు, అతిథులకు సర్వోపచారాలను పెరుమల పండితులే స్వయంగా చేయించడమే కాక ప్రభువుల చేతినుంచి ఉత్తమైన ఉడుగరలను ఇప్పించి, సంతుష్టిపరచి పంపినారు.

ప్రభువులు ఒకనాడు సపరివారంగా శ్రవణబెళ్ళగొళకు వేంచేసినారు. అనంతరం అందరూ ద్వారవతికి వెనుదిరిగినారు. ఇంకా ముగియవలసిన దేవాలయ కార్యాలను త్వరపరుస్తూ పెరుమల పండితులు వేలాపురిలోనే ఉండిపోయినారు.

ద్వారవతి చేరిన వెంటనే కేతమల్లు తన బహుద్యమానికి మూలబంధం వేసుకొన సాగినాడు. మాచికబ్బె, మారసింగమయ్య కేతమల్లుని

ఈ మహాకార్యానికి 'వెనుక బలంగా నిలచినారు. భగవద్భక్తులయిన జక్కియచ్చేకేమా "ఈస్వప్నం ఎంత ఎంతతొందరగా చేయవలెను?" అన్న ఆయరర పుట్టినది. "ఈ సంకల్పం చైవ్రవేరణం. మహాదేవునికి సమర్పణం. అందువల్ల ఈ పనికి ఏలాటి చ్యుతి, ఏలాటి ప్రతిబంధకమూ రాజాలదు." అనినారు మారసింగమయ్య.

విజయనారాయణ, చెన్నకేశవదేవాలయాలను నిర్మించిన శిల్పలే కాక, ఉచ్చంగిమంచి భండారీ మధువల్ల, గంగవాడిమంచి దేమాజు, బర్హిగ్రామంమంచి దాసోజు - మొదలయినవారిని రప్పించి, కావలసినంత వస్తువులను, ధన ధాన్యాలను సంగ్రహించుకొని, శుభముచూర్తలలో కొర్ర దేవాలయం కంపస్థాపన నెరవేర్చారు. విమనూర్లమంది పనివారు, నూరారుమంది శిల్పిలు విమసంవర్త్యులపాలు అవచ్చిన్నంగా పనిచేసి దేవాలయపు గర్భగుడిని, లోపలి ఆవరణాన్ని కట్టి ముగించినారు. దేవాలయ బాహ్యవరణపు బ్రహ్మాండమైనపని ఇంకా అలాగునే మిగిలినది.

వేలాపురి దేవాలయాలు శ్రీ మహావిష్ణువుకు అర్పితమయినవి. ద్వార వలిలో నిర్మించిన ఈ జోడుదేవాలయాలు మహాదేవునికి అర్పితమయినవి. కేరమల్లుకు రెనకు శివకృష్ణలో లభ్యమయిన నీరిసంపదలనంతా శివునికే ఆర్పించి కృతార్థుడయినాడు. ద్వారవలిలోని జోడుదేవాలయాల నిర్మాణంలో విశేషమున్నది. ఇవి వేలాపురి దేవాలయాలవలె విడివిడిగా లేవు; ఒకదానికొకటి అంటిసట్టు ఉన్నవి. రెండు దేవాలయాల నవరంగ (మధ్య) భాగాన్ని ఒక పెద్దదారి కలుపుతుంది. ఈజోడు దేవాలయాల ఎదుట రెండు పెద్దపెద్ద నందిమంటపాలుకట్టి నిర్ణమయినవి. అయితే నందులు ఇంకా నిర్ణంకాలేదు. ఆ పెద్దమంటపాలకు తగినట్లు బృహదాకారం గల నందివిగ్రహాలే కావలసిఉన్నందున, అట్టి నందులను చెక్కి నిర్ణ పరచడానికి తగిన పెద్దపెద్ద నయమైన రాతిబండలు అవసరమయినవి. అలాటి బండలు సమీపంలో దొరకనందున ఆపని అక్కే మిగిలినది. అయితే, మహాదేవుని ప్రతిష్ఠాపనోర్వన సమయానికి నందివిగ్రహాలు తప్పక కావలె. ఒక నందిమంటపం వెనుక భాగంలో సూర్యనారాయణునికి ఒక దేవాలయం కట్టినారు.

శిల్పిలు దేవాలయం ప్రథమ పీఠభాగాన్ని నేలమట్టంనుంచి నాలుగుమూరల యెత్తునకట్టి, తర్వాత దేవాలయ ప్రదక్షిణమార్గం దాదాపు ఏదేనిమిది మూరలంతమేరవదలి, అక్కడినుంచి దేవాలయ నిర్మాణం ప్రారంభించినారు. ఈ ఆవరణ కుడ్యం వెలుపలిభాగంపై ఏదేనిమిది వరుసలున్నవి. ఒక్కొక్కవరుసలోను రమ్యమైన చెక్కడపు పనిరసం ఉన్నది. అట్టడుగు వరుసలో ఒకదానివెంట మరొకటిగా బయలుదేరిన యుద్ధసన్నద్ధమయిన వీనుగులపాలు. ఈ వీనుగులు వేయికిపైగా ఉన్నవి. అంగభంగిమలోను, ఆభరణాలలోను, నడకలోను, చూపులోను, పరుగు లోను ఒకదానివలె మరొకటిలేదు. ఇది శిల్పిలకాశలం. రెండవవరుసలో సుడులుసుడులుగా గుబురుకొని దేవాలయం చుట్టూవ్యాపించిన పుష్ప లతలు. మూడవవరుసలో భయంకరమైన సింహాలు, శార్దూలాలు, యాకులు. నాల్గవవరుసలో సుందరమైన హంసలపంక్తి. ఐదవవరుసలో సుశజ్జితమైన యుద్ధాశ్వాలను అధిరోపించి నడుపుతున్న ఆశ్వికులు; గుర్రాల కళ్ళేలు పట్టుకొని నిలుచున్న భటులు; అస్త్రశస్త్రాలు ధరించి యుద్ధోన్ముఖులయినవారు, యుద్ధంచేస్తున్న కరితురగ రథపదాతులు; అతిరథ మహారథులు; యుద్ధోత్సాహాన్ని ఉల్పాదించే నానావిధ వాద్యాలను వాయిస్తున్నవారు; శస్త్రాస్త్రయుద్ధం; ఖడ్గశేటకదనం; లోమరభిండిపాలాల భండనం; కంజరాల ద్వంద్వయుద్ధం; రణభూమిలో శాకినిధాకిమల నర్తనం. దాని వైపునలో పురాణేతిహాసకథల చిత్రణం; యక్షులు, గంధర్వులు, గరుడులు. అటుతర్వాతి వరుసలో దేవతలు; దశావతారాలు; బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరుల ఆనంతరూపాలు, వారి దేవేరుల ఆనంతరూపాలు; ఆనంతరాష్ట్రాలు; వీటన్నిటినీ సుందరంగా, సౌమ్య కోమలంగా, ఆనంతానంతంగా తీర్చిదిద్దినారు; శిల్పిచారులు.

దేవాలయ నిర్మాణం ప్రారంభించిన విమ సంతర్నియాలలోనే దేవాలయాల లోపలిభాగమంతా నిర్ణమయినది; వెలుపలి ఈ ఆలంకారపు చెక్కడపుపని ఇంకెంతకాలం నడిచినా ముగిసేట్లు కనిపించలేదు. వేలాపరి దేవాలయాల కళాకాశలంకన్నా ఒకచేయి మిగులే - అనిపించినది ద్వారవలి జోడు దేవాలయాల సౌబగు.

6

వేలాపురిలో, ఆనాడు, మహారాజ్ఞి కాంఠల చెన్నకేశవస్వామిని ప్రతిష్ఠించినాడు, గంగరాజులుగారు అక్కడే ఉండి, ఆ సాయం కాలానికి శ్రవణదేవగోళకు ప్రయాణమయినారు. మరునాడే వారు శ్రవణదేవగోళవద్ద చంద్రగిరి 'శాసనబసది'లో ఆదినాథజనుని ప్రతిష్ఠ చేయ వలసి ఉండెనది. గంగరాజుగారు తమ తల్లి పోచిక బై పేరుతో ఈ బసదిని (శైవదేవాలయం) నిర్మించినారు. ఈ బసది ఆదినాథస్వామి సేవాగ్రం 'పరమ' అనే గ్రామం ధారపోయడానికి నిర్వయించినారు. ఇది శాసన మయినప్పుడు ఈ బసదికి శాసనబసది అనే పేరు పడినది.

ఈ పరమగ్రామం విష్ణువర్ధన ప్రభువులు గంగరాజుగారికి మాన్యంగా ఇచ్చినది. ఆదినాథస్వామి ప్రతిష్ఠ అతి వైభవోపేతంగా జరిగినది. ప్రతిష్ఠాపనోత్సవానికి ప్రభువులు, రాజమార, కాంఠల, లక్ష్మి విచ్చేసి మహోత్సవంలో పాల్గొని ఆనందించినారు. ప్రభువులు అక్కడి చైత్యా లయాలకు అప్పుడు విశేష ధనసహాయం చేసినారు.

మరునాడు ప్రభువులు వేలాపురికి మరలినారు. గంగరాజులుగారు వేలాపురిలో అగ్ర సూరి రాజధానికే బయలుదేరినారు. ద్వారీపతి చేరిన మీదట గంగరాజుగారు తమ కుమారుడు బొప్పణ నాయకుని పిలిపించి, "ఏచణ్ణా, హొయిసళ రాజ్యద్రోహులను నాశనంచేసి, రాజ్యం విస్తృతంచేసి, నిరుపాధికంగా చేసి, దేశసేవ చేసిన ఈ ఖడ్గాన్ని ఇక నీవు పట్టుకో. ప్రభువులు నిన్ను ఇమ్మడి దండనాయకుడుగా నియమించడానికి అంగీకరించినారు. ఈ విషయాన్ని నాకు సంతోషంతో సెల విచ్చినారు. నీవు ఆ స్వామి సేవను నాకంటే హెచ్చు శ్రద్ధాభక్తులతో చేయవలసినది." అని ఆశీర్వదించినారు.

ప్రభువులు రాజధానికి వెనుదిరిగిన మీదట ఒకనాడు బొప్పణ నాయకుడు ప్రభువుల సన్నిధికివచ్చి, భక్తి వినయాలతో నమస్కరించి, వారి ఛేరులనుచే ఇమ్మడి దండనాయకపట్టం స్వీకరించి, తన

తండ్రిగారు మహాప్రధానులు కావడానికి ముందు ఏ వీరత్వంతో యుద్ధభూమిలో "ఏకైక వీరుడు" అనే ఖ్యాతిని గడించినాడో, అలాటి కీర్తినే తానూ గడించి స్వామిసేవను ప్రకరణ సుద్ధిగా నిర్వహిస్తానని ప్రతిన పూనినాడు. ప్రభువులు బొప్పణ నాయకునికి ఇమ్మడి దండనాయకరత్న ప్రశస్తిదండం అందిస్తూ, "ఏచణ్ణా, మేము ఈ రాజ్యానికి ప్రభువులమయినా, రాజ్యాన్ని సంపాదించిపెట్టి, దానిని మాకోసం రక్షించినవారు మీ అయ్యగారు. ఇటువంటివారి కుమారునికి ఇప్పుడు మేము ఇస్తున్న గౌరవం కొంచెమనే మా భావన. మీ తండ్రిగారి పదవికి నీవు ఎక్కిరావలె. దానిని చూచి సంతోషపడేకాలం మాది కానీ." అని సెలవిచ్చి, ఆశీర్వదించి, ఇమ్మడి దండనాయకరత్న ప్రశస్తి దండం అందించినారు.

బొప్పణ నాయకుడు తండ్రివలెనే గుణశాలి; వీరుడు; ఉదారుడు; యుద్ధకళాకాళం, శస్త్రాస్త్రవైపుణ్యం తండ్రినుంచి నేర్చి, నిరంతరాభ్యాసంతో వాటిలో అదర్శసామర్థ్యం సంపాదించి, తన తండ్రితోనే "భలే" అనిపించుకొనినవాడు; తండ్రితోపాటు ఒకటి రెండుసార్లు యుద్ధభూమికి వెళ్ళి, అక్కడగూడ తన హైద్రసాహసాలను ప్రదర్శించిన వాడు.

బొప్పణ నాయకుడు తత్క్షణమే తన సైన్య విభాగంపై ఆధికారం వహించి, ఆ సైన్యాలతోపాటు హొయిసళ రాజ్యం వశ్యమైతర పూర్వ సీమాప్రాంతాలలో సంచరించి, చుట్టుపట్టు సామంతుల, నాయకుల, బ్రెగ్గడల పరిచయమా, ఎల్లలలోని దేశాల పరిజ్ఞానమూ చక్కగా చేసుకొనినాడు.

పొరుగునఉన్న తలవనపుర ప్రభువు పెదురున్న చిక్కులు ఉండనే ఉన్నవి. కేతమల్లుడు తనరాజ్యంవదిలి హొయిసళ రాజుల ఆశ్రయరక్షణలు పొందినాడని, తనకున్న యావదాస్తి తలవనపుర రాజ్యంనుంచి ఉపాయంతో హొయిసళ నాడుకు సాగించుకున్నాడని విని తలవన పురాధిపతి హొయిసళ ప్రభువులపై విషంకీక్కినాడు; హొయిసళ

పైనివరే మారుచేసాలతో కేరమల్లుని ఆలమందను, ఆర్యసమూహాన్ని రలవనపుర విషయం సీమలనుదాటించి హాయిసగరాజ్యానికి తోలుకొని హాయివారన్న కల్లపాట్లమాటలువిని, నిజమనేసన్ని మండిపడ్డాడు. “నేడి కేరమల్లుడు, హాయిసగరాజు వీపువెనుక దాక్కున్నాడు. మాకు అమ్మక ఆలమందను, గుర్రాలను తనవని దొంగవలె దొంగరనంగా చేరజేసుకొనినాడు.” అని రలవనపురాధిపతి పలికన అనుచితవాక్కులువిని కేరమల్లునికి కోపం వెల్లువీకనది.

ఆక్షణమే కేరమల్లుడు విష్ణువర్ధన ప్రభువుల సన్నిధానంచేరి, “మహా ప్రభూ, ఆ సీమను ఇలాటిమాటలు అంటున్నాడు. నానుంచి తమరు అఖిలని పరుషవాక్యాలు వివలంపించిచ్చిరి. నాకు తమ వైస్యంలో ఒక అతి సామాన్యపదవి దయచేయించండి. తమ వీరహస్తంలో ఒక కరవా లాన్ని అనుగ్రహించండి. ఆ దుష్టుని తలనుతెచ్చి అప్పగిస్తాను. దయచూడండి.” అని విన్నవించుకొనినాడు. ప్రభువులు కేరమల్లుని పరాక్రమానికి, వైవర్ధక్తికి, బౌదాధ్యానికిమెచ్చి, “మహాభాగులయిన మిమ్ముల్ను మేము చాల మెచ్చుకొనినాము. రలవనపురరాజుకు భగవంతుడు ఇకనైనా మంచిబుద్ధి ఇచ్చేదని మేము చాలకాలం వేచి చూచినాము. వాడు తన తప్పులను తెలుసుకోలేదు; తెలుసుకొనడానికి ప్రయత్నించనూలేదు. ఇలాటి వానికి వైవమైనా ఏమిసహాయం చేసినీ? వానికన్నా, వాని సహాయానికి నిలపడిన ఆ చోళనే నాపతి ఆదియమావ్ కూరుడు, కపటి, శీలరహితుడు. వీరికి ప్రాత్యానాటలు ఆ చోళ సామంతులయిన రాష్ట్రీకూటులు. ధర్మంకంటే దర్బమే గొప్పదని భావించేవారు వీరు. వీరందరి కత్తిర కార్యాలు లోలోపలే జరుగుతున్నవి. ఈ ఆదియమావ్ చేయకు రెగినవాడు. అయితే వీడు ధర్మభావ్యాదైన యముడు. మేము వేగులవారినుంచి సమాచారాలు తెప్పించుకొంటున్నాము. ధనానికి, దోషిడికి ఆశపడే పలువురునాయకులను ఈ రాష్ట్రీకూటులు ఆ చోళులకు కట్టిపెట్టినారు. వారి ఉద్దేశం మరేదీకాదు; హాయిసగరేజప్రజలు తినడానికి కట్టడానికి చాలినంతఉండి సంతోషంతో ఉండడమే వారికి సంకటం. హాయిసగ భండారంలో అపారమైన ధనరాశి ఉన్నదని వారెలంపు; నిరంతరచింత; ఈర్ష్య.

రలవనపురాధిపతితో మమ్ముల్లు చెడక, మనం వానితో రలపడినప్పుడు, వెనుకనుంచి, వడి ఎడమ వైపులనుంచి ఈ దాడిదోషడిగాండ్రను ద్వారవతి మీద నడిచివలసిన నిర్దశకులున్నారని ఆ రాష్ట్రీకూటులు. పెద్దయెత్తున ఈ కుట్ర జరుగుతున్నది. దీనికి రెగినముందు బాగ్రతపనులను, ప్రతీకార చర్యలను మనం చాలతొందరలోనే ప్రారంభిస్తున్నాము. గంగరాజుగారే ఈ విషయాలన్నిటినీ పర్యాలోచన చేస్తున్నారు. మన ముందటి విజయ యాత్ర ఇక్కడనుంచే మొదలవుతుంది. మీసహాయం మాకు ఆవశ్యకం. రలవనపురవిషయం విషయాలన్ని మీరు బాగా తెలిసినవారు. మన వైస్యానికి స్వాభావికమైన రక్షణానుకూల ప్రాంతాలను మీరు చూపించవలసి ఉంటుంది. వైస్యంలో మిక్కిలి నాయకపదవి ఇప్పుడానికి నిశ్చయించినాము. దాని సూచనగా, ఇదిగో, ఈ ఖడ్గం మీకు అందిస్తున్నాము. దీనిని మీరు ధరించవలసినది.” అంటూ వెండిబరలో మిలమిల మెరిసే ఒక ఖడ్గాన్ని కేరమల్లునికి దయచేసినారు. కేరమల్లుడు ఇప్పుడు “కేరమల్లు నాయకులు” అయినాడు. కేరమల్లు నాయకులు ఆ ఖడ్గాన్ని భక్తితో స్వీకరించి, “ప్రభువుల దివ్య సన్నిధానంలో నాది మరొకమనవి. ఇప్పుడు నేను కట్టిస్తున్న దేవాలయాలు రెండింటినీ తమరు ఒకటి, మహారాజ్ఞ ఒకటిగా స్వీకరించవలె. అలాగు అనుగ్రహిస్తే మహాదేవుడే స్వీకరించి నాడని నాకు సంతృప్తి అవుతుంది. నేను ధన్యుణ్ణువుతాను.” అని విన్నవించుకొనినారు.

విష్ణువర్ధనులు :- (ఆశ్చర్యంతో) “నాయకులవారూ, ఇది కని విని ఎరుగని తాగం! మీ మహాకార్యం మీ చేరుతోనే మహాదేవునికి అర్పితం కానీ.”

“ప్రభువులు సంతోషించారాదు. ఏ ప్రతిఫలానికీ నేను ఆశపడలేదు; ఆశపడేవాణ్ణీకాను. ప్రభువులకూ, మహారాజ్ఞకీ సమర్పించవలసినన్ని ఉద్దేశంతోనే ఈ దేవాలయాలు కట్టించడానికి ప్రారంభించినాను. హాయిసగేశ్వర శాంతలేశ్వర దేవాలయాలనే సంకల్పించి పనికి పూనినాను. తమ యిరువురిదేహలూ, ఆర్మలూ ఒక్కటే అనే ప్రతీకంగా రెండు దేవాలయాలనూ ఒకే దేవాలయం వలె కట్టించినాను. దీనిని ప్రభువులు

స్వీకరించకపోతే, ఈ కేరముల్లుడు తాను అతి నికృష్టుడనే భావించు కొంటాడు."

"నాయకులవారూ, చాల నిర్బంధానికి లోబరుస్తున్నారు. దీనికి దేవేరులూ ఒప్పుకోవలె గదా? ఒకచోట ఒప్పినా మా ఒక్క మాట మాత్రం మీరు గౌరవించి తీరవలసి వుంటుంది."

"కేరసావహిస్తాను. ఒప్పుజాలని మాటను ప్రభువులు ఎన్నడూ ఆనతిరని నా నమ్మిక."

"దేవేరులు ఒప్పితే మేము ఒప్పినట్టే భావించవచ్చు. దేవాలయాల లోపలి పనులన్నీ పూర్తి అయినవన్న వార్త మాకు చేరినది. ఇక వెలుపలి పనులన్నీ మా పాలికి ఉండని. అంతయినా మా మనస్సుకు కొంత తృప్తి."

"ఇంకా మూడుపాళ్ల పని అది. నంది విగ్రహాలు పూర్తికావలె. బహిరావరణపు పనులే దేవాలయాల సమస్త సౌందర్యం. ద్వారపాలకులు పూర్తికావలె; సాకారం కావలె."

"ఇంత మాత్రమైనా మా పాలికి వద్దా? ఇక మీరు నిశ్చింతగా ఉండవలె నాయకులవారూ!"

"ఈశ్వర సంకల్పం, ప్రభువుల చిత్తం. నా నోరు కట్టినది. ఈ పనులు పూర్తిచేసి, ప్రభువులూ, మహారాజ్జే రమ అమృత హస్తాలతో మహాదేవుని ప్రతిష్ఠిస్తే నేనూ, నా గృహిణీ ధన్యుల మవుతాము."

"నాయకులవారూ, మీ ఆభీష్టం ప్రకారమే మహాదేవుడు నడి పిస్తాడు. చొప్పుగా దండనాడుకునికీ, మీకూ పరస్పర ప్రీతి ఉందని విన్నాము. చాల సంతోషం. ఒక్కమారు గంగరాజులుగారిని దర్శించి, వారి ఆశీర్వాదాలూ పొందండి."

"ఆ విషయం నేను గ్రహించినాను మహాప్రభూ. గంగరాజులుగారు నాకు దూరపు వాడేమీకారు. నాపై వారికి ప్రీతి విశ్వాసాలున్నవి. నన్ను

ఆదరంతో ఆశీర్వదిస్తారు." అని కేరముల్లు నాయకులు ప్రభువులకు భక్త్యానందాలతో సమస్కరించి సెలవు తీసుకొని, నగరునుంచి బయలు దేరినారు.

7

చెన్నకేశవస్వామి ప్రతిష్ఠాపనోత్సవాలు ముగిసి ఏడెనిమిది సెలల కాలమునది. గంగరాజ మహాప్రధానులు ఇరుగు పొరుగు రాజ్యాలకు పంపిన వేగులవారు గంగ, కొంగ, చెంగాళ్ళ, కొంగాళ్ళ, సింద, సంతార, కదంబ, చోళ, చాళుక్య, పాండ్య, చేర రాజ్యాలలో వివిధ వృత్తులలో జీవిస్తూ, ఉపాయంతో, శ్రమతో, అక్కడి రాజ్య విషయాలను తెలుసు కొని, గంగరాజులుగారికి వర్తమానం పంపేవారు.

కన్నడ చోళులు, తెలుంగు చోళులు, చాళుక్యులు కలిసి హొయిసళ రాజ్యం ముక్కలుచేసి, తమలో తాము పంచుకొనడానికి ఎత్తులు వేయడం గంగరాజులుగారికి తెలియవచ్చినది. చోళుల వైన్యాధిపతి అదియమాన్, దామోదరుడు, నరసింహవర్మ ఉత్తర దిక్కునుంచి హొయిసళ రాజ్యంపై దండెత్తి వచ్చేది గాను, ఆ సమయానికే తెలుంగు చోళులు కోళాలపురం వైపునుంచి, తమిళ చోళులు కాల్య (సేలం), కోయమత్తూరు వైపునుంచి, పశ్చిమంలో వున్న కొంగాళ్ళులు, చెంగాళ్ళులు పశ్చిమం వైపునుంచి— ఒక్కొక్కటిగా హొయిసళ రాజ్యంపై దండెత్తి వచ్చేదని సన్నాహాలు జరుపుకున్నారు. ఈవార్తలన్నీ ఎప్పుటి కప్పటికీ గూఢచారుల మూలంగా ప్రభువులకు, గంగరాజులుగారికి తెలుస్తూనే ఉండేవి. అప్పుడు వర్షా కాలం.

ఇంతలో గంగరాజులుగారు ఆందరు సేనాపతులను, దళాయకులను (దండనాయకులను) ద్వారవతికి పిలిపించుకొని, "శత్రువులు దండెత్తి రావడానికి ముందే మనమే వారిని తుంటలు తుంటలుగా విరువవలె. చాళుక్యుల ఈకుట్రను కూకటివేళ్ళతో నాశనం చెయ్యవలె." అని

అలాచించి నిర్ధరించి, పూయిసర సైన్యం సర్వసేనాధిపత్యాన్ని తామే నిర్వహించుకొనినారు. “ఈ వయస్సులో ఈ శ్రమ సాధ్య కార్యం మీరు చేసినదం సర్వధా న్యాయంకాదు. ఈసారి మేము యుద్ధభూమికి తరలు తాము.” అని ప్రభువులు గంగరాజులుగారిలో అనినారు. దానికి గంగరాజులుగారు ప్రభువువదనంతో “ప్రభువులు ఆలాగున దయచేయడం విజయలక్ష్మి మాతోపాటు దయచేసినట్లే అయినది. నేను కత్తిప్రట్టడం ఇచ్చే తునిసారి. దీనికి అడ్డుతేకండి. మనదేశం చుట్టూ బెబ్బులులు పెచ్చు పెరిగి పొంచి ఉన్నది. వీటిని వేటాడి నిగ్రహించి తీరవలె. అంతవరకు నా ఈ కత్తిని ఒరలో పెట్టును.” అని తమ కత్తిని ఒరనుంచి బిరానలాగి ప్రభువుల ఎదుట వీర ప్రతిజ్ఞ చేసినారు.

వర్షాకాలం గడిచినది. గంగరాజుగారిలోపాటు దండనాయకులయిన మారసింగమయ్య, పునసనాయకుడు, నాక్కణనాయకుడు, కేతమల్లనాయకుడు యుద్ధభూమికి తరలడానికి సిద్ధమయినారు. గంగరాజులుగారి పుత్రుడు నాపృథనాయకుడు “నేనూ వెంటవస్తాను” అని రెండ్రో మనవి చేసుకొనినాడు. “రాజధాని రక్షణకు నీవు ఇక్కడే ఉండవలసినది.” అని గంగరాజులుగారు అరనిని ఒక సుసజ్జితమైన సైన్యంలో ద్వారవతిలోనే నిలిపినారు.

దండయాత్రకు తరలిన సైన్యం సైనికులు పదిహేను వేలమంది. వీరికి తగిన సిబ్బంది, ఏనుగులు, గుర్రాలు, ఎడ్లు, పాడి ఆవులు, పనివారు, శస్త్రాస్త్రాలను పరుసుపెట్టి ఒదిగించేవారు, రణవైద్యులు, ప్రార్థనాదులు జరిపే కటకాచార్యులు, వంటవారు, నేవకులు, అందరూచేరి ఈ సైన్యం సముద్రంవలె విస్తారమైంది. ఈ సైన్యం బయలుదేరడానికి ముందు ఆరు నెలలపాటు ఆహార్యం గంగరాజులుగారి సేవ్యత్వంలో కఠిన యుద్ధ శిక్షణ పొందింది.

విజయ దశమి సుముహూర్తంలో విజయ యాత్రకు బయలు వెడలడమని నిశ్చయమయినది. ఈ మహూర్తం ప్రభువుల జన్మతారకూ కలిసి వచ్చినది. బయలుదేరడానికి ముందు ప్రభువులు వినాయకుని, వాసంతికా

దేవిని, మహావిష్ణువును, మహేశ్వరుని పూజించి, కాంతలను, లక్ష్మిని చూచి వీడ్కోలు పొందడానికి వెళ్ళినారు. దేవేరులు ప్రభువులకు మంగళం కలుగని అని హారతి ఎత్తి రక్ష పెట్టినారు. కాంతల ప్రభువులకు విజయ మారికవేసి, పట్టాకత్తిని చేతికి అందించి, విజయం కోరినది. ఇతర దేవేరులూ ప్రభువులకు విజయం కోరినారు. ప్రభువులు అందరితోను ముచ్చటించి, తాము ఎంత దూరంలో ఉన్నా రాచనగరునుంచి, తాము విడిచిన చోటికి, అట్లే ఆక్కడి నుంచి నగరుకు తొందరగా వార్తలను తెప్పించుకొనడానికి, పంపడానికి అంచెల ఏర్పాట్లు చేసినామని చెప్పి, తర్వాత రాజమాతను దర్శించి, ఆశీర్వాదాలు పొందడానికి బయలు దేరినారు. రాజమాత పుత్రుని కాగలించుకొని, తలపై చేయిపెట్టి “భగవంతుడు కాపాడని!” అని ఆశీర్వదించినారు. ప్రభువులు కుమార విష్ణువును పిలిపించి, నగరు, అంతపుర రక్షణం ఆతనికి ఒప్పించి, ప్రేమతో ఆతనిని కాగలించుకొని, పిదప గంగరాజులలోపాటు ఏనుగులై కూర్చుని, సైన్యం సిద్ధంగా ఉన్న కటక ప్రదేశానికి వెళ్ళినారు. దారి పొడుగునా నిలబడిన దళాలను కుశలప్రశ్న చేసినారు.

ఆవేళకు కటకాచార్యులు రణగంబంనాటి, పూజించి, విజయం కోరుతూ ప్రార్థనలు జరిపినారు. రణగంబంవద్దకు ప్రభువులు దయచేసి నప్పడు మహావాద్యులు మోగినవి; మహాహారతి వెలిగినది. అప్పుడు రక్తవర్ణ వస్త్రాలు ధరించి ఎర్రగన్నేరు పూలమాలలు అలంకరించుకొని, దేహమంతా కంకుమ పూసుకొని, కొత్తగా సానపట్టిన కత్తిని చేతపట్టుకొని, రణకేకవేస్తూ బోకిమయ్య ప్రభువుల ఎదుటికివచ్చి, సాగిలంపడినాడు; తర్వాత రణగంబానికి మూడుసార్లు ప్రదక్షిణం చేసి, బలంగా కేకవేసినాడు. రణభేరి, కొమ్మ, కాహరి, తమ్మెలు, తుములు చెవులు చిల్లులు పడేటట్టుగా మోగినవి. అందరూ చూస్తూచూస్తుండగానే, బోకిమయ్య ఎడమచేత తన శిగును గట్టిగా పట్టుకొని, కుడిచేతి కత్తిలో ఒక్కేమినురుకు తన శిరస్సును ఛేదించుకొనినాడు. తలనుంచి విడిపోయిన మొండెం కుత్తుక నుంచి రక్తంబిమ్మన గోవిందుచి చిమ్మినట్టు పైకి చిమ్మినది. తల రణగంబం మొదలుకు దొడ్గినది. మొండెం పది పన్నెండు అడుగులు గంటికుని పడినది.

పైవ్యమంతా మహాధ్వనితో జయజయకారం చేసినది. ఆ మహాధ్వనికి గుర్రాలు పకిరించినవి; ఎద్దులు, ఆటోలు రంకవేసినవి; ఏనుగులు ఘంకరించినవి. రథవాద్యాలతోను మిన్ను మ్రోసినది.

'రథాలి' అయిన బోకమయ్య భార్యపిల్లలకు ప్రభువులు ఒక గ్రామాన్ని ఉంటలిగా దయచేసినారు. రథాలి అయిన బోకమయ్య పేరుతో వీరగల్లు నాటించినారు. బోకమయ్య వీరస్వర్గానికి చనినాడు.

ప్రభువులూ, గంగరాజులవారూ కూర్చున్న మహాదంతి తొండం పైకత్తి రహోత్సాహంతో పెద్దపెట్టిన ఘీంకరించి, వేగంగా ముందుకు నడిచినది. దానివెంటనే హాయిసరమహాసేన ప్రయోజలధి మంచుకు వచ్చి నట్టు శ్రురరాజ్యాలపై దాడికి బయలుదేరినది.

కొన్నినాళ్ళు పయనించి హాయిసరసేన రథవనపురంవద్ద కావేరి తీరంకట్టన విడిచినది. అప్పుటికి రాష్ట్రకూటులు, గంగులు చోళుల సామంతులయినారు. రథవనపురాధీశుడయిన గంగరాజు దామోదరుడు తన సహాయునికి చోళుల ప్రచండసేనాపతి ఆదియమాన్ ను పిలిపించు కొనినాడు. ఆదియమాన్ మహాపైవ్యంతో కావేరి ఆవలిగట్టనఉన్న రథవనపుర రక్షణకు సిద్ధుడై నిలబడినాడు.

"నిన్ను మాకు శరణాగతుడుకావడం తెన్ను." అని గంగరాజులుగారు దామోదరగంగునికి, ఆదియమాన్ కు చెప్పిపినారు. "యద్దంతేసి గెలుచు కోండి." అని సమాధానం పంపినాడు ఆదియమాన్. హస్తకార్తి, చిత్త కార్తి వర్షాలు పిచ్చిపిచ్చిగావరిసి, హెచ్చుప్రవాహంలో ఉండి అప్పుడు కావేరి. ఇదే ఆదియమాన్ కు, దామోదరునికి ఎక్కువ ధైర్యమిచ్చినది.

అంత పూర్వప్రవాహంలోఉన్న కావేరిదాటడానికి ఉద్యమించడం లేవలం వెరిసాహసముని గంగరాజుగారికి తెలిసినా, ప్రవాహం రేగేటంత వరకు కాలసారణం చేయడం పేడితనమని తోచినది. అంతలో, నదిదాటే పనికోసం పంపిన నాయకులువచ్చి, "శివసముద్రంకడ ఒకచోట ప్రయత్నంలో దాటడం సాధ్యం." అని వర్తమానం తెచ్చినారు.

భీష్ములవారూ, ప్రభువులు ఆ వేడుకనే నదిలో స్నానంచేసి, "దారి చూపు రక్షి!" అని కావేరిని ప్రార్థించి, భక్తితో ఉపవాసద్రవం ఆచరించి, ధ్యానవిమగ్నులయినారు. సాయంత్రాలానం అందరికీ ఆశ్చర్యంకలిగేటట్టు నదిలో నీరు ఒకభ్రమస్సుప్రమాణం తగ్గినది. రాత్రికి మరొకమాతడు రక్షవ కావచ్చుననే విశ్వాసమూ కనిపించినది. పైవం రమసాలిట ఉన్నాడని హాయిసర పైవ్యానికి ధైర్యంకలిగింది.

అగ్రరాత్రికి కొంచెం ముందుగనే నదిప్రవాహం ఇంకా ఒకమూరెడు దిగిపోయినది. గంగరాజుగారు అప్పుడు సేనను రెండుభాగాలుచేసి, ఒక భాగం పునసనాయకుని అధీనంలోపెట్టి, శివసముద్రందగ్గర బాగరూకతలో, సురక్షితంగా, తెల్లవాతేముడే కావేరిదాటి, ఆవలిగట్టుచేరి, మార్యోదయమయిన మాడు నాలుగు గడియలలోగా, అదియమాన్ పైవ్యాన్ని వెనుకప్రక్కనుంచి బలంగా ముట్టడించి మట్టుపెట్టవలెనని కట్టనలేచి, తక్కిన సగంపైవ్యాన్ని, బరువైన రథాదిసామగ్రిని తాము విడిచిన చోటి నుంచే దాటించే మహాధ్వమానికి తామే పూనుకున్నారు.

ఎత్తైన నాలుగు నాయకగజాలనుఎన్నుకొని, వెడల్పాటి పలకలను తెప్పించి రంధ్రంవేసి వాటి దంతాలకుఅమర్చి, ఆ పలకలను వాటిమెడకు వెనుకనుంచి చిగించికట్టి, శ్రువుల బాణాలతో, వాటికిగాని, వాటి వెనుక సాగివచ్చే పైవ్యానికిగాని ఏలాటి అసాయమూ లేకుండాచేసి, ఆ చీకటి లోనే, మెప్పుడిగా నదిలోఓపి, ఆవలిగట్టువరకు నడిపించి, గట్టుమీది అడవిమరుగున ఒకచోట నిలిపించినారు. తక్కిన ఏనుగులతో గట్టుమీది చెట్లను, మానులను కూల్పించి, ఆ మానుమెద్దులను నదిలో గుండ్లు బండలు ఉన్నచోట నందులలో ఇరికించి కట్టినారు. ప్రతిపైనికుడు ఇసుక మోసు కొనివచ్చి నదిపాడుగునా పోసినాడు. నదిలో ఈవిధంగా ఒకదారి కల్పించుకొనినారు. నదిలో ప్రవాహమూతగ్గినది. సామాగ్రింతా ఎడ్ల మీద, గుర్రాలమీద, ఆవలిగట్టుకు సాగించినారు. పనేమో మహాకఠినం. ఎంత కష్టమయినా, ప్రభువులుగాని, గంగరాజులుగారుగాని వెనుదీసే స్వభావంకలవారు కారు.

తెల్లవారడానికిముందే హాయిలో సైన్యం సద్దులభందా ఆవలిగట్టు చేరి ఆడవిలో మానులముసుగున నిద్రించాడు. హాయిలో సైన్యమంతా నదిదాటి వచ్చినరక్తాత ఆదియమాన్ సేనాపతి మేల్కొన్నాడు. ప్రవాహావృష్టమైనకావేరి ఒక పెద్ద సేన నీటిలోదిగి దాటడం అసాధ్యమని ఆదియమాన్ నిశ్చింతగా తన భీరంలో పడుకొనినాడు. హాయిలో సైన్యం నదిదాటి తలనపురంవైపు వస్తున్నది. "అన్న వార్తని అతని దౌర్భాగ్యం సగం కుంగిపోయింది. "ఏమగులే ముక్కలై కొట్టుకొనిపోయే ఈ ప్రవాహంలా సేనలు ఎలాగు దాటివచ్చినవి?" అన్నది అతనికి ఎప్పటికీ ఆశ్చర్యంగానే ఉండిపోయినది.

భయం తెల్లవారడమే తడవు, రెండు సేనలు జీవితాశను వదలి భయంకరంగా యుద్ధానికి తలపడినవి. ఇరువైపులా ఘోరనష్టం కలిగినది. అప్పటికి నూగోదయమై విడుదలయిన కాలమునది. శివసముద్రం వైపునుంచి నది దాటివచ్చిన పునీసనాయకుని కింది సైన్యం ఆదియమాన్ సైన్యాన్ని వెనుకనుంచి బలంగా ముట్టడించినది. రెండు సైన్యాల ఇరుకులో చిక్కుకున్న ఆదియమాన్ సైన్యం ముగ్ధులవై పోయినది. భీష్మలవారి యుద్ధవైఖరి ప్రభావం ఆదియమానునికి అప్పుడు తెలియవచ్చినది. ఆదియమానుడు చిక్కులో చలేడు. ఏలాగుకో తప్పించుకొని రణభూమినుంచి పరుగెత్తినాడు. దామోదరుని మాడుపాళ్ళ సైన్యాన్ని హాయిలో సైన్యం ముక్కలు ముక్కలుచేసి నదిలో విసిరి వేసినది. పాలు మరుగువలె వున్న కావేరి నీరు ఎర్ర నీరయినది. దామోదరుడు ప్రాణాలు దక్కితే చాలునని నగరులో తన భార్యలను, పిల్లలను వదలి పారిపోవడానికి నిశ్చయించుకున్నాడన్న వార్త హాయిలో సైన్యం సుధావారిని కేరినది. తక్షణమే కేరమల్లనాయకులు తమకింద దళాలతో వాయువేగంలో తరలి వెళ్ళి నగరును చుట్టుకట్టి ముట్టడించినారు. దామోదరుడు ఒక రహస్యమైన సురంగ ద్వారంనుంచి తప్పించుకొని గుర్రమెక్కి పారిపోతూ దురదృష్టవశాన కేరమల్లనాయకుల కంటపడినాడు. కేరమల్లనాయకులు దామోదరుణ్ణి తరుముకొని వెళ్ళి, పరిగెత్తుతున్న అతని గుర్రాన్ని పొడువైన బల్లెతో పొడిచినాడు. దెబ్బతిన్న గుర్రం దామోదరుణ్ణి కిందికి పడదోసి

పరిగెత్తినది. కేరమల్లనాయకులు తమ గుర్రం మీదనుంచి కిందికి మాకి "భార్య పిల్లలను వదలి పారిపోతున్న పేడి నీవు. ఇదిగో చూడు, నేను కేరమల్లుణ్ణి. పేడి కాదు. నీవికే ఎక్కడికి పోతావు? తప్పించుకొని పరిగెత్తడం ఇతరుల సాత్తును అపహరించేటంత సులభంకాదు." అంటూ దామోదరుని రలను తమకే త్రితో ఒకే దెబ్బకు మొండెనుంచి వేరుచేసి, ఆ రలను తమ బల్లెనికి గుచ్చుకొని, పట్టణపీఠులలో ఊరేగించి, రక్తాత హాయిలో శవస్వరూపం పొందాలకడ దొర్లించి, "ప్రభూ, ఇదిగో నా కానుక!" అని అర్పించినారు. నాయకుల హతం అలాటిది! ప్రభువులు కేరమల్లనాయకుల సాహసానికి మెచ్చి, ఆత్మణమే పారిన దండనాయక పదవిలో గౌరవించినారు.

చోళ గంగరాజుల తలవనపుర విషయం విష్ణువర్ధనుల దయనది. అపార యుద్ధ సామగ్రి, ధనధాన్యాలు, దామోదరుని సమస్త భంధారము హాయిలో ప్రభువులవే అయినవి. ఆ దినమే ప్రభువులు తమ ప్రప్రథమ విజయ స్తంభం స్థాపించి, ఆ స్థలంలోనే కీర్తినారాయణ దేవాలయం నిర్మించ వలసినదని ఆజ్ఞ చేసి, తలవనపురాన్ని తగిన రక్షణ సైన్యంతో తమ నాయకులలో ఒకరి రక్షణలో ఉంచి, వెన్నుచూపి పారిన ఆదియమాన్ చోళ సేనాపతిని వెన్నుంటి మరుదాడే అక్కడినుంచి త్వరగా బయలు దేరినారు.

ఆదియమాన్ పరిగెత్తి పరిగెత్తి దారిలో చోళుల సామంతుడు నరసింహవర్మ ఆశ్రయం జొచ్చినాడు. నరసింహవర్మ హాయిసఖుల బల పరాక్రమాలు తెలియక అడ్డుతుగిలి నిలబడినాడు. రెన్నాళ్ళలో వాని సైన్యం నాశమైపోయినది. విష్ణువర్ధనుల ఖడ్గపుడెబ్బకు నరసింహవర్మ తల రెండు తుండెములయినది. ఆదియమాన్ అక్కడినుంచి కంచెకి పరుగిడి నాడు. హాయిలో సేన అక్కడా వానిని వదలలేదు; వెన్నాడినది. రణ మత్తులందు, విజయ మత్తులయిన హాయిలో సైనికులకు ఇప్పుడు అడ్డేమి? ఆటంకమేది? ఆదియమాన్ అక్కడినుంచి ముందుకుసాగి వెలుపల ఎరరికీ కనిపించక ఎలుకలు, పందికొక్కులవలె భూమిలోనే దాక్కున్నాడు.

ప్రభువులు తమ తండ్రి ఎడయంగ ప్రభువులవలె కంచి వరదరాజ స్వామికి, కామాక్షీదేవికి వస్తువస్త్రాలంకారాలు సమర్పించినారు. ఆ సమయంలోనే ప్రభువుల చొక్కాసపు ధనం నుంచి, మేలుకోటలో చెలువ నారాయణస్వామి దేవాలయమూ నిర్మించబడుతూ ఉండినది. శ్రీరంగ పట్టణం సమీపంలోని తొండనూరులోను నారాయణ దేవాలయం నిర్మాణంలో ఉండినది. ప్రభువులు మేలుకోటలోని శివాలయానికి అప్పుడు ధన మాన్యాలు దత్తంచేసినారు. ఇట్టి సర్వమత సమదృష్టి గలవారికి, కేదరహితులకు, వైవాన్ని సర్వవస్తువులలోను కనినవారికి విజయలక్ష్మి సిద్ధించడం ఏ మాతృత్యం?

ప్రభువులు కంచి నుంచి మధుర వైపు బయలు వెడలి, అక్కడి సాంధ్యరాజుతో కప్పం పొంది, అక్కడినుంచి దక్షిణ సముద్రం చేరి, అక్కడ తమ కీర్తిస్తుంధం నాటి, మరల కంచికి మరలివచ్చి, దేవాలయంలో ఉన్న మహామండుభిని మ్రోగించినారు. దాని అర్థం “హాయి సగుల రాజరికాన్ని దక్షిణపు రాజులందరూ ఒప్పవలె.” అని. దీనివల్ల దక్షిణంలోని అధిపతులందరికీ క్రోధానూయలు కలిగినవి. కొంగు దేశ రాజుకు విపత్తం గా కోపం వచ్చినది.

విష్ణువర్ధన ప్రభువులు కంచినుంచి కోళాలపురానికి వచ్చినారు. కోళాలపురం, నంగలి, నోళంబవాడి, గంగవాడి పాలకులు శరణుజూచినారు. ప్రభువులు అక్కడి చోళ సామంతులను పిలిపించి, వారిని తమ సామంతులుగా చేసుకొని “ధర్మంలో చక్కగా రాజ్యం నడిపించుకొని రండి.” అని బుద్ధిచెప్పి, వారి రాజ్యాలను వారికి అప్పగించి, అక్కడి న్యాయరీతి నీరులను క్రమపరిచేభారం గంగరాజులుగారికి అప్పగించినారు. ప్రభువులు కొంతకాలం కోళాలపురంలో ఉండి, పునీసనాయకునికి మహా వైద్యం అప్పగించి, “అశ్వశ్లేధ, చెంగావ్య, తొడవ, కేరళరాజులను జయించిరా!” అని ఆనతిచ్చిపంపి, తాము హంజేరిమిదికి సైన్యాలు నడిపించినారు. అక్కడి చోళ సామంతుడు ఇరుంగోలరాజు విష్ణువర్ధనులకు శరణాగతుడయినాడు. ప్రభువులు వానిని గౌరవించి ధర్మంలో

దేశాన్ని పాలించవలసివడని ఆజ్ఞాపించి, మాండుకు చేర, పల్లవరాజుల మీదికి దండెత్తడానికి ఏర్పాట్లు చేయసాగినారు.

కేరళాజుల రాయరాయపురం హాయిసగుల వశమయినది. పల్లవుల పొగరు అగచి, చక్రగొట్టపాలకుడు సోమేశ్వరుని గెలిచి, సామంతునిగా చేసుకొని, ఓక్రదేశపు ఎల్లలకు వెళ్లి, పూర్వసముద్ర తరంగావళిలో తమ కీర్తిస్తుంధం నాటి - ప్రభువులు ఈ విధంగా దక్షిణ పూర్వదేశాల దిగ్విజయం పూర్తిచేసినారు.

వైద్యంలో వెడలిన పునీసనాయకుడు, కేరళమ్లు నాయకులు చెంగావ్య పరిపాలకులను గెలిచి, తురుప్రభువులను ఓడించి, నీలపర్వతం చేరి, పర్వతశిఖరంపై హాయిసశవతాకం ప్రతిష్ఠించి, అక్కడినుంచి బయలుపీఠుకు దిగి, కోయమత్తూరును స్వాధీనపరచుకొని, అపార ధనధాన్య రాసులను తెచ్చి ప్రభువులకు అప్పగించినారు.

అప్పటికి ప్రభువులు రాజధానినుంచి బయలుదేరి మాడు సంవత్సరాలయినది. రాజధాని బొప్పణ, కుమారవిష్ణువుల రక్షణలో ఉన్నది. నగరు వ్యవహారాలన్నీ మహారాజ్ఞి శాంతలదేవే నీర్వహించేవారు. పది పన్నెండు నాళ్ళ కొకమారు యుద్ధభూమినుంచి రాజధానికి తప్పక సమాచారాలు చేరేవి. రాజధానినుంచి యుద్ధభూమికి వస్తువులు సాగనంపడం, టేను వార్తలు తప్పకపంపడం అంత తొందరగానే జరిగేవి.

కుమారవిష్ణువుకు ఇప్పుడు పదహారు పదిహేడేండ్ల ప్రాయం. శస్త్రాస్త్ర పారంగతుడు, శాస్త్రాధ్యయన సంపన్నుడూ అయినాడు. ప్రభువులవలె మహాకూరుడు, అత్యైక్యశాలి, విశేషసమరుడు, అక్కయ్యకు కుడిచేయి; రాజమాతకు జీవం. శాంతలదేవి ప్రతిసూక్రవారమూ ఓలగంలో సింహాసనం అలంకరించి, రాజ్యపరిపాలన వ్యవహారాలను విచారణచేసి, విమర్శించి, ఉత్తమమైన మంత్రాలోచన తెలిపేది. హేమాద్రి పండితులు ఆమె ఆలోచనలను, అభిప్రాయాలను మనసార గౌరవించేవారు. పెక్కు వేళల్లో శాంతలదేవి చాల చిత్తైన న్యాయమాట్లాటల పరిష్కరించి, అభియోగాల తీర్చిచేసేవారు. లౌకికవిషయాలనూ ధర్మదృష్టితో కొలిచే

ఆమెకు తీర్పువీక్షణం కష్టమయ్యేదికాదు. తప్పుచేసినవారికి శిక్షవిధించడం కంటే, వారిలో వివేచనజ్ఞానాన్ని, ధర్మదృష్టిని కలిగించి, వారిని ఉత్తమ ప్రజలుగా ప్రవర్తించేటట్లు చేయడానికి ఆమె సర్వప్రయత్నాలూ చేయడం అతి శ్లాఘనీయమయినది.

ఒకమారు దేవల్లఅనే నాగరికుడు భండారి ఆదియల్ల అనేవానికి తనభూమిని విక్రయించినాడు. దేవల్ల మరణించినమీదట అతని పుత్రులైన నాగల్ల, సోమల్ల-అనేవాళ్లరూ తమతండ్రి దేవల్ల పిత్రార్థితమైన ఆస్తిని భండారి ఆదియల్లకు విక్రయించడం తమకు తెలియదని వ్యాజ్యం తెచ్చినారు. ఈ వ్యాజ్యం కాంతల మహారాజ్ఞి సముఖాన తీర్పుకువచ్చినది. భండారి ఆదియల్ల అనినాడు : దేవల్ల ధనంకోసం చాల చిక్కులు పడున్నప్పుడు తాను ఇరవై గద్యాణాల సొమ్ము యిచ్చి, అతని భూమిని కొనినాను-అని, ఇప్పుడు ఆభూమికి చాల వ్రయంచేసి బాగుచేసుకొన్నాను-అని...మహారాజ్ఞి కాంతల నాగల్ల సోమల్లలను, “నాగరికులారా, మీతండ్రి దేవల్ల ధర్మిగా బ్రతికినాడా? అధవా అధర్మిగా బ్రతికినాడా? అని ప్రశ్నించినది. దేవల్ల కుమారులు ఒక్కరిముఖం ఒక్కరు చూచుకొనినారు...నాగరిక దేవల్ల ధర్మిగానే మనుగడ సాగించినాడన్న సంగతి లోకానికి తెలుసు, కాంతలకు తెలుసు. ధర్మానికి, సత్యానికి ఏకాలంలోను చ్యుతి కలుగ రాదనే దృఢవిశ్వాసం ఆమెకు ఉండినది. “మాతండ్రి ధర్మిగాను, శీల వంతుడుగాను బ్రతికినాడు.” అని సమాధానమిచ్చినారు పుత్రులు. అప్పుడు కాంతల మహారాజ్ఞి అనినారు : “అట్టి ధర్మిచంతానానికి చెడు గొప్పదూ లోరిఉండదు. న్యాయమైన వెచ్చాలను సద్దక్షిణానికి భూమిని విక్రయించి ఉంటాడు. అట్టి తండ్రిచేసినపనిని కుమారులు గౌరవించవలె. మీకు వ్యవసాయానికి భూమిలేకపోతే, దేవాలయానికి చెందిన శూన్య మాన్యాలను మేము ఇప్పిస్తాము. అన్నదమ్ములు అన్యోన్యంగాఉండి, ఈ జీవనోపాయాన్ని భగవంతుడే కరుణించి ఇచ్చినాడని భావించి, కష్టపడి వ్యవసాయంచేసి, దేవునిసేవకు సగం అప్పగించి, మిగిలినసగం మీరు సమంగా పంచుకోండి.” అని తీర్పుచెప్పినది. ఈవిధంగా కాంతల మహారాజ్ఞి ఆయిద్దరు యువకులలోను దైవభక్తి విత్తి, న్యాయధర్మాలు పెంచి, వారిని సజ్జనులుగా చేసినది.

8

హాయిసశేష్యులు రాజధానినుంచి చాలదూరంలో ఉండే ఈలాటి సమయం కోసమే నిరీక్షిస్తున్న కొందరు మలెపలు (పర్వత ప్రాంతవాసులు) హాయిసశ రాజధాని ఇప్పుడు రక్షకులులేని ఉరని భావించి, తమ ఉద్దేశసాధనకు ఇదే తగిన సమయమని తలచి, యుద్ధతంత్రమేమీ తెలియని ఆటవికులను కూడగట్టుకొని, ద్వారవతిని కొల్లగొట్టడానికి వచ్చినారు.

రాజధానిని రక్షించడానికి బాష్పణనాయకుడు సిద్ధంగానే ఉన్నాడు. మలెపనారు హాయిసశ నాడు రాజధాని రక్షకులే లేనినాడని అనుకున్నారు. ఆసమయంలోనే పునీసనాయకునితో ఓడిపోయిన కొంగు దేశపాలకులు ఒక్కటై సైన్యసామగ్రిలను కూర్చుకొని, శాల్య (నేలం) హాసూరు మార్గంగా పయనించి, నెలమంగలం దాటి హాయిసశ నాడు ప్రవేశించినారు. కొంగుల సైన్యం భయంకరంగా ఉండినది. పెక్కు ఏనుగులు, అశ్వసైన్యం వారికి ఉండేవి. హాయిసశ దేశాన్నంతా కాల్చి బుగ్గచేదామనే బయలుదేరి వచ్చినది ఆసైన్యం. పడమటి వైపునుంచి కొండవారు (మలెపలు), పూర్వదక్షిణ దిక్కులనుంచి కొంగు సైన్యం రాజధానిని ముట్టడించడానికి సాహసపడి వస్తున్నారన్న వార్త రాజమాత చెవిలోను పడినది.

విష్ణువర్ధన ప్రభువు అప్పుడు రాజధానికి చాలదూరంలో ఉన్నాడు. గంగరాజులుగారు తాము జయించిన రాష్ట్రాలకు దక్షులయినవారిని నియమిస్తూ ఆయా దేశాల స్థితిగతులను కూలంకషంగా విచారించి, తృప్తి కరమైన ఏర్పాట్లు చేయడంలో నిరతులై ఉన్నారు. “ఈ కొత్తదేశాలలో నరులకంటే కిరాతులే హెచ్చుగా ఉన్నారు.” అని గంగరాజులుగారు ప్రభువులకు వ్రాసి పంపినారు. “దైవంవై భక్తి, ధర్మంవై శ్రద్ధ-ఈ రెండూ నశించిన దేశం నశించి పోయినట్లే.” అని గంగరాజులుగారు తెలిపినారు.

ప్రభువుల స్థలం ఇప్పుడు రాజధానికి బహుమారంలో ఉన్నందున ప్రభువులు రాజధానికి మరలవలెనని ఒకమారు నిర్ణయించినారు; లేక ఓడమే ఆయోచనను వారికి కలుగ జేసినది. కొద్దిసేటి సైన్యంతో రాజధాని మార్గం పట్టినారు. ఎంతవేగంగా ప్రయాణం చేసినా, రాజధానికి పదిహేను నాళ్ల ప్రయాణం ఆవసరం.

ఇక్కడ రాజమఠ, కాంఠల, లక్ష్మీ, బొప్పణనాయకుడు, కుమార విష్ణువు, గంగరాజులుగారి పల్ని లక్ష్మీమతి దండనాయకి, ఒకరిద్దరు రాజ్య పరిపాలనాధికారులు, నలుగురు మంత్రులు నగరులో సభగూడి, ఈ సన్నివేశంలో తమ కర్తవ్యమేమని నిర్ణయించడానికి మంత్రాలోచన జరిపినారు. ఆదివరకే, ప్రభువుల వద్దకూ, గంగరాజుల వద్దకూ తగిన సైన్యంతో చాలినంత త్వరలో రాజధానివైపు రావలసినదని, ఒకవైపు కొండవారు, మరొకవైపు మహాసేనతో కొంగులూ రాజధాని మీదికి వస్తున్నారనీ, సమాచారం పంపడమైనది. అప్పుడు యుద్ధభూమి ఎంత దూరమున్నా గత్యాతికి ఇద్దరు వంతున ఆస్థిభలయిన వార్తాహరులను ఏర్పాటు చేసినారు. ఇట్లున్నప్పటికీ ప్రభువులకు ఈవార్త తెలియడానికి మూడు దినాలు పట్టినది.

బొప్పణనాయకుడు నగర రక్షణకు ఉన్న విదారువేల మంది సైనికులను సిద్ధం చేసుకొనినాడు. “పదిహేను ఇరవై నాళ్ళవరకు ఎంతటి తీవ్రమయిన మట్టడినైనా ఆపగలను. అంతలోగా అయ్యగారయినా, ప్రభువులయినా రానేవస్తారు. లేకపోతే, మారనింగమయ్య మామయ్య గారుగాని, పునిసనాయకుడుగాని రానే వస్తారు. మనకు ఎలాటి భయమూ వద్దు.” అనినాడు బొప్పణనాయకుడు మంత్రాలోచన సభలో. “అంతేపుర మంతా వేలాపురానికి తరలడం మేలు.” అనినారు ఎవరో ఒక్కరు. “అది షేడీరనం. ఆ ఊరయినా మనకు ఎలాగు రక్షణ ఇస్తుంది? శత్రువులు ఆ ఊరికి రాలేరా? ప్రజలను శత్రువులకు అప్పగించి, రాజధానిని వదలి పరిగెత్తి పోయిన షేడివారికి, పిరికివారికి విజయనారాయణు డెన్నటికీ ఆశ్రయ మివ్వడు.” అన్నది లక్ష్మీ. “చక్కగా అనినావు లక్ష్మీ.” అన్నది కాంఠల. కుమారవిష్ణువు చాలసేపు రసలో తానే యోచిస్తూ, తుదకు

బొప్పణనాయకుని చూచి, “అన్నయ్యగారు సెలవివ్వసి! ఎనిమిది నాళ్ల నగరరక్షణకు తక్కువకు తక్కువగా ఎంత సైన్యం కావలసి ఉంటుంది? కొండవారి సైనికులంతా చేరినా ఆరువేల మందికి మించరు. వారైనా అస్త్రశస్త్రాలులేని ఆటవికులు. మనకు సహాయం రావడానికి ఎనిమిది పది నాళ్ళయినా కావచ్చు ననుకొందాము.” అనినాడు.

బొప్పణనాయకుడు:- “కోట అగడ్తనిండా నీరు పారింది, నగరాన్ని రక్షించు కొనడానికి కనిష్ఠపక్షం రెండువేల మంది సైనికులయినా కావలె. కోటమీద చుట్టూ సైన్యం నిలిపితే, కోటలో బలమైన సైన్యం ఉన్నదను కొంటారు. కొండవారికి ఎక్కువగా బెడరవలసినదిలేను. దండెత్తి వస్తున్న కొంగు సైన్యంలో ఏనుగులు, గుర్రపుదండూ, కాల్యుమా హెచ్చుగా ఉన్నట్లువార్త. అంతేకాక వారివద్ద శస్త్రాస్త్రాలు కావలసినన్ని ఉన్నవట.”

కుమారవిష్ణువు:- “ఈ శత్రుసేనలు దగ్గరికి వచ్చి ఒక్కటయ్యే వరకు మనం వ్యవధి ఇవ్వరాదు అన్నయ్యగారూ. నగరంలోని జనులకు భయం కలుగరాదు. అందువల్ల అన్నయ్యగారు, వేలాపురి ప్రజలకు ధైర్యం చెప్పడానికి విడుదల మంది సైనికులను పంపి, రెండువేలమంది సైనికులను మీవద్ద సిద్ధంగా పెట్టుకోండి. ఆ కొండవారిని రాజధాని వరకూ రానివ్వకండి. వేలాపురి వైపునుంచి, ఇక్కడినుంచి, సైన్యం చుట్టుముట్టి వారి నాయకుడు పిల్లె నిలవకుండా వేటాడండి. నేను మూడువేలమంది సైనికులను తీసుకొనివెళ్ళి ఆ కొంగులను దూరంలోనే సహాయం ఒదిగే వరకు ఆపుతాను.”

బొప్పణనాయకుడు “ఈ పిల్లవానితో ఇది సాధ్యమా?” అనుకొని, “ఇద్దరూ కలిసి నగరాన్ని రక్షించడం మంచిది కదా? అంతలో సహాయం రానే వస్తుంది.” అన్నాడు.

కుమారవిష్ణువు:- “మీ అయ్యగారుగాని, మా అప్పాజీగాని పిల్లవాళ్ళ పిరికివారని, కోటలో దూరుకున్నారనీ అనుకోరాదు గదా!”

శాంతలకు కుమారవిష్ణువును కాగలించు కొందామన్నంత ఆశ కలిగినది. బాష్పణనాయకుని నోరు కట్టినది. రాజుయితే : “మన విష్ణువు మాట చెన్నమ దండాధీశ్వరుల వీర రక్తానికి సాక్షి. వాడన్నట్టు శత్రువులను రాజధాని వరకు రానివ్వగూడదు. నగరవాసులకు భీతి ఏర్పడరాదు. సైనికులలోను అద్భుతం పుట్టరాదు. దీనికి తగిన యోచనలు మీలో మీరే నిర్ధరించుకొని, తర్వాత మాకు తెలుపండి.” అని చెప్పి యోచనతో తమ విక్రాంతి గృహానికి వెళ్ళినారు. మిగిలినవారు శాంతల, లక్ష్మీ, బాష్పణ నాయకుడు, కుమారవిష్ణువు- వీరే. అక్కయ్య లేచివచ్చి తమ్ముణ్ణి చాల ప్రీతితో కాగలించు కొన్నది. కుమారునికి మహానందమయినది.

నలుగురూ చాలసేపు చర్చించి, తుదకు కుమారవిష్ణువు చెప్పిన మాటనే ఒప్పినారు. ఆరాత్రే వేయిమంది సైనికులను బాష్పణనాయకుడు సకల శస్త్రాస్త్రానిలతో వేలాపురికి పంపి, ఆ వైపునుంచి కొండవారిమీద పడవలెనని తెలిపి, నిరుపయోగమని సుసజ్జిత సైనికులను రాజధాని ఆపద్రక్షణకు పట్టి, వేయిమందిని తాను నడిపించుకొని, తెలతెలవారే లోపల రాజధానివద్దలి వెళ్ళినాడు. “మీ అయ్యగారుగాని, మాఅమ్మజిగాని పిల్లవాళ్లు పిరికివారని, కోటలో దూరుకొన్నారనీ అనుకోరాదు గదా!” అని కుమారుడు అన్నమాట బాష్పణనాయకుని గుండెల్లో నాటి నిలచినది. బాష్పణనాయకుడు తండ్రివలె సాహసీ, చిన్నప్రాయమవాడు. సైన్యాలను చతురతతో నడపడం, యుద్ధం చేయడం ఆతనికి వంశపరంపరగా వచ్చినవి.

బాష్పణనాయకుని రెండు సుశిక్షిత సైన్యాలు కొండవారిని దారిలో కొండల సందులలోనే ఇరికించి చుట్టుముట్టినవి. ఆ ఆటవికులకు విలువిద్య తెలియదు. వారు కొండవలి, గుద్దలి, కర్ర, కత్తి కట్టుకొని వచ్చినవారు. వారిని బాష్పణ నాయకుని సైన్యాలు బాణ వర్షంతో చంపి పడవోసినవి. హాయిసగ్గ సైన్యం ఇంత ర్వరలో వెనుకనుంచి, ముందునుంచి, మీదినుంచి మైబడుతుందని. బాణవర్షం కరిపిస్తుందని కొండవారు ఊహించలేదు. రక్షకులు లేని రాజధానికి తమ కర్రలపైకే చాలునని తలపోసినారు. వారి నాయకుడయిన నరసింహుడు కూడా తప్పించుకొని పోనివ్వక, వారందరినీ వేటాడడానికి బాష్పణనాయకునికి ఆరేడునాళ్ళు పట్టినది.

ఇక్కడ రాజధానిలో కుమారవిష్ణువు బాష్పణనాయకుడు వెళ్ళిన నాడే ఇన్నూరుమంది సాహసకులయిన గూఢచారులను సభిహరించి, వారికి గ్రామీణుల వస్త్రధూషణాలిచ్చి, గ్రామీణ వేషంవేయించి వారిలో ఇట్లనినాడు : “ఇప్పుడుమీరు మేముచెప్పినట్లు నడిపిస్తే మేము ఖండితంగా గెలుస్తాము. రాజధాని ప్రశాంతంగా ఉంటుంది. రాజధానిలోని ఆడవారు, పిల్లలు సురక్షితంగా ఉంటారు. అందువల్ల మేము చెప్పేమాటలు బాగా వినండి... కొంగులపైన్యం ఇక్కడికి మూడు గవ్యూతులదూరంలో ఉంది. మీరు అక్కడినుంచి ఒక గవ్యూతిమేర ముందుకువెళ్ళి, అమీదట పది గవ్యూతులదూరంవరకు ఉన్న ఊరు, పల్లెలవారిని, తల్తూడమే రాజమార్గం నుంచి కనీసం గవ్యూతిదూరంలో ఉన్న గ్రామాలకు తరలివెళ్ళవలసినదని చెప్పవలె; వారు వెళ్ళేటట్లు చేయవలె. వారున్నపల్లెల పైరు పచ్చిలను కోసి, తమ పశువుల మేతకోసం తీసుకొనివెళ్ళని. తమవద్ద ఉన్న ధాన్యాలను ఒక్క గింజగూడ విడువకుండా తీసుకొనివెళ్ళని. ఈ విధంగా ఒక్కొక్క గ్రామంవారూ వదలిపోయినవెంటనే, ఆఊరి చెరువులనిరు ఒక్కబొట్టు మిగలకుండా పారిపోయేట్లు వదలిపెట్టండి. కంటలను బావులను మున్నుపోసి మూసివేయండి. ఈ విధంగా రాజమార్గానికి ఇరు వైపులా ఒక గవ్యూతిమేర పదిగవ్యూతుల దూరంవరకు ఒకబొట్టు నీళ్ళుగాని, ఒక్కగింజ ధాన్యంగాని శత్రువులకు చిక్కకుండా చేయండి. ఈయుద్ధం ముగిసినపిదప ఆ గ్రామాల పునరుద్ధరణకు, గ్రామస్థుల నష్టానికి పరిహారం రాజకోశాగారంనుంచి ఇప్పస్తామని మాటఇవ్వండి. ఎందుకు ఈవిధంగా చేయవలసివచ్చినదీ, వివరించండి. రాజముద్రికా సహితమైన ఈ తామ్రశాసనాన్ని వారికి నమ్మికకలిగించడానికి మీకు అప్పగిస్తాము. దీనిని ప్రతిగ్రామం ప్రెగ్గడకు, గవుండకు (గ్రామణికి) చూపించినమీదటనే ఈపని నిర్వహించవలసినది. మీరీకార్యం ఎంతత్వరగా తృప్తికరంగా నిర్వహిస్తే అంతత్వరగా మనకు జయం లభిస్తుంది. శత్రువుల బలాన్ని ఈరీతిగా మనం కంగజేయకపోతే, సద్యః వేరే మార్గమేలేదు. ఈపని పోయమయినదే. దేశ హితద్వైతో ఈ అనిష్టం ఇప్పుడు చేయవలసి ఉన్నది.” కుమారుడు వారికి ఈ రహస్యాలోచనచెప్పి రాజముద్రా

సహితమైన తామ్రకాసనం వాచేటికి ఆపవించి, ఆ ఇన్నూరుమందిని వీడ్కొల్పినాడు.

అనంతరం కుమారవిష్ణువు రెండువేలముందికిపైగా వైనీకులను సిద్ధం చేసి, ఊరివైపునిలిపి, తాను యోధుల ఉడుపులుధరించి, రాజమాత ఆశీస్సులు, ఆక్కయ్యల ఆశీస్సులు పొందడానికి అంతఃపురానికి వచ్చినాడు.

కుమారుని వేషభూషణులూచి రాజమాత భయపడినారు; “కుమార, ఇదిఏమిటి?” అని ప్రశ్నించిన్నారు. కుమారుడు రాజమాతకు సాష్టాంగపడి “జయశీలుడిని కమ్మని నన్ను దీవించండి; మీ దీవన ఇప్పుడు నాకురక్ష. అమ్మో, అన్నభక్తవ్యంధి. కన్నీరు కూడదు; ఖండితంగా కూడదు.” అని ఒక రీతిగా అనతే చేసినాడు. రాజమాత ఆమాటల అంతర్యం వెంటనే గ్రహించి, కుమారుడు కొంగులపై యుద్ధానికి బయలుదేరినాడని తెలుసుకొని, అప్పుడు కన్నీరునించడం అశ్రేయస్సని తెలిసి, “వైవం సదా నీతో ఉండి, నిన్ను కాపాడనీ!” అని ఆశీర్వదించి, హృదయోద్వేగం తట్టుకోలేక అక్కడున్న ఒక ఆసనంలో కూర్చున్నాడు. మాటలుపెంచి ఊరడించే సమయం ఇదికాదని కుమారుడు చేతికలను వైతోపచారానికి నియమించి, ఆక్కయ్యలను చూడడానికి వెళ్ళినాడు.

ఆక్కయ్యలిద్దరికీ భక్తితో నమస్కరించినాడు. ఇద్దరూ ప్రేమతో తమ్ముణ్ణి కాగలించుకొనినారు. పెద్దక్కయ్య అతనినడుముకు కత్తిరించి, ఆరలిపత్తి, రత్నపెట్టి, విజయనారాయణుని ప్రసాదశేషమైన పూవులను అతని తలపైకొచ్చి, “వైవమా, ధర్మమూ నిన్ను అన్ని విషయాలనుంచి రక్షించనీ, జయశీలుడవై నీవు మరలవచ్చేవరకు మాకు నిద్రాహారాలు ఉండవు.” అన్నది. తర్వాత కుమారుడు గుర్రమెక్కి, ఊరిబయట సిద్ధంగాఉన్న వైవ్యం చేరి, వారితో గంభీరంగా “మహాయోధులారా, వైవమే మన శక్తిసామర్థ్యాలను నేడు పరీక్షించడానికి ఉద్ద్యమించినట్లు కనిపిస్తుంది. ధీరత్వంతో యుద్ధరంగంలో మరణిస్తే యశస్సు, వీరస్వర్గం. శత్రువులు మనయింద్రును కొల్లగొట్టి, కాల్చి, భార్యాబిడ్డల శిలాన్ని భంగం చేయకుండా అడ్డకొనడానికి, ఈ హాయిసశ ధర్మరాజ్యం కాపాడు

కొనడానికి మనమిప్పుడు బయలుదేరినాము. మనలో ఎవరూ పిరికివారు కారు. ధీరువులకు వైవసహాయంలేదు. జీవితాశవదలి శత్రువులను నిగ్రహించుచున్నాము. మనమూ జీవించి, మనవారినందరినీ బలికించుకొంటామని మీరు ఒక్కొక్కరుగా వీరప్రతిజ్ఞ చేయండి. ముందువేసిన ఆడుగు వెనక్కు తీయమని నాతోపాటు అందరూ ప్రమాణం చేయండి.” అని అంటుండగానే, వైనీకులందరూ, ఏకకంఠంగా “ప్రభూ! మాగుండెలో ఒకేచుక్క రక్తం ఉన్నప్పుడూ శత్రువును ఒక్క అడుగునా ముందుకు వేయనివ్వం. ఇది నిజం.” అని ఒక్కొక్కడుగా ఒక కంఠంలో తెచ్చి పెట్టిన పాలుతాకి ప్రమాణం చేసినారు.

శత్రువైవ్యం రాజధానికి దాదాపు మూడు గవ్యూతుల దూరంలో విడిసినది. కుమారవిష్ణువు మరుసటిదినం మధ్యాహ్నానికి శత్రుకిరీరం చూచినాడు. వెంటనే శత్రువులపై పడక, దూరంలోఉన్న దట్టమైన అరణ్యంలో దాగుకొనిఉండి, అర్ధరాత్రిలో ప్రచండమారుతంవలె, పిడుగు వలె నిద్రున్న శత్రుస్కంధావారంవైపడి చెల్లాచెదరు చేసినాడు. వారి శస్త్రాస్త్ర ధనధాన్యాల భిరిరానికి మొదట నిప్పుపెట్టినాడు. వారి గుర్రాలను కట్టువిప్పి తరిమినాడు. ఏనుగుల ముఖానికి దీవిటీలుచూపి కాల్చినాడు. అవి భయంతో ఘోరకరిస్తూ కట్టుకొయ్యలు తెంచుకొని పరిగెత్తినవి. శత్రువులు “అయ్యో! మోసపోయానామే!” అనుకుంటూ మేల్కొని మందు తున్న మంటలను ఆర్పడానికి ప్రయత్నించినారు. కొందరు అస్త్రశస్త్రాలు పట్టుకొని పోరుకు నిలబడినారు. కుమారవిష్ణువుకు త్రికి ఎదురే లేనట్లయినది. దివిటీల వెలుతురులో కుమారునికత్తి ముంగారు మబ్బులమధ్య ఎడతెగక మెరసే మెరుపువలె మిలమిలలాడినది. ఇంతటి అప్రతిముడైన సేనాపతిని చూచి హాయిసశ వైనీకులు వీరావేశంతో శత్రువైనీకులను నిర్భీతితో ముక్కలు చేసినారు. శత్రువైవ్యంలో అప్పుడు బెబ్బులులు మేకల మందలోదూరి వెళ్ళినట్లయినది.

కుమారవిష్ణువు ముందుగాపంపిన ఇన్నూరుమంది గూఢచారులూ తమకు అజ్ఞాపించిన విధిని సమర్పకంగాచేస్తూ వెళ్ళినారు. మొదటిరాత్రి మట్టడిలోనే శత్రువుల ఆపార వైవ్యసామగ్రి ధాన్యం, పశుకాసనం

మొదలయినది అగ్నికి ఆశుతిఅయినది. ఇక మిగిలిన ఆహారసామగ్రి తగ్గినకొలది, వారి అంత్యమూ సమీపిస్తువచ్చినది. శత్రువులు సేకరించిన నీరు మొదటిరాత్రి మంటలు చల్లార్చడానికి వెచ్చించినారు. మరునాడు నీళ్ళకోసం బావులు, గుంటలు వట్టుకొండమే వారికి పనిఅయినది. పరుగెత్తి పోయిన గుర్రాలను, ఏనుగులను వట్టుకొనిరావడం మరొకపని. ఇట్లయి, శత్రుసైన్యం ఆనాడు ముందుకు అడుగువేయడమన్నా పడలేదు; వెనుకకు వెళ్ళడం అంతకంటే సాధ్యంకాలేదు. కొంగుల సైన్యం ఈవిధంగా చాల ఇక్కట్లలో పడినది.

9

అక్కడ అతి స్వల్పమైన సైన్యంతో రాజధానికి తిరిగి వస్తున్న ప్రభువులకు కొండవాయూ, కొంగువాయూ రాజధానిపై దండెత్తి వస్తున్నారని, సాధ్యమైనంత త్వరలో సహాయానికి సైన్యంతో రావలెనని రాజమాత వర్తమానం పంపినారు; గంగరాజులుగారికి రాజమాత ఈవర్తమానం పంపినారు. ప్రభువులు “మేము రాజధాని రక్షణకు బయలుదేరినాము. సాధ్యమైనంత త్వరలో అక్కడికి చేరడానికి యత్నిస్తాము. మీరు మీ పనులన్నీ ముగించిన మీదటే రావలసినది. మీవద్ద ఉన్న హెచ్చుసేనలను రాజధాని రక్షణకు వెంటనే పంపండి.” అని గంగరాజులుగారికి సమాచారం పంపి, తాము రెండు రెండునాళ్ల ప్రయాణం ఒక్కనాడే ముగిస్తూ, ఎనిమిదినాళ్లకు రాజధాని ఎల్లలుచేరినారు. మహారాజ్ఞి శాంతల ప్రతినిధ్యమూ ప్రభువులకు వార్తలు పంపేది. బొప్పణ నాయకుడు కొండవారిపై దండు వెడలినది, కుమారుడు కొంగులను అడ్డగించి ముందుకు వేయకుండా నిలిపినది ప్రభువులకు ఇప్పుడు తెలిసినది. కుమారుని వశంలో తగినంత సైన్యం లేకపోవడం ప్రభువుల మనస్సుకు భయవ్యాకులతెలు కలిగించినది. రాజధానిని వదలి అంతరూరం అంతకాలం పోవడం తప్పని ఆప్పుడు వారి మనస్సుకు తట్టినది.

రాజధాని అంతవరకు సురక్షితంగా ఉండడం చూచి ప్రభువుల మనస్సు ఇప్పుడు కొంచెం సమాధానపడినది. బొప్పణ నాయకుని, కుమార విష్ణువు త్వనుసమాచారం తెలుసుకొనడానికి వారి మనస్సు ఆతురతపడినది. ద్వారవలె దగ్గరయిన కొద్దీ వారి ఆతురత మరింత అయినది. అంతవరకు “ద్వారవలెని చూచేమా?” అనే యోచన ఒక్కటే ప్రభువుల మనస్సంతా ఆక్రమించినది. ఇప్పుడు తక్కిన యోచనలూ మిట్టమయినవి. సైన్యం ఊరబయటే నిలిపి, తమ కాంభోజ యుద్ధాన్ని కేంగా కదం తొక్కిస్తూ, నగరుచేరి, తాము ధరించిన యోధుల ఉడుపులు విచ్చుకుండా, మొట్టమొదట రమణిగారిని దర్శించడానికి వెళ్ళినారు. దాసదాసీజనం ప్రభువుల ఆవేశం చూచి ఆశ్చర్యపడినారు; వారి ఆతురతను చూచి భయపడినారు.

కలలో కంటున్నవారిని కట్టెడుటే కన్నట్లయినది రాజమారకు. ప్రభువులు కాతరతతో తల్లిపాదాలకు శిరస్సు తాకించి నమస్కారం చేసినారు. కన్నతల్లి కళ్ళల్లో అశ్రువులు ధారగట్టినవి. “అమ్మా, కుమారుని సంగతి ఏమిటి?” అనేదే ప్రభువుల మొదటి ప్రశ్న అయినది.

“అప్పాజీ, నాకు ఇష్టం లేకపోయినా, కొంగులపైకి సైన్యం నడిపించుకొని వెళ్ళినాడు. నేటికీ తొమ్మిది దినాలయినది. నేను నిద్రపోయి అంతే అయినది. చాల చమత్కారముయిన యుద్ధం చేస్తున్నాడట నాతండ్రి. అప్పాజీ, నీవు రావడం నాకు పోయిన ప్రాణం వచ్చినట్లయినది. వెళ్లు; మొదట బిడ్డడిని కాపాడడానికి వెళ్లు.” అనినారు రాజమాత.

“అమ్మా, ఇంతవరకు రాజధానిని రక్షిస్తున్న విజయనారాయణుడే కుమారుని రక్షిస్తున్నాడు; రక్షిస్తాడు. మీలాగే నాకూ కుమారుని చూచే వరకూ మనస్సుకు శాంతి ఉండదు. నేను సైన్యాలలో ఇప్పుడే సహాయానికి వెళ్లుతాను. ఈ తొమ్మిది దినాలూ శత్రువులను పట్టి నిలబెట్టినాడు గదా ఈ సరసింహుడు! అమ్మా అదే నాకు ఆశ్చర్యం. బొప్పణ నాయకుని సంగతి ఏమిటి?”

“అప్పాణ్ణీ, అది సమాఖ్యాసకచరణనే ఉంది. బొప్పెలనామకదు
దండెత్తికచ్చిన కొండవారి నందరినీ మిఠుమిపినాడట. నేడో, నేవో
రాజధానికే రావచ్చు.”

“అమ్మో, ఈ దుఃఖంలోను ఆదోక సంతోష వార్త. ఎంతయినా
గంగరాజులుగారి రక్తం కదా!”

ప్రభువులు రాజమార విశ్రాంతి గృహంనుంచి ఈవరికి వచ్చి అంతః
పురాధికారిని ఒకణ్ణి పిలిచి, “ఇప్పుడే వెళ్ళి ఊరివెలుపల నిలబడిన
వైద్యాలకు మేము ఈ విధంగా ఆహ్వానించినట్లు తెలుపండి. తొడిగిన యుద్ధ
తిమిరాజాహులను విచ్చివేయకండి. సకల వైద్యులూ ఉన్నవారు ఉన్నట్లు
గానే ఆహారం తీసుకోండి. గుర్రాలూ మేకమేసి, నీరు తాగి. ఇదంతా
గడియలోపల ముగించి ప్రయాణానికి సిద్ధంగా ఉండవలసినది. మనం
కుమారుని రక్షణకు పోరాము.” అనినారు. తిర్నాక ప్రభువులు దేవేయలను
యాదాదానికి వెళ్ళినారు.

చేటి దిక్కులై ప్రభువుల అనిశీలమైన శిశ్రూగమనాన్ని మహా
రాజ్ఞికి మనవి చేస్తుండగానే ప్రభువులే అక్కడికి దయచేసినారు.
కాంతల ఆసనంనుంచి లేచి ప్రభువులను గడపవద్దే ఎదురువెళ్ళి కలుసు
కున్నది: ముఖంపై నవ్వు మొలకెత్తినది. కన్నులలో ఆనందబాష్పాలు
తొణికిసలాడినవి; ప్రభువుల పాదాలు స్పృశించి నమస్కరించినది. ప్రభు
వులు ఆనందంలో చేవి కోమల బాహువులను పట్టి యెత్తి “కుశలమా?”
అని అడిగినారు; ఆ చుట్టూ కలియచూచినారు. ఆ అరలో ఉన్నది ఒక
కర్ర పలకల మంచం. దాని మీద ఒక తుంగచాప, నేలమీద
ఒక తుంగచాప, ఒక తలదెండు, పచ్చడం, చేవుని మూలలో పూజా
పుష్పార్చనతో ఒప్పాచే శారదా విగ్రహం; ఒకటి గెండు పీటలు,
పిగ, పూజాసామాగ్రి—ఇవి కనిపించినవి. కాంతల చాల చిక్కినది.
వస్త్రధూతాడంబరం లేదు. ముఖం మీద మాత్రం ఉజ్జ్వల దివ్య
రేజస్సు. నిష్ఠాపరురాలైన లేవి యోగినవలె కనిపించినది.

ప్రభువులు మంచంపై కూర్చున్నారు. కాంతల శారద పుష్ప
ప్రసాదాలు ప్రభువులకు ఇచ్చినది. ప్రభువులు లేచి నిలబడి స్వీకరించి తమ
కన్నులకు అడ్డుకొనినారు. ఆనంతరం కాంతల శారద తీక్షప్రసాదమైన
పూలు ప్రభువుల కిచ్చినది. ప్రభువులు నానీసి కళ్ళకు నిశ్చలమిడి
తర్వాత తీసుకున్నారు. కాంతల తన మనస్సంలోను పవ్వకపూర్వక,
“శాసిత మిమ్ముల్ను త్వరగా పిలుచుకొని వచ్చినది. నేను నిర్భయ చేదని
వేదకుంటున్నాను. మీరు నేను వస్తారని నాకు స్వప్నమయినది. స్వప్నం
సత్యమే అయినది. నారమ్ముదూ ఇలాగే రాని అని నేను పట్టినాను.
లక్ష్మి అయ్యగారిని చూచిరావడానికి నిన్న పేలాపురికి వెళ్ళినది.
ఈరాత్రే వచ్చినది. రాకపోతే సమాచారం చెప్పంపులానని అన్నది.” అని
విన్నవించినది.

“దేవీ, నీవు కతిననిష్ఠలో ఉన్నావు. నియమాల్లో నీదేహం చాల
కృశించినది. ఇది ఇంత ఆవశ్యకమా?” అని ప్రశ్నించినారు ప్రభువులు.

“కతినత్రం చేకొన్నది నా అనుగురమ్ముడు యుద్ధానికి బయలు
వెడలిన నాటినుంచి. మీ ష్రేయఃకోసం, నాని ష్రేయఃకోసం, నా హృదయ
కాంతికోసం నా ఈవ్రతం.” అన్నది కాంతల.

ఈమాటలు విని ప్రభువుల కన్నులనుంచి అనందాగ్రువులు బొటబొట
కురిగినవి. “ఇది ఎలాటి అమృతమయ హృదయం చేదిది?” అనిపించినది.
ఒక్క ఊడకాలం ఆ ధీరోదాత్తుని హృదయమూ రల్లడించినది. ఆధీరులవలె
మాటలాడినారు : “దేవి, కుమారుడు సుఖంగా తిరిగివస్తాడా? గొంగులను
గెలిచి వారి సమస్తమూ తెస్తాడా? వాని నగుతూయును నేను చూచేనా?”
అప్పాణ్ణి అనే వానిమాటలు మరలబింటానా? వాడు విజయోత్సాహంలో
వస్తాడా? దేవీ, వాడింకా బాలకుడుగదా! యుద్ధపుకస్తాలు ఎలాగు
సహించేడు? వేమకో; నీ శారదను వేమకో; కుమారుని ఊరుకూడా
గొంకకుండా ఉండనీ అని వేమకో; కుమారుని సుఖంగా తెచ్చిఇమ్మనీ
వేమకో!” ఈ విధంగా ఆ ప్రభువు ప్రేమహృదయం అరక్షణం విలవిల
లాడిపోయినది. కాంతల నేత్రాలలోను దుఃఖం ధారధారలయినది. ఆమె

“దేవా, నిన్నటివరకు అతనిని దైవం రక్షించుకొనే వచ్చినది. ఈనెం ఇప్పుడే వర్తమానం వచ్చేసమయం. పిన్నవాడయినా మహా పరాక్రమంతో పోరాడుతున్నాడట. శత్రుపైన్యానికి మహానష్టం కలిగిస్తున్నాడట.” అన్నాడు.

“దేవీ, అమృతంకానీ; నీవాళ్ళు అమృతంకానీ. అట్లయితే, యుద్ధం చేసి జయం గడిస్తున్నవాడు విజయనారాయణస్వామి. అతనికి, నీ శారదకు నా కోటికోటి నమస్కారాలు.” అనినారు విష్ణువర్ధనులు.

శాంతల తనమనస్సు స్థిమితం చేసుకొని “ప్రభువుల మనస్సుకు శాంతి దయచేయి తల్లీ,” అని అక్కడున్న సీరాజనంముట్టించి శారదను ఆరాధించినది. అప్పుడు చేటి ఒక్కతే తొందరగా తలుపులు తోసుకొని లోపలికి వచ్చినది. ప్రభువులు లోపల ఉన్నారన్న సంగతి చేటికి తెలియదు. అక్కడ మంచంమీద కూర్చున్న ప్రభువులను చూచి చేటి వడవడ వణికింది. ప్రభువులకు నమస్కరించి, కంపిస్తున్న ధ్వనితో మహారాజ్ఞిని సంబోధించి “దేవేరులు త్వరగావచ్చి తెలుపుమని సెలవిచ్చినందున ఇలా పరుగెత్తినావా. మేయలెప్పుడు చేశాను. క్షమించాలి తల్లీ. అవసరపు రాహుత్తుడొకడు యుద్ధభూమినుంచి సమాచారం తెచ్చినాడు. వచ్చిన వాడు నూటిగా పెద్దఅమ్మగారిని దర్శనంచేసుకొనడానికి పరుగెత్తాడు.” అని మనవిచేసినది.

ప్రభువులు తొందరగాలేచి తల్లిఉన్న మందిరానికి వేగంగా వచ్చినారు. శాంతల వారిని ఆనుసరించినది.

రాజమఠ అప్పుడు తమ పూజాగృహంలో ఉన్నారు. నగదు పురో హితులు సాయంకాలపూజకు సామాగ్రిని, పుష్పాలను అప్పుడే తెచ్చిపెట్టి నారు. ప్రభువులు రాజధానికి దయచేసినారని, ఆ రాత్రి నగరంలోని దేవాలయాలన్నిటానూ హెచ్చుగా పూజోత్సవాలు నడిచేటట్లు ఏర్పాటు చేయవలెనని రాజమఠ పురోహితులవారితో చెబుతున్నారు. అప్పుడు చేటి ఒకతే తొందరగా లోపలికివచ్చి, వార్తావహుడైన రాహుత్తుడొకడు

కడనభూమినుంచి వచ్చినాడని, అమ్మగారి దర్శనానికి వేచిఉన్నాడని తెలిపినది. రాజమఠ పూజాగృహం వెలుపలి రలుపులుతీసి “వానిని గడప దగ్గరికి రమ్మనిచెప్ప.” అని ఆజ్ఞాపిస్తుండగా, ప్రభువులు అక్కడికి దయ చేసినారు. ఆశ్వికుడు తలుపు గుమ్మంవద్దకువచ్చి నిలబడినాడు. ప్రభువులను అక్కడచూచి వానికి ఆశ్చర్యమయినది. తర్వాత పీఠమండిగంలో నమ స్కారంచేసి లేచినాడు. చెప్పవలసిన సమాచారం వాని గొంతునుంచి వెలువడలేదు. వాని అవస్థచూచి ప్రభువులు “భయపడవద్దు, ఏమిటిసంగతి? నిదానంగాచెప్ప.” అనినారు. కంపించేధ్వనితో ఆ ఆశ్వికుడు “శత్రువుల ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతిదైన్యం రాజధానివైపు బయలుదేరాయి. ఈ లొమ్మిదిసాళ్ళుఉన్న స్థలంలోనే ఆపబడిన శత్రుసేన, ఈ వేకువనే అక్కడినుంచికదలి రాజధానిమీదికి నడుస్తున్నాది. దానిని దూరంనుంచే చూచి వెంటనేవచ్చి విన్నపం చేసుకొన్నాను. నేను చూచినప్పుడు శత్రు దైన్యం మూడుగవూతుల దూరంలో ఉంది.” అనినాడు.

ఆ మాటలువిని రాజమఠమృదయం తల్లడించిపోయినది. “ఏమిటి? శత్రువులదండు ముందుకుసాగినదా? అయ్యో కుమారా!” అంటూ రాజమఠ తమ ఎడమచేతిని రొమ్ముపై పెట్టుకొని రొమ్మును అదిమి పట్టుకొనినారు. ఆక్షణమే ఆమెజీవం దేహంనుంచి ఎగిరిపోయినది. “అమ్మా!” అంటూ ప్రభువులు రాజమఠ నేలమీదికి ఒరిగిపోకుండా పట్టుకోడానికి దిగ్గునలేచి వచ్చినారు. పట్టుకొని కూర్చోపెట్టినారు. నిద్రమయోజనమయినది. రాజ మఠ కన్నులు మూతలుపడినవి. తల ఒకపక్కకు ఒరిగిపోయినది. ప్రభువులు తల్లినుడిటికి చచ్చిళ్ళుతట్టి, శరీరం కదులుతూ “అమ్మా! అమ్మా!” అని నారు. శాంతల గాలిపీచినది. అమ్మా అమ్మా! అంటూ వాలిపోయిన ఆమె తలను వైకెత్తి మూతలుపడిన కన్నులను, నిద్రప ముఖముద్రను చూచినది. ప్రభువులకు శాంతలకన్నులలో కలిగిన నిరాశాభావం అర్థమయినది. ప్రభువులు అప్పుడు తల్లి ముక్కుమీద వెలుపెట్టి “ఊపిరి ఉందా?” అని చూచినారు. కన్నుల రెప్పలను విప్పి చూచినారు; తల్లి కాలధర్మం చెందినారని ప్రభువులకు ఇప్పుడు నిర్ధారమయినది. దగ్గర నిలబడిఉన్న శాంతలను, పురోహితులవారిని చూచి, ప్రభువులు నిరాశతో మెడ త్రిప్పి నారు. పురోహితుల కన్నులనుంచి నీరు జలజల ప్రవహించినది. శాంతల

చేలాంచలంలో నుంచి కప్పకొని “అమ్మో అమ్మో ! అమ్మో !” అంటూ గడ్డదళ్ళనితో వస్తున్న దుఃఖాన్ని సహించలేకపోయినది. రలుపు గుమ్మం వద్ద నిలబడి ఇదంతా చూస్తున్న ఆస్త్రివడు “నేను తెచ్చిన చెడ్డవాడైతే ఈ అనాహూతానికి కారణం.” అని చాల మనస్సు నొప్పిపడి, అక్కడి నుంచి వెళ్ళిపోయి ఆత్మహత్య చేసుకొనినాడు.

ప్రభువుల కన్నులూ చెమర్చినవి. ఇక్కడేమో కన్నరల్లి చుప్పూ వార్తని ప్రాణం విడిచినారు. అక్కడ, ప్రాణాలంత ప్రేమపమునైన ఖమార విష్ణువు శత్రువుల చేతనిక్కి ప్రతిపన్నాడో, లేదో అన్న సందేయం. రమణ ఈ విషయాలను తెచ్చి పెట్టినది శత్రుసేన. దీనిని నిర్ముఖం చేయనిదే తాము రల్లికి వాసోదక తిలోదకాలను విడువడానికి ఆసక్తులమని ప్రభువులు నిశ్చయించుకొనినారు. పురోహితులవారు పూజ కోసమని తెచ్చిపెట్టిన పూవులను రెండు చేతులతోను తీసుకొని, రల్లి పాదాలపై ఉంచి రమణ అంత్యప్రణామం సమర్పించినారు. కాంధీ ప్రభువులను ఆననరించినది. ప్రభువులు విజయనారాయణుని ఎదుట జ్వలిస్తున్న అఖండజ్యోతిని చేతపట్టుకొని రల్లి పాదాంగుష్ఠానికి తాకించి, రత్నార ఆజ్యోతిని నేవుని పాదాలకడ పెట్టి, పురోహితులతో “రత్నార త్రియలు సాంగంగా జరిపించండి. చితాగ్నిని మూత్రం ఎన్ని దినాలయినా సరే. నేనుగాని, లేక నా కళేబరంగాని వచ్చేవరకూ రక్షించండి. ప్రాణాలతో వస్తే రల్లిగారి ఉత్తరక్రయలు మేమే జరుపుతాము. లేకపోతే ఆచితాగ్నికే మా తపామూ లభించండి. ఇది మీ కర్తవ్యం.” అనినారు. రతోత్థామే కాంధీ ప్రభువుల పాదాలు పట్టుకుని, “దేవ, జీవితంగాను, అనంతరమూ నేనూ, లక్ష్మీ రమణోనే ఉండదగినవారం. మాకు వేరే చితి వద్దు.” అనినది.

పాదాలు పట్టుకున్న కాంధీలను ప్రభువులు చేతులతో పైకేలేసి, ఆమె కన్నులలో రమణ కన్నులు పెట్టి చూచి, “చెన్నా, మీ స్నేహం మాకు అమరంగా, జన్మజన్మలకూ ఉండనీ, అమృతంగానీ. ఇప్పుడు నడువ వలసిన కార్యాలు నడువనీ.” అంటూ. రమణ రొమ్మపై ఉన్న హాయిసగ రాజ్యాంకరమైన పదకం ఉన్న రత్నహారం విడుదల చేసి, దానిని విజయ

నారాయణస్వామి పాదసన్నిధిని పెట్టి “ప్రభూ, నీవు ఆసక్రహించినా నీవు సమర్పిస్తున్నావు. ఇది నీ ఆధారం. దీనిని నేను చక్కగా కాపాడి నానో, వ్యర్థం చేసినానో నీకే తెలుసు; నాకు తెలియదు. భగవంతు ! నీ సుంకల్ప మేమిటో అట్లే జరుగనీ. రత్న మరణానికి ముందు నాకు ఆమె దర్శనం ఒకరూర్చినావు. కరుణానిధీ !” అని నమస్కరించి, విడుదల వెళ్ళి కాంభోజాశ్రమక్కి రమణ వైద్యం చేచి ఉన్న ఫలానికి చేరంగా బాడు తీసినారు.

ఒక సరుపు దూరం పోయిన మీదట, అగ్రరాత్రి గడచిన మీదట రాజమాగ్ధం పక్కనే విడిచిన శత్రువుల స్కందావారంలో వెలుగుతున్న దీవిటీలను ప్రభువులు దాదాపు ముప్పావు వరపు దూరం నుంచి చూచినారు. కాళ్ళు ఈడ్చుకొంటూ వచ్చే గుర్రాలను, అలసిపోయిన వైనిదలను ఆ వేళ్ళలో అపాయం పాలుపడేయడం న్యాయంకాదని, ప్రభువులు ఎరిగినదే. ఆరాత్రి పక్కన ఉన్న రోపుల్లో గడిపి, తెల్లవాడక రత్నార వెనుక వస్తున్న వైన్యాలను గూడగట్టుకొని, రత్నార కర్తవ్యోన్ముఖులు కావడం ముంచిదని నిశ్చయించి, మామలు దట్టంగా పెరిగిన ఒక రోపుల్లో ఆపుడు విడిచినారు.

ప్రభువులు కాంధీ శారదకు వైదేవ్యం చేసి ఇచ్చిన పాలు వినా మధ్యాహ్నంనుంచి మరొక ఆహారంగాని, పానీయంగాని తీసుకోలేదు. అంతలోగా రాజధానిమంచి వైన్యానికి ఆహారం, గుర్రాలకు మేత వచ్చి చేరినవి. ప్రభువుల భోజనానికి ఉత్తమ ఫలాటూ వచ్చాయి. ప్రభువులకు ఆకలే అణగి పోయినది; వీటి కాబట్టలేదు. ఒక మానుకొండ మెడలు ఆనుకొని కూర్చుని, కూడ్యదృష్టితో ఆకారం చూస్తూ, హృదయంతరభావంలో దుఃఖం ముందుకున్నా, కర్తవ్య విముఖులు కాక నాశోక్తయంకోసం ఎదురు చూస్తూ ఉన్నారు. వైనిదలు గుర్రాలకు మేత, నీరు పెట్టినారు. ప్రభువుల వలె వారెవ్వరూ కూడ ఒక్క బాట్టు నీరు రాకలేదు.

ఆపుడు రాత్రి అలి దీర్ఘంగా కనిపించినది. నిద్ర ఎవరికి కావాలి? ఎవరికి వచ్చిని? తుట్టతుడవ పూర్వకాంతలో ఆరుజన్మాలు రంగరించు

కొన్నది. ప్రభువులు లేచి, ప్రార్థకులు పూర్తిచేసి, భటులు దగ్గర
చెరువునుంచి తెచ్చిపెట్టిన నీటితో స్నానంచేసి, మనుగూలు కట్టి, గడ్డిని
స్మరించి, వారి ఆర్మకు నమస్కరించి, రక్తాత ఆరటాకంగా దిగి,
ఉదయస్తున్న సూర్యునిదాన్ని నమస్కరించి, “భగవత్, నారాయణ,
మార్తాండీ అంర్వత్రయలు చేయని ఈ ఆభాసానికి, నీకు ఆగ్ర్యం అనించే
అధికారంఉందో లేదో? ఏమైనా ఆగ్ర్యం ఆర్పిస్తున్నాను. ఈ ఆగ్ర్యంలో
నా శరీరం, ఆత్మ—కెంటనీ ఇప్పుడు నీకు ఆర్పిస్తున్నాను.” అని మూడు
సార్లు ఆగ్ర్యమిచ్చి మూడుసార్లు ఆచరించి, అనంతరం యుద్ధపుఉడుపులను,
కవచాన్ని ధరించి, కాంభోజిని అధిగోహించి సిద్ధమయినారు. ఆ వేళకు
రాత్రి వెనుకబడిన సేనకూడ వచ్చి చేరినది. కొండపాటలో రలపడడానికి
వెళ్ళిన సైన్యం విజయోత్సాహంలో నిన్న ఆర్థరాత్రికి రాజధానికి వచ్చిన
దనీ, సామ్రాజనాయకుడు ఆహ్వానంలో మధ్యాహ్నానికి ప్రభువులను కలుసు
కొని దర్శనం చేసుకొంటానని చెప్పిపంపిన సమాచారం ఈ సైన్యం ప్రభు
వుల సన్నిధానంలో మనవి చేసుకున్నది. ప్రభువులకు ఇప్పుడు మరింత సైన్యం
వచ్చినది. అప్పుడు వారు తమ నాల్గువేలమంది భటులను సంభోధించి,
“సుభటులారా! ఈ దినం మనం మన పిత్రాశ్రితమైన భూమి కోసమూ,
మన ఆలంబితల సంరక్షణార్థమూ, ప్రాణాలు ఒడ్డి యుద్ధానికి వెళ్ళు
తున్నాము. ఇదే మన ఆలమీయ యుద్ధమూ కావచ్చు. ధర్మం మనకు
సహాయపడనీ! విజయనారాయణుడు, విజయలక్ష్మి, నేడు మనతోపాటు
ఉండనీ!” అంటూ కాంభోజ జవనాశ్వాన్ని వేగంగా, శత్రుశిరరాభి
ముఖంగా నడిపించినారు. ప్రభువులకున్నర మనోదాగ్ర్యంలోను సైనికు
లందరూ వారిని అనుసరించినారు.

ప్రభువులు వెనుకటిరాత్రి ఏళ్లంనుంచి శత్రుశిరరాన్ని చూచినాగో
ఆఫ్లానికి వచ్చినారు. ఆసేన ఆవేళకు రెనముందు ప్రయాణానికి సిద్ధం
చేసుకొని బయలుదేరినది. ప్రభువులు ముందుకనిస్తున్న బయలు ప్రదేశం
లోనే శత్రువులను ఎదిరించడమని నిశ్చయించి, కత్తిని బెరనుంచినాగి
పట్టుకొన్నారు. సైనికులకూడ తమ కత్తులను పట్టుకొని ఆక్రమణకు సిద్ధ
మయినారు.

ప్రభువులు “ఓహ! ముందు!” అని అగ్రాపించున్నారు. అగోగా
శత్రుసైన్యపు ఆగ్నిదళాకకు పట్టరాభిముఖమై సుగ్రాన్ని శరవేగంలో
నడిపించుకొంటూ రావడం చూచినారు. “ప్రాణుగే, శత్రువులు మన
సైన్యం చూచిఉంటారు. మీరు శరణాగతులుకావడం మేలు—అని
ఈ రాహుస్తునిగో రాయబారం పంపిఉంటారు. పిని చంపరాదు”. అని
ప్రభువులు సుగ్రాన్ని కత్తెం వెనక్కిలాగి నిలిపి, రమకత్తిని బనలో పెట్టు
టన్నారు. వేగంలోవస్తున్న ఆశ్వాగోహికి గుంపుగానిలబడిన ఈ హాయి
సగ్రసైన్యం ఇప్పుడు తెన్నగా కనిపించేటంత దగ్గరయినది. అయినా,
ఆ ఆశ్వాగోహుడు వచ్చేవేగం రగ్గలేదు. భయంకాని, ఆశ్చర్యంకాని
వ్యర్తంచేయక, సుద్రంపగురు రగ్గించేవైనా రగ్గించక, మూటిగా పీరిపడటికి
వచ్చినాడు; దగ్గరికవచ్చినాడు. ప్రభువులు చూచినారు. ఈ ఆశ్వాగోహి
హాయిసగ్ర రాకత్తుల వత్తరసప్రాణాలు ధరించినాడు. ఇది బక
హాసమేనని ప్రభువులు భావించినారు. ఆశ్వాగోహికి ఇప్పుడు హాయిసగ్ర
రాజపతాక, శ్వేతచ్ఛత్రం కనిపించినది. అప్పుడు వాడు “ఇదేమిటి
ఆశ్చర్యం!” అనుకొని, సుద్రంమీదినుంచిదిగి, సుగ్రాన్ని నడిపించుకొని
వచ్చినాడు. పదికూసు ఇరవై అడుగులు ముందుకు వేసినాడోలేనో ప్రభు
వులే కనిపించినారు. ఆనందాశ్చర్య భక్తిగౌరవాలతో అక్కడే మండిగం
వేసి రలవంచి నమస్కరించినాడు. ప్రభువులకు ఇది మరింత ఆశ్చర్య
మనిపించింది. ప్రభువులు తమ సైనికులొకనిని వానివద్దకు పంపి, వానిని
ప్రవేశపెట్టమనినారు తమనినట. దగ్గరికవచ్చిన ఆగ్నిదళు “హాయిస
శ్వేతరలకు జయం కలుగనీ!” అన్నాడు. అప్పుడు ప్రభువులకు వాడు తమ
సైనికుడనే నమ్మకం కలిగినది. ప్రభువులు “అసేన ఎవరిది? నీవు అక్కడి
నుంచి ఎట్లువచ్చినావు? ఎక్కడికి వెళ్ళుతున్నావు?” అని ప్రశ్నించినారు.

“ప్రభువులు అవధరించవలె. ఆమహాసైన్యం మన ఇమ్మడి దండ
నాయకులు కుమారవిష్ణువులవారే శరణాగతమైన కొంగుడేశసైన్యం. నేను
ఈ మన మహావిజయవార్తను రాజమారకు మనవిచేయడానికి బయలుదేరి
నాను, ఇమ్మడి దండనాయకుల ఉత్తరువయినది.” అని మనవిచేసినాడు
సైనికుడు.

ప్రభువులకు మార్చవచ్చినట్టయినది. మాట నోటినుంచి పెగలి రాలేదు. కాంభోజిశ్యాన్ని ఆనుకొని అట్టే తడకాలం నిలబడిపోయినారు. “ఇది నిజమా? ఇది సాధ్యమా? నిన్న వగరుకువచ్చిన వార్తాకారుడయిన ఆశ్వికుడు శత్రువుల మహాసేన ఏనుగులదండు ముందు నడువగా రాజధాని మీదికి వస్తున్నదని అనినాడే! వాడు ఆ కల్లబాల్లి సమాచారం ఎట్లు తెలిపినాడు? ఈ సమాచారం విన్నే కుమారుడు నిహతుడయి ఉంటాడనుకొని తల్లి గుండె ఆగిపోయినది. నేను తల్లిని పోగొట్టుకున్నాను. నిన్న వచ్చిన ఆ ఆశ్వికుడు బాంకనాడా? బాంకీ నాతల్లి అంతానికి కారణమయినాడా? అట్లయితే వాడు ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడెందుకు? అయ్యో! నైవమా! ఇంతటి ఆమృత సమయాన్నే వివసమయంగా చూపించినావా? హా! దుర్విధ! తల్లి అన్యాయంగా మరణించినందుకు దుఃఖించనా? కుమారుని ఈ అద్భుత విజయానికి సంతోషపడనా? నైవమా? మానవహృదయం రాయవలె ఉండవలెనని నీ నియమమా? మానవుడు మమరను, అనుకంపను త్యజించి, రాయవలె ఉండవలెనా? రాయవలె కావలెనా? ఆమృతంలో వివలించువు ఉన్నదని స్పష్టమయినది; అయితే విషంలో ఆమృతం లేకుండా! లేక ఈ ఆమృతం, విషం గెందూ ఒకే వస్తువు రూప భేదాలు మాత్రమేనా?” అని ప్రభువుల చిత్తం తడకాలం వికల్పావల మయినది. మరల సయమస్థితికి రావడానికి కొంతకాలం పట్టినది. “నిన్న వార్త తెలిపిన కావలి రాహుత్తుడు మేము చూచినట్టే దూరంనుంచి శత్రుసేనను చూచి, సమాచారం పరుగునవచ్చి చెప్పి ఉంటాడు. దానిలో వాని లెక్కేమీ లేదు. ఇదంతా మా దురదృష్టమే.” అనుకొన్నారు ప్రభువులు. తర్వాత వచ్చిన సైనికునితో “మంచిది. ఈ సంతోష వార్తను సాధ్యమైనంత త్వరలో అంతఃపురానికి అందించు. బాహ్య దండనాయకులకూ తెలుపు. ఈ వార్త మాకు తెలిసినదనికూడా తెలుపు”. అని వానిని పంపివేసినారు. పిదప రమ సైనికులను సంబోధించి, “నైవం నేడు మనజీవితంలో దాగుడు మూలాలట అడుతున్నది. దుఃఖాలను సాధ్యమయినంత త్వరలో మరువడానికి మనుష్యుడు ప్రయత్నించవలె, లేకపోతే వాడు కార్యశ్రద్ధకు, కర్తవ్యశ్రద్ధకు అవుతాడని పండితులు చెబుతారు. కుమారుని ఈ విషయాన్ని

నికి మనమందరం మహా సంతోషపడటమే న్యాయం. అందువల్ల మార్గశ్రి గారి మరణవార్తను ఎవరూ కుమారునిచెల్లలో పడవేయకూడదు. తగిన సమయంలో అది వానికి తెలియనే తెలుస్తుంది.” అనినారు.

మహాద్యుతమా మహాశృంగమా అయిన కుమారుని ఈ విజయాన్ని విని సైనికుల అలసట మాయమైనది. సైనికులందరూ ఒక్కమొడిగా జయజయ నినాదాలు చేసినారు. అంతలోగా కుమారవిష్ణువు విజయసైన్యం దగ్గికి వచ్చినది. ఏనుగులెక్కిన ఆ సైన్యంలోనివారు కొందరు ముందున్న సైన్యం రమ విజయానికి స్వాగరయ్యడానికి వచ్చిన హాయిసరసైన్యమనే తెక్కాంచుచి తెలుసుకొన్నారు.

ముందున్న ఒక మహాదంతిపై ఆసీనుడయిన కుమారవిష్ణువు ఎదురుగా నేనామఘంలో శ్వేతచ్ఛత్రం కింద కాంభోజిచక్రం నిలబడిఉన్న ప్రభువులను చూచి, ఆశ్చర్యానందాలతో “అప్పాజీవారే దయచేసినారు!” అంటూ ఏనుగుమీదినుంచి నేలమీదికి దూకి ప్రభువులున్నచోటికి పరుగున వచ్చినాడు. ప్రభువులు కుమారునిచూచి చూచుమీదల వైచిరికి. కేవలం పదిహేను సంవత్సరాల పసివాడు, శత్రువుల ఈ మహాసేనను ఓడించి, అద్భుతవిజయం సాధించినది ప్రభువులకు మహాభారత వీరుడైన ఆశ్విమన్యుని జ్ఞాపకం తెచ్చినది. రమ కుమారవిష్ణువు ఆ ఆశ్విమన్యునికి వీరిధంగాను తక్కువగానూ ప్రభువులు, అతనికి స్వాగతమిచ్చి, రమ గెండుబాహువులను ముందుకు సాచినారు. కుమారుడు “అప్పాజీ! అప్పాజీ!” అని అంటూ ఆ గెండు బాహువులమధ్య బండి అయినాడు. ప్రభువులు కుమారుని గట్టిగా కాగిలించుకొని, రల నిమిరినారు. తల్లిమరణానికి కూడా స్రవించని కన్నీరు ఇప్పుడు ధారాపాతంగా స్రవించినది. ఈ ఆనంద దృశ్యం చూచి సైనికులందరూ సంతోషంతో “ఉ ఘో! కుమార ఉ ఘో!” అని జయజయ ధ్వనులు పెక్కుచూర్లు చేసినారు.

ఆనందభాషాలు తోటికీసలాడే కన్నులతో కుమారవిష్ణువు ముఖమెత్తి ప్రభువులను తిలకించి, “అప్పాజీ, చాల చిక్కిపోయినారు? వచ్చినది ఎప్పుడు? అని ప్రశ్నించినాడు.

“నీవు ఊనుమేనా? శరీరానికి గాయాలుకాలేదు కదా? నీ ఈ సాహసం హాయిసకే కలసికే కీర్తి. ఈ అసాధ్యకార్యం నీకు ఎలాగు సాధ్యమయినది?”

“అప్పటివారి ప్రసాదం. అమ్మగారి చలువ అక్కయ్యల ఆశీర్వాదం. సైనికుల ప్రేమ. అన్నిటికీ మించి వైవక్యం. ఈ విజయం విజయనారాయణునికి ఆపావడ! నాచేతనే కల్పింపించినది వారే. వాని ఖడ్గమే శత్రుసైన్యాలను ఖండించినది.”

“గొప్పమాట లన్నావు. వైవక్యంకల్పం లేకపోతే, ఏకార్యమూ నడవదు. ఆది నిజమే; మనం కర్తలమూ కాదు; భోక్తలమూ కాదు. కేవలం వాని ఆజ్ఞానువర్తలం. ఈ ఏనుగులు ఎవరివి? ఈ అశ్వరాజు, అక్షిఃహీణి ఎవరివి?”

“ఏనుగులు ఇరవై, గుర్రాలు మూడువేలు, సైనికులు ఆరువేలమంది. ఇవన్నీ ఇప్పుడు లేమవి. లేమకు ఆపగిస్తున్నాను.”

ప్రభువుల ఆనందానికి మేరలేకపోయినది. వెనుకటి రాత్రి దుఃఖంతో, అలాచనతో కలతపడి పోయిన వారి హృదయం ఇప్పుడు కొంచెం సహధానస్థితికి వచ్చినది. ఇంతయినా, తల్లి మరణంతో కలిగిన దుఃఖం ఒకవైపు ఉండనే ఉంది. ప్రభువులు కుమారుడు చెరపట్టి తెచ్చిన వస్తువుల నంతా పరామర్శించినారు. కుమారుడు నడిపిన యుద్ధ సీతి చతురతను, శత్రువులకు ఒక చుక్క సీమా, ఒక గింజ ధాన్యమూ చిక్కకుండా చేసిన మీదట, గత్యంతరం లేక వారు శరణాగతులయిన తీరా విని ప్రభువులు ఆశ్చర్యచకితులయినారు.

శత్రు సైన్యానికి, తమ సైన్యానికి ఆనాడు వనభోజనం చేయించినారు ప్రభువులు. తాము మాత్రం ఏదో సాకుతో స్నానమని నీటిలో దిగి నడినెత్తివైపున్న సూర్యనారాయణునికి ముహూర్తం ఆర్ఘ్యమిచ్చి, మూడు దోసిల్లు సీమత్రాగి విశ్రాంతి తీసుకొనినారు. తర్వాత అందరూ రాజధానికి పయనమయినారు.

కొండవారి మీద దాడికి వెళ్ళిన బొప్పణనాయుడు వారిని కూకటి వేళ్ళతో నాశనం చేసి, దండులోపాలే వెనుకటి రాత్రి కొంచెం పొద్దు పోయిన తర్వాత రాజధాని చేరినాడు. ప్రభువులు రాజధానికి రావడం, రాజమార నిధన వృత్తాంతం, ప్రభువులు రాజమార దహన క్రియ పురోహితులకు అప్పగించి, శత్రు సైన్యాలను నిగ్రహించడానికి ఆ సాయంకాలమే సైన్యాలతో రాజధానిమించి శత్రువుల మీదికి తరలడం బొప్పణ నాయకునికి తెలిసినవి. “కుమారుడు ఏమయినాడో!” అనే భయంలో, రాజమార అన్యాయ మరణంలో బొప్పణనాయకునికి తన దిగ్విజయ సంతోషమే ఎగిరిపోయినది. “వైవక్యం ఇలాగు కూడ మోసం చేస్తుందా?” అని అతడు చింతపడినాడు. “రాజ్య మెందుకు? కోశ మెందుకు? ధర్మ మెందుకు? నీతి రీతులెందుకు? ఎవరు బ్రతికే వీరు? ఎవరు ఏలికే వీరు? ఏది ఎలాగు పోతే వీరు?” అని అతనికి జీవితం మీదే జాగుప్ప వీర్యమైనది. వెంటనే తాను ప్రభువుల రక్షణకోసం వెళ్ళకపోతే కర్తవ్యభ్రష్టుణ్ణువుతానని లోచించినది. “ఈ లోకానికి రావడమే తప్పు, వచ్చిన తర్వాత, సాధ్యమయినంత త్వరలో లోగిపోవడం మేలు.” అనుకొని ఒకవేళ కుమారుడు యుద్ధంలో మడిసి ఉంటే, తానూ అక్కడే మడియడమే తప్ప అనుకొని, తెల్లవారే లోపల అన్ని సైన్యాలూ ప్రభువుల సహాయానికి బయలుదేర వలెనని ఉత్తరువుచేసి, ధరించిన కవచాలులు తీసివేసి, రాజమార చితా దర్శనంకోసం రాజకుల పితృ భూమికి ఆ నడిరేయిలోనే బయలుదేరినాడు.

మహారాణి శాంతల, అత్తగారి నిధనవార్తను ఆ సాయంకాలమే వేలాపురానికి చెప్పిపంపి, రథం పంపి లక్ష్మిని, పండితులను పిలిపించుకొన్నది. ఆ రాత్రి రాజమార దహనక్రియలు ఏర్పాటుయినవి. ఊరికి వూరే వచ్చి రాజమార అనిరీక్షిత మరణానికి దుఃఖాంజలి సమర్పించి, పరవైవం వలె ఉన్న తల్లిని కోల్పోయిన వారివలె దుఃఖించినది.

త్వరలో చందనకాస్తాలచిలి రాజమంకపు పిర్యభూమిలో నిద్రి మయినది. శాంతిల, లక్ష్మి రిక్కిన దేవేరులు స్నానంచేసి, అలంకార మంగర ప్రవాళ్యమూసి, రాజమార కళేబరం తీసుకొని వెళ్ళుతున్న వాహులు వెంట మహా దుఃఖంలో నడిచినారు. వారిలోపాటు మాచిక బై, లక్ష్మిమలి దండనాయకి, జక్కియబై మొదలయినవారూ నడిచినారు. రాజమార పాదాంగుస్థాన్ని సోకిన జ్యోతి జ్వాలే దక్షిణాగ్ని అయి, వాహుల ముందు నడుస్తున్న ఒక జైనాచార్యుల చేతిలోని గుటుంటా ఉన్నది. రాజ పిర్యభూమి చేరినతర్వాత రాజమార కళేబరాన్ని చితా రోహణం చేయించినారు. అంత్యక్రియలు విధివృత్తంగా జరిగినవి. చితికి అగ్నిస్పర్శను వహారుడు, వహార్త, కోడలూ అయిన మహారాజ్ఞే చేయ వలెనని జన ధర్మ భ్రాతృవగ్గం నిర్ణయించినది. శాంతిలదేవి హృదయంలో మహాస్థల మందుతుండగా, చేతిలో ప్రత్యక్షబ్వాలను పెట్టుకొని, చితికి మహర్షుల ప్రదక్షిణం ఆచరించి, నమస్కారంచేసి, “అర్తయ్యగారూ, మా అందరికోసమూ ప్రేమనింపుటన్న మీ హృదయానికి నేను పెరుగున్న జ్వాలలు నా హృదయానికి తాకపోయినా? అని దుఃఖంలో రేపిస్తూ, అగ్నిని చితిలో ప్రతిష్ఠించినది. లక్ష్మిలోపాటు ఇతర దేవేరులూ చితికి ప్రదక్షిణ నమస్కారాలు చేసి, “వెళ్ళి వస్తున్నారా అర్తయ్య!” అని విలపించినారు. మాచిక బై, జక్కియబై, లక్ష్మిమలి వహార్తల దుఃఖాన్ని సమాధానం పెట్టడానికి ప్రయత్నించినారు. అప్పుడు రాత్రి చాల పొద్దు పోయినది.

బొప్పణనాయకుడు రుద్రభూమికి వచ్చినప్పుడు చితి ప్రజ్వలిస్తున్నది. కపాలమోక్షం అయినతర్వాతనే రాజకులంవారంతా శుద్ధస్నానంచేసి, తమరమ గృహాలకు తిరిగి వెళ్ళవలసినది. అందువల్ల ఆందరూ కాచుకొని ఉన్నారు. బొప్పణనాయకుడు చితికి నమస్కరించి, “ఓ అక్కీ, నీవు జగత్తులోని ఉత్తమ వస్తువులనే ఏరిఏరి తీసుకొని వెళ్ళుతావు. మాత వహూడా, నీవు నిత్యానంద్యురైతివి; ఆకలి తీరనివాడివి. ఒక్కరిని మిగిల్చి మరొక్కరిని తీసుకొని వెళ్ళవద్దు. అందరినీ ఒక్కమాతే తీసుకొని వెళ్ళు. నీకు శాశ్వతమైన ఆజీర్ణకోగం కలుగనీ,” అని హృదయ దుఃఖంలో

నోటికి వచ్చినట్లు మాట్లాడుతూ, సంయమం పోయి, తన రక్తి నిలుచుని ఉన్న స్థలానికేవచ్చి, నమస్కరించివచ్చాడు. లక్ష్మిమలి దండనాయకి పురుని చూచి, “ఏవణ్ణా, నీవు వివేకవంతుడివి. ఇలాగు మాట్లాడరాదు. ప్రాణాలు దుఃఖంలోను గ్వలి పోగొట్టుకోరు. రాజమార బాగా బడికెవారు. వారు ఏలోపమూ లేక కర్తవ్యం చేసి ముగించి, సుఖమరణం పొందినారు. అంత్య కాలంలో కోగశయ్య లేకపోవడం మానవజన్మకే పూర్వపుణ్యం. ఇలాటి అంత్యం ఎవరు మూత్రం కోరరు? ఇక్కడికి వారి కన్నులు సమసిపోయినవి. వారికి శాశ్వత పుణ్యభాగాలు ప్రాప్తించినవి. వారి కేరులో శాశ్వత దానధర్మాలు నడిపించవలె,” అనినారు.

బొప్పణనాయకుడు తర్వాత మహారాజ్ఞికి నమస్కరించి, “ఇక్కడ ఉన్నవారందరి దుఃఖమంతా ఒక్కపాటులే, దాని నూరుపాళ్లు దుఃఖం ఆక్కగారి హృదయం ధిరిస్తున్నది. నా కర్తవ్యమేమని ఇప్పుడు అక్కగారు అనలేయవలె,” అనినాడు. శాంతిలదేవి పొంగిపొంగి వస్తున్న దుఃఖం దిగమింగుకుంటూ, దీనత ఉట్టిపడే తన ముఖాన్ని చెరుగుతే కప్పుకొని, “బొప్పణ, ప్రభువుల సహాయానికి పోవలె. ఇంకా ఏమేమి జరుగుతుందో అని భయపడుతున్నది. ‘జయమైలే వస్తాను. లేకపోలే రాను,’ అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెళ్ళినారు. ఇలాంటి సమయాలలో వారు తిండి తీగ్గం ముట్టరు. కుమారునికి ఆపాయం అయివుంటే, వారు జీవంతో వెనక్కురారు. ఈ చితి ఇట్లే మందుతుంటుంది. వారికోసం, నాకోసం, లక్ష్మికోసం, ఇంకా ఎవరెవరి కోసమో! నేను ఈస్థలం నుంచి కడిలేదాన్ని కాను. కుమారుడు బ్రతికి ఉంటే, ప్రభువులూ జీవిస్తారు, నేనూ జీవిస్తాను; అంతే పురానికి తిరిగివస్తాను. ఎవరి పుణ్యమైనా మనకప్పుడు ఆరువురానీ; ఎవరి ధర్మమైనా ఆరువురానీ. ఈ చీకటి గడిచి వెల్లురురానీ. పోయిరా బొప్పణ! నీరమ్మణ్ణి కాపాడుకో; నీ ప్రభువులను రక్షించుకో. నేనిప్పుడు అభాగినిని; ఆకీర్షణించడానికి యోగ్యతలేని దానిని,” అనినది. బొప్పణ నాయకుడు ఆక్కగారి మాటలకు వణికిపోయినాడు. వాడే ఎందుకు? పిర్యభూమిలో ఉన్నవారంతా వణికిపోయినారు. పురోగిరులూ, పెరు మల పండితులూ, నోట మాటలేక స్తంభభూతులయినారు. ఆక్కడ

గుమిగూడిన పారులందరూ “తల్లీ, మేమూ మీలోపాటే.” అని కూర్చున్నారు; అందరూ తమతమ చైవాలను స్మరిస్తూ, ఆ మహాభయం పరిహారం కావాలని వేడుకుంటూ కూర్చున్నారు.

బాపూణనాయకుడు ఆ నడిరేయి రాజ పితృభూమి వెలుపల ఉన్న తటాకంలో స్నానంచేసి, తన భవనానికి మరలి వచ్చి, యుద్ధపు దుస్తులు ధరించి, గుర్రమెక్కి తన వైస్యం ఉన్న శివరానికి సూటిగా వెళ్ళి మార్గా యానంలో అలసి సాలసి నిద్రిస్తున్న నాయకులను అప్పుడు మేల్కొల్పి ఉన్న కఠిన పరిస్థితిని వారికి వివరించినాడు. అందరూ ఒకే మనస్సుతో ఆక్షణమే బయలుదేరవలెనని నిశ్చయించినారు. ఎంత తొందరగా ప్రయత్నించినా వైస్యాన్ని నిద్రిపరచి, కదలడానికి శుక్రోదయ మయినది. దాదాపు రెండవ గవ్యూతి సమీపించేటప్పుడు, హోయిసళ్ళ వైస్యంలోని లేఖారా వాహనమైన ఆశ్వికు డొకడు వారికి ఎదురు పడినాడు. వాడు దూరంలో కనిపించగానే బాపూణనాయకుని హృదయగతి తీవ్రమయినది, ఇనుమడించినది; మూడు రెట్లు మోచుచున్నది. దగ్గరికి వచ్చిన ఆశ్వికుడు గుర్రం కళ్ళెంలాగి నిలిపి, గుర్రం మీదినుంచి కిందికి దూకి, బాపూణ నాయకునికి నమస్కారంచేసి, “హోయిసళ్ళేశ్వరులకు జయం.” అనినాడు. “కుమారవిష్ణువు?” అని ప్రశ్నించినాడు బాపూణనాయకుడు. “వారికే జయ మయినది!” అనినాడు ఆవసరికడు. బాపూణనాయకునికి భరించ రాని ఆనంద మయినది; ఆశ్చర్యమయినది; నమ్మరానంత ఆశ్చర్యమయినది. ఆశ్వికుని, “ఇద్దరూ షేమమా? నిజంచెప్ప?” అని మరీమరీ ప్రశ్నించి నాడు. “ఇమ్మడి దండనాయకుల పాదాల ఆన. ప్రభువులు సుఖంగా ఉన్నారు. కుమారవిష్ణు దండనాయకులూ షేమమే. కదలివస్తున్నారు. నేనే సంతోషవార్తను ముందుగా రాజధానికి తెలుపడానికి బయలుదేరినాను.” అని వాడు సమాధాన మిచ్చినాడు.

బాపూణనాయకుడు గుర్రంనుంచి కిందికి ఉరికి, ఆ అవసరకణ్ణి ఆలింగనం చేసుకొని, “నీవు నూరేళ్లు సుఖంగా వట్టి. ఈ సంతోష వార్తను తెలిపినందుకు నీకు ఇప్పుడే మా వైస్యంలో నాయకపదవి ఇచ్చి నాము. నీ సంతోష సమాచారం మేము నగరుకు తెలుపుతాము. నీవు

ఈ వైస్యంలో రాజధానికి రా.” అని ఉత్తరువుచేసి, తన వైస్యానికంతా వెంటనే రాజధానికి మరల వలసినదని ఉత్తరువుచేసి, తన గుర్రాన్ని వాయవేగ మనోవేగాలతో పరిగెత్తించుకొంటూ రాజధానికి బయలుదేరినాడు. గుర్రం అంతవేగంగా వెళ్లుతున్నా బాపూణనాయకునికి అది చాల నెమ్మదిగా నడుస్తున్నట్టే భాసించినది. ప్రతి రెండు పరువులకూ గుర్రాన్ని మార్చుతున్నప్పటికీ, గుర్రం శక్తికి మించిన వేగంతో వెళ్లు తున్నప్పటికీ, దారి ముగియ నేలేదని అతడు భావించినాడు. అప్పుడతనికి గరుత్మంతుని రెక్కలు వచ్చినా, వాటి వేగమూ తృప్తి కలిగించేదికాదు. ప్రభువులూ, కుమారుడూ రాజధాని సమీపానికి రాకముందే, శాంతల దేవికి సంతోషవార్త తెలిపి, మనస్సు కదుట బరచి, వారిని నగరుకు పిలుచుకొని వచ్చి, ఆమె, పురజనులు, ప్రభువులకు, కుమారుడి ఎదురు వెళ్ళి స్వాగత మిచ్చేట్టు చేయవలెననే ఆశ పొంగులువారేది బాపూణ నాయకుని మనసులో.

మిలివిరిస వేగంతో పితృభూమికి వస్తున్న ఆశ్వికుని దూరంనుంచే చూచి శాంతల “అంతా ముగిసినది.” అని అనుకొన్నది. కన్నులుమూసి తెరచేటంతలో ఆశ్వికుడు బాపూణనాయకుడని మహారాజ్ఞికి తెలిసినది. బాపూణనాయకుడు ఇరవై అడుగుల దూరంలో గుర్రాన్ని కళ్ళెంలాగి ఆపినాడు. లాగిన వేగానికి, రథ సానికి, గుర్రం వెనుకకాళ్ళు మీద నిలబడి, జారి ముందుకు మోకరించినది. బాపూణనాయకుడు కిందికి దూకి, ఒకే ఊపిరితో, ఒకే పరుగుతో వచ్చి, మహారాజ్ఞి పాదాలు గట్టిగా పట్టుకొని, పాదాలపై తల ఆనించినాడు. అతని వైఖరి, తొందర చూచి, శాంతలదేవి హృదయం మరింత కంపించి పోయినది. బాపూణనాయకుడు గవ్యూతి దూరం నుంచి పరిగెత్తివచ్చినట్టు చాల రొప్పుతూ, రోజుతూ, “నా రెల్లి పుణ్యం. నా అక్కగార్ల పుణ్యం. వైవక్యప. నా తమ్ముడు బతికి ఉన్నాడు. శత్రువైస్యమంతా చెరపట్టి తిస్తున్నాడు. అపొజీవారిని దారిలోనే కలుసుకొనినాడు. ఇద్దరూ ఆనందంతో తిరిగి వస్తున్నారు. అక్కగారు ఇక నగరుకు తిరిగి వెళ్ళవలె. తమ్ముణ్ణి ఆదరంతో, ఉత్సవంతో, ఆనందంతో ఎదురువెళ్ళి గౌరవిద్దాము. ప్రభువులను మహానందంతో ఎదుర్కొందాము.” అని విన్నవించినాడు.

అక్కలిద్దరూ అతని రెండు గొట్టాలూ గట్టిగా పట్టుకొని వెనక్కు లాగినారు. దుఃఖభరంలో ఆతనికి అది లక్ష్యమా? ఒక్కసారి దులుపుకొని, నగరు నుంచి పరుగుతీసినాడు. దారిపాడువునా “అయ్యో అయ్యో! అయ్యో అయ్యో!” అని దుఃఖంతో ఆరుస్తూ, దిక్కుతెలియక విలపిస్తూ, శృంగానానికి పరిగెత్తినాడు. పురజనులు అతనినీ, అతని ఘోరదుఃఖమునూ చూచి, “అయ్యో! ఇలాటి మహాశోకంలో బుద్ధి వికల్పం కావడమూ కద్దు. ఇతని దుఃఖం దేవునికే చేరనీ!” అని తామూ దుఃఖపడినారు. కుమారునికి ఏమీ తెలియదు; ఏమీ కనిపించదు; పురజనులు తనను ఈ వికారస్థితిలో, వికార వేషంలో చూస్తున్నారనే జ్ఞానమూ ఆతనికి లేదు. అతనిని పట్టుకొని ఆపే శక్తి, ధైర్యం ఎవ్వరికీ లేదు. కొంత సేపటికి ముందే విజయశాలి ఆయి, మహా సంతోషంతో, మందహాస సుందరముఖంతో పురం ప్రవేశించినవాడు ఇంతలో ఈ ఘోరదుఃఖంతో తపించడంచూచి, “అయ్యో! ఈ ఘామిలో ఏదీ ఒక్కనిని ముమ్మడిగా నశింపజేసేలా ఉండదు. సుఖమెంత? దుఃఖమెంత? విధి ఎందుకు ఇలాగు ఆడిస్తుంది? ఎందుకు ఇలాగు కాడిస్తుంది?” అని పుర ప్రజలు తపించిపోయినారు.

పితృభూమిలో పురోహితులతో పాటు ఉన్న ప్రభువులు ఆప్పుడే చింతాశాంతికి ప్రథమ ఘట్టోదకం చల్లినారు. నూరారు మందూకాలు ఒకేమారు డెక్కెలాడిన శబ్దమయినది. చితిలో అగ్ని ఇంకా భయంకరంగా ఉంది. కుమారుడు వికారంగా విలపిస్తూ, ధైర్యం తప్పి పరుగున వస్తూ ఉండడం ప్రభువులు తిలకించినారు. పక్కట తిరిగి ఇంకా ఆరని చిరాగ్నిని చూచినారు. కుమారుని హృదయం గ్రహించిన ప్రభువులు ముందు జరుగగల ఘోరం శంకించి, ఉడకఘటాన్ని కొండపెట్టి కుమారునికి ఎదురువచ్చి, తమ మహాబాహువులతో పర్వతం ప్రవాహాన్ని అడ్డగించి నిలిపేటట్లు కుమారుణ్ణి ఆపి, తమ కొమ్మన చెప్పుకున్నారు.

అప్పటిని చూచిన వెంటనే, వారి దేహస్పర్శ కలిగిన వెంటనే, తల్లి ఎత్తుకుని ఓ దారి ను బిడ్డవలె కుమారుని దుఃఖం ఊర్ధ్వోన్మూదావస్థనుంచి అర్ధోన్మూలంగా దిగినది; సమీపంలోని ఒక మామకు ఆనుకుని తల వంచుకొని

కుబ్జున్నాడు. అనాటి కర్మలన్నిటినీ ముగించి ప్రభువులు కుమారుణ్ణి తమతోపాటే పిలుచుకొని వెళ్ళినారు. కుమారుడు కొన్నాళ్లు ఆహార నిద్రలు మాని, ఎప్పుడు భిక్షుడుగా, మానిగా గడపినాడు. “నేనూ ఆహారం తాకను.” అని అక్కయ్య రెండునాళ్లు అతనితోపాటే ఉపవాసం ఉన్నవిడచి, గర్వంతరం లేక తిండి తాకినాడు. అప్పు మరణ దుఃఖాన్ని మరువడానికి కుమారునికి కొన్ని నెలలు పట్టినది. వైవం ఆరని కన్నీరు తుడిచినది; మరల నవ్వించడానికి, మరల ఏడిపించడానికి.

రాజమార మరణం, మరణ కారణం, గంగరాజులుగారు, మారసింగి మయ్య, పునస కేతమ్మనాయకులు, మొదలయినవారికి నాల్గనాళ్ల తర్వాత తెలిసింది. వారు అన్ని వైన్యాల్లోనూ ఎంతో లొందరగా రాజధానికి బయలుదేరినా, వారు చేరినది పడవనినం. రాజమార ఆంధ్రకేయలన్ని గొప్పగా జరిగినవి. దానధర్మాలు గంగరాజుగారి వేర్వేర్వలలో ఆసాచంగా జరిగినవి. అందువల్ల రాజవంశంవారి కందరికీ ఒకవిధమయిన మనస్తృప్తి కలిగింది.

యువభూమినుంచి తిరిగి వచ్చిన విడచు గంగరాజుగారి ఆలోచనలు పట్టు తప్పినవి. జయించిన రాజ్యాలను క్రమపరచి, నిర్వహణను, వైచారణను సరైనవారిని నియమించి, రాజాదాయాన్ని మోసం లేకుండా, ప్రజల మనస్సు నొప్పకుండా, క్రమంగా వచ్చేట్లు చేసి, ఈ విధంగా ఒక్కొక్క ఏర్పాటూ చేసేటప్పుడు, వారికి యుద్ధంలో అయ్యే శ్రమకంటే, హెచ్చుగా, దేహశ్రమ, బుద్ధిశ్రమ కలిగినవి. రాజమార కర్మాంధిరాలు ముగుస్తూ ఉండగానే భీష్ములవారి స్వస్థత చెడినది; పక్క పట్టినారు. రెండు నెలలపాటు వేసిన పక్క వేసినట్లే ఉండినది. ఉత్తమ భీష్మగృహులనినారు :- “భీష్ములకు ఇక ఉండదనిలేదు. అందు వల్ల అమృతమూ పనిచేయదు.” అని. ప్రభువులు ఇక తమకు గంగరాజులు గారు దక్కరని తెలుసుకొనినారు. వారి అస్వస్థత విషమించడం చూచి పోయినవలె రాజ్యమే భయావృత్తమయినది.

ఈవిధంగా సుఖసంకథా వివరాలతో గడుస్తున్నప్పుడు ఒకనాడు విప్రువర్ణప్రభువులు కుమారునిస్తువును వివాహం చేయాలని ఆలోచించినారు. తమ ఆలోచనను శాంతలకూ తెలియజేసినారు. “ఇంకా పనిచాచుకుదా ? ఒకటి రెండు సంవత్సరాలు ఆగితే కాదా ?” అన్నది శాంతల.

“పద్దెనిమిది పంచొమ్మిది కావస్తున్నది. నీ తమ్ముడు కసుకాయేమీ కాదు. చూడడానికి ఇరవై అయిదేండ్ల పెద్దమనిషి. అంతేకాక, ముగ్గురుకూ ఏమీ భాగ్యం ? ఈ యుద్ధాలలో మేము ఇంతవరకు మిగిలి ఉండడమే ఆశ్చర్యం ! నీ అత్తయ్యగారి వర్షాధికం అయినతర్వాత చేయడమే మేలు. నీ తమ్మునికి నీవే సరైన కన్యను వెదుకు.” అన్నార ప్రభువులు.

శాంతల ముఖంలో కొంచెమైన తొందర కనిపించకపోవడంవల్ల ప్రభువులు మాటలు కొనసాగిస్తూ : “చూడు, ఇప్పుడు కాకపోతే, ఇక రెండుసంవత్సరాలు మాకు తీరదు.” అన్నారు.

“ఎందుకు ? తీరదంటారు ఎందుకు ?” అని అడిగే స్వభావంకాదు శాంతలది. “అనుచితమయిన ఆలోచనలు నాప్రియుని మనసులో ఎన్నటికీ పుట్టవు.” అని శాంతలకు తెలుసు. ప్రభువుల మనస్సును నీడవలె అచన రిస్తున్న శాంతల “అలాగయితే, ఈ పెండ్లి ఆలోచన సమచితమే.” అని గ్రహించినది. ఆకోగ్యం, గుణంగల ఇంటితనం, రూపు, కీలం, విద్య, వినయం ఉన్న కన్యను ఎన్నికచేసేభారం, ఆకన్యను కుమారునికి నచ్చ జెప్పించే భారం—రెండూ శాంతల పాలిటికే పడినవి.

“నాకెందుకు ఇప్పటినుంచీ ఈ బాండకొయ్య ? ఇంత తొందరెందుకు ?” అన్న కుమారుని ప్రశ్నకు “నీ అప్పజీవారు తొందరపడు తున్నారు. కావలెనంటున్నారు. నేనేమి చేయను ?” అన్నది అక్కయ్య. అప్పజీవి అడిగటంతటి ధైర్యం అతనికిలేదు; అతనిసిలి బహు ఇక్కట్లయినది. చిన్నక్కయ్యతో, పెరుమల పండితులతో, హేమాద్రి పండితులతో, అచ్యుత గోవిందుల వార్గతో—అందరితోనూ అంగూర్చునాడు.

ప్రభువులకు చెప్పేటంత ధైర్యం వీరివారికి కలుగలేదు. కారణమింతే ! “ఇరవై పెండ్లికానీ.” అనేది వారి ఆకాంక్షకూడ. ఇరవై చూచినప్పుడు మాత్రం “అయ్యో సాపం ? ఎవరైనా అప్పజీవారి ? మనవిచేయవలె.” అంటూ ఇల్లోక్రితో పంపివేసేవారు.

బ్రహ్మచర్య యమనియమాలతోను, శస్త్ర శాస్త్రాభ్యాసాలతోను, సాముగర్జీలలోను నిరంతరం నిరతుడయిన కుమారునికి పెండ్లి “కుంటెడ్డు కుత్తుకుకు గుప్పిండవలె.” కనిపించినది. కొనుకొనకు అతనికి కోపంవచ్చి, పెద్దఅక్కయ్యవద్దకు వచ్చి, “మీరంతా ఒకేగుంపులోని వొంగలు. నారన్నీ ఉండిఉంటే, నేను మీకంతా చేరులు కాళ్ళు కట్టుకొని ప్రాణించవలసి వచ్చేదా ? పారాదేపక్షిని పంజరంలో పడవేసి చూచే కఠినాత్ములు మీరు. ఏమాత్రం ఆంలే. నోటితోమాత్రం తియ్యలియ్యని మాటలాడుతావు. అప్పజీవారేమా నన్నుచూచిన తర్వాతగం ఏమి అడుగుతాడో ఏమి అంటాడో అని ముందుగానే ముఖం మూడుమూరలపాడవు చేసుకొంటారు. నాకు తెలుసు. ఇదంతా వగలు. మీకందరికీ ఆటలాడడానికి వీరే నెపం కావలె. అయ్యో! ఈయజ్ఞానికి పశువునేను. అప్పుడు వచ్చిన కొంగువాలో, వేంగీవాలో, చోళులో, చేరరాజులో—ఎవరయినా రాజధానిమీదికి ఇప్పుడు దండెత్తి రారామా ? అలాగయినా కొంత వ్యవధివోరేనీ. లేక పోతే ఎవరయినా ద్రోహులు ఇప్పుడు ఎదురుతిరగరామా ? నేనే వైస్రంలోవెళ్ళి మూడునాళ్ళలో మట్టుపెట్టి వస్తానని అప్పజీవారి ఆనతి పొంది ఊయి ఒక్క సంవత్సరమంతా గడుపుతూ, కూర్చుందునే ?” అని అక్రోశించినాడు.

“నీవే ఎవరినైనా ఎగనసతోసి నిలబెట్టు.” అన్నది శాంతల.

“అమీదట అప్పజీవారికి అసంగతి తెలియనీ. ఒకవేళ నీవే చెబుతావో ఏమా ! ఎవరు నమ్మేవారు ?”

“మరి ఏదో కొండమిగిలి తలమీద పడినట్టు పలవిస్తున్నావే ?”

“అయ్యో అక్కా, నీకు ఎలాగు తెలుస్తుంది నాకట్టం ! నాకిప్పుడు స్వస్థతలేదు. కొంచెం నిద్రానించండని అప్పజీవారికి చెప్పరాదు ?”

“అలాగుననా? అయ్యో పాపం! ఒకటి రెండు నెలలయినా ఏదానించడని చెబుతాను.”

“ఒకటి రెండు సంవత్సరాలే స్వస్థత ఉండదు.”

“అలాంటప్పుడు నీవే చెప్పకో. చెప్పితే ఎవరయినా ఒప్పేట్టుండవలె.”

అక్కయ్య మాటలువిని కుమారవిష్ణువు బిక్కమొగంలో లేచి వెళ్ళిపోయాడు. వాడు గుమ్మము దాటినాడో లేడో, ఇక్కడ కాంతల, లక్ష్మీ నవ్వడం మొదలు పెట్టినారు. నవ్వు తెరలు తెరలుగా వచ్చినది. కోపంతో వెళ్ళిపోతున్న కుమారునికి ఈ నవ్వు వినిపించినది. అక్కడే ఆగి విన్నాడు. లక్ష్మీ నవ్వినది; కాంతల నవ్వినది. లక్ష్మీ ఇంకా నవ్వినది; కాంతల మరీస్తే నవ్వినది. కుమారునికి కోపం వచ్చినది. అక్కడినుంచి దిరదిర వెళ్ళిపోయాడు.

ఆరాత్రి ఏకాంతసమయంలో కాంతల ప్రభువులకు ఈ సంగతి తెలిసినది. ప్రభువులు పొట్ట చెక్కిలయ్యేట్టు నవ్వినారు.

ఎవరెంత చెప్పినా, ప్రభువుల నిశ్చయం సడలించడానికి కాలేదు. కాంతల ఎంతో సాహసంతో ఆచటాసింది. సార్థకం కాలేదు. “జేబీ, కానిపోనీ చూటలలో ఏమిటి ఫలం? నేను చక్కగా ఆలోచించే ఈనిశ్చయానికి వచ్చినాను. వానికి ఏమిటి కష్టం? నావలె విదాయగుడు కన్యలను వాడు పాణిగ్రహణం చేసుకో నక్కరలేదు. తన మనస్సుకు నచ్చిన ఒక్క కన్యను పెండ్లాడనీ. రోగిన కన్యను నీవే వెదుకు. నీవు ఏరిన కన్యను వాడు మనసార ఒప్పుకుంటాడు. ఒప్పించు.” అనినారు ప్రభువులు.

కాంతలకు ఈ విషయం చాల చిక్కయినది. మనసులోని చిక్కు ప్రియురాలి ముఖంలో ప్రతిఫలించడం ప్రభువులు చూచినారు. అప్పుడు, కాంతల చేతులు పట్టుకొని దగ్గర కూర్చోబెట్టుకొని, గురుగునగా తమ మనస్సులోని భావాలను ఆమెకు తెలిపినారు. కాంతల ముఖం చెమర్చినది;

శరీరం భయంలో కంపించినది. ఆమె తన నుడుటి కంకుమ సౌభాగ్యాన్ని, మెడలోని మాంగల్య మంగళాన్ని స్పృశించి, అంతరిక్షంవైపు చూచి, “విజయనారాయణ!” అని అన్నది.

“జేబీ, భయపడినావా?”

“లేదు ప్రభూ! మీకీ ఉద్యమంలో విజయం కోరినాను.”

“నూ సౌభాగ్యం మీరిద్దరూ. మీ ధర్మం, శీలం, స్వభావం, నోములు మాకురక్ష.”

“ప్రభూ ఇది పరస్పరం. ఇవన్నీ చేరినా మీ క్షీత్యనురాగాలకు సమానమా? మా హృదయానికి ఇంతకన్నా చలువ ఏముంది?”

“జేబీ, నీ పలుకులు మాకు అమృతమంత రుచి. నీ సమీపంలో ఉంటే మాకు స్వర్గంలో ఉన్నట్టు భాసిస్తుంది. మాకు ఇంకెక్కడా, ఇంకెవరివద్దా, ఈ సుఖం, ఈ సంతోషం, సంతృప్తి, ఈ శాంతి ఉండవు. జేబీ, దీనిని ముఖస్తులి అని భావించవద్దు.”

“ప్రభువులు మా అందరి విషయంలోను ఎప్పుడూ, ఈలాగుననే ఉండవలెనని ప్రార్థిస్తున్నాను.”

“నీవు మా సాలిల ఇలాగే అమృతంగా ఉండుమని మేమూ భగవానుని ప్రార్థిస్తున్నాము. ఈ విజయాలు, ఈ సంపత్తు అన్నీ నీవే. నీనుంచి, నీ శారదనుంచి, నీ విజయనారాయణుని నుంచి....”

“ఔను. మీరు కొనసక చెప్పిన మాటలు వాస్తవం. అంతా విజయ నారాయణుని కృప. మానుంచి కాదగినది మీ శుక్రూపమాత్రం..... స్వామీ, ఒక్క జేడికోలు.”

“చెప్పు, జేబీ, చెప్పు. అ షేషించరాని విషయంలో నీ మనస్సు ప్రవర్తించదని మాకు తెలుసు. కనుక శంకా సందేహాలు మాని చెప్పు.”

“దైవం అన్న అనుగ్రహించినాడు. సంతతి సౌభాగ్యం మాత్రం నాకు లేదని లోస్తుంది.”

“అది మనమన పూర్వపుణ్యాలను బట్టి ఉంటుంది. సంతానం సౌభాగ్యమూ కావచ్చు; దౌర్భాగ్యమూ కావచ్చు. దైవం ఇచ్చినా సంతోషమే, ఇవ్వకపోయినా సంతోషమే.”

“ప్రభువులు అవధించవలె. మునుపు ఒకనాడు అర్జ్యునాదు నన్ను ప్రితితో పిలిచి, దగ్గర కూర్చోబెట్టుకొని ఇలాగున అన్నారు: ‘కూయరా, సంతతి పొందు. ఈ రచ్చాన్ని నశింపజేయవద్దు. సంతతిని కొనసాగించే భాగ్యం నీది. ఇదొక్కటే మా కడపటి ఆశ. మేము ప్రాణాలు బిగబట్టుకొని ఉండడం దీనికోసమే; అప్పటికి ఒక్క మగబిడుత పుట్టిన అని. ఆశీర్వాద మేము మరణిస్తే, మా ఆత్మకు ఖండితంగా శాంతి ఉండదు.’ అని నాచలపై చేయిపెట్టి అన్నారు.”

“దేవి, ఇప్పుడు కాలమేమి మించిపోయినది? నీకు సంతానం కలుగదని నీకు ఎలాగు తెలుసు?”

“స్వామి? గెందేండ్లకు వైగానే మనం కలిసి ఉన్నాము గదా?”

“దేవి, ఇదేమిటి నీ భయం? నాకు ఆశ్చర్యంగా ఉన్నది?”

“అది నా హృదయానికి మాత్రమే తెలుసు.”

“భద్రే, నీవు భయాద్భుతమై ఉన్నావు.”

“ఉండవచ్చు. ఆ సందేహం దూరంకానీ. మీ ఆశీర్వాదం ఉండనీ. భగవంతుని కరుణ ఉండనీ. అయినా....”

“అయినా, ఏమి చేపి?...”

“లక్ష్మీకూడ మీ ఆదరాభిమానాలకు పాత్రురాలు కానీ,”

“కాంతలా, ఏమిటి నీవు అంటున్న మాట! చోద్యంగా ఉన్నదే! మాకు లక్ష్మీపై ప్రేమాభిమానాలు లేవా? ఆవిషయంలో నీవు సంశయపడనక్కరలేదు. లక్ష్మీ నీలాగే మాకు ప్రేయసి. లక్ష్మీ నీకో అన్నదా ఆలాగున?”

“లేదు ప్రభూ. అది ఎప్పుడూ నాలో ఆలాగున అన్నదికాదు. అది నా చెల్లెలుగదా? నాకు కాకపోతే, దాని కయినా ఒక్క మగ శిశువు కలుగనీ. అది నాశిశువే అవుతుంది.”

“దేవి, మీ యిద్దరి అన్యోన్యం చూచిన కొద్దీ, విన్నకొద్దీ, మాకు ఆమృతం ఆస్వాదించినంత తృప్తి అవుతున్నది. సహోదరులు కాక పోయినా, పూర్వం ఏ కాలంలోనైనా, ఒక రెల్లి కడుపున పుట్టిన వారయినా మీ ఆంత ఆన్యోన్యంతో ఉన్నారా? మాకు ఇదొక మహాశ్చర్యం. దేవి, నీ హృదయం ఆమృతసాగరం. ఇది విష్ణువర్ధనుని పుణ్యం.”

కాంతల ముఖం సిగ్గుతో తలూన ఎర్రబడినది. తలవంచుకొన్నది. ప్రభువులు కాంతల చెక్కులను మృదువుగా పట్టుకొని యెత్తి, చూపులో చూపునాటి మందహాసంతో “మాకు తెలుసు. లక్ష్మీ బిడ్డడిని నీబిడ్డడనే భావించే హృదయం నీది. అయితే, దానివల్ల నీ వసుకున్న సమస్య పరిష్కారంకాదు.” అనినారు.

“ఎందుకు ప్రభూ?”

“హాయిసశ వంశంలో యువరాజుపట్టం ఎప్పుడూ పట్టమహిషి పుత్రునికే.”

కాంతల ఆమాటలకు భయపడి “పట్టమహిషికి పుత్రులు కలుగక పోతే?” అని ప్రశ్నించినది. ఈమాటలాడినప్పుడు ఆమెఫాలం చెమర్చినది.

“అప్పుడు పట్టమహిషి స్నానానికి మరొకరిని తేవడం బహుశురుంది. కాని, ఇంతవరకు ఆట్టి సందర్భం రాలేదు.”

కాంతల దీర్ఘంగా నిట్టూర్చింది. హృదయాన్ని సమాధానపరచుకొనే రీతిగా వత్తుంటే చేయిపెట్టుకొని, రేటాలున పతి గెండుపాదాలూ చిగువుగా పట్టుకొని, “స్వామీ, నన్ను మన్నించవలె. మీ మనస్సు నొప్పి పడేట్టు మాట్లాడినాను. మహాపరాధమయినది. క్షమ వేడుతున్నాను.” అని విన్నవించుకొన్నది.

విష్ణువర్ధనులు చేరులుచాచి, కాంతలను పైకిఎత్తి, దగ్గర కూర్చోపెట్టుకొని, “అపరాధ మేమిచేసావు ? ఏమీలేదే ?” అనినారు.

“పట్టమహిషికి పుత్రుడు కలుగకపోలే, అని అడిగినానుకదా ? ఈ దోషానికి ప్రాయశ్చిత్త మేమి ?” అని ప్రశ్నించినది కాంతల.

ప్రభువులు మందహాసంతో “ఇదే.” అంటూ ఆమెను అత్యంత నందంతో ఆరింగనంచేసుకొని, “దేవి, మన యిరువురి శరీరాలు ఎందుకు వేరువేరుగా ఉన్నవి ? ఒక్కటే కాగూడదా ? చూచినావా ? పరమేశ్వరుడు ఆర్ధనాభిత్వరుడయినాడు. మనుష్యులకు ఈ అర్హతలేదా ? దేవతలు మనుష్యులను పలువిధాలుగా మోసంచేసినారు.” అనినారు.

కాంతల పతి ఆరింగనంతో పులకాంతితురారై సుఖమందహాసంతో “స్వామీ నా పట్టాన్ని నేనే లక్ష్మీకెక్కిస్తాను. దీనికి మీరు ఒప్పుకొని, దానిని పట్టమహిషిగా ఏలుకోండి, లక్ష్మీ పట్టపు దేవేరికావడం చూడవలెనని ఆశపడుతున్నాను.” అనినది.

ప్రభువులు కాంతలనుచూచి, తమముఖాన్ని గెండుచేతులతోను కప్పకొని, “దేవి, ఇప్పుడునీవు మమ్యులను మన్నించవలె.” ఈ కోరిక నీవు కోరదగిందికాదు; మేము ఒప్పుదగినదికాదు. లక్ష్మీ ఆ స్నానానికి అనర్హురాలినికాదు...దేవి, నీ నిర్కమత్వానికి మేము తలవంచుతున్నాము.” అనినారు.

కాంతల చెవులునూసుకొని. “కాంతం పాపం, కాంతం పాపం. ఇదేమిటి మీ మాటలు ? నేను మీకంటే చిన్నదానిని కానా ?” అనినది.

“దేవి, దేహప్రమాణంలో, వయస్రప్రమాణంలో, నీవు మాకు చిన్నదానివి. నీ మనస్సుమాత్రం చాల దొడ్డది, బహుదొడ్డది. మేము రలవంచడం దానికి.”

“ప్రభూ, లక్ష్మీని మీరు తెలుసుకోవలె. దానిమనస్సు నామనస్సు కన్నా ఎంతోదొడ్డది. అక్కయ్య ప్రభువులను పాణిగ్రహణం చేసుకుంటుందని భావించి, ఇక తన అయ్యగారు తనను మరొకటికి పెండ్లిచేసి పంపితే, అక్కయ్య సహవాసం తనకు తప్పిపోతుందనే వ్యసనంతో తాను పెండ్లాడననే నిర్ధరించినది. ఇట్టి చెల్లెలికి నా సుకృతమంతా ధారపోసినా కొంచెమే.”

“ఈ గ్రహచారానికి మేము మీ యిద్దరినీ చేపట్టడం ?”

కాంతల సమ్మోహకంగానవ్వి, “గ్రహచారం కాదది; గ్రహమైలి. అందువల్లనే మేమిద్దరం ఒక్కటి.” అన్నది.

“మేమిద్దరం అంటే, నీవు మేనూ అనా, లేక నీవు లక్ష్మీ అనా?”

“స్వామీ, నేనూ మీరూ; మీరు లక్ష్మీ; అందువల్ల నేనూ లక్ష్మీ.”

“తథాస్తు. తథాస్తు.”

“అందువల్ల లక్ష్మీకూడా మీకు పట్టమహిషే.”

“దేవి, నీవు మాటలలో సరసురాలు, చతురురాలవూ కూడ. అయినా, నీకు తెలుపుతున్నాను : ఏ రాజాకూ, ఏ కాలంలోను, ఇద్దరు పట్టమహిషులు ఏకకాలంలో ఉన్నది లేదు.”

“ఇద్దరు ఎక్కడ ? మనం ముగ్గురం ఒక్కటే కదా ?”

“అయ్యో ! నీవు మమ్యులు మాటల్లో ఇరికించివేస్తున్నావే.”

లక్ష్మి విషయంలో మాకు మధుర భావన లేదని నీవు భావించవద్దు; నీవెంత గుణవంతురాలో, నీచెల్లెలు గూడ అంతే గుణవంతురాలు. మాకు నీవెంత ప్రయత్నమో, అదీ అంత ప్రయత్నమే.”

“ఇప్పుడు నాకు చాల ఆనందమయినది, దేవ.”

“మీ యిద్దరి ప్రేమతో, కుమారుని భక్తితో, పండితులవారి ఆదర ప్రీతులతో, ప్రజల ప్రీత్యాశీర్వాదాలతో మేము తుప్పులమై సంతుష్టులమై ఉన్నాము. ఇంతకంటే ఎక్కువగా కావలసిందేమి?”

ప్రభువులు శాంతలను ఆనందంతో ఆలింగనం చేసుకొని, “మనస్సు ఊరటపడినదా?” అని అంటూ, లక్ష్మిని చూడడానికి బయలుదేరినారు.

12

ప్రభువుల మనస్సులో గొప్ప సంకల్ప మొకటి ఉద్భవించినది. అది చక్రవర్తుకు మూర్తిమే సాధ్యమయ్యే అత్తమేధయాగం. దానికి ముందుగా హాయిసరరాజ్యాన్ని దక్షిణ, పశ్చిమ సముద్రాల వరకు విస్తరింప జేయవలెననే ఆలోచనా ప్రభువులకు ఏర్పడినది. విష్ణువర్ధన ప్రభువులకు రేమ భుజులంపై ఆభిమానం ఉండినది. కుమారవిష్ణువు గొప్పడు వారికి వడిభూమే అయినాడు. బాష్పణనాయకుడు మరొక భుజం. మామగారు మారసింగమయ్యగారు, కేరమల్లనాయకులు, పునీసనాయకుడు, చిక్కమరియోనె శోకిమయ్య మొదలయిన చంద్రప్రచండ దండనాయకుల అఖండ సహాయం ఉన్నది. అటుల పరాక్రములు, అమిత యుద్ధానుభవసంపన్నులూ ఆయన వీరపరులన్న ఆపారసేన ఉన్నది. ఆపార గజ తురగ రథ సమూహమున్నది. ఏరాళంగా ధనకనక వస్తు సమదాయం ఉన్నది. ఇంత ఉన్నప్పటికీ, ఇంత బడవి వచ్చినప్పుడు ఈ మహాపాతాళాన్ని సాగించి తీరవలెననే ఆభిమానం ప్రభువులకు కలుగడం ఏ మాత్రవర్యం?

ఈ మహాపాతాళం ప్రారంభించడానికి ముందు హాయిసరేశ్వర శాంతేశ్వర దేవాలయాలలో మహాదేవుని ప్రతిష్ఠించి, కుమారవిష్ణువు వివాహంకూడా జరుపాలని ప్రభువులు నిశ్చయించినారు.

రాజమాల వస్త్రాభిరంజితగిరినది. వెంటనే వసంతఋతులూ సన్నిహిత మయినది. కుమారవిష్ణువుకు పెండ్లి అన్న సంగతి దేశం నాలుగంచులకూ వ్యాపించినది.

“నీవు ఒప్పింది నాకు సమ్మతం, అక్కయ్యా.” అని కుమారవిష్ణువు శాంతలకు మాటయిచ్చినాడు. ఆ మాట అరేనితో ఆనిపించడానికి అక్కయ్యలిద్దరూ సెలల తరబడి శ్రమపడినారు. “ఊసకు ఒప్పినాడు.” అన్న మాటవిని ప్రభువులకూ సంతోషమయినది.

కన్యా స్వేషణమూ సులభంగానే అయినది. రాజమాలేశ్వర్యం చేసినప్రకారం శాంతలకూడ ఒకటి గెండుమాట్లు—అత్తయ్యగారి వస్త్రాభిరంజిత సంతో ఒకసారి, సుమంగళీపూజ సెంతో మరొకసారి, రాజధాని లోని అధికారుల, మహాజనుల స్త్రీలను, పిల్లలను నగరుకు పిలిపించుకొని, విందుచేయించి, చందనపుష్ప తాంబూలాలు ఇప్పించి గౌరవించినది. అప్పుడు ఉత్తమా త్రమురాలనిపించినది ఒకకన్య శాంతలకు. పేరు సోవల. రూపం ఉన్నది; గుణం ఉన్నది. పైపెచ్చు రేగినంత విద్యావతికూడ. ఈదూడోదూ చక్కగా కదిలినది. ఉత్తమ బాంధవ్యం. ఈ సోవల వీరదేవమూర్తులవారి ఏకైక పుత్రిక. అందువల్ల రాజకారణానికి మేలయినది.

శాంతల తన ఎన్నికను ప్రభువులకు తెలిపినది. వారు “వాడు చూడ వద్దా? నీ ఎన్నిక ఉత్తమో త్వమని నాకు తెలుసు. అయినా, వాడూ ఒక్కమారు చూచి ఒప్పుకోనీ,” అనినారు.

“అదంతా నాకు వదలిపెట్టినాడు. ‘అక్కయ్యా, నీవు నాకు కన్నులకు గంతలుకట్టి పెండ్లిచేయి. నేను అంగీకరిస్తాను.’ అన్నాడు.”

“నీవు వానికి ఎలాటి మంతుచూడిద చెల్లినావే! వానికి నీమీద ఉండే నమ్మకం చూచి నాకు చాల సంతోషమే. కాని, వాడూ ఒక్క మారు చూడనీ.”

“వానికి సిగ్గుకాబోలు!”

“అదీ నీవే అంటున్నావా? నిన్ను మొట్టమొదటిసారి చూచినప్పుడు నాకు సిగ్గనే అనిపించింది. అయినా, మీ ఆత్మయ్యగారు చేసిన ఉపాయంతో నా మనస్సుకు పూర్తిగా సమృథ్మైనది. అప్పుడు లక్ష్మీ నీవని భ్రమపడినాను.”

“అదేమీ అబద్ధమా, భ్రాంతీ కాదు. ఉన్న సంగతిని వైవమే తెలిపింది.”

“ఇదిగో! ఏమేమి జరుగాలని వైవనియామకం ఉందో, అది ఆయా విధంగా జరుగనే జరుగుతుందికదా! సరే. ఇప్పుడు నీవూ అదే ఉపాయం ఆనుసరించవచ్చును గదా!”

“సోపలకు నాట్యంకాని, గానంగాని తెలుసునని నాకు తెలియదు. కనుక్కుంటాను. మీరు ఆనాడు తెరమరుగునకూర్చుని ముమ్మల్లు చూస్తూ రన్నకాడ చూకు తెలిసిఉంటే, మేము అంతఃపురంలో ఆడుగే పెట్టే వాళ్ళం కాము.”

“మీ ఆత్మయ్యగారు చాల బుద్ధిమంతులు, శాంతలా.”

“కనుకనే, ఇంత పెద్దరాజ్యానికి మహారాజు అయి, రాజ్యం కాపాడు కొని, మీ చేతికి ఆప్పించినారు.”

“అక్కర్లే, యుక్తి, వివేచన, ఇప్పుడు మా పట్టమహిషికి ఉన్నది. వీవైనా మంచి నెపంతో, అంతఃపురంలో ఉత్సవం నడుపు. యథాప్రకారం తెరవెనుక వానిని కూర్చోబెట్టి కన్యను చూపు.”

శాంతల అంగీకరించినది. అంతఃపురంలో కేరళనర్తకి గాయనీమణుల మేళం ఏర్పాటుచేసి, ఊరిలోని ప్రముఖ స్త్రీ బృందానికంతా శాంతల,

లక్ష్మీ ఆహ్వానాలు పంపినారు. వమారవిష్టువు తాను కన్యను చూడనక్కర్లేదని హటం పట్టినా, వానిని తెరవెనుక బొప్పణనాయకునితోపాటు కూర్చోబెట్టి, వానికి సోపలను చూపక వదలలేదు.

“చూడు, బొప్పణ, ఆడవాళ్ళు ఎంత మంచివాళ్ళయినా, మగ వాడు వారిచేతుల్లో మాత్రం చిక్కుకోరాదు.” అనివాడు వమారవిష్టువు.

“మగవాడు అవిధంగా తమచేతుల్లో చిక్కివరకు వారికి శాంతే ఉండదు. అది ఆలాఉండనీ. ఈవిషయం ఆలాటిది ఏమీకాదు. నీసౌఖ్యమే మీ అక్కయ్యల ఉత్కంఠ. వారిఎన్నిక చాల క్లాఘ్యంగా ఉంది.” అన్నాడు బొప్పణనాయకుడు.

ప్రభువులు కాబోయే కోడలినిచూచి శాంతలతో, “దేవి, అపరంజి గుణం, వన్నె, దాని పరీక్షకునికి తెలిసినట్టుగా, ఇతరులకు తెలియవు. మంచిపస్తుచే మనదృష్టికి పడడెందుకో! నీ ఎన్నిక మాకు చాల రృప్తి కలిగించినది. వాడు ఏమన్నాడు?” అని, ప్రశ్నించినారు.

“అడిగినందుకు నా ముఖంచూచి, ఊరికే ఉన్నాడు. వాడి మానమే సమృద్ధి అనుకున్నాను.”

“ఒక్కమాటన్నా పలుకలేదా?”

“మాట్లాడినాడు. ‘ఈవిషయంలో అప్పాజీవారికంటే నీకే హెచ్చు ఆతురమని ఇప్పుడు బాగా తెలిసింది.’ అనినాడు.”

“అబ్బ, ఈ ఆరోపణం నామీద పడలేదుగదా! మంచిదే అయినది. మేము అనుకున్న కారణం వానికి తెలియకపోవడమే మేలు. నీవు చెప్పలేదు గదా?”

“లేదు. ఈ పెండ్లితోందరకు కారణం వానికి తెలియదు. నేను వానికి చెప్పనూ లేదు.”

“మంచిది. దేవీ, ఈ పెండ్లి ప్రస్తావన వచ్చినతర్వాత వాడు నాదగ్గరకు ఎక్కువగా రావడం పోవడం లేదు. చెప్పిపంపితే మాత్రం వస్తున్నాడు. ఎంతమాటో, అంతే. కలుగజేసుకొని మాట్లాడడంలేదు. అంతా క్రమంగా సరిపోతుంది కదూ?”

“వాడు అంటున్నాడు : ‘అప్పాజీవారు నన్ను చూడగానే, ఏమి అడుగుతానో, ఏమి చెబుతానో అని ముఖం మూరెడుపొడుపు పెడుతున్నారు. నేను మాట్లాడడమేలేదు. భయమవుతుంది. వచ్చివేస్తున్నాను.’ అని.”

“నేను ఇంత దింకతో ఉండకపోతే నిన్ను వేళుకొని బాక్కేవాడు. ఈ పెండ్లి జరిగేదే కాదు.”

“మీరు ఎలాగున ఉన్నా సాగుతుంది. రెల్లిలేని పిల్లవాడు, నేను దింకంగా వుండడం సాధ్యమవుతుందా? ఇంకా ఈ సందేహాన్ని నామీదే. ‘అప్పాజీవారికి చెప్పిచెప్పి నీవే వారిమనస్సును చెడిపెనావు.’ అని కూడా అన్నాడు.”

“సోవల చేయి తాకేవరకు అది అలాగునే.” అంటూ ప్రభువులు నవ్విన్నారు. కాంతలా నవ్వింది.

13

వీరదేవామాత్యులవారికి సోవల ఒక్కతే కుమార్తె. ఆమెను ఎంతో ఆక్మరతో పెంచి, మంచి గురువులవద్ద విద్య నేర్పినారు. సోవల తల్లి చందవ్వ విద్యావతి. తమ కుమార్తెను ప్రభువులు కోడలుగా చేసుకొనడానికి నిశ్చయించడం ఆ దంపతులిద్దరికీ ఎంతో తృప్తి; ఎంతో ఆనందం.

వైశాఖ మాసంలో ఒక శుభదినాన శుభములూర్తం వివాహాలగ్నం ఘని నిశ్చయమయినది. వివాహోహ్లాస పల్లికలు ఊరూరూ చేరనవి. బాప్పణ

నాయకునికైతే తీరికలేనంత సుబరం. పెండ్లి ఏర్పాట్లన్నీ ఆరవికే. కుమార్తె విష్ణువు పెద్ద ప్రజలకు, అధికారులకు కుమారుడు; పెద్దవారికి తమ్ముడు; పిన్నవారికి అన్నయ్య. అందరి ప్రీత్యాదరాలు సంపాదించినాడు కుమారుడు. పెండ్లి కూతులేమో వీరదేవామాత్యులవారి కుమార్తె. అందుకే పురజనులకు ఎంత తృప్తి ఉండదు?

కుమారుని ఉపనయనం ఎంత ఆదంబరంగా జరిగినదో అంత వైభవాడంబరాలలోను వివాహం ఏర్పాట్లు జరిగినవి. ఆదిగో ఇదిగో అనే చేళగ పెండ్లి లగ్నమూ సమీపించినది.

మహాసామంతులు, సామంతులు, రాజాంగ రాజ్యాంగంవారు, పుర ప్రముఖులు, ఉద్యోగులు, అధికారులు వివాహానికి వచ్చి వసూదరులను ఆకీర్షించి, కానుకలు అర్పించినారు; వసూదరుల ఈడూ, కోడూ చాల బాగుందని ప్రశంసించినారు. కుమార్తెవిష్ణువు పెండ్లివాడు చాల హుస్సేముడుగా ఉన్నాడు. “బుంగమాలిలో ఉంటే, మేము పెండ్లికేరాము.” అని అక్కయ్య లిద్దరూ చెబించినారు. పెద్దక్కయ్య ఎన్నిక అతనికి చాల తృప్తి కలిగించినది. మన్మథునివంటి రూపవంతుడు, అక్కిమహ్యుడంతటి పిరుకు. గుణవంతుడు, ఉదాగుడు అయివాడు తనను పెండ్లాడినాడని సోవలతో చాల మురిసిపోయినది. ఆమె చెలులందరికీ అత్యాదంధకరమైన సుబరం.

విష్ణువర్ధన ప్రభువులు వివాహంలో ముత్యాల గుడ్డులలో ముచ్చట గాలిపే నవరత్నాలిచ్చిరమైన బంగారు గండపెండేరాన్ని వాని కుడికాటికి అలంకరించినారు. ఆనాటినుంచే అతనిని తన నగరు సర్వాధికారి స్థానంలో నియమించినారు. వివాహ మంగళం మహా వైభవంతో జరిగినది. గురువులు, విప్రోత్తముల, బంధువుల మహాకీర్త్యాదాలు జరిగినవి. ఆందరికీ షుద్రసోపే తంగా అనందభోజనాలు జరిగినవి. ఆనాడు దేశమంతటా వసూదరుల అభ్యుదయంకోసం సమస్త దేవాలయాలలోను, వైశ్యాలయాలలోను, విశేషోత్సవాలు జరిగినవి. ఆనాటిరాత్రి దంపతులిద్దరని పట్టుపు ఏమగునై అంబారిలో అసీనులనుచేసి, వేలాది దీపిటీలు వెలుగుతుండగా రాజావీరులలో ఊరేగించినారు. పురజనులు ఇండ్లపై, మిద్దెలపై ఎక్కి ఆనందభోగం పుష్పవర్షం కురిపించినారు.

కాంతల, లక్ష్మి మహా వైభవంలో, మహానందంతో కోడలిని అంతః పురానికి పిలిపించుకొనినారు. ఆమెరాకతో అంతఃపురం మరింత నిండినట్లు, సంపూర్ణమయినట్లు అనిపించినది. వీరదేవమాత్యుడు, చందవ్య, తమ కుమార్తెను ఆపగించి చరితార్థుల మయితిమని భావించినారు. ఈవేళకు కుమారునికి లజ్జాస్థానంలో ప్రేమ మొలకెత్తినది. సోవల అత్తగారిని, మామగారి మఠ్యాలు చూటిక్యాలులాగ చూచుకొంటూ అందరిమెప్పు పొందినది. పతి ఎడ ప్రీత్యాదరభక్తులతో నడచుకుంటూ ఆదర్శపతి అయినది. ప్రభువులకు ఆచ్యమెచ్చిన కోడలు...కోడలేందుకు? కడుపులా పుట్టిన దిడ్డవరే ప్రీతిపాత్రులయినది. సోవలకు తక్కిన అత్తగార్లు చెప్పలు, చిక్కులు అప్పుడప్పుడు కనిపించి కనిపించనట్లు పున్నప్పటికీ, 'సవతి గంధ వారణ'కు భయపడి, ఆ అత్తగార్లు తమతమ ఎల్లెల్లనే ఉండేవారు. అంతఃపురానికి చేరినట్లే ఒక భాగంలో కుమారవిష్ణు సోవల చేవులకు బస ఏర్పడినది.

శ్రేష్ఠాహ్లామాసాలు నగరుకు మహానందం కలిగించి వెళ్లాయి. ప్రభువులు కాంతేశ్వర, హాయిసేశ్వర దేవాలయాలు పూర్తికావడానికి వేచివున్నారు. కేతమల్లనాయకుల పర్యవేక్షణలో మూహాహ్లా పని పూర్తయి, ఒక్కపాలు మాత్రమే—కొంచెం మాత్రమే మిగిలినది.

ప్రభువులు కేతమల్లనాయకులను పిలిపించుకొని, "ఇక ఆలస్యమయితే, మా ముందు కార్యాలకు ఇబ్బంది కలుగుతుంది. వచ్చే భాద్రపద మాసానికి ఆలయాలలో మహాదేవుని ప్రతిష్ఠ జరుగకతప్పదు. వెలుపలి పనులను తర్వాతయినా పూర్తిచేయవచ్చు; ఇంతలో పూర్తిచేయవలసిన పనులు ఏవీ ఉన్నా పూర్తిచేయడం రెస్సె," అనినారు.

కేతమల్లనాయకులు : "ఆ వేళకు అన్నిపనులూ పూర్తి అవుతవి ప్రభూ! ఇప్పుడు ఆతిముఖ్యంగా కావలసిన పని ఏమిటంటే, గెండు పెద్ద నంది విగ్రహాలు పూర్తికావడం. ఆ నందులకు మంటపాలు నిర్మించడం ఘోషింది,"

"అట్లయితే పని అంతా పూర్తయినట్టే. గెండు నెలలలో గెండు నందులను మలచడం కష్టమా?"

"దేవాలయాల ఆకారానికి, భవ్యతకు మహాస్పృహ మైన నందులే కావాలని, బృహదాకారపు నందులే కావాలని శిల్పాలు అంటున్నారు."

"అంటే?"

"బాగా పెరిగి ఉన్నంతగా ఉన్న గజయూగనాగునందరి ఎత్తయినా ఉండవలెనట. మంటపాలను ఆ ప్రమాణానికి కట్టించినాము."

"అట్లయితే, ఎక్కువ జనాన్ని ఆసనికి నియమించి, నిర్దిష్టపనుయానికి దానిని పూర్తి చేయించండి."

"అయితే, ప్రభూ, అంతటి బృహదాకారపు నందులను చెక్కడానికి వాటికి దాదాపు ఒకటిన్నర, రెండింతలు లావున్న మెత్తరాతి బండలు కావాలి. వాటికోసం గెండు నెలలనుంచి వెదికిస్తున్నాను. పొరలు పెడును, గర్భం గడుసు, లేని, అంతటి పెద్ద మెత్తరాతి బండలు ఈ చుట్టుపట్ల రెండుమాడు పరువుల దూరంలో ఎక్కడా దొరకలేదు."

"ఇంకొంత దూరంనుంచైనా తెప్పించవలె కదా?"

"నాల్గైదు పరువుల దూరంనుంచి అంతపెద్ద బండలను సాగించుకొని రావడమైనా ఎలాగు ప్రభూ?... అడవిదారిలో, రాయిరప్పదారిలో, వంకలు వాగుదారిలో, దట్టంగా పెరిగిన మానుల మొద్దుల - మధ్యనుంచి..."

"మనవద్ద ఏనుగులు లేవా?"

"పది, ఇరవై, నలభై ఏనుగులయినా లాగడానికి సిద్ధం చేసుకోవచ్చు. అంత పెద్దపెద్ద బండలను తీసుకొనిరాగల శకటాలు కావలెగదా? ఆ బరువుకు విరిగిపోని శకటాలుకావాలి. వాగులలో, వంకలలో చక్రాలు, ఇరుసులు విరిగిపోని దృఢమయిన మార్గం నిర్మించవలె,"

“ఇది కఠినసమస్యగా పరిణమించినదే. పూర్వం తలవనపురంపై దండెత్తి పోయినప్పుడు—మీరు జ్ఞాపకం ఉందా?—పూర్వప్రవాహం అయిన కావేరి మన వైద్యులు దాటడమూ ఇంకా కఠిన సమస్యగానే వర్ణించినదికదా? ఆప్పుడు గంగరాజులు గారు ఉపవసించి, కావేరిలో స్నానం చేసి, పూడించి ప్రార్థిస్తే, కావేరితల్లి దారిమార్చలేదా? దానికన్నా ఆ సాధ్యమైనదా ఇది? దైవానుగ్రహానికి చేతులు చాచి, పనికి ఉపక్రమించండి. మహాదేవుడే దాకమాపుతాడు... అంతటి దొడ్డ బండలను ఇక్కడికి సాగించుకొనివచ్చి, నందులను ఇక్కడ గండరించి దానికి బదులు, నందులను అక్కడే గండరించి, ఇక్కడికి తీసుకొనిరావడం కొంతవరకైనా సులభంకదా?”

“నిజమే. సులభోపాయమే. బండలు దొరికితే అలాగు చెయ్యడమే లెస్స. పని సగం తక్కువవుతుంది. కాని, గండరించి సిద్ధపరచిన ఆ నందులను సురక్షితంగా ఇక్కడికి చేరవేయడం ఇంకా కష్టమవుతుంది. చాలా జాగ్రూకతతో సాగించుకొని రావలసి ఉంటుంది.”

“నాయకులవారూ, ఇది సులభకార్యం కాదు. ఈ మహాకార్యాన్ని మహాదేవుడే చేయించవలె. నాయకులవారూ మీరు చెప్పినదినిజం. మహాదేవుని వాహనాలు మహోన్నతంగానే ఉండవలె. శిల్పులు చెప్పినదికూడా నిజమే. ఈ మహోద్యమాన్ని రెండు నెలల లోపుగా ముగించి మాకు ఆశ్చర్యం కలిగించండి. అలాటి బండలు ఒక గ్రహాతిహారంలో ఉన్నా, మహాదేవుని కార్యానికి ఒనగూడక తప్పదు. మహాదేవుడు కరుణించేడు! ఇది మౌ విశ్వాసం. బండలు వెదకడానికి వెయ్యారు మనుష్యులను నియమించండి. ‘పదినాళ్ళలో వెదికి చెప్పేవారికి పదిపది బంగారు గద్యాలు బహుమానం.’ అని చాటించండి. అప్పుడు భూగర్భంలో ఉన్నా వెదికి తీసేరు!”

“ప్రభువుల ఆనతి. అలాగుననే చేస్తాను. ఈశ్వరుని సంకల్పం ఉన్నట్టే కాని.”

కేరమల్లనాయకులు ప్రభువులకు నమస్కారంచేసి, ఉత్సాహంతో ముందుపనులు నెరవేర్చడానికి బయలుదేరినారు.

మారనదంపతుల అన్వేషణ చక్కగా పెరిగింది. దానినిచూచి ప్రభువులు, రాజ్య కాంఠల చాల సంరక్షింపడినారు. ఇంకాలో తిరువారాయణపుర దేవాలయం కట్టడమూ పూర్తి అయినది. యతివర్యులు శ్రీరామానుజాచార్యులవారు మహావైభవంతో చెలువనారాయణస్వామి విగ్రహాన్ని ప్రతిష్ఠించినారు. మహాదారంగా ధనసహాయంచేసిన విష్ణువర్ధన ప్రభువులను చూచి ఆశ్చర్యించవలెనని, వారిని తిరువారాయణపురానికి పిలుచుకొనివెళ్ళి చెలువనారాయణుని దర్శనం చేయించవలెనని సంకల్పించి యతివర్యులు వేలాపురికి వేంచేసినారు. దానికి ముందే పెరుమల పండితులవారు “ఒక్కమారు వేలాపురికి దయచేయవలె.”నని విజయనారాయణస్వామి ప్రతిష్ఠాపనోత్సవ సమయంనుంచి యతివర్యులను ఆహ్వానిస్తూనే ఉన్నారు. ఇప్పుడు కాలం తనంతట తానే కలిసివచ్చినది.

“మేము విజయనారాయణుని కేవలం ఈనాడు వస్తాము.” అని శ్రీరామానుజులు పెరుమలపండితులకు భాద్రపద మాసారంభంలోనే కమ్మ వ్రాయించి పంపినారు. పండితులకు పరమానందమయినది. వయస్సులో శ్రీరామానుజాచార్యులవారు తమకంటే పిన్నవారయినా, భగవదంశ పురుషులయిన రామానుజుల సందర్శనానికి పండితులు పెక్కు నాశ్చర్యంగా ఉద్విగ్భురుతున్నారు. రామానుజులవారు వేలాపురికి వేంచేసే సమయానికి ప్రభువులు, కుమార్తెలు, నవదంపతులు వేలాపురికి రావలసిన దని పండితులు ద్వారవతికి కమ్మవ్రాసి పంపినారు. యతివర్యులపై ఆచారభక్తి పెంపొందజేసుకొన్న ప్రభువులూ, దేవేరులూ ఆసమయానికి వేలాపురికి పోవలెనని నిర్ధరించినారు.

అంతలో సోవలకు కొంత అస్వస్థత ఏర్పడినది. ఏమిటో చూచి భయపడినానని అన్నది సోవల. ఆనాటినుంచి ఆమెకు చాతుర్విజ్ఞానం రాసాగినది. బౌద్ధభోపచారాలతో జ్వరం తగ్గలేదు; ఆమె కొంచెం కృశించింది. “తననీడనే చూచి భయపడినది. మంచి ధైర్యవంతురాలయిన పిల్ల.” అనినాడు కుమారవిష్ణువు పెద్దక్కతో.

వస్త్రానున్న నాదే శ్రీరామానుజులవారు శిష్యబృందంతో వేలాపురిని సూచించినారు. ప్రభువులు ఆదిగా రాజవంశంవారంతా వెనుకటి దినమే వేలాపురికి వచ్చినారు. సోపల అస్వస్థులుగావున్నా యతివర్యుల దర్శన భాగ్యాన్ని, ఆశీర్వాదాన్ని పొందడానికి వచ్చినది.

ప్రభువులు, పెరుమలపండితులు రామానుజులకు రాజధాని మొగ సాలలోనే ఎదురువెళ్ళి, సాష్టాంగపడి, ఆర్జ్యపాద్యాచమనీయాలతో ఆదరించి, కృతజ్ఞుడిగి, సమస్త రాజమర్యదలలో ఆడ్డపల్లకిమీద ఆయనను మేళతారాలలో, సంభ్రమంలో రాజధానికి పిలుచుకొని వెళ్ళినారు. దారి పొడుపునా భక్తులు, పురప్రముఖులు యతివర్యులకు ఉపచార నమస్కారాలు చేశారు. యతివర్యులకు కేళవాలయంలోనే విడిది ఏర్పాటు చేసినారు. ఆ మహాసుందర దేవాలయంచూచి యతివర్యులు ఆశ్చర్యపడినారు. “కేళవుడు ఇంత సుందరమైన మందిరం ఉండగా, మా పేదగుడిసెలకు ఎందుకు వస్తాడు? కేళవుడిక్కడే ఉన్నాడు. వైకుంఠ సమానమైన ఆలయమిది. ‘యద్భావం తద్భవతి.’ రాజదంపతుల మనస్సు ఎంతచొడ్డదో, ఎంత సుందరమో, ఈ ఆలయమే సాక్షి. ఇలాటిరాజు, మహారాజ్ఞు, ఇలాటి దేవాలయం ఉన్న హోయసళనాడు పుణ్యాలవీధు. ఇలాటి ప్రభువులను అల్పండ్లవారుగా పొందిన మీరు ధన్యులు.” అని ప్రభువులను, పండితులను వారి ఎదుటే ప్రశంసించినారు; రెండునాళ్లు వేలాపురిలోనే ఉండి విజయనారాయణుని మనమార సేవచేసినారు.

మరునాడు ఉదయకాలంలోనే ఆచార్యులవారు స్నానాదులు ముగించి, తమ ఆమృతచంద్రంతోనే, విజయనారాయణ, చెన్నకేశవులకు తిరుమంజనం చేసి, ఆలంకరించి, మహారాధనకు కూర్చున్నారు. ఆ సమయానికి ప్రభువులూ స్నానం ముగించి, ఆర్జ్యమైన మడుగులుకట్టి వచ్చినారు. వారిలోపాటు దేవేరులు, కుమారుడు, సోపల స్నానాదులు పూర్తిచేసి, సామ్య వస్త్ర భూషణాలు ధరించి వచ్చినారు. అందరూ ఒక్కటిగా ఆచార్యులకు నమస్కరించినారు. ఆచార్యులు ఆ నమస్కారాలు నారాయణునికి ఆర్పించి, “నారాయణుని ప్రీతి కలుగనీ. నారాయణునికి ప్రీతి కలుగనీ. అందరూ కూర్చోండి.” అనినారు,

అందరూ ఆచార్యులవారు ఆచరిస్తున్న తిరువారాధనను చూస్తూ కూర్చున్నారు. ఆరాధనం దివ్యంగా జరిగినది. మహా మంగళారతికి అందరూ లేచి నిలుచున్నారు. మంత్రపుష్పం ప్రార్థనాదులు జరిగినవి. అందరూ విజయనారాయణుని భక్తిక్రధ్ధలలో నమస్కరించినారు. అందరూ విజయనారాయణుని సాష్టాంగప్రణామం ఆచరించి, తీర్థ తర్వాత ప్రభువులు యతివర్యులకు సాష్టాంగప్రణామం ఆచరించి, తీర్థ ప్రసాదాలను వారి చేతులనుచే స్వీకరించినారు. పండితులవారు ప్రభువుల చరిత్రను వెనుకటిరాత్రే యతివర్యులకు తెలిపినారు. ఇలాటి మహాభాగుడయిన రాజుని చూడడానికి యతివర్యులు ఎంతో కాలంనుంచి ఉవ్విళ్ళూరేవారు. రూపంలో, ఆకృతిలో, బౌద్ధత్యంలో, బాహ్యభ్యంతరాలలో విషువరసలు ఎంతటివారని శ్రీరామానుజులవారు మనస్సులో భావించినారో, ఆ భావనకంటే ప్రభువులు మెచ్చుగానే ఉండడం చూచి ఆనందించినారు; చాల సంతృప్తులయినారు. యతివర్యులు ప్రభువులను సంబోధించి, “రాజవ, నావిష్టుః పృథివీపతిః - అనే వాక్యం నీ విషయంలో అక్షరశః చెల్లుతుంది. నీవు మహాధీరుడివి, ఉదారుడివి, యశఃకాముడివి అయిన వైష్ణవాంశ సంభూతుడివి. నీ సమస్తాభిప్రాయాలే చూడతాయి. కొనక నీవు పరమార్థాకాంక్షివయి, పరమార్థం తెలుసుకొంటావు. ఈ భూమిలో నీ పేరు శాశ్వతంగా లిఖించి వెల్లుతావు.” అని ఆశీర్వదించినారు.

తర్వాత ఆచార్యులవారు తమ పాదాలపై తలలుమోపిన కాంతలను, లక్ష్మీని చూచి, “తమవును మనసును చెన్నకేశవునికి అర్పించిన సుందరులు మీరే మహానీయులు; మీరు విష్ణువర్ధన ప్రభువు పుణ్యరూపాలు. ప్రభువులను పుణ్య చంద్రంలోనే నడిపించుకొని రాండి. మీ యద్దరి తనమనాలలో భేదమేలేదు. ఇది చాల ఆపురూపం.” అని ఆశీర్వదించి ఆనందించినారు.

“నేను కుమారవిష్ణువును అభివాదనం చేస్తున్నాను.” అంటూ కుమారవిష్ణువు యతివర్యుల పాదపద్మాలకు తన తనవును అర్పించుకొనినాడు. ఆచార్యులు అతని తలపై చేయిపెట్టి “మహావిష్ణువు కుమారుడివే నీవు. ఆంశపురుషుడివి నీవు.” అని ఆశీర్వదించినారు. అనంతరం “నేను వారి సతి సోపలను.” అంటూ సోపల నమస్కరించింది. ఆమె ముఖలక్ష

జాలను చూచి యతివర్యులు “ఏందుకమ్మా, నీ ముఖంలో ఆరోగ్య మెందుకులేదు?” అని ప్రశ్నించినారు. “భగవం, ఈమె తాను భయ గ్రస్తురాలునానని అంటున్నది. ఒక నెలనుంచి చారుక్కిక జ్వరం వస్తున్నది. ఉత్తమాష ధారలోను నెమ్మది కలుగలేదు. ఆశీర్వాదించవలె. అనుగ్రహించవలె. ఇద్దరూ మాకు బిడ్డల వంటినారు.” అని విన్నవించినారు ప్రభువులు.

ఆచార్యులవారు స్వామికి తిరుమంజనం చేసిన దీనాన్ని మంత్ర పూర్వకంగా సోవల కిరస్సుమీద, ముఖమీద ప్రోక్షించి, “మనస్సులోని ఫీలి ఈ క్షణమే తొలగిపోనీ. ఆరోగ్యభాగ్యం కలుగనీ.” అని ఆశీర్వాదించినారు.

ఆనాడు ప్రభువులు నగరుకు పిలుచుకొని వెళ్ళి సువర్ణపుష్పాలలో పాదపూజచేసి, వారినుంచి వైష్ణవ ధర్మ మహారత్నాలను ఉపదేశం పొందినారు. అప్పుడు, దానితో ప్రభువుల ధర్మశ్రద్ధ ఇంకా పెరిగినది; పరమార్థ చింతనాసక్తి ఉదయించినది. ప్రభువుల వైవర్ధక్తి, ధర్మశ్రద్ధ, ప్రజానురాగం, ఉత్తమరాజ్య విచక్షణ—ఈ గుణాలను, ఈ గుణాలలో సమతూకంవారయిన కాంఠల, లక్ష్మ్యలను చూచి యతివర్యుల మనస్సుకు సంరృప్తి కలిగినది. చెలువనారాయణునికి ఎన్నో మాన్య దానాలుచేసి ప్రభువులు ధన్యులయినారు. సోవల చారుక్కిక జ్వరం ఆగి, నానాటికి ఆరోగ్యభాగ్యం పొంది, పూర్ణచంద్రునిలాగ ప్రకాశించినది. కొన్నినాళ్ళ తర్వాత ప్రభువులు సకల పరివారంతో తిరునారాయణ పురానికి విజయం చేసి, చెలువనారాయణుని దర్శనభాగ్యం పొంది, భగవంతుని, యతివర్యులను మనసార సేవించి, ఆశీస్సులు పొందినారు. తిరిగి రాజధానికి వస్తున్నప్పుడు ఆడారి ఈశ్వరాలయానికి కూడా మాన్యాలు దానంచేసి అఖండ దీపానికి ఏర్పాటుచేసి వచ్చినారు.

వచ్చిన వెంటనే ప్రభువులు దిగ్విజయానికి ఆనుకూలాలను, సామగ్రిని, వైన్యాన్ని సంగ్రహించడానికి పూనుకున్నారు. పునీసనాయకుడు, చిక్కమరయ నె, మారసింగమయ్య, గరుడిబాకిమయ్య, బాగిప్పయ్య, బొప్పణ నాయకుడు, కేరమల్లనాయకులు—కీరంతా తమ వైన్యాలతో సిద్ధమయినారు. ప్రభువులు సకలసల్లక్షణాలుగల ఒక ఆశ్వాన్ని ఆధరణముగా

జాలలో ఆలంకరించి, దాని నొసటిపై “యథ్భాగ్యం” అని చెక్కిన బంగారు కేటను దీసిందికట్టి, అది ముందు నడువగా, రామ మహాన్నత మయిన ఒక వీరుగునెక్కి, విజయదశమి సుధముమూర్తాన దిగ్విజయ యాత్రకు బయలుదేరినారు.

బయలుదేర దానికిముందు ప్రభువులు కాంఠలవద్దకువచ్చి “దేవీ, రాజధాని రక్షణకు ఈసారి పెద్దలైన్యం పెట్టి పోతున్నాము. కుమార విష్ణువు దానికి సేనాపతి అయి ఇక్కడ ఉండడం లెస్స. దానివల్ల మా మనస్సుకు నెమ్మది, ధైర్యం. మామయ్యగారు రాజధానిచుట్టూ ఎల్లలను కాపాడుతుంటారు. మా సమాచారాలన్నీ వారినుంచి ఎప్పటికప్పుడు తెలుసుకోవచ్చు. ఎనిమిది పదినాళ్ళ కొకచూరు మేము ఎక్కడున్నా సమాచారం పంపుతాము. గెండు మూడు నెలలలోపుగా మేము పూను కన్న పనులన్నీ విజయనారాయణుని కృప ఒక్కటంటే పూర్తవుతవి. ఏమైనా వసంరబురువుకు ముందే, రాజధానికి వెనుదిరిగే సంకల్పముంది. మనుషటివలె చింతలో, ప్రలోపనాలలో నేహాన్ని కృతపరచుకోవద్దు. మేము వెనుదిరిగివచ్చినప్పుడు నిన్ను చూచి, సంకటపడేటట్లు చేయవద్దు. నీబక్కడ సంతోషంతోఉంటే, మేమక్కడ సంతోషంతో ఉంటాము. నీవు ఆలాగు ఉండడం మేము పూనుకొనినవనికి తోడ్పడగలదు. ప్రార్థనాదులను, దానధర్మాలను యధేచ్ఛగా నడిపించు. చేయి కడులాడేవరకు సాధ్యమయినన్ని దానధర్మాలు జరుపవలె... పెరుమల మామగారి సాధ్యమయినన్ని దానధర్మాలు జరుపవలె... పెరుమల మామగారి ఆరోగ్యం ఇటీవల బాగులేదు. వారికి వయస్సు అవుగూవచ్చింది. లక్ష్మి అప్పుడప్పుడు వేలాపురికి పోయినట్టు ఉండనీ. నీవు అప్పుడప్పుడు వెళ్ళి చూచిరా. సోవల ఆరోగ్యం బాగా చూచుకో. ఆమె వీమీ తెలియనిది.” అంటూ ఉండగా లక్ష్మి ఆక్కడికివచ్చినది. ఆమె ప్రభువుల పాదాలతాకి నమస్కరించి, “స్వామీ, కుమారుడూ రమవంటే రావాలని హటం చేస్తున్నాడు. దాదాపు నెలనుంచి ‘అప్పజీవారికి నీవుచెప్పు, నీవుచెప్పు’ అని హయద్దరిలోనూ చెప్పుకుంటూనే ఉన్నాడు. ‘ఇప్పుడయినా ఈక్షణమే నీవు అప్పజీవారికి వెళ్ళి చెప్పు చెప్పు,’ అని నాకు ఒక్క నిమిషమయినా, విరామవివృత నన్ను ఇక్కడికి పంపినాడు.” అనినది.

“లక్ష్మీ, వాని ఆశ న్యాయమైనదే. మరోమనస్సు చెప్పకొని నాడు. మేము వానికి చాల దూరం కలిగించవలసి వచ్చినది. ‘రాజధాని రక్షణకు నీవే సమర్థుడవి. నీ శక్తి సామర్థ్యాలలో మాకు చాల సమృద్ధి ఉంది, నీ ధైర్యంపైనే మేమీ మహాకార్యానికి పూనుకున్నాము. నీరక్షణ రాజధానికి ఉంటుందని మేము ధైర్యంతో, నిశ్చింతతో మా పనులన్నీ ముగించడానికి సాధ్యమవుతుంది. మా చేయిలం ఉడిగిపోయినప్పుడు మా అందరి రక్షణా నీకు సంబంధించినదేకదా? నీవు ఇక్కడ ఉండడం వల్ల మే మెక్కడున్నా మాకు ధైర్యం ఉంటుంది.’ అని చెప్పి దూరమైన వలసి వచ్చినది. ఇంకెవ్వరినీ తర్వాతకూడా నిన్ను పంపినాడు చూచి నానా? లక్ష్మీ, వానికి వివాహమయిన సంవత్సరమిది. వానిని యుద్ధ భూమికి ఎలాగు పిలుచుకొని పోయేను? మన ప్రజలు ఏమని అనేరు? లక్ష్మీ, ఇటీవల వానికి నిమిష సమృద్ధి హెచ్చయినది. ‘పెద్దక్కయ్య, అప్పాజీవారు ఒకటి. నాపరంగా పెద్దక్క ఒక్క మాటకూడ చెప్పదు’ అని పెద్దమల మామయ్యగారిలో అనినాడట.”

లక్ష్మీ:- “స్వామీ, మీరు ఇప్పుడు వెలవిచ్చినమాటలనే నేనూ, అక్కయ్య పెక్కసార్లు పెక్కరియలుగా చెప్పినాము. రామరామ చాల ముండివాడయిపోతున్నాడు. ‘బాపన్ననాయకుడు పోవచ్చు, నేను పోరాదా?’ అని ఒక్కటే మాట.”

విష్ణువర్ధనులు:- “బాపన్ననాయకుని పిలుచుకొని వెళ్ళుతున్నాము. నిజమే. అతడూ ఈ సంవత్సరం పెండ్లిచేసుకొన్నవాడే. ఇతర కార్యాలకు అతనిని వినియోగించుకొంటాము. రంగంబలోకి అతనిని వదలము.”

కాంఠల:- “సరి. అయితే, కుమారుణ్ణి అలాగునే వినియోగించు కొండి.”

విష్ణువర్ధనులు:- “అక్కడకి వెళ్ళినతర్వాత ఏడు మాట తప్పక తల నొప్పి కలిగిస్తాడు. ఇక్కడే చూచినావుకదా, ఎంత రంపుచేస్తున్నాడో! నీపైనుడుకు రమ్మనినారు? ఈ భాగ్యానికి నేను ఊహిస్తే ఇంకెవరైనా విని

కదా?’ అని అడిగినా అడిగేవాడే. వీడిదగ్గర మేము అప్పుడు వాదానికి నిలుచుకోమా?”

లక్ష్మీ:- “అక్కయ్యా, నీకు ఏమేమిరావలె? ఎన్ని వజ్ర వైదూర్య మరకతాలు? ఎటువంటి మంత్రాలహారాలు?—అని అడుగుతున్నాడు. నీకు ఇంక, పెద్దక్కయ్యకింత, అని పెద్ద పట్టి వ్రాసుకోన్నాడు”

విష్ణువర్ధనులు:- “ఇవన్నీ ఎక్కడినుంచి తెస్తాడట?”

లక్ష్మీ:- “రాజుల కంఠాభరణాలనుంచి, కంకణ వలయాలనుంచి, భుజకర్తలనుంచి, బొక్కసాలనుంచి అంటాడు.”

విష్ణువర్ధనులు:- “దోచుకొనడ మంటే వాడికి చాల ఆశ ఉన్నట్టు లోస్తుంది.”

లక్ష్మీ:- “నేనూ అలాగునే అనినందుకు, అన్యాయమైన దోపిడి ధనం ఒక్కరిదయినా నిలవదు—అనినాడు.”

విష్ణువర్ధనులు:- “మరి అలాంటిది మనకైనా ఎందుకంటు?”

లక్ష్మీ:- “అందరు రాజుల బొక్కసాలూ అంటే—అనినాడు. నేను అన్నాను: మా కందరికీ అయినది. సోపలకు ఏమీ వద్దా?—అని. దానికి వాడు ‘అప్పాజీవారు సోపలకు ఇప్పటికే మోయలేనంత మోపినారు. ఇంకేమయినా మోపితే, ఆ భారానికి పాతాళానికి దిగిపోయాని’ అన్నాడు.”

అమాట వారందరూ పెద్దపెట్టున నవ్వుదానికి కారణమయినది.

15

విజయదశమి సుభముపారాత్తన విష్ణువర్ధన ప్రభువులు విజయ యాత్రకు బయలు వెడలినారు. అనాడు ప్రభువులు విజయనారాయణుని విధిమర్తగా పూజించి, వాసంతికాదేవిని అనుగ్రహంతోసం ప్రార్థించి, త్రిలిపాత్రులైన పక్షులు ఆదరంతో పెట్టిన రత్నాలు స్వీకరించి, కుమార 14]

విష్ణువును పిలిచి “ఇదిగో, నీవిక్కడ ఉన్నావనే దైవ్యంలోనే మేమిప్పుడు
 యున్నామని చెబడం. ఇకమిది యుద్ధాలన్నీ నీవే!” అని సమాధ్యాసించి,
 లక్ష్మీతో “ఎనిమిది నాళ్ళ కొకమారు నీవు, నీ ఆక్రమణ మేల్కొనడం
 పోయి మామయ్యగారిని చూచి రండి. ఇటీవల రేపన్నులో వారి దేహం
 కనిపించింది.” అని చెప్పి, కాంతల చేయి పట్టుకొని, “దేవీ, సగం
 ప్రాణం నీవద్ద వదిలిపెట్టి వెళ్లుతున్నాను. విజయనారాయణుని సంస్కరణ
 మరవకుండా ఉండు. నీ వ్రతాలు, నియమాలు, నోయలు, మమ్మల్ని
 ఎంతటి ఇక్కట్లులోనూ కాపాడతవి; జయం సంపాదిస్తవి. మీరిద్దరూ
 ఆవేదన పడకూడదు; కన్నీరు పెట్టకూడదు. మీకంటే నీరుకాకతే,
 మా గుండెనుంచి రక్తం కారిని. జాగ్రత్త? సంతోషంతో మమ్మల్ని
 పంపండి. విజయనారాయణుని కృప ఉంటే మూడే నెలలలో పనులన్నీ
 పూర్తిచేసుకొని తిరిగి వస్తాను.” అని ఆత్మీయతతో పలుకరించి, వారిద్దరినీ
 సమాధానపడి, రృప్తిలో విజయయాత్రకు బయలుదేరినారు. వైద్య
 మంతా ప్రభువులను అనుసరించినది.

దండు వెడలిన పడవనాడే హాయిసగ సేన నోళ్ళంబవాడిని ముట్ట
 డించినది. నోళ్ళంబవాడి జయసింహుని పరిపాలనలో ఉండినది. ఈ జయ
 సింహుడు ప్రభువులను జయించిన పాండ్యరాజుల సామంతుడు; చాళుక్య
 వంశస్థుడు. చాళుక్యుల జగ్జిత్రువులు విష్ణువర్ధనులు. ఆవుడున్న చాళుక్య
 ప్రభువు అరవ విక్రమాదిత్యుడు. విష్ణువర్ధనుల నుణ స్వభావాలను, శక్తి
 సామర్థ్యాలను తెలుసుకొననే ఈ విక్రమాదిత్యుడు వారితో పగ చేసు
 కొన్నాడు; ప్రబలమైన పగ చేసుకొన్నాడు.

హాయిసగ రాజులు ఎరయంగ ప్రభువులు కాలధర్మం చెందేవరకు
 చాళుక్యుల మహా సామంతులు, ఎరయంగ ప్రభువులు కాలమయిన సంవత్స
 రమే ఈ చాళుక్య విక్రమాదిత్యుడు హాయిసగ రాజ్యపు ఎల్లలలో ఒక
 దానిని తన బాధు వొకనికి పంచిపెట్టడానికి ప్రయత్నించినాడు.
 “ఎరయంగ ప్రభువుల కుమారులికా పసికూనలు; ఎందుకు ఎదిరించేరు?”
 అని విక్రమాదిత్యుడు భావించినాడు. అయితే ఈ ఎరయంగ ప్రభువుల
 మగ్గురు కుమారులు—బల్లభ, బిట్టికేవ, ఉడయాదిత్యులు మగ్గురూ ప్రతిఘ

టించి నిలబడినారు. రాజమూల మహాదేవి ఆక్రమణకు వీరపన్నగవరే
 లేచి నిలబడి, “నేను గొడ్డాలినకాను. నా కుమారులు తమ అయ్యగారి
 సార్లును కాపాడుకో గలరు.” అనినారు. “నాకై అంచులు విడిచిపోతే
 కదా! ఈ చాళుక్యులు హాయిసగ నాడులో కాలుపెట్టగలరు?” అని
 గంగరాజులుగారు గర్జించి కుమారులకు పురిపెట్టినారు. చాళుక్య విక్రమా
 దిత్యుడు తన వైద్యాధిపతి సంతార జగద్దేవుని పెద్ద వైద్యంతో “ఈ పిన్న
 వారి పొగురు అడగించి ద్వారవతిని కాల్చివేసిరా.” అని పంపినాడు.
 “ఎరయంగ ప్రభువుల పిల్లలు పసికూనలు కాదు; సింహపిల్లలు.” అని
 జగద్దేవునికి త్వరలో అనుభవానికి వచ్చినది. ద్వారవతిని ముట్టడించడానికి
 వచ్చిన ఈ జగద్దేవుని సేనను హాయిసగ కుమారులు గంగరాజులుగారి
 సేనాధిపత్యంలో నిర్లక్ష్యంగా ఎదిరించి, జగద్దేవుని వైద్యంలో నాల్గంట
 మూడుపార్లు రణరంగంలో మట్టుపెట్టినారు. జగద్దేవుడు ఏనుగెక్కి రణ
 రంగంనుంచి పరుగెత్తినాడు. బిట్టికేవుడు వానిని తరుముతూ వెళ్ళి వాడి
 బాణాలతో వాడెక్కిన ఏనుగును నొప్పించినాడు. ఏనుగు జగద్దేవుని నేల
 మీద పడదోసి, అంకెరపి పరుగెత్తినది. అప్పుడు జగద్దేవునికి, పిన్నవా
 డయిన బిట్టికేవునికి మల్లయద్ధం జరిగింది. చిన్నవాని దెబ్బలకు బాధపడి
 జగద్దేవుడు కాలికి బుద్ధిచెప్పినాడు. “పాదపోతావా షేడి!” అని బిట్టి
 కేవుడు జగద్దేవుని పట్టుకొని లాగినాడు. అయితే బిట్టికేవుని చేతికి
 చిక్కినది జగద్దేవుని మెడలో మెరిసే ఆమూల్యమైన పచ్చలహారం.
 జగద్దేవుడు చిక్కర పారిపోయినాడు; బిట్టికేవుడు పచ్చలహారాన్ని రాజ
 మంతకు అప్పగించినాడు.

అప్పటినుంచి విష్ణువర్ధనులు చాళుక్య పక్ష విక్రమాదిత్యునిపై
 తీవ్రమైన పగ సాధిస్తూనే వచ్చినారు. చాళుక్యుల పేరే తుడిచివేద్దామన్న
 ఆశకూడా వారికి ఉంది. చాళుక్య విక్రమాదిత్యుడు వివేకి, ఆలోచనా
 పరుడు అయి విష్ణువర్ధనుల సత్త్వాన్ని కొంతకాలం గమనించి, తర్వాత
 అమహాసామంతుని స్నేహం మిగుల్చుకొని ఉంటే, విష్ణువర్ధనులు చాళుక్యుల
 తీర్తిస్తంభమై నిలచేవారు. ఇప్పుడు విష్ణువర్ధనులు చాళుక్యులకు ప్రబల
 ఖైరి అయినారు. విష్ణువర్ధనులు ఇప్పుడు పూనుకున్న దండయాత్ర చాళుక్య

సామంతులందరి వెన్ను విరచడానికే. ఆలాగుచేస్తే చామ్య వృక్షం వాడి నాశనమవుతుందని వారికి తెలుసు.

అందువల్లనే, ప్రభువులు ఈ విషయాన్ని ముందు కాంతలచెవిలా గుసగుసలాడినప్పుడు, ఆమె విజయనారాయణుని సృరించి, తన నడుమ కుంకుమ సౌభాగ్యాన్ని మెడలోని మంగళసూత్రాన్ని స్పృశించినది. “భగవాన్, వీటిని రక్షించు.” అని.

నోబలవాడి రాజు జయసింహుడు విష్ణువర్ధనుల యజ్ఞశాస్త్రాన్ని ఆకట్టకట్టివేసినాడు. అప్పుడు పెద్దగజాశ్వర ధాలున్న పాండ్యుల సైన్యం జయసింహుని సహాయానికి వచ్చి నిలబడినది. రెండు సైన్యాలకూ “దుమ్మె” అనే ప్రాంతంలో సుంకుల సమరమయినది. విష్ణువర్ధనుని సైన్యంలోని ఒకకొత్త దండనాయకుడు చామదేవుడనేవాడు ఈ యుద్ధంలో ఆకుల పరాక్రమంతో పోరాడినాడు. జయసింహుని పాండ్యసేన ఓడి పోయినది. చామదేవుడు విజయోత్సాహంతో అక్కడినుంచి ముందుకు సైన్యాలను తానే నడిపించుకొని వెళ్లి, ఉచ్చంగి, బంకాపురాలను కైవసం చేసుకొనివచ్చి, విష్ణువర్ధనులకు అప్పగించి, వారినుంచి “సుభట” పట్టం సంపాదించుకొన్నాడు.

జయసింహుడు పరాజయంపొందడం, ఉచ్చంగి, బంకాపురాలు విష్ణువర్ధనుల కైవసుకావడం చూచి స్వయంగా పాండ్యరాజ్య సైన్యాలు కూడగట్టుకొని యుద్ధానికి వచ్చినాడు. విష్ణువర్ధనులు ఎదుటినుంచి, సామంత చట్టనాయకుడు ఎడమనుంచి, మాచర్ల నాయకుడు కుడినుంచి పాండ్యుని ముట్టడించినారు. పునసనాయకుడు, గరుడి బోకిమయ్య నాయకుడు విష్ణువర్ధనులకు అంగరక్షకులుగా నిలబడినారు. ‘దుమ్మె’ అనేచోటే మరల ఘోరమైన యుద్ధం జరిగినది. దండయాత్రకు వెడలిన నిమిషమనంచి, విజయలక్ష్మి హాయిసగ ప్రభువువెంటే ఉన్నది. విష్ణువర్ధనుల కత్తి పాడ్యరాజు తలను ఎగిరించివేసింది.

తర్వాత విష్ణువర్ధనులు సుప్రసిద్ధమైన హానగల్లు దుర్గంమీదికి దాడి వెడలినారు. చేతికిన బంకాపుని ఉత్తరపు ఎల్ల రాజధానిగాచేసుకొని,

విజయోత్సవానికి చిహ్నంగా గదగు పట్టణంలో వీరనారాయణవాలయం నిర్మించినారు. హానగల్లు దుర్గం అత్యంత దుర్గమైనది. విష్ణువర్ధనుల సైన్యం అక్కడ నెలలతరబడి స్కంధావారంలో ముట్టడిలో ఉండవలసివచ్చినది. దుర్గానికి ఇరుగుపొరుగునగల గ్రామాలలోని జనాన్ని దూరంగాపంపి, దుర్గ మార్గాలన్నిటినీ ఆరికట్టి, దుర్గానికి ఎలాటి సహాయమూ లభించకుండా చేయడానికి హాయిసగ సైన్యానికి కొంతకాలం పట్టినది. ఇంతచేసినా, దుర్గంలోపల ఉన్న శత్రుసైన్యాలకు నాల్గునెలలకు చాలినంత ఆహారపదార్థాలు, నీరు ఉండేవి. ఈ ఆహారపదార్థాలు పూర్తయేవరకు మూడునాలుగు నెలలకాలం కాచుకొని ఉండడానికి విష్ణువర్ధనులు ఇష్టపడలేదు. మొట్టమొదటి నెలలోనే కోటను బలంగా ముట్టడించినారు.

హానగల్లుదుర్గం అప్పుడు రెండవతైలపుని మమమడు మల్లికార్జునుని పాలనలో ఉన్నది. వానితోండ్రీ మయూరవర్మ నాల్గు సంవత్సరాలు మాత్రమే రాజ్యంచేసి మరణించినాడు. ఈమల్లికార్జునుడు దృఢకాయుడూ కాదు; సాహసపరుడూ కాదు. వెలుపలనుంచి దుర్గానికి వీ సహాయం రావడానికి ఇప్పుడు సాధ్యంలేదు. మల్లికార్జునుడు కోటలోని తన అంతఃపురంలో అనారోగ్యంతో పక్క పట్టినాడు. కోటలో తగినంత సుశీతమైన సైన్యం ఉన్నది. వెలుపలకూడ కొంతసైన్యం దుర్గంచుట్టూ, దుర్గ ద్వారాలను కాపలా కాస్తున్నది.

విష్ణువర్ధనులసైన్యం తీవ్రమైన ముట్టడిని ఆరంభించిననాడే విభుల సైన్యం పట్టయినది; నలుగురు ఉత్తమ నాయకులు మరణించినారు. కోట మీద ఉన్న మల్లికార్జునుని సేనలో అతి చతురులయిన విలుకాండ్రు ఉండేవారు. వారు కురిపించిన శరవర్షంతో ఒకేనాడు ఐదునూర్లుమంది హాయిసగ సైనికులు భూపతితులయినారు; నలుగురు పెద్దనాయకులూ మరణించినారు. ఈ నలుగురు నాయకులను చంపినవాడు ఒక్కడే. ఇతడు గొప్ప ధానుష్కుడు. ఈ నలుగురు నాయకుల ప్రాణాలను హరించిన నాలుగు నారాచాలు ఒకేతీరువి. నాల్గూ గుండెలోదూరి, గుండెలు చీల్చినవే. నలుగురు మరణించినది ఒక రీతిలోనే,

విష్ణువర్ధనులూ ధనుర్విద్యానిపుణులే. అయినా ఈ విలుకాని తనం చూచి ఆశ్చర్యపడినారు; భయపడినారు. “వెదికి వెదికి నాయకుల పూర్వ యాలనే చేసింది చంపుతున్న ఈ విలుకాడు కలియుగార్జునుడే అయి ఉండవలె. ఈనాల్గు అంబులవంటివి రణరంగమంతా వెదకినా మరొకటి దొరకలేదు. కనుక నాల్గు అంబులూ వాడు తొడిగినవే అయిఉండవలె; వదలినవి కూడా నాల్గు భాణాలే అయిఉండవలె. మరెవరినీ వాడు గురి పెట్టి కొట్టలేదు. వీరివీరి నాయకులను హత్యచేసినాడు. ఈ పరిస్థితిలో పైస్థంబులోని ఇతరనాయకులు, దండనాయకులు లేవు యుద్ధభూమిలో కాలుపెట్టడానికే భయపడేరు? ముందు దారి ఏమిటి? భగవంతుడా?” అని యోచిస్తూ కూర్చున్నారు.

ఆనాటిరాత్రి ప్రభువులు చాల పొద్దుపోయేవరకు తమ సేనాపతులతో మంత్రాంగం జరిపినారు. ఒకమారు బొప్పణనాయకుని చూచి, “మనకు శత్రుపైనికు లెందరు ఛెరచిక్కినారు?” అని అడిగినారు ప్రభువులు.

“నిన్నటి యుద్ధంలో దాదాపు ఇరవైమంది శత్రుసైనికులు మాత్రం ఛెరచిక్కినారు. విచారించగా, ఈ విలుకాని పేరు చమూపతి కుంజుపెట్టి అనీ, ఆతడు శేరశేఖరం వాడనీ తెలిసినది. మల్లికార్జునుడు అనాలోగ్యం వల్ల యుద్ధభూమికి ఇంకా కొన్ని నాళ్ళ వరకు వచ్చేట్టులేదట. అందువల్ల పైస్థం సర్వాధికారాలూ కుంజుపెట్టే వహించు కొన్నాడట. తనకు సరి సమానులయిన మారుమంది విలుకాండ్రను వాడు తనవద్ద పెట్టుకొన్నాడట. కుంజుపెట్టి శబ్దవేధి విద్యనూ ఎరుగునట. అంబుతో వెంట్రుకను గెండుగా చీల్చగలడట.” అని మనవి చేసినాడు బొప్పణనాయకుడు.

“ఎరెబలె బొప్పణా! ఎంత చేగి ఎంతవిషయం సేకరించినావు?” అని బొప్పణనాయకుని పొగడినారు ప్రభువులు. అక్కడ చేసిన చమూపతులకు “ఇక మీరుపోయి లేపటి యుద్ధానికి సన్నాహం చేయండి. ఇప్పుడు మేమూ, బొప్పణనాయకుడూ మనకు దొరికిన ఈ విషయసామగ్రిని ఎలాగు ఉపయోగించుకొనాలనే విషయమై యోచిస్తాము. ఇక మీద శిరస్త్రాణ

వక్షస్త్రాణాలు లేక యుద్ధభూమిలో ఎవ్వరూ ఆకుగు పెట్టకండి. ఇలాటి సందర్భాలలో యుక్తి చారుర్యాలతోనే కార్యం సాధించవలసి ఉంటుంది. అంబుల జడివానకు వృధాగా మర పైనికులను పొల్పడ శేయ రాదు.” అని అందరినీ స్కంధావారానికి పంపివేసి, తామూ, బొప్పణ నాయకుడూ చాణక్య నీతి నొకదానిని ఆలోచిస్తూ, కూర్చున్నారు.

16

“నేడు పైన్యాలు యుద్ధభూమికి వెళ్ళడం వద్దు.” అన్న రాజాజ్ఞ తెల్లవారే లోపల బయలు వెడలినది. దండనాయకులకూ, చమూపతులకూ ఇది ఆశ్చర్యం కలిగించినది. యుద్ధభూమికి బయలు వెడలనున్న పైస్థం అట్టే నిలబడిపోయినది.

శత్రుసైన్యాలు కుంజుపెట్టి నాయకత్వంలో యుద్ధానికి సిద్ధంగా ఉన్నవి. తెల్లవారి ఎంత ప్రాద్దేశికనా హోయిసభ పైస్థం శిబిరంనుంచి బయలుదేరక పోవడంచూచి, కుంజుపెట్టికి ఆశ్చర్యమయినది. తన కైవాడం చూచి, హోయిసభులు బెడరిపోయినారనే భావించినాడు వాడు. అయినా, తన కర్తవ్యంలో లోపమేమీ రాగూడదని బాగురూకుడయి కాచుకొని ఉన్నాడు.

అప్పుడు, వెనుకటినాడు ఛెరపడిన హోనుగల్లు పైనికులగుంపు హోయిసభుల స్కంధావారం నుంచి బయలుదేరి, తమ శిబిరానికి అభిముఖంగా నడిచినది. విష్ణువర్ధనులే వారిని ఛెరవిడిపించి పంపినది. ఈ గుంపు “మల్లికార్జున మహారాజులకు జయము, విజయము?” అనే సంతోష నినాదాలతో దుర్గ సింహద్వారం వద్దకు సరాసరిగా రావడంచూచి, ఇదేదో శత్రువుల కుహనావ్యూహమే కావచ్చునని సంగయపడినాడు కుంజుపెట్టి. తమ పైనికులవలె వేపభూషలు ధరించిన వీరు శత్రు సైనికులే అయి ఉంటారని ఊహించి, తన కింది విలుకాండ్రకు “సిద్ధంగాఉండండి!”

అని ముందు హెచ్చరిక చేసినాడు. ఒకటి రెండు బాణాలూ ఈ గుంపు ముందు ఎదురుతూ పోయినవి.

“అక్కడే ఆగండి. ఎవరు మీరు?” అని దుర్గంమీద నిలబడిన కంజుశెట్టి గట్టిగా ప్రశ్నించినాడు. మేము మీ సైనికులం. నిన్న శత్రువులకు పట్టుబడినాము. ఇప్పుడు మాకు విడుదల అయినది. మల్లికార్జున మహారాజులవారికి జయం, విజయం!” అని ఆగుంపు మరల నినదించినది. కింద దుర్గద్వారాన్ని కాపలాకాస్తున్న మల్లికార్జునని సైనికులు వచ్చినవారు తమవారేనని గుర్తించినారు.

హాయిసశ విష్ణువర్ధనులే తమను చెరసంచి విడిపించినారని, సేనాపతి కంజుశెట్టికి హాయిసశ ప్రభువులనుంచి తాము కమ్మ ఒకటి తెచ్చినామని ఈ గుంపువారు తాము తెచ్చిన కమ్మను కంజుశెట్టికి పంపినారు.

“ఓహో! మా చేతిబెబ్బ వేడెక్కి ఇప్పుడు సంధి కోరుతున్నారా?” అంటూ కంజుశెట్టి కమ్మను చదివినాడు.

“ధనుర్వేద పారంగతులయిన కేరళవాసులు కంజుశెట్టి సేనాపతులవారికి, హాయిసశేశ్వర విష్ణువర్ధనుల ఆజ్ఞాధికారి బొప్పూని విన్నపం. మా ప్రభువులూ మీ ధనుర్విద్యాకోశలం విన్నారు. ఇప్పుడు తామే కండ్లారా చూచి మెచ్చుకొనినారు. యుద్ధంకంటే విద్యలోను, కళలలోను హెచ్చు అభిమానులయిన మా ప్రభువులు విద్యావంతులకు, కళావేత్తలకు హెచ్చు గౌరవ ప్రోత్సాహాలను ఇస్తారు. మీ ధనుర్విద్యా వైపుకొన్నాన్ని చూచి ఆనందించగోరుతున్నాము. తాత్కాలికంగా యుద్ధం కూడా ఆపినారు. సౌహార్ద సౌమనస్యాలతో మాయీ పిలుపును మీరు గౌరవించి, మా ప్రభువుల మనస్సుకు మెప్పు కలిగిస్తారని నమ్మినాము. మీ అధికార గౌరవాలకు దైవసాక్షిగా ఏదోపమూ, లోపమూ రాకుండా చూడడం మా కర్తవ్యమని భావిస్తున్నాము. మిమ్ములను ఆదరంతో ఆహ్వానిస్తున్నాము. మధ్యాహ్నం మా శిబిరానికి దయచేయండి.”

బొప్పూ దండనాయకుడు

విష్ణువర్ధనులు మంచి ధానుష్కులన్న భ్రాతృని కంజుశెట్టి విన్నాడు. ‘ఇలాటి కలాభిమానినిదుట తన కల్పనైపుణ్యం ప్రదర్శించకపోతే తన నేర్చినవిద్యకు మాన్యత లేకపోవచ్చున’ని అభిమాని అయిన కంజుశెట్టి ప్రభువుల స్వాగతానికి ఒప్పి, అప్పుడే తిరుగు కమ్మనుబ్రాయించి పంపించినాడు. “ఒకవేళ తన శక్తి సామర్థ్యాలకు మెచ్చి, ఇలాంటి యోధులతో ఓకోధం తగదని విష్ణువర్ధనులు యోచించవచ్చు. సంధి కోరవచ్చు. ఒకవేళ అలాగున అయితే, మంచిదే.” అనే ఆశకుడ కంజుశెట్టికి అప్పుడు కలిగినది.

నిర్దిష్ట సమయానికి కంజుశెట్టి తన ధనుర్బాణాలతో, ఇద్దరు ఆత్మలతో గుర్రమెక్కి హాయిసశ సైన్యం స్కంధావారానికి వచ్చినాడు. బొప్పూనాయకుడు తానూ తన యిద్దరు ఆత్మలతో వారికి ఎదురేగి, స్వాగతమిచ్చి, సగౌరవంగా తన ప్రభువులవద్దకు పిలుచుకొని వెళ్ళినాడు. దండనాయకుల, చమూపతులమధ్య నూర్యునివలె ప్రకాశిస్తున్న విష్ణువర్ధనులు దివ్యాసనారూఢులై ఉన్నారు.

ప్రభువులు సంతోషంతో నవ్వుతూ కంజుశెట్టికి స్వాగతమిచ్చి, ఉచితాసనం అలంకరించమనికోరి, అతని ధనుర్విద్యాక్రమాన్ని విచారించి, ఆ మహాసాధన విశేషాలను అడుగుతూ, ప్రశంసిస్తూ, “ఇంతటి అపూర్వ చాపలాభువంచూచి సంతోషపడడానికి మేముందరం కుతూహలంతో ఉన్నాము. కష్టమని భావించరాదు. మీ విద్యను మేము చాల గౌరవిస్తాము.” అని సెలవిచ్చినారు.

కంజుశెట్టి ప్రభువుల ప్రోత్సాహానికి హర్షించినాడు. ఆ నిండు సభనుచూచి ఆనందించినాడు. తన ధనుస్సుకు అద్భుతావలంబి, తంకారంచేసి, మనస్సులోనే తన గురుదేవుని, పశుపతిని స్మరించి, వందనం చేసి, చాపచాతుర్యం ప్రదర్శించడానికి సిద్ధమయినాడు. ప్రదర్శనలలో ప్రధానాంశాలు మూడు : మొదటిది—కంజుశెట్టి కంచు ఆర్థంయందు నిలబడి, వెనుక అద్దంలా ప్రతిబింబిస్తూ దూరంలో ఉన్న కృతకపక్షి తలను బాణంతో ఛేదించినది, రెండవది—దూరంలో క్రేలాడగట్టిన గుర్రపుతోక

వెంట్రుకను నీళ్లుపై పాతాంనుంచి గెండుతుండ్లు చేయడం. నూడవది — ఆత్మశ్రద్ధ కరమయినది. ప్రేలాడగట్టిన గుర్రపుతోక వెండ్రుకను గెండు చీలికలుగా చీల్చడం. ఈ చాపలాభాన్ని మంజుశెట్టి చూపి నప్పుడు సభవారంతా కండ్లు తెరుచుకొని బామ్మలవలె ఉండిపోయినారు. మంజుశెట్టి ముగ్ధులను ముగ్ధుల దూరంలో వీరానందంలో కూర్చుని, ప్రాణా యామంతో ఉచ్చాస్య నిశ్వాసాలను నిరోధించి, బిల్లు చేతపట్టుకొని, తీక్ష్ణ తమమూ, నూడికొనకన్నా సన్నని మొనగలదీ అయిన బాణం సంధానించి, రెప్పసాటులేక తడేక ధ్యానంతో తనదృష్టిని వెంట్రుకమీద కేంద్రీక రించి, బాణాన్ని చేతితో కొద్దిగా పైకి ఎగరవేసి తూచినట్టుచేసి, అల్లె త్రాడుపై సంధించి, తన అత్యుపై న వెంట్రుకపార్శ్వం, శరాగ్రం ఒకే మట్టంలోకి వచ్చిన త్తణాన బాణం వదలినాడు. బాణం తాకినవేగానికి వెండ్రుక కొనకుకట్టిన గుండు కొంచెంగా కదలింది. బాణపు నూత్నత నూత్నమైన కొన వెండ్రుకకు ఆవల పడినది; బాణం ఇవతల పడినది. సభవారు చూచినదంతే. మంజుశెట్టి ఈ శరసంధాన సమాధియోగంనుంచి లేచినపుడు, అతని కన్నుల్లో ఆనందబాష్పాలు కనిపించినవి. అతడు గెండు చేతులు జోడించి మహాదేవునికి ఆనంత ప్రణామాలు సమర్పించినాడు. సభలోనివారి కండ్లకు ప్రేలాడగట్టిన వెండ్రుక ప్రేలాడగట్టినట్లే ఉన్నది. మంజుశెట్టిమాత్రం తాను కృతకృత్యు డయినట్లే కనిపించినాడు. విష్ణు వర్ధన ప్రభువునూ ఏమిజరిగినదో తెలియలేదు. మంజుశెట్టికి అందరి ముఖాల లోను ప్రశ్నార్థక చిహ్నమే కనిపించినది. అప్పుడు ఆతడు లేచివెళ్ళి ప్రేలాడగట్టిన ఆ వెంట్రుకనుతెచ్చి ప్రభువులముందు పెట్టినాడు; తాను చీల్చిన భాగాన్ని గెండు భాగాలుగా పట్టుకొని చూపినాడు. బాణం కొనఉన్న ప్రమాణానికి సరిగా, వెంట్రుకసమంగా గెండు చీలికలయినది. ఆ ఆశ్చర్యంచూచి సభవారంతా దిగ్భ్రాంతులయినారు. ప్రభువులు తమ దివ్యరత్న ఖచిత సువర్ణ చాపాన్ని అంబులపాదాని తెప్పించి, “చాప విద్యా మహాన్నర, వీటిని నీవు స్వీకరించవలె. ఇది మా సంతోషపు ఆల్ప పాతిలోషికం. పృథ్విపుట్టినవూడట ఇంతవరకు నీవంటి చాపవిద్యా ప్రపి ణుని ఎవరూ, ఏకాలంలోను, చూచిఉండరు. నీవు సుభటుడివి.” అని పొగడి, సువర్ణ విభూతిపట్టాన్ని మంజుశెట్టి ఫాలానికి కట్టించి, శ్రేష్ఠ

దుకులాలలో అతనిని గౌరవించి, పంపించినారు. కళాభిమానులైనవారు విష్ణువర్ధన ప్రభువులు.

మంజుశెట్టి అనందతుండిలుడయినాడు. “ఇటువంటి ప్రభువు సేవ తనకు లేకపోయిందా! ఇటువంటి ప్రభువును ఇప్పుడు శత్రువుగా పరిగణించి యుద్ధం చేయవలసి వచ్చినదికదా!” అని అతని మనస్సు కప్పపడినది. ఒక విధంగా వీష్ణువర్ధనులకు కావలసినదీ అదే. మంజుశెట్టిని ఈ విధంగా బహుమానించడం వల్ల, అతని విద్యను గౌరవించడం మాత్రమేకాక యుద్ధంలోను మంజుశెట్టి చేతులను ఒక విధంగా కట్టివేసినట్టుయి తన్మాత్ర కంగా ఒక తంత్రం సాధించినట్టు అయినదని విష్ణువర్ధనుల మనస్సుకు సమాధానం కలిగినది.

మంజుశెట్టి తన పాశేనికి తిరిగి వెళ్ళినప్పుడు మల్లికార్జునుని వైపు వారంతా అతనికి లభించిన ఉడుగరలను, రత్నఖచిత సువర్ణ ధనువును, అంబుల పాదాని, సువర్ణ విభూతిపట్టాన్ని, ‘చాపవిద్యా మహాన్నర’ విరుగునూ చూచినారు. పలువురు సంతోష పడినారు; పలువురు ఆసంరృప్తి పడినారు. శత్రుసేనలోను విష్ణువర్ధనుల కప్పడు గౌరవ మేర్పడినది.

అప్పుడు సాయంకాలం సమాపిస్తూ ఉన్నది. నలుగురు మల్లికార్జున వైసితులు పరిగెత్తివచ్చి మంజుశెట్టికి నమస్కరించి “స్వామి, నిండేన మూడు బండ్లు మన దుర్గ ద్వారంముందు నుంచి శత్రుశిబిరం వైపు పోతుం డగా, ఆపి, చూచినప్పుడు లోపల ఉన్న పెద్ద బాసలలో మగ్ధం నిండి ఉండడం కనిపించినది. బెదిరించి, బెదిరించి ‘ఎక్కడికి?’ అని ప్రశ్నించగా బండిలోలేవా డొకడు ‘అక్కడవారు పాచ్చు ధనమిచ్చి కొంటున్నారు.’ అని శత్రు శిబిరం వైపు చేయి చూపినాడు. దేవరవారి ఆనతి ఏమి?” అని మనవి చేసినారు.

మంజుశెట్టికి కోపం వచ్చినది. “ఏమిటేమిటి? శత్రువైనకులకు మన పురవాసులు మద్యం ఒదిగిస్తున్నారా? ఈ నీచకార్యం ఎన్నాళ్ళనుంచి జరుగుతున్నదో? ఆ బండ్లవారిని చెరలోపెట్టండి. రత్నాంత విచారణ

చేద్దాము. ఈనాడు ఎట్లయినా మా సంతోషదినం. ఆ బండ్లలోని మద్యం దుర్గ రక్షణ సైనికుల కందరికీ ఒక్కొక్క గిన్నెడు పంచిపెట్టండి. జాగ్రత్త! మితి ఉండని. మితిమీరిన వారిని చీకటి కొట్టులో పడవేస్తాము.” అని కంజుశెట్టి ఆనతిచ్చినాడు.

చెరచిక్కిన బండ్లవారు హానగల్లు దుర్గవాసుల వలె వేమలుధరించిన హాయిసశ సైనికులు, బండ్లు, ఎద్దులు, బాసలు పురవాసులనుంచి సుపాదించినవి. మద్యం హాయిసశ సైనికులు స్వయంగా సిద్ధపరచినది. ఎక్కువ మత్తు తలకక్కేటట్టు, మంచి రుచి ఉండేటట్టు వండిన ఆమద్యాన్ని మల్లికార్జునుని సైనికులు మనసారా స్వీకరించినారు. పరిణామం—రాత్రి మేల్కొని ఉండి దుర్గ రక్షణ చేయవలసినవారు మత్తులోపడి గాఢనిద్ర పోయినారు.

విష్ణువర్ధనుల చాణక్యనీతి ఇక్కడకూడా బాగా ఫలించినది. దుర్గ రక్షకులు ముంకంలో పడి ఉన్నప్పుడు, హాయిసశ సైనికులు గ్రామీణుల వేషంతో “దుర్గాన్ని లగ్నపట్టడానికి అనుకూల మెక్కడ?” అని దుర్గంచుట్టు వెదక సాగినారు. రెండవ ప్రహరం రక్షకులు వచ్చేలోపుగా వీరు తమ కార్యసాధనం చేసుకోవలసి వచ్చింది. మల్లికార్జునుని సైన్యం దుర్గాన్ని లగ్నపట్టడానికి ఆభ్యాసం చేసుకొనే స్థానమే హాయిసశ సైనికుల కంటపడినది. అక్కడక్కడ గోడరాళ్ళ మధ్య బొటనపేటలు ఉన్నదానికి తగినంత సందులు, కొన్నిచోట్ల కర్ర గూటాలూ కనిపించినవి. ఈ విషయాన్ని ప్రభువులకు మనవి చేసుకొన్నదానికి ఈ వేషధారలయిన సైనికులు తమ శిబిరానికి వచ్చినారు. అప్పుడు వారి శిబిరంలో ఒక విశేష సన్నివేశం జరిగినది.

లెంకరాయడనే ఒక సైనికుడు తాను “భైరవుడు” కావడానికి నిశ్చయించి, ముందుకు వచ్చి ప్రభువులకు నమస్కరించి “ప్రభూ, నేను లెంకను. రేపు భైరవుడు కావడానికి సంపూర్ణ సంతోషంతో వచ్చినాను. ఏరెమిచ్చి, అనుమతించవలె.” అని మనవి చేసుకొనినాడు. ప్రభువులు కొంచెంసేపు ఆలోచించి, లెంకరాయని భైరవానికి, ఆత్మాహుతి నిశ్చ

యానికి మెచ్చుకొని “లెంకరాయ, నీవు ఆదర్శభైరవుడయినావు. ఇదిగో విదేము (తాంబూలం) తీసుకో. రేపు నీవు వీరస్వర్గానికి అధిరోహించి వెళ్లు. నీ భార్య పిల్లలకు ఏబది గద్యాకాలను, ఐదుపుల్ల పండే ఖండికను మేము ముడుపు కట్టుతున్నాము.” అనినారు. లెంకరాయనికి మహానందమునిది.

రేపు రణభైరవునికి ఆహుతి ఆయ్యే ఈ భైరవ లెంకరాయనికి అప్పుడు విష్ణువర్ధనుల శిబిరంలో విశేష మర్యాదలు జరిగినవి. అనంతరం బాష్పణనాయకుడు లెంకరాయర్ని గుట్టుగా పిలుచుకొనిపోయి, అతనిని ఈ సందర్భంలో మరొక యుద్ధ తంత్రానికి అప్పగించినాడు.

మొదటి జాము కోడికూయడానికి ముందే లెంకరాయనికి మల్లికార్జున రాజు వేషం వేసినాడు. అదృష్టవశాత్తు లెంకరాయదూ మల్లికార్జుని సంత ఎత్తే ఉన్నాడు. ఇలాగు ఉండడం చూచే బాష్పణనాయకుడు ఈ కొత్త చాణక్యనీతిని వెదకినాడు. తన సైనికులు అప్పుడే తెలుసుకొని వచ్చిన దుర్గం లగ్నం పట్టడానికి సాధ్యమయిన స్థలానికి లెంకరాయణ్ణి చీకటిలో, కంబడి కప్పి పిలుచుకొని వెళ్ళి ఎంతో ప్రయాసతో కోట యెక్కించి నాడు బాష్పణనాయకుడు. “నిర్జీత సమయంవరకు ఎవరికీ కనిపించకుండా, ఎలాగునైనా ఎక్కడనైనా దాగి ఉండు. అంతలోగా నీవు ఎవరి కంట నైనా పడితే పనిపాడవుతుంది. సరిగా ఉదయం ఐదు గడియల పొద్దెక్కిగానే నీ పనిని నెరవేర్చు.” అని లెంకరాయనికి చెప్పి, బాష్పణనాయకుడు శిబిరానికి తిరిగి వచ్చినాడు. మర్నాటి యుద్ధరీతే విశేషరీతిగా సాగినది.

17

కంజుశెట్టి హాయిసశ శిబిరానికి వెళ్ళి, విష్ణువర్ధనుల నుంచి సత్కారం పొందడం మల్లికార్జున మహారాజు మనస్సుకు నచ్చలేదు. ఇది శత్రువుల కుహకపద్ధతి అనే, అతడు పరిగణించినాడు. కంజుశెట్టిని పిలిపించి, “శత్రువులనుంచి నీవు బహుమానాలు పొందడమా? ఇది

ఎలాటి సిగ్గులేని తనం ?" అని మల్లికార్జునుడు కంజుశెట్టిని నిందించినాడు. బనవని పోగొట్టుకొన్న దుష్టం మల్లికార్జునునికి ఇదివరకే మిక్కిలిగా ఉంది. "ఇంతమంది చతురులైన ధనుర్బాలుంటే మనకింత అవమానమా!" అని ఆతని మనసు నొప్పించినది. "హత్యకంఠే కళ మీద మాకు మక్కువ ఎక్కువ. విష్ణువర్ధనుడేమీ సామాన్యుడుకాదు. యుద్ధ తంత్రాలను బాగా ఎరిగినవాడు. రేపటి యుద్ధంలో ఆతని ఏనుగులదండు మనదుర్గం మహా ద్వారాన్ని పిండిపిండి చేస్తుంది. దానికోసం వారు సర్వసన్నాహం చేసుకుంటూ ఉండడం నేను కండ్లార చూచినాను. ఏనుగులకు ఎలాటి ఔత్సాహికులకుండా వారు బాగైతే పడుతున్నారు. సైనికులూ మన బాజాలలో ఎలాటి కష్టమూ కలుగకుండా శిరస్త్రాగిం, వక్షస్త్రాగిం ఏర్పాటు చేసుకొన్నారు. అందుకోసం వారు ఒకనాటి యుద్ధాన్నే ఆపివేసినారు. ఇదంతా చూచినతర్వాత వారిలో స్నేహంతో ఒకదానికొకటి చేసుకొనడమే మంచిదని నాకుతోస్తున్నది." అనినాడు కంజుశెట్టి.

కంజుశెట్టి మాటలు విని మల్లికార్జునుని ఒప్పు మండినది. "రాజులంశే ఎప్పుడూ స్వతంత్రులుగానే ఉండవలె. లేకపోతే 'రాజు' అనే పేరం దురు ? సామంతుడనే అంతుకం మనమీద వర్తి. మేము తలవంచిలే, కైలాసంలో ఉన్న మా ఆయ్యగారూ, తాతగారు తెలిపవక్రవర్తి తమ వంశం ఇక్కడికి అంతమయినదని గుండెపగిలి పోయేరు. రేపటి యుద్ధం ఎంత కష్టతరమయినప్పటికీ నీవు దుర్గం రక్షించుకోవలె. మా దురదృష్టానికి ఇప్పుడే మా ఆరోగ్యం చెడిపోవలెనా ? సాధ్యమైతే రేపు మేమే దుర్గం మీదికి వచ్చి మన సైన్యానికి కనబడుతాము." అని కంజుశెట్టికి మల్లికార్జునుడు సూచన చేసి చింతా నిమగ్నుడయినాడు.

కంజుశెట్టి దుర్గరక్షణకు తనకు చేతనయినంత ఏర్పాటును సూర్యోదయవేళకు పూర్తి చేసినాడు. సూర్యోదయమైన కొంతసేపటికి హాయిసరే శిబిరంనుంచి ఉన్నతమైన గజయూధం బయలుదేరినది. ముందునుంచినా, మైనుంచినా ఆ గజాలకు బాజాలు తాకనట్లు రక్షణ కల్పించినారు. పొడుగాటి మానుడిమ్మలు రెండింటిని అవి లొంగడంలో మోసుకొని ముందుకు నడిచినవి. వాటిలోపాలు శిరస్త్రాగిం, కవచాలు ధరించి, కత్తి, చాలు,

విల్లు, బల్లె—ఇతర శస్త్రాస్త్రాలు ధరించిన హాయిసరే సైనికులు నడిచినారు. పదాధి సైనికులు చెట్లకొమ్మలను భూతలకి, తలవైపుకు తీసుకొని దుర్గం లగ్న పట్టడానికి రావలసిన సామగ్రితో సమృద్ధిగా వెళ్తున్నారని దారిలో పడి పెనుకటిరాత్రి లెంకరాయన్నే లగ్నం ఎక్కించిన భూమికి నడిచినారు. ఈపదాధి సైనికులదండు శత్రు సైన్యం కంటపడలేదు. శస్త్రాస్త్రాలతో బయలుదేరిన సైనికుల వెంట రథాలు, ఆర్మికదళాలు వెడలినవి.

దుర్గ మహాద్వారంవైపు బయలుదేరిన సైన్యం, శత్రువుల దృష్టిని తమవైపు లాగుకోవడంకోసం కొమ్మలు, కాహళులు, రేపేటలు మొదలయిన వాద్యాలను బలంగా మోగిస్తూ వచ్చినది. హాయిసరే సైన్యం దుర్గ ద్వారంవైపు ముట్టడించడానికి రావడంచూచి, దుర్గంవైపున్న కంజుశెట్టి తన విలుకాండ్ర సందరిని కోట కొమ్మలకు పిలుపించుకొనినాడు. దీనివల్ల రహస్యంగా దుర్గాన్ని లగ్నపట్టడానికి బయలుదేరిన హాయిసరే సైనికులకు మరింత అనుకూలం కలిగినది.

మైనుంచి బాణవర్షం దరుస్తున్నా, శిరస్త్రాగిం, శిరస్త్రాగిం ధరించిన హాయిసరే సైనికులు, ఏనుగులు నిరభయంతరంగా మహాద్వారం సమీపించగా, ద్వారంవద్ద రావలసిన మల్లికార్జునుని సైన్యం తలపడినది. ఉభయంలకు సంకుల సమరమై రక్తపు తాలుమలు పోవని. ఇరువైపులు పలువురు క్షతనిహతులయినారు.

అప్పుడు హాయిసరే సైన్య మధ్యంలో మహా కోలాహలం పుట్టినది : "అదిగో ! మల్లికార్జున మహారాజు ! దుర్గంపైన అదిగో ! అదిగో ! కొట్టు. చంపు." అని కేకలువేయడం ప్రారంభించినారు. తమ ప్రభువులు దుర్గంపైన దర్శనమిచ్చినారని అతని సైనికులు జయజయ నినాదాలు చేసినారు; ఉత్సాహంతో తమ రాజువైపు చూచినారు. హాయిసరే ధనుర్బాలు తీవ్రబాజాలను గురిపెట్టి వదలినారు. గురిపెట్టి వదలిన బాజాలన్నీ చాలవరకు దుర్గప్రాకారం చివరిభాగానికి తగిలి వర్షంలాగా కూలిపోయినవి. ఆ సమయంలోను ఏనుగులు దుర్గమహాద్వారం తలుపులను మాను ఉల్లూలతో కొట్టి కూల్చడానికి ప్రయత్నించినవి,

ఇంతలో దుర్గంమీద కనిపించిన మల్లికార్జునుని రొమ్ముకు ఒక రీక్షమైన బాణం తగిలినది; వాడువికారంగా అరుస్తూ, దుర్గం ప్రైయంబి లోపలికి తలక్రిందులుగాపడి మక్కలు మక్కలయి పోయినాడు. హ్లా! హ్లా! మల్లికార్జునుణ్ణి చంపివేసినాము. చంపివేసినాము. ఆరెడు చచ్చినాడు; మల్లికార్జునుడు చచ్చినాడు.” అని హోయిసరవైన్యం ఆత్మానందంతో తమ కత్తిని, దాలును పైకెత్తి, పైకి విసిరి పట్టుకొంటూ, ఆనందస్వర్యం చేసినారు. దీనిని చూచి మల్లికార్జునుని వైన్యానికి ఏమీ లోచలేదు. రెంకరాయడు స్వర్గానికి వెళ్ళిపోయినాడు. “అయ్యో! ఆనాలోగ్యంతో పక్కపట్టిన ప్రభువులు ఆపాయమనికూడా గ్రహించక కోటమీదికివచ్చి కూలారు ఘోరవిపత్తుకు గురిఅయినారే!” అని ఖంజునెట్టి కూడా భయపడినాడు.

ఆ సమయానికి ఏనుగులు దుర్గ ద్వారాన్ని పగులగొట్టి కిండ్కి కూల్చి వేసినది. హోయిసరవైన్యం ప్రళయ జలంవలె లోపలికి చొచ్చుకొని పోయినవి. మల్లికార్జునుడు హోయిసర సామంతుడయినాడు. ఈ విధంగా ఉచ్చంగి, బసవసె, చెళవల, సంతలిగె, హలసిగె, హులికెరె, సలిమలె, లోక్మిగుండి, హానగల్లు నిష్ఠువర్ధనుని పరిపాలనకు చేరిపోయినవి. విష్ణువరసులు హెడ్డారె అనే నదికివెళ్ళి, ఆనదీజలంలూ తమ కాంభోజాశ్వాన్ని, బుద్ధాన్ని కడిగినారు.

ప్రైవేట్లోన్న ఊళ్ళలో చెళవల, హలసిగె అనేవి అప్పుడు కదంబరాజయిన జయకేశి పాలనలో ఉండినవి. ఈ జయకేశి చాళుక్య వష్ట విక్రమాదిత్యుని ఆల్లుడు. ఇతని రాజధాని పశ్చిమసముద్ర తరంగాలు తాకుతున్న గోవా. తన పాలనలోని గ్రామాలను విష్ణువర్ధనులు స్వాధీన పరచుకొన్నారన్న కడుపుమంటతో ఆ జయకేశి హోయిసరుల గోవులను ఆపహరించినాడు. అప్పుడు విష్ణువర్ధన ప్రభువులు వాడిని గోవాకు తరుముకొని వెళ్ళినారు. జయకేశి తేట్టుకోలేక అప్పుడు గోవులను అప్పగించి శరణాగతుడయినాడు. ప్రభువులు పశ్చిమ సముద్రతీరంలో విజయ స్తంభాలు నాటి, తమ దిగ్విజయాన్ని సంపూర్ణంచేసి, తర్వాత ద్వారవతి దారి పట్టినారు. పశ్చిమాత్రుల దిగ్విజయం ఈవిధంగా పూర్ణమయి

నప్పటికీ, శరణాగతుడైన హానగల్లు మల్లికార్జునుడు కొన్ని సంవత్సరాల తర్వాత మరల తలయెత్తి ప్రయలుదయినాడు. అప్పుడుగూడ ప్రభువులే మరలవచ్చి, వానిని నామరహితుణ్ణిగాచేసి, హానగల్లును తమ ఉత్తరపు బెల్ల రాజధానిగా చేసుకొనినారు.

18

విష్ణువర్ధన ప్రభువులు విజయ వైభవంతో ద్వారవతికి విజయం చేసినారు. ఖమాదుడు రాజధాని వెలుపలే అప్పావీవారికి ఎదురువచ్చి, మహా వైభవ ప్రేమలతో స్వాగతమిచ్చినాడు. విజయశాలిఅయి వేంచేసిన ప్రభువులమీద పురజనులు పుష్పవర్షం కురిపించినారు. ప్రభువులు నగరు వద్ద కాంభోజాశ్వం దిగి, వెంటనే శాంతలన చూడడానికి వెళ్ళినారు. ప్రియుని రాకనే ఎదురుచూస్తున్న శాంతల ప్రభువులను దర్శించిన వెంటనే, హృదయం పొంగి, కన్నీరు చిందగా, వారి పాదాలకు నమస్కరించినది. ప్రభువులు హృదయేశ్వరిని తమ రెండు చేతులతోను పట్టుకొనియెత్తి, “దేవి, నీ స్థానం ఇది.” అని ప్రీతితో తమ హృదయానికి అదుముకొని, తమ అతుల విశ్వాసం వ్యక్తపరచినారు.

ప్రభువులు తమదేవేరి దుఃఖంలో చిక్కి కల్గిమైపోయి ఉంటుందని భయపడినారు. ఇప్పుడు వారి మనసు సమాధానపడినది. నిండు హృదయంతో “నీవు మా విజయశ్రీవి. నీవు మా పుణ్యరూపిణి. నీ ధర్మం, నీ వ్రతం, నీ సౌశీల్యం మాకు రక్ష.” అనినారు.

శాంతల ప్రశంసలు అందుకున్నా, లజ్జతో మందహాసం చేస్తూ, “ప్రభూ, ఆమాటలు ఆనవలసిన దానిని నేను. మీరు చేయిపట్టుకొని నన్ను పైకెత్తినారు; లేకపోతే ఎలాగు ఉండే దానినో! ఎక్కడ ఉండే దానినో! మహారాజ్ఞగా చేసుకొనినారు; అందరి గౌరవాదరాలకూ పాత్రురాలనుగా చేసినారు.” అని విన్నవించుకొనినది.

ప్రభువులు కాంతల ముంగురులను మృదువుగా ఎత్తి వెనక్కు-
సవేస్తూ, “చెన్నా, ఆందరి ప్రీత్యాదరాలకు నీవు పాత్రురాలుకావడం
నీ గుణగణాలలో నే. నీవు గుణవంతురాలు కాకపోతే, జనం ప్రీత్యాదరా-
లలో చూచేదా? మేమైనా మా ఎదలో నీకుచోటు ఇచ్చేవారమా? దేవీ,
రూపలావణ్యాలన్నచోట గుణం ఉండడం విరళం... ఇది ఉండనీ. లక్ష్మీ
ఎక్కడ? ఎలాగు ఉన్నది? పండిత మామయ్యగారు ఎలాగు ఉన్నారు?”

“అదే చెప్పడలచినాను. పెద్దయ్యగారు ఇటీవల చాల కృశించి-
నారు. మీరు తిరిగివచ్చే సహచారం తెలిసిన మీదట లక్ష్మీ వేలాపురికి
వెళ్ళి అయ్యగారిని పిలుచుకొని వచ్చినది.”

“ఈ స్థితిలో వారిని లక్ష్మీ ఎందుకు పిలుచుకొనిరావలె? మేమే
వేలాపురికి వెళ్ళిన ద్వేవారం గదా?”

“నేనూ ఆలాగుననే ఆన్నాను. అయితే వారు వినవలె గదా?”

ప్రభువులు, కాంతల పెరుమల పండితులను, లక్ష్మీని చూడడానికి
బయలుదేరినారు.

కొన్ని నెలలు సుఖంగా గడచిపోయినవి. ఒకే ఒక దుఃఖసమాచార
మేలుటంటే, లక్ష్మీ రెండు నెలలలో కర్మబాధ్యురాలు కావడం. లక్ష్మీ,
కాంతల సమానంగా దుఃఖపడినారు. మాచికబ్బె, మారసింగమయ్యగారు,
కుమారవిష్ణువు, ప్రభువులు ఈ దుఃఖం పంచుకొన్నారు. పెరుమలపండితుల
జీవితం ఆదర్శజీవితం. ముక్తాత్మవారిది.

ఇంతలో ఆశ్వమేధయాగానికి కావలసిన సన్నాహాలన్నీ జరిగినవి.
రామేశ్వరము మొదలు వారణాసివరకు సమస్త విద్యా పీఠాలకు, గురు
పీఠాలకు, రాజరాజాధిరాజ చక్రవర్తులకు, ఉద్బంధ పండితులకు, మహా-
ధీసులకు ఆశ్వమేధయాహ్వానపు కమ్రాలు పంపబడినవి. విద్వాంసులకు,
వేదాధ్యయన సంపన్నులకు, మహాధీశ్వరులకు రాజ్యకోశాగారంనుంచే
ప్రయాణపు వీర్వాట్లు కలిగించినారు. ఈ మహాయాగాలయిన హవన

కాంత్యాదులలో పాల్గొనే ఋత్విక్కులు, ఆచార్యులు, వేదసంపన్నుల
సంఖ్యే వేయి అయినది.

యగచినదీ తీరంలోని రమ్యమైన వనప్రాంతంలో, విశాలమైన
యాగశాల శాస్త్రోక్తిరీతిలో నిర్మించబడినది. యాగద్రవ్యాలు, యాగోప-
కరణాలు, ఇతర సామగ్రి—అంతా అపారంగా సంగ్రహించబడినది.
రెండు మూడు నెలలలో ఈ వనంలో ఒక పర్ణనగరమే రూపొందినది.

వీర్వాట్లన్నీ సమర్పకంగా జరిగినవి. నిర్ణీతమయిన సులగ్న సుము-
హూర్తంలో విష్ణువరస ప్రభువు, దేవేరులూ స్నానంచేసి, మడుగు
పీఠాంబరాలు ధరించి, సకల బంధు పరివారాలతో, మహర్షులు, విద్వాం-
సులు, ఋత్విక్కులు, వెంటరాగా, మంగళవాద్య మంగళఘోషతో
యాగశాలలో ప్రవేశించి, దీక్షాకంకణం ధరించినారు.

ఈ విస్తృతమైన యాగశాలలో ప్రధాన యజ్ఞవేది, హోమకుండం
కాక సూరారు హోమకుండాలు ఉన్నవి. యాగం ఆరంభమయినది.
అహర్నిశం విరామంలేకుండా జరుగుతున్న హోమాల ఆజ్ఞాహుతితో
పుట్టిన ధూమం వనాన్నంతా సుగంధ పూరితంచేసింది. సూరారు కంఠాల
నుంచి వెలువడిన సుశ్రావ్యమైన, స్వరబద్ధమైన వేదఘోష, హోమమంత్ర
ఘోష అందరి హృదయాలు ఆవరించి, వారిని ఆనందపులకాంకితులను
చేసినవి. శుచి, పవిత్రం అయిన ఆ మహాయాగశాల, పర్ణనగరం, తమదే
అయిన అపూర్వ శోభతో నిలసిల్లినవి.

ఈ ఆశ్వమేధ క్రతువు పద్దెనిమిదిన్నాళ్లు ఆవిచ్చిన్నంగా జరిగినది.
ప్రభువులు, పట్టమహిషి కాంతల, లక్ష్మీ, తక్కిన దేవేరులు మహానిష్ఠతో
ఉండి, క్రతువును సాంగంగా పూర్తిచేసి, అవభృతస్నానంచేసి, దీక్షా కంక-
ణం విసర్జించినారు. దీని తర్వాత విష్ణువర్ధనులు గోగర్భప్రవేశం చేసినారు.
ఒక మనిషి ధారాళంగా లోపల ప్రవేశించి, కూర్చుని మంత్రానుష్ఠానం
చేసి ఇవతలికి రాదగినంత పెద్దగా బంగారుతో చేసిన గోవుగర్భంలో
ప్రభువులు ప్రవేశించి, కూర్చుని మంత్రానుష్ఠానం చేసి, ఇవతలికి వచ్చినారు.
తర్వాత ఆ బంగారు గోవును హోయిస శీశ్వర కాంతలేశ్వర దేవాలయాలకు

దాన మిచ్చినారు. పిదప ప్రభువులు తులాపురములూ ఆయినారు. తక్కడలో ఒకవైపు ప్రభువులు కూర్చుని, తమ బరువంత బంగారు తూగించి, దానిని విజయనారాయణ దేవాలయానికి దానమిచ్చినారు. తూగించి, దానిని విజయనారాయణ దేవాలయానికి దానమిచ్చినారు. ఆ పద్ధతిని నాన్నూ భూరిభోజనాదులు జరిగినవి. ఋత్విక్కులకు, విద్వాంసులకు, యాగంలో పాగాన్నవారికి యోగ్యతానుసారం సంభావనలు, ఇతరులకు వస్త్రదానం, గోదానం, హిరణ్యదానం, అన్నదానం యధేచ్ఛగా జరిగినవి. దేవతలూ, మానవులూ అందరూ సంతుష్టులయినారు. ఆహూతులయిన రాజరాజాధిరాజులకు వారివారి అంతస్తుకు తగినట్లు సన్మానోపచారాలు జరిపినారు. అందరూ తమతమ స్థలాలకు సంతృప్తి సంతోషాలతో వెనుదిరిగినారు.

కాంతల, లక్ష్మీ యాగాన్ని ఆతిథ్య శ్రద్ధాధక్తులతో పూజించి పుత్రసంతానం కోసం ప్రార్థించినారు. యాగాంతం నాటిరాత్రి కాంతల ఒక కలగన్నది: తానూ, లక్ష్మీ సంధ్యాసమయంలో తమ పల్లవటి వద్ద కూర్చున్నట్లు, అప్పుడక్కడికి ఒక మహాతేజస్వి మహాలిపోధనుడు ఆయన ఋషి వచ్చినట్లు, ఇద్దరూ ఆ ఋషికి సాష్టాంగపడి అనుగ్రహించవలసిన వేదమున్నట్లు, ఋషి ఇద్దరినీ ఆశీర్వదించి, తన చేతిలోని ఒకే నారికేళఫలాన్ని చూపిస్తూ, “నా వద్ద ఉన్నది ఈ ఒక్కటే ఫలం. ఎవరికి ఇవ్వను?” అని అడిగినట్లు, తాను అప్పుడు “ధగవన్, దానిని నా చెల్లెలికి ఇవ్వండి.” అని సమాధానమిచ్చినట్లు, అప్పుడు ఆ ఋషి ఆ నారికేళఫలాన్ని లక్ష్మీ దోసిరిలో పెట్టి మందహాసంతో ఆగ్నేయ దిశాభిముఖుడై పోతూ, పెద్ద మంటవలె ప్రజ్వలించి అదృశ్యమయినట్లు—కల గనింది. కాంతల ఈ స్వప్నమృత్యంతం ఎవరికీ తెలుపలేదు.

విష్ణువర్ధనులు, దేవేరులు సపరివారంగా యాగభూమిమించి రాజధానికి మరలి వెళ్ళినారు. పోయిన సభ రాజ్యంలో ధర్మం, సుఖితం నెలకొన్నది. ఆనాయపరులయిన ఇరుగుపొరుగు రాజులలోను, సామంతులలోను స్వభావతః పుట్టిన సేవత్వం, పెంచుకొన్న దురాశ స్వచ్ఛంద ప్రవృత్తి లోలకలేదు. కొంతకాలం తర్వాత, లోలోపల కుట్రలు చేస్తూ పోయిన రాజులకు చెల్లించవలసిన కప్పం కానుకల చెల్లింపు ఏవో కుటి

సాకులతో ఆలస్యంచేస్తూ, తక్కువచేస్తూ, అటు చాకువ్యుల స్నేహం కోసం అంగలార్చి సాగినారు. ఈలాగు ఎదిరించి నిలబడినవారిలో మల్లిశార్జునుడు, జయతేజ ముఖ్యులు. హానగల్లు మల్లిశార్జునుడు తగర పట్టణం నుంచి మానస ప్రభువును పిలిపించుకొని, ఈసారి దుర్గరక్షణకు అతనిని ముందు పెట్టుకొని, తను స్వతంత్రుడయినట్లు ప్రకటించినాడు. కంబుపెట్టి అతనిని ఎప్పుడో వదలిపెట్టి పోయినాడు.

రాజ్యపు నీమా ప్రాంతాలు రక్షించడానికి, రాజాదాయం సంగ్రహించడానికి, ప్రజల భయాంక్షనలను పోగొట్టడానికి, రాజధక్తి విశ్వాసాలను హెచ్చుచేయడానికి, న్యాయధర్మాల స్థాపనకు బాహుళ్య నాయకుడు, కుమారవిష్ణువు అప్పుడప్పుడు దేశమంతటా పర్యటించవలసి వచ్చేది. కుమారునికి దేశపరిచయం ఈ విధంగా పెరుగుతూ వచ్చినది.

అశ్వమేధానంతరం ప్రభువులు హెచ్చుకాలం రాజధానిలోను, అప్పుడప్పుడు తలవనపుర, బంతాపుర రాజధానులలోను గడిపేవారు. ఇలాటి సమయాలలో ఒక్కొక్కమారు కాంతలకూడ ప్రభువులతో ఉండేది. లక్ష్మీ ప్రధాన రాజధానిలో రాజ కార్యకలాపాలను నిర్వహించేది. చిన్న దేశేరులలో ఒక్కటే బమ్మలదేవి లక్ష్మికి సహాయపడేది. బమ్మలదేవి అశ్వహృదయం తెలిసిన బాణ. గుర్రపు స్వారిలోను నిపుణ. ఉత్కృష్టమైన తురగాలకు శిక్షణ ఇచ్చే రాజాశ్వకాల ఒకటి బమ్మలదేవి పర్యవేక్షణలో ఉండేది.

కాంతల, విష్ణువర్ధనుల అనురాగం నానాటికీ మధుర మధురంగా పెరుగసాగినది. ఒకరినొకరు కొన్ని నాళ్ళయినా విడిచి ఉండలేక పోయేవారు. ఇంకెయినా కాంతలకుమాత్రం ఒక్కచింత ఉండనే ఉండేది. అది ఆ త్రయ్యిగారు చెప్పినమాట: ‘పోయిన సభ రత్నాన్ని ఎండిపోయేట్లు చేయవద్దు. వంశవృక్షం కాపాడుకొని వచ్చే భారం నీది.’ అన్నమాట. దీనికితోడు కాంతలకు ఆనాడు యాగాంత్యధివాన రాత్రి కడపటి యామంలో కన్నకలా తనకిక సంతానభాగ్యం లేదని కాంతలకు దృఢమయినది. ‘అశ్వమేధమే పుత్రకామేష్టి అయినది. అగ్నిభగవానుడే లక్ష్మికి

వరం ఇచ్చినాడు; అది సార్థకమయ్యేటట్లు తానూ ప్రయత్నించవలె. అని ఆమె మనస్సుకు బోధ కలిగినది. ఒకనాడు ప్రభువులతో ఏకాంతంలో ఉన్నప్పుడు వెనుకటి విషయాన్ని మరొకమారు ప్రస్తావించినది.

విప్రువనలు : “అయ్యో, ముగ్ధా, మళ్ళీ ఆమాటే అంటున్నావే! మేము రీపై ఎంత ప్రేమతో ఉన్నామో, అంత ప్రేమ లక్ష్మీపైనా చూపుతున్నాను. ఇది నీవు చూడడంలేదా? మంచిది. మరొకమారు మన మిక్కడికి వచ్చినప్పుడు లక్ష్మీకూడ మనతోరానీ; వచ్చి ఉండనీ.”

“ప్రభూ, నాకు, లక్ష్మీకి ఎలాటి భేదభావమూ లేదుగదా!”

“అది మాకు తెలియదా?”

“అదీ కొంతకాలం మీ పట్టమహిషిగా ఉండనీ.”

“శాంతలా, ఆమాట సంప్రదాయ విరుద్ధం. సాధ్యంకానిదని నీకు ముందే చెప్పినాము. మేముగాని, నీవుగాని, లక్ష్మీగాని జనంనోట్లో పడరాదు. నా శాంతల విషయంలో నావారుగాని, ఇతరులుగాని, మాకు శత్రువులుగాని అనుచితమైన మాటలు అనరాదు. అందువలన మాకు చాల బాధ అయ్యింది. దేవీ, నీవు పట్టమహిషి అయినప్పుడు నీ పట్టాన్ని లాగివేసి మరొకరికి యిస్తే, దుష్టులు లేనిపోని కారణాలు కల్పించి వారుతారు. ఇది లోకల స్వభావం. రజకుడన్న మాటలకు నీతామాత పరిత్యాగమే జరిగిందికదా! నీకు తెలియదా! ఇప్పుడు మనంతట మనమే ఆలోచించి చూద్దాము. లక్ష్మీకి ఇప్పుడేమిటి కొరత? నా సుకృతంపై ఆన చెప్పి చెబుతున్నాను. లక్ష్మీ నీకంటే ఏ విషయంలోనూ రెక్కువ అని రలచలేదు; పడచుకోలేదు.”

“అది నాకు తెలుసు; చక్కగా తెలుసు. నా చెడ్డలుకూడ అన్ని విషయాలలోనూ సంతృప్తితోనే ఉన్నది.”

“మరి వేరుకు ఈ పట్టమహిషిపదవి లేనందువల్ల కలిగిన కొరత ఏమిటి? ఆమె నీకు వేరుకాదని తెలిసినతర్వాత మా హృదయంలో

మీ యిద్దరికీ సమానమైన స్థానమే యిచ్చినాము. దేవీ, నీ చెడ్డలని నీవు అర్థం చేసుకొన్నదానికంటే మేమిప్పుడు మెచ్చుగా అర్థం చేసుకొన్నాము. నీ పట్టాన్ని ధరించడానికి ఆమె ఒప్పుకోదు. ఎన్నటికీ ఒప్పుకోదు. ఆమె మనస్సు దొడ్డది. నీవు ఉహించిన దానికంటే దొడ్డది. ఈ కొరత నీ మనస్సులో ఇంతకాలంగా ఎందుకున్నది? మా విషయంలో అనుమానమా? వృధావ్యధ యెందుకు? ఇకమీద లక్ష్మీ ఎప్పుడూ మనతో పాటే ఉండనీ. ఇక నీ మనసు కదుటపడనీ.”

శాంతలకు నోరు కట్టివేసినట్టయినది. “నా హృదయావేదనను ప్రభువులకు ఎలాగు వ్యక్తంచేయను? వ్యక్తంచేయక ఎలాగు ఉండను? ప్రభువులు నామనస్సు తెలుసుకోలేరా? అత్తయ్యగారిమాట నిల చెట్టడం ఎలాగు? చచ్చి స్వర్గానికి వెళ్ళినా నా ఆత్మకు శాంతి ఉండదు—అని అత్తయ్యగారు చెప్పి, మరణించినారు గదా? ఈ నా భారం తొలగించుకొనడం ఎలాగు?” అనే నానా దుఃఖాలలోచనలు శాంతల మనశ్శాంతిని కలచివేసినవి.

శాంతల మాట్లాడడం ఆపివేయడం చూచి, ప్రభువులు ఆశ్చర్యపడి, ‘లక్ష్మీని ఇకమీద వెంటపిలుచుకొని రమ్మన్న తర్వాతకదా దేవికి మనశ్శాంతి కలిగినది. ఆహ! తోడబుట్టువు కాకపోయినా, రక్తసంబంధం కంటే దృఢమయిన ఇట్టి సోదరి ప్రేమను మేము కన్నది, విన్నది లేదు.’ అని ఆనందపడినారు.

ఆ రాత్రి శాంతల ఆలోచనలు అంతం కాలేదు. ఆమె మనసులో ఉన్నది లక్ష్మీని పట్టమహిషి చేసి చూచి ఆనందిద్దామనికాదు. “లక్ష్మీకి ఒక పుత్రసంతాన మయితే, హాయిసశ వంశం మిగిలినట్టవుతుంది. అత్తయ్యగారి ఆత్మ సంతృప్తిపడుతుంది. లక్ష్మీ పట్టమహిషి కాకుండా, పుత్రపతిఅయినా, ఆ సంతానానికి సింహాసనమెక్కే భాగ్యం వస్తుందో. లేదో! ప్రభువులు కుమారవిఘ్నపునే సింహాసనాధ్యక్షిగా నిర్ణయించినారు. ప్రభువులకు కర్తవ్యదృష్టి ఉన్నది; ధర్మదృష్టి ఉన్నది. తమ రక్తమే రాజ్య మేలవలెననే స్థానం వారికే; ఎవరు సమర్థులూ

ధర్మాచ్యుతా! మీరులో అలాటివాకి తమ సింహాసనాన్ని మీరు కట్టపెట్టి నారు. ప్రపంచం ములుగంచులు వెడకినా, కుమారుని వంటివారు దొరకరు. దిట్టమైన ఆణిముత్యమంటివాడు నా తమ్ముడు. ప్రభుత్వానికి కలవాడు. ప్రజలందరి ఆదర విశ్వాసాలకు సాత్రమయినవాడు. ఇలాటివానిని ఎన్నిక చేసి పెట్టిన నిగర్వి, నిషుక్షపాతి ఆయన ప్రభువు మనస్సును నా చాప ల్యంతో కలత పెట్టడం సర్వ ఆపరాధం. ఆయితే, ఆర్తయ్యగారి ఆశను మెరవచ్చేదా? ఆర్తయ్యగారి ఆర్తం ఎంత నొప్పిపడుతుందో? తప్పి స్తుందో? నా ఆర్తయ్యగారి ఆర్తం తెలివితేటలులేని ఆత్మా? కాదు. సంస్కార శుద్ధమైన ఆర్తం అది. దేశహితమే ధ్యేయంగా చేసుకొన్న ఆర్తం అది. ఆ పవిత్రార్తం, కుమారుడు సింహాసనమెక్కితే, అసంతృప్తి కలుగుతుందా? కాదు. నా మనస్సులోని భయం వృధా! వృధా! నా తమ్మునికి సింహాసనం లభించనీ.... ఆయితే, లక్ష్మికి సంతానం ఉంది కదా! ఆగ్నిదేవునివరం తప్పకుండా? ఆ సంతానం భావిస్థానం, మానం ఏమిటి? మాకాలం గడచినతర్వాత లక్ష్మి సంతానం తనదే సింహాసనమని పోట్లాడితే? దేశంలోనే కక్షలు, ప్రతికక్షలు బయలుదేరితే? రాజ్యంలో షోభం ఏర్పడితే? ఆయ్యా! ఇదంతా యోచిస్తే, మనస్సుకు ఎన్ని ఆనందాలు, ఎన్ని భయాలు రోస్తాయి! నారాయణా! నీవే దిక్కు; నీకే తెలుసు. నీ సంకల్పమన్నట్టే నడుస్తుంది.” అని కాంఠల రాత్రంతా గింజలాడినది.

19

వర్షాకాలానికి ముందే కాంఠల తన దాసదాసీవర్గంతో ద్వారవతికి మరలిపోయినది. ఆరేడు నాల్గలో వస్తామని ప్రభువులు కాంఠలను ముందుగా రాజధానికి పంపివేసినారు.

ద్వారవతికి వచ్చిన తర్వాత గూడ కాంఠల మనస్సు కదులుబడలేదు. అన్నివిధాల కుమారుడే ఈ సింహాసనానికి అర్హుడనే నిశ్చయమూ ఆమె మనస్సుకు కలిగినది. ‘ప్రభువులూ ఈ నిశ్చయంతోనే ఉన్నారు. వారి

మనస్సును ఏ విధంగానూ నొప్పించరాదు.’ అనిపించినది ఆమె మనస్సుకు. అయితే ఇప్పుడు మరొక అద్భుతం ఆమె మనస్సులో మొలకెత్తినది. “దైవం ఆశీర్వాదం అబద్ధంకాదు. లక్ష్మికి పుత్రసంతానం కలిగితే ఆ సంతానం స్థానమేమిటి? మర్యాద ఏమిటి? రాజవంశంలో అంతః కలహం ఏర్పడి పోయినసరి రాజ్యానికి హానివస్తే?” అని.

కాంఠల ద్వారవతి చేరేవేళకు రాత్రి ఆయనది. ద్వారవతి నిద్రా ముద్రితమైంది. వేసవి కావడంవల్ల, పురజనులు వెన్నెలను అనుభవిస్తూ, ఇండ్ల ముగిళ్ళలో ఆరుగులమీద, మంటపాలలో, బేవాలయాల విశాలా వరణాలలో పండుకొన్నారు. కుమారుడు తనను చిన్ననాటినుంచి ఎత్తి పెంచిన వృద్ధ లక్కణునితో ముచ్చటినీ, కాంతలేశ్వరాలయపు నంది మంటపంలో పడుకొని, జ్యోత్సాన్నిమృతాభిషిక్తమైన ఆ బేవాలయం సోబగు చూచి, ఆనందిస్తున్నాడు. లక్కణుడు అడిగినాడుకదా : “దొరా? నిద్రపట్టలేదా? చేతులు, కాళ్ళు పట్టనా?” అని.

“వద్దు లక్కణా, నిద్ర వస్తుంది; వచ్చేటట్టు ఉంది. అదేమిటి నీ విచ్చిన మాత్రం? దగ్గుకు మంచినన్నావు. దగ్గోమా నిలిచినది. తలమాత్రం గిర్రన తిరుగుతున్నది.”

“కొంచెంసేపు అట్టే అవుతుంది దొరా! అది మాత్రదెబ్బ. నీద్ర వస్తే, ఆ మాత్ర చంద్రలోకానికి తీసుకు వెళ్లుతుంది. గొంతులో కఫం కడితే, రామభాణం ఆ మాత్ర.”

లక్కణుడు భిషజ్యుడి భాస్కరపండితుల పరమశిష్యుడు. కుమారుడు గురుకులంలో ఉంటూ శస్త్రాభ్యాసం చేస్తున్న సమయంలో, ఈ లక్కణుడు తనకేమీ పనిలేనందున భిషజ్యుడి భాస్కరపండితుల భవనంలో సేవా వృత్తిని తానైవేడుకొని సంపాదించి, కమాయభస్మ మార్గావలేహాస వారిష్ట తైలాదులను పండితులు చెప్పినట్టు సిద్ధపరచి, సిద్ధపరచి ఆనుభవం సంపాదించినాడు. లక్కణుని సద్గుణాలను పండితులు మెచ్చుకొని, అష్టదశపుడు ఒకటి గెండు చిట్కా వైద్యాలను తెలుపుతూ, ఆతనిని భస్మంలేని కాకపోయినా కరకక్రయ వైద్యుణ్ణియినా చేయదలచినారు.

అయితే లక్కణుని మనస్సులో నిలిచిపోయిన ఓషధుల, ఔషధాల తెరకేసేరు. విషమూలికల, విషఫలాల, విషధాతువుల, విషద్రవ్యాల శుద్ధిప్రమాణ ప్రయోగాలలో నిపుణుడయ్యాడు. పండితులు వాని వక్ర మార్గంచూచి తమ వైద్యవిద్యాభోధనను అక్కడికే ఆపివేసినారు. ఆసినంత మాత్రాన ఏమయినది? ఆచార్యుల లక్కణుడు చుట్టుపట్టు గ్రామవాసులకు ధన్యంతరే అయినాడు. భాస్కరపండితులు “హూ! నేను చెప్పించినది ఒకటయితే, వాడు నేర్చినదే మరొకటి.” అనేవారు.

అక్కయ్య ద్వారవలికి వచ్చిన సంగతిని సేవకుడికాడు కుమార విష్ణువుకు మనవి చేసినాడు. కుమారుడు అదివిని లేచి కూర్చున్నదానికి ప్రయత్నించినప్పుడు, అతని రల ఇంకా గిర్రున తిరుగుతూనే ఉంది. “దూర ప్రయాణంలో అక్కయ్య బడలిపోయి ఉంటుంది. నేనిప్పుడు అక్కడికి వెళ్ళితే నిద్రచెడి, గాత్రెల్లా మాట్లాడుతూ కూర్చుంటుంది. అక్కయ్య శ్రమనుపరిహరించే నిద్రకు నేను భంగం కలిగించి పట్టుతుంది. అందువల్ల తెల్లవారిన తర్వాత చూడడమే లెస్స.” అనుకొని చంద్రమండలాన్నే చూస్తూ పడుకొన్నాడు.

నగరులో కాంతల రాత్రి బాగా నిద్రపోయి ఉదయం తొందరగా లేచి, ప్రాతర్విధులు ముగించి, స్నానంచేసి, మడిగుడ్డలు కట్టి శ్రీకారద పూజను ముగిస్తుండగా, “అక్కయ్యా, అప్పాజీ ఎందుకు రాలేదు? ఎప్పుడు వస్తారు?” అంటూ కుమారవిష్ణువు లోపలికి వచ్చి, అక్కయ్య పూజలో నిమగ్నరాలయి ఉండడం చూచి, అక్కయ్యకు, కారదకు నమస్కరించి, ఒక సుఖాసనంపై కూర్చున్నాడు. కాంతల పూజ ముగించి, తీర్థ ప్రసాదాలను కుమారునికి ఇచ్చి, తానూ స్వీకరించి, తర్వాత స్మృత వదనంతో “మీ అప్పాజీవారు వీడెనిమిది నాళ్ళలో వస్తారు. నీవు సుఖంగా ఉన్నావా? సోపల ఎట్టుంది?” అని ప్రశ్నించినది.

“ఇంటినిండా ఉంది. నేనూ ఉన్నాను. నాతోపాటే రావలసినది. అయితే, ఆమె పనులు తెమలవద్దా? అవేమిపనులో? ముట్టినదే మడుగుంది; కడిగినదే కడుగుతుంది. ఆమె పనులు ముగిసేవరకూ నేను కాను

కొని కూచుంటే, నిన్ను మధ్యాహ్నం వరకూ చూడడమే పడదు. అక్కయ్య, ఆమె వెనకటి జన్మంలో నర్తకుల్ల ఆయి ఉంటుంది. చెప్ప అక్కయ్యా, మీ కొత్తరాజ్యం, కొత్తజనం ఎలాగున ఉన్నవి?”

“మీ అప్పాజీవానికి వేయిపనులు. ఒకటి ముగిసేవేరకు మరొకటి. నేడు బయలుదేరుదాను, రేపు బయలుదేరుదాను అనడంలోనే నెల గడిచినది.”

“అక్కయ్యా, నిన్నరాత్రి నేనొక కలగన్నాను. దానిని చెప్ప దానికే ఇంతతొందరగా వచ్చినాను. ఎంత విచిత్రమైన కల! ఎంత ఆదర్భత మైన కల!”

“అంత ఆదర్భతమైన స్వప్నమా? చెప్ప నాతోంద్రీ. వింటాను.”

కాంతల ఒక సుఖాసనంలో ఆసీనురాలయినది. కుమారవిష్ణువు చెప్పడం ప్రారంభించినాడు.

20

కల అన్నానా? కలగాదు అక్కయ్యా అది. నేను కండ్లు తెరచు కొనే ఉన్నాను.....హాయిస శ్రేష్ఠర కాంతలేశ్వర దేవాలయాలను కట్టి ముగించినారు. గెండు ఆలయాల పూర్వ ముఖద్వారంలోని పెద్దపెద్ద నంది మంటపాలను కట్టడమూ ముగిసినది. నంది విగ్రహాలు మాత్రం పూర్తి కాలేదు. వాటికి తగిన ఘనపరిమాణంగల శిలలు చిక్కకపోవడమేకారణం. అప్పుడు అప్పాజీవారు ‘ఎవరైనా సరే, ఇంత పెద్ద మెత్తని శిలలను చుట్టుపట్ల గెండు మూడు క్రోశాల మారంలో ఎక్కడ వెదకి తెచ్చినా, వారికి పదిపది బంగారుద్రాణాలు బహుమానం ఇస్తాను’ అని చాటించి నారకదా? అది నీకూ తెలుసు. జనులు అలాటి శిలలను వెదకి బహు మానాలు ఖూడా పొందినారు కదా!

అప్పుడు భూద్రుపద పూర్ణమును ఇక మిగిలినవి గెండ్ల నెలలు. అంతలోగా నందిగ్రహాలు గెండ్లూ సిద్ధంకావలెను. అప్పాజీవారు ఆపనికి నూరుమంది శిల్పిలను నియమించి, నెలన్నరలోపుగా నందులు సిద్ధంకావలెనని కట్టజ్జ చేసినారు. శిల్పిలు ఆడవిలోనే విడిసి, ఆయుధాదారం గల నందులను మహాజేవునిప్రతిష్ఠ ఇంకా ఇరవయినాళ్లుండగానే సిద్ధపరచినారు. ఈసంగతి నీకు తెలుసు.

ఆకారం పెద్దదయినా, బహు సుందరమయినవి ఆ నందులు. ప్రకాండదేహం, ఆకారానికి తగిన అంగసౌష్ఠ్యం, అలంకరణాలు, గాలుసులు, చిరుగజ్జలు, చిరుగజ్జల సరాలు, చిరుగంటలు, బిరుగంటలు, మెడలో పెనుగంటల సరాలు, ఒంటినిండ నగలు. మహాజేవునికి తగిన వాహనాలు. మేముందరం వెళ్ళి చూచి వచ్చినాము. నీవు ఆవాడు మీఠారి ధర్మశ్రవ్యునికి నేవ చెల్లించడానికి వెళ్ళినావు. ఆనందిగ్రహాలున్న ఫలానికి, మన రాజధానికీ దాదాపు నాల్గు పరువులు, ఒక గవ్వూత్రిచూడం.

అప్పుడు ఏర్పడినది చిక్క. ఆ మహానందులను ఇక్కడికి సాగించుకొని రావడం అసాధ్యమయ్యెడిది. ఎనిమిది ఎనిమిది చక్రాలున్న మహాశకటాలను అప్పుడే నిర్మించినారు. ఆ నందులు గెండింటిని ఎలాటి ఢిన్ననూ కలుగకుండా శకటాలలో ఎక్కించడం మహాప్రయాస అయినది. ఆ నందులు కదలకుండా ఏనుగు లొండమంత పెద్ద మోటలతో శకటాలపై బిగించి కట్టినారు. నాల్గు నాల్గు ఏనుగులను కట్టి లాగించినారు. వీటికోసం రాజధానివరకు మరొక మార్గమే నిర్మించినారు. శకటాలు కొంచెం దూరం వచ్చినతర్వాత వర్షంతో తడిసిన భూమిలో శకటాల చక్రాలు నందుల భారానికి దిగబడిపోయినవి. మరొకన్ని ఏనుగులను శకటాలకు కట్టి లాగించినారు. లాగినకొద్దీ చక్రాలు మరింత లోతుకు దిగబడిపోయినవి. ఏనుగులు లాగడంవల్ల శకటాలకు పూర్ణిన కర్ణదూలాలు విడిపోయి పీక్కిని వచ్చినవి. చక్రాలు పైకి లేవనేలేదు. విశ్వప్రయత్నం చేసినారు, శకటాలు అక్కడే సమాధి అయినవి.

ఈలాగున జరిగినదని విని అప్పాజీవారికి, నీకు దిక్కే లోచలేదు. జనం అన్నారు: 'వర్షాకాలం ముగిసేవరకు ఈ నందులను అక్కడినుంచి

తరలించడం సాధ్యంకాదని'. చేతికి వచ్చిన ముద్ద. నోటికి రాలేదు. ఇక మిగిలినవి ఐదేనాళ్లు. నందులు నాలుగు పరువుల దూరంలో దిగబడిపోయినవి. అందరి ముఖాలలోను నిరాశాభావం తొంగిచూచినది. అప్పాజీవారికి నీకు మహావ్యధ కలిగినది. కేతమల్లనాయకులు “ఇంత జరిపించిన దైవం ఇప్పుడు చేయి వదలినది ఎందుకు?” అని చాల బాధపడినారు. అప్పాజీవారికి మాత్రం మహాజేవుని ప్రతిష్ఠాపనోర్వవం పూర్తిచేసే దిగ్విజయానికి పోవాలనే ఆశ ఉంది. “మహాదేవ, నీ ఆశీర్వాదాలు లేకపోతే నేను దిగ్విజయానికి బయలుదేరను.” అని కూర్చున్నారు.

అప్పాజీవారూ, నీపూ వ్రతముండి, మహాజేవుని మనసార పూజించి, “మహాదేవ, నీవే దారి చూపించవలె.” అని వేదమొన్నారు. అక్కయ్య, ఆరాత్రి నీకొక స్వప్నమయినది, “మీ ఏర్పాట్లు మీరు చేసుకోండి. నా నందులను నేను పిలిపించు కంటాను” అని మహాజేవుడే నీ స్వప్నంలో వచ్చి చెప్పినాడు. ఈమాట నమ్మరానంత ఆశ్చర్యం కలిగించినది నీకు. అప్పాజీవారికి ఆరాత్రి, అదే స్వప్నం వచ్చింది: “మీ ఏర్పాట్లు మీరు చేసుకోండి. నా నందులను నేనే పిలిపించుకొంటాను” అని. “ఇది ఎలాగు? ఏలాగు సాధ్యం? నమ్మడం ఎలాగు? ఇద్దరికీ ఒకేరీతి సమాశ్వాసనం కలిగినదికదా? మహాదేవా... ఇప్పుడు మేము కర్తవ్యపరులం కావచ్చునా? లేక ఊరికే ఉండడమా?” అనే శంక మీ యిద్దరికీ కలిగినది. కాని “మన నమ్మకము పరీక్షించడానికే పరమశివుడు ఈలాగున అని ఉండవలె. నమ్మక పెట్టకపోతే చైవద్రోహుల మవుతాము. చైవాన్ని పరీక్షించడం తగదు. భగవంతుడు తన నందులను సమయానికి పిలిపించుకొంటాడు. లేకపోతే ఇద్దరికీ ఒకేరాత్రి, ఒకే సమయాన, ఒకేరీతి స్వప్నం కలుగదు. దీనిని మనం దృఢంగా నమ్మవలె.” అని నీవు అప్పాజీవారికి చెప్పినావు.

నీవన్నచూటలో, రీతిలో, అప్పాజీవారికి నమ్మకం కలిగినది. “సర్వ తంత్ర స్వతంత్రుడు తన నందులను వీవిధంగానో పిలిపించుకుంటాడు. మన ఏర్పాట్లన్నీ మనం చేసుకొందాము.” అని అప్పాజీవారు ఒప్పుకున్నారు.

“సత్యయుగాలలో, ధర్మయుగాలలో ఇలాటి దైవతీలను ఆపట్టి జనులు చూడడం కద్దు. ఈ కలియుగంలోను ఇలాటి అద్భుతం ఒక్కటయినా జరిగితే, జనులు ధర్మపరులు అయ్యేరు. అధర్మపరులూ, నాస్తికులూ రూపుమానేరు. మన విష్ణుప్రభు శాంతల చేవుల కాలం గత్యకాలం; ఇది వారి ధర్మతపస్సుల ఫలం. ఇలాటి ప్రభువుల పోషణలో ఉన్న మనం ధన్యులం. ఈ దైవతీలను చూచే సుకృతం మనది.” అని ప్రజలందరూ ఆనందపడినారు.

“ఔల్లులు, రేక్కిన పనివారు నందివిగ్రహాలు ఎక్కడ ఆగిపోయినవా అక్కడే వదిలిపెట్టి రావలసినది. అక్కడినుంచి రాజధానికి వేసిన దారిలో ఉండే వనవాసులందరూ, ఆదారికి రెండుక్రోశాలదూరం తొలగిపోయి నెలకొనవలసినది. దేవాలయ సమస్త కార్యకలాపాలు ప్రతిష్ఠాపనదినానికి ఒకనాడు ముందే పూర్తి చేయవలసినది.” అని రాజాజ్ఞ వెలువడినది.

దినాలు గడచినవి. భాద్రపద శుద్ధికాదశికి శివుడన్నమాట సరత్రా వ్యాపించినది. చుట్టూపట్టు జనమంతా రాజధానికి రావడం ప్రారంభించినారు. అప్పాజీవారూ, నీపూ మూడునాళ్ళుగా నియమనిష్ఠలతో ఉంటూ, ఆహారీశం శివపూజాధ్యాయులలో మగ్గులయినారు. హాయిస శేశ్వర శాంతేశ్వర దేవాలయంలో వేయారు ఔల్లులు పనిముగించి, దేవాలయ సమస్తభౌగాలను శుభ్రంగా ఉంచినారు. ఇక మిగిలినవి రెండేనాళ్లు. నందులు ఆడవిలో నాల్గుక్రోశాల దూరంలో ఉన్నవి. అయితే ఏమి? అప్పాజీవారి విశ్వాసం ఆవంరయినా తగ్గలేదు. ద్వాదశి శ్రేయోదశులకు దేవాలయంలోని అన్నిపనులూ ముగిసి దేవాలయాలు శుభ్రమయినవి. ప్రతిస్థాపనకు మహాలింగాలను తెచ్చి పాణిపట్టాలలో బిగించడమూ అయినది. దేవాలయాలు రెండిటినీ తలెరుతోరణాలతో ఆలంకరించడమూ అయినది.

ఎవరో ప్రశ్నించినారు... ఎవరోకాదు! కేమాద్ర మహా ప్రధానతో ఆడిగినారు : “శేరమ్మల్ల నాయకులవారూ, దేవాలయాల నవరంగ మంటపాలు రెండిటిని ఎందుకేలాగు ఒకే మార్గంలో కలిపినారు?” అని.

శేరమ్మల్ల నాయకులు సమాధాన మిచ్చినారు : “మహాప్రధానులవారూ, మనప్రభువులూ మహారాజ్ఞి గారూ శరీరాలు వేరయినా ఒక్కటేకాదా?” అని.

చతుర్దశి సూర్యోదయమయినది. “నందులు ఇంకా అక్కడే ఉన్నవి.” అనేవార్త రాజధాని ఆంరతూ వ్యాపించినది. ఈవార్త నీచులలోను పడినది. దానివల్ల, అక్కయ్యా, నీకు ధైర్యం చెడలేదు. నీ మన ధైర్యం చూచి అప్పాజీవారు ధైర్యం పొందినారు. “నందులున్నచోటికి, ఆదారిలో పట్టణవాసులుగాని, ఇతరులుగాని, ఎవరూ వెళ్ళరాదు.” అని అప్పాజీవారు కట్టాజ్ఞ విధించినారు. ఆనాడు మారిద్దరూ నిరాహారవ్రతం పూని మహాదేవుని ధ్యానంలోనే గడపినారు.

సాయంకాలం చతుర్దశి చంద్రుడు ఉదయించినాడు. పౌరులందరి ఇంట్లలోను ఆనాడు మహాదేవునికి విశేషపూజలు జరుగుతున్నవి. హాయిస శేశ్వర శాంతేశ్వర దేవాలయాలలో లక్షదీపాలు వెలుగుతున్నవి. దేవాలయం నలుమూలలూ, మహాద్వారాలమీద మహాదీపాలు ప్రకాశిస్తున్నవి. రాజధానిలో అందరి యింట్లలోను దీపాత్సవాలు జరిగినవి. అందరి ముఖాలలోను, మనసులలోను భక్త్యుత్సాహాలు పొంగులు వారుతున్నవి.

సూర్యోదయానంతరం ఒక గడియ తర్వాత ప్రతిస్థాపనా మహూర్తం నిశ్చయమయినది. దేవాలయంలో సకలసామగ్రి సిద్ధమయినది. చతుర్దశిరాత్రి అందరికన్నా ముందు నేనే దేవాలయావరణంలో ప్రవేశించినాను. మధురచంద్రిక దేవాలయ కుడ్యాల బహిర్భాగంపై ఉన్న ఔల్లులపై ప్రసరించి అతిశయశోభ కలిగించినది. అప్పుడు వెన్నెల ఎక్కువవుతూ వచ్చినది. ఇదెందుకు - అని నేను అంతరిక్షంవైపు చూచినాను. చంద్రబింబమే మహావేగంతో భూమివైపు వస్తూఉండడం చూచినాను. వెన్నెలలో నక్షత్రాల వెలుగు తగ్గినప్పటికీ, అప్పుడు అవికూడ అంతరిక్షంలో వేలాడగట్టిన మత్స్యాలగుత్తులవె కనిపించినవి. ప్రశాశమాన మైన ఆ గుత్తులు ఒకదానిచుట్టు మరొకటి వర్తలాకారంగా గిరున తిరుగుతున్నవి. చంద్రబింబం అప్పుడు నాలుగింతలు పెద్దదయినది. ఆ వెలుగులో

దేవాలయం ఆపూర్వ తేజస్సుతో శోభించినది. నేను కనురెప్పపాటుకూడా లేకుండా చూస్తున్నాను. సోవరపు తేటనీటిలో ప్రతిబింబించినదానిని గాలించి కలచివేసినప్పుడు, ఆ ప్రతిబింబం నీటితరగలలో చెదరిపోయి నట్లు క్రమంగా మరల స్థిరాకారం దాల్చుతుందికదా! ఆ తేట అయినది, నాకండ్లకు ఆ దేవాలయాకారం. అయితే, ఆక్కయ్యా, ఇప్పుడు దేవాలయం ఒక్కటికే నాల్గింతలు పెద్దదిగా పెరిగి నిలిచినది. మరొకమారు దేవాలయాకారం చలించినట్లుయినది. మరల సమస్థితికి వచ్చినప్పుడు దేవాలయం ఇంకా పెద్దదిగా పెరిగినది. బింబం మరొకమారు ఊగిసలాడినది. ఈసారి సమానస్థితికి వచ్చినప్పుడు దాని వైశాల్యాన్ని తాల్చు నాకండ్లికి ఆనలేదు. అప్పుడు నాకుచాలదురంసుంచి చూస్తున్నట్టు అనుభవమయినది. నా దృష్టిలోనే ఒక వైపరీత్యం ఏర్పడినది. అంతదురంసుంచి నిలబడి చూస్తున్నప్పటికీ, నాకండ్లకుమాత్రం చేతిముందే అన్నీ కనిపించినవి.

దేవాలయ వెలుపల ప్రతి గదిలోను ఉన్న అన్ని శిల్పాలు - యక్ష రాక్షస గరుడ గంధర్వ కిన్నర కింపురుషులు, ఉరగులు, సకలమృగ పక్షి సంకులమూ, పురాణయుగాల, రామాయణ మహాభారత కాలాల రాజులు, ఆదిగ్రాహులు, నునివరులు, సకలలోకాల దేవతలూ, దిక్పాలకులూ, మానవులూ, లతావృక్షాదులూ, సకలం లేన వైజమైన ఆకార పరిమాణాలకు పెరిగి నిలబడి ఉండడం చూచినాను. నాకు ఆశ్చర్యమయినది; భయమయినది.

దేవాలయ గోపురం చంద్రమండలం తాకి నిలబడినది. అప్పుడు చంద్రమండలంనుంచి తప్తకాంచన కాంతిగల అమృతరస ప్రవాహ మొకటి దేవాలయ గోపురాగ్రం నుంచి, నెమ్మదిగా శిలాద్రవంవలె మంద గతిలో పారుతూ వచ్చినది. ఆ తప్తకాంచన ప్రవాహం పైనుంచి ప్రవహిస్తూ దేనిని దేనిని కప్పినదో ఆవన్నీ సువర్ణమయమయినవి; సజీవమయినవి. గోపురంలో ఉన్న మునివరులూ, సిద్ధులూ, నాగులూ, యక్షులూ, శివగణాలూ, నంది భృంగులూ, అందరూ జీవంతో తొణికిసలాడ సాగినారు. అనంతరం ఆ తప్తకాంచన రసం దేవాలయ బహిరంగం మీద శిల్పాలన్నీ గడులపై గూడ ప్రవహించసాగినది.

మొదటి గడిలోని మదనునిచేతి బామ్మలవలె ఉన్న శిలాసుందరులందరూ భవ్యమానవాకారలయిన సుందరులయినారు. వారు లేమి ఉడుపులను, తొడవులను సరిదిద్దుకొంటూ చేతులను, మేనుడిగలను వివిధ భంగిమలలో తిప్పుతూ, నావ్యాలు వాయిస్తున్నవారి తాళానికి, మేళానికి, చేతులు, మేను, తలలు ఊపుతూ నర్తనం మొదలు పెట్టినారు. ఇప్పుడు మీదినుంచి గెండవగడికి ప్రాణం వచ్చినది. దేవాదిదేవ మహాదేవులూ, ఇంద్రాద్యష్ట దిక్పాలులూ, లేమతమ లోకాలలో ఉంటూ, సభలు జరుపుతూ నిండోలగాలతో మహాన్నతాసనాలలో ఆసీనులయినారు. పైనుంచి మాండవగడికి జీవం వచ్చినది. హంసలు, శుకపిక్వయూరాలు రెక్కలు విచ్చి ఆటు ఇటు పారాడినవి. మకరాలు, ఉరగాలు ప్రాకులాడినవి. వానర సమూహాలు వృక్షాలమీది ఫలాలను లాగిలాగి తినినవి; విసిరి వేసినవి; ఎగ్లాడినవి. నాల్గవ గడిలోని రామాయణ మహాభారత కాలపు రాజులు, యోధులు మేల్కొన్నారు; కూర్చున్నారు; రథాలు నడిపించినారు. ఏనుగులమీద, గుర్రాలమీద, రథాలలోను కూర్చుని ఒకరి నొకరు అస్త్రశస్త్రాలతో, కత్తులతో, ముద్దలతో కొట్టుకున్నారు; చంపుకున్నారు. మరణించినవారి ఆలుబిడ్డలు ఏడ్చినారు. వారి రక్తహంసాలను తాకినీ ఢాకినీలు తిని, తాగి, గంతులు వేసినవి. ఐదవ, ఆరవ గడులలోని మానవులు, మృగపక్షులూ జీవం పొందగా, కిందినుంచి గెండవ గడిలోని భయంకర సింహ శార్దూలవ్యాభులు వొట్లు జలదరించుకొని, చెవులు, కేసరాలు, లోకలు రిక్కించి చాచి, దిక్కుటాలు వక్రలయ్యెట్టు గర్జించి, దేవాలయంచుట్టూ ఆ గడిలోనే ప్రదక్షిణం చేసినవి. అంతలో అట్టడుగు గడిలోని ఏనుగుల వరుస వరుసే ప్రాణంపొంది భయంకరంగా ఘోరించినవి. నేయారు యుద్ధగజాలు తమ మెడల్లోని ఘంటలు “భణేకో, భణేకో” అని ప్రాగుతుండగా, వీపుపై నుంచి ఇరుపక్కలా వేలాడగట్టిన ఘనమైన ఘంటలు గణగణలాడగా, ఒకదాని లోక మరొకటి పట్టుకొని ప్రదక్షిణం చేసినవి. ఈ గడిపైన ఉన్న సింహశార్దూలాలు ఆలాగుననే ప్రదక్షిణం చేయసాగినవి. యోధులు యుద్ధంచేస్తూ సంహారంచేస్తూనే ఉన్నారు. వాద్యగాళ్లు వివిధ వాద్యాలను వాయిస్తూనే ఉన్నారు. విలాసినులు, అప్పరసూ నర్తనం చేస్తూనే ఉన్నారు.

ఎంతవెంట వర్ణించినా, ఏవిధంగా ఏవిధంగా వర్ణించినా చాలదు ఆక్కయ్యా, నేను ఆప్పుడు చూచినదృశ్యం. వేయినాకుల ఆదిశేషుని వర్ణనకూ అలవికాని దృశ్యమిది. ఆ సింహ శార్దూలాలను చూచి నాకు భయం కలుగలేదు. ఏదో ఒక మహాశక్తి నాఒడిలిలో నెలవుచేసుకొన్నట్టు నా కప్పుడు అనుభవమయినది. నేను ఆలయంలోపలికి ప్రవేశించినాను. ఆలయ పూర్వద్వారంలో ఉన్న ద్వారపాలకులు మూడు మూడు పురుష ప్రమాణంలో ఉన్నారు. వారు దివ్యాభరణ భూషితులై, గదాంకుశాలు ధరించి ప్రభంగిలో నిలబడినారు. నన్ను వారేమీ అడ్డగించలేదు. “లోపలికి దయచేయండి.” అని ఉపవహించినారు. లోపలికి వెళ్ళినాను. దేవాలయం లోపలికి వెళ్ళినానో, బ్రహ్మాండం లోపలికే వెళ్ళినానో నాకు తెలియలేదు. ఆలయ వైశాల్యమూ చూడలేకపోయినాను. బౌద్ధత్వమూ చూడలేక పోయినాను. లోపల ఎవరూ ఉన్నట్టు కనిపించలేదు. ఆప్పుడక్కడ అతి ప్రకాశమానమయిన వెలుగు ఉదయించినది. ఆ వెలుగులో రవిలేజున్నా, చంద్రుని చంద్రిక రెండూ చేరినవి. మైకంకమ్మిన వాడివలె ఉండిపోయినాను.

ఆలయంలో ఒకవైపు భూమినుంచి చాల పెద్దదైన ఒక కమలం పుట్టి వికసించినది. పక్కన మదగజగుండాలమంత మహాకాయం చుట్టూ చుట్టుకొని ఆదిశేషుడు తన సహస్ర్రాజులను విప్పకొని నిలబడినాడు. పణారత్నకాంతి మండుతున్న నిష్కవలె ఉన్నది. ఆ మహాశేషుని తెల్లని నాలిక చీలికలు ఆ వెలుగులో మెరుపు దీగలవలె మెరసినవి. ఆదిశేషుని చూచి నాకు భయం కలుగలేదు. ఆ మహారగానికి పక్కనే హిమాచ్ఛాదిత దవళగిరి షిఖర మొకటి భూమినుంచి పైకి లేచినది. ఇదంతా జరిగే వేళకు ఆక్కడక్కడ చుట్టుపట్ల వెయ్యేరు చిన్నపెద్ద సుఖాసనాలు ఏర్పడినవి. విడిగిన ఆ మహాపద్మంలో బ్రహ్మ, సరస్వతి, ఉరగశయ్యపై లక్ష్మీనారాయణులు, ధవళగిరి షిఖరపీఠంపై ఉమామహేశ్వరులూ అసీసులయినారు. వారివారి పరివారజనులు వారికి ఇరువైపుల నిలబడినారు. త్రిమూర్తులూ, వారి దేవేరులూ అందరికన్నా ఉన్నతులూ, తేజస్వీలూ గాను ఉన్నారు. అప్పుడు త్రిమూర్తుల ఎదుటి విశాలం, వర్తులాకారం,

స్పిర్ధం ఆయిన సృటిక శిలాపీఠం ఒకటి నేలమట్టంకంటే గెండు మూరల ఎత్తున లేచి నిలబడినది. దాని చుట్టూ వివిధవాద్యాలు పట్టుకున్న గంధర్వులూ, శ్రేష్ఠాసనాలలో రుంబురునారదులూ, ఒకచోట ఉన్నతాసనంలో ఇంద్రుడూ శచీదేవి; మరొకచోట అగ్నిస్వాహాదేవి; అలాటి ఆసనాలలో యమ నిర్వృతి వరుణ వాయు వచేరేశానులు తమతమ దేవేరులతో సహసంతోషంతో ఆసీనులయినారు. ఆప్పుడు మహా మధురమూ, దివ్యమూ ఆయిన వాద్య సమ్మేళనం మొదలయినది. అమృతం వర్షించే కంత మాధుర్యంగల అపసరసులు, గంధర్వులూ, తమకంతాలు కలిపి పాడినారు.

నర్తనం చేయనారంభించినవారు సకల కలామాత శ్రీ కారద. తర్వాత లక్ష్మీనారాయణులు ఆనంద నృత్యం చేసినారు. వివహర్యతుల నర్తనం అమృతంగా ఉన్నది. రతిమన్యులు లావణ్యనృత్యం చేసినారు. రంభార్యశి నర్తనం సునోమోహకంగా ఉంది. వీరంతా నర్తనంచేసి ముగించిన పిదప నర్తనంచేసినవాడు గణపతి. ఆతనికి తాను నృత్యం చేయవలసే ఆశ పుట్టి ఉంటుంది. ఆతనికి ముందెప్పుడైనా నర్తించిన ఆభ్యాసం ఉండో లేదో? చెవులు విసురుతూ, తొండం ఆడిస్తూ, మోటు చేతులను తిప్పతూ, స్తంభాలవలె ఉన్న ఆ కార్ణవ కిరుగజ్జల సరాలు కట్టుకొని నాట్యరంగ మెక్కినాడు గణపతి. అందరికీ పాటలో నగవు; ముఖంలో బిగువు. గణపతి కోపశాపాలకు పోల్చడరాదని నగవును విగ్రహిస్తూ కొనూర్చున్నాడు. వాద్యసూష ప్రారంభమయినది. రుంబురునారదులు పాడినారు.

మహాదేవుడు పార్వతీవైపు తిరిగి నెమ్మదిగా “ఏనికెండుకు గంతులు వేయవలసే ఆశ పుట్టినదిప్పుడు ఈ మహాకాయంతో?” అనినాడు. పార్వతికి కొంచెం కోపం వచ్చినట్టు కనిపించినది. పిల్లవాళ్లు సంతోషంతో గంతులు వేయరాదా ఏమిటి?” అని ప్రశ్నించినది. శివుడు తాను ఆడిగినది రప్పయినదని తెలుసుకొని ఊరకే ఉండిపోయినాడు. గజాననుడు, తాండవం మొదలుపెట్టినాడు. గజాననుని తాండవానికి సృటిక శిలాపీఠం అదిగినది. భూమి కంపించినది. సున్నని

శిలాపీఠంపై ఒక్కసారి గణపతి కాలుజారింది. ధమ్మని కింద పడి నాడు. భయావృత్తమైన సభలో ఎవరూ నవ్వలేదు. శివుడుమాత్రం నవ్వి నాడు. ఆ నవ్వు గణపతికి వినిపించినది. పార్వతి పలివైపు చూచినది. శివునికి ఆప్పుడు తాను నవ్వకుండా ఉండవలసిందని తోచినది. గణపతికి కోపం వచ్చినది. “నా నాట్యం నాకు సంతోషమిస్తే చాలు, ఇతరులు కోపం వచ్చినది.” అనుకుంటూ లేచిపోయి, దేవాలయం చూచి మెచ్చుకొనక్కరలేదు.” అనుకుంటూ లేచిపోయి, దేవాలయం దక్షిణ ద్వారంలో ఒక పక్కన తన సంతోషంకోసమే నాట్యం చేస్తూ నిలుచున్నాడు.

అనంతరం గంధర్వులూ, వారి పత్నులూ బృందనాట్యం చేసినారు. అప్పుడు పట్టణవాసులందరూ ఆలయం లోపలికివచ్చి నడుస్తున్న నర్తనాలను చూస్తున్నారు. అప్పాజీవారు సుఖాననంలో కూర్చుని తిలకిస్తున్నారు.

ఈ దేవలోకంవారి నర్తనాలు ముగిసిన తర్వాత ఇద్దరు గంధర్వు కన్యలు నా ఆక్కయ్యను నాట్యరంగానికి పిలిచినారు. నీవు ఎరుట ఉన్న త్రిమూర్తులకు, వారి దేవేరులకు, చుట్టూ ఉన్న దేవీ దేవులందరికీ, అప్పాజీవారికి భక్తి వినయాలతో నమస్కరించి ఆనందనర్తనం చేయ నారంభించినావు. చిన్నక్కయ్య పిదప పలికిస్తున్నది. రంభార్యశ్యాది దేవాంగనలు, దేవవరులు నీ నృత్యానికి అబ్బురపడినారు. బహుశః ఈర్ష్య పడినా ఎక్కువమీ కాదు. సర్వస్వవీణేవి “మనకూతురిమే.” అన్నది బ్రహ్మలో. ధర్మేశుడు “నా కుమార్తె ఈమే.” అనినాడు పార్వతిలో. “లక్ష్మీ, ఈమే మన వేలాపురి బిడ్డకదూ?” అనినాడు చెలువ నారాయణాడు మహాలక్ష్మిలో.

“బరే! బరే! నాట్యము ఈమెకోసమే పుట్టినది.” అనినారు ఆక్క డున్న కుంబరులు, నారులు. శచీపతి “ఈనర్తనంచూచి నేర్చుకోండి.” అన్నట్లు రంభార్యకి తిలోత్తమలవైపు చూచినాడు. “నర్తనం గంధర్వు బద్ధి, దేవలోకపు సాత్తు” అనేది అబద్ధమయినది ఆక్కయ్య, ఆనాడు నివల్ల. ఆక్కయ్య, నీవాకూమారు చెలువకేశవునిముందు నృత్యం చేసిన దానికన్నా నేడు ఎక్కువగా నృత్యం చేసినావు. నీనృత్యం ఆగగానే

అందరూ సంతోషచూచకంగా నినాదాలు, కరతాళ ధ్వనులూ చేసినారు. లక్ష్మీ, సరస్వతి, పార్వతి లేచివచ్చి నిన్ను గట్టిగా కాగిలించుకున్నారు. నీవు వారందరికీ చేతులు జోడించినావు. వారు ఆశీర్వదించినారు.

ఇదంతా జరిగినమీదట దేవాలయంలో ఉన్నవారందరూ అదృశ్యులయినారు. నీవాక్కతెచ్చే నర్తన శిలాపీఠంపై నిలుచున్నావు. నన్ను చూచి “చాల ఆలసటగా ఉంది నాకు.” అన్నావు. నేను నిన్ను పిలుచుకొని, నూర్యాలయం తలుపు తెరచి “అక్కయ్యా, నీ విక్కడే విశ్రమించు.” అన్నాను. నీవు సూర్యనారాయణ భగవానుని పాదాలమీద తల ఆనించి పవ్వలించినావు; వెంటనే నిద్రపోయినావు. నీ నిద్రకు ఎవరూ భంగం కలిగించరాదని నేను తలుపులాగి చూసుకొని, వెలుపలికి వచ్చినాను.

* * * * *

శాంతల తాను కూర్చున్న ఆసనం వదిలివచ్చి, కుమారునితల నిమురుతూ, ముఖం ఎత్తి చూచి, “తమ్ముడూ, ఇది తప్పు, ఇది తప్పు సుమా! ఇదంతా నీకు ఆక్కయ్యపై ఉండే అతిశయప్రీతి పరిభ్రమం. ఇంత గాఢమైన ప్రీతిని పెంచుకోరాదు. ముందుముందు దుఃఖానికి కారణం కావచ్చు. “అతిసర్వత్ర వర్ణయేత్!” అని విజ్ఞులు చెప్పడం తెలియనివాడివా? నామీద నీకున్న ప్రీత్యతిశయమే ఈ సృష్టానికి కారణం.” అన్నది.

“అక్కయ్యా, నీవింకా పూర్తిగా వివసేలేదు.” అంటూ కుమారుని ధృష్టుచలవరించడం కొనసాగించినాడు.

* * * * *

వెలుపలికివచ్చి చూతును గదా, ఆలయం లోపలన్న పట్టణవాసులందరూ ఇప్పుడు వెలుపల ఉన్నారు. దేవాలయమింకా చంద్రచుంబిగానే ఉన్నది. సింహ శార్దూలాలు రెండవగడిలోను, ఏనుగులు మొదటిగడిలోను వెనుకటిలాగే ప్రదక్షిణం చేస్తున్నవి. జనమంతా ఈ మహాదృశ్యాన్ని భయవిశ్మయాలతో చూస్తున్నారు.” ఏమి ఈ అద్భుతం! ఏమి ఈ మాయ! మనం భూమిమీదే ఉన్నామా? అధవా ఇంకే

లోకానికైనా సజీవంగా తీసుకొని పోవడినామా? ఈ విషయవర్ధన కాంతలల పుణ్యం ఎలాటిది? తపస్సు ఎలాటిది? స్వర్గాన్నే భూమికి దింపుతున్న ఈమహానుభావుడు విశ్వామిత్రునికంటే తపోమహిమాన్వితుడు. కాంతలచేతి ఆననూయాయంధతులవలె పతివ్రత, తపస్వీని, ఇలాటివారు కోరితే నందులరాక ఉంటాయా? తప్పక వస్తాయి. అథవా, ఇక్కడే ఉద్భవించినా ఉద్భవించవచ్చు.” అని జనులందరూ నందుల ఆగమనాన్నా ఉద్భవాన్నో నిరీక్షిస్తూ, మేరువర్వతంవలె స్వర్ణమయమయిన చేవాలయాన్ని గెప్పవేయక చూస్తూ నిలుచున్నారు.

అప్పుడు ఆర్ధరాత్రి గడచి జాము పొద్దయినది. కాంతలయిన ప్రజల దృష్టి ఇప్పుడు రంధ్రపాత్ర (ఘటికానిర్ణయపాత్ర) పై పడినది. “ఎంత పొద్దంది? మహారాత్తం వేళకింకా ఎంత పొద్దంది!” అని ఒకరినొకరు ప్రశ్నిస్తూ, “సూర్యోదయాది ఒక గడియకు ప్రతిష్ఠాపనా మహారాత్తం. ఇంకా ఏడు గడియల కాలం వ్యవధి ఉన్నది.” అని ఒకరి కొకరు సమాధానం చెప్పుకుంటూ, సమయం ప్రరీక్షిస్తూ నిలుచున్నారు.

అప్పాజీవారు స్నానంచేసి, ధాతమకూలాలు ధరియించి, వైఖానసులు, సిద్ధాంతులు, పురోహితులు వెంట నడువగా, భక్తితో చేతులు జోడించుకొని, మహాదేవుని స్మరిస్తూ దేవాలయానికి నడచివచ్చినారు. లోపలికి వచ్చిన వెంటనే ఈ మహాద్భుతం చూచినారు. “కలగంటున్నానా!” అని భ్రమతో కళ్లు ములుముకొని చూచినారు. వెలుపల ఆవరణలో ఉన్న ఒక శిలాసోపానంపై కూర్చున్నారు. “ఉపవాస వ్రతంలో పిత్తోద్రేకం, చిత్తభ్రమం, దృష్టి వైపరీత్యం ఆయి వుండవచ్చుననుకున్నారు. తమలోపాలు వచ్చినవారంతా, అక్కడ గుమిగూడినవారంతా వెరనుపడి నిలువునా కలగితో, తెరచిన నోటితో దేవాలయాన్ని చూడడం పరికించి, ‘ఇది చిత్తభ్రమతో, దృష్టి వైపరీత్యంతో కలిగినదికాదు, అంతా మహాదేవుని సంతోషం.’ అంటూ, ఈ మహాద్భుత దృశ్యాన్ని కళ్లు తెరచి చూస్తూ కూర్చున్నారు. అప్పాజీవారికి అవర్ణనీయమైన మనస్సేర్పి వీర్చుడినది. తమ రెండు చేతులలోను ముఖం మూసుకొన్నారు. దుఃఖాశ్రువు, ఆనందబాష్పం ఏకధారగా కరిసినవి. అప్పాజీవారి హృద

యంలో ఏకకాలంలో ఇంత సుఖం, ఇంత కష్టం ఎందుకు మిళితమైనవో తెలుసుకొనడం సాధ్యంకాదు. “యకశ్చిత్ మానవుణ్ణయిన నాపై వైషం ఇంత కృపచూపవలెనా? అతని నేవకుట్టి నేను, నేనే చేయవలసిన పనిని వైషంపై మోపినాను. అయినప్పటికీ, దయామయుడు నా ఉద్ధారం కోసం చాసట అయినాడుకదా!” అని వారికి దుఃఖం కలిగి ఉండవచ్చు. వైవాలు పెక్కుని తెల్లిన తమ మనస్సుల వైషమెక్కుటే, రూపాలు పెక్కు అని భాసింపజేసి, సంతయం పోగొట్టి, కరుణించిన భగవంతునికి తమ అత్యార్పణతో కలిగిన సుఖరూపమయిన బాహ్యుబయలునా కావచ్చు.

ఆర్ధరాత్రి గడిచి పది గడియలయినవి. పూర్వాకాశంలో కొంచెం అరుణచ్ఛాయ ఉదయించినది. అప్పుడు భూమిపై పిడుగుపడినట్టా మహా శబ్దమయినది. ధర కంపించినది. అందరం పూర్వదిశ నే చూచినాము. “ఉల్కాపాతమయినదా! భూమి ఎందుకు కంపించినది?” అని అందరూ భయపడినారు. కొందరినినారు: “పూర్వాకాశం మేఘచ్ఛాదితమైంది. పెద్దవర్షం కురవవచ్చును.” అని ‘మేఘచ్ఛాదితమయితే అరుణచ్ఛాయ ఏమిటి?’ అని కొందరు వాదించినారు.

అప్పాజీవారి హృదయం ఇప్పుడు నిర్భీకమయినది. అప్పాజీవారు దగ్గర నిలుచున్న ఆగమికులను చూచి, “ఇప్పుడు పొద్దెంత?” అని ప్రశ్నించినారు. ఆగమికులు పశ్చిమాకాశంలో దిగుతున్న చంద్రమండలం చూచి, త్రివిజానికి, చంద్రమండలానికి గల అంతరం పరిశీలించి, “ప్రభూ, ఆర్ధరాత్రి గడచి ఒక జాముయినది.” అనినారు. “ఇంత త్వరగా సూర్యోదయమా? ఆగమిక మహాశయులారా, పొద్దును బాగా పరిశీలించినారా?” అనినారు ప్రభువులు. ఆగమికులు మరొకమారు నిదానంగా గమనించి, తర్వాత రంధ్ర పాత్రనూ పరిశీలించి, “ఇంకా రెండు, రెండున్నర గడియ హెచ్చు ఉండవచ్చు ప్రభూ,” అని మనవి చేసుకొనినారు.

అప్పాజీవారు పూర్వదిక్కును మరల చూచినారు. అరుణచ్ఛాయ ఉన్నది. ఎంత పొద్దు చూచినా, సూర్యమండలపు అంచులే కనిపించలేదు;

పక్షుల కలకలారవమూ వినిపించలేదు. “ఇదేమిటి ఆశ్చర్యం! ఆక్కడ నూర్యోదయ సమయమయితే, ఇటు ఇక్కడ చతుర్దశి చంద్రుడు ఆస్త మించవలెగదా! చంద్రమండలం అస్తమించవలె నంటే ఇంకా దాదాపు ఒకసామంత వ్యవధి ఉన్నదికదా!” అనుకుని, అప్పాజీవారు రంధ్రపాత్ర కావలివానిని పిలిపించి, వాడు హోర హోరకూ గుర్తులుపెట్టే ఫలకం తెప్పించి చూచినారు. అర్ధరాత్రిని నూచించే పెద్ద బిందువు తర్వాత, ఆ పలకమీద మూడు చిన్నచుక్కలు సున్నంతో గుర్తు చేసి ఉన్నవి. ఆగమికులు చెప్పినకాలం సరిగానే ఉన్నది. అప్పుడు అప్పాజీవారికి మరింత ఆశ్చర్యమయినది. పూర్వదిక్కునే చూస్తూ కూర్చున్నారు. జన మంతా, రెప్పలుచేసే అంతలోపల ఇంకేమాత్రస్యం లేకుండా కన్నులను తప్పి పోతుండో, అని భావించి రెప్పకేయక పూర్వకాశం చూస్తున్నారు.

అప్పాజీవారు ఒకమారు చంద్రమండలాన్ని, ఒకమారు పూర్వ దిగంతాన్ని, ఒకమారు రంధ్రపాత్రనూ చూస్తూ కూర్చున్నారు. రంధ్ర పాత్రలోని నీరంతా కింద ఉన్న పాత్రలోకి బొట్టుబొట్టుగా ప్రవించినది. ఒక హోరాకాలం గడచినది. కావలివాడు ఆ త్తణమే పైపాత్రను నీటితో నింపి, పలకమీద సున్నంతో మూడుచుక్కల జతకు మరొక చుక్కను చేర్చినాడు.

మాకన్నులు, జనుల కన్నులు నంది మంటపాలమీద ఉన్నవి. ‘నందులు ఇప్పుడో, ఇక స్వల్పకాలానికో ఇక్కడే ఉద్భవిస్తాయి.’ అని అంటూ జనులు రెప్పపాటు మాని చూస్తున్నారు. చూస్తున్నకొద్దీ జనుల ఉత్సాహం, నమ్మిక, ఆతురత పెరుగుతూనే పోయినవి. పూర్వపు బంగారు కాంతి ఇంకింలే మోచిన్నది. పశ్చిమాకాశంలో చంద్రమండలం మెల్ల మెల్లగా కిందికి దిగుతున్నది. ఇక రెండు గడియాలలో చంద్రాస్తమయం కావచ్చునని తోచినది.

అప్పుడు పూర్వదిక్కులో, ఎక్కడో చాల దూరంలో, పర్వత శిఖరంనుంచి బండలు దొర్లినట్టు శబ్దమయినది. అందరూ పూర్వదిక్కునే చూడ దొడగినారు. ఈ శబ్దం రానురాను ఎక్కువయినది. కొంతసేపటికి ఈ సవ్వడి ఇంకా స్పష్టమయినది.

ముప్పై నలభై వేలమంది జనమున్న ఇక్కడ నిశ్శబ్దం, నీరవం. భయాశ్చర్యాలతో అందరి హృదయాలూ అగిపోవు గదా!—అన్నంత నిశ్శబ్దం. అప్పుడు రాజధాని పూర్వభాగపు కావలివారిద్దరు ప్రభువులద ‘జయ జయకారాలు’ పెడుతూ, వెదుక్కుంటూ, ఒకే ఊపిరితో పరుగెత్తి పరుగెత్తి ఇక్కడికి వచ్చినారు. జనం వారిని అప్పాజీవారి సన్నిధికి తీసు కొని వచ్చినారు. కావలివారి ముఖాలు ఆయాసంతో, భయంతో, వివర్ణ మయినవి. ఇద్దరూ అప్పాజీవారి సాదాలపై పడి, వణకుతూ, నోట మాట రాక నత్తిలో నంగి నంగిగా, “జేవ, నందులు! రాలినందులు నడిచి వస్తున్నవి. అవి ప్రాణంలో ఉన్నవి. బంగారు కాంతివలె ప్రకాశిస్తున్నది వాటి శరీరం!.....అక్కడ కనిపించే బంగారుకాంతి ఆ నందుల జేవా కాంతే! జేవా, వాటి కన్నులు జ్యోతులవలె ప్రకాశిస్తున్నాయి. మేము చూచి వచ్చిన దానిని మనవి చేసుకుంటున్నాము. జేవజేవా, ఇది కల్లకాను. కల్లయితే మా తిలలే ఇచ్చేము. ఏమీ ఆశ్చర్యం! ఏమీ ఆశ్చర్యం! రాలి నందులు ప్రాణాలలో లేచి నడిచి వస్తున్నవి! భగవాన్ బాహుబల స్వామి, ఆవిరాద్రూప శిలాప్రతిమ! ఆ మహా పురుషాకారం! ఆ స్వామే సజీవుడై నందులను తొలుకొని వస్తున్నాడు. కావలి కోటకొమ్మమీద నిలిచిన మేము దీనిని కండ్లార చూచినాము. రతత్తణమే పరుగెత్తివచ్చి జేవరవారికి మనవి చేసుకొనినాము. శిలాకృతులన్నీ సజీవమయితే, ఇది ఎలాటి కాలం? మాకు చాల భయంగా ఉంది. కాపాడవలె.” అని మనవి చేసుకొన్నారు.

అప్పాజీవారు ఇలాగున అనినారు : “దీనికి భయపడ వలసినదిలేదు. అందరు జేవతలు నేడు మనపై దయదలచినారు.” ఇలాగు అంటుండగా అప్పాజీవారి రొమ్ము ఉప్పొంగినది; ముఖం వికసించినది; కన్నులలో ఆపూర్వకాంతి శోభించినది. అనందబాష్పాలు ధారగట్టినవి. వారు తమ మెడలోని, రెండు రత్నహారాలను తీసి, వంగి నిలబడిన ఆ కావలివారి తలలపై ఉంచి, “ఇలాటి దృశ్యాన్ని అందరికంటే ముందే చూచిన మీరే మాకంటే భాగ్యశాలులు. పోయి, ఈ సంతోషవార్తను అందరికీ తెలు పండి. నందులు ప్రాణాలు కలిగి, నడిచి వస్తున్నవని తెలుపండి. భగవాన్

బాహుబలిస్వామి వాటిని తోలుకొని వస్తున్నారని తెలుపండి." అని మహాత్మాహంతో వెలవిచ్చినారు.

జనానికి ఈ సంగతి తెలిసినది; వారి ఉత్సాహానికి మిలిలేనట్లయినది. దాదాపు ఒక క్రోశమాత్ర దూరంలో భగవాన్ బాహుబలి, శ్రవణ భుగోళ గొమ్మపై స్వామి నందులను పిలుచుకొని వస్తున్నాడు. మహాత్మా శిలామూర్తి అయిన బాహుబలిస్వామి పన్నెండు పురుష ప్రమాణపు సజీవ సౌమ్య పురుషుడయ్యాడు. ఆ గొమ్మటుని ఒక్కొక్క ఆడుగుకూ భూమి కంపించినది. పాదరేలానికి చిక్కిన రేరులతాడులు పిండిపిండి అయినవి. నేలమట్టంనుంచి అహంకార దర్పాలవలె లేచి నిలబడిన రాలి బండలు బాహుబలి పదాభూతానికి భూమిలోకి దిగబడి పోయినవి. నందుల శరీరం మెరుగుపెట్టిన బంగారంవలె ప్రకాశించినది. వాటి మెడలో, దేహంపైన, కటిపార్శ్వంలోను ఉన్న చిరుగజ్జె విరుగజ్జెల, చిరుగంట విరుగంటల, కటిఘంటా గళఘంటల సునాదం ఆ కాననమంతా నిండినది.

నందులు వేగంతో వస్తున్నవి. నేను, అప్పాజీవారు, చిన్నక్కయ్య హాయిసరేశ్వరినికోసం కొత్తగా చేయించిన ఉన్నతమైన రథాన్ని ఎక్కి చూచినాము. ఆదృశ్యం మాకు బ్రహ్మానందం కలిగించినది.

జనాల ఆనందోత్సాహాలకు మిలి కనిపించలేదు. వస్తున్న నందుల నోటికి అందజేయడానికని నూరారు గెలల అరటిపళ్లు నరికి తెప్పించి, ఒలిపించి పెట్టినారు. విత్తులు విడిపించిన పనసతోనలను బుట్టలు బుట్టలుగా రప్పించినారు. వందలకొలది లెంకాయలను తెప్పించి, కొట్టి చిప్ప తొల గించి కొబ్బెర ముక్కలు ముక్కలుచేసి పెట్టినారు. జెల్లపుముద్దలు బుట్టలో తెప్పించి పొడిచేసి, పండ్లుకొబ్బెర తేనెకలిపి రెండు కొబ్బెరల నిండ సిద్ధంగా ఉంచినారు. ఇక రెండు కొబ్బెరలలో శీతలోదకం నింపి పెట్టినారు. భగవాన్ బాహుబలిస్వామికి; పుష్పాభిషేకం చేయడానికి దేవాలయ మహాద్వారం పైన సుగంధపుష్పాలను రాశిరాశిగా నేకరించినారు. జనుల ఈ ఆనందంచూచి అప్పాజీవారికి హృదయం పొంగులుపాడెనది.

నందులు, బాహుబలిస్వామి ఇక ఆర్థక్రోశదూరంలో ఉన్నారన్న పృథు నిలచిపోయినట్లయినది. జనులన్నారూ: “ప్రతిష్ఠా సమయం మోక్ష యానంతరం గడియకుదా! ఆవేళకు వస్తేనరి అని నిలిచినారేమో!” అని. నేనూ, చిన్నక్కయ్య మరల రథమెక్కి చూచినాము. బాహుబలి స్వామి కదలక నిలిచిపోయాడు. నందులు నిలబడిపోయినవి. “జనులన్నమాట నిజంకావచ్చు. సమయానికి సరిగా భగవంతుడు నందులను పిలుచుకొని వస్తాడు.” అని నేను చిన్నక్కయ్యతో అన్నాను. “నీమాటే నిజంకానీ!” అన్నది చిన్నక్కయ్య. అప్పుడు అక్కడున్న వారందరికీ, మాకూ ఒక విచిత్రానుభవం కలిగినది. గాలి స్తంభించిపోయినది. అంత వరకు హితంగా వీస్తున్న చల్లనిగాలి రేటాలున నిలిచిపోయినట్లయినది. వృక్షాలలో ఆకులుకూడ అల్లలలాడడం నిలిచిపోయినది. దేవాలయ బహిః కుడ్యంలోని వెలుపలివైపు గడులలో ప్రదక్షిణంచేస్తున్న ఏనుగులు, సింహాలు, రురగ ఖగమృగాలు, దేవతలు, నాట్యంచేస్తున్న గంధర్వ గిగా సినులు, వాద్యనిపుణులు, సైనికులు, అలిరథ మహారథులు - అందరూ కదలక మెడలక అక్కడక్కడే అట్లట్లే నిలిచిపోయినారు; నిలిచిపోయినారు. “ఈ భీకర సన్నివేశం హఠాత్తుగా సంభవించినదెందుకు? ఇదేమిటి? ఏమిటి కారణం?” అని ప్రజలు ఒకరినొకరు పృచ్చించినారు.

అప్పాజీవారు “ఇదెందుకు ఇలాగవుతున్నది? నందులు రేటాలున నిలబడిపోయిన దెందుకు? ఒకవేళ జనం అనుకొంటున్నట్టు ఇంకా ప్రతిష్ఠా పన సమయం కాలేదనేనా? దేవాలయ బహిఃకుడ్య గడులలో ప్రదక్షిణం చేస్తున్న ఏనుగులు వ్యాఖులు, ఇతర మృగ పక్షి సంకలాలు ఎందుకు అగిపోయినవి? యక్షులూ గంధర్వులూ, దేవతలూ, ఎందుకీలాగు నందులు నిలిచిన వెంటనే నిశ్చలంగా నిలబడిపోయినారు? భగవాన్ బాహుబలి ఎందుకు నిలబడిపోయాడు?” అని కలవరపడినారు.

రంధ్రపాత్రలోని నీరు మరొకమారు స్రవించిపోయినది. రంధ్రపాత్ర రక్షకుడు మరల పాత్రను నింపిపెట్టినాడు. పలకమీద మరొక చిన్న చుక్కపెట్టినాడు గుర్తుగా. “ఒక జాము గడచి ఐదుగడియల కాల మయినది. ఇక మూడున్నర గడియలుగదా మిగిలినవి. ఆవేళకు నందులు

వచ్చిరవడేగాదా!" అనినారు జనం. అప్పాజీవారి మనసులో ఏదో కల వరం బయలుదేరినది. పూర్వదిక్కు చూచినారు. రంగ్రహారానా చూచినారు. పశ్చిమదిక్కు చూచినారు. అసంతరం మహాచేపుని ధాన్యం చేస్తూ కూర్చున్నారు. గాలి అలికిడే లేనట్లు కనిపించినది. ఊపిరాడడం కూడా కష్టమయ్యేట్లు అందరికీ అనుభవమయినది. నాల్గైదు ఉచ్చాస్వస నిశ్వాసల తర్వాత ఒకమారు పెద్దగా ఊపిరి తీసుకోవలసి వచ్చినది. ఎందుకొకపుడున్నదని ఎవరికీ తెలియలేదు. ఉత్సాహంతో ఉన్న జనుల మనసులలో ఇప్పుడు భీతి ఏర్పడుతూ వచ్చినది.

ఈ శోచనీయ స్థితిలో మరొకమారు రంగ్రహార వట్టిదయినది. కావలివారు మరల నింపి, పలకమీద మరొకచుక్క పెట్టినాడు. ఇప్పుడు అర్థరాత్రి తర్వాత రెండు జాములయినవి. పూర్వదిక్కు కంబాయమాత్రం అట్లే ఉన్నది. పశ్చిమాకాశంలో చంద్రమండలం ఉన్న స్థలంలోనే ఉంది. నందులు నిలిచినచోటే నిలబడినవి. భగవాన్ బాహుబలి నిలబడిన స్థలంనుంచి కదలలేదు.

రానురాను మాకందరికీ ఊపిరి ఆడడం ఇంకా కష్టమయినది. ఎంత లాగుకున్నా, గాలి చాలకపోయినది. ఉబ్బుసవ్యాధి వచ్చినవారివలె అయినాము. అప్పాజీవారి సమీపంలో నిలబడిన చిన్నక్కయ్య ఆవస్థ అయితే చాల ఘోరమయినది. అప్పాజీవారు మొదలే న్రతనియమాలతో, ఉపవాసాలతో శక్తి తగ్గి ఉన్నారు. ఇప్పుడు ఊపిరాడడానికికూడా వారు కష్టపడుతూ ఉండడం ముఖభావంనుంచి వ్యక్తమయినది. అప్పాజీవారు ఆపుకు మెడ యెత్తి దగ్గర నిలబడిన ఆగమికులను చూచి "భట్టులవాహూ, ఇప్పుడెంత పొడ్యునది?" అని ప్రశ్నించినారు. సమాధానం చెప్పడానికి వారికి చాల కష్టమయినది. రంగ్రహార లెక్కప్రకారం అప్పుడు అర్థరాత్రి గడచి, రెండు జాములయిపోయినవి. ఆవేశప నూర్యోదయం చక్కగా కావలసినది. ఆగమికులు "అర్థరాత్రి గడచి రెండుజాములు ఉండదు, ప్రభూ." అనినారు.

అప్పాజీవారికి దిక్కుతోచనట్లయినది. ఆగమికులకు రంగ్రహార పలకమీది చుక్కలను ఎంచి చూపినారు. ఆగమికులు "ఒక చుక్కచేయి

తప్పి హెచ్చుగా పడి ఉండవచ్చును ప్రభూ." అనినారు. ఆగమికులన్న మాటను అప్పాజీవారు ఆ విచిత్ర పరిస్థితిలో నమ్మ సాధ్యంకాలేదు; నమ్మకుండా ఉండడానికి సాధ్యంకాలేదు. ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలాల స్వర్గ నదుస్తున్నట్లు కనిపించినది. చుట్టూ నిలబడిన జనమంతా గాలిలోనూ నోరు తెరుచుకొని, విపర్లులయి నిలబడి ఉండడం, రమ స్థి ఆలూన నే అయి ఉండడం చూచి వ్యభవదీనారు. ఈఘోర పరిస్థితిలో మరొకమారు రంగ్రహార వట్టిదయినది. కావలివారు మరొకమారు పాత్రను నింపిపెట్టి మరొక చుక్క గుర్తు పెట్టినాడు.

అప్పాజీవారు, ఆగమికులూ, సిద్ధాంతులూ—అందరూ పూర్వా కాశం చూచినారు. మార్గమండలం కూడా కనిపించలేదు. పశ్చిమంలో చంద్రుడు ఒక్క గీతంతోకూడా కిందికి దిగలేదు.

రంగ్రహార లెక్క ప్రకారం అప్పుడు మహానక్షత్రాలం ముగిసే పోయినది. నేను మరొకమారు ఎంతో శ్రమపడి తేరెక్క చూచినాను. నందులూ కదలలేదు; బాహుబలిస్వామి కదలలేదు. జనమంతా నిశ్చక్తలయి, తేజోహీనులయి నీటినుంచి గట్టుకు విసరిన చేపవలె గాలిలోనూ నోరు తెరుస్తూ నిలుచున్నచోటే గుంపులు గుంపులుగా కూలబడినారు. గుడ్డతో విసురుకున్నా గాలిలేదు.

అప్పాజీవారు అప్పుడు వైఊపిరి విడుస్తూ, "సిద్ధాంతులవాళ్లూ, మీరు చెప్పండి, ఇప్పుడెంత సమయం?" అని ప్రశ్నించినారు. ఎండి పోయిన వారి గొంతు, నాలుక ఇప్పుడు వీడచ గట్టుకుని పోయినవి. "ప్రభూ, ఇట్టి ఆశ్చర్యకరమైన సన్నివేశం ముందు ఏకాలంలోను అయినట్లు వినము; కనము. కాలమే కల్లో, మా కన్నులే కల్లో! చెప్పలేము." అని వారనినారు. కూర్చున్న జనమంతా ఇప్పుడు పడుకొన్నారు. కూర్చొన్న డానికి కూడా వారికి శక్తి లేక పోయినది. హృదయం ఇక నిలిచిపోయే కాలం వచ్చినది.

ఏ తప్తుతోనో, ఏదోషంతోనో, ఎవరి ద్రోహంతోనో ఇలాగు కావచ్చునని భావించి అప్పాజీవారు తమపరంగాను, జనులందరి పరంగాను

భగవంతునికే మొరపెట్టకున్నారు. “కృపమాపిన దైవం ఇట్లెందుకు చేయి వదలివది? ఎవరివల్ల ఏమి అవరాధమయినది?” అని వారి మనస్సు దుఃఖించినది. అప్పుడు వారి మనస్సుకు దైవమే సూచించినదన్నట్లు గొంతెత్తి చిన్నక్కయ్యను చూచినారు. చిన్నక్కయ్య ఆకాశంవైపు ముఖమెత్తి, లేని గాలిని లాగుకొనడానికి యత్నించినది. అప్పాజీవారు “లక్ష్మీ, మీ ఆక్కయ్య ఎక్కడ?” అని అడిగినారు. లక్ష్మీ రొప్పతూ రొప్పతూ “దేవ మధ్యరాత్రికి ఒక జాము మొదలు ఆక్కయ్యను చూచినాను; ఆమీదట చూడలేదు,” అనినది. అప్పాజీవారు చూచిరండని సేవకులను నగరుకు తరిమినారు. “వాసంతికాదేవి ఆలయంలో, పుట్టింటిలో, శారదాలయంలో అన్నిచోట్ల వెదికి పిలుచుకొనిరండి, బేగి పిలుచుకొని రండి,” అని ఆనతిచ్చినారు. సేవకులు అన్నిచోట్ల వెదికి ప్రయోజనంలేక తిరిగివచ్చి నిన్నుంచేసినారు. నగరు దాసీలు వచ్చి “బియ్యం, దేవిగారు అంతఃపురంలోలేరు. వారు ఈరాత్రి పక్కమీద పడుకోనేలేరు,” అని మనవి చేసుకొనినారు. “ఇంటికి రాలేదు,” అని మాచికి బెట్టె తెలిపినారు. అప్పాజీవారు దిక్కుతెలియక పిచ్చివారివలె అయినారు. చుట్టూ వ్యాపించిన పొరులూ, పిల్లలూ, స్త్రీలు ఊపిరికోసం కష్టపడుతుండడం చూడలేక “జీవోవా, ఇదేమి ఘోరం!” అని కండ్లు మూసుకొనినారు. అప్పుడు చిన్నక్కయ్య నెమ్మది నెమ్మదిగా నేలపై దొర్లివస్తున్నట్లు నేనున్న చోటికి వచ్చినది. నాస్థితికాడ అందరవలెనే ఉండినది. కిందపడిన పుల్లను కూడ పైకియెత్తి తీసుకొనే శక్తిలేదప్పుడు నాకు. రథనక్రం ఆమకుని నిలబడినాను. చిన్నక్కయ్య ఏలాగుననో నాదగ్గరికి వచ్చి అతిదుఃఖంతో, బాధతో “ఆక్కయ్య ఎక్కడ? అప్పాజీవారు చాల కాలతరులై ఉన్నారు. అన్నిచోట్ల వెదికించినారు. చిక్కలేదు,” అని చెప్పి ఏడ్చినది.

వీరందరూ ఎందుకీలాగు దుఃఖపడుతున్నారని నాకూ చాల అడైత్యం కలిగినది. నేను చిన్నక్కయ్య చేయిపట్టుకొని నెమ్మదిగా సూర్యాలయం వద్దకు వెళ్ళినాను. సూర్యాలయం తలుపు నేను మూసినట్లే ఉంది. తలుపులను ఎవరూ తెరవలేదు. “ఆక్కయ్య ఒకచేత ఇంకా నిద్రిస్తూ ఉండవచ్చు. నిద్రాభంగంకావచ్చు,” అని తలుపు నెమ్మదిగా

తెరచినాను. ఆలయంలో సూర్యదేవుని ముందున్న ఆఖండదీపం జాజ్వల్య మానంగా వెలుగుతున్నది. ఆలయంలో స్వచ్ఛమైన వాతావరణం వ్యాపించినది. అక్కడ మాత్రం గాలి ఆడుతున్నది. ఆక్కయ్య సూర్యదేవుని సాదపద్యాలపై, తలపెట్టి తల్లి ఒడిలోని పిల్లవలె సుఖంగా నిద్రిస్తున్నది. గుడిలోపలికి వచ్చిన చిన్నక్కయ్యకు ఇప్పుడు ఊపిరి ఆడినది. నాకూ పోయిన ప్రాణం వచ్చినట్లయినది. “ఆక్కయ్య!” అని గట్టిగా ఆరుస్తూ, నిన్ను కాగిలించుకొంది చిన్నక్కయ్య. నీవు భయపడి వెంటనే లేచి కూర్చున్నావు. నీవు మమ్ముల్ను చూచి “ఎందుకు లక్ష్మీ, ఏమైనది? ఏమైనది?” అని భయపడి అడిగినావు. చిన్నక్కయ్య అన్నది: “లేచిరా, ఆక్కయ్య. వేగిరంరా. నీవు వేగిరం వస్తే నలభైవేల ప్రాణులు దక్కుతాయి,” అని. ఆమాటలువిని నీవు తటాలునలేచి, చిన్నక్కయ్యతోపాటు పరిగెత్తినావు. చిన్నక్కయ్యకు ఇంతలో వైతస్యం వచ్చినది. ఊపిరి లీసుకొనడం సులభమయినది. నాకూ అలాగే అయినది.

నీవు, చిన్నక్కయ్య అప్పాజీవారున్న చోటికి వెళ్ళినారు. ఆక్షణమే అప్పాజీవారికి ఊపిరి లీసుకొనడం సులభమయినది. ఎక్కడో అణగిపోయిన గాలి, నీవు సూర్యాలయం నుంచి వెలుపలికి వచ్చినప్పుడు, నీ వెంటనే వచ్చినది. నిలిచిపోయిన గాలి మరల వీచసాగినది, అక్కయ్య. ఆమకులు, తీగలు కదలాడినవి. పక్షుల అలికిడివినిపించినవి. ఒక్కేనిమిషంలో నలభైవేల ప్రాణులు వైతస్యం పొందినవి. నీవు రావడం కొంచెం ఆలస్యమయి ఉంటే, ఏమేమి అనాహూతాలయ్యేవో! దేవాలయ కుడ్య బహిః ప్రదేశపు గడులలోని ఏనుగులు, సింహాలు, గుర్రాలు, పశుపక్షులు నవ వైతస్యం పొంది, మరల ప్రదక్షిణం ప్రారంభించినవి.

మీ రిద్దరూ అప్పాజీవారికి నమస్కరించి నిలబడినారు. అప్పాజీవారు తలయెత్తి నిన్ను చూచి, కన్నులలో నీరు నిండగా, “దేవీ, ఇంత నేవు నీవు ఎక్కడున్నావు? నీకోసం ఊరంతా గాలించడమయినది. ఇంత జనం నేను ఇప్పుడు బడకడం నీవిక్కడికి రావడంవల్ల,” అనినారు. “జనులు ఎందుకీత కలతచెంది వ్యాకుల పడుతున్నారు? అందరూ ఇంతెందుకు బడలిచారు?” అనే యోచనలు నీమనస్సులో కలిగినవేమో! నీవు అప్పాజీ

వాణ్ణో “ఎందుకుదేవ, నకలచైవసన్నిధిలో నేను నాట్యమాడినప్పుడు మీరూ ఆకలిచే ఉన్నారుగదా! ఈ పట్టణవాసులు ఉన్నారుగదా! పాతాళం, భూమి, అమరావతి, అలకావతి, వైకుంఠం, కైలాసం-వీటిలోని యక్షియాక్షులూ, గంధర్వులూ, ఆప్సరసలూ, ఆప్సరులూ, దేవతలూ, దిక్పాలలూ, వారి దేవేరులూ, త్రిమూర్తులూ అక్కడ ఉన్నారుగదా! నాచెల్లెలు లక్ష్మి పిద పలికించినది. ఉమ, రమ, భారతి నన్ను తాకి ఆకీర్షించినారు. ఇదంతా మీరే చూచినారు.....అమీదట నాకు చాల ఆలసట కలిగినది. నా తమ్ముడు నన్ను పిలుచుకొనివచ్చి, సూర్యాలయంలో పడుకొని నిద్రపో.” అని చెప్పి, వాడే తలుపులు ముందుకులాగి మూసుకొని వెళ్ళినాడుగదా! ఆలసటతో మైమరచి నిద్రపోయినాను. ఇప్పుడు లక్ష్మి, నా తమ్ముడూ నన్ను మేల్కొల్పి పిలుచుకొని వచ్చినారు. నేను పడుకొన్న స్థలం తమ్మునికి తెలుసే. ఇప్పుడేమయినదిదేవా! ఇప్పుడే నగరమేర్పి, స్నానంచేసి, మడిచిస్తాను కట్టుకొని, ప్రతిష్ఠాపనసమయానికి వచ్చి చేరుతాను.” అనినావు.

అప్పుడు ఆస్పాత్రవారి కన్నులనుంచి ఆనందబాష్పాలు స్రవించినవి. “దేవీ! నీవు దొడ్డదానివి. నిస్సంశంకగా దేవాంశ సంభూతవు. భగవాన్ మూర్త్యనాయకుడుకూడ తన భక్తులొకాడై తన పాదసన్నిధిని అలసటతో నిద్రిస్తున్నది, ఆలసట తీరేవరకు నిద్రించని అని ఆగి ఉన్నట్టు లోస్తున్నది. ప్రతిష్ఠాపన సమయం సమీపిస్తున్నా నీవు మేల్కొనకపోవడంచూచి, కాలం ముందుకుపోకుండా ఆడ్డగించి ఆపినాడని లోస్తుంది. భూమి చలన వలనాలు నిలిచిపోయినవి దేవీ! దానివలన వాతావరణమే స్తబ్ధమయినది. మాకంతా ఊపిరి తీసుకొనడానికికూడ గాలిచాలకపోయినది. ఇంకెలా నీవు వచ్చినావుగనుక జనులందరూ బడికినారు; మేమూ బడికినాడు. ఇక్కడజరిగిన అద్భుతాలన్నీ ఉన్నవి. వాటిని సావకాశంగా చెబుతాము ఇప్పుడు జరిగేది నీవే చూడు.” అని ఆస్పాత్రవారు చెబుతుండగా, సిద్ధాంతులు పరగిలించి “ప్రభూ, ఆశ్చర్య మాత్రం! చలించకుండా ఆగిన చంద్రుడు చిలిస్తున్నాడు. భూమి చలిస్తున్నది. ఆదిగో చూడండి పూర్వ దిగంతంలో సూర్యమండలం మెల్లమెల్లగా వైకి ఎక్కిరావడాన్ని, పడ

మట చంద్రమండలం త్వరగా ఊతిజంపైపు దిగుతుండడాన్ని. పక్షుల కలకలం వినండి.” అని ఉత్సాహంతో ఆస్పాత్రవారికి తెలియజేస్తున్నప్పుడు, జనులు పరుగెత్తుకొనివచ్చి మహాసందోధారంతో “ప్రభూ, ప్రభూ, నందులు నడిచివస్తున్నవి. బాహుబలిస్వామి పిలుచుకొని వస్తున్నాడు” అని విన్నపం చేసినారు.

చీకటిపోయి వెలుగు వ్యాపిస్తావచ్చినది. ఆ సమయానికి నందులు నడిచివస్తున్న శబ్దం చక్కగా వినిపించినది. ఆస్పాత్రవారు మీ యిద్దరిని పిలుచుకొని తొందరగా మహాద్వారంపైపు నడిచినారు.

నందులు! అక్కయ్యా బంగారురంగు నందులు! మేరు పర్వతంవలె ఉన్నతమై, పుష్పమై సూర్యభరణభూషితమైన ఆ నందులజంట రావడాన్ని పన్నెండవ పురుషప్రమాణంలో ఉన్నా పరమ సౌమ్యుడూ, సుందరుడూ అయిన భగవాన్ బాహుబలిస్వామే వాటిని పిలిచుకొని రావడాన్ని చూచే ఆనందించవలె. అక్కయ్యా, నోటి మాటల వర్ణనకు అది అందని విషయం. జనులందరూ, “దీనికంటే పుణ్యదృశ్యం ఇక ఎక్కడిది? మన కన్నులు ఈనాటికి సార్థకమయినవి. ఇక మా కండ్లు ఇంకపోయినా మాకు దుఃఖం లేదు. చచ్చేవరకు ఈ దృశ్యాన్నే మనస్సులో నాటుకొని జీవించవచ్చు.” అని మాట్లాడుకొన్నారు.

నా ఆస్పాత్రవారి, నా అక్కయ్యల పుణ్యమెంత! రథస్సెంత! లేకపోక ఈ కలియుగంలోను సత్యయుగాలలోనే ఆసాధ్యమైన అద్భుతం జరుగుతుందా? శిల అహల్య అయినది కృతయుగంలో. ఆ యుగానికి అంతమాత్రమే ఆశ్చర్యమనిపించినది.

బాహుబలిస్వామి దేవాలయ మహాద్వారంవరకు నందులను పిలుచుకొని వచ్చినాడు. అప్పుడు ఆస్పాత్రవారు, నీలూ, చిన్నక్కయ్య, నేనూ, అక్కడ వ్యాపించిన జనమంతా, ఆనందంతో, భక్తితో చేతులు జోడించుకొని, బాహుబలిస్వామికి, నందులకూ సాగిలంపడి నమస్కరించి నాము. మహాద్వారం మైమంచి జనులు బాహుబలిస్వామికి పుష్పాలతో మస్తకాభిషేకం చేసినారు. ఆ రథపాదస్థిని మహాశేవునికోసం ఒక్కమారు

చేతులు జోడించి, నమస్కరించి, తన తపస్సైనమైన ఇంద్రగిరికి తొందరగా మరలిపోయాడు. నందులు మహాద్వారం లోపలికి నడిచివచ్చినవి. రెండు కొప్పెరలనిండ జనం నింపిపెట్టిన పంచామృతం తిని, నీరు తాగి, తమ కోసం కట్టిన మంటపాలవైపు నడచి వెళ్ళినవి. మంటపంలాక్ష ఎక్కి ప్రవేశించి, మహాదేవునికి ఆభిముఖంగా, సుఖంగా పడుకున్నవి. ఆప్పుడు పూర్వాకాశంలో ఒకపెద్ద కారుమొయిలు సూర్యబింబాన్ని పూర్తిగా కప్పినది. చీకటి ముసిరినట్టుయినది. ఆలాగు ముసిరినది ఒకే ఒక నిమిష కాలం. ఆ కారుమొయిలు తొలగిపోయినది. వెలుగువచ్చినది. నందులు రెండూ ఆప్పుడు రాళ్ళయిపోయినవి! దేవాలయం తన పూర్వస్థితికి కుంచించుకొని పోయినది. సకలమూ శిల అయి నిలిచినది. పరమేశ్వరుని ఇచ్చానుసారం మహాద్భుత మొకటి నడిచిపోయినది.

“స్నానంచేసి, కేగిరం మడి దుకూలాలు కట్టుకొనిరా!” అని అప్పాటివారు నీకు చెప్పినారు. నీవు త్వరగా జలకమాడి, మడిమిట్టులు కట్టుకొని వచ్చినావు. ఆవేళకు మహాదేవ ప్రతిష్ఠాపనకు కావలసిన సకల సన్నాహాలు అయినవి. మహాదేవుని ప్రతిష్ఠాపనోత్సవం ఆద్యురమైన విరతరథో జరిగినది.....ముగిసినది...

21

కుమారవిష్ణువు తాను చూచినకలను ఇంతవింగడించి వర్ణించి పూర్తి చేసేవేళకు కాంతల కన్నులనుంచి నీరు ధారగట్టినది. మనస్సులో దుఃఖమే అయినదో? సుఖమే అయినదో? లేక రెండూ కలిసిమెలసి వెలసినదో? కాంతల తన రెండు చేతులూ ముందుకుచాచి కన్నరల్లి కుమారుణ్ణి గాఢంగా కాగిరించుకొన్నట్టు కుమారుణ్ణి గట్టిగా కాగలింపుకొని చాల నేపు విలపించినది. “కుమార, మనకు మరల జన్మాలుంటే, ముందుజన్మలో నారెమ్మకుగా నైనా పుట్టు, లేక నాకడుపులోనన్నా పుట్టు. నేను దీనికి వ్రతం పడుతాను. మహాదేవుడు ఈ సౌభాగ్యాన్ని ముందు జన్మకు

అనుగ్రహించినీ.” అనినది. ఆ మాటలు విని కుమారునికి కన్నీరు పారివది. అతడు “అక్కయ్యా క్రేమకు రక్తసంబంధమే కావలెనా? నేను నీతోబుట్టువుకాదని ఇప్పుడు నీ ప్రతియేమైనా తగ్గినదా? లేదుకదా! ఇంకా మనకు జన్మలుంటే, ప్రతిసారి నీవేనాకు అక్కయ్యవుకా, అమ్మకా. నేను దానికై ఈ జన్మంతా తపస్సు చేస్తాను.” అనినాడు. కాంతల ఏమీ మాటలాడక తమ్ముని ముఖం చూస్తూ కూర్చున్నది. కాంత సేపటికి ప్రశ్నించింది: “ఇంత ప్రీతి ఎందుకు పెంచుకొనినావు నా తండ్రి!”

కుమారవిష్ణు:- ప్రేమ విశ్వాసాలకు స్వార్థపు స్వర్గం ఉంటే కేవలం భావ్యుండంబంగానే మిగులుతుంది. నీవు నాకు పూజనీయురాలివి, అక్కయ్యా. ఈప్రీతి కావాలని నాటి నీరుపోసి పెంచినదికాదు. ఇది తనకుతానై పుట్టి కోమలంగా పెరిగి ఎదిగినది. నీ ముఖరసితే దీనికి కారణం.”

“అతీ అయిన ప్రేమాదరాలు — సోదరభావం కానీ, గురుకిష్ట భావాలవికానీ, పతిపత్నీ భావాలవికానీ, మాతృపుత్ర భావానివికానీ, అంతంలో దుఃఖభాజనాలని వివేకులు చెప్పుతారు తమ్ముడా?”

“అక్కయ్యా, చూచిన కలను నీతోచెబితే, దానికి నీవు ఏమేమో చెబుతున్నావు గదా!”

“నేను చెబుతున్నాను, ఈ స్వప్నమంతా నీవు అక్కయ్యవై ఈలాగు పెంచుకొన్న ప్రీతి పరిణామమే.”

“అక్కయ్యా, నిర్మలమైన ప్రేమ గోపమనేటట్టుయితే, ఘనపుడు రాయలు ఉండడం మేలు; మన్నయి ఉండడం మేలు.”

“పోనీలే. ఇకమీద నిద్రరావడంలేదని లక్కలునివద్ద మాత్రం తీసుకోవద్దు.”

“లేదు, అక్కయ్యా. నిద్ర రానినాడు అక్కయ్య నిద్రనుకూడా పోగొట్టి మాటలు చెబుతూ కూర్చుంటాను.”

కుమారుడు పెరిపోదానికి లేచి నిలబడినాడు. లేస్తూ, “దీనినంతా అన్నావకారికి చెప్పవద్దు. వారు నన్ను ఇంకా పిల్లబుద్ధి-అనే అనుకొనేరు,” అనినాడు.

వారు నీవిషయంలో తెలుసుకొన్నదే అలాగు. దీనిని వారిలో చెప్పి సంతమాత్రాన నీవేమీ మా కన్నులకు దొడ్డవాడయిపోవు. నీవు మాకు ఎప్పటికీ పిల్లవాడివే. అలాగే ఉండు.”

కుమారునికి కొంచెం కోపం వచ్చినది. కొంగుల వైన్యం నిర్మూలనం చేసి, వారి ఏమను గుర్రాలను చెరపట్టి తెచ్చినవారిని, అహ్వానీ వారినుంచి ఇమ్మడి దండనాయంకరం, గండపెండేరం, సర్వాధికారి అనే నిరుసులు పొందినవాడిని అక్కయ్య “పిల్లవాడు” అనే సంబోధించినందుకు అతనికి కొంచెం కోపం వచ్చింది. కోపవేగంలో దిగ్గున లేచినాడు. కుడికాలి గండపెండేరపు ముత్యాల గుత్తులు కదిలి మధురధ్వని కలిగించినవి. శాంతల దృష్టి ఆ మధుర నినాదం కారణంగా ఆకర్షితమయినది. కుమారుని ఎడమ కాలికూడా ఒక బంగారపు తోడా ఉండడం శాంతల చూచినది. ఆశ్చర్యంతో “ఇదేమిటి రమ్యుడా ? ఈ ఎడమకాలికి ఆభరణం ?” అని ప్రశ్నించినది.

“ఒక్కకాలికి నగ ఉండడం అదంకాదని ఎడమకాలికూడ నిన్ను తొడుగువన్నాను, అక్కయ్యా.”

“అట్లయితే, గెండుకాళ్ళ ఆభరణాలూ ఒకే తీరుగా ఉండవలగదా ! ఇదేమిటి అందం ? అక్కయ్య వద్దకూడ మరుగెందుకు ?”

“బోకోమయ్య గరుడి అయినాడట. నేను గరుడిఅయితే ఏమి రప్ప ?”

శాంతల దిమ్మెరపోయి ప్రశ్నించినది : “రమ్యుడూ, నీవు గరుడి కావడానికి అప్పాజీవారిని అడిగినావా ? వారు సమ్మతించినారా ?”

“బోకోమయ్య తన అయ్యగారిని అడిగే గరుడి అయినాడా ? దీనికి అప్పాజీవారి ఒప్పుదల కావలిస్తే, నేను ఆత్మార్పణం చేసుకొన్నట్టు

అవుతుందా ? సాంత మనస్కుడితో, పూర్ణానందంతో చేయవలసిన కర్తవ్యంకదా ఇది ? నీవు ఈ విధంగా అడగడం చూస్తే, వారివారి ప్రాణాలూ, వారివారి సాత్తుకాదని అనిపిస్తుంది.”

ఈ మాటలకు శాంతల తన గెండు చేతులలో ముఖం కప్పవచ్చుది. కన్నీరు చెరువుకట్ట తెగిస్తూ ప్రవహించినది. కుమారవిప్లువు దానిని చూడరాదని శాంతలముఖం చేతులతో కప్పవచ్చుది.

తానన్నమాటలకు అక్కయ్య మనస్సు నొప్పించినదని అప్పుడు తెలుసుకొనినాడు కుమారుడు. అయితే తాను గరుడికావడంలో తప్పేమి ? ఆత్మ సమర్పణం శ్రేష్ఠతర యజ్ఞంకదా ? అక్కయ్య దీనికి సంకోచపడవలసినదికదా ? అక్కయ్యకు ఎందుకు కష్టమయినదో కుమారునికి ఆశ్చర్యం కలిగినది. “నీ మనస్సుకు ఎందుకు నొప్పుయినది ?” అని ప్రశ్నించినాడు.

“కుమార, నీవు మా యిద్దరి సాత్తు.”

అట్లే. అట్లే. అందుకుగానే ఇలాగు చేసినాను.”

“అప్పాజీవారినిగాని, నన్ను గాని నీవు అడుగవలసినదికదా ?”

“ఎందుకు ? నేను ఇలాగు చేయడంవల్ల తప్పేమి ? దీనినుంచి నాకు శ్రేయస్సుకదా ? యశస్సుకదా ?”

“నీ దృష్టితో సరే. అయితే, ఇది మా దురదృష్టం !”

శాంతల పగిలిపోతున్న తన హృదయాన్ని అదిమి పట్టుకొని, మాటలాడినది. దుఃఖపు పొంగును భరించడం ఆమె కిప్పుడు అసాధ్యమయినది.

“దురదృష్టమేముంది, అక్కయ్యా, దీనిలో ? మీరు ఒప్పి, మెచ్చుతారనే చేసినాను. మీరు చూచి సంకోచపడుతారనే చేసినాను. నేను ఎడమకాలికి తోడా తొడగడం చూచి, సోవల తన ఎడమచేతికి కంకణం కట్టువచ్చుది. — తానూ ఆనాడే సరి అవుతానని. నన్ను చూచి

నా మిత్రులు కొందరు 'నీతోపాటు మేమూ ఉన్నాము.' అని తామూ కంకణం కట్టకున్నారు."

శాంతల గుండె ఇక నుగ్గునుగ్గు కావడ మొక్క-టే మిగిలినది. ఇక ఎక్కువ వినలేక పోయినది. కుమారుడు ఎంతో నిబ్బరంతో చెప్పుకొంటున్నాడు. అతని అభిప్రాయంలో తాను, సోపల, తన స్నేహితులూ ప్రంపనీయమైన పని చేసినామని సంతోషం. అయితే, అతని అక్కయ్య మనసులో "అయ్యో! వీడెందుకు ఇలాగు చేసినాడు? గరుడి కావడానికి మును తమ కవరికి ఎందుకు చెప్పలేదు? తమను అడగలే చెందుకు? సర్వప్రయత్నంలోను దీనిని నిలపగలిగేవారం కదా! ఇప్పుడంతా చేయిచూచి పోయినది కదా! ఇకేమి చేయడం? ఇప్పుడికేమి చేయడం?" అని తాళబాలనంత దుఃఖం కలిగినది. శాంతల పక్కపై అగోమిఖిగావడి దుఃఖపడసాగినది.

కుమారునికి భయమయినది. "అక్కయ్యకు ఇదేమి బాధకలిగినది? అకస్మాత్తుగా ఇట్లెందుకు అయినది? నేను చెప్పినదాంట్లో చేసినదాంట్లో దోషమేమి? చెప్పరానిది చెప్పినానా? అనరానిది అన్నానా? నాకు తెలియదే." అని కారతరుదై, అధీరుడై అక్కయ్యవద్దకు వచ్చి, అడిగినాడు: "అక్కయ్య, ఏమయినది చెప్పవూ? నీ కుమారుణ్ణికదా నేను? తప్పుచేసి ఉంటే, చెప్పు. ఏమి తప్పు? ఎందుకు తప్పు? చెప్పవూ?... నేనూ, నా అన్నయ్య ఇంకా పసిపాపలయి ఉన్నప్పుడు, మాయద్దరినీ మా కన్నతల్లి రాజమారే బడిలో పెట్టి, తాను సతి అయినది. రాజమారే తమ రొమ్ముకు కట్టుకొని సాకినారు మాయద్దరినీ. అన్నయ్యకు పెద్ద వ్యాధి వచ్చి ఏమి చికిత్సచేసినా ప్రయోజనం లేక పోయినది. వాడు మరణించినాడు. రాజమారే అప్పజీనీన పెంచి నట్లే నన్ను పెంచి పెద్దచేసినది. అప్పజీవారు ఉపనయనం చేసినారు; ఉత్తమ విద్యబుద్ధులు నేర్పించినారు. రాజ్యంలో గౌరవ స్థానాలకు నన్ను నియమించినారు. తమ కుమారుణ్ణి నే భావించి, ప్రీతితో, వాత్సల్యంతో చూచినారు. రాచనగరు సర్వాధికారాలూ నాకు దయచేసినారు. ఇలాటి ధర్మ ప్రభువులు గదా అప్పజీవారు! ఈ ప్రాణం

వారికాదా? ఈ నేహల వారికాదా? నా సర్వస్వం వారి కదా? నీవు అలాటిదానివేకదా? నీవు వారిని వదలి ఉండగలవా, అక్కయ్య? అప్పజీవారయినా నిన్నువదలి ఉండగలరా? ఇలాటి పుణ్యార్థులతో కలిసి ఉండడానికి నేను ఆనపెట్టుకొంటే, నీవు దుఃఖించడం ఎందుకు? దుర్మరణం కంటే ఇది నాకు శ్రేయస్కరం కాదా? తన దేశంకోసం, తన పెద్దలకోసం, తన రాజుకోసం, చావడంకన్నా ఉత్తమమైన చావు భటునికి ఉందా? చెప్పు, అక్కయ్య? నీవు తెలిసినదానివి. నా అయ్యగారి రక్తం చిందించినవారి రక్తం నేను తాగకుండా విడువడమేనా? నా అప్పజీవారితో, నీతో నిరంతరం ఉండాలనే ఆశతో ఇలాగు చేసినాను. నీతో సంతోషపు స్వప్నాన్ని చెప్పడానికి వచ్చినాను. నీవు ప్రాజ్ఞురాలవు. నేను ఇలాగున చేసినానని నీవు దుఃఖించడమా? మరే కారణంతో వైనా నీవు దుఃఖించేటట్టయితే నాలో చెప్పు. నీ దుఃఖం నిష్కారణ మయినదికాదు. నేను గరుడిని అయినాననికాదు. నీవు, అప్పజీవారు సంతోషపడుతారు, 'బలి వీరపుంగవుడివి నీవు.' అని నీవు నా వీపుతట్టి సంతోష పరుస్తావని వచ్చినాను. నీ యీ దుఃఖం చూచి సహించలేను. నా మీద ఒట్టు..."

శాంతల తటాలున లేచి కుమారుని నోరు బలంగా మూసి "శాంతం పాపం! శాంతం పాపం! ఏమి మాటలివి తమ్ముడూ! నేను బాధపడుతుండడం నీవు చూడడం లేదా? నన్ను ఇంకా మోయ్య దుఃఖానికి పాల్పడజేయడానికి ఒట్టు, ఆనలు అంటావా? చెప్పదగిన సంగతులను నీ అక్కయ్య నీతో చెప్పనే చెబుతుంది. చెప్పదగనిది ఎన్నటికీ చెప్పను. నేడుకాదు, రేపు నీవే నా బాధకు కారణం గ్రహించుకోవచ్చు... ఇప్పుడు వెళ్లు. చిన్నక్కయ్యను ఇక్కడికిపంపు. నీవే పిలుచుకొనిరావద్దు. తెలిసినదా? నీ అక్కయ్య హృదయంలో నీ అభ్యుదయమే పెద్దయోచన. నేను మరల నిన్ను పిలిపించే వరకు ఎక్కడికి కదలవద్దు. ఎందుకని అడగవద్దు. ఏ సమయంలో చెప్పి పంపుతానో ఏమో! నేడో, రేపో, ఇక నాలుగునాళ్ళకో! అంత వరకు నీవు ఇంటినుంచి వెలుపలికి రాకూడదు. నీ అక్కయ్య ఆనతి యిది. గౌరవించు. సోపలకూడ ఇట్లు విడిచి వెలుపలికి రాకుండా ఉండనీ,

వానికి ఈ పురాణమంతా ఏకమవు పెట్టవద్దు. అక్కయ్య దుఃఖపడినదని చెప్పవద్దు. వెళ్లు. రమ్మమీ వెళ్లు. నీ అక్కయ్యకు ఏమీద ఆణుమాత్రమూ కోపంలేదు. ఏదో సమస్య అప్పుడు నా కళ్ళముందుకు వచ్చినది. అందువల్ల భిన్నురాలయినాను. ఆ సమస్య ఎలాగు పరిష్కారమవుతుందో నిదానంగా అలోచించవలసి ఉంది. అది నాకు సంబంధించిన పని. నీవు దీనికోసం భయపడవద్దు. అక్కయ్యకు నీపై ఏమీ కోపంలేదు. ఇదిగో! ఇకమీద ఆలక్కణిని మాత్రలు వద్దు. తెలిసినదా? అని చిరునవ్వు నవ్వుతూ, కుమారవిష్ణువును పంపించి వేసినది.

అక్కయ్య వద్దం కుమారునికి ఎంతో ఊరట కలిగించినది. ఆయనా వెళ్లుతూ అలోచించినాడు: “అక్కయ్య నవ్వు నవ్వుతాడు. అది కేవలం నన్ను ఊరడించడం కోసమే. ఆమె మనస్సులో ఏదో రావాగ్ని చెలరేగినది. దానిని నాతో చెప్పను. నేను గరుడికావడం బహుశా ఆమె మనస్సుకు ఒప్పులేదు. ఎందుకు ఇలాగయినది? దీనిలో దోషమేమిటి? సోవలకూ ఏమీ చెప్పవద్దన్నది. చెప్పింపే వరకు ఇంట్లో కదలవద్దని నాకూ, సోవలకూ కట్టినట్టి చేసినది. దీని ఆర్థమేమి? అయ్యో వైవమా? దీని మాలకారణం నీకు తెలుసు; అక్కయ్యకు తెలుసు. అన్ని వేళలలోనూ, భగవంతుడా, నీవు అక్కయ్యను చేయిపట్టుకుని నడిపించినావు. ఇప్పుడూ నీదయ ఉండని, అక్కయ్య మనస్సు చాల దుఃఖపడినది. త్వరగా శాంతి కలిగించు.” అని ప్రార్థిస్తూ, చిన్నక్కయ్య వద్దకు వెళ్లి, ఆమెను శాంతల వద్దకు వెంటనే పంపి. తన అలోచనతో తన మందిరం చేరి, సోవలకు అక్కయ్య ఆలతి తెలిపినాడు. సోవలకు భయాశ్చర్యాలతో మనసు, తిడుతూ కంగిపోయినది. అక్కయ్యమీద వారిద్దరికీ ఉన్న సమానగౌరవమే వారిద్దరూ ఈ విషయమై చర్చించడానికే ఆహ్వాన మివ్వలేదు.

22

లక్ష్మీ వెంటనే శాంతల మందిరం చేరినది. శాంతలకు అప్పుడు లక్ష్మీతో కావలసిన పనేమీలేదు. కుమారవిష్ణువును పంపించేయడానికి ఆహ్వానం. కుమారుడు ఇంకా తనవద్ద ఉన్నకొద్దీ, తన దుఃఖకారణ

తెలుసుకొనడానికి ప్రయత్నిస్తాడనే భయంతో ఆతనిని పంపించేయడానికి పన్నిన పన్నాగమది.

తన మనస్సులోని దుఃఖాన్ని లక్ష్మీ తెలుసుకోరాదు-అంతెందుకు-తన తలిదండ్రులూ తెలుసుకోరాదనే దృఢ మనస్సుతో దుఃఖాన్ని దిగమింగుకొని, సమాధానపు ముఖ ముద్రతో కూర్చున్నది కాంఠల.

లక్ష్మీ “అక్కా” అంటూ మందిరంలో ప్రవేశించినది.

శాంతల :- “రా, నా తల్లీ. నిన్ను చూచి యుగాలయినట్టుంది. నిన్ను రాత్రి నేను రాజధానికి వచ్చినప్పుడే చాల పొద్దుపోయినది. నీ నిద్రను చెడపడం నా మనస్సు ఒప్పులేదు.”

“నాకూ అలాగునే అనిపించినది. నీవు ఊరికివచ్చిన సమాచారమేమో. తల్లీగారమే తెలిసినది. అక్కయ్యకు మార్గాధూసముయి ఉంటుంది. నిద్రపోవడం అవసరం. నేనప్పుడు చూడడానికి వెళ్ళితే, ఇక రాత్రంతా మాటల్లో గడచిపోతుంది. ఎప్పుడు తెల్లవారేని. ఎప్పుడు నిన్ను చూచేను! అని రాత్రంతా బాగారిం చేసినాను.”

“వానికితోడు నీవొక పిచ్చిదానివి.”

“ఎవరికి తోడు?”

“ఇంకవరికి తోడు? నీ తమ్మునికి తోడు. వాడూ రాత్రంతా నిద్రలేక అక్కకోసం చిత్ర విచిత్రమయిన కలలు కంటున్నాడు.”

“కలలు గన్నాడా? ఏమి లేమిటి? ఎలాటి కలలట?”

“నేను చెప్పడం కంటే వాడే నీతో చెప్పడం మేలు. నీవే అడుగు. చాల విచిత్రమైన కలలు, లక్ష్మీ. విని నాకు కన్నీళ్ళు పుట్టినవి. అనిచూచి అక్కయ్య దుఃఖపడుతున్నదనే భావన వానికి కలిగినది.”

“దుఃఖపు కలలా? అక్కయ్య దుఃఖపుకలలు కన్నాడా? అది మంచికాదు. దానిని నీతో ఎంగుకనినాడు?”

“దుఃఖపుకల కాదు లక్ష్మీ, ఆహా క మహా విచిత్రమైన కల. దానిని చూచి నాకు దుఃఖమయినది.”

శాంతల మనస్సును ఆదుపులో పెట్టలేక పోయినది. స్వప్నాన్ని లక్ష్మీకి వివరిస్తూ కూర్చున్నది. అంతా విన్నతర్వాత లక్ష్మీ కన్నులూ చెమర్చింది. “అక్కయ్యా, కుమారునిది ఎంత సుందరమైన చూడయం? ఎంత సాగవైన కలయిది? స్వర్గాన్నే భూమికి దింపినదికదా, వాని ప్రీతి! వాడు నూరు సంవత్సరాలు సుఖంగా బ్రతుకనీ. సోపలకు పదిమంది మగచిడ్డలు పుట్టినీ.” అనినది లక్ష్మీ.

“ఆది నా చెల్లెలికే కలుగనీ.”

“మొదట అక్కయ్యకు కావాలని నేను వ్రతం పట్టినాను.”

“ఆ వ్రతఫలం నీకేకానీ. లక్ష్మీ. నీకు శిశువు పుడితే, ఆది నా శిశువు కామా?”

“అక్కయ్య ప్రేమకు కొలతలేదు. అక్కయ్య శిశువు నా శిశువూ కాదా ఏమి?”

“సందేహం లేదు; లక్ష్మీ సందేహం లేదు.”

ఈ విధంగా పరస్పర సంభాషణతో శాంతల దినమంతా గడిపినది. రాత్రి అక్కా చెల్లెలు ఒకే శయ్యాగారంలో మాట్లాడుతూ పడుకొన్నారు. నిద్ర వచ్చేవరకు లక్ష్మీ అక్కయ్యతో మాట్లాడుతూనే ఉన్నది. శాంతలకు నిద్రరాదు. మనస్సులోని యోచనలు మరొకమారు కలక వేసినవి. “ఏమిటిదారి? ఇది ఎట్లు పరిణమిస్తుంది?” అని శాంతల నిదానంగా యోచించినది. పరిణామమయ్యే దాకే ఆమెకు తోచలేదు. కుమారుడు గరుడీ కావడమే ఈ అన్ని ఇక్కట్లలకూ కారణం. ప్రభువులు కుమారునికి యువరాజు పట్టం కట్టవలెనని నిశ్చయించినారు. దీనికోసం ప్రభువులు తొందరగా రాజధానికి రావన్నారు. దీనికోసమే శాంతలను ముందుగా రాజధానికి పంపినారు. ఇంతలో కుమారుడు ఎవ్వరికీ తెలుపక, ఎవ్వరినీ ఆదగక గరుడీ అయినాడు. దానిని చూచి శాంతలకు “అయ్యో!

ఇకేమిగలి?” అనిపించినది. “ప్రభువులకు ఈ సమాచారం తెలిస్తే, వారి మనస్సు చాలా నొప్పి పడినది. పరిణామం ఘోరమయ్యింది. వానికితోడు సోపలకూడ సతీకంకణం ధరించినది. వీరికితోడు సైన్యంలోని నాయకులు కొందరూ కుమారునితోపాటు మరణించడానికి సిద్ధమయినారు.” అని శాంతల యోచన చేసినకొద్దీ, సమస్య కఠినమవుతూ వచ్చినది. “కుమారుడు చేసిన ఈ ప్రమాణాన్ని ప్రభువులు ఆసత్యం చేయించరు. తానిప్పుడు ఎలాటి సంతటంలో చిక్కుకున్నదో అలాటి సంతటంలోనే ప్రభువులూ చిక్కుకుంటారు. సింహాసనానికి ఇకముందు ఆధికారం ఎవరికి? తనకు సంతరిలేదు. తాను బలికి ఉన్నంతవరకూ ప్రభువులు మరెవరినీ పట్టపు దేవేరిగా చేసుకోరు. లక్ష్మీని పట్టుమోపిసిగా చేసుకొందని ప్రభువులను వేడుకొని వేడుకొని...ఎంత వేడుకొన్నా, వారు ఆ మాటకు ఖండితంగా ఒప్పుకోనన్నారు. ఇప్పుడు మిగిలినది దత్తస్వీకార మొక్కటే. అలాటి వారు ఎవ్వరూ కనిపించడంలేదు. ఆవిధంగా దత్తస్వీకారంచేసి, వానికి పట్టం కట్టినా, రేపు లక్ష్మీకి కొడుకు పుడితే, ఆకొడుకు స్థానం, మర్యాదలు ఏమిటి? అయ్యో! దైవమా! ఇది ఎలాటి కఠిన సమస్యను తెచ్చి పెట్టినావు? దీని పరిహారంకాని, ఇది ఇకముందు ఏ స్వరూపం దాల్చుకుందన్నదిగాని నీకొక్కనికే తెలివిడి.” అని శాంతల రాత్రంతా దుఃఖంతోనే గడిపినది.

చేతువ అయినది. శాంతల లేచి ప్రాతర్వర్ణులు ముగించి, స్నానం చేసి, ధాత దుకూలాలు ధరించి, తన శారదాదేవి పూజలో నిమగ్నురాలయినది. మధ్యాహ్నం వరకు ధ్యానంలోనే ఉండిపోయినది. అక్కయ్య భోజనానికి రాకపోవడం చూచి, లక్ష్మీ తానేవచ్చి అక్కయ్యను బలవంతంగా భోజనానికి పిలుచుకొని వెళ్ళినది. చింత పట్టుకొన్న ప్రాణానికి భోజనం కావలెనా? నిద్ర కావలెనా? అక్కయ్య మనస్సు ఏదో మహాపదలో చిక్కుకున్నదని లక్ష్మీ ఇప్పుడు గ్రహించినది. “అక్కయ్యా, నాకూ తెలుపదగనట్టి సంగతా? నిన్నటినుంచి, బహుశా కుమారుని చూచి నప్పటినుంచి నీ మనస్సు ఏదో పెద్ద విపత్తులో వేరుతున్నది. నేను దానిని తెలుసుకో గూడదంటే, చెప్పవద్దు.” అన్నది లక్ష్మీ.

“నీవు ఆంధోళన పడకు లక్ష్మీ! అని క్రమేణ నీకు తెలియనే తెలుస్తుంది. కఠినసమస్య మాత్రం నీజం. శారదను శరణు పొందినాను. నా రెల్లి నాకు దారి చూపకపోతే, నువ్వెవరు చూపుతారు?”

కాంఠలకు ఆరాట్రికూడ వెనుకటి రాత్రివరకే దుఃఖకరమయినది. ఆమె మనస్సిప్పుడు పూర్తిగా ఉడికిపోయినది. లక్ష్మీతోను రాత్రి చాల సేపు మాట్లాడలేదు. లక్ష్మీ నిద్రించినదని భావించి, తన దుఃఖాలను ఒక్కొక్కటిగా లోడుకొని ఆలోచించి, ఆలోచించి, దారి కనలేక పోయినది. కట్టకడకు ఆమె మనస్సు ఒక నిర్ధారానికి వచ్చినది. “ఎందుకు కాగూడదు?” అనే ప్రశ్నకూడా ఆమె మనస్సులో పుట్టినది. “మరొక మార్గంలేదు.” అని మనస్సు మరల నిర్ధారం చేసింది. “సరి. కైవసే చూపిన దారియిది. దీనినే ఆనుసరించవలసింది.” అని దృఢం చేసుకొన్నది. ఆమె మనస్సుకప్పుడు హెచ్చు ధైర్యం కలిగినది. చేనిని అసాధ్య మను కంటున్నదో, దానిని సాధ్యం చేసుకొనడానికి ఇవొక్కటే మార్గం కని పించినది.

కుతకురలాడే మనస్సుకు ఇప్పుడు నెమ్మది ఒడవినది. పక్కకు తిరిగి, “లక్ష్మీ, నిద్రపోయినావా?” అని ప్రశ్నించినది. లక్ష్మీ నిద్రపోయినది. నిద్రపోతున్న తనచెల్లెలి ముఖాన్ని చాలసేపు చూస్తూ ఉండినది కాంఠల. తర్వాత, తన మనస్సులో ఆనుకొన్నది : “నా రెల్లి, ఇలాటి కఠిన సమస్యలు నీకు ఎన్నటికీ రాకుండా ఉండని. నూరేండ్లు సుఖంగా యోచనలేకుండా ఉండు.” అని. కాంఠల ఈ విధంగా కుభాళంసన చేస్తూ నిశ్చింతగా నిద్రపోయినది.

అక్కయ్య నిద్రపోయినదో, లేక ఇంకా ఆలోచిస్తూనే ఉన్నదో, అని లక్ష్మీ ఒకమారు మేల్కొని, ఆమె నిశ్చింతగా నిద్రపోవడం చూచి ఊరట పడినది. నిద్రపోతున్న నిసుగుకు మెలుకువరాని విధంగా కన్నరెల్లి కప్పుకొనే పచ్చడం కప్పేటిగా, అక్కయ్యకు పచ్చడం కప్పి, దీపపు వత్తిని రెగ్గించి, పడుకొని, తానూ నిద్రపోయినది.

మరునాటి మధ్యాహ్నంవరకం కాంఠల కుమారవిష్ణువును పిలిపించు కొని, వెనుకటి గెండునాళ్లుగా ఆతని మనస్సులో కలుగదగిన ధయసంక యాలను పోగొట్టడంకోసం సంతోషోత్సాహాలతో పలుకరించి, “ఇంకే మేమి కలలు కన్నావు?” అని పరిహాసంగాను అడిగి, పండ్లు, పాలు తెప్పించి, ఆతనితో కలిసివుచ్చుకొని, తర్వాత, తను కివ గంగాయాత్ర చేయదలచినానని తెలిపినది. దానికోసం కుమారవిష్ణువు “రేపే అన్ని ఏర్పాట్లనూ చేయవలెనని చెప్పి, కేవలం పది గవ్యాలులయూరం ఉన్నందున గవ్యాతి గవ్యాతికి ఒక్కొక్క జరుగుత్రాలను మార్చడానికి వీలుగా, పది పన్నెండు జరల గుర్రాలను దారిలో అక్కడక్కడ తగిన పరివారంతో నిలుపుడానికి ఏర్పాటుచేసి, కేవలం పదిహేయి, అక్కడ ఒకటి గెండు నాళ్లు బసచేయడానికి స్థలం ఏర్పాటు చేసిరావలెనని కుమారునికి చెప్పినది. ప్రభువులు ఊరికి వచ్చిన ఒకటి గెండు నాళ్లలో తను కేవలం పది బయలుదేరుతాననికూడ తెలిపినది.

కుమారునికి ఆశ్చర్యమయినది. అతడు “ఎందుకు అక్కయ్యా, నీవు ఒక్కతెవే ఎందుకు వెళ్ళవలె? నీతోపాటు ఎవరూ రాగూడదా? లేక వచ్చేవారెవరూ లేరా?” అని ప్రశ్నించినాడు.

కాంఠల:- “వారివారికి పనులు ఎన్నో ఉండవచ్చు.”

“ఇదేమిటి అక్కయ్యా, ఇలాగు మాట్లాడుతున్నావు? నీతోపాటు ఎవరు రామని అంటున్నారు? చిన్నక్కయ్య రారా? నేనూ, సోవల రావద్దా?”

“ఏమి మహాయాత్ర అని మిమ్మల్నందరినీ పిలుచుకొని వెళ్ళను?”

“అక్కయ్యా, నీవు ఎక్కడికీ ఒంటరిగా వెళ్ళినదానివిగావు. చిన్న కక్కయ్య ఆయనా ఎల్లప్పుడూ వెంట ఉండే తీరవలె. ఇప్పుడు మాత్రం వారివారి పనులు వారివారికి అంటున్నావు! చూడు. నాకేమీ పనిలేదు. చిన్నక్కయ్యకుగాని, సోవలకుగాని అలాంటిపని యేమిటి? నేనైనా నీతోపాటు వస్తానక్కయ్యా. అప్పజీవారు నిన్ను ఒంటరిగా ఖండితంగా పంపరు.”

“నీ అప్పజీవారు ఊరికి వస్తారు. నీవూ, వారూ కలిసి చూట్టాడ వలసినది నూరువిషయాలు ఉండేవి.”

“అంతటి ఆత్యవసరమైన విషయాలేమీ నాకు తెలిసినంతవరకు లేవు. అప్పజీవారు ఏమైనా చెప్పేదిఉంటే, ఒకటిరెండునాళ్ళు ఆలస్యం కావడంవల్ల ఇబ్బందియేమి? అంతటి ఆవశ్యక విషయాలుంటే నీతోనే చెప్పి పంపేవారుకదా?”

“నీ అప్పజీవారు నాతోపాటు ఎవరైనా తప్పక వెళ్ళిపోతారని అన్నట్లుంటే, అప్పుడు నిన్ను నాతోడుగా పిలుచుకొని వెళ్ళుతాను. ఇప్పుడేవరూ వద్దు.”

“అప్పజీవారు లేవు, ఎల్లండి రాజధానికి రావచ్చు. ఆక్కయ్య, అప్పుడు నేను రాజధానిలో లేకపోతే,.....”

“మరేమీ చింతపడవద్దు. నేను ఈ పనికోసం నిన్ను పంపినానని నీ అప్పజీవారికి తెలుపుతాను. నీవుమాత్రం రేపే ఈ సర్వసన్నాహాలూ చేయించవలె. నీవే ఐవంగంకుపోయి ఆక్కడి ఏర్పాట్లూ చేసిరావలె. ఈ పనులను మరొకరికి అప్పగించవద్దు. ఈ ప్రయాణపు సంగతిని ఎవరి లోనూ అనవద్దు. ఈ పనులన్నీ ముగించుకొని తత్క్షణమే నాకు వచ్చి తెలుపు. నన్ను చూడడానికి మొదలు ఇక్కడ ఎవ్వరినీ చూడవద్దు. ఎవరి లోనూ చూట్టాడవద్దు.”

“అట్లే ఆక్కయ్య.” అని కుమారుడు లేచి ఆక్కయ్యకు నమస్కారం చేసి, వెళ్ళిపోయాడు. వెళ్ళుతున్నప్పుడు పెక్కు ఆలోచనలు ఆతని తలలో జోరబడినవి. “ఇంత దగ్గరఉన్న ఐవంగంకు వెళ్ళిరావడానికి ఆక్కయ్య ఇంత ఆతురతతో ఏర్పాట్లను ఎందుకు చేయిస్తున్నది? ఐవంగంకు మార్చవలసినది! ఇంత లొందరావచ్చే కారణమేమిటి? ఐవంగంలో లేవు ఎల్లండి ఏమైనా పర్యకాలమా? ఆక్కయ్యకు ఆక్కడ బంధువు లేవరైనా ఉన్నారా?... ఏమైనాకానీ. చెప్పినట్లు చేయవలసినది”

అనుకొని పనికి పూనుకొనినాడు. కుమారునికి ఆక్కయ్య ఆజ్ఞ, అప్పజీవారి ఆజ్ఞ, గెందూ బైవాజ్ఞ.

ఆనాడు సాయంత్రం మవుతుండగా, ప్రభువులు లేపు మధ్యాహ్నం నికి ముందు దయచేస్తారనేవార్త వచ్చినది. ఈ గెందు మాడునాళ్ళ చింతలో శాంతల సగమయినది. “ప్రభువులు తనను ఇట్లున్న స్థితిలో చూస్తే నిరుత్సాహపడేరు; ఆదైర్యపడేరు.” అనుకొని ప్రభువులు విజయం చేసే వేళకు సంతోష ముఖముడ్ర అలవరచుకోడానికి ప్రయత్నించ సాగినది. వేష భూషణలతో, నవ్వు మోముతో కనపడాలని నిశ్చయించు కొన్నది. అంతఃపురంలో మనోరంజన కార్యకలాపాలకు తత్క్షణమే ఏర్పాటు చేసినది. నాటక నృత్య సంగీతాలకు మెరుపులలాగ ఏర్పాట్లు నడచినవి. సుమంగలీ జనానికి అంతఃపురంలో విందు, చందన పుష్ప తాంబూలాలూ ఏర్పాటుయినవి.

మధ్యాహ్నం సమీపిస్తుండగా విషయవర్తనలు విజయోత్సవంతో పురం ప్రవేశించి, పురజనులు ప్రీత్యాదరాలతో జయజయ ధ్యానాలు చేస్తుండగా, నగరు చేరినారు. ఎప్పటివలె కుమారవిష్ణువు రాజధాని ఎల్లలోనే అప్పజీవారిని ఆహ్వానించవలసినది. “ఏ పనిలోనో నిరతుడయి ఉంటాడు. అందువల్ల రావడం సాధ్యం కాలేదేమో!” అని ప్రభువులు ఊరకున్నారు.

అంతఃపురం ప్రవేశించి శాంతలను, లక్ష్మిని మొదట చూచినారు. శాంతల అలంకరించుకొని హాసస్మృతిగా ఉన్నా, ఆమె ముఖం, కన్నులు వాడి ఉండడం ప్రభువులు చూడకపోలేదు. అంతఃపురంలో ఆనాడు మనోరంజన దృశ్యాలు చాల ఏర్పటయినవి. శాంతలతో నాల్గు మాటలు చూట్టాడదానికిమాడ ప్రభువులకు అవకాశం దొరకలేదు. ఆ సన్నివేశంలో కుమారుని జ్ఞాపకంకూడ రావడానికి అవకాశం లేనట్లు, ప్రభువులు నిదానంగా ఊపిరి తీసుకొనడానికి వ్యవధిలేనట్లు కార్యకలాపాలు ఏర్పాటు చేసినది జాణ శాంతల.

పగలంతా ఈ మనోరంజన కార్యకలాపంలోనే గడచిపోయినది. ముత్తైదువులకు భోజనోపచారాలు, పూవులు, పండ్లు, తాంబూలం-అంతా స్వయంగా మహారాజ్ఞ, లక్ష్మీదేవి పూనుకొని చేయడంవల్ల, భోజనానంత

రమా ప్రభువులు దేవేరులను చూడడానికి కాలేదు. ఆవేశపు అపరాధమును ది. ఇక సాయంకాలపు సంవోషదృశ్యాలు నిరామం లేకుండా ఒకదాని తర్వాత మరొకటి.

రాత్రి ప్రభువులు భోజనం ముగించి, చంద్రకాలలో ఆసీనులయినారో, లేదో అట్టలూ, సచివులూ అందరూ వచ్చి చేరినారు. రాజ్యకార్యాలను పర్యాలలో చిస్తుండగా నిద్రాసమయమూ సమీపించినది. ప్రభువులు అందరినీ పంపివేసిన మీదట, శాంతలను, లక్ష్మిని పిలిపించుకొనినారు. ప్రభువులే మాటలాడడం ప్రారంభించి, “దేవీ, ఇంతటి ఆనందోత్సవాలకు కారణమేమి?” అని ప్రశ్నించినారు. వెంటనే సమాధాన మివ్వడానికి శాంతలకు కొంచెం ఇక్కణ్ణే కలిగినది. తర్వాత అన్నది : “ప్రభువులు రాజధానికి రావడం విన్నాము.”

“నీ ఆరోగ్యం సరిగారేదా ? ఇంతలో ఏమైనది ?”

శాంతల : “ఏదో తెగ తెంపులు లేని యోచన తలలో ప్రవేశించి, నిద్రను చెడిపినది.”

“తెగ తెంపులు లేని యోచనలు మాపాలికి ఉండని. మాకు చెప్పవచ్చునగదా ! నీవు, మేనూ, లక్ష్మీ ముగ్ధులందరినీ పరిష్కరించవచ్చును. రాజ్యానికి సంబంధించినదైతే, ఆమాత్యులు లేరా ? దేవీ, నీయోచనలు నీ ఆరోగ్యాన్ని పాడుచేస్తున్నవి. మాకు తెలుపవలె. మేము అన్నిటిలోను నీకు సమభాగులం కదా ?”

“తెలుసును దేవా, తెలుసు. కొన్ని విషయాలేమో మాకే సంబంధించి ఉంటవి. స్త్రీల మనోభావంతోనే తూచవలసి ఉంటుంది.”

“ధర్మం దానిని ఎన్నటికీ ఒప్పుకొను. అన్ని యోచనలను కలిపి యోచించవలె; కలిపి నిర్ధారించవలె. దంపతులలో ఏ ఒక్కరూ స్వార్థంత్రయం వహించరాదు. ఇది సప్రపదిలోని ఒక ప్రమాణం. దీనిని మరచినావా ? ఈ విషయం తెలుపవచ్చు. తెలుపరాదు అని నిశ్చయించే

వివేచన నీకున్నదని మాటతెలుసు. నీ మనస్సుకు నొప్పి కలిగించే విషయం మాకు ఒకవిధంగా కాకపోతే మరొక విధంగా నొప్పి కలిగించనే కలిగిస్తుంది. ఇప్పుడు మా మనస్సు నొప్పిపడడంలేదా ? పతి సహృదయుడు కాదా దేవీ ?”

“ప్రభూ, నేను నా మనశ్శాంతికోసం శివగంగకు యాత్ర వెళ్ళుతున్నాను.”

“వెళ్ళిరా, దేవీ. తప్పక వెళ్ళిరా. గంగాధరేశ్వరుని దర్శనం అవశ్యం చేసుకొనిరా. దూరమేమీకాదు. ఎప్పుడు రావలెనన్నా వెళ్ళిరా.”

“ఈపే వెళ్ళవలెనని మనసయినది. వెళ్ళివస్తాను. ఆశీర్వదించండి.” అంటూ శాంతల ప్రభువుల పాదాలు స్పృశించి నమస్కరించినది. నమస్కరించిన శాంతలను ప్రభువులు పట్టుకొని యిద్రి, “దీనికంటే వైద్యమెందుకు, దేవీ ! మేము ఎప్పుడైనా నీ మనోభిలాషను ఉపేక్షించినామా ? శివగంగకు తప్పక వెళ్ళిరా. ఈపే వెళ్ళిరా. లక్ష్మినికూడా పిలుచుకొనివెళ్ళు. సోవలను పిలుచుకొనివెళ్ళు. ఎవరెవరు వస్తారు ? మేము రావద్దా ?”

శాంతల మృదువుగా నవ్వి, “నేనొక్కతేనే వెళ్ళివస్తాను. లక్ష్మీమీతో ఇక్కడే ఉండని. మీరు ఇప్పుడేగదా రాజధానికి వచ్చినారు. అందువల్ల లక్ష్మీ మీతోపాటే ఉండని.” అన్నది.

“ఒక్కతే వెళ్ళాలావా ? అంగరక్షణకై నా, కొనకు దారిలో మాట్లాడడానికైనా, ఒక్కరు ? విడిది ఏర్పాట్లువారు ?”

“వద్దు. దేవదర్శనానికి, గురుసన్నిధికి వెళ్ళుతున్నప్పుడు ఆడంబరం కూడదని మా అమ్మ నాకు ఎన్నోసార్లు చెప్పినారు.”

“అదిసతే. నీ మనస్సు ఒప్పినట్లు చేయి. మేనాలో ప్రయాణం చాల ప్రయాస. రథప్రయాణం కావచ్చు. తొందరగా చేరవలెనంటే దారిలో అక్కడక్కడ గుర్రాలను మార్చవలసి ఉంటుంది. దానికి అన్ని ఏర్పాట్లూ చేసుకొని, ఎట్లండి బయలుదేరడం సాధ్యం. మేము లక్ష్మీతో

పాటు వేలాపురికి వెళ్ళవస్తాము. నీవు తోడుగా ఎవరిని పిలుచుకొని పోతావో కొనకూ చెప్పలేదే? మీ తల్లిగారిని? ఆయ్యగారిని? ఎవరైనా ముగ్ధులు...నీ తమ్ముడు?"

“తమ్ముణ్ని పిలుచుకొని వెళ్ళనా?”

“అది సరే. ఎక్కడ? వాడెక్కడ? మమ్ముల్ను చూడడానికి కూడ రాలేదు. ఊరిలో ఉన్నాడా? సోపలకూడా కనిపించలేదు.”

“సోపల సుఖంగా ఉంది. తమ్ముడు నా యాత్రాకోసం ఏర్పాట్లు చేయడానికి నిన్న శివగంగకు వెళ్ళినాడు.”

“ఓహో! అందుకోసమే మేము ఆతనిని చూడడంలేదు. ఏదో అస్వస్థత యేమో అనుకున్నాము. ఇంకేమి? అన్ని ఏర్పాట్లూ జరిగాయి. వెళ్ళిరా దేవీ! నీ మార్గం సుగమంకానీ!”

“మీ ఆశీర్వాదం. అలాగే కానీ!”

23

మరుదినం ఉదయం ప్రభువులు తమ వేలాపురి ప్రయాణానికి ఏర్పాట్లు చేయబడెనని ఉత్తరవు చేపినారు. శాంతల శివగంగయాత్రకు కుమారుడు అన్ని ఏర్పాట్లూ సమర్పకంగా చేస్తాడని ప్రభువులు ఆవైపు దృష్టి పెట్టలేదు. ఉదయమంతా సచివులతోను, ఇతర ప్రభుత్వాధికారులతోను మాటామంతిలో గడచి పోయినది.

లక్ష్మి అంత సేపూ ఆక్కయ్యతోనే ఉన్నది. దేశపరిపాలనలోను, దేశ రక్షణలోను మహారాజుపాత్ర ఎంత అవశ్యమన్న విషయం ఆమె ఆక్కయ్యనుచూచి నేర్చుకొనేది. ఈ విషయంలో శాంతలకూడ అప్పుడప్పుడు చెల్లెలికి ఎన్నో నూత్నాలను తెలిపేది. సామంతుల, క్రీమంతుల పర్తులలో స్నేహ విశ్వాసాలలో మెలగడం, ఉచిత సమయాలలో

వారిని సన్మానోపచారాలలో గౌరవించడం, మొదలయిన అనేక విషయాలను లక్ష్మి ఆక్కయ్యనుంచి నేర్చుకొనేది. తనకు తెలియని విషయాలలో “ఇది ఎందుకు అక్కయ్య?” “ఇట్లెందుకు అక్కయ్య?” అని లక్ష్మి అడిగేది; శాంతల సమాధాన మిచ్చేది. అనేక సమయాలలో “ఇకముందు ఇది ఇలాగుననే అవుతుంది; ఇలాగుననే నడుస్తుంది” అనే నిశ్చయంతో శాంతల పనులు జరిపినప్పుడు, అవి అలాగుననే జరుగడంచూచి లక్ష్మి ఆశ్చర్యపడి, “అక్కయ్య, ఇంత యోచన చేయడానికి నీకు అవకాశమెక్కడ? ఎంతదూరం యోచనచేసి, పనులు జరుపుతావు” అనడం కూడా కద్దు.

శాంతల మనస్సు గెన్నాళ్ళకింద ఉన్నదానికంటే ఇప్పుడు ఎంతో ప్రభువులయినది. “లక్ష్మిని పిలుచుకొని గెన్నాళ్ళు వేలాపురానికి పోయి వస్తాను” అని ప్రభువులు అన్నప్పుడు, శాంతల తన ఉద్యమానికి వైభవ సహాయం చేస్తున్నదని ఆనందించింది. “ఎందుకు? మీ?” అని ప్రశ్నించక ప్రభువులు తన శివగంగయాత్రకు వెంటనే అంగీకరించడంచూచి, శాంతలకు ఈ నమ్మకం ఇంకా దృఢపడినది. ఆమెకు ఉత్సాహం తోటికిసలాడినది. మనస్సులోని దారుణంతో దూరమయినది.

ప్రభువులు, శాంతల, లక్ష్మి, ఇతర దేవేరులు ఆ మధ్యాహ్నం ఒక్కటిగా కూర్చుని భోజనంచేసినారు. భోజనానంతరం కొంత సేపటికి ప్రభువులు లక్ష్మితోపాటు వేలాపురికి బయలుదేరినారు. తన తండ్రిగారి జ్ఞాపకార్థం వేలాపురిలో ఒక బృందావనం కట్టించబడెనని లక్ష్మి ప్రభువులను అడిగినది. “ఆసంగతి నీవు చెప్పనక్కరలేదు. అది మా కర్తవ్యం.” అనినారు ప్రభువులు. ఆ సమయం ఇప్పుడు కలిసివచ్చినది. లక్ష్మి వేలాపురికి బయలుదేరడానికి ముందు శాంతల చెల్లెలిని కాగలించుకొని, “లక్ష్మి, నా పూజలన్నిటినీ కేశవునికి అర్పించిరా. వచ్చే సోమవారం ప్రాతఃకాలం నా పేర విజయనారాయణునికి విశేషపూజ జరుగనీ; దీనిని మరువవద్దు.” అన్నది. “అగత్యంగా చేయిస్తాను, అక్కయ్య” అన్నది లక్ష్మి.

ప్రభువులు వేలాపురికి బయలుదేరిన కొంత సేపటికి కుమారవిష్ణువు శివగంగనుంచి తిరిగివచ్చి, వెంటనే అక్కయ్య దర్శనానికి వచ్చినాడు.

“నీవు వచ్చినది ఎప్పుడు? ఎంత పాద్యునిది?” అని శాంతల మొట్టమొదట ప్రశ్నించినది.

“కనిపించడం లేదా, అక్కయ్యా, ఈ సూరి, ఈ దుమ్ము, ఈ చెదరిన తల వెండ్రుకలు? అన్ని ఏర్పాట్లూ చేసి ఎంత త్వరగా తిరిగి వచ్చినా చూడదు. వచ్చిన తర్వాత నన్ను చూడుమని నీవు చెప్పినందున ఇలాగునే వచ్చినాను. ఇక వెళ్ళి స్నానంచేసి, ఉడుపులు మార్చుకొని, అప్పాజీవారిని మొదట దర్శించవలె... ఎక్కడున్నారు అప్పాజీవారు? ఏమన్నారు?” అని ప్రశ్నించినాడు కుమారవిష్ణువు.

శాంతల తన ఎడమిద చేతులు జోడించి ఆనించుకొని, అరక్షణం కన్నులు మూసుకొని, మనస్సులో “నారాయణా, నీవు నాకు సహాయకుడివిగా ఉన్నావనడానికి ఇది మూడవదర్శనం. ఇక నాకు సంశయమే లేదు.” అనుకొని, కన్నులు విప్పి, “హా! ఏమన్నారు? ఏమి అడిగినావు? అప్పాజీవారా? నీ అప్పాజీవారూ, చిన్నక్కయ్య ఇప్పుడే వేలాపురికి వెళ్ళినారు. నిన్నూ, సోవలను అడిగినారు.” అన్నది.

“అప్పాజీవారు ఏమనినారు?”

“నేనే నిన్ను శివగంగకు పంపినానని చెప్పినాను.”

“చూడు అక్కయ్యా! అప్పాజీవారిని సాయంకాలానికి ముందే దర్శించుకోవాలని పదిహేరల ప్రయాణాన్ని ఎనిమిది హోరలలోనే పూర్తి చేసుకొని, పాపం! గుర్రాలనూ అంతగా శ్రమపరచి, ఇంత లొందర లొందరగా వచ్చినా, అప్పాజీవారు వేలాపురికి వెళ్లిపోవలెనా? అయ్యో! నా దురదృష్టమా?”

“అది నా అదృష్టం.” అని శాంతల, మనస్సులోనే అనుకుంటూ, “ఇప్పుడు ఏమైనది? అంతటి లొందర విషయం ఏదైనా నీవు తెలుపవలసి ఉన్నదా?” అని ప్రశ్నించినది.

“మీకు మీపనులు దొడ్డవి. మాకు మాపనులు దొడ్డవి. ఎవరిపనులు వారికి దొడ్డవి. నేను స్నానంచేసి, వేరే వస్త్రాలు ధరించి, అప్పాజీవారిని దర్శనం చేసుకొని వస్తాను.”

శాంతల భయపడి, ఆధయం కైకి కనపడనీయక “నీవు నాలో శివగంగకు వస్తావా? నేనొక్కతే నే వెళ్ళడానికి నీ అప్పాజీవారు సమ్మతించలేదు. నిన్ను లోడు తీసుకొని వెళ్ళుతానని మనవి చేసిన మీదట సమ్మతించినారు.” అన్నది.

“నేను మొదలే అన్నానుగదా! నిన్ను ఒంటరిగా పంపడానికి అప్పాజీవారు ఖండితంగా ఒప్పుకోరని.”

“రేపు ప్రాతఃకాలం తర్వాత బయలుదేరితే, మధ్యాహ్నం తర్వాత లేక సాయంకాలానికి ముందే శివగంగ చేరవచ్చునుగదా? మరుసటి దినం ఉదయం కొండకు వెళ్ళవచ్చు. శివగంగ కొండ చాల సుందరమయినది. నేను చిన్నతనంలో ఎప్పుడో చూచిన గుర్తు. కొండ గుహలలో గంగా ధారేశ్వర, హొన్నాడేవుల దేవాలయాలున్నవి. చుట్టూ సుందర దృశ్యాలు.”

“అంత పెద్దకొండను నీవు ఎక్కడం సాధ్యమవుతుందా?”

“చూస్తావు కదా?”

“రేపు కదా మనం బయలుదేరడం? అప్పాజీవారిని దర్శించి రాత్రే తిరిగివస్తాను అక్కయ్యా.”

“ఇంత దూరం ప్రయాణంచేసి, రేపు మళ్ళీ ప్రయాణం పెట్టుకొని ఇంత ఆత్రంగా ఎందుకు ఇక్కడికి రావడం?—అని నీ అప్పాజీవారు అడుగుతారు. నీ విప్పుడు వేలాపురికి వెళ్ళితే, అర్థరాత్రి అయిన తర్వాత తిరిగి వస్తావు. భోజనం చేయనిదే అప్పాజీవారు వదలరు. తర్వాతి మాటా మంత్ర ప్రారంభమవుతుంది. రేపు నాలోపాటు నీవు రథంలో ఆవలిస్తూ, నిద్రపోతూ కూర్చో. నేను ఒక్కతేనే కరు మిటకరించుచున్నా.

కుర్చుంటాను. నీ నమస్కారాలను నేను అప్పజీవారికి తెలిపినాను. నీవు ఇప్పటికే చాల శ్రమపడినావు. రేపు నీవు అలసటతో ఉంటే ప్రయాణం సుఖంగా సాగదు. కనుక నీవు ఇప్పుడు ఎక్కడికీ పోక, స్నానంచేసి విశ్రమించు. ఏదైనా సమాచారం ఉంటే, వెంటనే చెప్పి పంపుతాను. ఇంట్లోనే ఉండు.”

“కానీ, ఆక్కయ్య, నీవు చెప్పినట్లేకానీ. నీవు వద్దన్న తర్వాత నేను పోను. ఇంట్లోనే ఉంటాను. రేపు ప్రాతఃకాలం స్నానపూజలు ముగించుకొని బయలుదేరితే సరి. సోవలకు ఏమైనా చెప్పవలసిన మాట ఉందా? ఉపాహారాలు రుచిగా చేయగలరు. ప్రయాణానికి ఆమె చేత్తో ఏమైనా చేయించనా? ఆమె మనస్సులో పానికైనా ఏమైనా చేయమని చెప్పవూ ఆక్కయ్యా. సంబరపడి సంబరపడి చేసేని.”

“మంచిది. ఏమి చేయవలెననేది ఆమె ఇష్టానికే వదలినానని చెప్పు. హెచ్చుగా ఏమీ చేయించనద్దు.”

కుమారవిష్ణువు ఆక్కయ్యకు నమస్కరించి తన నివాసానికి వెళ్ళి వాడు. ఆక్కయ్య ఆర్యవసర ప్రయాణానికి కారణమేమని ఆతని మనస్సు ఇంకా ప్రశ్నిస్తూనే ఉంది.

అపరాహ్లాంతరం, సాయంకాల మవుతుండగా శాంతల తల్లిదండ్రులను చూడడానికి పుట్టినింటికి వెళ్ళినది. కుమార్తె ఇంటికిరావడం మాచికబ్బెకు చాల ఆనందమయినది. మారసింగమయ్యగారూ ఇంట్లోనే ఉన్నారు. ఇంట్లో తనంత అందగత్తై ఆయన కేతమల్లనాయకుల కుమార్తె చందల ఉన్నది. మాచికబ్బె తల్లికడుపు చందలనూ శాంతల అనే పిలిచినది. కేతమల్లనాయకులు, జక్కియబ్బె ఇప్పుడు ఎదురింట నివసిస్తున్నారు. చందల రెండిండ్లకూ కుమార్తె. శాంతల ఉపాస్యదేవత మందిరాన్ని మాచికబ్బె, చందల—ఇద్దరూ సుభ్రంగా ఉంచి, నిత్యపూజలు నడిపించుకొంటూ వచ్చినారు. చందల కూడ కారద భిక్షరాలయినది. “అమ్మా, దీనికి నాల్గవరం ముక్కలు చెప్పించు” అని కూతురు చెప్పిన మాటను

మాచికబ్బె మరువకుండా, చందలకూ మంచి విద్యా గురువును ఏర్పాటు చేసినారు. చందల ఆ సక్తితో విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నా ఉన్నది.

తాను, లక్ష్మి అంతఃపురానికి వెళ్ళినమీదట కారనాలయం సుచిగా పెట్టుకొని, పూజను క్రమం తప్పక నడిపించుకొని రావడం చూచి, శాంతలకు ఆనందమయినది; చందలను పిలిచి ప్రేమతో కాగిలించుకొని. “ఆమహాత్మ్య నీకు మంచి చేస్తుంది; నీశ్రద్ధ అచలంగా ఉండేది.” అని శుభం కోరినది. అనంతరం తల్లితండ్రులకు నమస్కరించి ఆశీర్వాదం పొందినది. ఆనాడు పెద్దదేవయ్య ఆనందమూతూ చెప్పతరంకాదు. అంతఃపురం నుంచి వస్తున్నప్పుడు శాంతల దేవయ్యను మరువకుండా, వానికి సంతోషం కలిగించే ఉడుపులను తెచ్చినది. ఇప్పుడు వాటిని వారికిచ్చి వానికంటే తానే హెచ్చుగా సంతోషపడినది. తాను శివగంగకు రేపు వెళ్ళుతున్నానని, తనతోపాటు కుమారవిష్ణువూ వస్తున్నాడని తల్లికి, తండ్రికి తెలిపినది. ఇంత లొందరయ్యాత్ర ఇదేమిటని తల్లిదండ్రులు అడగకుండా ఉండలేరు. “నామనస్సుతోషం కోసం బయలుదేరినా నమ్మా” అన్నది శాంతల.

తర్వాత ఆమె మడిదుకూలాలు కట్టుకొని, తన ఉపాస్యదేవత మందిరానికి వెళ్ళి, భక్తితో పూజచేసి, పద్మాసనాసీనురాలయి గడియల తరబడి ధ్యాన నిమగ్నురాలయినది. భోజనసమయానికి తల్లేవచ్చి కుమార్తెను ధ్యానంనుంచి లేపి, పిలుచుకొని వెళ్ళినారు. శాంతల, తల్లిదండ్రులు, చందల సమాన పంక్తిలో భోజనం చేసినారు. తర్వాత శాంతల కొంచెం నేపు ఉప్పరిగ చంద్రశాలలో కూర్చుని, తల్లిదండ్రులతో సంగోషంతో నల్లపించినది.

పెద్దదేవయ్య అప్పుడు తన భోజనం ముగించి, కారదా పూజా మందిరంలో, దేవిదేవని పెట్టిన, పూర్వం శాంతల పలికించి పాడుతున్న వీణను అతి బాగరూకతతో మోసుకొనివచ్చి, శాంతల ముందుంచి, చేతులు జోడించినాడు. శాంతల కన్నెత్తి దేవయ్యను చూచినది. దేవయ్యకన్నుల నుంచి నీరు ధారకట్టినది. శాంతల గ్రహించినది. “వాయింఛనా

జేచయ్యో?" అని ప్రశ్నించినది. వాడు సిగ్గుతో బిరబిర కన్నులు తుడుచుకొని "హూ..." అన్నట్లు రల కూపి, వెళ్ళి ఒక మూలలో రల వంచుకొని కూర్చున్నాడు.

కాంఠలకు కేగులు పిండివేసినట్లయినది. మాచికబ్బెకూ ఆజే అనుభవమయినది. మాచికబ్బె కుమార్తెలో "సివు నగరుకు వెళ్ళిపోయిన తర్వాత చాలనాళ్ళు ఈ జేచయ్య మాపవాడయినాడు. గడియలు తరబడి జేచి పూజాగృహంలో కూర్చునేవాడు. ఇప్పుడు నీ ప్రాణమంతా ఈ వీణలో ఉన్నదని తెలుసుకొన్నాడు. దినానికి రెండుసార్లు దీనిని సుధ్రంగా తుడిచిపెడుతాడు. చక్కని పూలతో దీనిని అలంకరిస్తాడు. వానగాలి ధూళి పడకుండా కప్పుతాడు. ఏమై ఉన్న భక్తి విశ్వాసాలను ఇప్పుడు నీ వీణపై పెట్టినాడు. లేకపోతే వానిగుండెలు ప్రిదిలిపోయేవో ఏమో?" అని అన్నారు.

కాంఠల నగరుకు వెళ్ళిన నాటినుంచి జేచయ్యకు ఇల్లు శూన్యమయినది. వాడు, సంగీత శాస్త్రం తెలిసినవాడు కాకపోయినా, కాంఠల వీణ పలికించినపుడు దాని సునాదం వాని యెడలో ఆనంద తరంగాలను చాల జేపేది. ఇప్పుడు ఆవీణ పలికించేవారేలేక పూజాగృహం మూలలోపడి ఉంటున్నది. జేచయ్యకు దానిని చూచినకొద్దీ దుఃఖం ఎక్కువయ్యేది. బిడ్డలు ఇంటినుంచి నగరుకు వెళ్ళినప్పుడు, శూన్యమయిన భవనంచూచి, మాచికబ్బె ఎంత సంతకటపడినాలో, అంత సంతకటం జేచయ్యకూ కలిగినది. గడియలకొద్దీ జేచయ్య ముప్పు పట్టినవాడివలె పూజాగృహంలో కారదా విగ్రహాన్ని చూస్తూ, తన చిన్నదొరసానిగారిని తలుచుకుని తలచుకొని కన్నీటివరదలనే పారించిన సందర్భాలూ ఉన్నవి. వాని మూగదుఃఖం చూడలేని మాచికబ్బె వానిని పిలిచి "ఇదిగో, ఇది కాంతమ్మగారికి యిచ్చిరా." అని ఏదో నెపంతో వానిని అంతఃపురానికి పంపి, కాంఠలను చూచి వచ్చేట్లు చేసిన సందర్భాలూ ఉన్నవి. అయితే, ఎన్నిసార్లు ఆవిధంగా చేయడం సాధ్యం? అది సాధ్యమూ కాదు. నీరీకాదు. ఇట్లయి, జేచయ్య తల్లినీ కోల్పోయిన అనదవలె చిక్కిపోయినాడు. ఆవేదన పడుతున్నవాడి జీవానికి ఆప్పుడు కాంఠల వీణే ఒక నమ్మకయిన వస్తువయినది.

నాటినుంచి వాని మనస్సుకూ వీణోఒక సమాశ్వాసనమూ లభించినది. వీణను భద్రపరచడం వహించి, తన చిన్న దొరసాని జేచయ్యన్నాననే మనస్సుకు కొంచెం సమాధానం తెచ్చుకొన్నాడు.

కాంఠల వీణనుతాకి కండ్లకు అడ్డకొని ఒడిలో పెట్టుకొని చూటలాడించినది. అది నవ్వుకూ పలికినది. తనకూ, జేచయ్యకూ, అందరికీ తృప్తి కలిగేవగకు వాయిచి, తర్వాత జేచయ్యతోనే పూజాగృహానికి పంపివేసి, తల్లిదండ్రులకు నమస్కరించి, నగరుకు తిరిగివచ్చి, ఆరాత్రి సుఖంగా నిద్రపోయినది.

కాంఠలకు ఆరునోడగూనికి ఇంకా చాల సాధు ఉండగానే మెలుకువ వచ్చినది. ఆమె ప్రాతర్విధులు ముగించి, స్నానంచేసి, జేచమా, మనన్నా శుచిగా ఉండగా, ఇష్టజేవలలను పూజించి, తర్వాత నగరుకు పిలిపించుకొన్న బ్రాహ్మణులను, ముత్తైదువులను పూజించి, దానాలు, వాయిదాలు ఇచ్చి ఆశీర్వాదాలు పొందినది. ఆనంతరం ఆతఃపుర దాసదాసీ జనులందరికీ ఉడుగరలిచ్చి తృప్తిపరచినది. తర్వాత కుమారవిష్ణువును, కోడలు సోవలను పిలిపించి, వారితోపాటు ఉపహారం స్వీకరించినది. ఆవేళకు ఉత్తమాశ్వాలు పూనినరథం అంతఃపుర మహాద్వారంవద్ద వచ్చి నిలిచినది. కాంఠల రథమెక్కడానికి ముందు సోవల అత్తయ్యగారి పాదాలకు నమస్కరించినది. కాంఠల ఆమెను ఆశీర్వదించి ఆలింగనం చేసుకొని, "భగవంతుడు నిన్ను సదా సుఖంగా ఉంచు." అని శుభం కోరుతూ రథం ఆగొకించినది. ఆమె వెంటనే కుమారుడూ రథమెక్కినాడు.

సారథి మహారాజ్ఞికి నమస్కరించి, ఆమె అనుజ్ఞ తీసుకొని గుర్రాలకు కొరడా తాకించినాడు. రథం వేగంతో వేగంగమార్గం పట్టినది.

వసంతఋతువు ఆప్పుడే ఆరంభమయినది. ఆప్రాంతమంతా ముంగారు పంటలు బాగా పెరిగినవి. గుట్టలు బయలు ఇంకా పచ్చగా ఉన్నవి. మామిడి రలిరుట్టాకులు అప్పుడప్పుడే మోసుకెత్తి కనిపిస్తున్నవి. పచ్చని నుంపులు ఆ రలిరుట్టాకులు తిని తృప్తిపడినవి. గుట్టలమీద, బయళ్ళలోను సాంపుగా మేస్తున్న పశువులను, చేలలో ఉల్లాసంతో పాడుకొంటూ పని

చేస్తున్న కర్షకులను, వారి భార్యలను, దారిలో అక్కడక్కడ కనిపించే గ్రామాలలో, పురాలలో సంతోషంతో తిరుగుతూ, బడులకు వెళ్తున్న పిల్లలనుచూచి కాంతల చాల ఆనందపడినది. కుమారుడు దారిలో వచ్చే పల్లెల, గ్రామాల, ఊళ్ళు, పట్టణాల పరిచయం ఆమెకు తెలుపుతూ, అవి ఏ సామంతుల, ప్రెగ్గడల, గ్రామణుల రక్షణలో ఉన్నవి, అక్కడి ఇతరాధికార వర్గంవారు ఎవరెవరు అనే విషయాలను అక్కయ్యకు తెలియ జేసేవాడు. “ఇన్ని విషయాలు నీడు ఎలాగు నేర్చుకున్నాడు? మన దేశ మంత వీనికి కరతలామలకంవలె ఉన్నదికదా! ఇలాటినాడు గదా ఈ భూమికి ప్రభువుకావలె? ఆయ్యో విధి! ఇలాటినానిని గరుడిగా ఎందుకు చేసినావు? నీ సంకల్పం అంతర్యమేమో?” అని కాంతల మనసులోనే కమలినది.

అక్కయ్య మానందాలపడం చూచి కుమారుడు “అక్కయ్యా. ఏమి యోచన చేస్తున్నావు? అదిగో చూడు! జంకలమంద, మన రథ ధ్వనికి భయపడి, కార్లు నేలకు సోకతాయో, సోకవో అన్నట్టు చెంగు చెంగున ఎగిరి పరుగెత్తడం. ఆ చిన్న పిల్లలు ఎంత వేగంతో తల్లిని అనుసరిస్తున్నాయో? అదిగో చూడు మెడలు లిప్పి మనల్ని చూడడం. అక్కయ్యా, నీవు సాక్షేప్తయితే, చక్కని జంకపిల్లను తెచ్చిస్తాను.” అని అక్కయ్య మనస్సును సుందర దృశ్యాలవైపు మరలించడానికి ప్రయత్నించినాడు. “వద్దు తమ్ముడా. పాపం! రేతక్షానను కన్నతల్లినుంచి వేరుచేసి దొంగించి తేనెదూ? అవి ఎక్కడ ఉండి పెరుగవలెనని దైవ నియామకమో, అక్కడే ఉంటేనే అందం చందం.” అన్నది కాంతల.

“ఇక్కడ చూడు, అక్కయ్యా ఈ నేరేడుచెట్టు నిండుగా పెరిగి, పండినపండ్లు ఎలాగు గుత్తులు గుత్తులుగా బరువుతో వ్రేలాడుచున్నవో? కిందచూడు. గాలికి రాలిన పండ్లనుంచి, కోతులు వీకి పారేసిన పండ్లనుంచి, బాటసారులు వీకి తిని పారేసిన పండ్లనుంచి, పశువులు వాటిని తొక్కినడవడంనుంచి భూమికి నీలిరంగు పూసినట్టుంది. నేరెడుపండ్లు దప్పికను మంచివి.” అని కుమారుడు రథం ఆపమనిచెప్పి, కొమ్మలనుంచి మంచి పండ్లను విడిపించి, అక్కయ్యకిచ్చి, తానూ తినివాడు.

గవ్వాలికి గవ్వాలికి గుర్రాలను మార్చడంవల్ల దారి చాల వేగంగా గడిచినది. గుర్రాలకూ అలసట కలుగలేదు. వేగంగా వెళ్తున్న రథంలో కూర్చున్న వీరికి ఎండవేడిమికూడ హెచ్చుగా అనుభవంవాలేదు. మధ్యాహ్న సమయానికి అరణ్యంలో రమణీయమైన సరోవరతీరంలో, చెట్లనీడ ఉన్నచోట రథం నిలిపి, ఇద్దరూ కిందికిదిగి, చల్లటి నీళ్ళలో నుఖం కడుగుకొని, చేతులు కాళ్ళూ కడుగుకొని, సోపల చేసిపెట్టిన దివ్య మైన వంటకాలను వనభోజనంచేసి, రథంనడిపే సారథికికూడ వంటకాలు పెట్టి, వాడు తిని, గుర్రాలను మేతరకు నీటికి వడలేవరకు నీడలో విశ్రమించి, తర్వాత ప్రయాణం కొనసాగించినారు. సాయంకాలానికి ఇంకా కొన్ని గడియలు ఉండగనే శివగంగ చేరినారు.

24

మరుదినం ఎండ ఎక్కడానికిముందే కాంతల కొండ ఎక్కడానికి సిద్ధమయినది. కుమారుడూ సిద్ధమయినాడు. కాంతల గిరికి నమస్కారం చేసి ఎక్కడానికి ప్రారంభించినది. కొంచెందూరం ఎక్కగానే గంగాధరేశ్వరుని గుహదేవాలయం కనిపించినది. ఇద్దరూ విఘ్నేశ్వరునికి, నందికి నమస్కరించి, గుహలో ప్రవేశించి, మహాదేవునికి భక్తితో ఎరగి, పిదప గిరిశిఖరానికి బయలుదేరినారు. దారి చాల చిక్కయినది; కఠినమైనది. మెట్లు చిన్నవి; అక్కడక్కడ జారిపడేస్థితి. ఇంత కఠినంగా ఉన్నా కాంతల మనస్సు శాంతంగా ఉంది. “తొందరపడవద్దు అక్కయ్య, నిదానించు. పక్కనఉన్న బండను పట్టుకో. అంత చిన్నరాతిపై కాలుపెట్టకు. జారిన; పొక్కిని.” అక్కడ చిత్తడి హెచ్చు. పొచి పట్టింది. హెచ్చరిక! “అంటూ కుమారుడు అక్కయ్య చేయిపట్టుకొని నెమ్మది నెమ్మదిగా కొండ ఎక్కించుకుంటూ వెళ్ళినాడు. అలసట తీర్చుకొనడానికి అక్కడక్కడ కూర్చుంటూ, ఆయాసం పోగొట్టుకొంటూ, ముందుకు సాగిపోయినారు. దారిపొడవునా మంటపాలు. చిన్నపెద్ద గుడులు, వినాయక విగ్రహాలు, నందివిగ్రహాలు ఉన్నవి. కొండగాలి చల్లగా వీస్తున్నా వైత్రమోసపు ఎండ చురుకుగా ఉండినది,

అనాడు వైత్ర శుద్ధ పంచమి, సోమవారం. సోమధరుని దినాననే ఆయన దర్శనంపొంది, ఆయననే ధ్యానిస్తూ, కొండను ఎక్కుతున్నది కాంఠల. పర్వతోపరిసానుప్రదేశం చేరినప్పుడు ఆమెకు చాల అలసట కలిగినది. తీవ్రోద్భవ కుండంవద్ద ఇద్దరూ కూర్చున్నారు. “అక్కయ్యా, ఈకొండ ఇంత కష్టమైనదని తెలిసికూడా ఎక్కి వచ్చినావుకదా?” అని నాడు కుమారుడు. “నేను చిన్నతనంలో పరిగెత్తి పరిగెత్తి ఎక్కినానని అమ్మ చెప్పేవారు. అదిప్పుడు సాధ్యమా?” అన్నది కాంఠల.

కొంచెంసేపు కూర్చొని అలసట తగ్గినతర్వాత కాంఠల: “తమ్ముడా, నీరు ఎండిపోతున్నది. దగ్గరేమో నీరులేదు. మనం మనవెంట తేవలసినది. మనం వచ్చినదారిలో విఘ్నేశ్వర మంటపం ఎరుటఉన్న దొనలో తేట నీరు ఉండడం చూచినాము; పక్కన అర్చకుల ఇల్లాకటి ఉన్నది. వారి నడిగి ఒక పాత్రలో నీరు తీసుకునిరా” అని కోరినది. “ఇప్పుడే తెస్తాను అక్కయ్యా. ఇక్కడే కూర్చో” అని కుమారునిప్పువు నిమిషమాత్రంలోకిందికి దిగినాడు.

కుమారుడు దిగిపోయిన తర్వాత కాంఠల లేచి, చుట్టూ చూచినది. సుందరమైన దృశ్యం. కొండ అడివారంలో శివగంగ ఉరుచిన్నగా కనిపించినది. చిన్ననాటి జ్ఞాపకం—అక్కడే ఎక్కడో దగ్గరలోనే “కోడుగల్లు బసవణ్ణ” అనే పేరుగల ఒక నంది విగ్రహం ఉండేది. కొనకు ఆమె ఆ నందివిగ్రహం ఉన్న ప్రాంతం వెదికి కనిపెట్టి, ఆ కోడుగల్లు బసవణ్ణ ఉన్నస్థలానికి వెళ్ళినది. ఆ విగ్రహం కనిపించినది. దారుచుట్టూ ప్రదక్షిణానికి చాల ఇబ్బంది. కాలు బారితే దేహంలోని ఎముకలుకూడ మిగిలే అవకాశంలేదు. చాల హెచ్చరికతో ప్రదక్షిణం చేయవలె. అడవారికి, పిల్లలకైతే అది సాధ్యమేకారు.

కాంఠల దైర్యంతో ఒకసారి ఆ బసవునికి ప్రదక్షిణం చేసినది, చేతులు జోడించినది. తర్వాత మధ్యాహ్నం సమీపిస్తున్న భాస్కరుణ్ణి చూచి చేతులు జోడించి, “భగవత్, నూర్యనారాయణ, ఇకనాడు నీవే నిక్కు. నీవేసాక్షి. ఇహ జన్మం అంతిమ కర్తవ్యమిది అని ఆచరిస్తున్నాను.

నీకు ఆత్మార్పణం చేసుకొన్నాను. నాకు వేరే మార్గమేదీ నీవు చూపలేదు. మా రాజ్యానికి సుభం కలుగని. లక్ష్మీ పట్టమహిషికానీ. ఆమెకు పుత్ర సంతానం, దేశానికి ఒడయణ్ణి ప్రసాదించు. ప్రభువుల మనస్సుకు ఎలా గయినా సమాధానపెట్టు. వారి అనురాగమంతా లక్ష్మీకే లభించని. భగవంతుడా, కరుణించు! కరుణించు.” అంటూ కండ్లు మూసుకొన్నది. అంతే. కాంఠల శరీరం బండలవిదపడే దొర్లిదొర్లి నూరు హస్తాలదిగున పడినది. రమ్యమైన ఒక నక్షత్రం ఉడయించి భూమికి వెలుగిచ్చి కన్ను మరుగయినది. శకవరుషాలు ౧౦౧౦ (క్రీస్తుశకం 1131) విరోధిక్యతు సంవత్సర వైత్ర శుద్ధ పంచమి సోమవారం పూర్వాష్టం కాంఠలదేవి శివ గంగా పుణ్యక్షేత్రంలో దేహం త్యజించినది.

అదే సమయంలో ప్రభువులూ, లక్ష్మీ వేలాపురంలో చెన్న కేశవునికి కాంఠలదేవి పేరుతో పూజను సమర్పిస్తున్నారు. అర్చకులు పూవులునిండన పశ్యేరం మధ్యన నేలదీపం పెట్టి దేవునికి నీరాజనం సమర్పిస్తున్నారు. పశ్యేరం అర్చకులు చేతినుంచి అకస్మాత్తుగా బారి, దీపంతోపాటు నేలపై దొర్లపడినది. దీపం కొండెక్కేటట్టు ఉన్నది. ఆరిపోతున్న వత్తిని ప్రభువులే తత్క్షణం చేతితోతీసి ఎత్తి, జ్యోతిని ఉద్ధరించినారు. అరిపోతున్న ఆదీపం మరల ప్రజ్వలించినది. ప్రభువులకు ఇదేదో అశుభసూచన అని అనిపించినది. ఆక్షణమే గుండెలో పక్కన ఏదో వికారం కలిగినట్టు అనుభవ మయినది. అర్చకులు భయపడినారు. “చేయి తడిగా ఉన్నందున పశ్యేరం బారినది. సహస్రాపరాధాలయినవి. దేవరవారు మన్నించవలె” అని చేతులు జోడించి ప్రభువులను వేసుకొని, చెన్న కేశవునికి మరల కొత్తగా దీపారాధన చేసినారు.

దీపారతి కింద దొర్లినప్పుడు లక్ష్మీదేవికి చాల బాధకలిగినది. కడుపులో పొడిచి పిడినట్టయినది. నిటూర్పుకటి ఆమె హృదయంనుంచి తనంతానై బయలువెడలినది. ప్రభువులు లక్ష్మీతోపాటు గర్భగుడినుంచి ఇవతలికివచ్చి, “లక్ష్మీ, ఇదేదో అశుభసూచకంగా ఉన్నది. మనస్సుకు అందోళన కారణంగా ఉన్నది.” అనినారు. లక్ష్మీ “స్వామీ, నాకూ ఎందుకో భయమవుతున్నది. ఆరతిజ్యోతి అలాగు నేలమీద దొర్లి పడ

రాదు. మన తప్పేదైనా కేరవస్వామి మన్నించనీ. ప్రతిష్ఠాఉండి నేను ఏదోషమూ చేయలేదు. దేవుడు కాపాడవలె." అన్నది. ప్రభువులూ, లక్ష్మీ కేశవుని శ్రమకోరుతూ దేవాలయం మెట్లుపై కొంచెంసేపు కూర్చున్నారు.

అక్కడ కుమారవిష్ణువు కొండమీదినుంచి సరసర కిందికిదిగి, పూజారి యింట్లో ఒక శుభ్రమైన పాత్ర ఇప్పించుకొని, విఘ్నేశ్వరుని దొనలో నీరు నింపుకొని, తిరిగి మైకి ఎక్కిరావడానికి కొంచెం పాద్యునిది. అక్కయ్యను వదలిపోయినచోట ఆమెలేదు. "అక్కయ్యా, అక్కయ్యా!" అని కేక వేసినాడు; చుట్టూ చూచినాడు. సమాధానం రాలేదు. అక్కయ్య కంటికి కనబడలేదు. "దురంగా ఎక్కటికైనా పోయినదేమా?" అని, ధ్వనిని హెచ్చించి, "అక్కా! అక్కా!" అని కూతపెట్టినాడు. సమాధానం రాలేదు. కుమారునికి ఆశ్చర్యమయినది; భయమయినది. తెచ్చిన నీటిపాత్రను తీగోడ్చనకుండంలోపల పెట్టి, ఒక బండమీదికి ఎక్కి, మరింత గట్టిగా "అక్కా! అక్కా!" అని చుట్టూ తిరుగుతూ పిలిచినాడు. కొండచరియల సందులనుంచి ప్రతిధ్వని వినిపించినది. సమాధానం మాత్రం లేదు. "అక్కయ్య ఇంతలో ఎక్కడికి పోయినది? నా పిలుపు వినబడనంత దూరం ఎక్కడికి పోయి ఉండవచ్చు?" అని కుమారుడు భయపడినాడు. మరొకసారి తన శరీరశక్తిసంతా గొంతుకే ఇచ్చి "అక్కా! అక్కా!" అని అరిచినాడు. రెండు, మూడు, నాలుగు, ఐదుసార్లు ప్రతిధ్వనులు పుట్టినవి. సమాధానం మాత్రం లేదు.

సోమవారపు గిరి పూజకోసం వీరికంటే ముందుగా కొండ ఎక్కి వచ్చి, పూజ ముగించి, కొబ్బెర, పండ్లు ప్రసాదం తింటూ గుంపుగా కూర్చున్న గ్రామీణులు కుమారుని భయకాతరధ్వనికి అడరిపడి, "అయ్యా, ఎవరో భాగ్యవంతురాలు, మీ అక్కయ్యగారే ఉండవచ్చు, ఇప్పుడే, కొంచెంసేపటికి ముందే, ఆకోడుగల్లు బసవడున్న చోటికి నడిచివెళ్ళినారు." అని తెలిపినారు. "అచెక్కడ?" అని ఆత్రంగా ప్రశ్నించినాడు కుమారుడు. "అరిగి, ఆవైపు" అని వారు పేలు చూపినారు. కుమారుడు ఆవైపు పరిగెత్తినాడు. కుమారుని భయాందోళనలను చూచి ఆ గ్రామీ

ణులూ "ఆ భాగ్యకాలినికి ఏమయిందో?" అని భయపడి, కుమారుని వెంట తామూ వెదకడానికి తోడ్పడడం కోసం పరిగెత్తి వచ్చినారు.

కోడుగల్లు బసవడున్న చోటికి వచ్చినాడు కుమారుడు. అక్కడ చుట్టుపట్టు పరికించిన్నాడు. పర్వతమే అడిరేటట్టు "అక్కా—అక్కా—అక్కా—" అని అరచినాడు. ఆ పెనుకూతకు కొండలోని ప్రతిరాతి సందులోను, బండలనడుమూ, అడివారంలోని ఊళ్ళలోను, బయళ్ళలోను, ప్రతిధ్వనులు బయలుపెడిలినవి. ఉత్తరం మాత్రం లేదు. అప్పుడు కుమారుని ధైర్యం భగ్నమయినది. వణుకుతున్న ధ్వనితో "ఈవైపు వచ్చినవా? మీరు చూచినారా?" అని గ్రామవాసులను అడిగినాడు. "బేనయ్యా, ఈవైపే వచ్చినారు," అని సమాధాన మిచ్చినారు గ్రామవాసులు. "మీ ఈ పిలుపు, ఆమె ఎక్కడున్నా వినబడవలసినదే." అనిన్నీ అన్నారు. కుమారుని తల తిరిగినది; కాళ్లు కనిపడిపోయినవి. అతడు వారిని "ఈ కొండమీద కూరమృగాలేమైనా ఉన్నవా?" అని ప్రశ్నించినాడు. "అలాటివేమీ లేవయ్యా. ఉన్నా ఇంతపొద్దుకు అవి వెలుపలికిరావు." అన్నారు వారు. కుమారునికి సహనం లేవినది; చాల భయం కలిగినది. "అక్కయ్య ఎక్కడికి పోయినది?" అని బండనుంచి బండకు పరుగెత్తుతూ, దిక్కు దిక్కులా గుండె పగిలిపోయేట్టు కూతపెట్టినాడు. ఇప్పుడు గ్రామవాసులకూ "ఆమె ఏమయిందో!" అనే భయం పుట్టినది. కుమారవిష్ణువు బండనుంచి బండకు పరిగెత్తుతున్నప్పుడు అతని కాళ్ళలోని బంగారు తోడాలను గ్రామవాసులు చూచినారు. వడికాలి తోడానుంచి వేలాడే ముత్యాల గుర్తులనూ చూచినారు. అప్పుడు వారికి "వీరు మహారాజుగారే కావచ్చు" అని తోచినది. భయభక్తులతో కుమారునికి నమస్కారంచేసి, అతనితోపాటు తామూ వెదుకసాగినారు.

గ్రామవాసుల గుంపులోని ఒక బాలుని నూత్నదృష్టికి నూరు వాస్తాల కింద పడిన స్త్రీ శరీర మొకటి కనిపించినది. అప్పుడు వాడు "అరిగి! అరిగి!...అక్కడ!" అని కిందివైపు చేతితో చూపినాడు. అందరిచూచా ఆవైపు పరిగెత్తినది. గ్రామవాసులూ ఉత్తమ వస్త్రాలంకృతమైన ఒక స్త్రీ శరీరం అక్కడ పడి ఉండడం చూచినారు. కుమార

విష్ణువూ చూచినాడు. “తన అక్కయ్య పోయినది” అని అతని హృదయం అక్కడే నిశ్చయించినది. ఆక్షణమే, “అక్కయ్యా, ఇదిగో నేనూ వచ్చినాను” అంటూ ఒకే చూపుతో తన అక్కయ్యను చేరుకున్నాడు.

గ్రామవాసులకు నోటమాటరాలేదు. కష్టమూని తెలిచే లోపుగా ఈ దురంతం వారి కన్నులముందే జరిగిపోయినది. కుమారుడు అరనిమిషం కూడ నిదానించలేదు. నిలబడి ఆలోచించలేదు, వెనుకముందు చూడలేదు. అక్కయ్య పోయినదని అతని మనస్సుకు ఎప్పుడు తెలిసిందో ఆక్షణమే అతడూ వెళ్ళిపోయాడని. “అమె ఎవరో పాపం! కాలుబారిపడి మరణించి ఉంటుంది. ఆమె లోబట్టువులయిన ఈ మహారాజులుగారు ఆ దుఃఖంతో తామూ చూసి ప్రాణాలు పోగొట్టుకున్నారు.” అనుకున్నారు గ్రామవాసులు. వారికి చాల దుఃఖమయినది; చాల బాధ కలిగినది; “అయ్యో! అయ్యో!” అని దుఃఖంతో, భయంతో అరుస్తూ, వారు త్వరత్వరగా కొండదిగి శివగంగ గ్రామానికి పరిగెత్తినారు. గ్రామవాసులలో ఇద్దరు పురుషులు నెమ్మదిగా ఆ ఇరువుల్లో నే దిగి, ఆరెండు శరీరాలూ పడిన స్థలం చేరి, ఎవరికైనా ఊసిరి ఉన్నదేమో చూచినారు. మరణించిన స్త్రీ మహాలక్ష్మిదేవితే ఉన్నారు. తల ఒకపక్క దెప్పని గుట్టుగుట్టుయి రక్తం వివరీతంగా ప్రవించినది. రాజుగారూ పడినవెంటనే, ఒకటి రెండు సార్లు కాళ్ళు చేరులు జాడించి చల్లబడినారు. అక్కయ్య కళ్ళీరునికి ఏడుహస్తాల దూరంలో రాజుగారి శరీరం పడిఉంది. ఇద్దరు గ్రామ వాసులూ ఆ ఘోరదృశ్యంచూచి, గుండెపగిలి, కన్నీరు కారుస్తూ మూగ వారితే నిలబడి పోయినారు.

కొండదిగిన గ్రామవాసులు “రాజుగారూ, వారి అక్కగారూ కొండమీదినుంచి పడి మరణించినారు” అని శివగంగ ఊరిలో వార్త వ్యాపింపజేసినారు. రథం నడిపించుకొని వచ్చిన సారథి ఆ వార్తని అక్కడే దిగజారిపోయాడని. “అయ్యో! వారు మా కాంఠలా మహారాజుగారు, వారు కుమారవిష్ణువు.” అని ఎలుగెత్తి విలపించినాడు. విడిది అధికారి పరుగుతో వచ్చినాడు. ఒకే నిమిషంలో ఊరి జనమంతా పరుగెత్తి వచ్చినారు. ప్రెగ్గడ, గ్రామ రక్షకులు, ఇతరాధికారులు అందరూ

పరిగెత్తి వచ్చినారు. “ఎక్కడ? ఏ ప్రక్క? ఇద్దరూ కాలుబారివారా? అయ్యో! ఇంకేమిగిలి?” అంటూ కొండయిక్కి కళ్ళీరులన్న స్థలానికి వచ్చినారు. ఆ గ్రామవాసులిద్దరూ దుఃఖపడుతూ అక్కడే కాచుకొని కూర్చున్నారు.

అతి పరితాపకరమైన ఈ దృశ్యంచూచి ఆ బాలవృద్ధం అందరూ దుఃఖించినారు. వారికి దుఃఖం పొంగివచ్చినది. “కాంఠలా మహారాజుగారు కాలుబారిపడి మరణించినారా? అయ్యో! దేశానికి ఎంతటి దుర్గినమిది? అక్క మరణించాచి ఈ పుణ్యాశ్శుద్ధా ప్రాణాలు వదలినాడా? గంగాధరేశ్వరూ, నీ నేవకోసం వచ్చిన నీకి ఈ ఫలమా? ఈ ప్రాప్తమా? అయ్యో! విష్ణువర్ధనులవారు ఈ దుఃఖాన్ని ఎలాగు సహిస్తారు?” అని విలపించినారు. కన్న తల్లిదండ్రులను పోగొట్టుకొన్నట్లు దుఃఖపడినారు ఆజనం.

ఇంతలో సారథి, విడిదిఅధికారి-మాట్లాడుతున్న వారు-తేల్చుకొని కొండశిఖరానికి బయలుదేరినారు. ఆ వైపు నిలబడిన ఇద్దరు గ్రామవాసులు వారి సంగల్పం ఊహించి, వారిని ఆపి, “అయ్యో, మీ రెక్కడికి?” అని ప్రశ్నించినారు. సమాధానం రానందున ఆ గ్రామవాసులు వారిని బలంగా పట్టుకొని, ఆపి, అక్కడనున్న ఇతరులకు వినబడేట్లు పెద్దగా “అయ్యో, అయ్యో, వీరూ ప్రాణాలు వదలడానికి వెళ్తున్నారు. నిలపండి.” అని కేకలు వేయగా, జనం పరిగెత్తినచ్చి వారిని ఆపినారు. సారథి, విడిది అధికారి “మమ్ముల్ని వదలిపెట్టండి. ఇక మేము తిరిగివెళ్ళి ప్రభువులకు మా ముఖాలు చూపలేము. మమ్ములు ఆపకండి. మీకు కోటి పుణ్యాలు.” అని వేడుకొన్నారు. ప్రెగ్గడలు “చాలుచాలు. ఈ అనాహూతాలు ఇకచాలు. దీనిని మేము అడ్డగిస్తాము. ఖండితంగా అవకాశ మివ్వము. చెప్పండి, మీకు ఈ విషయంలో ఏమైనా తెలిసిఉంటే.” అని ప్రశ్నించినారు. వారు “లేదు...లేదు...యారెకని నవ్వుతూ నవ్వుతూ సంతోషంతో వచ్చినారు. ఇప్పుడు...” అనినారు.

మహారాజు కోడుగల్లు బసవణ్ణను ప్రదక్షిణం చేస్తున్నప్పుడు కాలుబారివారి, లేక ఎండ వడకు తలతిరిగి కన్నులు చీకట్లుకమ్మి పడిపోయి

కాని ఈ అన్యాయం జరిగి ఉంటుంది. అక్కయ్యగారు ఇలాగు కావడం చూచి కుమారులు కలిసి వచ్చినవారు కలిసి వెళ్ళినారు." అని జనమంతా నమ్మినారు. గ్రామాధికారులు తమ ముందు కర్తవ్యమేమని యోచించినారు. దుఃఖిధరమైన ఆ పృథ్వీలకు ఏ యోచనా తోచలేదు. అక్కడున్న వయోవృద్ధుడొకడు "అయ్యో, మనమేమీ చేయరాదు. దీనికి మనకు అధికారంలేదు. ప్రభువులకు ఈ సమాచారం పంపేవేరకు ఈ కశేబరాలనే అక్కడికి పంపవచ్చు. అది సాధ్యమే అన్నదానిని యోచించండి." అన్నాడు. ఇదే సరైన యోచన అని అందరూ ఒప్పుకొన్నారు. అప్పుడు ప్రెగ్గడ సారథిని, విడిది అధికారినిచూచి "ఇదిగో, ఈ కశేబరాలను సాధ్యమైనంత తీసుకొనివెళ్ళి ప్రభువులకు అప్పగించండి. అనంతరం మీ ఆంతరార్థం ఎలాగు సూచిస్తే అలాగు చేయండి. ఇది మీ కర్తవ్యం. దీనిని నెరవేర్చకపోతే రాజకాపం మిమ్ముల్ను జన్మజన్మాలకు విడువదు. దీనిని కైవసూ ఒప్పుదు. మృతుల శరీరాలను ప్రభువులకు ఒప్పించండి. మృతుల బంధుమిత్రులకు సమాచారం తెలుపండి." అని నాడు. దీనికి వాణ్ణిదే ఒప్పుక తప్పలేదు.

పిదప ఊరినుంచి గెండు ఊరాల తొట్లను, బోయాలను పిలిపించినారు. హొన్నానిని ఆలయంనుంచి ఉత్తమ దుకూలం తెప్పించినారు. ముతైరువులు పసుపు కుంకుమలతో, పుష్పాలతో కాంతల కశేబరాన్ని ఆలంకరించి, ఆ ఉత్తమ దుకూలంచుట్టి, కన్నటి పుష్పాలతో ఉరాల తొట్లలోపెట్టి నమస్కరించినారు. పురుషులు కుమారుని కశేబరాన్ని గెండవ తొట్లలోపెట్టి చేతులు జోడించినారు. బోయాలు నమస్కరించి, తొట్ల పగ్గాలకు వెనుగుడలు దూర్చి, ఊరకొయ్యలు పట్టుకొని, బాగ దూకతతో ఆడుగులు పెడుతూ, నెమ్మదిగా కొండ దిగడానికి ఆరంభించినారు అందరూ కొండ దిగినారు.

మీరు వేగంగా గ్రామం చేరగానే, ఊరికి ఊరేవచ్చి, బాష్పంజరి ఇచ్చినది. కాలవిలంబం కాకుండా, కశేబరాలను రథంమీదికి ఎక్కించి, అది వెలుపలికి పడిపోకుండా, వెదురు దబ్బలను అడ్డంగా కట్టినారు. ప్రెగ్గడలు సారథినిచూచి, "సాధ్యమైనంత త్వరలో, చీకటిపడేలోపుగా

నీవు రాజధాని చేరవలె. గవ్వాలి గవ్వాలికి గుర్రాలుమార్చే ఏర్పాటు ఉన్నదని విడిది అధికారి చెప్పినాడు. మేమూ మరొకరథంలో మీ వెంట వస్తాము." అని చెప్పినారు. విడిది అధికారి రథమెక్కి కశ్యపముందున్న దుఃఖిద్యశ్యం చూడలేక ముఖమిద బట్ట కప్పకొని కూర్చున్నాడు. రథం వేగంతో బయలుదేరినది. గవ్వాలి వెళ్ళినపిదప అక్కడి కొత్త గుర్రాలను రథానికి పూస్తడమైనది. అక్కడి గుర్రాల కావలివాడు "ఊరికి రావ రథానికి ఆనతి అయినదా?" అని అడిగినాడు. తొందరలో ఉన్న సారిధి "ప్రభువులనుంచి సమాధానం వచ్చేవరకు ఇక్కడే గుర్రాలను కాచుకొని ఉండు." అని చెబుతూ, రథాన్ని వేగంగా తోలినాడు.

వేలాపురి దగ్గర అయినకొద్దీ సారథి దుఃఖం ఎక్కువయినది. తన తల వ్రాతను నిందించినాడు. "పాపిగుర్రాలూ, మీరు జన్మాంతరంలో ఏ పాపం చేసి ఈ జన్మానికి వచ్చినాలో! అలాటి దేవిని, అలాటి మహానుభావుణ్ణి యాత్రకు తెచ్చిన మీరు, ఇప్పుడు వారి కశేబరాలను మోసుకొని పోతున్నారే? మీకు దీని జ్ఞానమేలేదా? మీకు ప్రాణాలులేవా? ఆత్మలేదా? తెలివితేటలనేవి లేవా? మీకు కొడిలే నొప్పి అవుతున్నది కదా? ఆ లోకాన ఇరెరులకు మనసు నొప్పయితే మీకు నొప్పి కలుగదా? మీ పిల్లకు నొప్పయినప్పుడు మీకు దుఃఖం కలుగడం లేదా? కలుగుతుంది. అలాగే ఇరెరులకు దుఃఖమయినప్పుడు, సంతమయినప్పుడు, మీకు దుఃఖం కలుగదా? అధవా, ఈ అనుకంప మనుష్యునికి మాత్రమే ఉన్నదా? ఇది లేనివాడు మీ వలెనే ఒక మృగం." అని దుఃఖిభరంలో మాట్లాడుకొంటూ, ఆత్మనిండ చేసుకొంటూ, "త్వరగా నడవండి." అని గుర్రాలను అడరించినాడు. అది పుత్రకలితో రథం లాగుకొని పరుగుతీసినది.

సాయంకాలమయినది. గుర్రాలను పలుమారు మార్చడమూ జరిగినది. చీకటి పడుతూ వచ్చినది. వెలుతురు లేకపోయినప్పటికీ గుర్రాలు తమ నూత్యుద్యష్టితో దారిపట్టి పరుగు తీసినవి. సాయంకాలమయి గెండు గడియలకు రథం వేలాపురి ఎల్లలు చేరినది. ఊరుదగ్గరికి వచ్చినప్పుడు సారథి ఊపిరి ఎగిరిపోయినది. గుర్రాలు అభ్యాస బలంతో రథాన్ని లాగుకొని పోయి నగరు మహాద్వారం చేరి ఆగినవి.

కేవలం నుంచి రథం తిరిగివచ్చినదని వాటిలి కావలివాడు తన నాయకునికి తత్క్షణమే పోయి తెలిపినాడు. నాయకుడు బోపల సర్వాధికారికి వెళ్ళి మనవి చేసినాడు. సర్వాధికారి వెలిగించిన దివిటీని చేరవట్టుకొని రథం వద్దకు వచ్చినాడు. సారథి తన స్థానంలో తన మైదొడ్లిపడిఉన్నాడు. రథంనుంచి దిగిన విడిది అధికారిని సర్వాధికారి గుర్తుపట్టినాడు. విడిది అధికారి కన్నులనుంచి నీటిధార పారసాగినది. వాడు సర్వాధికారి ముఖం చూచి నిరాశతో తల ఊపినాడు. గొంతునుంచి ధ్వని వెలువడడమే కష్టమయినది. వాని అవస్థను సర్వాధికారి చూచి, “అయ్యో, రథంలో పడు వన్న ఏరెవరు? నీవెందుకు విలపిస్తున్నావు? సారథి ఎలాగు మరణించినాడు? దొంగలా? ద్రోహులా? ఎక్కడ అడ్డుపడినారు? ఏమైనది? దేనివారు ఎక్కడ? కుమారులవారు ఎక్కడ?” అని మైమైన పెక్కు ప్రశ్నలు చేసినాడు.

“అయ్యో, నేను హెచ్చుగా మీని చెప్పలేను. ఊపితే అడదంలేదు. సమాచారం చెప్పి చచ్చిపోదామని ప్రాణాలు విగబట్టుకొని నిలుపుకొన్నాను. దొంగలు, ద్రోహులూ ఎవరూకారు. మహారాజ్జీగారు, కుమారులవారు నేడు కేవలం కొండ ఎక్కినారు. మహారాజ్జీగారికి దప్పి అయినది. కుమారులవారు నీరు తెచ్చేలోపల దేవిగారొక్కరే కొండకిభిరమెక్కి, అక్కడెక్కడో కాలుబారు అక్కడినుంచి దాదాపు నూరు హస్తాలు కిందపడి కాలధర్మం చెందినారట...నీరు తెచ్చిన కుమారులవారు దేవిగారికి వెనకి, కొనకు కిందపడి కాలధర్మం చెందడం చూచి, తామూ ఆక్షణమే, అక్కడినుంచి చూకి...వారి కళ్ళెబరాలు రథంలో. సారథి ఎప్పుడు, ఎలాగు చచ్చినాడో, గుర్రాలే రథాన్ని ఎలాగు లాగుకొని వచ్చినవో నేను ఎరుగను. సోపలదేవిగారికి, మహారాజ్జీ తల్లిదండ్రులకు తెలుపండి. ఇక నాచని ముగిసినది.” అంటూ ఆరుభ సమాచారం చెప్పిన తననాలుకను తానే కొరుకుకొని రెండు తుంటలు చేసుకొని ఉమ్మివేసి, అక్కడే ఉన్న రాతిస్తంభానికి తన తల బలంగా కొట్టుకొన్నాడు. వాని తలకాయ చీలి మెదడు వెలుపల పడినది. తత్క్షణం వాడు కిందపడి మరణించినాడు.

సర్వాధికారి “అయ్యో! అయ్యో!” అంటూ దిక్కుతోచక నగన బోపలికి పరుగెత్తినాడు. ముందున్న విశాలమైన సభాధవనంలో ప్రభువులు ఒక తల్లిగా ఉన్న పీఠంపై అసీమలై జేలావురి వగర రక్షకునితో ఏకో మాట్లాడుతున్నారు. ఆనాడు సోమశేఖరుని దివం కనుక ప్రభువులు నిరాశాగ్రతరులయి ఉన్నారు. లక్ష్మీదేవి ఆంధ్రేశ్వర పూజాగృహంలో ఏకో కార్యంలో నిమగ్నురాలై ఉన్నది. సర్వాధికారి “అయ్యో!” అన్న తేక ప్రభువులకు వినిపించి, వారు ఆతేక వినిపించిన వైపు తిరిగి చూచినారు. సర్వాధికారి భయంతో దిబ్బాధునివలె పరిగెత్తించి ప్రభువులకు సాగిలపడి, ముఖంపైకెత్తి చూడలేక, విడిది అధికారి తనతో చెప్పినదంతా మనవి చేసినాడు. గెండు తూటాలు ప్రభువులు కూర్చున్నచోటే స్తంభించి యున్నారు. రిరువారే మీ తోచిందో, తత్క్షణమేలేచి, ఎవ్వరూ తమ వద్దనే పెట్టుకొనే చిన్న పేటికను పెట్టిన స్థలంనుంచి మైకీసి, దానిలోని చిన్న వెండి సంపుటాన్ని చేతిలో పట్టుకొని, లక్ష్మీ ఉన్న పూజాగృహం వైపు బిరబిర నడిచినారు. లక్ష్మీ అక్కడే ఉన్నదని వారికి తెలుసు. కొంచెముంచే దంపతులిద్దరూ పూజను ముగించినారు; ప్రభువులు ఇవతలికి వచ్చి నగరరక్షకునితో మాటలాడ సాగినారు. కనుక లక్ష్మీ పూజాగృహంలోనే ఉండవచ్చునని ప్రభువులు భావించినారు. లక్ష్మీ పూజాగృహంలోనే ఉన్నది. ప్రభువులు ఈవిధంగా లొందరగా దయచేయడం చూచి పూజాగృహంలో లక్ష్మీతోపాటు ఉన్న దాసీజనం భయపడి వెలుపలికి వచ్చి నిలిచినారు. ప్రభువులు “లక్ష్మీ! లక్ష్మీ!” అని గట్టిగా పిలుస్తూ పూజాగృహం ప్రవేశించినారు. లక్ష్మీ ప్రభువుల ఆందోళనచూచి నోట మాటరాక నిలుచున్నది. “లక్ష్మీ! ఇక్కడికి రా. నోరుతెరు. ఈ చూస్తం మింగు.” అని అన్నారు ప్రభువులు. లక్ష్మీ దగ్గరికి వచ్చి నోరుతెరిచి, బొమ్మవలె నిలబడినది. ప్రభువులు వెండి సంపుటంలోని చూస్తం ఆమె నోటిలోవేసి, దగ్గరిలోని అభిషేకపాత్రలో ఉన్న పీఠం గెండు గుటుకలు ఆమె నోటిలోకి వంచి “మింగు, మింగు లక్ష్మీ! మింగు.” అనినారు. లక్ష్మీ మిగినది.

“మింగినాను దేవ!”

“కళ్లు మూసుకో, లక్ష్మీ.”

“మానుకొన్నాను, చేప!”

“భయపడకుండా ఉండు, లక్ష్మీ. వేరే మార్గంలేదు.”

“అర్థంకాలేదు స్వామి.”

“ఒక్క డబ్బంలో తెలుసుకొంటావు. ఈ కుకాననంపై కూర్చో.”

ప్రభువులు లక్ష్మిని చేయిపట్టుకొని కూర్చోపెట్టినారు. చేతులతో నొసలును, తలను నిమిరినారు. ప్రభువుల చేయి ఆపుదు అన్నీతింగా ఉండడం లక్ష్మీకి అర్థంకాలేదు. బౌద్ధం అంత చీకట్లమయినది. రెండు నిమిషాలలో లక్ష్మీ కడుపులో చీకట్లజ్వాల లేచినది. మరొక నిమిషంలో ఆజ్వాల తీరం వ్యాపించి తీరస్సుకు ఎక్కినది. లక్ష్మీ అన్నది: “కడుపులో నిప్పుపెట్టిపట్టు మందుతున్నది స్వామి!”

“మరి రెండుగురుకలు నీరు తాగు.”

నీరు తాగినది.

“కాళ్లు చేతులు తేలిపోతున్నవి. తల తిరుగుతున్నది.

ప్రభువులు లక్ష్మిని చాపమీద నెమ్మది నెమ్మదిగా పండుకొప్పెట్టి కంటి రెప్పలు విడిపించి, కండ్లలో కండ్లపెట్టి స్వల్పకాలం చూచినారు. కంటి మధ్యన నల్లపాప రామరామ చిన్నదవుతూ వచ్చినది. ప్రభువులు ఇంకా ఒక నిమిషకాలం అలాగునే చూస్తున్నారు. అనంతరం ఆమె కండ్లను మూసివేసినారు. ప్రభువులకు ఎంత దుఃఖమయినదో! పూజా విగ్రహరూపుడైన నారాయణుని అతి చైతన్య దృష్టితో చూచినారు: “ఇంత క్రూరశీతు నేను ఎలాగు పాత్రుడయినాను ప్రభూ?” అని. వెలుపల నిలబడిన దాసీజనంలో ఇద్దరిని లోపలికి పిలిచినారు. వారు వణుకుతూ వచ్చి నిలబడినారు. వారిని చూచి ప్రభువులు “మీరు భయపడ కూడదు. మీ ఇప్పుడు భయపడి ధైర్యం చెడితే, లక్ష్మీ మరణిస్తుంది; ఖండితంగా మరణిస్తుంది. లక్ష్మీ బదుకవలెనని ఉంటే, ఇదిగో, మేము చెప్పేమాటలు శ్రద్ధగా వినండి. ఇది మార్పు. మార్పువచ్చే బౌద్ధం ఇచ్చినాము. దీని నిప్పుడు ఆత్మావశ్యకంగా ఇవ్వవలసి వచ్చినది. ఈ మార్పు ఇంకా అర్థమయితే అలాగునే ఉంటుంది. ఇప్పుడు మీకర్హం

మేముని తెలుసుకోండి. ఇదిగో! ఈ మాత్రను చాల జాగ్రత్తగా ఉంచు కొని, జాముజాముకు తప్పక ఒకచూరు కుద్దమైన గంభపురాతిపై లభ్యవుగా పైపైన—అరచేయి వెడల్పు చుట్లు పదిహేను చుట్లు, పదిహేను చుక్కలు పాలలోగాని, లేక పదిహేను చుక్కల నీటిలోగాని రాచి, ఆ లేహాన్ని లక్ష్మీ నాలుకమీద పూసి, రెండు మూడు గురుకల నీరు మెల్లమెల్లగా గొంతులోకి పోసి మింగుకు పడేట్టు చేయండి. ఈవిధంగా జాము జాము కొకమారు—నాల్గసార్లు చేయవలె. ఇప్పుడం ఉండనీ. నాలుగుసార్లు. జాగ్రత్త. మరొకచూరు చెయితాను, గమనించండి. అరచేతి వెడల్పుచుట్లు. పైపైన తేలికగా పదిహేనుచుట్లు. పదిహేను చుక్కల పాలలోగాని, నీటిలోగాని. ఒక జాము కొకమారు. నాల్గసార్లు. తెలివి వచ్చిన తర్వాత సుభోష్టమైన తేనె పాలు. ఆహారం అడిగితే లభ్యూహారం; పండ్లు. లక్ష్మీనిమిడచేతికి అప్పగించి వెళ్తున్నాము. ఇది ఎందుకు? ఏమి?—అని అడగండి. ఆమెను నిలుపుకొనే భారం మీది.” అని చెప్పి మాత్రను వారికి ఇచ్చి తాము ముందుకూర్చున్న చోటికి వచ్చినారు.

నాల్గైదు మంది పరిచారికలు కాంఠల కళేబరం రథంనుంచి నెమ్మదిగా దింపి, ఏడుస్తూ, దానిని మోసుకొని వచ్చి ప్రభువుల ముందు ఉంచినారు. ఆ పరిచారికలు దుఃఖంతో కన్నీరు ధారగా కరిసిపెట్టున్నారు. కోకంతో, భయంతో వారు వణికిపోతున్నారు. వారు కళేబరంపై కప్పిన దుమాలాన్ని విడిపించి, ముఖాన్ని వెలుగుకు జరిపినారు. పరిచారిక లిప్పుడు వెకివెక్కి ఏడ్చుకొనినారు. ప్రభువుల ఎదుట ఈ పరిచారికలు ఎప్పుడూ తలయెత్తి చూచినవారేకాదు. ఇప్పుడు దుఃఖభరంలో అంతా మరచినారు. వారి కోదనధ్వని కూడ ఎక్కడయినది.

ప్రభువులూ కాంఠలముఖం చూచినారు. ముఖంలో ఆ వర్చస్సులేదు; ఆ తేజస్సు లేదు; ఆ సౌందర్యం లేదు; ఆ మాన్వం లేదు. సదా చిందు లాడే మందహాసం లేదు. ముఖంపుడు వివర్ణం; విగతలక్షణం. ఒప్పు చేతులు కూరుకొని పోయినవి. ఆకారమేలేని ఒక ముగ్ధవలె ఉన్నది. ప్రభువులు ఆ దాసీజనాన్ని చూచి “మీరు ఇలాగు గట్టిగా ఏడువరాదు. లక్ష్మీ మేల్కొనినవస్తే మరొకఘోరం జరుగుతుంది. లక్ష్మీకోసం దయచూపండి.

వెలుపలికి వెళ్ళి దుఃఖించండి.” అనినారు. అప్పుడు ఇద్దరు సేవకులు కుమారుని కళ్ళెరం తీసుకొనివచ్చి, ఆరేని అక్కయ్య కళ్ళెరం ప్రక్కనపెట్టి, ముఖానికి కప్పిన గుడ్డను తీసినారు. ప్రభువులు కుమారుని ముఖం చూచినారు; మోసుకొని వచ్చినవారూ వెలుగులో చూచినారు. దాసదాసీ జనులూ చూచినారు దాసీజనం మరింత ఘోరంగా రోదిస్తూ వెలుపలికి వెళ్ళి నిలబడినారు. అక్కడ ఉన్నవారందరూ పురుషులే అయినప్పటికీ దుఃఖంలో శ్రీలయినారు. ప్రభువుల కన్నులలోమాత్రం నీరు ఊరలేదు. లోలోపల ఒడబాగ్ని రగిలినది.

ప్రభువులు మెడయెత్తి ఒక్కమారు సర్వాధికారిని చూచినారు. ప్రభువుల మనస్సును గ్రహించిన సర్వాధికారి ఇద్దరు కఠంత్తోనే, “హేమాద్రి, ఆచ్యుత, గోవింద, వీరదేవామాత్యులకు, సోవలదేవిగారికి, మహారాజ్జగిరి రెల్లిదండ్రులకు మనవి పంపినాను ప్రభూ.” అని విన్నవించినారు. తమ మనస్సులోని ప్రశ్నకు సమాధానం వచ్చినందుకు ప్రభువులు ఊరకున్నారు. ఒక విగడియరెక్కారే ప్రభువులు “రథంలోలుకొని వచ్చినవాడు ఏడి? రథంలో ఎవరు వచ్చినారు?” అని సర్వాధికారిని ప్రశ్నించినారు. ప్రభువులధ్వని ఆతి దీనమయిపోయినది. కంగిపోయినది. “ప్రభూ, సారథి దుఃఖంతో గుండెపగిలి తన స్థానంలోనే వచ్చి పడినాడు. బహుశః దారిలోనే మరణించిఉంటాడు. గుర్రాలు రమంతట తామే రథాన్ని ఇక్కడికి లాగుకొనివచ్చి నిలబడినవి. శివగంగకు వెళ్ళిన విడిది ఏర్పాట్ల అధికారి రథంనుంచిదిగి, నేను ఇదివరకే తమ సన్నిధానంలో మనవిచేసుకున్నంతమేర సమాచారం తెలిపి, తన నాలుకను కొరుక్కొని ముక్కలు చేసుకొని, తలను రాతిస్తంభానికి మోదుకొని పగులుగొట్టుకొని, మరణించినాడు.” అని సర్వాధికారి ప్రభువులకు తెలిపినాడు.

ప్రభువుల దుఃఖం మరింత హెచ్చయినది. తమ రెండుచేతులతోను ముఖం మూసుకొని, తల వంచుకొనినారు. రెండు క్షణాలతర్వాత దుఃఖ పూరిత ధ్వనితో, “సారథి కళ్ళెరన్నా, విడిదిఏర్పాట్ల అధికారి శరీరాన్ని వారి ఇంట్లవారికి అప్పగించండి. దహన సంస్కారాలకు ఆయ్యే వెచ్చం బొక్కసంనుంచి ఇప్పించండి. ఇరవై ఇరవై పట్లాల రాజమాన్య ఖండ్రక

లను వారికి వంక పారంపర్యంగా శూన్యమాన్యంగా ఇవ్వండి.” అని ఆజ్ఞాపించినారు. ఇరవయ్య దుఃఖమూ తమ దుఃఖంకన్నా తక్కువని కాదని తెలిసిన ఆ మహాప్రభువులు.

అంతఃపురంలో ఉన్నవారందరూ వచ్చి, మృతుల కళ్ళెరాలను చూచి, బాధ తట్టుకోలేక, ప్రభువుల ఎదుట గట్టిగా విలపించడానికి ధయపడి, వెలుపలికి వెళ్ళి వికారంగా ఏడుస్తూ నిలబడినారు. ప్రభువుల దుఃఖం ఈ ఆక్రందనం విని ఇంకా ఎక్కువయినది. అప్పుడువారు సర్వాధికారితో “ఈ సమయంలో అంతఃపురంనుంచి ఎవరన వెలుపల, ఊరిలోకి వెళ్ళడానికి వదలకండి. ఈ రాత్రి ఊరికిఊరే ఇక్కడికి వచ్చేవి. ఏడిచే వారికి చెప్పండి—ఇక్కడ ఇంక ధ్వనితో ఏడువరాదని, లక్ష్మీదేవిగారికి తమ అక్కయ్య మరణమింకా తెలియదు. తెలియరాదు. ఆమె ఈ సమయం ఇక్కడికివస్తే, మరొక మరణమయ్యింది. మా పైన ఈనాడు అందరూ దయదలచమని చెప్పండి. లక్ష్మీదేవిగారు పూజాగృహంలో ఉన్నారు. వీరవరూ ఆవైచే అడుగు పెట్టరాదని చెప్పండి. ఊరిలోని వారెవరన నగరులోనికి వదలకండి. సోవలదేవి, అమాత్యులు, మా అత్తమామలు, వీరితోపాటు రాజధాని నుంచి వచ్చినవారు మాత్రం లోపలికిరానీ. వారికి కూడ వాకిటిలోనే తెలుపండి, లోపలికి వచ్చిన పిదప మా దుఃఖాన్ని హెచ్చు చేయరాదని. శివగంగనుంచి వచ్చిన రథం అలాగే ఉండనీ. మేము వచ్చి చూస్తాము.” అని ఆతి దుఃఖ ధ్వనితో ఆనతిచ్చినారు ప్రభువులు.

దాదాపు ఆరగడియలో అందరి ఆక్రందన ధ్వని తగ్గినది. దుఃఖం హృదయాలలోపలే ఉడుకుతున్నది. అంతఃపుర వాతావరణం వికారంగా పరిణమించినది. దుఃఖవర్షం మాత్రం సంతతధారగా కురిసినది. శబ్దం తక్కువ.

ప్రభువుల దుఃఖం ముఖం మూతపడిన జ్యాలముఖి (అగ్నిపర్యంతం). కాగి నీర్లన దుఃఖం లోపలే ఉడుకుతున్నది. పొంగిపొంగి పైకివస్తున్నది. వెలుపలికి రావడానికి ఘోరసంయమం ఆటంక మయినది. అయితే ఎంత నేపు? లోపలికేడి ఎక్కితే, ఎలాటి సంయమాన్నయినా చీల్చుకొని వెలు

వదే శక్తి దుఃఖానికి ఉన్నది. ప్రభువులు కఠిన హృదయులుకారు. చాలా అనుకంపగల హృదయంవారిది. “కుమారవిష్ణువును చూచే వరద తిండి తీగం చూడవద్దు.” అని, అప్పుడే గలించిన తల్లి కళ్ళేరపు ఆగ్ని సుష్కారమా మరొకటికి అప్పగించి, కుమారుని కాపాడడానికి బయలు వెడలిన హృదయంకదా ఆది? నూర్కానికి బయలుదేరినపుడు తమ శాంతల ముఖం వాడి ఉండడంచూచి, “దేవీ నియమనిష్ఠలతో ప్రతీపవాసాలతో దేహం ఒక్కచెక్కలు చేసుకోవద్దు. ఆది మాట దుఃఖం కలిగిస్తుంది. కన్నీరు పెట్టవద్దు. ఏ కన్నీరు ప్రవీణే. నా హృదయ రక్తం స్రవించింది.” అన్న హృదయంకదా ఆది?

ప్రభువులు గెండు కళ్ళేరాలనూ చూస్తూ కూర్చున్నారు. కుమారుని ఉపయోగ దినం రలపులో మెరిసినది. శాంతల అప్పుడు కన్య. ఆమెనూ, లక్ష్మిని చూచిన మొదటి దినమది. అనంతరం వారిద్దరూ సహజస్థలవలె నగరవవచ్చి వీరి వాయిచిన దినం. తమ తమ మనసులను వారిద్దరూ చూడగొన్న దినం. వారు దేవులై ఆంధ్రపురాన్ని పరిపూర్ణంచేసి, తమ హృదయాన్ని పరిపూర్ణంచేసిన దినం. తమ భాగ్యరసం ఉదయించిన దినం. తమ విజయగళహారిక, శేషవేదాలయ నిర్మాణం, హృదయేశ్వరి ఆనంద సత్తనం, కుమారుని వివాహం, అశ్వమేధం, హిరణ్యగోగర్భం—అన్నీ ముగిసినది. తమ కట్టెనులే తమ జీవితమే మన్నె, మనమై ముగిసినది. “ఈ దుర్మరణాలు నా కళ్ళముందు ఎందుకు? చూడు ఏ జీవిత ఫలము!—అని విధి తమకు చూపుతున్నదా? నా మహాపరాధ మేమి? నాతప్పు నాకు తెలియనీ. నా ఆపరాధం నాకు తెలియనీ. ఇలాటి దుష్కర్మల్యం ఏమి చేసినాను దైవమా? లేక ద్రోహంతో ధర్మమనే భావించి చేసినానా?” అంటూ ప్రభువులు ఇంకా వ్యధపడినారు. అప్పుడు సుకటం వెలుపలికిరాదు; అోపల నిలవదు.

రాత్రి మాడు జాములయినది. ఆ గెండు గడియలకాలం ఒక స్త్రీ శోక యుగమునది ప్రభువులకు. రాసురాసు ఇక నిమిషాలు గడవడమే దుష్టకామునది. ప్రభువుల ఈ మానసుకటం చూచి, అధికారులు భయపడినారు. “ఒక్కమారు వారు ఆద్యాయ అనారూప? గెండు చుక్కలయినా

కన్నీరు రాలరాదా? వారి హృదయం ఛిద్రముయే ఏమిటిగలి? భగవంతుడా ఇంచేమి విపత్తు?” అని తమలో తాము మాట్లాడుకుంటూ దుఃఖపడినారు.

మరిగెండు గడియలు గడిచినవి. సభాగృహంలో ఇప్పుడు ప్రభువు లొక్కరే. వారి ముందు ఆ గెండు కళ్ళేరాలు. అప్పుడు వెలుపల రథాలు వచ్చి నిలిచిన శబ్దమునది. స్త్రీల ఆక్రందన ధ్వని ప్రభువుల చెవి పడినది. సర్వాధికారి భయపడుతూ భయపడుతూ అోపలికివచ్చి, “ప్రభూ, ఆ రథమామీ, సోపలంకారు. ఆహార్యులు.” అనినాడు. మనస్సుకొక్కడో ఉన్న ప్రభువులు గొంతెత్తి చూచినారు. సద్గుణాడను అనే అర్థం వచ్చేటట్టు తమ చెదపులపై పేలుపెట్టి చూపించినారు. “అబ్బ” అంటూ సర్వాధికారి వెలుపలికి పోయి, ప్రభువుల ఆజ్ఞను వారికి తెలిపినాడు.

చేతులు జోడించుకొని ఆహార్యులు మొదట ప్రవేశించినారు. వారి వెనుక మారసింగమయ్యగారు, మాచికశ్చె, సోపల, సోపల తల్లి ప్రవేశించినారు. ప్రభువులు లేవలేక కూర్చున్న స్థలంనుంచే ఆ రథమామలద నమస్కరించినారు; వెంటనే రలవంచుకున్నారు. వచ్చినవారు కళ్ళేరాలను దగ్గరికివచ్చి చూచినారు. ప్రభువుల ఈ మానాన్ని. ఆనలినిచూచి మరింత భయపడినారు. దుఃఖం ఉమ్మగిల్లి ఉమ్మగిల్లి కైకివస్తున్నా గొరవించి తీరవలసిన రాజాజ్ఞ. వీరందరివీదా బరువుగా పడింది. మారసింగమయ్య దగ్గరికివచ్చి కూర్చుని తన హృదయరత్నం పగిలి ముక్కలయి ఉండడం చూచినారు. వణుకుతున్న చేతులతో మంచువలె చల్లనైన తమ కుమార్తె ముఖం, నుదురు, తలనిముఠి, “మారల్లి, నీశారద నిన్ను ఈరీతిగా పిలిపించు కొనినదా? గంగాధరేశ్వరుని మందిరానికి వెళ్ళిన నీకు ఈ విపత్తా?” అంటూ వేడి పన్నీరు ఒలికించినారు. మాచికశ్చె ఒక్కమారు కుమారుని చూచినారు; మరొకమారు కుమార్తెను చూచినారు. కుమార్తె ముఖం, ఒళ్లు అంతా తాకినారు; తడిచినారు. “ఆక్కా, తమ్ముడూ మాట్లాడుకొనే బయలుదేరినారా? ఏదేవుడు మీరీబుద్ధి చెప్పినాడు? మృత్యువు అంత చూరం మిమ్ముల్ను పిలుచుకొనివెళ్ళి మింగినదా?” అని కూర్చున్న తాకి, కడుపుతూ, “లే, నాతల్లీ. లే నాకునా, లే. శారద పూజకు వేళయినది.

జీవయ్య ఇంకో స్నానానికి నీరుతోడి పెట్టినాడు. పూటోని పెట్టినాడు. లేనారేనీ. ఇంకో, అయ్యగారు వచ్చినారు. ఒకే ఒక్కసారి కళ్ళుతెరిచి మమ్మల్ని చూచాడు. ఆం లేనాలు. నీవు మరణించలేదు. వీరంతా అబద్ధం చెబుతున్నారు. లేపండి... ఎంతకేపు నిద్రపోతుంది? లక్ష్మీ వచ్చినది కదూ? చూడులక్ష్మీ!" అని దగ్గరున్న సోమలక్ష్మీ అని భావించి పలకరించినారు. మాచికబ్బె, మాచికబ్బెబ్బి ఆ ప్రవృత్తమయినది. మారసింగమయ్య దుఃఖంలోను ఈ విషయం గ్రహించినారు. ఇక బుద్ధి శ్రమణం కావచ్చినది, గర్వంతగంలేక లేచి, పన్నీ చేయిపట్టుకొని పైకి లేపి, "మాచీ, ఇక సద్గుణాని బిడ్డను మోక్షంపడవద్దు. గా. మొదటయి వచ్చిన తానే లేవని. ఇప్పుడు పాపమునడవలసింది? చూడు ఇంకా తెలువారలేదు." అంటూ పత్నిని ఉపాయంలో పక్కన పోయిపోయి, రత్నక్షణమే శైలివచారానికి ప్రారంభం చేసినారు.

అత్తగారి మతిశ్రమణంచూచి ప్రభువులకు హృదయంలో కూలాలతో పొడిచినట్టుయినది. రలయెత్తి చూచినారు. ఎదుట సౌభాగ్యవతి సోమలక్ష్మీ మహాసతి అలంకారాలతో ఒప్పుతూ మానంగా నిలబడినది. దూరంలో మంగ్రులందరూ రలవంచుకొని నిలబడినారు. సోమలక్ష్మీ దైర్ఘ్యం వచ్చినది. వెళ్ళి కట్టెరాలమధ్య మోకాలు నేలమీదకుని కూర్చున్నది. తన అత్తయ్య చరణాలపై రల పెట్టినది. బాటన ప్రేమను చేతులతో తాకి కండ్లను ఒత్తుకున్నది. సోమలక్ష్మీ కండ్ల కొనలలో నీటి బిందువులు నీపాల కాంతిలో వజ్రాలవలె మెరిసినవి. అనంతరం ఆమె పతికి కప్పివ, ప్రస్తుతం కార్మికవైద్య పచ్చడం ఇవతలికి లాగినది. పతి పాదాలపై తన ముఖం పెట్టినది. సోమలక్ష్మీ కన్నీరు ధారలు కట్టినది. సద్గుణుడు. తన పతిచేరి రల మీద పెట్టుకొన్నది; తన చెంపలకు, నోసటికి అదుముకొన్నది; తననోటికి ఒత్తుకొన్నది. కళ్ళకు అడ్డుకున్నది; పిదప లేచి నిలబడినది. తనను ఎవరూ కనికరించేవారే లేరా?—అని చుట్టూ చూపు సారించినది. తన కన్నరల్లి ఆపార మూకవేదనతో రల వంచుకొని, చాల దూరం వెళ్ళి కూర్చున్నాడు. రండ్రి వీర జీవామాత్యులూ, మోమాద్రి ప్రధామలూ, అమృత గోవిందలూ దుఃఖంలో మూగవారై, భిన్నులై గోడలు ఆనుకుని నిలబడినారు.

గొంతెత్తి ఏడ్చడానికి ఎవరూ దైర్ఘ్యంలేదు. సోమలక్ష్మీ ఇప్పుడు కావలసినది సహృదయత కనికరం. దీనివంటి చూపున్న ప్రభువుల పురుషహృదయం కరగి కలిగిపోయినది. సోమలక్ష్మీ దుఃఖం ప్రభువుల హృదయవ్యగ్రను మీటి మీడికి పొక్కజేసినది. ప్రభువులు దమాతై ముఖాన్ని అనుకంపతో చూచినారు. "అప్పాజీ, అప్పాజీ" అని కూయిపెరుగూ సోమలక్ష్మీ ప్రభువుల గుండెలపైనడిగట్టిగా పట్టుకొనినది. మహా విపత్తుమంచి దైవవశాత్తుగా, అకస్మాత్తుగా రత్నక్షణ పొందిన పసికందును కన్నరల్లి ఎత్తుకొని తన కొమ్ముకు అదుముకొన్నట్లు ప్రభువుల చేతులు ఆమెను దుఃఖంలో మరలకరలాడే తమ హృదయానికి ఆగుముకొనినవి. పూవువంటి గెండు హృదయాలూ పరస్పర బాధతో ఏకమయినవి. సోమలక్ష్మీ దుఃఖానికిప్పుడు ధ్వని కలిగినది. అప్పటికి ప్రభువుల సంయమనూ విరిగి ముక్కలయినది. ఇద్దరి కన్నులలోను అశ్రు ప్రవాహాలు ప్రళయ కాలవాహినులయినవి. ఈదుఃఖం అమాత్యులందరి కండ్లకూ మరల కొత్తదుఃఖం తెచ్చిపెట్టినది. కన్నరండ్రి వీరజీవామాత్యులు తన పత్ని చందవ్వను సమాశ్వాసించడానికి వెళ్ళి తామే కన్నీరు దరిపించినారు.

సోమలక్ష్మీ ప్రభువులను తన కన్నరండ్రి వలె ప్రేమతో గట్టిగా కాగిలింపుకొని "అప్పాజీ, అప్పాజీ" అని వెక్కిరిస్తూ ఏడ్చినది. సోమలక్ష్మీ ప్రభువులను అలాగు సంబోధించినదేకాదు. ఆ "అప్పాజీ" అనే పిలుపులో ప్రభువులకు మహారుణి ధ్వని వినిపించినది; అతని ఆత్మధ్వని వినిపించినది. ప్రభువులు దమాదుణ్ణి, సోమలక్ష్మీ తన బిడ్డలనే భావించినారు. అతి దుఃఖంలోను, ఆపత్తులోను, వ్యత్యాసాలు మాయమవుతున్నవి; హృదయాలు పండుతున్నవి. ప్రభువులు బిడ్డను తన కొమ్ముకు అదుముకుని, "నా బిడ్డా, నా బిడ్డా, దీనికోసమే పుట్టినావా?" అని అతిదుఃఖంలో అన్నారు. సోమలక్ష్మీ తన చేతులతో అప్పాజీవారి కన్నీరు తుడిచినది. అయితే, అది ఆగుతుందా? ప్రభువుల కన్నీరు ఇప్పుడు వారి మళ్ళీ స్థలమంతా తడిపించి. వేడి నీలూర్లు ఒత్తిన కొలిమిలై త్రిమించి వచ్చే గాలివలె రభసంతో వెలువడుతున్నది. ప్రభువులు "బిడ్డా, దీనికోసమే పుట్టినావా?" అన్నమాట నిజమయినది. సోమలక్ష్మీ పసుపు బట్టలు కట్టినది. మెడలో మాంగల్యం

మాత్రమన్నది; పుష్పమాలిక ఉన్నది. చేతి మణికట్లకు పూలదండలు చుట్టుకొన్నవి. మడిమివైన కేశపాళం; చెవులలో పుష్పాభరణాలు. ప్రభువులు మరొకమారు సోవలను ఆపాదమ ప్రకం పరికించిన్నారు. తాము చిన్నవారైనప్పుడు కుమారవిష్ణువు తల్లి, చెన్నమదండాధీశ్వరుల పత్ని చందలదేవిగారు సతి ఆయి పతి చితాగ్నికి చేహం అర్పించినపుడు ఎలాటి పుష్పాభరణాలు ధరించినారో, సోవలకూడ అలాటి ఆభరణాలనే ధరించినది. మెడలో మాంగల్య మంగళం, నొసట కంఠము సాభాగ్యం. ప్రభువులకు గుక్కుపట్టినట్టయినది. “సతి సోవలా!” అనినారు. సోవల జౌనన్నట్టు తల ఊపినది. తాను మనువు కట్టుకున్న సతీకంఠాన్ని అప్పాడేవారికి చూపినది. అనంతరం తన పతి కళేబరం ఉన్నచోటికి వెళ్ళి ప్రభువు దృష్టికి పతి రెండు సాదాలను కనపరచినది. ప్రభువులు చికితులయి చూచినారు. కుమారుని రెండు కాళ్లలోను త్రోచారు. ఒక్కటేమో తామే బహుకరించిన గండపెండేరం. ఇంకొకకానికి గరుడి మాత్రమే ధరించదగిన తోడా. ప్రభువులకు తెరచిననోరు తెరచి నట్టే, తెరచిన కళ్లు తెరచినట్టే ఉండిపోయినవి. కుమారుడు ఎప్పుడు గరుడి ఆయినాడు? ఎవరిని ఆడిగినాడు? గరుడి కమ్మని చెప్పివారెవరు? అని వారి మనస్సు ప్రశ్నించినది. సోవల ఇప్పుడు ప్రభువుల వద్దకు వచ్చి నిలచినది. ప్రభువులు ఆ మహాసతి పాదాలుతాకి కళ్ళకు అడ్డుకొనినారు. సోవల యిప్పుడు పూజనీయురాలయినది. “అది కూడదు, కూడదు అప్పాడే!” అంటూ సోవల ప్రభువుల కుడిచేతిని పట్టుకొని యెత్తి తన తలమీద పెట్టుకొన్నది. “అప్పాడే, ఇక పోయివస్తాను. ఆజ్ఞ ఇవ్వండి.” అని అన్నది. ప్రభువులు కూర్చున్నవారు కూర్చున్నట్టే “నారాయణ, నారాయణ” అని రెండుసార్లని తల వంచుకొని కూర్చున్నారు. సోవల కన్నీటిని కడపటిసారి తుడుచుకున్నది. ఇక ఆమెకు కన్నీరు తగదు. తన పతి కళేబరాన్ని ఎత్తుకొనిపోయి తన రథంలో పెట్టవలసిందని నేవకులకు అసతిచ్చినది. తర్వాత హేమాద్రి ప్రధానులకు, అచ్యుతగోవిందా మాత్యులకు నమస్కరించినది. వారు ఆ మహాసతికి ప్రతిసమస్కారం చేసినారు. పిదప సోవల మాచికబ్బెను చూడడానికి వెళ్ళినది. మాచిక బ్బెకు ఇంకా ప్రజ్ఞారాధేను. శైలోపచారాలు జరుగ నే జరిగినవి. సోవల మాచికబ్బె

పాదాలుతాకి కన్నులకు అడ్డుకున్నది. మారసింగమయ్య గారికి నమస్కరించి, ప్రతిసమస్కారం స్వీకరించి, తలదండ్రులతో సహా రథమెక్కి ద్వారవతికి వెళ్ళినది.

కొంతసేపయిన తర్వాతి ప్రభువులు మెడయెత్తి అమాత్యులను చూచి, ద్వర్వరికరండని దైగ చేసి పిలిచినారు. ప్రభువులు దుఃఖపూరితులయి “ఇది నా పురాకృతమో, అథవా నిధి నియామకమో నేను అనుభవించ వలె. ఇప్పుడు నేను చెప్పేమాటలు నడిపించండి. వెలుపల ఉన్నవారంతా తమతమ స్థానాలకు వెళ్ళి, అక్కడే ఉండి, ఈ రెండు జీవుల శాంతి కోసం దైవాన్ని ప్రార్థించు. ఒక్క కావలివాడు కూడ ఇక్కడ ఉండ కోసం దైవాన్ని ప్రార్థించు. అందరూ వెళ్ళిపోసి. మిారంతా ప్రార్థనా వద్దు. ద్వారసాలకులూ వద్దు. అందరూ వెళ్ళిపోసి. మిారంతా ప్రార్థనా గృహంలో ఉండి ఈ జీవులకోసం శాంతి ప్రార్థనలు జరుపండి. నేను వీధి ఘోరమైన అపరాధమే చేసినాను. ఇది మనకు దైవం విధించిన శిక్ష; అనుభవించవలె. అనుభవిస్తాను. ఇప్పుడు నాపైన దయ ఉంచండి.” అనినారు.

అమాత్యులు చెవులు మూసుకొని, “శాంతం పాపం!” అని, “ఆజ్ఞ ప్రభూ. అలాగే చేస్తాను” అని వెళ్ళి రాజాజ్ఞను అందరికీ తెలిపినారు. ద్వారసాలకులు, కావలివారు, అందరూ వెళ్ళిపోయినారు. ఇప్పుడు నగరే జనసూన్యమయినట్టు కనిపించినది. సభామందిరంలో ప్రభువు లొక్కచోట వారిముందు శాంతల కళేబరం.

అర్ధరాత్రికి ఇంకా రెండు గడియల పొద్దున్నది. ప్రభువులు లేచి వచ్చి శాంతల కళేబరంవద్ద కూర్చున్నారు. ఒళ్ళంతా తాకితాకి చూచినారు. గాయాలు తగిలి, అక్కడక్కడ రక్తం స్రవించి, గుడ్డలమీద రక్తపు మరకలు ఉన్నవి. ప్రభువులకు అప్పుడు తమ చేహమే శుద్ధిచిత్త మయినట్టు నొప్పయినది; చాల వ్యధ కలిగినది. దేవి చేతులను తమ చేతులతో పట్టుకొని కన్నీరు కరిపిస్తూ చూచినారు. ఎనలేని పూజలు, నోములు, దానధర్మాలు చేసిన చేతులు. తమను ఆదరించి సత్కరించి తాకి తనియించి, అమృతం వర్షించిన చేతులవి. ఇప్పుడు చల్లబడినవి; కత్తెలయినవి. ప్రభువులు ఆ చేతులను చాలసేపు తమ కన్నులకు అదిమి పట్టుకొనినారు.

ప్రేయశివభం చూచినారు. పాండవ్య పౌభాగ్య పౌశీల్య సుహాస సువచ
నాల ఆలెపు ఇప్పుడు వివర్ణం, వికారాకారం, భయంకరం. ధారలుకట్టి
ప్రవహిస్తున్న ప్రభువుల కన్నీరు ఇప్పుడు ప్రభువుల రక్త ప్రసృతయ్యాన్ని
చల్లబరచడానికి ప్రయత్నిస్తున్నదా అనిపించినది. అమృతమయంగా
ఉంటున్న దీని ప్రేరాలను గెప్పులు విడిపించి చూచినారు. చూస్తుండ
గానే ప్రభువుల రెండు చేతులైనవి. కాంతల తమను చూచినట్టుయినది.
హిరంగా విరిచిపట్టా అయినది. కొంతసేపు గృహేయక కశేబరంముఖం
చూచినారు. ప్రభువుల మనస్సుకు ఏమిలోచనతో! ఏమి ఆశ్చర్యమునతో!
తన తండ్రిమే లేచి, అక్కడినుంచి వెలుపలిద్వారం వద్దకు వడిచినారు.
అక్కడ ఎవరూ ఉండలేదు. మహాద్వారంవైపు వెళ్ళినారు. అక్కడ
ఎవరూ లేదు. మందురున్న దివిటీలుమాత్రం మహాద్వారానికి గండు
వైపులా పిడుగులలో పక్కెక్కివున్నవి. కశేబరాలను కివగంగమంచి మోసుకొని
వచ్చిన రథం అక్కడే ఉన్నది. దానికి పూర్వన గుర్రాలు అలాగే నిలబడి
ఉన్నవి. ప్రభువులు లోపలికివెళ్ళి వెలుగురున్న దీప ముకట్టితెచ్చి రథంపై
పెట్టినారు. మరల లోపలికివెళ్ళి కాంతల కశేబరాన్ని కప్పిన గుహాలంతో
పాటు తెచ్చి రథంపై పెట్టినారు. అది కదలి పొద్ది పడిపోయిందా కప్పిన
గుహాలాన్నే పీకానికి గట్టిగా దిగించినారు. ద్వారపాలకులు పెట్టిపోయిన
దివిటీలు రెండింటిని రథపు పక్క ప్రాధాలకు దిగించి కట్టినారు. అక్కడే
పాత్రలో నూనెలో నాన్నిపెట్టిన దివిటీ గుడ్డల చుట్టలను, అనూనె
పాత్రలోపాటు రథంలో పెట్టుటన్నారు. సారథి స్థానంలో తామే
కుర్చొని, గుర్రాల కశేలను చేతపట్టుకొన్నారు. వెలుకోలతో గుర్రాలను
మేల్కొల్పి రథాన్ని కివగంగవైపు తిప్పి, అతివేగంగా వడిపించుకొని
వెళ్ళినారు.

ప్రభువులు రథాన్ని మహావేగంతో నడిపించసాగినారు. రాత్రివేళ కావడంవల్ల దారిలో ఇతర వాహనాల సంచారంకాని, మనుష్య సంచారం కాని ఉండలేదు. రథానికి పూర్విన గుర్రాలు బాగా మచ్చికయినవి; వేగంగా పరుగెత్తేవి; ఆమార్గ పరిచయం వాటికి చక్కగా కలిగినది. ప్రభువులు నామమాత్రానికి గుర్రాల కళ్ళేలు పట్టుకున్నారు. వారి మనస్సు దుఃఖంతో నిండినది. దుఃఖాతిరేకంలో వారీ ప్రపంచాన్నే మరచినారు. వివేచనశక్తి కంటుపడినది. “తాము ఏమి చేస్తున్నార.....చేస్తున్నది సరేనా?” అనే చింతే అప్పుడు లేదు. మనస్సు మాత్రం ఏదో ఒక నిర్ధారానికి వచ్చినది. దాని సాధ్యతా సాధ్యతల తర్కం వారికి ఆక్కరలేదు.

వేగంగా పోతున్న రథద్వని దూరానికి ముంగారు ఉరుములవలె ఆరాత్రివినిపించేది. రాజరథానికి మాత్రమే కట్టేగంటల ధ్వనివిని మొదటి గవ్యూతిచివర నియమితుడయిన గుర్రాల కావలివాడు, నిద్రపోతున్న వాడల్లా, అదరిపడి లేచి కూర్చున్నాడు. శబ్దం శ్రద్ధగా ఆలకించినాడు. రానురాను శబ్దం స్పష్టమయినది. ఇది రాజరథమేనని నిశ్చయమయినది. “సాయంకాలం వేలాపురికి వెళ్ళిన రథం ఇంత తొందరగా ఎందుకు వెనుతిరిగినది?” అని ఆశ్చర్యపడినాడు. “ఈ వేళగాని వేళలో!” అంటూ వాడు తటాలున లేచి, తన రక్షణలో ఉన్న గుర్రాలు రెండింటినీ విచ్చి పట్టుకొనివచ్చి రాజమార్గంలో నిలుపుకొన్నాడు. అక్కడ ఒక గవ్యూతిని నూచించే సున్నంకొట్టిన పెద్ద అడ్డపు మానుగుర్తు ఉన్నది. వేగంగా వస్తున్న రథం రెండు విఘడియలలో అక్కడికివచ్చి నిలిచినది.

“ఏడు నాకు పరిచితుడయిన సారథి కాదే ? ఎవరు ఏడు ? రథాన్ని ఇంత వేగంగా నడిపిస్తున్నాడు ?” అని అత్తవరకుకు ఆత్మర్య కుతూహలంతో చూచినాడు. ప్రభువులు వానిని చూచి, “మేము నీ ప్రభువులం. ఈ గుర్రాలను త్వరగా విచ్చి కొత్తగుర్రాలను పూనించు.” అని సెలవిచ్చినారు. అత్తవరకుకు ప్రభువులను చూచి భయపడినాడు; వణుకుతూ సాగిలిపడినాడు. “భయపడవద్దు. చెప్పింది త్వరగాచేసి ముగించు.” అని నారు ప్రభువులు. కావలివాడు మారు మాటాడక గుర్రాలు విప్పి, కొత్త గుర్రాలను రథానికి కట్టినాడు. రథ చక్రాలకు ఇరుసుకు కంచిన పూసి నాడు. మండిపోయిన దివిటీల గుడ్డల చుట్టలను కిందికిరాల్చి కొత్తచుట్టలను వేసినాడు. అంతలో ప్రభువులు కాంతల కశేబరాన్ని రథ పీఠానికి కట్టిన కట్టను పరిశీలించి, అంతా భద్రంగా ఉందని తెలుసుకున్నారు. రథం ముందుకు సాగింది. నిద్ర మగతలోఉన్న గుర్రాలు చెలకోలు శబ్దానికి మేల్కొని చురుకుగా పరుగెత్తసాగింది. ఈగుర్రాలు వేగంగా పరిగెత్తేవే; రథాన్ని నడిపి వేవారు ఆశ్చర్యపడయం తెలిసిన ప్రభువులు. ఇక వేగానికి ఏమి కొరత ?

కేవలం గవైపు బయలుదేరిన ఈరథం మొదటి గవ్యూతిదాటి రెండవ గవ్యూతిలో నగం దూరం చేరినప్పుడు వేలాపురినుంచి ద్వారపతికి బయలుదేరిన సోవలదేవి రథం రాజధాని చేరినది. రథం వెనుక భాగంలో సోవల తలదండ్రులు దుఃఖంతో మానంలో కూర్చున్నారు. సోవలదేవి రథం ముందుభాగంలో తన స్వామి కశేబరాన్ని తనపక్కనే పెట్టుకొని, రెండు చేతులలోను దానిని పట్టుకొని కూర్చుంది. కన్నులలో నీరులేదు. సోవల తన స్వామితో కాపురంచేసిన కాలం బహు స్వల్పం. అది సోవల కిప్పుడు ఊరికే సుఖి స్వప్నంవలె అయినది. తనస్వామి మరణించిన దుఃఖం, హాయిసభ రాజ్యలక్ష్మి కాంతల మరణించిన దుఃఖం—ఈ రెండు దుఃఖాలనూ అణచిపెట్టుకొని కూర్చుంది సోవల. “నా దుఃఖంకంటే ఆస్పాజీ వారి దుఃఖం అపారంకదా ? ఈ మహావిపత్తును వారు వీరితి సహించారు ? లోకోత్తరుడయిన కుమారుడు, లోకోత్తరులయిన పత్ని—ఇద్దరూ ఒకే నాడు ఒక్కటిగా అకస్మిక మరణానికి గురి అయినారు కదా ? ఈ దుఃఖ

స్థితిని ఏ మహానుభావుడయినా వీరితిగా సహించగలడు ? ఆస్పాజీ దీనిని వీరితి సహించగలరు ?” అని యోచించినది ఆస్పాజీ. తనదుఃఖం అంత దాడ్డదయినా, ఆ సమయంలో మరొకరిదుఃఖం తన దుఃఖంకన్నా మోస్తూన్నదని తెలుసుకొంది. “ఈభూమి పుణ్యభూమి కాదు. పాప శేషమా, పుణ్యశేషమా ఏదో కర్మశేషం తీర్చుకొనడానికే ఆళ్ళలు ఇక్కడికి వస్తాయి. అక్క-కాలుబారిపడినది చూచి, తాళలేక దుఃఖంతో దేహత్యాగం చేసిన నా స్వామీ ముక్తడు. ఆయన ఆత్మ ధన్యత్వం పొందింది. అక్కయ్యలో పాటు నేనూ శివగంగకు వెళ్ళిఉంటే, నాగుం దేది. నేనూ నా స్వామి నే అనుసరించేదాన్ని... నా స్వామికి పోవడానికి ముందు నా జ్ఞాపకం ఒకవేళ వచ్చిఉంటే ఏమిటిగతి ? ఒకవేళ వచ్చి ఉన్నా, నేనూ వెంటనే వస్తాననే వారు తమకర్తవ్యం నిర్దించి ఉంటారు. నాస్వామి నన్ను బాగా తెలుసుకున్నారు. సాధ్యమయినంత త్వరలో నా స్వామిని చేరుకోవాలి. నాకోసం వారు ఎంతసేపు కామకోడం ? వారిని ఎంతత్వరగా చూచేను! ఇకమాకు ఈపాపభూమి స్వల్పే తప్పినది.” అని సోవల ఒకవిధంగా ఉత్సాహితురాలయినది. తనకూ, తన స్వామికి, తన అత్తగారికి ఇక శాశ్వత పుణ్యలోకాలే చేరిఉన్నవని ఆ ముగ్ధపూర్ణ విశ్వాసం.

ఆమె రథం పరిగృహించే ఆగినది. ఆవేళకు దగ్గరి గ్రామాలనుంచి సోవల బంధుబాంధవులూ వచ్చినారు. అందరూ దుఃఖపడుతూ రథం చుట్టూ మూగినారు.

అక్కడ వేలాపురిలో ఇంతసేపు వైల్డోపచారాలు జరిగినా, మాచికబ్బెకు ప్రజ్వరాలేదు. వృద్ధురాలయిన ఆమెకు ఈ దుర్భర దుఃఖంతో మెదడులో ఒక భాగానికి రక్తక్రేకం కలిగినది. ఇంద్రియ వ్యాపారం లోపించినది. అంగాంగాల సంకుచన ప్రకుచనాలు నిలిచిపోయినవి. హృదయ గతి కూడా నిలిచిపోయినది. కొన ఊపిరిలో ఉన్నట్టయినది. చిన్ననాటినుంచి ఎలాటి దుర్దశగాని, బాధగాని తెలియని మంగళ సరం పరలోకం వెళ్ళిన మనస్సు ఆమెది. ఇప్పుడు అకస్మాత్తుగా సంభవించిన కుమార్తె మరణానికి ఆతల్లి మనసు జగ్గరితమైనది. భగ్త మారసింగమయ్య

దగ్గరే కూర్చున్నారు. శ్రీరాజునితో ఆశీషాలైపంటి కుమార్తె ఈ దుర్మరణ దానికి ఈ దుర్మరణము దుఃఖం ఒకవైపు; ప్రభువుల మనస్సును దావాగ్ని వలె కాల్చినట్లు దుఃఖం వివిధంగా పర్యవసానం పొందుతుందో అన్న ధీతి ఒకవైపు, ఇంకా శ్రేయోపచారం చేసినా పత్నికి మార్పు తెలిసి లేక లేదు. ఇంకేమి జరుగుతుందో ఆనే భయం వేరే-ఈ ఆన్ని భయ సుఖాయా ఏక కాలంలో చేరి ఆ ఏనుని బుద్ధి చైతన్యాలనే పోగొట్టినవి. వారిముఖంలో నిరాశ వ్యాపించినది. నిశ్చేజస్కులై, నిర్బలలై, “కేపుడే దిక్కు.” అని అశోకవదనమై కూర్చున్నారు. తమకు తెలిసిన అన్ని ఉపచారాలూ చేసి నిష్ఫలమయినారు.

రాజధానిలో సోపల బంధు బాంధవులందరూ కుమారవిష్ణువు కడే బరంచూచి ఘోరంగా దుఃఖించినారు. వీరి దుఃఖాక్రందనానికి రాజధాని మేల్కొన్నది. కుమారవిష్ణు, శాంతలాడేవి మరణవార్త నిష్పంతిచేడిగా వేగంగా రాజధాని అంతటా వ్యాపించినది. మహారాజ్ఞి శాంతలాడేవి కేవల గంగగిరి విభరంనుంచి కాలుజారిపడి మరణించినారని, ఆక్రమ్య మరణించి నదిగదా అన్న దుఃఖంతో వెంటనే కుమారుడూ గిరివిభరంనుంచి దూకి ప్రాణాలు వదలినారని వార్త వ్యాపించినది. కుమారవిష్ణువు ఎవరికీ తెలుప కనే గరుడి ఆయ్యాగని, ఆనాడే సోపల తన ‘సతి’ అనే కంకణం ధరించిన దని, కుమారవిష్ణువు గరుడికావటం చూచి, ఆతని సైన్యంలోని ఆర్యమంది నాయకులూ ఆతనితోపాటు మరణిస్తామని కంకణం కట్టుకున్నారన్న సంగతికూడ ఇప్పుడు ఆందోళి తెలిసినది. “మహారాజ్ఞి, కుమారుడు ఈ ఆకాలమృత్యుకు నరి ఆయినా? ఆయ్యా! ఆయ్యా! ఇదేమి అన్యాయం? ఇదేమిగతి?” అని రాజధానే విలపించినది. మహాసతి కాదలచిన సోపల మీద చాకి పక్తి గౌరవాలు పెరిగినవి. ఊరిజనం ఆ వేరే గాని వేరలోను కుమారుని భవనంనుంచి సమద్రంవలె వ్యాపించినారు. శాంతలాడేవి కడే బరం వేలపురిలోనే ఉన్నదని, కుమారవిష్ణువు కడే బరం సోపలడేవే వేలపురికి వెళ్ళి తీసుకొనివచ్చినదని జనానికి తెలిసినది.

రాజధాని సమీపంలోని నేనా బిరిలకు ఈవార్త తెలిసినది. “ఆయ్యా! ఇలాటి ధీమంతు, ఇలాటి ధీమంతు ఈ అంత్యమా? మాతల్లికి

ఈ దుర్మరణమా? వైవం మనమీద ఇంత నిర్ణయమెందుకు ఆయినా? ప్రభువుల హృదయానికి ఇక ఏ ఉత్సాహం? ఇక ఏ సంతోషం? ఇక వారి హృదయమూ ఎండిపోయినది; బలమూ ఉడిగినది. ఈరాజ్యానికి ఇదేమి విపత్తు సుంచుకువచ్చినది? ముందేమిగతి?” అని నేనలాని జనమంతా శోకంతో కణ్ణి పోగొట్టుకున్నారు. స్నేహకంకణం ధరించిన ఆర్యమంది నాయకులూ తమ సంకల్పసిద్ధికి ఏర్పాటు చేసుకొనసాగినారు.

ఆక్రమ వేలపురిలో మాచికవైపు శ్రేయోపచారం చేస్తున్న పరి చారికలలో ఒక్కతెను వైవం నూచించినట్లు తటాలున వీవో జ్ఞాపకం వచ్చినది. ఆమె ఒక నేవకునితోపాటు పట్టణంలోకి వెళ్ళి తనకు బహు కాలం క్రిందట పరిచితురాలయిన ఒక వృద్ధురాలి యింటికి వెళ్ళి, ఆమెను లేపి, అతిసాహసంతో అంతఃపురానికి తీసుకొని వచ్చినది. ఆ వృద్ధురాలి జీవితమంతా వైద్యవృత్తిలోనే గడచినది. వృద్ధురాలి పతి బదికకాలంలో ఆ ప్రాంతంవారి కంతా, ఆమె ఇంటి భస్మంరేరి. ఆ వృద్ధురాలు పిల్లల, పిల్లల తల్లుల, గర్భిణులవ్యాధి నిదానాన్ని, చికిత్సను, పశ్యపానాలను తెలుసుకొన్నది. ఆమె హృదయం మంచినది. ఈమఱు, సలుపు, మార్పు, పిల్లవికారం, వాతవికారం, సన్ని, ధమర్మతం మొదలయినవాటికి కల్కలు, కాపులు మొదలయినవి వేయడం తెలుసుకొన్నది. “రాజ వంశానికి సంబంధించిన ఒకరు ఒక మరణవార్త విని మార్పుపోయినారు. మేము మాకు తెలిసిన శ్రేయోపచారాలను చేసినాము. ఒక జాము పొడవునా ఇంకా ప్రజ్వరాలేదు. మీరు వచ్చి ఆమెను బ్రతికించవలె.” అని ఆ పరిచారిక ఆమెను ప్రార్థించినది. చికిత్సకునికి ఉండవలసిన బంగారు వంటి మనస్సు ఆ వృద్ధురాలిది. “ఈ నేవకోసమే వైవం నాకు జన్మించి నది.” అని అనుకొన్న ప్రాణి ఆమె. “నడవండి, దేవుడు నాకేమి బుద్ధి ఇస్తాడో చూదాము.” అని చిన్న ఒకచేతి పెట్టెను తీసుకొని, పరిచారికతో పాటు బయలుదేరి వచ్చినది. దారిలో ఆమె అన్నది: “మీరివ్వకు జరిపిన ఉపచారాలన్నీ విశేష దేవతాశ్రమతోను, ఎండవడకు కలిగిన మార్పులకు చేయవలసినవి. ఈలాటి మార్పులకు ఉపచారమే వేరు. జ్ఞానవాహినరాలను మేల్కొల్పితే, జ్ఞానేంద్రియాలు మేల్కొంటాయి; అప్పుడు క్రియా

వాసినారాలు, బాహ్యోద్రియాలు తమంతటనే మేల్కొంటాయి. ఆమె క్యాస్టోస్పాస్మికమం ఎలాగు ఉంది? చేతులు కాళ్ళు వెచ్చగా ఉన్నవా? వయస్సేమి? మేను కృతమా? స్థూలమా? లేక సాధారణమా? మనస్సు, స్వభావం ఎలాటివి?" అని అనేక విషయాలను ఆవృద్ధురాలు చాలో వస్తూ పరిచారికవల్ల తెలుసుకొన్నది.

అంతఃపురం చేరిన తర్వాత వృద్ధురాలు మాచికబై వద్ద కూర్చుని, నాణిని పట్టిచూచి, హృదయగతికమం తెలుసుకొని, కొంచెం సమాశ్వాస పడినది. చేతులు కాళ్ళు ముట్టి చూచినది; ఆరకాలును గోకి, గిట్టి చూచినది. అనంతరం నీపం దగ్గర తెప్పించి, పట్టుకొని, కంటిరెప్పలను విడిపించి చూచి, తన మనస్సుకు సమాధానమయిన తర్వాత, వెంటతెచ్చిన చేతి పెట్టెను తెరిచి, తన చేతులను సుద్రంగా కడుక్కొని, దైవాన్ని ప్రార్థించి, ఆ విద్యను ఆమగ్రహించిన పతిని స్మరించి, వెండి బరణెను తెరిచి, దాని లోని బొమ్మధాన్ని చిటికెనవేలితో అద్దకొని, మాచికబై రెండు కన్నులకు కల్పం వేసినది. దూరాన తలవంచుకొని కూర్చున్న మారసింగమయ్య గారు ఇప్పుడు పత్తిదగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నారు. కల్పపు చురుకుదనం కన్నుల సూక్ష్మజ్ఞానవాహి నరాల మూలంగా మెదడులోని ఆ భాగానికి రక్త సంచారం కలిగించినది. అరనిమిషంలో మాచికబై చేతులు తమంతట తాము కళ్ళను నలుముకొనడానికి వెల్లినవి. వృద్ధురాలు మాచికబై రెండు చేతులను బలంగా పట్టుకొని, ఆపినది. ఆప్పుడు మాచికబై కొంచెంగా మూలిగినారు. శరీరం కొంచెం చైతన్యం పొందినది; కదలినది; చేతులు కాళ్ళూ ఆడినవి. మారసింగమయ్యగారికి పోయిన ప్రాణం తిరిగి వచ్చినది. కల్పపు చురుకుదనానికి మాచికబై కన్నులలో నీరు వచ్చినది. రెప్పలు కొట్టుకొన్నవి. కొంచెం సేపయిన తర్వాత మాచికబై కన్నులు తెరచి అటు యిటు చూచి, నీరు కావలెనని వైగ చేసినారు. పరిచారిక ఒకతె గురుకు గురుకుగా నీరు తాపించినది.

మారసింగమయ్యగారు తాము ఎల్లప్పుడూ ధరించే అమాల్యమైన రత్నహారాన్ని తీసి, వృద్ధురాలి పాదాలకడపెట్టి “సంతోషంతో స్వీకరించవలె,” అని వృద్ధురాలికి సాష్టాంగప్రణామం చేసినారు. వృద్ధురాలు

ఆ మహాబహుమానానికి ధయపడి, “కేశవుడు కృపచూపినాడు. నేను పెట్టిన కల్పం విలువ రెండు గవ్వలు. ఈ మహాధరణం నాకు అక్కర లేదు,” అన్నది. “అవ్వగారూ, నేను ఇస్తున్నది మీ కలికం విలువకాదు. మీ బౌద్యారానికి విలువలేదు. మీరు ఈ సుసలి ముప్పులో ఇంక వేగగాని చేర వచ్చి, తగిన చికిత్సజరిపి ఆమె ఒక్కతే ప్రాణమేకాదు; నా ప్రాణం కూడ కాపాడినారు. నేర్పిన విద్యను ఈ నిరభిమానమే కదా శిఖరం! మీరు దీనిని వద్దంటారని నాకు తెలుసు. నేనిప్పుడు మీరు ఇస్తున్నది ఒక గవ్వ విలువే. మరొక గవ్వ విలువను ఇచ్చేవాడు పరమేశ్వరుడు. ఏ వృద్ధివాడయినాసరే ఈ పరమాధ్యం అభివృద్ధి చేసుకోవలె. నాకృత్యం యిది. మాయద్వితీ జీవదానం చేసిన మీరు ఇప్పుడు మాకు తల్లి అయినారు,” అని నిర్వంధం చేసి రత్నహారాన్ని వృద్ధురాలికి ఒప్పించినారు. వృద్ధురాలు కేశవుని కొండాడుతూ సంతోష చిహ్నంతో ఇంటికి వెళ్ళినది.

మాచికబై పూర్తిగా ప్రజ్ఞకలిగి పతిచేరిన పట్టుకొనినారు. మారసింగమయ్యగారు మృదువుగా “మాచి, మాచి” అనినారు. మాచికబై రెండు విగడియలలో కుమార్తె జ్ఞాపకం వచ్చినది. పతి ముఖాన్ని దుఃఖంతో చూచి, “అయ్యో! మన బిడ్డసారికి ధక్కెప్పుడు కూడా లేక పోయినాడా? తన కుమార్తెను కాపాడుకోలేక పోయినాడా? నాళాంతి నాధుడూ లేకపోయినాడా? తల్లి శారద కూడా తన కుమార్తెను నిర్లక్ష్యం చేసినదా? నా కందుకు, నా కార్యాణికి ఈ దుర్మరణమా? అయ్యో ధక్కెత్తర! లోకోత్తరమయిన ఇలాటి రత్నాన్ని యోగ్యతలేని మాకెందు కిచ్చినావు? ఎందుకు లాగువన్నావు? కేశవా, నారాయణా, నిన్ను చేతులారా పూజించి, మనసారా ధ్యానించి, నీకీర్తి నిపాడి ఆడినవారికి ఈ దుర్మరణమా? ఎవరిని ఆడుగను? ఇక ఎవరిని ఆడుగను? ఎవరిని శరణు పొందను? నేను బదికి నాబిడ్డ నాకల్ల ఎగుటే పోవలెనా? నేనెందుకీక బదికి ఉండవలె? ఎలాగు బతికి ఉండవలె? ఇంకెందుకు?” అని విలంపించ సాగినది.

దగ్గరే పూజాగృహంలో లక్ష్మికి సేవచేయడానికి నియమితులైన దాసీలలో ఒక్కతే ఈవిలాపం విని, వెలుపలికివచ్చి మాచికబై ఘోరంగా

దుఃఖింపడం చూచినది. ఆమె దుఃఖించడం లక్ష్మీదేవికి కలిగిన ఈ విచిత్ర పరిస్థితికోసమేనని ప్రయత్నించి, మాచికబైకు నమస్కరించి, “దొరసానిగారూ, మీరు ఈ విధంగా రోదించారు. ఇక్కడ ఎవ్వరూ రోదించరాదని ప్రభువులు కఠినంగా ఆజ్ఞాపించి పోయినారు. లక్ష్మీదేవిగారు ముఖంగా స్మృతివచ్చి మేల్కొంటారని ప్రభువులు విశ్వాసంతో నెలవిచ్చి వెళ్ళినారు. ఎలాటి భయమూ వద్దు. మీరు ఇంత ఆత్రేయపడి, రోదించే కారణమేలేదు. మనసును ఊరటపరచుకోండి. లక్ష్మీదేవిగారు ఈ మార్గంలో ఉన్నప్పుడు, అకస్మాత్తుగా భయపడితే, పెద్దదాని అయితే, ప్రస్తుతం సూక్ష్మరీతిగా జరిగే హృదయ క్రియ అకస్మాత్తుగా అగి ప్రమాదం ఏర్పడవచ్చు. ఇది ఇలాగు జరుగరాదు గదా! ఇక్కడ నిశ్శబ్దంగా ఉండవలెనని మళ్ళీ మళ్ళీ నెలవిచ్చినారు ప్రభువులు.” అని ఆనంది. మాచికబైకు పీల్చుతే అకస్మాత్తుగా చరచినట్లయినది. “హే! లక్ష్మీయా? ఎక్కడ? ఏమైనది? ఎలాగు ఉన్నది? చెప్పండి.” అంటూ భయాందోళనలతో తడబడుతూ ఆతల్లి హృదయం ప్రశ్న పరంపర ధరిపించినది.

జరిగినదంతా దానీలు ఇప్పుడు మాచికబైకు వివరించవలసి వచ్చినది. “ప్రభువుల ఆజ్ఞప్రకారం ఇప్పుడు ఒకమారు బౌషధం ఇవ్వడమయినది. దేవిగారు గాఢనిద్రలో ఉన్నట్టు ఉన్నారు. ముఖం కళ్ళేమీ తప్పలేదు; ఊపిరి చక్కగా ఆడుతున్నది. ప్రజ్ఞ రావాలంటే తెల్లవారి మూడు జాములకిని ప్రభువులు నెలవిచ్చినారు. సంపూర్ణ ప్రజ్ఞ కలుగడానికి ఇంక మీద మూడు నాలుగు జాములు కావాలట.” అని దానిఒక తెవిన్నయించు కొన్నది.

దీనిని విన్నవెంటనే మాచికబైకు మనస్సు దుర్భరదుఃఖింపించి, భయంతెచ్చై పరిగెత్తినది. “ఎక్కడ? నాలక్ష్మి ఎక్కడ? నా చిన్ని కూన ఎక్కడ? ఆయ్యో! భగవంతుడా! ఈ బిడ్డనూ లాక్కుపోవద్దు. ఇంతమాత్రం దయదలచు. ఇంత కృప ఉండని.” అని చేతులుజోడించి ఆకాశాన్ని ప్రార్థించినారు. “లేదు. నేను మౌనంగా ఉన్నాను. నేను ఏదీవను, గోభాదను, నాలక్ష్మిని ఒక్కమారు చూపండి.” అని విలపిస్తూ, లక్ష్మి

ఉన్నచోటికి వచ్చినారు మాచికబైకు. మారసింగమయ్యగారూ ఆమె వెంటనే తొందరగా వచ్చినారు.

కళ్ళుమూసుకొని పడుకున్న లక్ష్మినిచూచి, తల్లి మాచికబైకు పిడుగుకొట్టినట్లయినది. కాళ్లు చేతులు వడకసాగినవి. మళ్ళీ ఏమి ఘోర పరిస్థితి ఏర్పడుతుందోనని, మారసింగమయ్యగారూ వడకపోయినారు. మాచికబైకు తమ గుండెనుంచి భగ్గన బయలుదేరిన బాసలను నోరు భద్రంగా మూసుకొని ఆపినారు. “దొరసానిగారూ,.....ఇక్కడ కూడను. ఇక్కడ తగదు. దేవిగారికి మంచి కలుగదని ప్రభువులు కట్టాజ్ఞ చేసినారు. మన రొమ్ముపై మనమే రాయి వేసుకోరాదుగదా, దొరసానిగారూ?” అని నారు దానీజనులు. మాచికబైకు చాల మృదువుగా లక్ష్మి తల తడిచి, “నా చిన్నికూన, నాకుదుపును సూన్యం చేయవద్దు. నాలక్ష్మి, నీ అక్కయ్య ఎక్కడికి వెళ్ళినది? లేదు! లేదు! ఆమె ఎక్కడికి పోలేదు. ఆమె ఎక్కడికి పోదు. అక్కయ్య చెల్లెలి పాట్లలోనే ఉంటుంది.” అన్నారు. ఎదుట భవ్యమైన పీఠంపై ప్రజ్వలిస్తున్న రెండు జ్యోతులమధ్య నిలబడిన నరసింహ విగ్రహాన్ని మాచికబైకు చూచినారు. లేచివచ్చి, ఆ విగ్రహం ముందు నిలబడి, చేతులు జోడించి, “నారాయణ, నరసింహ, ధర్మేశ, జినేశ, బుద్ధేశ, అంతా నీవే...నీవే...అన్ని నీ అనంత రూపాలే, నీ అనంత నామధేయాలే. ఈ ఒక్క బిడ్డలయినా నాకు ఉండనీ. దీనిని దక్కించు... దక్కించు. లేకపోతే, ఇలాగే ఉడికిపోతున్న నా పేగులను నేనే లాగి బయటికితీసి, నీకు దండగా చేస్తాను. ఖలుని పేగులను మాలవేసుకొన్న నీకు నా పేగులు భారంకాదు.” అని దుఃఖభరంతో మరల బుద్ధి మారి నట్లయి లోగొంతుకతో అన్నారు. మారసింగమయ్య తత్క్షణం లేచి పోయి, పల్లె రెండుచేతులూ పట్టుకొని, “మాచీ, మాచీ, నీ వివేకవశక్తి ఎక్కడపోయినది? ఇదేమిటి నీవు అంటున్నమాట? చైవనింద తగదు. ఊరికేఉండు. బిడ్డ లక్ష్మికి ఖండితంగా ఏమీకాదు. నిద్రనుంచి మేల్కొన్నట్టు మేల్కొంటుంది. కొంచెం మనస్సును చిక్కబట్టుకో. నీ అట్లుండే వారు యోచనాపరులు కావడంవల్లనే, ఇలాగు చేసినారు. యోచించి చూడు, మాచీ. లక్ష్మికి ఇప్పుడు మెలకువలయితే, నీ నోటినుంచే దానికి

అక్కయ్యసంగతి తెలిస్తే, నీ ఈవిడ్డను నీవే చంపుకుంటావు. ఈ ఒక్క విడ్డనైనా మనం దక్కించుకొందాము.” అని సమాధానపరిచి, లక్ష్మీవద్దకు పిలుచుకొనవచ్చి కూర్చోపెట్టినారు.

లక్ష్మీ అకస్మాత్తుగా మేలుకొనిపే ఏమి అనడం కావచ్చుకో మాచి కచ్చెకు ఇప్పుడు తెలిసినది. తన అల్లుడిగారిని మనసార ఆకర్షించినారు. ఏమయినా, ఆర్థి పేగు దుఃఖభారం తిట్టుకోలేకపోయినది. దాని ఒకతె లక్ష్మీకి మృదువుగా వీవంతో విసరుతుండగా, ఆ వీవనకు మాచికచ్చె తను తీసుకొని విసరసాగినారు. ఆమె కన్నులనుంచి అశ్రుధార ఎంతసేపయినా, అడ్డులేక ప్రవహించసాగినది. లక్ష్మీకి రెండవమారు బోషణం ఇవ్వవలసిన సమయం వచ్చినది. దానిజనం చెప్పినట్లు మాచికచ్చె రామే బోషణం రాచి లక్ష్మీ నాలుకకు పూసి, నాలుగు గుట్టకలనీరు నెమ్మదిగా మింగించినారు. లక్ష్మీని ఎలాగున అయినా దక్కించుకొందామనే ఆశ్రం ఆతల్లికి హెచ్చయినది.

అక్కడ రాజధానిలో సూర్యోదయానికి విడుగడియలుండగా పతి కళేబరాన్ని సోవలడేవి తల్లిదండ్రులు, బంధు బాంధవులవద్ద వదలి, స్నానంచేసి, మడిపట్టలు కట్టుకొని, పూజాగృహానికి వెళ్లి, ప్రార్థనలో నిమగ్నరాలయినది. ఆవేళకు నగరుకు సంబంధించిన వారందరూ, కుమార విష్ణువు గృహం చేరినారు. బాష్పణనాయకుడు తనతండ్రి మరణించినప్పుడు కూడ ఇంత దుఃఖపడలేదు. “హాయిసగ రాజ్యానికి కుమారవిష్ణువు నుంచి మహాన్నతి పొందేయొగం ఉండేది.” అని బాష్పణనాయకుడు తన తమ్మునికోసం దుఃఖపడినాడు.

వైస్యంలోని ఆరుగురు నాయకులూ, అరుశోదయానికి ముందే స్నానంచేసి, తమ దేవతలకు అంతిమప్రార్థన చెల్లించి, యుద్ధపు దుస్తులు ధరించి, చాలునుమాని, కొత్తగా సానపట్టిన కత్తులనుమాత్రం తమతో పాటు తీసుకొని, ఇమ్మడి దండనాయక కుమారవిష్ణువు కళేబరం దర్శనానికి బయలుదేరినారు. వారితోపాటు అక్కడున్న పర్వవైస్యం, కళేబర దర్శనానికి బయలుదేరినది. ఆవేళకు కుమారవిష్ణువు భవనంముందు అపారజనుల సందడి ఏర్పడినది.

సూర్యోదయం సమీపిస్తున్న సమయానికి విష్ణువర్ధనుల రథం శివ గంగకు ఇంకా ఒక గవూలి దూరంలో ఉంది. ఆ శివగంగకొండ ఆకాశపు అంచుల్లో కాంతలను ఆహుతిగాన్న మహాభూతంవలె ప్రభువులకు కనిపించినది. రథవేగం ఇంకా ఎక్కువయినది. శివగంగ ఊరు సమీపమవుతూ వచ్చినది. ఊరు సమీపించినప్పుడు ప్రభువులు రాజమార్గం వదలి, రథాన్ని కొండ అడివారపు ఒకవైపు తిప్పినారు. గుర్రాలు రథాన్ని రాష్ట్ర రహదారి, గుడ్డమీద, పొదలమీద, రాలిపగుళ్లు సందులలోను బహు ప్రయాసతో లాగుకొనివెళ్లి అడివారంచేరి ఆగిపోయినవి. అప్పటికి సూర్యోదయమయినది. ప్రభువులు కాంతల కళేబరాన్ని రథపీఠంనుంచి విప్పి, కిందికి దింపినారు. ఆ అడవి నేలపై కాంతల శరీరాన్ని పెడుతున్నప్పుడు అవారి పేగే తెగి బయటికి వచ్చినట్లుయినది. దుఃఖం అగలేదు. “అందరి శాశ్వతశయ్య ఇదే డేవి. నీ విష్ణువర్ధనుడు నేడు నిర్భాగ్యుడు; బిచ్చగాడు.” అంటూ, డేవి కళేబరాన్ని నెమ్మదిగా భూమిపైపెట్టి, పిడికిలి మట్టి తీసుకొని, తమ తలపై పోసుకొన్నారు. పూర్వ పశ్చిమ దక్షిణ సముద్రాలు మేరగాగల భూపాలునకు, భగవంతునికోసం లోకోత్తరాలయిన దేవాలయాలు నిర్మించినవారికి, ధర్మం, సత్యం జీవన పరమ ధ్యేయమని నమ్మి నడచినవారికి, తక్కువైనన్ని దానధర్మాలు చేసినవారికి, భేద రహితులక, తలపై ఒక పిడికెడుమున్న! ప్రభువులు గుర్రాల సహాయంతో రథాన్ని ఒక కొండవాగు లోపలికి తోసినారు. రథంముందున్న రెండు వైస్యభాలకు కట్టిన డీవిటీల మంటలు తగిలి రథం అంటుకొని కాలిపోయినది. ప్రభువులు గుర్రాల పెడతడుతూ, “మీసేవ ముగిసింది. మీకు చాల కృతజ్ఞుణ్ణి. మీరింక స్వేచ్ఛగా పోండి.” అని గుర్రాలను విప్పి తరిమినారు. రాజమండ్రగల ఆ గుర్రాలను ఎవరూ కట్టివేయరాదనే శాసనం ఉంది. కనుక గుర్రాలు స్వేచ్ఛగా వెళ్లిపోయినవి.

కాంతల కళేబరం ఎత్తి భుజంపై వేసుకొని ప్రభువులు కొండ ఎక్కడం ప్రారంభించినారు. కొంచెం దూరం ఎక్కుతూనే అయాసం కలిగినది. దారుణమైన దుఃఖం వారి దేహశక్తినే కుంగదీసినది. నిన్ను

ఉపవాసం; రాత్రి ఈ మహా దుఃఖానుభవం; నిద్రలేక రోగం నడిపిన శ్రమ; భుజుపైన కళేబరం, దారి కాని దారిలో కొంత యెక్కే శ్రమ; ఇది ఎవరికి శక్యం? ప్రభువులు ఆయాసపడుతూ ఒకమారు నిలబడినారు. మెడలిపై దేవిని చూచినారు. చూచిన వెంటనే పేగులు వెకలించినట్లయినది. దుఃఖం పెట్టుచున్నది. “ఇది నా శాంతిలేనా? ఇది నా హృదయ రత్నమేనా? ఇది ఆమె సొబగు సౌభాగ్యాల ముఖమా? నా జీవితానికి, జీవనానికి రసపుట్టి కలిగించి, నా హృదయానికి ప్రైర్యాన్ని, నా బాహువులకు బలాన్ని, మనస్సుకు ఆనందోహసాలను ఇచ్చిన ముఖాన్ని ఇదేనా? ఎవరి ఒక్క ఉత్సాహపు మాటలతో నా హృదయం పొంగేదో, నా భుజాలలో వీరశ్రీ సంచారమయ్యేదో, ఎవరి చిరునవ్వుతో బ్రహ్మ నందం పొందేవాడినో, ఎవరి సంతోషం కోసం, శ్రేయస్సుకోసం నాకు సాధ్యమైనంత దానధర్మాలను నడిపినానో, దేవునికి భవ్యమైన ఆలయాలు నిర్మించినానో, ఎవరి పుణ్యావృద్ధికి, ధర్మాభివృద్ధికి రాజ్య సురక్షితం కోసం సంతతం శ్రమపడినానో, ఆరసాల్పకరాలు ఎండిపోయినదా? నిర్జీవ అయినదా? శాంతలా,.....ఓ...శాంతలా, ‘ఓ’ అను చేపి... నేనొకణ్ణే ఇక ఇక్కడుండడం సాధ్యంకాదు; నాకు సాధ్యంకాదు. నీ ప్రాణాన్ని వెదుక్కుంటూ ఇక్కడికి వచ్చినాను. అది ఇక్కడే ఉంటుందని నాకు తెలుసు. నా ప్రాణం ఇంకా ఉండడాన్ని బట్టి నీ ప్రాణం ఇక్కడే ఉంటుందని నా విశ్వాసం. విను, చేపి! నా మీది ఆన. నీవు వినగలవు : నన్ను చూడగలవు, నన్ను ఈ విధంగా మోసుంచేసి, వెళ్ళిపోదామని నీ ఉద్దేశమయి ఉండదు...నీవు కాలుజారి పడినావని నామనస్సు ఒప్పదంలేదు....శాంతలా, నీ పేరే ఎంత ఆమృతమయం! చేపి, నీమనస్సు ఏదో కఠిన సమస్యకు చిక్కుకున్నది. నీకు మరొక మార్గమే కనిపించలేదా? ఈ మార్గం నీవు అనుసరించ వచ్చునా?...నీ కండ్లకు నేను మూర్ఖునినా? మూర్ఖపు పట్టుదలవాడినా? అలాటి ఆపరాధం నేనేమి చేసినాను? నా హతం నీకు ఈ విధిని తెచ్చిపెట్టినదా? శాంతలా,... తమ ఆనంది పరాత్పర వస్తువు. నీవు దయార్థి. నీవు నన్ను త్షమించవలె. శాంతలా, ఓ. శాంతలా...‘ఓ’ అను శాంతలా! నీవు ఎక్కడ ఉంటున్నావో అక్కడికే వస్తాను....”

కొండపై ఇప్పుడు కొంచెం ఎండ ఎక్కుతూ వచ్చినది. ప్రభువులు చాల కష్టంలో సగం కొండ ఎక్కేవారు. దారిలేదు; మెట్లులేవు. ఎలాగో, ఏమో శాంతల కళేబరం మోసుకొని, ప్రభువులు కొంచెం కొంచెంగా ముందుకు వెళ్ళుతున్నారు; కాళ్ళ బారుతున్నాయి. ఎడమచేతిలో కళేబరాన్ని గట్టిగా అదిమి పట్టుకొని, కుడిచేతిని ఆసరాగా ఊరేగిలగా ఉపయోగిస్తూ, ఎగజిగిరిలో గుండెపగిలిపోతున్నా, “శాంతల ప్రాణం ఉన్న చోటికి పోతున్నాను. ఆ ప్రాణాన్ని ఈ శరీరంలో పలికి పిలుచుకొంటాను.” అనే నమ్మకంలో ముగుసు ముందుకు పోతున్నారు. ప్రభువుల వివేచనశక్తి దుఃఖాలిరేకంలో పడును చెడినది. తాము చేసేపనిని లోకం ఒప్పినా అని కూడా అప్పుడు అధిమంతుని మనస్సుకు లోచలేదు. “నా దేవి తిరిగి నా వద్దకు రానే వస్తుంది. నోను ఆమెకు నమ్మకంగా చెబుతున్నాను. ఆమె మనోభిప్రాయాన్ని తీసి నడచుతానని ఆమెకు నమ్మకంగా చెబుతున్నాను. ఆమె శాంతల కదా? ఆమెకోసం ఉపశమిస్తుంది. ఆమె నన్ను రప్పక త్షమించి అదరిస్తుంది. నేను మోసుకొని వస్తున్న కళేబరం సజీవ మవుతుంది.” అనే పూర్ణవిశ్వాసం ప్రభువులకు కలిగినది.

చాల అలసట కలిగినది. ఒక బండనీడలో కొంచెంసేపు నిలబడినారు. వారికి నోరు ఎండిపోతున్నది. ఒంటిలోవున్న ద్రవభాగమంతా చెమటయి పారిపోతున్నది. శరీరంలోని రక్తం ఘనీభవిస్తున్నది. దానివల్ల అలసట మరింత ఎక్కువవుతున్నది. భుజంమీది కళేబరంలో స్త్రీలిలో మాట్లాడుతారు. “చేపి, ఎండపడుతున్నదా? నీకు అలసట అవుతున్నదా? దప్పిక అవుతున్నదా? ఏమి చేయను? నీవు కష్టానికి పాలైపోయావు, నన్నూ ఈ సమీపించలేని కష్టానికి పాలై పడి జీసినావు. శాంతలా!... ఓ శాంతలా, ఇలాగు ఎందుకు చేసినావు? నీ తమ్ముడు గరుడి కావడం నాకు ఏమి తెలుసు? నీవున్నప్పుడు లక్ష్మీ పట్టుమోపి కాగూడదన్న మాటను అర్థం చేసుకోలేక పోయినావే? చేపి, నీవు నాతో అబద్ధమాడినావు. శివగంగకు యాత్రకనినావు...నీ వెక్కడికి యాత్రకు బయలుదేరినావు?...ఏంటున్నావా?...నేను చెబుతున్నది వింటున్నావా? నిన్ను పెండ్లాడినపుడు నిన్ను సభి అని సంబోధించినాను. “చేపి

ఈ సావరాయి మీద నిలబడు; ఈరాయి ఎంత స్థిరంగాను దృఢంగాను బలంగాను ఉందో నీ మనస్సు, బుద్ధి అంతి దృఢం కానీ. మన జీవితాలలో ఎన్ని కష్టాలు కలిగినా, ధర్మ, నీ మనస్సు ఈ రాయివలె ఆచలం కానీ. ఏ సంగతులు వచ్చినా, ఒక్కటిగా ఉందాము; ఒక్కటిగా యోజిద్దాము; ఒక్కటిహితం మరొక్కరు సదా రక్షించుకొందాము.” అని ఆహ్వానించాడా? నీవు అగ్ని సమక్షంలో, సదస్సు సమక్షంలో అనువర్తిస్తున్నానని చెప్పినది మరచినావా? ... కాంతలా, ... కాంతలా... నీ ప్రాణం నన్ను చూస్తున్నది; నీ ఆత్మ నన్ను చూస్తున్నది. నాహారానికి, మొందేరవానికి పశ్చాత్తాప పడుతున్నాను.... క్షమాపణ కోరుతున్నాను. నా ఆపరాధానికి ఈశ్వర అనుభవిస్తున్నాను... నీవు లేక నేను రాజధానికి వెళ్ళును. నాకు ఇక ఎక్కడి రాజ్యం? కాంతలా, ఎక్కడ? మన బిడ్డ దెక్కడి? మన కుమారుడేదీ? తండ్రికన్నా తల్లి ఆయిన నీచే వాడికి ఎక్కువయినావు? వాడు నిన్నే ఆనుసరించివాడు. మన కుమార్తె సోవల మాడా ఇప్పుడు వానిని ఆనుసరిస్తున్నది. ఇక నీ చెల్లెలు నిన్ను ఆనుపరిస్తుంది. ఇద్దరు బిడ్డలనూ పోగొట్టుకున్న నీ తల్లి, నీ తండ్రి, సోవల తలిదండ్రులు, తుదకు బాప్సనాయకుడు— అందరూ నన్ను వదిలి పోతారు. అయ్యో! హాయిసరరాజ్యమా? ఒక్క దినంలో నీవు నామ రూపాలు లేకుండా పోయినావు; శృంగం అయినావు. ఇన్ని అనాహూతాలు తప్పక జరుగుతాయని నీ వెండుకు ఆలోచించలేదు? కాంతలా, నేనికే రాళలేను... రాళలేను... నీ వెక్కడున్నావు? ఎక్కడని వెదకు? ఏ గుహలో చేరినావా? ఏ పాదరింటిలో చేరావా? ... నేను పిలుస్తున్నాను. నా ప్రాణాలు ధయపడి పిలుస్తున్నాను. కాంతలా, ఓ.... కాంతలా?”

ప్రభువులు మరల ఆ కళేబరాన్ని మోసుకొని బయలుదేరినారు. ఇప్పుడయితే, ఆడుగడుగునూ పాచు అలసట. ఒళ్ళంతా చెమటకు ముద్దయినది. కాళ్లు ముళ్లు తొక్కినవి. కట్టుకున్న పీతాంబరం, తక్కిన వస్త్రాన్ని ముళ్ళపాదలకు చిమ్మకొని చిగి చిల్లులు పడినవి. కాలు పెడితే బండలు చుర్రుమంటున్నవి. కాళ్ళలో శక్తిఉడిగి; మోకాళ్ళు వంగి పోతున్నవి. కాంతలను మోసుకొన్న ఎడమభుజాన్ని ఎడమభాగాన్ని

చాల బాకరూకతతో కాపాడుకొంటూ పోతున్నారు. కుడిభుజం, కుడి చేయి, కుడిపార్శ్వమంతా పుండ్లయినవి. వారికిప్పుడు ఏకొప్పి తత్వంలేదు. ఏదెబ్బ తత్వంలేదు. మనస్సులో ఒకటేగురి : తమ కాంతల వచ్చి తీరుతుందనే దృఢవిశ్వాసం. వారి వివేచనశక్తి నిన్నరాత్రే సగంచెడినది. కొండ ఎక్కడానికి ప్రారంభించి నప్పుడు మూడుపాళ్లు చెడినది. ఇప్పుడు పూర్తిగా చెడినది. పిచ్చివారవలె గట్టిగా అరుస్తున్నారు : “కాంతలా, ! ఓ—కాంతలా !” అని.

తమ కాంతలప్రాణాలు ఆ బండల సందుల్లో ఉన్నవని అక్కడికి వెళ్ళి పిలుస్తున్నారు. “ఇక్కడలేదు ! ఈ గుహలో ఉండవచ్చు.” అని అక్కడికిపోయి మరింతగట్టిగా పిలుస్తున్నారు. అక్కడ కనిపించక “చెట్టు కింద దాగుకొని ఉండవలె” అని అక్కడికివెళ్ళి పిలుస్తున్నారు : “కాంతలా—ఓ—కాంతలా !”

2

అక్కడ రాజధానిలో కుమారవిష్ణువు కళేబరానికి స్నానం చేయించి, అధికారం, అంతస్తు తెలిపే దుస్తుల తొడిగించి, కాళ్ళకు గండపెండేరం, గరుడి తోడా తొడిగించి, అతని ఆయుధాలతోపాటు అతనిని శుభ్రమైన కళాసంపై పడుకోపెట్టి, అందరూ తురిసారిగా చూడడంకోసం మందిర ప్రాంగణంలో పెట్టినారు. ఆబాలవృద్ధజనులువచ్చి, చూచి, ఆ ధీరునికీ వీరునికీ అగణితగుణగణునికీ పూవులు, కన్నీరు అర్పించినారు. జనులు “మారల్లి ఏదీ? మా మహారాజ్ఞ ఎక్కడ?” అని మొరపెట్టుకున్నారు. ఆమె కళేబర వేలాపురిలోనే ఉందని తెలిసినమీదట, ద్వారపతి వేలాపురికి దుఖియాత్రకు బయలుదేరినది.

ఆవేళకు హాయిసరేశ్వర దేవాలయ పశ్చిమభాగంలో ఒకపక్క ఎండిన గంపుచెక్కలతో ఒకపెద్ద చితిపేర్చినారు. మందిరమంచి కుమారవిష్ణువు కళేబరాన్ని సమస్త రాజమర్యాదలతో మోసుకొని వెళ్ళి

నారు. ఆచార్యకులంవారు, గురుకులజనమూ, సహపాఠులూ వెనుక నడచినారు. వారి వెనుక పూవులు, పసుపు కుంకుమ, సుమంగళ సాఖా గాల్లు తీసుకొని ముత్తైదువులు బయలుదేరినారు. వారిమధ్య సౌమ్యముఖి, కాంతచిత్త, ససుపు వస్త్రాల్ని ధరించినదీ, హరిద్రా కుంకుమ పుష్పాలం కృత ఆయిన మహాసతి సోపలదేవిచేత మంగళ ద్రవ్యాలతో బయలు దేరినది. దారిపాడువునా స్త్రీలు ఆ సతిమీద మంగళద్రవ్యాలు వరిపిస్తూ, దారికి పువ్వులు పరుస్తూఉన్నారు. దారిపాడవునా, అక్కడక్కడ ముత్తై దువులు ఆ మహాసతికి గంధపుష్ప తాంబూలాలిచ్చి, పసుపుకుంకుమలు పెట్టి “హాయివస్త్రావారల్లీ!” అని శుభంకోరుతు వీడ్కోలిచ్చినారు. రెల్లలు తమ చిన్నబిడ్డలనుతెచ్చి మహాసతి పాదాలపైపెట్టి, “అకిర్వదించు రత్న!” అని వేడుకొనేవారు. ఆ సమూహం వెనుక కుమారుని వెంట వెళుతా మని కంకణం కట్టుకున్న ఆరుమంది నాయకులు రక్తవస్త్రాల్ని ధరించి, కొద్దిగా సానపట్టిన కత్తులను చేరవట్టుకొని, వీరయోధుల పాటలు పాడుతూ, సంతోషచిత్తులై నడిచినారు. వారివెనుక కుమారబిడ్డవుపు స్వంత వైన్యంలోని వైనికులు తమ సేనాపతి అంటిమ దర్శనంకోసం నడిచినారు.

చితిప్రదేశం చేరినతర్వాత గురుకులంవారు ముందువచ్చి, కుమారుని వస్త్రధూషణాలు విప్పి-కుల సంప్రదాయానుసారం శ్వేతాంబరం కుమా రుని కళేబరరానికి కప్పి, అనాడు కర్మలు ప్రారంభించినారు. కళేబరానికి చిత్రాకోహణం చేయించి, కళేబరాన్ని చందన కాష్ఠాలతో కప్పి, ముఖాన్ని మాల్రం మూయక, ఆచూదించిన స్వేతవస్త్రాల్ని తీసివేసినారు. అందరూ వచ్చి అంత్యదర్శనం చేసుకొని వెళ్ళినారు. చితికి ఆనుకునే ఒక పొట్టి కొండంభాన్ని, దానిపక్కనే ఒక మహాసతి లిలను స్థాపించినారు. శోవలండ్రి వీరచవామూర్తులు విధిపూర్వకంగా చితికి అగ్నిస్వర్గ చేయించినారు. సోపలతల్లి కుమార్తెకు పూవులు ముడిచి, పసుపుకుంకుమలు పెట్టి, చేతికి బిడెమిచ్చి, “నీ పతితోపాటు కాశ్యప సౌధర్మస్వర్గం ఆరో హించు” అని ఆకిర్వదించినారు. ఆ మహాసతి ఆవృడక్కడ చేరిన జనా నికి వందనం సమర్పించినది. ఆమెమీద పుష్పవృష్టి వరిసింది. ఆమె కడ పటిసారిగా తలిదండ్రులకు నమస్కరించినది. తర్వాత తలిదండ్రులిద్దరూ

పక్క నవున్న సరోవరంలో గొంతువరకు నీటిలో కూర్చుని తీర్థంకరులను ధ్యానిస్తూ కూర్చున్నారు.

మహాసతి సోపలదేవి చేతులు జోడించి జ్వలిస్తున్న చితికి మాడు సార్లు ప్రదక్షిణం చేసినది. సంతోష మనస్సుతో, ప్రభుల్ల వదనంతో సతీ స్తంభంఎక్కి నిలబడినప్పుడు, అగ్ని, స్వాహాదేవి ఇక తమ కుమార్తె ఆయిన ఆమెను పతివద్దకు పిలుచుకొని వెళ్ళడానికి తమ బ్యాలా భుజాలను చాచి చాచి ముందుకు వచ్చినారు. జనమంతా “మహాసతి, మహాసతి సోపలదేవి” అని ముక్తకంఠంతో ఉద్వోషించినారు. నానావిధ ప్రచండనాదాలు, వాద్యాలు భారన మ్రోగినవి. మహాసతి రెండుచేతులను పైకెత్తి, తాను నమ్మిన వైవాన్ని తుదిసారిగా ప్రార్థించి, అద్భుతాకారంగా ప్రజ్వలిస్తున్న ఆ చిత్రాగ్నికి సువర్ణ లతవంటి తన శరీరాన్ని అర్పించుకొన్నది.

ఆ చితికి కొంచెందూరంలో ఒక పెద్ద గుంతచేసి, దానినిండా ఎండిన కర్రలువేసి నిప్పు పెట్టినారు. అది యిప్పుడు చక్కగా అంటుకొని మండనాగింది. ఈ గుండం ఎదురుగా వీరగల్లుస్తంభం; దాని శిఖరంపై హాయిసళ పతాకం. ఈ వీరగల్లునూ, అగ్నికుండాన్ని చుట్టుముట్టి యావై ఆరవై హస్తాల వర్తులంలో విమృశ్యులతో హాయిసళ వైనికుల కాపలా. చెవులు చిల్లులు పడేట్టు చర్యవాద్యాల, కొమ్ముకాహళుల ఆరావం. నడుమ ఆరుగురు కంకణధారులు వీరనృత్యం మొదలుపెట్టినారు. వాద్యాలరథసం హెచ్చినకొద్దీ వారి నృత్యమూ భయంకరం కాసాగినది. నృత్యం చేసిచేసి వారికి వీరావేశం వచ్చినది. “సిద్ధతలను” ను చూడడానికి అందరూ మాతూహలంతో కాచుకున్నారు. చక్కగా పడును పెట్టిన చంద్రాయుధాన్ని బలమైన ఒక వింటినారికి వంచి మరొక దారంతో కట్టినారు. దానిముందుకు ఆ ఆరుమందిలో ఒకరువచ్చి చేతులు జోడించి, కట్ల మూసుకొని, ఉచ్చాస్య స నిశ్వాసాలు స్తంభింపజేసి కూర్చు న్నారు. మరొకడు నాట్యంచేస్తూ వచ్చి బిగించికట్టిన చంద్రాయుధం దారాన్ని ఆయమెరిగి తన కత్తితో తెగనరికినాడు. చంద్రాయుధం విసు రుగా వచ్చి కూర్చున్న సిద్ధవీరుని గొంతును తుడిచివేసినట్టుగా కర్తరించి వేసింది. తల కింద దొర్లినది. ఇలాగు ఒకరయిన తర్వాత మరొకరుగా ఎను

మంచి తమ తలను గమనించినారు. ఆరవవాడు తన సిగను ఎడమచేతితో పట్టుకొని, కుడిచేతిలోని కత్తితో ఒకేచెప్పుతో తలను నరికవేసుకున్నాడు. అనంతరం వారి తలలను, ముందేలను పైనికులు ఆగ్నిగుండంలో పడవేసినారు. ఈ ఆరుగురికి వీరస్వర్గ సర్వత్ర వచ్చినదని సంతోషంతో పైనికులంతా గంధులు వేసినారు. అగ్నిగుండంలో కాలుతున్న మాంసంవాసన నగరమంతటా వ్యాపించి రాజధానిఅంతా శృశాన సూమమయ మయినది.

3

ఇటు వేలాపురిలో నూర్మోదయానికి ముందే ఊరివారంతా నగరు ముందు గుమిగూడినారు. మరణవార్తను మూసిపెట్టడం సాధ్యమా? “చెలువకేళ్ళున్న మాకు ఇచ్చిన చెలువాలను మహారాజ్ఞి శాంతలాడేవిగాయ ఎక్కడ? బిడ్డలవలె మమ్ముల్ని సాకిన చూయిసశేదేవిగారెక్కడ? మా తల్లిగారెక్కడ? ఆమెకు కుమారుడై, తమ్ముడై ఈ రాజ్యాన్ని మహావిపత్తునంచి కాపాడిన తైరిలోక్య వీరుడెక్కడ? గుర్రాల గుంపును, ఏనుగుల సమూహాన్ని తెచ్చి తన అప్పాటివారికిచ్చిన వీరుడెక్కడ? మా ప్రభువుల కుమారుడే! అయ్యో...” అని జనం విలపించినారు.

కుమారుని కలేబరాన్ని సలి సోవలదేవి ఆర్థరాత్రే రథంలో ద్వారకతికి తీసుకొని వెళ్ళినారని జనానికి తెలిసినది. ప్రభువులూ శాంతలదేవి కలేబరమూ తర్వాత కనిపించలేదని విని జనానికి గుఱు భయాశ్చర్యాల వికకాలంలోనే కలిగినవి. నగరు ఆధికారులందరూ భయపడిపోయినారు. వారు మారసింగమయ్యగారిని ప్రశ్నించినారు. వారికి నోట మాటరాలేదు. శేమాద్రి ప్రధానులకు, అచ్యుత గోవిందమాత్యులకు దిక్కుతోచనట్లుయినది. నగరును, ఊరును, దేవాలయాలను వెదికించినారు. ప్రభువులూ లేరు; శాంతలదేవి కలేబరమూ లేదు. “ఇదే మాశ్చర్యం! ఇదేమి విపత్తు!” అని అందరికీ వైర్యం సడలినది. మారసింగమయ్యగారు “ఈ విషయాన్ని తమ పత్నికి తెలుపవచ్చునా? తెలుపగూడదా? ఇప్పుడేమి చేయడం?” అని సందిగ్ధావస్థలో పడినారు.

శేమాద్రి ప్రధానులకు ఇప్పుడక్కమయినది, విన్నవాలి “వేగగు దానదాసీజనమూ, అధికారులూ అందరూ మీ మీ స్థానాలకు వెళ్ళి దేవుణ్ణి ప్రార్థించండి. శివగంగనుంచి వచ్చిన రథం అక్కడే ఉండరి. గుర్రాలు కూడా విప్పకండి.” అని ప్రభువులు ఆదేశించిన దాని ఆంధర్యం. అచ్యుత గోవిందమాత్యులూ ఆ విధంగానే ఊహించినారు. మారసింగమయ్యగారు గ్రహించినారు: ప్రభువులు శాంతల కలేబరం రథంలో పెట్టి తీసుకొని వెళ్ళినారని “రాజధానికి వెళ్ళినారా? వారే రథం నడిపించుకొని వెళ్ళినారా? ఈ గోస్వమెందు? లేదు. రాజధానికి పోలేదు. మరెక్కడికి? మరెక్కడికి?” అని అందరికీ యోచనకు కారణమయినది.

తుదకు ఒక నిర్భాగిని వచ్చినారు: “ప్రభువులే రథం నడిపించుకొని వెళ్ళినారు. రథానికి ర్దారులలో ఇరుసక్కలా కట్టి వెలిగించే దీవిటీలను తీసుకొని వెళ్ళినారు. దూర ప్రయాణం కోసం నూనెలో తడిపిపెట్టిన దీవిటీ గుడ్డల చుట్టులను తీసుకొని వెళ్ళినారు. అందువల్ల ఇంకెక్కడికి వెళ్ళవుంటారు? బహుశః శివగంగకు వెళ్ళవుండవలె” అని. శివగంగ మార్గమూ, వేలాపురి మార్గమూ కలిసేచోట ఉండే రాలి కావలినారిని పిలిపించి అడిగినారు. వారు “అర్థగ్రాతి సమయంలో రాజరథ మొకటి కేగంతో శివగంగకు అభిముఖంగా వెళ్ళినది. గుర్రాల అలంకారాలను, రథానికి కట్టిన గంటలను బట్టి, అది రాజరథమని తెలుసుకొని, దానిని నిలిపి పరీక్షించలేదు” అని మనవి చేసుకొనినారు.

శేమాద్రి ప్రధానులు రత్నక్షణమే “శివగంగకు గెండు శేగంగా వెళ్ళేరథాలు సిద్ధం చేయవలసినది” అని ఉత్తరువు చేసినారు. యాదై ఉత్తమాశ్వాలను ఆక్షణమే దారిలో గవ్రాల్లి గవ్రాల్లికి మార్చడం కోసం పంపినారు. ఆవేళకు సరిగా, వెనుకటి దినం శాంతలదేవి, కుమార విష్ణువుల కలేబరాలను రథంలో పెట్టి శివగంగనుంచి వేలాపురికి పంపిన శివగంగ ప్రెగ్గడ, నగర రత్నక్షణ రథంలో వచ్చి దిగినారు. సచివులు వారినుంచి సమస్త విషయాలూ విచారించి తెలుసుకున్నారు. “దారిలో రాజరథాన్ని చూచినారా?” అని ప్రశ్నించినారు సచివులు. వారు

మారసింగమయ్యగారు మాచికల్వెను బలంగా పట్టుకొని లాగి నిలుపుకొని, “లేను. మాచీ, లేను. మరచిడ్డ దేహానికి ఆగ్నిసంస్కారం జరుగవలసినది రాజధానిలో. అక్కడికి తీసుకొని వస్తారు. ఇప్పుటికి నీగడ్డు నిలిచితే, లక్ష్మీ బతుకుతుంది. నీ విక్కడంటే ఇంకా అనేకానెకాలు ఖండితం. దయచూపు మాచీ. నిబుద్ధి ఎక్కడికి పోయినది?” అన్నారు.

“అయ్యో! కన్నకిడుపు ఉడుకుతుంది. నేను ఊరికి రావడమంటే, ఒక మాటవిడదీ? ఒక నిర్ధారమిడ, మనమిద్దరం చిడ్డ చితిలో, చిడ్డ చితిలో... సమూరమేనా?”

“నీవు ఇప్పుడే, ఉన్నదున్నట్టు బయలుదేరితే, సమూరమే, సమూరమే. మనకు దానికంటే సుఖమైన మరణం ఉందా? మాచీ!” అంటూ మారసింగమయ్యగారు తమ పత్నిని త్యగ్గా ఉత్తరద్వారం ఆవలికి పిలుచుకొనివెళ్ళి సిద్ధంగా నిలబడిన రథంలో కూర్చోబెట్టుకొని, ద్వారవలికి వేగంగా బయలుదేరినారు.

శ్రీమాద్రీ ప్రధానులు, అచ్యుత. గోవిందామాత్యులూ కొంతసేపు తమలోతామే “లక్ష్మీదేవిగారిని శివగంగకు పిలుచుకొని పోవడమా? ఇక్కడే వదలి పోవడమా?” అనే నిషయం చర్చించినారు. “ఆమెకు ఇప్పుడే తెలివినదే ఏమిగతి? ఇక్కడంటే, ఆమెకు విషయాలన్నీ తెలిస్తే దిక్కేమి? శాంతలగేవి కలీబరాన్ని తీసుకొనివెళ్ళిన ప్రభువులకు చిత్తభ్రమణములు ఉంటుంది. శివగంగకు వెళ్ళినారో? ఆధవా మరెక్కడికైనా వెళ్ళినారో? ప్రభువులు ఇప్పుడు ఎక్కడ ఉన్నారో? వెళ్ళినారో? ఉన్నారో? లేనే లేరో! తామూ దుఃఖాతిరేకంలో కలీబరంలోపాటు కుమారుడు మడిసిన విధంగా...? శాంతం పాపం, శాంతం పాపం. లక్ష్మీదేవిగారిని అక్కడికి పిలుచుకొనిపోయి ఏమిచేయడం? ఆమెను ఇక్కడేవదలి పోవడమా? ఆమెను చూచుకునే, కాపాడుకొనే శక్తి ఎవరికన్నది? ఇటువంటి సంగట సమయంలో పండితులొక్కరయినా బ్రతికిఉంటే? గంగరాజులుగారయినా ఉండిఉంటే? మన దుర్జనానికి మనకెవరూ లేకపోయినారు కదా? శివగంగలోనే ప్రభువులు ఉన్న

ట్టులే? ...మనం వారిని దర్శించేవరకు ఏ ప్రమాదమూ సంభవించుచు ఉంటే! ...లక్ష్మీదేవిగారు ప్రభువులను సమాధానపరుస్తారా? ... అలాగుతాక ఒకవేళ వారూ అక్కడపట్టవరకే పడితే, మనమే ఆమెను ఆమె అంత్యానికి పిలుచుకొని పోయినట్టువుతుంది. చేపు జనమైనా “నీ ఇంత విశేషనం లేకపోయినదా?” అని అడిగోసుకొనేట్టు అవుతుంది. ఈ పెద్ద సంగటాల్లో ఏమిచేయడం?” అని చాలసేపు ముందువెనుకలు ఆలోచించినారు.

అచ్యుతామాత్యులు “నారాయణుడే దిక్కులోపించనీ!” అని ప్రార్థనాగృహానికి వెళ్ళి, గెండు తాళపత్రాలలో ఒకదానిమీద “పిలుచుకొనిపోండి”, అని, మరొకదానిమీద “పిలుచుకొనిపోవడం వద్దు” అని వ్రాయించి, నారాయణుని పాదారవీధి సన్నిధిలో పెట్టి, దైవాన్ని దిక్కుచూపమని వేడుకొని, సమస్కారంచేసి, ఒక శిశువు చేతిమంచి ఒక తాళపత్రం తీయించి చూచినారు. చూడగా, “పిలుచుకొని పోండి” అనే వ్రాత కనిపించింది. అచ్యుతామాత్యులు “స్వామిఆజ్ఞ” అని దానిని కన్నులకు అడ్డుకొని, ఇద్దరు దాసీలను పిలిపించి, ప్రయాణానికి కావలసిన సంత పాలు, పండ్లు తీయించుకొని, లక్ష్మీదేవిగారిని వెయ్యదిగా రథంపై ఎక్కించి కూర్చోబెట్టి, తాము, గోవిందామాత్యులు, శివగంగ ప్రెగ్గడ, నగర రక్షకులు మరొక రథంలో కూర్చొని, శివగంగకు ప్రయాణమయినారు. శ్రీమాద్రీ ప్రధానులు ఆక్షణమే రాజధానికి పయనమయినారు.

4

ప్రభువులు శాంతల కలీబరాన్ని భుజంపై మోసుకొని, కొండశిఖరం చేరినారు. పది అడుగుల కొకమారు అలసటతో నిలబడుతూ, చుట్టూ చూస్తూ, “శాంతలా, ఓ—శాంతలా” అని నాల్గు దిక్కులా పిలిచి, సమాధానం వస్తుందా అని కానుకొని చూచి, రాకపోగా, భిన్నులై ఇంకా కొంచెం దూరం చాల శ్రమపడుతూ ఎక్కిపోతున్నారు. మధ్యాహ్నం, వైప్రమాసపు ఎండ. రేల కాలుతున్నది. కొండ ఎండకు

కారిపోయినది. గారి ఆరికడేలేదు. ప్రభువుల శరీరంలోని రక్తపు ద్రవ భాగంలో సగం చెమటయి ఓడికలుకట్టి పోయినది. ద్రవపదార్థం పోయిన రక్తం ఇప్పుడు ఘనీభవించసాగినది. హృదయం ఆరికట్టంతో పనిచేస్తున్నది. ప్రభువుల నాలుక, గొంతుక పూర్తిగా ఎండిపోయినవి. నోరు తెరుసుకొనే ఉంది. శరీరపు ఎరుపురంగు చెడి, నలుపు లిగుతున్నది. కశేబరాన్ని మోయడానికి శక్తి చాలకపోయినది. అప్పుడు ప్రభువులు కశేబరానికి చుట్టిన కాశేయాన్నే తమ మెడకు చుట్టుకొని, దానిని జోరే వలె చేసుకొని, దానిలో శాంతల కశేబరం పెట్టి, దానిని రొమ్ముమీద వేసుకొని, రెండు చేతులతో మహాప్రీతితో కాగిలించుకొని పట్టుకొని, కొండలో ఒక భాగం వెదుకుతూ, తమ చేవిని పిలుస్తూ నడుస్తూనే ఉన్నారు. ప్రభువుల ముఖంలో ఉన్న లేజస్సునాశమై, ముఖచర్మం ఎండకు మాడి, వాడి, వివరణ మయినది. వెండ్రుకలు చెదరి, ఘాతితో నిండి ఎర్రబడినవి. ధరించిన వస్త్రాలు చెట్టుకు పుట్టకు చిక్కుకొని ముక్కలయి, చీలికలు వారికలయినవి. చేతులు, కాళ్లు, చేహంలో అనేక భాగాలు గీచుకొనిపోయి, గాయమయి, రక్తం పారి కరుడు కట్టినది. చేతులలో ఉన్న కశేబరం వాసనకొట్టడం మొదలయినది. ప్రద్యున్నునివలె ఉన్న ప్రభువు ఇప్పుడు వికారంగా కనిపిస్తున్నారు. మూడు మూడు అడుగులకు, నాల్గనాల్గు అడుగులకు “శాంతలా...ఓ... శాంతలా” అని బలంగా ఆడుస్తున్నారు. అలాగు ఆరిచి, ఆరిచి గొంతు సన్నగిల్లిపోయినది. ధ్వని పొంగురు పోయినది. ఒక్కొక్కమారు పాదలలో లొంగిచూచి, “శాంతలా!” అని నెమ్మదిగా పిలుస్తారు. మరొకమారు గుండ్ల సందులలో రెలదుర్చి “చేవి? ఇంకెక్కడున్నావా?” అని పిలుస్తారు. తాము ఇప్పుడున్న స్థలంనుంచి ఇంకా కొంత దూరంలో ఉండవచ్చునని గట్టిగా “శాంతలా...శాంతలా...” అని అరుస్తారు. చాల అలసటయినప్పుడు ఆ మండే ఎండలోనే నిలబడుతారు. ఎండకు బాగా కాలిన బండలు నిప్పులవలె అరకాళ్ళకు కాలుస్తున్నవి. ఇంత సహించరానివాదాలు కలుగుతున్నప్పటికీ ఆప్రేమికి తమ చేపాపు జ్ఞానమేలేదు. “తమ ప్రేమ విశ్వాసాల లోగును తమ సభి ఎరుగును. ఆమె ఆత్మ ఈ చేదులోకాలలో ఎక్కడున్నా తమ యీ హృదయవాదకు, పిలుపుకు రానేవస్తుంది. తమ

చేహాన్ని అంటిపెట్టుకున్న ప్రియురాలి కశేబరం సజీవమవుతుంది; తమ శాంతల బతుకుతుంది.” అని ప్రభువులు దృఢంగా నమ్మినారు.

కొంచెం అలసట తీసిన వెంటనే మళ్ళీ “శాంతలా...శాంతలా... శాంతలా” అని పిలుస్తారు. గొంతునుంచి ఇప్పుడీప్పుడు ధ్వని వెలువడడం లేదు. “చేవి, ఇంకెక్కడున్నావు? ఇంకెంతని వెదకను? చేవి, జన్మ లేదు. జన్మానికి దగ్గరికి వచ్చి పునః దూరదూరమై పోయినాము; తెలుసుకోలేదు. మరల ఇట్లు కావద్దు. ఏ ఆయుస్సు ముగియలేదు శాంతలా...నాది ముగిసి నప్పుడు గదా నీదీ ముగియవలె. ఒకరుపోయి ఒకరు మిగులడం ఎలాగు? ఇది కల్ల. మనమిద్దరం ఆనంతకాలపు సహపథికులం; ఆనంతకాలపు స్నేహితులం. సభి, ఎక్కడినుంచి వచ్చినామా! ఎక్కడికో! ఎందుకో! నేను ఇక ఒక్కడినే ఉండలేను. ప్రేమకు చావులేదని నమ్మినవాడిని నేను; ప్రేమమే వైవమని నమ్మినవాడిని నేను. నేను ఏ వైవాన్ని ఉపేక్షించినాను? ఏ అపరాధం చేసినాను? నారాయణా!...నా శాంతలను నాకు ఈ. నీవు ఇకేమి యిచ్చినా వద్దు...వద్దు...శాంతలా... శాంతలా...శాం...ర...” ప్రభువుల కాళ్లు కుసివడిపోయినవి.

5

ఆక్కడ మాచిక బై, మారసింగమయ్యగారు కూర్చున్న రథం రాజ ధాని చేరినప్పుడు చర్మవాద్యాల మహారవం భీకరంగా వినిపిస్తున్నది. అరుగురు నాయకుల చేహాలు నిప్పులో కాలుతున్నవి.

రథం ఇల్లుచేరి మాచిక బై, మారసింగమయ్యగారు రథంనుంచి దిగుతున్నప్పుడు ఇంటిముందు ఆపారమయిన జనసమూహమయినది. రథంలో మహారాజ్ఞ కశేబరం తీసుకొని వచ్చినారని జనం భావించినది. అందరి కమలలోను నీరు ధారగట్టినది. రథంలో మహారాణి కశేబరంలేదని జనానికి తెలిసినది. మాచిక బైకు పరిణితులయిన స్త్రీలు కొందరు ముందుకు వచ్చి, “అమ్మా, మా భాగ్యం చీరుపోయినదా? మా భాగ్యలక్ష్మి, మా రాజ్య

లక్ష్మి, హాయిసశలక్ష్మి పోయినదా? మా కామధేనువు... మా కల్పవృక్షం పోయినదా? మీ ధర్మం, ప్రభువుల ధర్మం, ఎవరి పుణ్యమూ ఆమెను కాపాడలేదా? ఈ వయస్సులో మీ కీ దుఃఖం రావచ్చునా? మా కీ దుర్గతి రావచ్చునా?" అని తమ కడుపులోని బాధను తోడుకొని, ఆమె దుఃఖాన్ని మణికొఠ పోయి చెప్పినారు. సోపల మహాసతి అయిన వివరాలన్నిటినీ ఆమె దుఃఖంలానే మాచికబ్బెవ వర్ణించి చెప్పినారు. మాచికబ్బె దుఃఖం మరల ప్రబలమయినది, ఆమె "హాయిసశ రాజేశ్వరి పోయినది. నా హృదయమణి పోయినది. కోడలు సోపల మహాసతి అయినది. ఇక నా మహాలక్ష్మి మాత్రం దక్కుతుందా?... లేదు. అక్కను పోగొట్టుకొన్న ఆమె ఉండదు.... ఖండితంగా ఉండదు. ప్రభువులూ ఉండరు. కుమారుడు అక్కతోపాటే పోయినాడు... హాయిసశ రాజ్యం, రాజవంశం అంతా బూడిద అయినది. నేనిక ఉండలేను... నాకు చావు రానీ. నాకు చావురానీ." అంటూ గోడు పోసుకొన్నాడు.

ఆ దుఃఖంలానే ఆమె దైవం ఆమెకొక దారి చూపినది. వెంటనే మాచికబ్బె పతివద్దకు వచ్చి, తమ మనోనిశ్చయాన్ని వారికి తెలిపినారు. రెండు నిమిషాలకాలం ఆ సహృదయునికి ఉత్తరం చెప్పడం సాధ్యం కాలేదు. తుదకు "మాచీ, నీ సంకల్పానికి నేను అడ్డువచ్చేవాడిని కాను. కావచ్చు" అనినారు.

మాచికబ్బె సల్లేఖనానికి మనసివ్వడం ఇతరులకు తెలియకపోలేదు. దుఃఖ పరామర్శచేయడానికి వచ్చిన కేతమల్లనాయకులవారికి, జక్రయ్యబ్బె గారికి మారసింగమయ్యగారే తెలిపినారు. ఆమె సంకల్పాన్ని అడ్డగించ వద్దని ఆయనే తెలిపినారు.

అంతలో శ్రీమాద్రి ప్రధానుల రథాన్ని తోలుకొని వచ్చిన సారథి వెనుకటిరాత్రి మాచికబ్బె, మారసింగమయ్యగారలను రథంలో వేలాపురికి తీసుకొని పోయినవాడు మాచికబ్బె వద్దకు వచ్చి తాను చెప్పవచ్చునా, కూడదా అన్న విచేననలేక "దండనాయకివారూ, ప్రభువులు శాంతలూ దేవి కళేబరరాన్ని రథంలో పెట్టుకొని, తామే రథం తోలుకొని, అర్థ

రాత్రికి భవంగంకు వెళ్ళినారట. తెల్లవాకే వరకూ ఈ విషయం ఎవరికీ తెలియలేదు. ప్రభువులు భవంగంకు ఎందుకు వెళ్ళినారో! మహారాజ్ఞ శరీరాన్ని ఎందుకు తీసుకొని వెళ్ళినారో?—అని వేలాపురి భయాత్మర్యా లతో నిండినది. అచ్యుత గోవిందామాత్యులు లక్ష్మిదేవిగారిని పిలుచుకొని నేడు ఉదయం జాము పొద్దెక్కగా భవంగంకు పోయినారు. ఆ వేళకు భవంగంనుంచి ప్రెగ్గడలు వచ్చినారు. నేను శ్రీమాద్రి ప్రధానుల రథాన్ని ఇప్పుడే ఇక్కడికి తోలుకొని వచ్చినాను." అని సమాచారాలన్నిటినీ, సమగ్రంగా పూసగుచ్చినట్లు చెప్పినాడు. మాచికబ్బె చెవులు మూసుకొని, "చాలు చాలు. నాకింకేమీ తెలపకండి. ప్రభువులు ఆత్మార్పణకొసమే వెళ్ళినారు. నా లక్ష్మి కూడా అక్కయ్య మాథాన్నే అనుసరించడానికి వెళ్ళినది. ఇకమున్నది? హాయిసశేశ్వరులూ, వారి కుమారులూ, దేవే రులూ అందరూ వెళ్ళిన పిదప... ముగిసినది." అనినది.

బీదలను, బంధుబాంధవులను, విద్యా వినయ సంపన్నులయిన బ్రాహ్మణులను, కులగురు పితంవారిని, వైత్యాలయాల ఇంద్రులను, దీనులను అందరినీ మధ్యాహ్నం తమయింటికి పిలిపించుకొన్నారు మాచికబ్బె. తాము స్నానంచేసి, శాంతినాథస్వామి దర్శనం చేసుకొని వచ్చి ఒక్కొక్క బ్రాహ్మణునికి ఒక్కొక్క కపిలగోవు, రెండు రెండు గద్యా జాలు దానమిచ్చినారు. స్థిరాస్థిని—పాలం, చేను మొదలయిన వాటిని శాంతినాథ బసడికి దానమిచ్చి శాసనం వేయించినారు. తమ భవనాన్ని, శారదాలయాన్ని చందలకు ఇచ్చినారు. నగరువారు తమ గౌరవార్థ మిచ్చిన రథాన్ని, గుర్రాలను, మేనాను నగరు భాండాగారానికి అప్ప గించి వేసినారు. ఇంటిలోని సుమస్తమైన నగనట్ర, వస్త్రాలు పాత్రలు, పదార్థాలు పేదసాదలకు పంచిపెట్టిన తర్వాత కూడా నాలుగుబండ్ల సామాను మిగిలినది. ఈ పస్తువులన్నిటినీ బండ్లలో నింపి, బండ్లమీద "కళికానాథ" అని వ్రాయించి, ఏది కావాలన్నవారికి బండినుంచి దానిని తీసి ఇస్తూ, పతితోపాటు దేవయ్య వెంటరాగా ఇంటిని వదిలి బయలు దేరినారు. రాజధాని ఎల్లలు దాటి, శ్రవణ చెళుగొళదారిని మాచికబ్బె తొక్కినప్పుడు పిల్లలవలె కన్నీరు కరిగిస్తూ, తమను అనుసరిస్తున్న బంధువు

లను, పరిచితులను, పురజనులను చూచి, అక్కడే నిలచి, “మీ యింట్లకు మరలిపోండి. మేము మీలోపాటు ఉన్నకాలం సుఖంగా గడిపినాము. మీ అందరి ప్రేమవిశ్వాసాలు మాకు అతి సంతోష భారమయినవి. మా కిప్పుడు నీలుపు వచ్చినది. ముందుకు వెళ్లుతున్నాము. మీరంతా ఇంక దూరం మమ్ముల్ని పంపడానికి వచ్చినారు. ఇక నిలవండి. మీరూ ఇంట్లకు మరలిపోండి.” అనినారు. “అయ్యో! అన్ని భాగ్యాలు పోయినమీదట, అందరు గుణవంతులూ పోయిన మీదట తల్లిదండ్రుల వంటి ప్రభువులు, మహారాజ్ఞ పోయిన మీదట మాకు ఉండేది? ఇద్దేది? ఇక ఈ రాజ్యాన్ని ఎవరేలితే ఏమి?” అని జనం నిలపిస్తూ వెనుదిరిగి పోయినారు.

అప్పుడు కేరమల్ల నాయకులు, జస్కీయశ్చే చందలను పిలుచుకొని ముందువచ్చి, మాచికశ్చేతో “అమ్మా, దీనిని మీరు మీ కుమార్తెవలె పాకి, విద్యాభ్యాసాలు చెప్పించినారు. మీ భవనాన్ని దీనికి ధారపోసినారు. ఇది మా కంఠమాత్రం కుమార్తెయో, దానికన్నా మించి మీకు కుమార్తె. మా ప్రార్థన ఒకటి ఆలకించండి: మీ ప్రాణాలున్నంతవరకు ఇది మీ సేవలోఉండి, అనంతరం మావద్దకురాని. ఇది మామనస్సుకు తృప్తి. వద్దనకండి.” అని బలవంతంచేసి, చందలను మాచికశ్చేకు అప్పగించి, రాజధానికి మరలినారు.

రాత్రి అయినది. దీపిటిల వెలుగులో మాచికశ్చే చందల చేయిపట్టుకుని ముందు బయలుదేరినారు. ఆ మెలోపాటే మారసింగమయ్యగారు, దేచయ్య నడచినారు. వీరికి కావలసిన గుడ్డ గుడునూతో చిన్న ఎడ్లపండి ఒకటి వారివెంట నడచినది.

6

వేగంగా మార్గంలో ఆచ్యుత గోపందామాత్యులు, వ్రెగ్గడలూ కూర్చున్న రథం, దానివెనుక లక్ష్మీదేవి, దాసీలు కూర్చున్నరథం వేగంగా వెళ్తున్నవి. గవ్యూతి గవ్యూతికి గుర్రాలను మార్చడంవల్ల రథాలు

వేగంగా వెళ్తుండం సాధ్యమయినది. మధ్యాహ్నం దాటివరకూరక ఒక జానుకు లక్ష్మీదేవికి పూర్తిగా ప్రజ్ఞ కలిగినది. మార్గంలో దాసీలు ఆ మన అప్పుడప్పుడు పండ్లు పాలు ఇస్తున్నారు. ఆమె మూగవలె వాటిని పుచ్చుకొనేది; మధ్యమధ్య కొంచెంసేపు నిద్రపోయేది. తాను రథంలో కూర్చున్నట్టుకాని, రథం వేగంతో వెళ్తుండడంగాని ఆమెకు తెలియలేదు.

ప్రజ్ఞ త్వరగా పూర్తిగా వచ్చినది. లక్ష్మీదేవి మాట్లాడినది: దాసీలలో “ఇది ఏమిటి? రథంలో మనం ఎక్కడికి వెళ్తున్నాము?” అని ప్రశ్నించినది. దాసీలు సమాధానం చెప్పలేదు. లక్ష్మీ మరల ప్రశ్నించినది: “ఎక్కడికి పోతున్నాము? నేను ఎంతసేపు పడుకొన్నాను? ఇప్పుడు ఎంతపాడు? ...ఓ...మీరు నాకు బౌద్ధం ఇచ్చినారుకదూ?...తాను...తాను...ప్రభువులే ఇచ్చినారు. నన్ను “నోరు తెరు” అనిచెప్పి, నోటిలో మందు వేసినారు; ఆమీదట పెద్ద నిద్ర వచ్చినది. కలగన్నాను...అమ్మ వచ్చినారు;...పిన్నయ్య వచ్చినారు... నాకు ఒంట్లో అస్వస్థత కలిగినది. ఇంకా రల బయలుగానే ఉన్నది...ఇప్పుడు మనం ఎక్కడికి వెళ్తున్నాము?... ఆక్రయ్య వేగంగామంచి వచ్చినారా? తమ్ముడు వచ్చినాడా? ఎందుకు నేను మాట్లాడించినా, మీరు మాటలాడడంలేదు? హా! ఇది ద్వారపతి చూగేమేనా? వేలాపురినుంచి ద్వారపతికి వెళ్తున్నామా?...ఉహూ! లేదు. ఇది ద్వారపతి దారేకాదు. నాకు తెలియదా? మనం దారి తప్పినాము. రథం ఆపమని సారథికి తెలుపండి. ఎదుట కనిపించే కొండఏమిటి?...ఆ...మిరిద్దరూ ఎందుకు మాట్లాడరు? రథం ఆపమనండి. ఈక్షణమే చెప్పండి. ఇదేమి పిల్లాట? ట్.మించరానిది! నాకిక కోపంవస్తుంది.” అని ఆశ్చర్యంతో, కోపంతో మాట్లాడినది.

“లక్ష్మీదేవిగారు మేల్కొన్నా వారితో మీరు మాట్లాడకూడదు. వారికి ఏసంగతి తెలుపరాదు. జాగ్రత్త!” అని దాసీలను హెచ్చరించినారు ఆచ్యుతామాత్యులు. ఇప్పుడు ఇద్దరు దాసీలు తమ ప్రశ్నరించి ఉత్తర మివ్వకపోవడం చూచి లక్ష్మీదేవి కోపంతో “మీరు చెబుతారా...లేకపోతే నేను రథంమంచి, దూకేనా?” అనినారు. దాసీలు పణిపోయినారు. కంపిస్తున్న ధ్వనితో “కొంచెం తాళండమ్మా దేవేరి

గారూ! ముందు రథంలో అచ్యుతామాత్యులూ, గోవిందామాత్యులూ ఉన్నారు. వారే వచ్చి, మీతో మాట్లాడుతారు.” అని విన్నవించి, సారథిలో, “రథం త్వరగా నడిపి, ముందున్న రథాన్ని తేకకనీ ఆపు” అనివారు. సారథి రథాన్ని త్వరగా నడిపి, ధ్వని వినుబడేటంత దూరం నుంచే ముందున్న రథసారథినిపిలిచి, రథం ఆపమని కోరినాడు. ముందున్న రథం ఆగినది. అచ్యుత గోవిందామాత్యులు భయపడి వెనుదిరిగి చూచి వారు. దాని ఒకతె వెనుకటి రథంనుంచి కిందికి దిగి, అచ్యుతామాత్యుల వద్దకువచ్చి, లక్ష్మీదేవి చెప్పిన మాటలన్నిటినీ అమాత్యులకు అప్పగించినది. అచ్యుతామాత్యులు ధైర్యం చెడక రథంనుంచిదిగి, లక్ష్మీదేవి ఉన్న రథం వద్దకు వచ్చి, చివయంతో నమస్కరించి, “రాజ్ఞిగారు సావధానంగా ఆవధరించవలె... శివగంగకు వెళ్ళుతున్నాము... ఊరు దగ్గరకు వచ్చినాము. ప్రభువులు శివగంగలో ఉన్నారు.” అని విన్నవించినారు.

“లేదే! ప్రభువులు వేలాపురిలోనే ఉన్నారు. అక్కయ్య తమ్ముడూ, ఇద్దరుమాత్రం ఇక్కడికి వచ్చినారు. నన్ను రమ్మన్నారా?” అని ప్రశ్నించి నది లక్ష్మీ.

“దేవిగారు ఆవధరించవలె. ప్రభువులు నిన్నరాత్రి ఇక్కడికి వచ్చినారు.”

“లేదే? నిన్నరాత్రి నాకు బౌషధమిచ్చినారు.”

“అనంతరం ఇక్కడికి బయలుదేరి వచ్చినారు.”

“అంతరాత్రి ఇక్కడికి ఎందుకు బయలుదేరి వచ్చినారు? నాకు శరీరంలో స్వాస్థ్యం ఉండలేదు. నన్ను పిలుచుకొని రండని మీతో సెల విచ్చి వెళ్ళినారా? వారే ఎందుకు నన్ను పిలుచుకొనిపోలేదు? అక్కయ్య రమ్మని చెప్పమినదా?”

అచ్యుతామాత్యులు తమనుతామే శపింపుకుంటూ, “దేవిగారు ఇక్కడికి రావడంవల్ల మన సామ్రాజ్యమే ఇప్పుడు జీవించవచ్చు. లేక పోతే, హాయిసశరాజ్యపు అంతిమ దినమిది. ప్రభువులు ఇక బ్రతుక వలసినా తమ పుణ్యబలం ఒక్కదానితోనే. ఈ ఆశతోనే తమను ఇక్క-

డికి పిలుచుకొని వచ్చినాము. తామిప్పుడు ఈ రాజ్యానికి తల్లి. వయస్సులో మాత్రం నేను తమకంటే పెద్దవాణ్ణి; తమ దివ్య చరణాలకు చేరులు జోడించి వేడుకుంటున్నాను. ప్రభువులను మనం దర్శించేవరకు దయచేసి, ఎవరినిగాని ఏ ప్రశ్నా ఏ విషయమూ అడగకుండా ఉండండి. ఇప్పుడు మనమందరం ఒక్క మహా సుకట పరిస్థితిలో చిక్కుకొన్నాము. ‘భగ వంతుడా, మమ్ముల్ను నేడు ఏలాగున అయినా కాపాడు!’ అని వేలాపురి నుంచి బయలుదేరిన నిమిషం మొదలు ఇంకా విజయనారాయణుని స్మరణ చేస్తూనే వస్తున్నాము. దేవిగారు అద్దైర్యపడరారు. తమ సాభాగ్యంమీద మాత్రమే మాకు విశ్వాసం ఉన్నది. తమ పుణ్య మొక్కటే మా అందరినీ ఇప్పుడు కాపాడవలె.” అంటూ లక్ష్మీదేవి పాదాలతాకి కన్నులకు అడ్డు కొనినారు.

లక్ష్మీదేవి తన పాదాలను సుద్రున వెనక్కు లాగుకొని, “ఇది కూడదు. ఇది తగదు. మీరు నాకు అన్నయ్యగారి వంటివారు.” అంటూ అచ్యుతులవారి కుడిచేతిని తన రెండు చేతులతో పట్టుకొని, కండ్లకు అడ్డు కొని, తన తలపై పెట్టుకొన్నది. “అన్నగారి మాటలతో నాకు చాల భయం కలుగుతున్నది. నానోటిని కట్టివేసినారు. నేను ఇక “ఏమి ఎందుకు?” అని అడుగను. భయనివారకుడయిన శ్రీనరసింహుని ధ్యానిస్తూ మానంతో ఉంటాను. అన్నగారి ఎడ నాకు పూర్ణమైన విశ్వాసం ఉన్నది.” అనినది హాయిసశ మంగళదేవి లక్ష్మీ.

అచ్యుతులవారు వెళ్లి తమ రథంలో కూర్చున్నారు. రథాలు రెండూ, రెండుగడియల సార్వత శివగంగ చేరినవి.

7

ఆతేళకు శివగంగలో నానావిధ విచిత్రవార్తలు పుట్టి వ్యాపించినవి. గాత్రెలకాపర్లు పశులకాపర్లే ఈవార్తలను తీసుకొనివచ్చి విత్తినవారు. ఇప్పుడీవార్తలు చుట్టుముట్టు గ్రామాలంతటా వ్యాపించిపోయినవి.

తమముందు పెట్టుకున్నారు. కాంతలాడేవి ఏ చోటపడి ప్రాణం వదలి నాకో, ఆ చోటికే ఇప్పుడు ఆమె కళేబరం చేసినది. ఏదో ఆవృక్తమయిన శక్తే ప్రభువులను ఆస్థానికి పిలుచుకొని వచ్చినది. అప్పుడు వారు యోచించినారు : తమ హృదయపు పిలుపు తమదేవికి చేరలేదు. ఇనా జన్మలో ఇక తమకు కాంతల లేదని ఇప్పుడు దృఢపడినది. నిజంగా ఆలోచిస్తే ఈ భూమిపై చూసవుని బ్రతుకే ఒక ఘోరం. దీని సమాధానం కోసమే ప్రపంచంలోని నానామతాలు, మార్గాలు, సంప్రదాయాలు, ఉపదేశకులు, ఆచార్యులు పుట్టి ఉండవలె అనుకున్నారు ప్రభువులు. ఒక సారి గొంతెత్తి పశ్చిమదిక్కులో దిగజారుతున్న సూర్యుని చూచినారు. చేతులు మెగిచి, “భగవన్, నేను మహాపాపి అయిఉండవలె. అందు వల్లనే. ఇంత ఘోరదుఃఖం అనుభవిస్తున్నాను. నా కాంతల ప్రాణాలు ఇక్కడే ఎక్కడో ఉండవలె. లేకపోతే విధి నన్ను ఇక్కడికి లాగుకొని వచ్చేదికాదు. హే, ప్రత్యక్షుడైనమా ! నీ వెలుగు పశ్చిమాకాశంలో కనిపించకుండా పోవడానికి ముందే, నన్ను నా కాంతలతో చేర్చు. నేటి నీ అంటిను కిరణాలలోపాటు నా అంటిను నిక్కాసుం ఉడిగిపోనీ. నాఅంత్యాన్ని నాకుమారవిష్ణువు అంత్యంవలె నిర్ధరించినాను. ఈభూమ్యాకాశాలకూ, సమస్త భూతాలకూ, సర్వదేవతలకూ, ఇదే నా అంటిను నమస్కారం.” అని జోడించిన చేతులను తలమీద పెట్టుకొని, సూర్యాస్తమయం నీరీక్షిస్తూ, తమ ప్రియురాలిని స్మరిస్తూ, నిలబడినారు.

సూర్యునిం అస్తమించడానికి ఇక చాలసేపేమీరలేదు. పశ్చిమాకాశం అప్పుడే ఎర్రరంగు దాల్చినది. ఆనాటి సూర్యాస్తమయంతో పాటు హాయిసగ సామ్రాజ్యమూ అస్తమించే పరిస్థితిలో ఉన్నది.

అచ్యుతామాత్యులు ప్రెగ్గడలను, ఇతరులను, దాసీలను దూరాననే నిలిపి, లక్ష్మీదేవిగారిని తొట్టెలుంచి దింపి, నెమ్మదిగా నడిపించుకొని, గోవిందామాత్యులవారిలోపాటు ఆ అచలితవృత్తి నిలుచున్న ప్రదేశానికి వెళ్ళినారు. అచ్యుతలవారికి ఆవృక్తి తమ ప్రభువులే అయివుంటారనే నమ్మిక పుట్టినది. ఆవృక్తి ఇంకా కదలక అలాగుననే నిలబడినాడు. అచ్యుతులు, గోవిందులు, లక్ష్మీదేవిగారు ఇప్పుడు ఆవృక్తికి దాదాపు యాభై

బారల దూరానికి వచ్చినారు. అచ్యుతులవారు నిలబడి చూచినారు. అదే ఆకారం, అదే నిలుపు, మెడలో ధరించిన నవరత్నచూరిక సూర్యుని అంటిను కిరణాలను ప్రతిఫలించినది. ఆవృక్తి ప్రభువులనే అచ్యుతులవారికి అప్పుడు దృఢమయినది. సంతోషంతో వణుకుతున్న లోభ్యునితో “గోవిందా, ఇది మన ప్రభువులే ! జీవించిఉన్నారు. నారాయణా ! నీకు మా అనంత నమస్కారాలు.” అనినారు. ప్రభువుల ఎదుట మూటవలె ఉన్న కాంతలాడేవి కళేబరం ఉన్నది. ప్రభువులు రోవీద చేతులు జోడించుకొని, మూడువంతులు మునిగిన సూర్యునికి రమ అంత్యంను స్కారం చేస్తున్నారు. వారిమనస్సు, వారిదృష్టి ఆప్పుడు సూర్యునింబంలో నాటిపోయినది. ఇతర బాహ్యోంద్రియాలన్నీ సుప్తావస్థలో ఉండినవి.

అచ్యుతామాత్యులన్న మూటలకు లక్ష్మీదేవి తికమక పడినారు. ఆమె ప్రభువులను ఒకటి రెండు ఊచాలకాలం అదే స్థలంలో నిలబడి చక్కగా చూచినారు. ఆమెకు అప్పుడు పూర్తిగా ప్రజ్ఞ కలిగినది. ప్రభువుల పాదాలకడ పడివున్న ఆ మూటచూత్రం లక్ష్మీకి ఆర్థంకాలేదు. “ఏదో అనగ్గం సంభవించినది. ప్రభువులు ఎందుకు ఇలాగు ఉన్నారు ? వారికి ఏమిసంభవించినది ? పిచ్చివారివలె ఉన్నారగదా ? ఇక్కడికెందుకు వచ్చినారు ? కిందపడిన ఈమూట ఏమిటి ? ఇలాగు ఎవరికి చేతులు జోడించుకొని, దిక్కు ఎందుకు చూస్తున్నారు ? అచ్యుతులు, గోవిందులు నన్ను ఇక్కడికి ఎందుకు పిలుచుకొని వచ్చినారు ?” అనే నానావిధ యోచనలు, భయమూ, సంశయమూ లక్ష్మీదేవి మనస్సులో ఆతడమే పుట్టినవి. ఈ విచిత్ర పరిస్థితి లక్ష్మీదేవి హృదయంలో భయదుఃఖాలను ఒక్కటిగా ఒడ్డినది. వెంటనే ఆమె కన్నులు చెమర్చినవి. ఒక్కమారు గట్టిగా కేకచేయదలచినది. భయసంశయాల ఆమె గొంతును బిట్టి పట్టుకున్నవి. వెలువడిన ధ్వని చాల బాధాకరమయి ఉండినది. ఇప్పుడు ఏమి చేయవలెనో ఆమెకు తోచలేదు. వింటినుంచి వదలిన బాణంవలె ఆమె నలభై బారలదూరం ఒకే ఉపరితలం పరుగెత్తివచ్చి, ప్రభువులకు పది బారల దూరంలో వచ్చి నిలబడినది. ఆమె అలాగు చేస్తుందని అచ్యుతుల వారు భావించలేదు. ఆమెను అడ్డుపెడదామని చేతులు చాచేవేళకు ఆమె ప్రభువుల దగ్గరికి పోయినది. మెరుపుతీగను పట్టుకొని ఆ పేటంత నిష్క్రమ

మయినది అచ్యుతుల ప్రయత్నం. అప్పుడు తామూ వెంట పరుగు వ్రతానికి ప్రయత్నించినారు, కాని ఏవో అవ్యక్త కష్టానికి అప్పుడు వారిని పట్టుకుని ఆపినట్లయినది; పట్టుకొని వెనక్కు లాగినట్టు అయినది. గోవిందాచార్యులను పట్టుకొని వణుకుతూ నిలబడినారు అచ్యుతులవారు.

ఇదంతా తమ ఎదుట నడుస్తున్నప్పటికీ అత్తయిస్తున్న నూర్యబింబంపై దృష్టినిలిపిన ప్రభువులు ముందున్నట్లే నిశ్చలంగా ఉన్నారు. చిర్ర వృక్షం లన్నీ దృష్టిలోనే కేంద్రీకరించినవి. లక్ష్మీ ఆశ్రుపూరిత నయనాలతో ప్రభువులను ఆపాదమ స్తకం తడేక దృష్టిలో చూచినది. కింద చూచినట్లే పడివున్న కశీరం కనిపించినది. కశీరం రల, చుఖం ఆమెకు కనిపించినవి. అక్కయ్య కేశపాళం! అక్కయ్య కర్ణ కండలం! సంతయమే లేదు. ఇవి అక్కయ్యచే. ఎదుట వికారరూపంలో నిలబడినవారు తనస్వామి అని లక్ష్మీకి స్పష్టమయినది. “ఏమయినది? ఏమయి ఉంటుంది? ఇలాగు ఎందుకు?” ఈ విషయాలు ఆమె మనస్సుకు తటాలున తోచినవి. అంతే. వెంటనే విషయమంతా పరిష్కారమయినది ... “అయ్యో! ఈ మహా పురుషులూ ఇలాగు అయినారుకదా! వీరి మనస్సులో ఇంత అగాధ ప్రేమను నాటి వెంచి వెళ్ళిపోయినదా, నా అక్కయ్య... నా అక్కయ్య! అక్కయ్య...నీవెంత దొడ్డదానివో! నీ ప్రేమ విశ్వాసాలు ఎంత దొడ్డవో! అక్కయ్య. ఎంత మహానుభావురాలివో నీవు! ప్రభువుల ఈ దుఃఖాన్ని, ఈ స్థితిని నేను చూడలేను ... చూడలేను ... నేనిప్పుడు ఏమిచేయును? చెప్ప... అక్కయ్య...నీవిప్పుడే వచ్చి వీరిని బదిలీచు అక్కయ్య... నిన్ను వేడుకుంటున్నాను...రా అక్కయ్య. బేగ రా అక్కయ్య... నామీద ఆన... కేశవునిపై ఆన...నీవు రాకపోతే నేనిప్పుడే మరణిస్తాను.”

ఆక్షణంలో లక్ష్మీని ఎవరో కాగిలించుకొని పట్టుకున్నట్లయినది. సుఖమూకాని, వికారమూకాని ఆవర్ణనీయమైన స్వర్ణానుభవం లక్ష్మీదేవికి అప్పుడు కలిగినది. ఆపాదమ స్తకం శరీరమంతా తరతర వణికినది. ఒక నిమిషం స్మృతి తప్పినట్లయినది. మేను నిండినట్లయినది. అక్కయ్యవచ్చి చెల్లెలిని కాగిలించుకొన్నది!

లక్ష్మీదేవి “అక్కయ్య!...అక్కయ్య!” అని పిలిచిన దానిని దయ్యం కొట్టిపట్టు దూరంగా నిలబడిన అచ్యుతులూ, గోవిందూ విన్నారు; ఆమె శరీరం అద్వారతమూ వడవడవణకడమూ కన్నారు; అయినా, ఆమె సహాయానికి ఒక్క అడుగు ముందు పెట్టడానికి కూడా వారికి సాధ్యంకాలేదు. కాళ్లు కట్టివేసినట్లయినది.

లక్ష్మీదేవికి కలిగిన ఆ శరీరకంపనం ఒకటి రెండు నిమిషాల తర్వాత తటాలున నిలిచినది. అప్పుడామె కెప్పుడుని కేక వేస్తూ, పరుగునపోయి, నిలబడిన ప్రభువులను తన గెండుచేతులతోను బలంగాచుట్టి కాగిలించుకొని, పెద్ద ధ్వనితో “జీవ. ఇదిగో! నేను వచ్చినాను...వచ్చి ఉన్నాను.... మీ కాంఠల.... నేను....వచ్చినాను....ఇక్కడ చూడండి.” అంటూ, తన స్వామి చుఖం చూస్తూ నిలబడినది.

9

నూర్యమండలం అంచులు కనిపించకపోవడాన్నే ప్రతీక్షిస్తున్న ప్రభువులకు బాహ్యస్మరణ లేకపోయినా, ఈ విధంగా ఆకస్మాత్తుగా, బలంగా కాగిలించుకున్న సుఖస్వర్ణానుభవం వారి బాహ్యేంద్రియాలను మేల్కొల్పి వదిలివది. తలమీద జోడించుకొని పెట్టుకొన్న చేతులను వెంటనే ప్రభువులు కిందికిదింపి, తమను ఇలాగు కాగిలించుకొని నిలబడినది ఎవరని చూచినారు. తమ ఒడలిని అంత ప్రేమతో కాగిలించుకొని నిలబడినది— కాంఠల! నిజంగానే కాంఠల! అనుమానమేలేదు. “కాంఠలా...కాంఠలా” అని ఉన్మాదంతో కాంఠలను, హృదయేశ్వరిని తమ గుండె పగిలి హృదయం వెలుపల పడేలాగు తమ గుండెకు ఆనించుకొని పట్టుకొన్నారు. కన్నీరు ధారలు ధారలుకాగా, ఆమె చుఖం, తల వుణుకుతూ, “వచ్చినావు కదా!...నీవు వచ్చినావు కదా!...కొనకు వచ్చినావు కదా! ఎంత నీవు! ఎంత ఆలస్యం చేసినావు కాంఠలా!...నన్ను ఎంత బాధ పెట్టినావు? జీవ, ఇది మోసం కాదుకదా?...ద్రుమ కాదుకదా? నీవు నా.... నా కాంఠల! హే భగవత్, నారాయణా....నీవు కరుణాశువు....నీవు

కృప చూపినావు...నాకు సమాధానం వచ్చినది; సమాధానం వచ్చినది... నిజం...విషంలాంటి ఆమృతముంది...కాంతలా...చెప్ప...చెప్ప నా జీవీ, నీవు బ్రతికి వచ్చినావా? నాకోసం వచ్చినావా? ఇక పోవుగదా?... నన్ను వదిలిపోవుగదా? వెళ్లవద్దు కాంతలా, నన్ను వదిలిపోవుగదా?... వెళ్లవద్దు కాంతలా, నన్నువదిలి వెళ్లవద్దు.... నేను ఉండలేను...ఉండను,”

“నేనెక్కడికీ వెళ్ళను...ఖండితంగా వెళ్ళను. ప్రభూ, మీకోసమే వచ్చినాను. మీకోసమే ఉంటాను. మీతోనే ఉంటాను. నమ్మండి.”

“నీవు ఇంతకాలం ఎక్కడున్నావు? ...ఎలాగన్నావు? నన్ను ఎందుకు ఇలాగు వదిలిపోయినావు? మరల వదిలిపోతావా? ఎలాగు నమ్మును? ఎలాగు నమ్మకుండా ఉండను?”

“నమ్మవలె లేదు. ఖండితంగా నమ్మవలె. ఇక మన మిద్దరం ఒకరి నొకరం వదిలి ఉండం. ఇది ప్రమాణం.”

“ఇలాగు ఆవుతుందా? ఆయినదా? మరణించినవారు మరల వచ్చి నారా? నీవు కాంతలవేషం ధరించినదానిని కాదుగదా? వంచన కాదు గదా?”

ప్రభువులు కాంతల ముఖం, తల, మేను, చేతులు తాకి తాకి చూచినారు. మరల మరల ముఖం చూచినారు. “నారాయణ నారాయణ!... నా కాంతల!...ఇది నా కాంతల! నీవు నాకు ఇచ్చిన కాంతల, నేనెందుకు ఆపనమ్మక పడుతున్నాను?...సర్వాపరాధం!...నాది సర్వాపరాధం!” ఆంటూ, పొంగివచ్చే దుఃఖంతో, ప్రీతితో జీవించిన మరొకమారు హృదయం రెసిలేట్లు కాగిరించుకున్నారు. ఆమెకు కన్నీటి ఆభిషేకం చేసినారు.

కాంతల తన ఆమృతహస్తాలతో పతి వక్షస్థలం, ముఖం, భుజాలు మృదువుగా తడవినది. ప్రభువులు ఆమెకు తెలుసుకొన్నారు. ఇది తమ కాంతల స్వర్ణమని; ఆమె తన హృదయస్వరీ అని. కంది, కంగిన ప్రభువుల ముఖంలో కళ ఉదయించినది. కన్నులలో పాలుపు చేరగినది. మేను తేలిక అయినది. నొప్పి మాయమయినది. ఆలసట తీరినది. దుఃఖం పోయినది. ప్రభువులు కాంతల అమృతహస్తం పట్టుకుని రమ్మ నోటికి ఆదుముకొని

తనిసినారు. చాల దైన్యంతో ఆన్నారు : “జీవీ, నేను నీకు శతాపరాధాలు చేసినాను. నా మాన్వత నాకేపుడు తెలిసినది. కుమారవిష్ణువు మనకు తెలుపకనే గరుడీకావడం దీనికంతా కారణం. నీ శరీరం మోసుకొని, అన్నం నిద్ర వదిలి, తుదకు నీరూ వదిలి, మాద్దే ఎండలో కాలిన బండలపై నీ కోసం, గొంతు ఎండిపోయే వరకూ, కాళ్ళు కనిపిపడిపోయేవరకు నీకోసం తిరిగి, తుదకు నేను మరణిస్తే నిన్ను చేరవచ్చుననే ఆశతో సూర్యాస్తమయంతో పాటు నీ తమ్ముణ్ణి అనుకరిస్తామని నిర్ధరించినాను. ఇక రెండు నిమిషాలలో నేనే నీ వద్దకు వచ్చేవాడిని. ఆలోగా నీవే వచ్చినావు. భగవంతుడు వచ్చినాడు. నా హృదయాధీశుడు వచ్చినాడు. నా జీవీ నా బాధ తెలిసినది. ఈ పుణ్యం ఎవరికి లభిస్తుంది?”

“ప్రభూ నేను మరణించినాను. మీరు నా కళేబరాన్ని మోసుకొని ఇక్కడికి తెచ్చినప్పుడు, తిరిగితిరిగి గట్టిగా ఆరచి ఆరచి పిలిచి నప్పుడు, నాకోసం కన్నీరు కరిపించినప్పుడు మీతోనే ఉన్నాను. వేలా పురిలోను మీతోనే ఉన్నాను. మీరు రథంలో కూర్చుని ఇక్కడికి వచ్చి నప్పుడు మీతోపాటే వచ్చినాను. మీరుఃఖంకంపై నూరిలిలు దుఃఖాన్ని, బాధనూ నేనూ అనుభవించినాను. ప్రభూ! నేను మరణించినది వాస్తవం. అయితే, మిమ్మల్ని వదిలి ఉండలేక పోయినాను. ముక్కలు ముక్కలయిన ఆ కళేబరంలో నా జీవం చేరడం సాధ్యంకాలేదు. మీకు కనిపించడానికి శరీరంలేక, మాట్లాడడానికి నాలుకలేక మీకుంటే హెచ్చుబాధ అనుభవించినాను. విజయనారాయణుడు నాచెల్లెలిని ఇప్పుడిక్కడికి పిలుచుకొని రాకపోయిఉంటే, మనమిద్దరం ఈవేళకు ఈ భూమిపై ఉండేవారం కాము...ఆమీదట లక్ష్మీకూడ ఉండేదికాదు.”

“ఎవరు? లక్ష్మి? లక్ష్మి ఇక్కడికి వచ్చినదా?...ఎలాగు వచ్చినది? ఎవరు పిలుచుకొని వచ్చినారు? ఎక్కడ? నాలక్ష్మి ఎక్కడ?”

“లక్ష్మి ఇక నాలో, నేన ఇక లక్ష్మిలో మా శరీరాలూ ఇప్పుడు ఒక్కటే అయినవి. అన్నయ్య అచ్యుతలూ, గోవిందులవారూ నన్ను పిలుచుకొని వచ్చినారు. విజయనారాయణుడు నన్ను ఇక్కడికి పంపినాడు. నిన్న మీరు నాకు బౌద్ధం ఇచ్చినపిదప నేడు మథ్యాన్నం జాముగడి

చిన తర్వాత నాకు పూర్తిగా ప్రజ్ఞ వచ్చినది. నన్ను నాకు స్వప్నమయినది. ద్వారపతిమంచి అమ్మ, అయ్యగారు-ఇద్దరూ వచ్చినారు. నాతో మాట్లాడి నారు. మీకు అర్థంకాలేదా? ఇక లక్ష్మీ నేనే. కాంతలా నేనే. అన్నయ్య అచ్యుతులవారూ, గోవిందులూ అదిగో ఆక్కడ!!

దురంలూ నిలబడిన ఆచ్యుత గోవిందామాత్యులవైపు కాంతల చేయిఎత్తి చూపించినది. స్తంభించిపోయిన వారికాళ్ళు అప్పుడు కొంచెం సడలినవి. ఆ ఇద్దరు సచివులూ తమ కన్నులముందు నడుస్తున్న ఈ అమ్మ తాన్ని ఆశ్చర్యంతో, ఆనందంతో చూస్తున్నారు. వారిప్పుడు నెమ్మది నెమ్మదిగా ప్రభువులున్నవైపు నడిచివచ్చి కొంచెం దూరంలో నిలబడి, భక్తి మర్యాదలతో నమస్కరించినారు. ప్రభువులు తగ్గ ధ్వనితో “మమ్ముల్ను అందరినీ నారాయణుడే పిలిపించినాడు. నా ఉద్ధారం కోసమే మీరు రావడం.” అనినారు. గోవిందామాత్యులు “ప్రభూ! నిజంగానే నారాయణుడే మమ్ముల్ని ఇక్కడికి పిలుచుకొని వచ్చినాడు. సందేహమేలేదు. మేమిద్దరమూ ఇక్కడికి రావలెనని ఉద్దేశించి “లక్ష్మీ దేవిగాని పిలుచుకొని పోవడమా? ఆక్కడే వదలిరావడమా?” అనే సంకట పరిస్థితిలో ఉన్నప్పుడు “పిలుచుకొని పోండి అని భగవానుని ఆజ్ఞ అయినది.” అనినారు.

ఆచ్యుత గోవిందామాత్యులు లక్ష్మీదేవిని ఆపాదమ పైకం లిలకించి నారు. సాయంకాలపు మసకచీకటిలో ఆమె ముఖ భావాలను చూడడం కాలేదు; అయితే చేతులు కాళ్ళ కదలిక, హవభావాలు-అన్ని కాంతలా దేనివే. ప్రభువుల కన్నులకు రూపూ కాంతలాదేవిదే.

ప్రభువులు కాంతలాదేవి చేతులు పట్టుకొని “చెప్పదేవీ, మొట్ట మొదట చెప్పు. కుమారు డెక్కడ? నీతోపాటు ఎందుకులేదు? ఏమయినాడు? నీకీతరం వేరయిన తర్వాత ఏమైనది? నీవు ఎలాగు ఉన్నావు? ఎక్కడున్నావు? ఇది ఎలాగు సాధ్యమయినది?” అని ప్రశ్నించినారు.

“ప్రభూ, ఈ విషయాలు చాల ఉన్నవి. నా ఆభవం చెబుతున్నాను. మీతోకాక మరెవరితో చెప్పను? మీకిప్పుడు చాల శ్రమ అయినది. మీకు శరీరంపై తగిన గాయాలు నాకు చాలకష్టం కలిగి

స్తున్నాయి. చీకటి ఆవునూ వచ్చినది. కొండరిగి ఊరికి వెళ్ళుదామనాచేరుతో మీకు మజ్జకం చేయిస్తాను. ఒంటిపై కలిగిన గాయాలకు బొడుగు లేవనచేస్తాను. మీరు ఆహారం తీసుకుంటే, నేనూ తీసుకుంటాను.” అంటూ లక్ష్మీదేవి అచ్యుత గోవిందామాత్యులవైపు తిరిగి, అన్నయ్య గాడ్లు మీరు నాకోసం కొంచెం శ్రమపడినారా? మీ మనస్సుకు కలిగిన కష్టమెంత? దాణ్ణా నేను మీకు శ్రమ కలిగించినాను కదా? మీకెంత భయంకలిగి ఉండినది? మీ యిద్దరిచైతన్యం, ప్రేమ, వైభవం, మమ్ములను అందరినీ నేడు బ్రతికించినది. రాజ్యాన్ని రక్షించినది, దైవం తాను చేయవలసినపనిని జ్ఞానంతో, ధర్మాత్యులతో, భక్తులతో చేయిస్తుంది. వీరుమాత్రమే వైవాన్ని సాక్షాత్కరింపజేసుకోగలరు. తక్కినవారికి అది దూరమేమో సత్యం; కనిపించనైనా కనిపించదు. అన్న గారు నాకోసం ఇంక కొంత శ్రమపడవలసి ఉంది. పైన, పర్యవేక్షారం మీద తీర్థకుండం ఉంది. ఆకుండంలో నాతమ్ముడు నాకోసం తెచ్చిన తామ్రకలశంలో మంచి నీరున్నది. కలశానికి మూతి ఉన్నది. దానిని సురక్షితంగా తెప్పించండి. నాతమ్మునిశ్రమ సార్థకమవుతుంది.” అన్నది. అచ్యుతామాత్యులకు నోట మాటరాలేదు. చేతులు కాళ్ళు వణక సాగినవి. ప్రెగ్గడలూ, పాదలూ నిలబడినచోటికి వెంటనే వెళ్ళి, ప్రెగ్గడలకు ఆపని అప్పగించినారు. ప్రెగ్గడలు ఆశ్చర్యపడుతూ, ఒక సేవకుని వెంటపెట్టుకుని, మసక చీకటిలో తీర్థకుండం వద్దకు ఎక్కి పోయినారు. పోయి చూడగా, కుండంలో మూతలో సహా ఒక రాగిచెంబు కనిపించినది. దానిలో నీరు కనిపించినది. మధ్యాహ్నపు ఎండలో కాగి కాగి పాత్ర వెచ్చగా అయినది. ప్రెగ్గడలు దానిని తీసుకొని, నెమ్మదిగా జాగరూకతతో దిగి వచ్చినారు. వారిమనస్సు చాల ఆలోచనలో పడినది. “ఇక్కడ తీర్థం ఉండడం అచ్యుతులవారికి తెలియదుకదా! ఇది వీరికి తెలిసిన తీరేమిటి? బహుశా ప్రభువులే ఈదినం తాము కొండంతా తిరిగి రావడంలో చూచి ఉండవచ్చు.” అని తమకుతామే సమాధానం చెప్పకొని, అచ్యుతామాత్యులున్నచోటికివచ్చి, తామ్రకలశం వారిచేతికిచ్చినారు. అచ్యుతులవారిని నూరుప్రశ్నలు అడుగుదామనే ఆరురతఉన్నా, ఇది సమయం కాదని ఊరుకున్నారు.

అంతలో ఆచ్యుతలవారు కవగంగకు జనంపంపి, ఒక పెద్ద తొట్టెలను, దృఢగ్రాతులయిన బోయాలను, ఇరవై ముప్పైమంది దీవిటీలవారిని, అంటించి దీవిటీలతోపాటు పిలుచుకొని త్వరగారమృని చెప్పినారు. పెద్దద చేతునుంచి ఉడకపాత్ర తీసుకుంటూ, “ప్రెగ్గడగారూ, ఇంత మాత్రం చెబుతాను : భగవంతుడు నేడు మాతోనే ఉన్నాడు; లక్ష్మీదేవి గారోపాటు వచ్చినాడు. లక్ష్మీదేవిగారిని మనం పిలుచుకొనిరాకుండా వచ్చిఉంటే, అంతా మునిగిపోయేదే. ప్రభువులూ ఈవేళకు ఉండేవారు కారు. అంతా లక్ష్మీదేవిగారి భాగ్యమనే చెప్పవలె.” అనిచెప్పి, త్వరగా ప్రభువులున్న చోటికివచ్చి, జలకలకాన్ని లక్ష్మీదేవిగారి చేతులలో ఉంచినారు. ఆమె దానిని తీసుకొని, ప్రభువుల సుమరు, ముఖం నీటితో తుడిచి, నీరు గుక్కుగుక్కుగా నెమ్మదిగా తాగించి, వారి నాలుక, గొంతుక, రొమ్మ కొంచెం చల్లబడినతర్వాత, మిగిలిన కొంచెనిటీని తాను తాగి, తమ్ముణ్ణి స్మరిస్తూ, “కుమారా, నీ క్రమమ నెమరువైతే చెయ్యలేదు.” అంటూ ఉండగా, ఆమె కన్నులనుంచి నీరునిండి స్రవించినది.

అనంతరం, ఆమె ఆచ్యుతలవారిని చూచి, “ఈపాత్రను నేనే కేపు వారికి లోని విఘ్నేశ్వర దేవాలయం ఆర్చకులది. దీనిని వారికి చేర్చండి. ఇంత నిదానమయినందుకు మన్నన అడిగి, వారి ఉపకారానికి పురస్కారం ఇవ్వండి. ఈ నా కథేమిటానికి - మీరు నా అన్నగారు—కేపు ఉడకయం అగ్నిసంస్కారం చేయండి. నేను బడికి ఉన్నాను. ఇంకే క్రియావద్దు.” అన్నది.

ఆచ్యుతలవారు “దేవిగారి ఆజ్ఞ. ఈ పాత్రను నేనే కేపు వారికి నాధన్యవాదాలతో చేరుస్తాను.” అని మనవిచేసి, లక్ష్మీదేవిగారు కూర్చుని వచ్చిన తొట్టెల బోయాలను, దాసీలను పిలువడానికి వెళ్ళినారు. అప్పుడు చుట్టూ చీకట్లు ముసరినవి. నక్షత్రాల వెలుగు మాత్రమే మార్గ దర్శకంగా ఉన్నది.

ప్రభువులూ, శాంతలా దగ్గరలోని ఒక బండమీద కూర్చున్నారు. ఊరినుంచి దీవిటీలు, జనమూ వచ్చేవరకూ వేచి ఉండవలసి వచ్చినది. ప్రభువులూ శాంతలను చూచి, “దేవీ, ఇంత దుఃఖం అనుభవించిన నాకు

ఈ సంతోషం రట్టుకోలేవంతగా అయినది. ఎంత బాధ, ఎంత దుఃఖం అనుభవించినానో. ఇప్పుడు దాని లక్ష్యం సంతోషం, సంతృప్తికలిగినది. వీరనారాయణుడే నిన్నుపిలిపించి నాకు అప్పగించినాడు. నీ చెలువకేళవుడే నిన్ను తీసుకొని వచ్చినాడు, కదూ?” అనినారు.

“నూరుమాట్లు అలాగు అనండి ప్రభూ. మీ ధర్మమే, మీ పుణ్యమే, మీ శ్రేయే నన్ను రప్పించుకొన్నవి. శ్రేయే శక్తికంటే దొడ్డశక్తి మరొకటి లేదు.”

“అమృతం ఆరగించినాను, దేవీ. దప్పి, అలసట, ఆకలి — ఇప్పుడు దొక్కటిలేదు. నీవు నన్ను తాకిన రక్షణం ఆవన్నీ మాయమయినవి. నీ అమృతహృదయం నన్ను తాకినప్పుడు, శాంతలా, నా దేహంలోని సకల బాధలూ మాయమయినవి. నిన్ను ఇప్పుడు ఒక్కమాట అడుగుతున్నాను, తెలిస్తే చెప్ప. మన పిల్లలే? కుమారుడే? సోపల ఏది?”

“సోపల మహాసతి అయినది. ఇద్దరి ఆత్మలూ ఇప్పుడు ఒక్కటే అయినవి. నేను వచ్చినట్లు వారు ఇకరారు దేవ! అది సాధ్యంకాదు. అయితే, నామనస్సు చెబుతున్నది : వారికోసం పరమపదం కాచుకొని ఉన్నా, కుమారునికి ఇంకా జన్మం ఉంటే, ప్రభువులకు కుమారుడయ్యే వచ్చేడు. సోపల కూతురయిగాని, కోడలయిగాని వచ్చిన. ఈ ఆశ మిద్దరికీ. చెన్నకేశవుడు దీనిని ఖండితంగా నడిపిస్తాడు.”

“దేవీ! బాహ్యరయంలో ఆశ పుట్టిస్తున్నావు. మనస్సుకు మార్గం కలిగిస్తున్నాము. ఇది ఏ జన్మకు? ఇంకా ఏ జన్మకు?”

“ఈ జన్మలోనే ఎందుకు కారాదు ప్రభూ? మీరు నా కోసం అంగలార్చినప్పుడు నేను రాలేదా? ఆదృష్టమైన బైవరియమాన్ని తెలిసిన వారెవరు? దుఃఖం సుఖమవుతుంది. సుఖం దుఃఖమవుతుంది. ఇది ఎందుకని భగవంతు డొక్కడే తెలిసినవాడు. ఈ ఘోరమైన దుఃఖం ఏలాగు పరిణమించినదో చూడరా?”

“దేవీ, నీవు స్వర్గాన్నే ఇక్కడికి తెచ్చినావు. ఇహానికీ, పరానికీ సంబంధం కల్పించినావు. ఈ మహాసుఖం కోసం నేను పడిన కష్టం తీరా

అల్పముని ఇప్పుడు నాకు అనిపిస్తున్నది. నిన్ను అడగవలెననుకొన్న దిషు యాలు ఎన్నో ఉన్నవి.”

లక్ష్మీ మృదువుగా నవ్వింది. అయితే అది లక్ష్మీ నవ్వే తీరుకారు. నవ్వింది కాంతల. ప్రభువులకు ఆసంగతి గాగా తెలుసు. లక్ష్మీ మాటలు కొనసాగిస్తూ, “ఇప్పుడు వద్దు. చీకటి చాల హెచ్చినది. మీరు అడగడానికి ఇంకా కావలసినంత సమయం ఉంది. నేను చెప్పడానికి కావలసినంత సమయం ఉంది. ఇప్పుడు రాజధానికిపోదాము.”

ఆశోకు అచ్యుతగోవిందామాత్యులు దీవిటీలను అంటించి పట్టుకుని, ప్రభువుల వద్దకువచ్చి నమస్కరించి, “ప్రభూ, చీకటి చాల వ్యాపించినది. దీవిటీలవారు, బోయాలు వచ్చినారు.” అని మనవి చేసినారు. “మంచిది. వెళ్లుదాము.” అన్నారు. గోవిందామాత్యులు వెళ్ళి, అందరినీ ప్రభువులను చోటికి పిలుచుకొని వచ్చినారు. వారంతా ప్రభువులకు, దేవేరిగారికి ఆనందంతో, భక్తితో నమస్కరించినారు. ఒక తొట్టెలూ ప్రభువులూ, మరొక తొట్టెలూ లక్ష్మీదేవిగారూ కూర్చున్నారు. దాసీలు లక్ష్మీదేవిగారి తొట్టెలలోపాటు నడిచినారు. బ్రెగ్గడలు శాంతలాదేవి తరించే నూనెలో తడిపిన గుడ్డలచుట్టూ...ఇచ్చినారు. అందరూ దీవిటీల వెలుతురులో కొండ దిగసాగినారు.

కొండ దిగుతున్నప్పుడు లక్ష్మీదేవి, పక్కన నడిచివస్తున్న దాసీలలో ఒక దానిని “హాన్ని...ద్వారవతిలో మేము శివగంగకు బయలుదేరడానికి ముందు ‘మీ అమ్మకు ఇచ్చిరా’ అని నీ చేతికిచ్చిన పూజా పరికరాలను ఇచ్చినావా? నీవు వచ్చి మాకు తెలుపనే లేదే? మీ అమ్మకు సంతోషమయినదా?” అని అడిగినది.

ఆ దాసీ గుండెలు గుడ్డలుమన్నవి. కాళ్ళుచేతులు వదకసాగినవి. ప్రభువులూ, లక్ష్మీదేవిగారూ ద్వారవతిమంచి వేలాపురికి పోయినరాత్రి, శాంతలాదేవి తాను శివగంగకు రేపు ప్రాతఃకాలం బయలుదేరుదామనుకొనివచ్చుడు ఈ దాసీ హాన్నినిపిలిచి, బహుకాలంగా శ్రద్ధాభక్తులతో, ప్రేమతో తననేత చేసిన హాన్ని ముసలితల్లికి నిండు బౌదార్యంతో

అప్పట్నుమైన వెండిలోచేసిన పూజాపరికరాలు ఇచ్చి, “వీటిని మా సంతోషంతోసం ఇచ్చి పంపినామని, వీటిని తీసుకోవలెనని మీ అమ్మకు చెప్పు.” అని చెప్పినారు. అనంతరం తాను శివగంగకు వెళ్ళడానికిముందు ఈదాసీని చూడలేదు; అందువల్ల ఇప్పుడు దాసీని అడిగినారు.

దానికి గొంతుక, నాలుక ఎండిపోయినవి. “ఇది ఎవరు? వీరు లక్ష్మీదేవిగారు కదా? పూజా పరికరాలు ‘నీ అమ్మకు ఇచ్చిరా’ అని ఇచ్చినవారు కాంతలా మహారాజ్ఞుగారు. లక్ష్మీదేవిగారికి ఈ విషయమే తెలియదుకదా? వారు అంతకుముందే, ప్రభువులతోపాటు వేలాపురికి బయలుదేరి వెళ్ళినారు. వారికి ఈ సంగతే తెలియదుకదా! ‘మేము ఇచ్చిరమ్మన్న పూజా పరికరాలు’ అన్నారు. ఏ మాశ్చర్యం? మాట్లాడే తీరు! లక్ష్మీదేవిగారిది కాదు. శాంతలా మహారాజ్ఞుగారిది! నన్నిప్పుడు అడుగుతున్నవారు లక్ష్మీదేవిగారు.” అని దాసీ భీత్యాశ్చర్యాలతో వణికిపోయినది. వణికుతున్న ధ్వనితో “దేవిగారు ఇచ్చినదానిని మా అమ్మకు ఇచ్చాము. రత్నహారా లిచ్చినా నాకింత తృప్తి కలిగేదికాదని మహారాజ్ఞుగారికి విన్నవించుకొన్నానని చెప్పుమని ఆమె చాల తృప్తితో, సంతోషంతో అన్నది.” అని మనవిచేసినది.

లక్ష్మీదేవి! “ఇప్పుడు మాకు సంతోషమయినది.”

దానికి గుండె కొట్టుకొనడంమాత్రం ఆగలేదు. ఆమె ఇంకా ఆలోచిస్తూనే ఉన్నది: “ఇచ్చిపంపిన శాంతలా మహారాజ్ఞుగారు ఇంకెక్కడ? మేము ఇచ్చిపంపిన అని లక్ష్మీదేవిగారు అంటున్నారు. చెన్నకేశవా! చెన్నకేశవా!” అని ఆమె దిగ్భ్రాంతురాలయినది.

కొండదిగి అందరూ శివగంగ చేరినారు. శాంతలాదేవి, కుమార విష్ణువులతోసం వీర్పాటుచేసిన విడిదినే నిద్ధం చేసినారు. బ్రెగ్గడలూ, పురప్రముఖులూ తమ చేతనయిన సకల సౌకర్యాలూ తీడమాత్రంలో చేయించినారు. వేడినీరు నిద్ధంగా ఉన్నది. సుఖోష్ణమైన నీటిలో శాంతల ప్రభువులకు మజ్జనం చేయించినది. గాయాలకు వ్రణరోపణ తైలాలను తేలికగా పూసి, సులభంగా జీర్ణమయ్యే పాయసం, పండ్లు పనికి అర్పింపు ఆరగింపజేసినది. తానూ భుజించి, మృదులత్వం ప్రభువులకు వీర్పాటుచేసి

అచ్యుత గోవిందామాత్యుల, ఇతరుల భోజనమయిన తర్వాత, ప్రభువుల సన్నిధికివచ్చి కూర్చొని, మధుర స్వల్పపాలతో వారిని సంతోషపెట్టి, చెన్నకేశవునికి, తన ఆనంత ధన్యవాదాలు అర్పించినది. తన మృదు బాహులరలను పలికి తలదిండుగాచేసి, మాట్లాడడానికి మైమైన ప్రయత్నించిన ప్రభువుల పెదవులమీద పూల కేటలవలె మృదుమయిన తన శ్రేష్ఠమపెట్టి “వద్దు. ఈపాదు దయఉంచి నిద్రపోండి. శేపు కావలసినంత మాట్లాడవచ్చుగాని.” అని చెప్పి సమాధానపెట్టి తానూ, పూర్ణ సంతోష చిత్తులయి, చెన్నకేశవులకు స్మరిస్తూ పతితోసహా పవ్వరించినది.

“ఈరాత్రి ఒక యుగమంత దీర్ఘం కానీ, కాంఠలా.” అని అంటూ ప్రభువులు డేవి కన్నులలో కన్నులుపెట్టి ఆలూగునే నిద్రపోయినారు.

హాయిసగ విష్ణువర్ధన ప్రభువుల జీవితంలో ఒక పగలూ, ఒక రాత్రి ఇంత విచిత్రంగా గడచినది.

10

మరునాడు తెల్లవారిన తర్వాత కొంతసేపటికి ప్రభువులు అచ్యుత గోవిందామాత్యులను రప్పించుకొని “మీకు తెలిసిన ఈ ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి మీలోనే ఉండవలెనని, ఇంకెవరికీ తెలియరాదని, జేవిగారు అశేషపడుతున్నారు; మాకూ ఆలూగునే అనిపిస్తున్నది. మేమూ బహిరంగంగా ఆమెను లక్ష్మీ అనే సంతోధిస్తాము.” అనినారు. అచ్యుతులు, గోవిందులు “ఇది జేవిగారి ఆజ్ఞ. అనే శిరసావహిస్తాము ప్రభూ! ఈ రహస్యం మానుంచి ఎన్నడూ వెలువలికి రాదు. ప్రభువుల మనస్సుకు కలిగిన ఈశ్వరీ మాకు ఎంత సంతోషం కలిగించినదో చెప్పలేము. ఒక మహా విచిత్రమైన దైవాలిలే మా కన్నులముందు జరిగినది. ఇది ప్రభువుల పుణ్యమనే మేము భావించినాము.” అనినారు. “ఇది మీ కంత ఆశ్చర్యమే మాకూ అంత ఆశ్చర్యకరమైన అనుభవం. ఘోరమణిలూ చిక్కుకొని, మరొకదారి కనిపించక ప్రాణ త్యాగానికి పాల్పడుతున్న మాకు ఇంత

ఆనంద స్వర్గం లభించవలెనంటే, ఇది గంగాధరేశ్వరుని కృపకాక మరేమిటి?” అన్నారు ప్రభువులు.

కొంతసేపయిన తర్వాత అచ్యుత గోవిందామాత్యులూ ప్రెగ్గడలూ, ఇతర సహాయులు,, గుట్టయెక్కి, కాంఠలాడేవి కేశేబరం ఉన్నచోటికి వచ్చినారు. అక్కడినుంచి అచ్యుతులూ, గోవిందులూ విఘ్నేశ్వరాలయం ఆర్చకుల ఇంటికివెళ్లి, ఉదకపాత్రం అప్పగించి, నున్నించవలసినదనికోరి, ప్రభువులు వండిన సహాయన ద్రవ్యాన్నిఇచ్చి, సంతోషపెట్టి, మరల కాంఠలాడేవి కేశేబరం ఉన్నచోటికి వచ్చినారు. అవేగకు కింది ఊరినుంచి ఎండిన కర్రలువచ్చి చేరినవి. వాటిని కేశేబరంచుట్టూ, వైన, కింద, ఎవరూ కేశేబరం వాగనట్టు జోడించినారు. అచ్యుతులవారే భగవంతుని తూమాపణకోరి, చిలికి అగ్ని స్వర్ణ చేయించినారు. కేశేబరం పూర్తిగా భస్మమయ్యేవరకు అక్కడే ఉండి, ఆనంతరం అందరూ దొనలూ స్నానం చేసి, మధ్యాహ్నానికి ఊరికి తిరిగి వచ్చినారు.

ప్రభువులు తమ హృదయేశ్వరి సంపూర్ణాదర నేవలతో గెండు నాళ్ళలో శ్రమ, బాధ తొలగి సంపూర్ణాభోగ్యం పొందినారు. తమ ప్రాణంకన్నా ప్రియమయినవారు బనికి వచ్చిన సంతోషంలో చాల ఆనంద హృదయలు, ఉత్సాహితులు, అనుపమ దైవభక్తులు కావడం మాత్రమే కాక, తమ హృదయేశ్వరిపైన అసమానాభాగం గలవారయినారు. ఈ గెండునాళ్ళు ప్రభువులు, శివగారు, అమాత్యులు శివగంగ లోనే గడిపినారు. గెండవనాడు ప్రభువులు, జేవేగారు, అమాత్యులు, ప్రెగ్గడలూ కొండ కొంతదూరం ఎక్కి, మహాచేవుడయిన గంగాధరేశ్వరునికి అతిథయ పూజలతో తమ ధన్యవాదాలు అర్పించినారు.

ప్రభువులూ, లక్ష్మీదేవిగారూ ఆభోగ్యంతో ఉన్నారన్న సంగతిని అచ్యుతామాత్యులు వేలాపురంలోని నగరు సర్వాధికారికి, రాజధానిలో ఉన్న శ్రీమాద్రా మహాప్రధానులకూ శివగంగకు వచ్చిన మరుసటిదినమే అవసర లేఖవారకులతో పంపినారు. ఆవార్త ఆరాత్రే, వేలాపురికి, ద్వారవతికి చేరినది. ప్రభువులు సుఖంగా ఉన్నారని, లక్ష్మీదేవిగారే ప్రభువులను సమాశ్వాస పరచినారని గెండు పట్టణాలలోను వార్త

వాసింది, తపించిపోయిన జనానికి చాలమట్టుకు సమాధానం కలిగినా, కాంతిలాడేవి, కుమారవిష్ణువు మరణించినట్లు, ఆ దుఃఖం జన్మజన్మకూ మరి చేట్టు కనిపించలేదు. మేమాది ప్రధానులు తమకు వార్త అందిన మర్నాడే, ప్రభువులకు కమ్మప్రాసి, ఆవనతిపనితో శివగంగకు పంపినారు: “పథూ, దేవమంతా దుఃఖంతో తపిస్తున్నది. మీ అపార సుంకటానికి ఎలాటి ప్రతిక్రియాలేదు. ప్రజలంతా దుఃఖంతో, భయంతో దిక్కుతెలియని వారయినారు. ప్రభువులు సాధ్యమయినంత త్వరలో రాజధానికి దయచేయవలె; ప్రజలకు దర్శనమివలె. చిడ్డలవలె ఉన్న మన ప్రజలకు అప్పుడు కొంచెం ధైర్యం కలిగి; కొంచెం నెమ్మది మీర్చుకోని.” అని ఆకమ్మ వక్కాణం. ప్రభువులు రాజధానికి ప్రయాణం నిశ్చయించిన వెనుకటిదినం ఆకమ్మ ప్రభువులకు అందినది. మరుసటిదినం ప్రాంతకాలం రాజధానికి ప్రయాణమని నిశ్చయమయినది. శివగంగలోని దేవాలయాలన్నిటా, ధర్మాలయాలన్నిటా, పూజా భోజనాదులు జరిగినవి. ఊరిలోని దీద సాదలకు వస్త్రధానం ప్రభువుల ఆజ్ఞప్రకారం జరిగినది. మంచి ముహూర్తంలో ప్రభువులు లక్ష్మీదేవితోపాడ రథంలో రాజధానికి ప్రయాణమయినారు. మరి రెండు రథాలలో ఆమాత్యులు, దాసీలు వెంట బయలుదేరినారు. వెళ్ళడానికిమందు ప్రభువులు వెగ్గడలను పుర ప్రముఖులను పిలిపించి, సంతోషంతో సంభాషించి, ఉడుగరలు, వీడెం స్వకృతంతోనే ఇచ్చి బహూకరించి, వారి మనస్సును సంతోషపరచినారు.

11

ఆక్కడ కాలినడకన శ్రవణ బెరుగోళ్లకు బయలుదేరిన మాచికబ్బె, చందల, మారసింగమయ్యగారు దేవయ్య ప్రభువులు ద్వారవతిని చేరే వేళకు శ్రవణబెరుగోళ్ల చేరినారు. ప్రపంచ వస్తువులన్నిటినీ ప్రపంచానికే ఇచ్చివేసి, పృథివికి సంబంధించిన అన్ని వాసనలను వదలి నిర్మిత్తులయినారు ఆదంపతులు. శ్రవణబెరుగోళ్ల చంద్రగిరిలో తనకుమార్తె శాంతలాడేవి నాలుగైదు సంవత్సరాలక్రితం శాంతీశ్వర జన్మనికి కట్టించిన బసదిలోనే అందరూ దిగినారు.

మర్నాడు ప్రాంతకాలం గూర్కొనడానికి మేమాది మాచికబ్బె నిత్యకృత్యాలు ముగించి, స్నానం చేసి, దుడిచిపొట్టిన ధరించి, పనికి నమస్కరించి. వారి అనుజ్ఞపొంది, అపరేతర ఆనాడంటేని గురువీరం మునులనుంచి జన ధర్మామసారంగా సమ్మాన్యమ స్వీకరించి, ఆశీర్వాదంతో సల్లేఖనప్రతం ఆరంభించినారు. చంద్రగిరి కొండపై ఒక అందమైన ఒక చోట దుడిచిపొట్టగా పండుకొని, పంచపదాలు స్మరిస్తూ, అనంత ధ్యాన నిరతలయినారు.

మాచికబ్బె సల్లేఖనప్రతం ప్రారంభించిన తరువాత, మారసింగ మయ్యగారు శివవీర స్వీకరించి, కామిష్టాని కట్టి ధర్మార్థసాధనలను, జంగమలై దండం, బోలె ధరించి, దేవయ్యను నిమ్మనగా చేరుకుని, చిత్తే శ్వరుని సన్నిధి అయిన వారధానికి సాదచార్యులు ప్రయాణం సాగించినారు. చందల మాచికబ్బెనేమరు పూజకొన్నది.

సల్లేఖనం ప్రారంభించిన మొదటి గాల్గనాళ్ళు మాచికబ్బె శాంతీ శ్వరుని అభిషేకంచేసిన బలం పగులు ఒక గిన్నెడు, సాయంకాలం ఒక గిన్నెడు పుచ్చుకొన్నారు. రత్నాగరంకునాడు మధ్యాహ్నం ఒకవేళ ఒకగిన్నెడు పుచ్చుకొన్నారు. రత్నాగర దానివికూడా చూచిచేసినారు. పండుగన్న స్థలంనుంచి లేవలేదు; దుడిచై పునుంచి ఎడమచై తిరుగలేదు; నూసిన కన్నులు తెరువలేదు. ఆరవియపరాలంగూడ జనస్మరణం నిలబలేదు. మక్కికాది కీటకబాధా నివారణార్థం చందల మాచికబ్బెద్వార కూర్చున్నది. మాచికబ్బెదేహం వ్రతం స్వీకరించిన నాటినుంచి దేదేసే షీటిస్తూవచ్చినది; శక్తి హీనమయినది. దేహం కాగినా బాకుతూ వచ్చినది. ఆరునాళ్ళలో మాచికబ్బె సగమయినారు.

12

ప్రభువులు రాజధానికి వచ్చినారన్నవార్త భయముభూష్యులయిన ప్రజలకు తొలకరివలె అనందదాయకమయినది. అంత దుఃఖంలోను ప్రభువులు షోభపడక ఉండడంచూచి ప్రజలు, రాక్షోవ్యులు ఆశ్చర్యపడినారు.

ప్రభువులు రాజధానికి వచ్చిన మరుసటి దినమే అక్కడి ఆధికార వ్యవహార సంబంధి విలిపించుకొన్నారు. మంత్రులతోను, అధికారులతోను ఆలోచించి, రాజ్యానికి ఆధ్వర్యము కరమైన కొత్తకొత్త సూచనలు చేసి, ఉత్తరువులు ప్రకటించినారు. రాజ్యపు ఎల్లలను కాపాడుకొని వస్తున్న ఆధికారులకు, చండనాయకులకు ఆధికార మర్యాదలను హెచ్చించినారు. పండిత పంతులు ఆరవభాగం రాజస్వంగాను, సుంకంపన్ను, తెరపు మొదలయిన రాజమర్యాదలను క్రమపరచి, అవి సకాలానికి రాజ్యపు బాక్కుపానికి వచ్చేట్లు చేసినారు. రాజహగ్గం, ఘంటాపథం, చెరువు, కుంట, బావి, వంటెన, గోధూమి (పచ్చికదీను)—వీటి విషయాలలో శ్రద్ధ వహించినారు. శిథిలమయిన వాటిని చక్కబరిచినారు. అవగరమైన స్థలాలలో కొత్తని నిర్మించినారు. జమలను ఇప్పుడింపెట్టే ప్రభుత్వాధికారులను తీవ్రమైన కాసనానికి లొంగేట్లు చేసినారు. సముద్రాల ఆవరి చేకాల నుంచి గుర్రాలను, ఒంటెలను, కాశ్మీరంనుంచి పట్టు, రత్నకంబళాలను తెప్పించి వ్యాపారం చేయించే బ్రాహ్మణులద్వారా పైన్యానికి హెచ్చుగా గుర్రాలను తెప్పించినారు. అడవి గుర్రాలను మచ్చిక చేసి, యుద్ధానికి ఉపయోగపడేట్లు చేయడానికి ఉత్తరదేశంనుంచి ఆనంత సాహిణి అనే ఆశ్వశిక్షకుని పిలిపించి నియమించినారు. దేశేయల చిన్నవారు, ఆశ్వస్యవయం ఎరిగినవారూ, గుర్రపుస్వాస్థ్యంలో నిపుణులూ అయిన బమ్మలదేవి గారి నాయకత్వంలో ఈ ఆశ్వశాల నడిచినది. (ఆరసీకెర తాలూకాలోని గ్రామము) కొంగుండ అనే గ్రామంలో వీరుగులను మప్పే గజకాలనూ ప్రభువులు స్థాపించినారు. కేరయ మానటి అనే ప్రఖ్యాతుడయిన మానటి దినికి ఆధిపత్య అయినాడు. ఆ గ్రామంలో ఉన్న వారంతా మానటివారే. చండమాటి కమముల అడవులనుంచి, మలయాళరాజ్యపు అడవులనుంచి, పట్టి తెచ్చిన అడవి వీరుగులను ఇక్కడ మచ్చిక చేసేవారు. విష్ణువర్ధనులవద్ద మచ్చిక చేసిన వీరుగులు మున్నూరుకు మించి ఉండేవి.

ప్రభువులు అన్నింటికన్నా హెచ్చుగా జమల విద్యాభివృద్ధికి, ధర్మాశక్తి, వైవర్ధక్తి అభివృద్ధికావడానికి శ్రద్ధ తీసుకొన్నారు. ధర్మశాస్త్రం, వివాహంన చక్కగా చదివిన విద్యాలవయ సంపన్నులయిన బ్రాహ్మణులను పిలిపించి, వారికి అగ్రహారాలను ధారపోసి, వారి జీవనానికి

ధూమలు దానమిచ్చి, వారిలో గురుకులాలు, విద్యాపీఠాలను స్థాపించినారు. ఇలాటి గురుకులాలలో నూరారుమంది విద్యాస్థులువచ్చి విద్యవృద్ధి అవలంబించేవారు. ఆ యా ఊళ్ళవారూ, పల్లెలవారూ విద్యాస్థుల దీపానికి అవగడమైన నూనె, ఆహారానికి పాలు, పెరుగు, మొదలయినవాటిని ఒదిగించేవారు. ఈవిధంగానే వైవగరు కులాలు, వైన విద్యా పీఠాలు స్థాపితమయినవి. శ్రీపాలత్రైవిద్యజేవుల వైవిచారణలో వైన విద్యాపీఠాలు స్థాపించబడినవి. వేలాపురి చెన్నకేశవ దేవాలయంలో శ్రీ వైష్ణవ గురు కీశం స్థాపితమయినది. వేలాపురంలో ప్రభువులు పెద్ద అగ్రహారం కట్టించి ఈ బ్రాహ్మణులకు ధారపోసినారు. సర్వముత ధర్మాలు అభివృద్ధి, ప్రజలలో ధర్మశ్రద్ధ, విద్యాశ్రద్ధ, వైవర్ధక్తి పెరగడానికి ప్రభువులు ఉదారమనస్సుతో సకలసౌలభ్యాలు కల్పించి, ఆచంద్రార్కమైన యశస్సు సంపాదించినారు.

13

శివగంగనుంచి రాజధానికి వచ్చిన తర్వాత సోమలదేవి సహగమన వృత్తాంతం, అర్థమాటలు ప్రపంచంనుంచి పొందిన సర్వస్వం ప్రపంచానికి యిచ్చి శ్రవణ బెగుగోళకు వెళ్ళడం, లెక్కిన విషయాలూ ప్రభువులకు తెలిసినవి. అర్థగారు శ్రవణ బెగుగోళకు వెళ్ళినవిడట సజ్జెనవ్రతం ఆరంభించినది, మామయ్యగారు కామిట్టలుకట్టి కాశి కాళినడకన వెళ్ళినది రెండునాళ్ళ తర్వాత తెలిసినది. ఇదంతా ప్రభువులు లక్ష్మీదేవికి తెలిపినారు. ఆమె “అయ్యో! అయ్యగారిని చూచే భాగ్యం ఇక నాకు లేకపోయేనే!” అని దుఃఖపడినది. అమ్మ శరీరం తిల్లిజించడానికి ముందే ఆమెను చూడవలెనని ప్రభువులకు విన్నవించు కొన్నది. ప్రభువులు “అలా నాకు లేదా దేవీ?” అనినారు.

వైవ్రసద్ధ ద్వాదశి పాఠణ అయిన పిదప ప్రభువులు, లక్ష్మీ శ్రవణ బెగుగోళకు బయలుదేరి, ఆరాత్రి అక్కడికి చేరినారు. కుమాగ్రకు వెంటనే

తల్లిని చూడవలెననే ఆశ ఉన్నా, ధ్యానంలో ఉన్నవారిని ఆసమయంలో బాధపెట్టరాదని ఆరాత్రి గడిపినది.

మరునటిదినం ప్రాతఃకాలం రాజదంపతులు నిత్యకృత్యాలు తీర్చుకొని, స్నానంచేసి, మడిబట్టలు కట్టుకొని, మాచికబ్బెను చూడడానికి చంద్రగిరి ఎక్కివచ్చినారు. ఎండవక, గాలి అనక నిరాహారంగా రెండు నాళ్ళుగా జల సేవనంకూడా లేక, ఎండలో ఎండి బెండుబారి, కడివైపు పండుకుని, అహర్నిశం పంచపదాలు స్మరిస్తూ, ధ్యానానంతలయిన మాచికబ్బెను దర్శించినారు. చందల ఒక్కతే తల్లివద్ద కూర్చుని, మఱికాది బాధను నివారిస్తూ కూర్చున్నది. ఏరురాగానే లేచి నిలబడినది. ప్రభువులు చందలను చూచినారు. అలంకార రహితురాలై, మలిన వస్త్రాలు ధరించి, పూటకు సరిగా అన్నమూ నీరూ లేక ఎండలో బెండుబారినా, ఆమెగో ప్రభువులకు కాంఠలను పోలిన రూపురేఖలు కనిపించినవి.

వచ్చినవారు ఎవరని చందలకు తెలిసినది; భక్తితో, లజ్జతో లేచి వచ్చి ఇద్దరికీ నమస్కరించినది. లక్ష్మీదేవి చందలను దగ్గరికి పిలిచి, తల నిమిరుతూ, “చెల్లీ, నీవు చాల చిక్కిపోయినావు. అమ్మ ఎలాగు ఉన్నాను?” అని ప్రశ్నించింది. “అమ్మ నీరుకూడా వదలి నేటికి రెండవ దినం. ఎండవడ చాల హెచ్చు. కింద బండకూడా కాలురూ ఉంటుంది. అమ్మ మొన్న సాయంత్రాలనుంచి మూసిన కండ్లను తెరువలేదు. నీవ మంతా నేను పక్కన ఉంటున్నాను. రాత్రిళ్లు వైత్రాలయ సేవికలు జాగ్రత్తగా చూచుకొంటున్నాను.” అనినది చందల.

రాజదంపతులు మాచికబ్బె పాదాలకు నమస్కరించినారు. లక్ష్మీ సుద్ధాదకంలో చేతులు కడుక్కొని, ప్రేళ్ళను నీటిలో అడ్డుకొని, తల్లి కన్నుల వైభాగాన్ని తడుపుతూ చల్లబడి, తన మరొక తప్పును మన్నించ వలసిందని శాంతిశ్వురుణ్ణి ప్రార్థించి, అమ్మ చెవిలో సెమ్మడిగా మృదు మధురంగా “అమ్మా, నేను వచ్చినాను. కళ్ళు తెరిచి ఒక్కమారు చూడమన్నా. నేను వచ్చినాను.” అని ఒకటి రెండుసార్లు అన్నవిడట, మాచికబ్బె సెమ్మడిగా కళ్ళు తెరిచినారు. శరీరం కృశించిపోయి ద్రవమంతా ఎండి

పోయినప్పటికీ, మాచికబ్బె సెమ్మడిగా కళ్ళు తెరిచి, తమ బిడ్డను గుర్తించి మందహాసం చేసినారు. మెల్లగా బిడ్డచేరిన తమ చేతిలో పట్టుకొనినారు. తర్వాత ప్రభువులను చూచినారు. ఆమె మనస్సు పడుట బడినది. హైగ చేసి చందలను దగ్గరికి పిలిచినారు. కుమార్తె అల్లుడుగారు పక్కనే కూర్చున్నారు. మాచికబ్బె వణుకుతున్న తమ చేతిలో చందల కడిచేయి తీసుకొని, ప్రభువులు కూర్చున్నవైపు దానిని చూచి, పట్టుకున్నారు. ప్రభువులు తమ అర్చగారి మహాభీషాయం గ్రహించి, గౌరవించి ముందుకు జరిగివచ్చి తమ కడిచేయి ముందుకు చూచినారు. మాచికబ్బె అలికష్టంతో చందల చేరిన ప్రభువుల చేతిలో పెట్టి మాట్లాడడానికి యత్నించినారు. నాలుకలో ద్రవంలేదు. గొంతుకలో ద్రవంలేదు. ధ్వని పెగలలేదు. ప్రభువుల ముఖం చూస్తూ, అన్నప్పధ్వనితో “శాం...త...” అని పలికి, ముందుమాట పెగలక ఒకమారు ప్రభువుల ముఖాన్ని, ఒకమారు కూతురు లక్ష్మీ ముఖాన్ని చూచినారు. ఆమె ఇంగితం తెలిసిన ప్రభువులు “సమ్మతమే, అమ్మా, కాంఠల అనే భావిస్తాను.” అనినారు. మాచికబ్బె రృప్తి కలిగిన ముఖముద్ర వ్యక్తపరుస్తూ, మరొకమారు కూతురు లక్ష్మీ ముఖం చూచినారు. అమ్మ మనస్సు గ్రహించినజాణ లక్ష్మీ చందలచేరిన తనచేత పట్టుకొని, తన వక్షస్థలంపై పెట్టుకొన్నది. “నా చెల్లెలనే ఈమెను చూస్తాను.” అనే భావంతో, తల్లి చివరి ఆశా ఆదే. అదిప్పుడు పూర్ణమయినది. మాచికబ్బె తమ అన్నిపనులూ ముగిసినవని కండ్లను తుదిసారి మూసుకున్నారు. బిడ్డలిద్దరూ తల్లి పాదాలుతాకి కళ్ళకు అడ్డుకున్నారు. గెండు మూడు నిమిషాల కాలం మాచికబ్బె పెదవులు కదలుతుండడం చూచి, అమ్మ జనస్మరణ చేస్తున్నారని వారంతా అనుకున్నారు. వారు చూస్తుండగానే, మాచికబ్బె దేహం కొంచెం కదలినట్లయి, తల ఒకవైపు ఒరిగి పోయినది. ఆక్షణమే మాచికబ్బె ఆత్మ దేహముక్తమయినది. కుమార్తెల కళ్ళు ధారలు కరిగించినవి. ప్రభువుల కనుకొలపలలోను నీరు కనిపించగా దానిని వారు ఉత్తరీయంతో తుడుచుకొన్నారు. బహుశః అర్చగారు తమ యిద్దరికాకనే నిరీక్షిస్తూ జీవం బిగబట్టుకొని ఉన్నారా? అనిపించినది ప్రభువులకు. ఆక్షణంలో లక్ష్మీదేవిగారు ప్రభువులతో ఆమాటనే అనినారు.

ఆనందరం ప్రభువులు స్థలాధికారులను పిలిపించి తర్వాతి కార్యక్రమాలకు ఉత్తరువు చేసినారు.

తర్వాత చిలి సిద్ధమయినది. మాచికప్ప కళేబరం చిత్రాశోహణం చేయించినారు. కుమార్తెలద్దరూ మాచికప్ప దేహానికి మంగళ ద్రవ్యాలు పెట్టినారు. చిలికి ప్రదక్షిణ సమస్కారాలు చేసినారు. ప్రభువులు స్నానం చేసి, వీక్షాస్రద్ధారాలై, “దైవం తనపాలికి ఈతల్లి ఆంత్వ సేవవైనా దయచేసినదికదా!” అని భావించి, అగ్నిని గ్రహించి చిలికి ప్రదక్షిణం చేసి, చిలికి అగ్నిస్పర్శ చేసినారు. మాచికప్ప భౌతికకాయం కాబట్టి శత్రుమయినది.

ప్రభువులు ఆరాత్రి ఆడోనిలో ఉండి, మరుసటిదినం ప్రాతఃకాలం స్నానం ముగించి, చిత్రాగ్నిని కాంతం చేసి, ఉత్తర కైంకర్యాలు జపిసి, ఆనందరం కాంతీశ్వరపదవికి వచ్చి అర్చనాగారే విశేష దానధర్మాలను నడిపి, అర్చనాగారే కాంతీశ్వరునికి అఖండద్విపం ఏర్పాటు చేసినారు. అంతా అయినతర్వాత దేవేలోపాటు, చందలలోపాటు రథ మెక్కి ద్వారవతికి పయనమై రాత్రి పాద్మపోయినమాడట ద్వారవతి చేరినారు. అందరి మనస్సులలోను దుఃఖం ఆవరించి ఉన్నందున దారిలో ఎవరూ ఎవరిలోనూ హెచ్చుగా మాట్లాడడంకాలేదు. ప్రభువులు మాత్రం దీర్ఘాలోచనలో కూర్చున్నారు. చందల హృదయంలో, లక్ష్మీదేవి హృదయంలో దుఃఖం నిండినది. ప్రభువులు ఈ ఎనిమిది పది నాళ్ళలో జరిగిన మరణాలను చిక్కులనూ, ఇతర సంగతులనూ దారిపొడవునా స్మరిస్తూ, ప్రయాణం చేసినారు.

14

రాజధానికి వచ్చినమాడట అందరూ శుద్ధస్నానం చేసి, నారాయణునికి సమస్కరించి, అల్పాహారం స్వీకరించినారు. ప్రభువులు నిద్రవచ్చే వరకు చంద్రశాలలో వచ్చి కూర్చున్నారు. కొంత సేపయిన తర్వాత

ప్రతిహటిపిలిచి “మేము పిలిచినామని దేవిగారికి తెలుపు.” అని చెప్పి పంపినారు.

చందలలో మాటలాడుతూ కూర్చున్న లక్ష్మీదేవి ప్రభువుల పిలుపు విని, చందలకు “పడుకొని నిద్రపో చెప్తీ!” అని చెప్పి ప్రభువులవద్దకు వచ్చి సమస్కరించి కూర్చున్నది. ప్రభువులు చాల యోచనలో ఉండడం ముఖభావంతో తెలుసుకొన్నది. మాటలకు తానే ప్రారంభించి, “ప్రభూ, చందలలో మాట్లాడుతున్నాను. అమృతరసించడం దానికి మహాదుఃఖం.” అన్నది.

“నీకు దుఃఖం లేదా కాంతలా? నీ దుఃఖంకన్నా హెచ్చుదానిది?”

“దుఃఖంలేదా ప్రభూ? ప్రపంచంలో తల్లికంటే బంధువులున్నారా? నాతల్లికి అందరివిద సమానప్రీతి విశ్వాసాలండేవి. నామీద ఉన్నంతే లక్ష్మీమీద ఉండేది. ఇప్పుడు చందలనుకూడా అంతే ప్రీతితో చూచే వారు. నేనూ, లక్ష్మీనగరుకు వచ్చినతర్వాత అమృత ఇల్లు శూన్యమయినది. మనస్సుకూడా శూన్యమయినది. అప్పుడు దైవమే అమృత చందలను తెచ్చి ఇచ్చినది. అది వీ గతజన్మల నాననో, వీమా! చందలకు నావస్తువులమీద ప్రీత్యాదరాలు పెరిగినవి. నా ఉపాస్థదేవత కారదపై ఆమెకు భక్తికలిగి, దినదిన ప్రవర్ధమాన మయినది. అమృత అనేవారు : నీవు కట్టే, తొడిగే వస్త్రాలను అత్యాదరంతో కట్టి తొడుగుతున్నది.” అని నేను వాడే వస్తువులన్నీ ఆమెకు ప్రీయమయినవి. అమృత, అయ్య అన్ని దానధర్మం చేసినప్పుడు నా వస్త్రాలను తాను అడిగి తీసుకొన్నదట. ఇప్పుడు కారదా రాధనలో ఆమెచి త్తం మగ్నమయినది దేనిని పూజించకుండా, ధ్యానించకుండా, భోజనంచేయకుండా, నిద్రపోకుండా, ప్రభూ, అమృత ఆమెను మీ చేతుల్లో పెట్టడమూ, మీరు ఆమెను పరిగ్రహించడమూ నాకు చాలత్వప్తి.”

“దేవీ, నీమనస్సు చాల వికాలం. బహు గంభీరం. మీఅమృత ఆమెను నాచేతుల్లో పెట్టడానికే ప్రాణాలు నిలుపుకొని ఉన్నారు. దానికోసమే దైవం అయినతేవరకు మీఅమృతను ఉండనిచ్చినది అందాము. చెప్పదేవీ, నీవు మరణించి బ్రదికినదానివి. పెక్కు రహస్యాలు నీకు అనుభవం అయి ఉండవలె. నేను వాటిని అడుగవచ్చునో, అడుగరాదో! తెలుసుకోవాలని

మనస్సు ఉబలాట పడుతున్నది. నేను తెలుసుకోదగినట్టయితే చెప్పు, దేవీ. ప్రపంచంలో చావు బ్రతుకులే ఒక మహారహస్యం. మహా విచిత్రం. ఒక్కొక్క మరణానికి ఒక్కొక్క విధంగా చెబుతున్నది. ఒక్కొక్క మతాచార్యుడూ ఒక్కొక్క రీతిగా అభిప్రాయపడుతున్నారు. అందరూ మహాత్ములే. ఎవరిని నమ్మడం? దేనిని నమ్మడం? నా మనస్సుకూ ఏమేమో భాసిస్తుంది. దేవీ, నీవు ఏమి చూచినావు? నీ ఆనుభవమేమి? చచ్చిన తర్వాత ఏమైంది?"

"దేవా, నా ఆత్మకు ఏనాటికీ, ఏబాధా కలుగలేదు. దేహం మాత్రం పాడిపాడి అయినది. అప్పుడది ఆత్మనివాసానికి అనర్హమయినది."

"కాంతలా, శరీరం, చెడిపోయిన మీదట నీవు ఏ రూపంలో ఉన్నావు?"

"నా శరీరం చెడినతర్వాత నా ఆత్మ కన్నులులేక చూడగలిగినది, చెవులులేక వివగలిగినది, గాలిలో గాలి అయి, మనోవేగంతో పోగలిగినది అయినది. నూత్నంకన్నా నూత్నమయినది. శీతోష్ణైతిబాధ దానికి కలుగలేదు. ఆకలిదప్పలు దానికి ఉండలేదు. నిద్రనుంచి మేల్కొన్నట్టు సుఖంగా మరొక లోకంలో లేచినాను. నేను అక్కడున్నాను. ఆత్మల లోకమది."

"కాలపరిమితికూడా లేదా? గాలిలో కలిసిపోగలదా?"

"దేవీ ప్రభూ, అయితే ముందు ఏమవుతుందన్నది నా ఆత్మానుభవానికి రాలేదు. ఇహజీవితపు ఆయుఃపరిమాణం పూర్ణం కానందున ఆలాగు అయినదేమో! మీసామిప్పానికే అంగలార్చిపోయినది నా ఆత్మ. మీ ప్రేమ వినా మరొకటి ఏదీ నాకు అక్కరలేకపోయినది. నా చెల్లెలు మాత్రం ఆ సమయానికి రాకపోయి ఉంటే, ముందు ఏమయేదో! అదృష్టమైన దైవశక్తి లక్ష్మిని ఆ సమయానికి పిలుచుకొని వచ్చినది. దేవ! ప్రేమ విశ్వాసాలే ఆత్మకు అన్నం. దానినుంచే అది వృద్ధిపొందవలె."

"దేవీ, నీనుంచి నేను చాల ఉపకారం పొందుతున్నాను. నా ఉద్ధారం కోసమే నీ ఆత్మ లక్ష్మి దేహంలో ప్రవేశించినది. దీనివల్ల లక్ష్మికి ఏమి బాధ కలుగలేదు కదా? కలుగుతుండడం లేదుకదా?"

"లేదుప్రభూ. నా చెల్లెలికి నేను బాధ కలిగిస్తానా? మా యిద్దరి ఆత్మలూ గాలిలోగాలి, నీటిలో నీరు చేరినట్టు చేరిపోయినవి."

"ఇది విచిత్రమైన మాట. ఆత్మలు ఒకదానినొకటి తెలుసుకొని నడుచుకుంటే, సమాన ప్రీత్యాదరాలను పెంచుకుంటే, ఒకే ఆత్మ కాగలవా?"

"నాకు అలాగు అనిపిస్తున్నది. ఈ అనంతానంతమైన ఆత్మలన్నీ, ఒకే పరమాత్మ బహురూపాలని నా నమ్మిక. పరస్పర ప్రేమ విశ్వాసాలే దీనికి ఆధారం. విషయ వాసనతో, అవిద్యతో, రుచి వైచిత్ర్యంతో అరిషడ్వర్గం ప్రేరణ పోషణలతో కామనతో, వస్తు విషయాలకు మనస్సు ఇచ్చినకోర్కీ మూలం మరచి, స్వేచ్ఛా కల్పితజాలంలో చిక్కుకొని, భిన్న భిన్న రూపాలయినవి. నేనూ, లక్ష్మీ మీ ఆత్మ భిన్నరూపాలే. ఇకమీద మనందరి ఆత్మ ఒక్కటే కావాలి. మనోవికారాలు, భ్రమలు సమసి పోవాలి. ప్రేమ విశ్వాసాల పోషణ మొక్కటే దీనికి సాధనమార్గం. ఆత్మ యితే ధ్రువం. దీనికి ఏ అడ్డూ, అటంకం రాకుండా పోషించుకోవలె."

"దేవీ, నాకు ఇంకా ఒక్క సందేహం మిగిలినది. నీవు నాబాధ తెలుసుకొని నా దగ్గరికి వచ్చినట్టు, ఇతర ఆత్మలూ వాటికోసం పరితపించే వారివద్దకు ఎందుకురావు? వచ్చి అనందించేయవెందుకు?"

"అక్కడికి పుట్టుక, చావు ముగిసినట్టేకదా! చావు ఆత్మ ఉన్నదికాని, అవనతికాని ఒక ద్వారం. చావు లేకపోతే ఎలాగు కే ఎట్లు? నాకింకా ఆయుశ్శేషం ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది. నేను ఈలాగు మీదగ్గరికి రాకంటే, అది ఇంకేరీతిగా గడిచేదో ఏమో! ఇంతలో మీ హృదయపు పిలుపు తట్టుకోలేనంతగా వినిపించినది. మీ అంటిను నిర్ధారానికి నా ఆత్మ వసేకపోయినది. అప్పుడు లక్ష్మీ రావడం చూచినాను. లక్ష్మీ కూడా నన్ను పిలిచినది. ఒట్టు తెట్టుకొన్నది. మీ అంటిను నిశ్చయాన్నే ఆమె చేసినది. అప్పుడు నేను వచ్చినాను. లక్ష్మీ మనయిద్దరికోసమే వచ్చినది."

“దేవీ, నీవు కోపగించుకొని, తొందరపడేదానివికావు... ఆయినా .. నా మనస్సుకు చాల బాధ కలిగించినావు.”

“పెళ్ళి సమయాలలో కోప సుఖదుఃఖాల ఆవేశంలో మనస్సు గతి తప్పకుండా. ఆత్రం ఆనేక దోషాలకూ, పాపకర్మలకూ మూలం. చేసినతర్వాత అవివేకం చక్క-గా తెలియవస్తుంది.”

“నీవే చెప్పేదానివి తొందరపాటువల్ల సంయమం తప్పకుండాని. నీవే తొందరపాటుతో ప్రవర్తించినావే! ఇదంతా తెలిసిన నీవే ఇలాగు చేసినావే?”

“నా ఆత్మమంచి నాకు అప్పుడు మరేఉపదేశమూ అప్పుడు లభించ లేదు. ఈకృత్యం నేనై-చేసినానో, అగోచర మరేకత్తే చేయించినదో నాకు తెలియదు. కొన్ని సందర్భాలలో ఏదో అద్భుత కత్తే మనసు పట్టుకొని పనిచేయవస్తుంది. దాని ఉద్దేశ్యం పరమార్థ కొక్కనికే తెలియింది. దైవజ్ఞులు మాత్రం దీనిని గ్రహించగలరు.”

“బాస. దేవీ, పరమార్థనొక్కనికే ప్రకాశం. ఇదంతా చెప్పి, నీవు ఒక్కవిషయం మాత్రం చెప్పలేదు.”

“అది ఏదీ ప్రధానం? మీనుంచి ఏ విషయం మూసిపెట్టినా అది ఆత్మవంచనే అవుతుంది. నేను ఆ ఆత్మవంచన చేయను.”

“అయితే చెప్ప. నీవెందుకు మరణించినావు?”

“ప్రధాన, నాకు సంతానభాగ్యం లేదు. నేను పట్టుమీసేగా ఉన్నప్పుడు లక్ష్మిని పట్టుమీసేగా చేసుకొనడం సాధ్యం కాదనినారు. నా మనస్సు అప్పుడు చాలసంకటం పాలయినది. ఆయినా కుమారుని యువ రాజపదవికి తీసుకొని వద్దామని మీరు సెలవిచ్చినమీదట, నా బాధ నిశ్చేమమయినది. నాతమ్మని గుణగణాలను నేను మెచ్చుకున్నాను. నా కడుపులోనే మగబిడ్డడు పుట్టినా, కుమారుని ఉదాత్తగుణాలు వానికి వస్తాయో? ఒకచో రాకపోతే?—అనే సంబేధం కలిగి, కుమారుణ్ణి యువరాజ పదవికి లేవడమని నామనస్సు సంపూర్ణంగా ఒప్పింది. అయితే, మనమెవరూ రాజధానిలో లేనప్పుడు కుమారుడు, మనలో ఎవరినీ అడుగక

తనకుతానై గరుడి అయినాడు. అనాడే తను సహగమనం చేస్తానని సోపల కంకణం కట్టుకొనినది. కుమారుని ఆరుమంది స్నేహితులయిన నాయకులూ కుమారునితో పాటు తామూ వెళ్లుతామని కృతనిశ్చయం లయినారట. కుమారుడు గరుడి కావడంవల్ల నామనస్సుకు వాడుతప్పిదం చేసినవాడేమీ కాలేదు. అమృతంవంటి వాని మనస్సును సర్వథా అభినందించ వలసినదే. అయితే మీవలె దేశహిత చింతనలోనే మగ్నురాలయిన నాకు కుమారుని ఎడమకాలిలోని గరుడితోడా చూచినవెంటనే గుండె పగిలిపట్టుకుంది. చాల సంకటపడినాను; చాల సంకటపడినాను. ‘దేశానికి ముందేమిగతి?’ అనే భయమొకటి అప్పుడు నా ఎడమో పుట్టినది. నా చెల్లెలికి పుత్ర యోగం ఉందని నాకు మొదటినుంచి నమ్మకం. దత్తు తీసుకొందామంటే అలాటి బిడ్డలేవరూ నా మనస్సుకు తెలియలేదు. కుమారుణ్ణి వదలితే బాప్పుని ఒక్కడే నా మనస్సుకు నచ్చినవాడు. అప్పుడు నాకు మరొక భయం పొడమూపినది. లక్ష్మికి ఒకచో మగబిడ్డడు పుడితే, అది మీ గర్భమే అయినా ఆ సంగతికి స్థానమానాలు లేకపోతేవి గదా, ముందు ముందు రాజ్యభాగంలో వీరిద్దరికీ పోట్లాటలు కలిగితే! అందువల్ల ఈ యోచనకూ, నా మనస్సు ఒప్పులేదు. ఎందుకంటే, ముందుముందు పుట్టగల ఈ చిట్కలను పరిష్కరించడానికి మీరయినా, నేనైనా అంతరంగం ఉండగలమనే నమ్మకమేమి? నేనయితే ‘మీలో’ ఉండేదానినే, మీలో వచ్చేదానినే అని ఏనాడో నిర్ధారించినాను. అందువల్ల ఈ అన్నిసమస్యలు పరిష్కరించడానికి నాకు మిగిలినది ఒకేమార్గం. నా చెల్లెలు పట్టుమీసే కానీ అనినేను నా దేహం త్యజించడానికి నిశ్చయించినాను. మా వంశాభివృద్ధి కోసం, దేశహితం కోసం, ఆత్మార్పణ చేసుకొన్నాను. ఇది మీ మనస్సుకు తప్పని తోస్తున్నదా?”

“ఇది తప్పని ఎలాగు అనను? అనకుండా ఎలాగు ఉండగలను? నీవు పోయిన తర్వాత ఎవరు ఉంటారు? నిన్ను కళ్ళకు అడ్డుకుందామనే ఆశ కలుగుతున్నది. నీ హృదయం ఎంత దొడ్డది, కాంతలా?”

“మీరు నాకు అన్నివిధాల పెద్దలు. మిమ్మల్ని చేపట్టి నేను పెద్ద దాన్నయినాను.”

“అయ్యో! ఎవరూ ఎవరిని చేపట్టి పెద్దవారు కారు. పెరిగే మైదువారులోనే కనిపిస్తుంది. పెద్దతనం చిన్నవాడే స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. అధికారంలో, ఆంధ్రస్థలలో హెచ్చుగా కనిపించేది పెద్దతనం కాదు; చిన్నతనం, పొగరు. ప్రభుత్వ ఉన్నచోట పెద్దతనం ఉండడం సామాన్యమే. సామాన్యమూ ఉన్నట్టు; చాల విరళం.”

“నా ఆత్మార్పణ ఫలం నేను ఆనుకున్నట్టుకా లేదు. పిడుగుపై పిడుగు పడినట్టు మీరే దేహం త్యజించే పరిస్థితిని తెచ్చినది. ఆప్పుడు నా ఆత్మ కళవళపడినది. ‘అయ్యో! నేను చేసిన దేమిటి? ఏమి చేసినాను?’ అని తపించిపోయాను. ఆప్పుడు లక్ష్మీ రావడం చూచినాను. నా చెల్లెలు రావడం చూచినాను; దైవమే నా రక్షణకు వస్తుండడం చూచినాను. లక్ష్మీ రావడం కొంచెం ఆలస్యమయి ఉంటే, కొన్ని నిమిషాలు రేడవయి ఉంటే ఏమేమి జరిగిపోయేదో! మీ పూజనూ, భక్తి నీ ఒప్పిన ఆవిజయ నారాయణుని వల్ల... ఇంకా పదిసార్లు కారు, నూరుసార్లు చెబుతాను... ఆ నారాయణుడే మహాసంకటాన్ని గాలికి చిక్కిన గడ్డిపోచవలె ఎగుర గొట్టినాడు; అగ్నివర్షాన్ని అమృత వర్షంగా చేసిన కరుణ వానిది! వానిది కాక మరెవరిది?”

“చక్కగా చెప్పినావు దేవీ? చాల చక్కగా చెప్పినావు. ఈ సంతోషమంతా నిస్సందేహంగా విజయనారాయణునిదే. నీ చెల్లెలి కోసం ఇంకా కష్టపడినావా? నీ దేశంకోసం జీవనం ధారపోసినావా? కాంతలా, నీ హృదయం ఇంకా ఆనందంతో పొంగేట్టు ఈ విప్లవవర్షం చుట్టాడు. నారాయణుడే దీనికి సాక్షి. లక్ష్మీని పట్టుమోపిగా చేసుకొంటాను; ఆత్మానందంతో చేసుకొంటాను; మహోత్సవంలో చేసుకొంటాను. నాకు, నా రాజ్యానికి, నా కాంతలకు.... నా మహాలక్ష్మీకి కుమారుడు పుడుతాడు.”

“ఇప్పుడు నాకు మహానందమయినది. ఈ ఉత్సవంలోనే నా చెల్లెలు చందలను పాణిగ్రహణం చేసుకొని, మీ చిన్నరాజ్యని చేసుకోండి.”

“ఆనందంలో, చందలను మీ రల్లి సంబోధిస్తున్నట్టు నీ చేతులోనే పిలిచి పెండ్లాడుతాను.”

కాంతలకు పట్టరానంత సంతోషమయినది. కూర్చున్న స్థలం నుంచి లేచివచ్చి, ఆనందపరవశురాలయి, పతిని గాఢంగా ఆలీంగనం చేసుకొన్నది. ప్రభువులూ అంతటి ఆనందంతోనే దేవిని స్వీకరించినారు.

15

మరుసటిదినం ప్రాతఃకాలం లక్ష్మీదేవి కేరమల్లనాయకులను, జక్కయ్యబ్బెను సంగరుకు పిలిపించుకొని, తన రల్లి సల్లేఖనం స్వీకరించి, కైవల్యం పొందిన సంగతిని తెలిపినది. మాచిక బ్బె ఆంధ్రాన్ని కేరమల్లదంపతులు తెలిసినా, ఇంత త్వరగా కైవల్యప్రాప్తి కలుగుతుందని భావించలేదు. దంపతులిద్దరూ ఆప్పుడు చేతులు జోడించి, మాచిక బ్బెగారి మహోత్సవం సమస్కరించినారు. లక్ష్మీదేవి తన సంభాషణ కొనసాగించి, మాచిక బ్బె తమ ఆంధ్రుని నిశ్చాస్థానికి ముందు చందలచేతిని ప్రభువుల చేతిలో పెట్టి ‘ఈమెనూ కాంతల అనే పరిగ్రహించవలె’ అని చెప్పిన సంగతిని తెలిపినది. కేరమల్లదంపతులకు ఆత్మాశ్చర్యమూ, ఆత్మానందమూ ఏకకాలంలోనే కలిగినవి. తమ కుమార్తె విప్లవవర్షం నుంచి చేపట్టగలదని వారు భావించలేదు. అది వారి ఊహకూ మీరిన ఆశ. జక్కయ్యబ్బె, కన్నులలో ఆనందబాష్పాలతో “వెనుకటి జన్మలో మాచిక బ్బె దానికి రల్లి అయి ఉంటారు. చందల కూడా ఈ జన్మలో ఆమెకు కుమార్తెవలెనే నడచుకొన్నది.” అనినారు. కేరమల్లనాయకులవారు “యూదునిమిషాలు సేవచేసినవారిని ముక్కంటి మరచేనాడు కాదు జక్క. ఇది నీ కుమార్తె సాధాగ్రం. శివుని కరుణ.” అనినారు.

వచ్చే వైశాఖ శుద్ధాష్టమి వివాహ ముహూర్తమని, ఆదినమే లక్ష్మీదేవిగారు పట్టుమోపి అప్రత్యక్ష నిశ్చయమయినది. ముహూర్తానికి ఒక్క నెలకూడ వ్యవధి లేదు. పనులేమీ ప్రహేళికలే. దాసదాసీజనానికి, పాతలకు, అధికారులకు ఒక నెలపాటు భోజనం లేదు, నిద్ర లేదు అన్నట్టు అయినది. కాంతలూ మహారాజ్ఞ కళ్యాణ దినమంత విజృంభణ కిది సమయం

కాకపోయినా, ప్రజల దుఃఖం ఆరిపోసి అని, ప్రభువులు అన్ని పనులకూ లొక్కసంనుంచి యధేచ్ఛగా ధన మిచ్చినారు.

నిశ్చిత దినాన, నిశ్చిత శుభమువూర్తలలో కల్యాణోత్సవం వర పూజతో మొదలయినది. ప్రభువులు కన్య పేరు 'శాంతల' అని ఘోషించినారు. చందల 'శాంతల' అయినది. కేతమల్లనాయకులవారూ, జక్కియప్పై ప్రభువుల కాళ్లుకడిగి మధుపర్కమిచ్చి ఉపచరించి, సర్వాలంకార భూషణురాలయి శాంతలా మహారాజువలె ఒప్పుతున్న తమ కుమార్తెను ఆనందంతో ప్రభువులకు ధారపోసినారు. ప్రజలంతా ఆనంద కోలాహలం చేసినారు.

ఈ సుముహూర్తలలోనే ప్రభువులు లక్ష్మీదేవిని చేయిపట్టుకొని సింహాసనం మీద కూర్చో పెట్టుకొన్నారు. కళ్యాణములపంజావున్న సమస్త జనులూ ఆత్మానందంతో, ఏకకంఠంతో "లక్ష్మీదేవిగారికి, మహారాజు లక్ష్మీదేవిగారికి జయం కలుగుగాక! విజయం కలుగుగాక!" అని నినాదంచేసినారు. ప్రభువులు ఆనందంతో తమ భాగ్యశ్రీకి, తమ మహాలక్ష్మీకి పట్టంకట్టినారు. తపోధనులయిన మహర్షులు శాంత్యుదకాలతో ఆభిషేకం చేసినారు.

ప్రభువులూ, మహారాజీ, అనంతరం దివ్యదుకూలాలూ ధరించినచ్చి సింహాసనం ఆధిష్టించినారు. రాజ్యాధికారులూ, మంత్రిలు, సేనాపతులూ, సామంతులు, బ్రాహ్మణులూ, శ్రేష్ఠులూ, ఆంధ్రేశ్వర సంబంధులూ, సింహాసనం ముందుకు వచ్చి మహారాజుకి, ప్రభువులకూ నమస్కరించి, తమ గౌరవ విశ్వాసాలు వ్యక్తపరచినారు.

ఇది సమాప్తమయిన తర్వాత, నవవధువు మాంగల్యధారణ మయినది; సప్తపది ఆయనది; హవనశాంతి స్వస్తి వచనాలతో వివాహం పూర్ణమయినది. వివాహానికి ఆహూతులయినవారికి ఉడుగర మర్యాదలు, ఇతరులకు సంభావనలు, అందరికీ భోజనాలూ ఎప్పటివలె చక్కగా జరిగినవి. నాలుగునాళ్ళు ఆంధ్రేశ్వరంలోను, రాజధానిలోను వైభవంగా ఉత్సవాదులు జరిగినవి.

మహారాజు లక్ష్మీదేవే వెనుకటి శాంతలాదేవి అన్నబియ్యం అయ్యత గోవిందులకు, ప్రభువులద్వారా శూమాద్ర ప్రధానులకు మాత్రమే తెలిసి ఉండినది. నగరులోని అధికారులకు తక్కిన దేశీయులకు, దాసదాసీ జనానికి లక్ష్మీదేవి వెనుకటి లక్ష్మీదేవివలె కనిపించలేదు. మాటలలో, నవ్వులో, నడకలో, చూపులో, తెలివితేటలలో, పనుల విచక్షణలో వెనుకటి శాంతలాదేవి రీతి ఉండడమే వీరంతా చూచినవారయినా, "పట్టానికి వచ్చిన ఈమె తమ ఆక్కను అనువర్తించడం ఏమాత్యర్థం?" అనుకొని ఊరుకున్నారు.

ప్రభువులూ ఇప్పుడు మహారాజు లక్ష్మీదేవిని ఒక గడియకూడా వదిలి వుండలేనివారయినారు. ఏకాంతంలో ఆమెతో జాములతరబడి రాజ్యానికి సంబంధించిన విషయాలను, ఇతర విషయాలను చర్చించేవారు. విరామ సమయాలలో దేవిగారు వీణవాయిచడం, పాడడం వింటూ, చాలసేపు ఆనందంతో గడిపేవారు. లక్ష్మీ వీణ వాయిచడం ముందు ప్రభువులు పెక్కుసార్లు విన్నప్పటికీ "ఇప్పటి వీణావాదనరీతి లక్ష్మీది కాదు; శాంతలది. పాడేతీరూ శాంతలదే." అని గ్రహించినారు. ఘోరమైన అంధకారం గడచిన పిదప, అంతటి వెలుగుల నాళ్ళూ చూడవచ్చు. ప్రభువుల జీవితమూ అంత సుఖమయమయినది. లక్ష్మీ ఉన్నది; శాంతలా ఉన్నది. కొత్త శాంతలా వచ్చినది. ప్రభువులు వర్షాకాలమంతా రాజధానిలోనే గడిపినారు. మరొక వర్షాకాలమూ పూర్తికావచ్చినది. కొత్త శాంతలకు-చందలకు-ఒక ఆడబిడ్డ కలిగినది. ఆహవకూ "చిన్న శాంతల" అనే ప్రభువులు పేరుపెట్టినారు. ఎంత సంతోషాత్మాహలంతో ఉన్నా కుమారవిష్ణువును, సోవలను పోగొట్టుకొన్న బాధ వారి హృదయంలో ఒక భాగంలో ఉండనే ఉండినది.

ప్రభువులు ఈ విధంగా చాలనాళ్ళు రాజధానిలో ఉన్నప్పుడు హాసగల్లు పాలకుడు మల్లికార్జునుడు వెనుక యుద్ధంలో శరణాగతుడయి పామరుడయినవాడు, ఇప్పుడు మూడవసారి స్వతంత్రుడు కావడానికి ఉబలాట పడినాడు. గోవాపాలకుడయిన కదంబరాజు జయకేశి ఇప్పుడు చాళుక్య పద్మవిక్రమాదిత్యుని ఆల్లుడు అయినందున చాళుక్యుల సకల సైన్య సహాయమూ మల్లికార్జునునికి ఒదిగిస్తానని మాట యిచ్చినాడు. ఈ ధైర్యమే మల్లికార్జునునికి స్వారంత్రియం సంపాదించుకొందామనే ఆశ కలిగించినది. ఇప్పుడు చాళుక్య పద్మవిక్రమాదిత్యుని కాలమూ గడచి, మూడవ సోమేశ్వరుని కాలమూ అయి, రెండవ జగదేకమల్లుడు చాళుక్య భూపతి అయినాడు. మల్లికార్జునునికి ఈ చాళుక్యభూపతి సహాయమూ లోలోపల బనగూడినది.

హాసగల్లులో విష్ణువర్ధనులు నెలకొల్పిన హొయిసళ సేనను మల్లికార్జునుడు చెదరించి తరిమివేసినాడు. ఆసేన అప్పుడు బంకాపురంలోఉన్న పునీసనాయకుని వద్దకు పరిగెత్తివచ్చి హాసగల్లులో అయిన, అవురున్న విషయాలను మనవిచేసినది. అంతలో మల్లికార్జునుని సైన్యం బంకాపుర విషయం ఎల్లలలోను కనిపించినదనే వార్త పునీసనాయకునికి చేరినది. ఆవార్తను ఆతడు తత్క్షణమే ద్వారవతిలోఉన్న ప్రభువులకు అవసరి కులతో పంపి, వెంటనే బొప్పణనాయకునితో విదువేలమంది సైనికులను - సుశీతులయినవారిని - పంపవలసినదని ప్రార్థించినాడు. కమ్మ చేరిన వెంటనే ప్రభువులు విదువేల మంది సైనికులను బొప్పణ నాయకునితో పునీసనాయకుని సహాయానికి పంపి, తాముగూడ పెద్దసైన్యంతో వెంటనే

వస్తున్నామని చెప్పి పంపినారు. ప్రభువులు ఆసమయంలో కుమారుణ్ణి బిలుచుకొన్నారు: “నీవు ఒక్కడివి ఉండి ఉంటే, ఈ చాళుక్యుల వేరును పీడించే వేరేవారం. నిన్ను పోగొట్టుకొంటిమి గదా!” అని మనసులోనే గుఱపబడినారు.

ప్రభువుల వెంట పడిపోనువేలమంది ధైనికులు, రెండువేల గుర్రాలు, నూరు వీనులు బయలువెడలవలెనని నిశ్చయమయినది. దీనికోసం సకల సన్నాహాలు తొందరగా జరిగినవి. చాళుక్యులలో ఇది అంతిమయుద్ధమనే ప్రభువులు నిశ్చయించి, ఎల్లలలో ఉన్న ఆనుభవజ్ఞులయిన ధైనికులందరినీ సమీకరించుకొన్నారు. ఈ ధైన్యంలోపాలు రెండువేలమంది రాహుత్తులు, రథికులు నిర్దమయినారు. కస్తూరిస్త్రాలను, ఆహార వస్తువులను సంగ్రహించుకొనడానికి రెండునెలలు పట్టినది.

సముద్రంవలె ఉన్న ఈ ఆహార ధైన్యం సుముహూర్తంలో ద్వారవతి నుంచి బయలుదేరడానికి సిద్ధమయినది. వెనుకటి యుద్ధంలో పాల్గొన్న మహాదంతి ఒక్కటి సేనాముఖంలో సర్వాలంకార భూషితమై ప్రభువుల నాహనంగా నిలబడినది. వరుసకు మూడుమూడు వీరుగులు, నాలుగు వేల మంది ఆశ్వికోహి రథాకోహాలు, పదిహేనువేలమంది పదారులు; ఈ మహాసైన్యానికి ఆవసరమైన సకలసామగ్రి, ఆహార పదార్థాలతో సేవకులు, వైద్యులు-బయలుదేరినారు. నలుగురు సేనాపతులు ప్రభువుల ఇరుప్రక్కలా అంగరక్షకులై బయలు వెడలినారు. వీరితోపాటు గరుడి బాగిప్పయ్య, గరుడి బోకీమయ్య-ఇద్దరూ ఉన్నారు.

ప్రభువులు ప్రాతఃకాలమే వాసంతికాదేవిని పూజించి, విజయ నారాయణుని సేవించి, దివ్యాయుధ భూషితమై నగరునుంచి బయలుదేరడానికి ముందు తమ దేవేరులను చూడడానికి వెళ్ళినారు. మహారాజ్ఞి, కాంతల, ఇతర దేవేరులు ప్రభువులకు విజయం కోరుతూ విజయహాలను వారి కంఠసీమలో వేసినారు. ప్రభువులు లక్ష్మిని వీకాంతంలో కలుసుకొని “నామీద విజయనారాయణుని కృప ఉన్నది. నీవు ఆధీరురాలు కావద్దు. నీ నరసింహపూజ ఎప్పుటిప్రకారం జరుగనీ. నీ ఆరోగ్యం చక్కగా కాపాడుకో. నీ మనస్సు శాంతిలో ఉంటే, మేము విజయోత్సాహులుగా

ఉంటాము; త్వరగా విజయం సాధించుకొనే వస్తాము. ఎనుమిది పదినాళ్ళ కొకమారు నీ ఆరోగ్యం మాకు వ్రాయించు. మేము ఆ విధంగానే వ్రాయుస్తాము. ఇక మమ్ముల్ను సంతోషంతో పంపు.” అనినారు.

లక్ష్మీదేవి అలాగుననే నడచుకొంటానని మాట యిచ్చినది. అనంతరం : “దేవా, లక్ష్మీ ఋతుస్థానంచేసి రెండునెల లయినది. గర్భం తల్లి శరీరంలో వృద్ధిపొంద తున్నది.” అని విన్నవించినది.

ప్రభువులకు భరించలేక ఆనందమయినది. సంతోషంతో దేవిని ఆలింగనం చేసుకొని, “లక్ష్మీ తన ఆరోగ్యం చక్కగా కాపాడుకొననీ. దేవీ, నీవు మాకు ఈ ఉత్సాహసమయంలో మహానందవార్త తెలిపినావు. నీవు మాతో ఉన్నంతకాలం మేమూ ఉంటాము. నీ ఆయుఃపరిమితి పూర్తయినదినమే మాడీ పూర్తవుతుంది. నీ లక్ష్మిని జాగ్రత్తగా కాపాడుకొని రా. మన కుమారవిష్ణువే పుడుతాడనే నమ్మకం చూప కలిగినది.” అని ఆనందహృదయులై, తర్వాత కుమారైతోపాటు దగ్గరికి వచ్చిన శాంతలను-చందలను-దగ్గర కూర్చోబెట్టుకొని సల్లాపించి, చిన్ని శాంతలను ఎత్తుకొని మమతతో ముద్దాడి, వీనుగెక్కి, విజయనారాయణుని స్మరిస్తూ విజయకాంక్షలై బయలుదేరినారు. హాయిసగ మహాసైన్యం సాగర తరంగాలవలె ద్వారవతినుంచి బయలుదేరినది.

2

పెక్కునాళ్ల ప్రయాణం తర్వాత విష్ణువర్ధనులు రెండవసారి వాసుగల్లు దుర్గాని బలంగా ముట్టడించినారు. కంజశైలి ఇప్పుడు మల్లికార్జునుని సైన్యంలో ఉండలేదు. దుర్గరక్షణకు కదంబుల, చాళుక్యుల, పాండ్యుల సాయం క్షుద్రసైన్యం సిద్ధంగా ఉంది. యుద్ధం మొదలయిన ఒక నెలలోపలే విష్ణువర్ధనుల సైన్యకీరంలో పాంక్రామికమైన వ్యాధి ఒకటి తగిలినది. శత్రువుల మోసంవల్లనే ఈ విధంగా అయినది. హాయిసగ ధైనికులు ఆకుదళలం తెలియక ఉపయోగించినారు. దీనివల్ల హాయిసగులకు కొంచెం

సైన్య నష్టమయినది. అప్పుడు హాయిసశ సైన్యం తమ ఉపయోగంకోసం వాపీకూపతటాకాలు నిర్మించుకోవలసి వచ్చినది. సైన్యమంతా ఆకోగ్లం పొందడానికి కొన్ని నెలలు పట్టినది. ప్రభువులు గుండెటపు కోల్పోలేదు. దుర్గం వశపరచుకొనక వెనుదిరగనని ప్రతిపదానినారు. హాయిసశ సైన్యం తీవ్రతతో దుర్గంమీద దాడి ప్రారంభించినది. శత్రువుల సైన్యమూ వెనుదగలేదు. రెండు వైపులా నష్టం తీవ్రంగానే కలిగినది. శత్రువులు ఈమారు దుర్గాన్ని చాల బలపరచుకొన్నారు. చరికాలం గడిచిన వెంటనే హాయిసశ సైన్యం ప్రబలమైన దాడి ఆరంభించినది; జీవితాశను కూడా వదిలి యుద్ధం చేయడానికి ఉపక్రమించినది. మల్లికార్జున సైన్యం నానాటికీ ఊడిస్తూ వచ్చినది. దానిని చూచి మల్లికార్జునుడు మనుపటివలె మిగిలిన సైన్యమంతా దుర్గం లోపలికి రప్పించుకొని, దుర్గంపైనుంచి హాయిసశ సైన్యాన్ని తాడం ప్రారంభించినాడు. దుర్గద్వారం శిథిలమయినందున మల్లికార్జునుడు చాల బలమైన తలుపులు చేయించినాడు. తన దుర్గకవాటాలు అభేద్యమయినవనే నమ్మినాడు.

దుర్గద్వారం భగ్నంచేసి లోపలికి జొరబడకపోతే యుద్ధం ముగియదని విష్ణువర్ధనులు గ్రహించినారు. ఏనుగుల తొండాలకు మానుదిమ్మలను ఇచ్చి దుర్గకవాటాలను పగుల గొట్టడానికి ప్రయత్నించినారు. ఈకొత్త తలుపులకు లోహ పరిఘలువేసి బిగించినందున, ఏనుగుల తాడిడికూడా అని తట్టకున్నవి. అప్పుడు ప్రభువులకు ఒక యోచన తోచినది. “పాడు గాటి దంతాలున్న ఏనుగులతో తలుపులను పట్టినలిపే ద్వారబంధపు పాదశిలలనే—పీఠశిలలనే—తవ్వి పెకలించి వేయండి.” అని ఆజ్ఞాపించినారు. ఏనుగులు తమ దంతాలతో ఆడుగురాళ్ళనే పెకలించడానికి ఆరంభించినవి. ఆట్టడుగు శిలాఫట్టాన్ని అందుకోడానికి చాల శ్రమమయినది. దుర్గద్వారం ముందు భాగమంతా పెద్ద కాలువవలె అయినది. ఏనుగులు ద్వారబంధపు అడుగు బండలను ఇసుపసుకలలు కట్టి లాగిలాగి తుడకు పీకేసినవి. పెద్ద తలుపాకటి కిందికి కుప్పిపడి పెద్ద సవ్వడితో నేలమీద పడినది. దానితో మల్లికార్జునుని సైన్యం దైర్యమూ నేలబడినది. ముడించిన మాత్రంగాల దండు దుర్గంలోపలి మల్లికార్జునుని సైనికులను తొక్కితొక్కి చంపినది. శత్రుసైనికుల వేయారు బాణాలు ఏనుగుల శరీరాలను త్రిత

విత్తతం చేసినవి. ఈ యుద్ధంలో విష్ణువర్ధనుల పెక్కు ఏనుగులు మరణించినవి. ఈ యుద్ధంలో ప్రభువుల కరవాలమే మానవలని మనాసం పొందించినది. మల్లికార్జునుడు ఈసారికూడ విష్ణువర్ధనులకు శరణుజొచ్చి, “ఇక జన్మేషి ఇలగుచేయను” అని శివప్రసాదం తాకి ప్రమాణం చేసినాడు. దయార్ధిహృదయులయిన విష్ణువర్ధనులు ఈసారికూడ వానికి ప్రాణభిక్ష పెట్టినారు. కాని, రాజ్యం ఇవ్వలేదు. మల్లికార్జునుడు పదభ్రష్టుడయినాడు.

ఆనాడు సూర్యాస్తమయ సమయంలో ప్రభువులు విజయోత్సవంలో తమ శివరానికి మరలినారు. అదే వేళకు సరిగా బాహుళనాయకుడు తన తండ్రి గంగరాజులుగారి జ్ఞాపకార్థం ద్వారవతిలో కట్టించిన బహుసుందరమైన పార్శ్వనాథ బసదిలో పార్శ్వనాథస్వామి స్థాపన జరిగి, స్వామి శేషప్రసాదాన్ని ఇంద్రులు ద్వారవతినుంచి తీసుకొనివచ్చి పశ్చింంలో పెట్టి ప్రభువులకు అర్పించినారు. ఆ సమయాననే మహారాష్ట్ర లక్ష్మీదేవి గారికి సుఖ ప్రసవమయినదని, సుపుత్రుడూ, మార్త్యదేవి సుఖంగా ఉన్నారన్న వార్తతో ద్వారవతినుంచి బ్రాహ్మణులు వచ్చినారు. ప్రభువుల ఆనందానికి మేరలేక పోయినది. ఇంద్రులు తీసుకొని వచ్చిన పార్శ్వనాథ స్వామి శేషప్రసాదాన్ని భక్త్యానందాలలో స్వీకరించి, కన్నులకు అద్దుకొని, పార్శ్వనాథస్వామిని “విజయపార్శ్వనాథుడు” అని సంబోధించి, ఆ పేరుతోనే ఆలవడికి నగరునుంచి పెక్కుదానాలుచేసి, దివంగతులయిన గంగరాజులుగారి ఆత్మను తృప్తిపరచినారు. జన్మించిన కుమారుణ్ణి చూచే ఆత్రో ఆరాత్రే కొందరు ఇష్టలలో కూడి ద్వారవతికి పయనమయినారు.

3

ప్రభువులు మహావైభవోత్సవంతో రాజధాని ప్రవేశించినారు. పురజనులు తమ ప్రభువులపై ఆడుగడుగునా ప్రవృత్తం కురిపించినారు; విజయఘోష చేసినారు. విజయకాలులై పుత్రిోత్సవంతో సంతోషభరితులైన ప్రభువులను చూచి రాజధాని జనమంతా ఆనందంలో ఓలలాడినది.

విష్ణువర్ధన ప్రభువులు నగరు చేరిన వెంటనే లక్ష్మీదేవిగారిని చూచి, పొంగివచ్చే ప్రేమతో పలుకరించి, సుందరుడూ, చంద్రునివలె మనోమోహకుడూ అయిన కుమారుణ్ణి తమ చేతులతో ఎత్తుకొని ముద్దాడి ఆనందించి, విజయనరసింహుడు అని ఆక్షణమే పేరుపెట్టి యువరాజు పట్టం ఆ పాపనికి ఆప్పుడే కట్టినారు. గురుపీఠమువారిని, విద్వాంసులు వేదాధ్యయన సంపన్నులు అయిన బ్రాహ్మణులనూ పిలిపించి, పాపడికి ఆశీర్వాదాలు చేయించినారు.

దేశమంతటా సకలమత దేవాలయాలలోను విశేష పూజోత్సవాలు, అన్నదాన వస్త్రదానాలూ జరిగినవి. బిడ్డడు జన్మించగానే బ్రాహ్మణులు ఆశీర్వదించి, తాత్కాలిక గ్రహసంపత్తిని తెలిసి, ఈతడే ముందటి పూయిన శ్రువని నుడివినారు. పూయిన శ్రువంశోద్ధారం అయినది. రాజమత అధిష్టం నెరవేరినది. కాంతిలాదేవి మానవాద్వందం చెల్లినది.

అ ఘట ప్పణి

ఆగమికులు = ఆగమాలను దేవతా ప్రతిష్ఠా పూజాదులను - శాస్త్రోక్తంగా తెలుసుకొన్నవారు.

ఆత్మార్పణం = దీనిని గురించి ఈ లఘుటీప్పణి ఆధురులో చూడండి.

ఇంద్రులు = జైనబసదులలో (దేవాలయాలలో) అర్చకులు.

ఒజ్జ = ఉపాధ్యాయుడు - ఇక్కడ శిల్పాచార్యుడు.

కటకాచార్యులు = సైన్యం విజయ ప్రయాణానికి బయలుదేరడానికి ముందు విజయం కలుగుగాక అని దేవతా ప్రార్థనలు జరిపేవారు.

కుక్కుట సర్వవాహనం = పాముపడగ తల, కోడిశరీరం ఉన్న జంతువు. వాసంతికాదేవి వాహనం.

గణాచారులు = రాచనగరు ఉత్సవాలలో పాగ్లానే శివాచారంవారు.

గద్దాణం = సామాన్యంగా బంగారునాణెం; హెచ్చు వెలగలనాణ్యం.

గరుడి, గరుడ = 'రాజుకోసం జీవిస్తాను, రాజుతోనే మరణిస్తాను' అని తన జీవితాన్ని రాజుకు ముడుపుకట్టి ఆర్పించిన వీరుడు. పత్ని పతి మరణిస్తే సహగమనం చేసినట్లు, తన దొరకు హానికలిగితే తానూ ఆత్మార్పణం చేసుకొంటానని ప్రతిజ్ఞ చేసిన ఉత్తమజీవి. (ఆత్మార్పణం అనేదోట చూడండి.)

చైత్యాలయం = జైనుల పూజాగృహం, దేవాలయం.

తీర్థంకరులు = జైనులకు దేవతాస్వరూపులయిన ముక్తజీవులు.

దేవమూల = పూజాగృహం నిర్మించే నైఋతి దిక్కు.

పంచపదం = అర్హంతులు, సిద్ధులు, ఆచార్యులు, ఉపాధ్యాయులు, లోకంలోని సర్వసాధువులు - అనే ఐదు విధాల ఉత్తమజీవులను స్మరించి "ఐమో అరిహంతాణం, ఐమో సిద్ధాణం, ఐమో ఆయరి యాణం, ఐమో ఉపజ్ఞాయాణం, ఐమో లోపీ సర్వసామాణం" అని శరణాలుచెప్పే ఐదు వాక్యాలు.

పంచమహావాద్యాలు = కొమ్ము, తప్పెట, శంఖం, ఘోరి, జేగంట.

పంచాంగ ప్రణామం = గెండుమోకాళ్లు, గెండుచేతులు, తల మాత్రం భూమికి తగిలేట్టు స్త్రీలు చేసే నమస్కారం.

ఛైరవుడు = గరుడి వలెనే ఆత్మార్పణం చేసుకొన్న వీరుడు. యుద్ధ సందర్భాలలో మాత్రం ప్రాణాలు అర్పించేవాడు. (ఆత్మార్పణం చూడండి.)

మధుపర్కం = తేనె, పాలు, (ఒకొక్కప్పుడు ఆరటిపండు) వీటి సమ్మిశ్రణం.

రణబలి = యుద్ధానికి మొదలు విఘ్నోపశాంతి కోసం తననుతాను బలిగా అర్పించుకొనడం. (ఆత్మార్పణం చూడండి.)

వాసోదకం = దేహం వదలిన జీవం పితృలోకం పొందడానికి ప్రేతావస్థలో ఉన్నప్పుడు 'వాస' మనే వస్తువిశేషం పిండి ప్రేతానికి ఇచ్చేసరు.

విభూతిపట్టం = పరాక్రమవంతుడైన యోధునికి రాజునుంచి జరిగే ఒక పెద్ద బహుమానం. నొసట ధరించదగిన బంగారు త్రిపుండ్రాలు.

వీరగల్లు = 'గరుడి' అయికాని, 'ఛైరవు' డయికాని ఈ విధంగా వీడో ఒక వీరరీతిగా ఆత్మార్పణం చేసుకొన్న వీరుని జ్ఞాపకార్థం నాటేరాయి. (ఆత్మార్పణం చూడండి.)

వైఖానసులు = వైఖానసాగమం తెలిసిన వైష్ణవులు.

శేషం = పూజకోసం, శుభకార్యానికో ఉపయోగించగా మిగిలిన పూవులు, ఆకుతలు, వైవేద్యం, మొదలయిన ప్రసాదం.

సతి = పతితో 'సహగమనం' ఆధవా 'సహనుభూతి' చేసిన మహిళ. వీరుల 'వీరగల్లు'లవలె సతి స్మారక శిలలను 'మాస్తిగల్లు' (మహాసతి కల్లు) అంటారు.

సల్లేఖనం = జనధర్మానికి అవిరోధమైన దేహవిసర్జన పద్ధతి. శైవాగమా లలో చెప్పిన ప్రకారం నిరాహార వ్రతం నెరవేర్చి, జీవునికి దేహానికి గల బంధాన్ని విడిపించే వ్రతం. సల్లేఖనాన్ని గురించి శమంత భద్రాచార్యులవారు తమ 'రత్నకరండకం'లో ఈ విధంగా నిర్వచించినారు.

“ఉపసర్గే దుష్టిక్షే
జరసి రుజాయాం చ నిష్ప్రీతీకారే,
ధర్మాయ తమ విమోచనం
ఆహుః సల్లేఖనా మార్యాః.”

ఇది శృహస్థ ధర్మాలలో ఒక అంగమని ఆశాధరాచార్యుల 'ధర్మా శ్చుతం' తెలుపుతున్నది.

“సమ్యక్త్వ మమల మమలా
న్యనుగుణ శిష్యావ్రతాని మరణాంతే,
సల్లేఖనా చ విధి నా
పూర్ణ సాగర ధర్మోయం”

సాధర్మం = శైవల స్వగౌలలో ఒకటి.

సిద్ధతల = కొంత సేపటికి తనంతట తాను విసురుగా వచ్చి నరికివేసే చంద్రా యుధ సహిత మైన యంత్రసాధనం ముందు, ఆయ మెరిగి, సిద్ధాస నంలో యోగాయాధుడై కూర్చున్న వీరుడు (ఛైరవుడు, రణబలి వలె) తన తలను అప్పించే విశేషవిధి.

హిరణ్య గోగర్భం = తులాభారం వంటి ఒక అతిశయమైన క్రతువు.

హోర = ఒక కాలప్రమాణం. $2\frac{1}{2}$ గడియలు = ఒక హోర. (ఒకగంట)
8 హోరలు = 1 జాము.

కర్నాటక దేశంలో వీరుల ఆత్మార్పణం.

ప్రాణానికన్నా ఆమూల్యమైనదీ పవిత్రమైనదీ మరొకటి లేదన్నది సామాన్య భావన అయినా-లేక ఈ సామాన్య భావన ఉన్నందునే-రాము పుమ శ్రేష్ఠుని నమ్మిన కొన్ని భావాలకోసం తమ ప్రాణాలను నిష్పించగా, స్వేచ్ఛతో తమ చేతులారా తామే ఆర్పించుకొని, ఇహలోకం నుంచి ఇతర లోకాలను పొందిన వీరుల ఉదాహరణలు అన్నిచోట్లా ఉన్నవి. కడచిన ప్రపంచయుద్ధంలో తమదేశహితంకోసం ప్రాణాలను ర్యణీకరించి ముందుకువచ్చిన “సుయినైడల్ స్క్వాడ్స్” ఈ రకం వీరులందు. ఇతర దేశాలలో ఇలాంటి మరణం తాకిత వీరంగా పరిగణింపబడతే, మనదేశంలో ఇది ఒక పరమార్థ వీరంగా ఎన్నికయినది.

సమస్త్రుడు లంకకు దారి యివ్వనప్పుడు రాముడు ప్రాయోపవేశానికి ఉద్బుద్ధుడయినాడు; పద్నాలుగు సంవత్సరాల తర్వాత రాముడు వనవాసంనుంచి వెనుదిరిగి రాకపోతే, తాను ఆగ్నిప్రవేశం చేసి ప్రాణర్యాగం చేస్తానని భరతుడు నిశ్చయించినదీ, తన రమ్మలలో ఎవడు మరణించినా, తను వానితో ఆగ్నిప్రవేశం చేస్తానని ధర్మరాజు ప్రతిజ్ఞ చేయడమూ, బడుకు దుర్భరమయినప్పుడు కొండభిక్షంనుంచి పడి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొనే భృగుపతనమూ పురాణోపాసన కాలాల వీరుల ఆత్మార్పణకు ఉదాహరణలు.

చరిత్ర కాలానికివస్తే, రాజపుత్రుల “జోహార్” పద్ధతిని తెలియని వారెవరు? దక్షిణదేశపు-ముఖ్యంగా కర్నాటకాంధ్ర ప్రాంతాల-“వీరగల్లు” లను, “మాస్తిగల్లు” లను చూడనివారెవరు? విననివారెవరు?

తన పతిని కోల్పోయినతర్వాత ఉండలేక, ఆతని కోరికలతో పాటు నిష్కలం పడికాలి బూడిదైన కుల వధువుల కథలు ఎవరికి తెలియవు? ఇలాంటి మహాసరులవలెనే అనేక వీర పురుషులుకూడ ఆత్యంత స్వామి భక్తితో, ఆత్యంత దేశ ప్రేమతో అన్యాయాలను, క్రూర్యాలను, జీవ హింసలను ఎదిరించి, న్యాయ దయా జీవకారుణ్యాలను ఉద్ధరించడం కోసం తమ ప్రాణాలను ఆర్పించిన అనేక తార్కాణాలున్నాయి.

దొంగలు గోవులను అపహరించడానికి వచ్చినప్పుడు, ఏనుగు వుంటే జనానికి ఉపద్రవం కలిగించినప్పుడు, మహిళల మానాపహరానికి ప్రయత్నం జరిగినప్పుడు, స్వామికి హాని సంభవించినప్పుడు, దేవాదాయ ధర్మాదాయాలకు ఇబ్బంది కలిగినప్పుడు, ధర్మపరిష్కాపనకు నిలబడి పోరాడి, మడిసిన వారు ఎంతోమంది. వారి స్మారకంకోసం దేశం నిలిపిన శిలలే “వీరగల్లు”లు ఆ విధంగానే మహాసరుల జ్ఞాపకార్థమయినవి “మాస్తిగల్లులు.” (మహాసరికల్లు = మాస్తిగల్లు)

ప్రకృతం, ఈ కాంతల నవల కాలానికి ఇలాంటి ఆత్మార్పణలు సమాజంలో సామాన్యంగా ఆచారంలో ఉండేవి. ఈ నవలలో వచ్చే గరుడి (గరుడ), బైరవ, రణబలి, సతి, సల్లేలఖన, సిద్ధతలదులు అన్నిటికీ కాసలాల నిశ్చితార్థారం ఉన్నది. ఇలాగు ప్రాణార్పణం చేసుకొన్న వీరులను, వీర వనితలను ఊరికే “చచ్చినారు” అనేవారు కారు. “చచ్చి సురలోకం చేరినాడు, సురలోక ప్రాప్తుడయినాడు, సతి సహనధూతి పొంది సురలోకానికి చేరినది, మహాసేనులు స్వర్గాగ్రం అధిరోహించినారు” అని వారికి సద్దతినే చెప్పేవారు. (ఈ ఉదాహరణలు కన్నడ సాహిత్యంలోవి.) పూర్వకాలపు ఈ వీరయుగంలో ఈరీతి ప్రాణార్పణం ఒక యోగమనే పరిగణిత మయినది.